

13^{5-9.10} 2022 iCCS

Άγιος Νικόλαος | Agios Nikolaos

Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο —

International Congress of Cretan Studies

πρόγραμμα
περιλήψεις

programme
abstracts

Διοργάνωση
Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών
Δήμος Αγίου Νικολάου

Organized by
Society of Cretan Historical Studies
Municipality of Agios Nikolaos

Επιμέλεια κειμένων: Αλέξης Καλοκαιρινός, Σοφία Γιανναδάκη, Μπεν Πήτερ,
Δημήτρης Δολαψάκης, Γεωργία Τσουδερού

Μεταφράσεις: Μπεν Πήτερ

Σελιδοποίηση: Βαγγελιώ Βιολάκη, Σοφία Βλάχου

Γραφιστικές εργασίες: Αριάδνη Καλοκύρη

Εκτύπωση: ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ Α.Ε.

Γραμματεία Συνεδρίου

Βαγγελιώ Βιολάκη, Χριστίνα Μαρδαβάνη, Ειρήνη Παπαδογιαννάκη, Σάντυ Τζαγκαράκη

Editing: Alexis Kalokerinos, Sofia Giannadaki, Ben Petre, Dimitris Dolapsakis,
Georgia Tsouderou

Translations: Ben Petre

Graphic design: Ariadni Kalokyri

Printed by: ΤΥΠΟΚΡΕΤΑ S.A.

Congress Secretariat

Vaggelio Violaki, Christina Mardavani, Irini Papadogianaki, Sandy Tsagaraki

ISBN: 978-960-9480-53-6

© Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών | Society of Cretan Historical Studies, 2022

Το συνέδριο πραγματοποιείται με την υποστήριξη των

Περιφέρειας Κρήτης

Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Πολιτιστικού Αθλητικού Οργανισμού Δήμου Αγίου Νικολάου

Ιδρυμάτων Ανδρέου και Μαρίας Καλοκαιρινού

Τυποκρέτα Α.Ε.

Πλαστικά Κρήτης Α.Ε.

Μινωικές Γραμμές Α.Ν.Ε.

Anek Lines & Blue Star Ferries

The Congress is supported by

The Region of Crete

The Ministry of Culture and Sports

The Agios Nikolaos Municipal Culture and Sports Organization

The Andreas & Maria Kalokairinos Foundation

Typokreta S.A.

Plastika Kritis S.A.

Minoan Lines S.A.

Anek Lines & Blue Star Ferries

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ | CONTENTS

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	7
HONORARY COMMITTEE	7
ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	8
ORGANISING COMMITTEE	9
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ SCIENTIFIC COMMITTEE	10
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ	15
USEFUL INFORMATION	16
ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	17
PARALLEL EVENTS	17
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ LOCATION MAPS	19
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ PROGRAMME	23
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ PLENARY ABSTRACTS	65
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ PAPER ABSTRACTS	71
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ WORKSHOP ABSTRACTS	375
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ CONGRESS PARTICIPANTS	435

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Λίνα Μενδώνη, Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού

Σεβασμιότατος Αρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. **Ευγένιος**

Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Πέτρας και Χερρονήσου κ. **Γεράσιμος**

Σταύρος Αρναουτάκης, Περιφερειάρχης Κρήτης

Ιωάννης Ανδρουλάκης, Αντιπεριφερειάρχης Λασιθίου

Γεώργιος Κοντάκης, Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης

Ευάγγελος Διαμαντόπουλος, Πρύτανης Πολυτεχνείου Κρήτης

Νικόλαος Κατσαράκης, Πρύτανης Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου

Νεκτάριος Ταβερναράκης, Πρόεδρος Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας

Γρηγόρης Σηφάκης, Ομότιμος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του New York
University

HONORARY COMMITTEE

Lina Mendoni, Minister of Culture and Sports

His Eminence **Evgenios**, Archbishop of Crete

His Eminence **Gerasimos**, Metropolitan of Petra and Heronissos

Stavros Arnaoutakis, Regional Governor of Crete

Ioannis Androulakis, Deputy Regional Governor of Lasithi

George Kontakis, Rector of the University of Crete

Evangelos Diamantopoulos, Rector of the Technical University of Crete

Nikolaos Katsarakis, Rector of the Hellenic Mediterranean University

Nektarios Tavernarakis, Chairman of the Foundation of Research and
Technology Hellas (FORTH)

Grigoris Sifakis, Professor Emeritus of Ancient Greek Literature at the
Aristotle University of Thessaloniki and New York University

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος: **Όλγα Γκράτζιου**, Ομότιμη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης

Γενικός Γραμματέας: **Αλέξης Καλοκαιρινός**, Πρόεδρος της ΕΚΙΜ, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης

Ειδική Γραμματέας: **Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη**, Γενική Γραμματέας της ΕΚΙΜ, φιλόλογος-ιστορικός, Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος

Ταμίας: **Αργυρή Γαλενιανού**, Ταμίας της ΕΚΙΜ, οικονομολόγος

Μέλη:

Αντώνης Ζερβός, Δήμαρχος Αγίου Νικολάου

Χρύσα Σοφιανού, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου

Δημήτριος Στεφανής, Αναπλ. Προϊστάμενος της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης

Τζελίνα Χαρλαύτη, Διευθύντρια του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας

Thomas Brogan, Διευθυντής του Institute for Aegean Prehistory Study (INSTAP) Center for East Crete

Παυλίνα Καρναυστάση, τ. Πρόεδρος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης

Στέλιος Παναγιωτάκης, Πρόεδρος του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης

Κλαίρη Μιτσοτάκη, Αντιπρόεδρος της ΕΚΙΜ, συγγραφέας

Εύα Γραμματικάκη, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων, Μέλος του Δ.Σ. της ΕΚΙΜ

Γωγώ Μοσχόβη, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, τ. Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, Μέλος του Δ.Σ. της ΕΚΙΜ

Γιώργος Νικολακάκης, τ. Αναπλ. Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Μέλος του Δ.Σ. της ΕΚΙΜ

ORGANISING COMMITTEE

President, **Olga Gratziou**, Professor Emerita of Byzantine Archaeology, University of Crete

General Secretary, **Alexis Kalokerinos**, SCHS President, Professor at the University of Crete

Senior Secretary, **Lena Tzedaki-Apostolaki**, SCHS General Secretary, School Consultant Emerita

Treasurer, **Argiri Galenianou**, SCHS Treasurer, Economist

Members:

Antonis Zervos, Mayor of Agios Nikolaos

Chrysa Sofianou, Director, Lassithi Ephorate of Antiquities

Dimitris Stefanis, Associate Director, Modern Monuments and Technical Projects Agency, Crete

Gelina Harlafti, Director, Institute of Mediterranean Studies, FORTH

Thomas Brogan, Director, Institute for Aegean Prehistory Study (INSTAP) Center for East Crete

Pavlina Karanastasi, former Head of the Department of History and Archaeology, School of Philosophy, University of Crete, Professor at the University of Crete

Stelios Panayotakis, Head of the Department of Philology, School of Philosophy, University of Crete, Professor at the University of Crete

Claire Mitsotaki, SCHS Vice-President, Author

Eva Grammatikaki, Ephor Emerita of Antiquities, SCHS Board Member

Georgia Moschovi, Archaeologist, Byzantinist, former Director of the Lassithi Department of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities and Museums, SCHS Board Member

Giorgos Nikolakakis, Ret'd Associate Professor at the University of Crete, SCHS Board Member

ΤΜΗΜΑ Α: Προϊστορική και Αρχαία Ελληνική περίοδος

SECTION A: Prehistoric and Ancient Greek period

Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Δρ. Αρχαιολογίας, Επίτιμη Γενική
Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Βίλη Αποστολάκου, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων

Thomas Brogan, Διευθυντής Institute for Aegean Prehistory Study (INSTAP)
Center for East Crete

Gerald Cadogan, Archaeologist, Vice-President, British School at Athens

Νένα Γαλανίδου, Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Εύα Γραμματικάκη, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων,
Διευθύντρια Ιστορικού Μουσείου Κρήτης

Πέτρος Θέμελης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης, Διευθυντής Προγράμματος Αρχαίας Μεσσήνης

Παυλίνα Καρανασάση, Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αλεξάνδρα Καρέτσου, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων

Άρτεμις Καρναβά, Επίκουρη Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Κατερίνα Κόπακα, Ομότιμη Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μιχάλης Κοπιδάκης, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας και Ερμηνευτικής της
Κλασικής Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Χαράλαμπος Κριτζάς, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής Επιγραφικού
Μουσείου

Δημήτρης Κυρτάτας, Ομότιμος Καθηγητής Ύστερης Αρχαιότητας,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Νίκος Λίτινας, Ε.ΔΙ.Π., Εργαστήριο Παπυρολογίας και Επιγραφικής,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Στέλλα Μανδαλάκη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Αρχαιολογικού Μουσείου
Ηρακλείου

Κατερίνα Παναγοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ελένη Παπαδοπούλου, Δρ., Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας
Αρχαιοτήτων Χανίων
Λευτέρης Πλάτων, Αναπληρωτής Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Κλεάνθης Σιδηρόπουλος, Αρχαιολόγος, Νομισματολόγος, Αρχαιολογικό
Μουσείο Ηρακλείου
Νίκος Σταμπολίδης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης, Διευθυντής του Μουσείου Ακρόπολης
Ίρις Τζαχίλη, Αρχαιολόγος, Ομότιμη Καθηγήτρια Προϊστορικής
Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Αναστασία Τζιγκουνάκη, Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου
Γιάννης Τζιφόπουλος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας και
Επιγραφικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Μεταξία Τσιποπούλου, Δρ., Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου
Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διευθύντρια ανασκαφών Πετρά Σητείας
Peter Warren, Professor Emeritus of Ancient History and Classical
Archaeology and Senior Research Fellow, University of Bristol
Άγγελος Χανιώτης, Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών,
Institute for Advanced Study, Πανεπιστήμιο Princeton
Κώστας Χρηστάκης, Δρ. Αρχαιολογίας, Επιμελητής Κνωσού, Ερευνητικό
Κέντρο Κνωσού, Βρετανική Σχολή Αθηνών

ΤΜΗΜΑ Β: Βυζαντινή και Μεσαιωνική περίοδος

SECTION B: Byzantine and Medieval period

Μιχάλης Ανδριανάκης, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων
Μαρία Αρακαδάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων
Μηχανικών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Χαράλαμπος Γάσπαρης, Διευθυντής Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών
Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Όλγα Γκράτζιου, Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ναταλία Δεληγιαννάκη, Δρ. Φιλολογίας

David Holton, Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο του Cambridge

Παναγιώτης Ιωάννου, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μαρία Καζανάκη-Λάππα, Ιστορικός Μεταβυζαντινής Τέχνης

Στέφανος Κακλαμάνης, Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Καραντζόλα, Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Πανεπιστημίου Αιγαίου

Τόνια Κιουσοπούλου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου, Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής
Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κώστας Λαμπρινός, Διευθυντής Ερευνών, Κέντρο Έρευνας του
Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών

Χρύσα Μαλτέζου, Ιστορικός, Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Επόπτης
Κέντρου Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού και Επόπτης
Κέντρου Ερεύνης της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης της
Ακαδημίας Αθηνών

Τασούλα Μαρκομιχελάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλολογίας,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ιωάννης Μαυρομάτης, Καθηγητής Δημόδους Βυζαντινής Φιλολογίας –
Μεταβυζαντινής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Γεωργία Μοσχόβη, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, τ. Προϊσταμένη
Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και
Μουσείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου

Μιχαήλ Πασχάλης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μανόλης Πατεδάκης, Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ιωάννα Στεριώτου, Δρ. Αρχιτεκτονικής, Επίτιμη Έφορος Νεωτέρων
Μνημείων

Χριστίνα Τσιγωνακή, Επίκουρη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργαζόμενο μέλος ΔΕΠ, Ινστιτούτο
Μεσογειακών Σπουδών – ΙΤΕ

Δημήτρης Τσουγκαράκης, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας, Ιόνιο
Πανεπιστήμιο

Arnold van Gemert, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ
Alfred Vincent, Honorary Affiliate, Dept. of Modern Greek and Byzantine
Studies, University of Sydney

ΤΜΗΜΑ Γ: Νεότερη περίοδος (έως τα τέλη του 20ού αι.)

SECTION C: Modern period (up to the late 20th c.)

Έφη Αβδελά, Ομότιμη Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, Σύμβουλος Ιστορικού
Μουσείου Κρήτης

Αντώνης Αναστασόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Οθωμανικής
Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εμμανουήλ Γαλανάκης, Καθηγητής Παιδιατρικής Πανεπιστημίου Κρήτης
Μανόλης Δρακάκης, Επίκουρος Καθηγητής Αρχαιονομίας, Ιόνιο
Πανεπιστήμιο

Γιάννης Ζαϊμάκης, Καθηγητής στην Κοινωνιολογία του Πολιτισμού, του
Αθλητισμού και της Κοινότητας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ελευθερία Ζέη, Επίκουρη Καθηγήτρια Ιστορίας Νέων Χρόνων, 17ος-αρχές
19ου αι., Πανεπιστήμιο Κρήτης

Michael Herzfeld, Ernest E. Monrad Research Professor of the Social
Sciences Emeritus, Harvard University

Κάλλια Καλλιατάκη-Μερτικοπούλου, Ιστορικός

Μαριάννα Καραμάνου, Καθηγήτρια Επιστημολογίας, Ιστορίας και Ηθικής
της Ιατρικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιάννης Κοκκινάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ηλίας Κολοβός, Αναπληρωτής Καθηγητής Οθωμανικής Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Γιώργος Μαργαρίτης, Καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής και Κοινωνικής
Ιστορίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μαρλίζα Μητσού, Διευθύντρια Σπουδών για τη νεότερη και σύγχρονη
Ελλάδα, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Παρίσι

Κλαίρη Μισσοτάκη, Συγγραφέας

Γιώργος Νικολακάκης, τ. Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Σωκράτης Πετμεζάς, Καθηγητής Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας
Νεοτέρων Χρόνων, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Δημήτρης Πολυχρονάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεοελληνικής
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μαρίνος Σαρηγιάννης, Ερευνητής Α΄ – Συντονιστής Τομέα Οθωμανικής
Ιστορίας, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ινστιτούτο Τεχνολογίας
και Έρευνας

Νίκος Σιγάλας, Ερευνητής, Centre d'Études Turques, Ottomanes,
Balkaniques et Centrasiatiques (CETOBaC), L'École des hautes études en
sciences sociales (EHESS) – Le Centre national de la recherche
scientifique (CNRS)

Δημήτρης Στεφανής, Αρχιτέκτονας, Αναπληρωτής Προϊστάμενος
Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης

Λένα Τζεδάκη-Αποστολάκη, Φιλόλογος-Ιστορικός, Επίτιμη Σχολική
Σύμβουλος Φιλολόγων

Δημήτρης Τζιόβας, Professor Emeritus of Modern Greek Studies, University
of Birmingham

Τζελίνα Χαρλαύτη, Καθηγήτρια Ναυτιλιακής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο
Κρήτης, Διευθύντρια Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα
Τεχνολογίας και Έρευνας

Αντώνης Χουρδάκης, Καθηγητής Ιστορίας της Παιδείας και Διδακτικής της
Ιστορίας, Διευθυντής Μουσείου της Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Δάφνη Χρονάκη, Προϊσταμένη Τμήματος Αρχαιολογικών Έργων και
Μελετών, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Χώρος διεξαγωγής

Το ΙΓ΄ Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο θα διεξαχθεί στο Συνεδριακό Κέντρο του ξενοδοχείου Wyndham Grand Crete Mirabello Bay στον Άγιο Νικόλαο.

Παρακολούθηση συνεδρίου

Οι εργασίες του Συνεδρίου είναι ανοικτές για το κοινό με ελεύθερη είσοδο. Οι εργασίες του Συνεδρίου θα μεταδοθούν μέσω live streaming από την ιστοσελίδα του Συνεδρίου (13-ICCS.gr).

Γραμματεία Συνεδρίου

Η Γραμματεία του Συνεδρίου θα λειτουργεί στο χώρο του Συνεδριακού Κέντρου κατά τη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου.

Διαλείμματα καφέ

Τα διαλείμματα καφέ του Συνεδρίου θα πραγματοποιηθούν στο αίθριο της αίθουσας ΖΕΥΣ του Συνεδριακού Κέντρου.

Πωλητήριο

Καθ' όλη τη διάρκεια του Συνεδρίου, θα λειτουργεί πωλητήριο με εκδόσεις κρητολογικού ενδιαφέροντος.

Εκτυπώσεις - Φωτοτυπίες

Οι σύνεδροι μπορούν να εκτυπώνουν και να αναπαράγουν κείμενα τους στη Γραμματεία του Συνεδρίου.

USEFUL INFORMATION

Venue

The 13th International Congress of Cretan Studies is being held in the Conference Centre at the Wyndham Grand Grete Mirabello Bay Hotel in Agios Nikolaos.

Attendance

Congress sessions will be open to the public free of charge, and will be live-streamed on the Congress website (13-ICCS.gr).

Congress Secretariat

The Congress Secretariat will be open in the Conference Centre throughout all sessions.

Coffee Breaks

Congress coffee breaks will be held in the Conference Centre's ZEUS Room Atrium.

Sales Point

Throughout the Conference, there will be a sales point offering Cretan studies books.

Printouts and Photocopies

Congress participants will be able to print and photocopy their own texts at the Congress Secretariat.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

του ΙΓ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου

Τετάρτη 5.10.2022, 14.00΄

Δεξίωση από το Δήμο Αγίου Νικολάου στο κεντρικό εστιατόριο του ξενοδοχείου Wyndham Grand Crete Mirabello Bay.

Κυριακή 9.10.2022, 14.30΄-17.30΄

Ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο της Δρήρου και στον μεσοβυζαντινό ναό της Παναγίας Κουμπελίνας στον Χουμεριάκο.

PARALLEL EVENTS

at the 13th International Congress of Cretan Studies

Wednesday 5.10.2022, 14.00΄

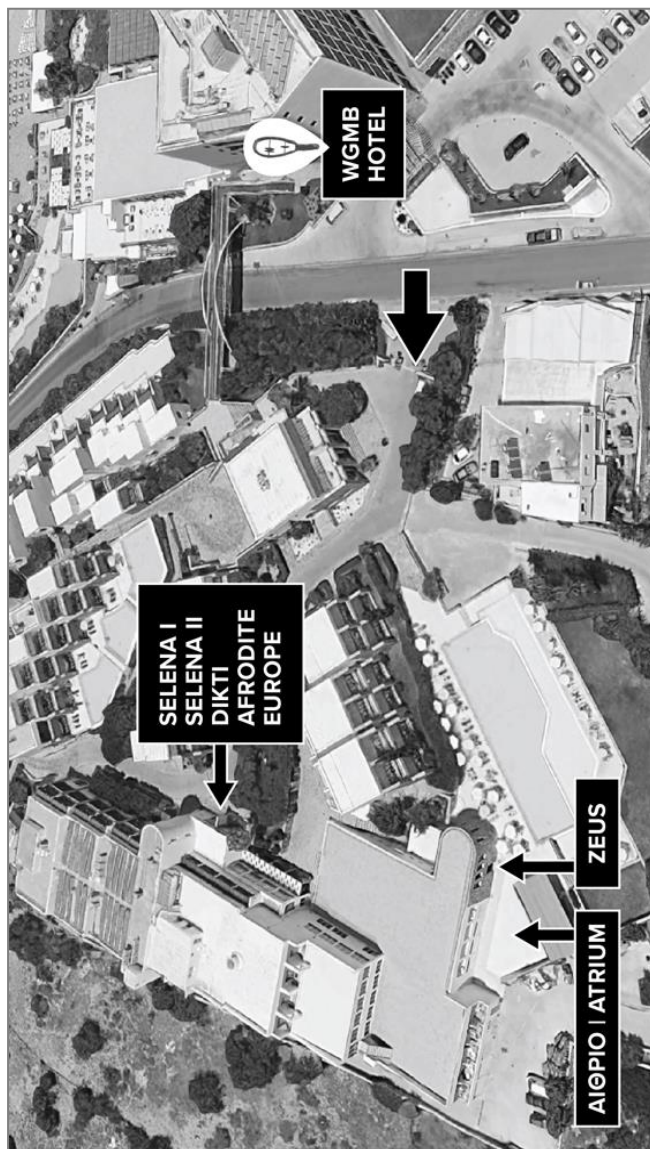
Reception by the Municipality of Agios Nikolaos, in the Wyndham Grand Crete Mirabello Bay hotel restaurant.

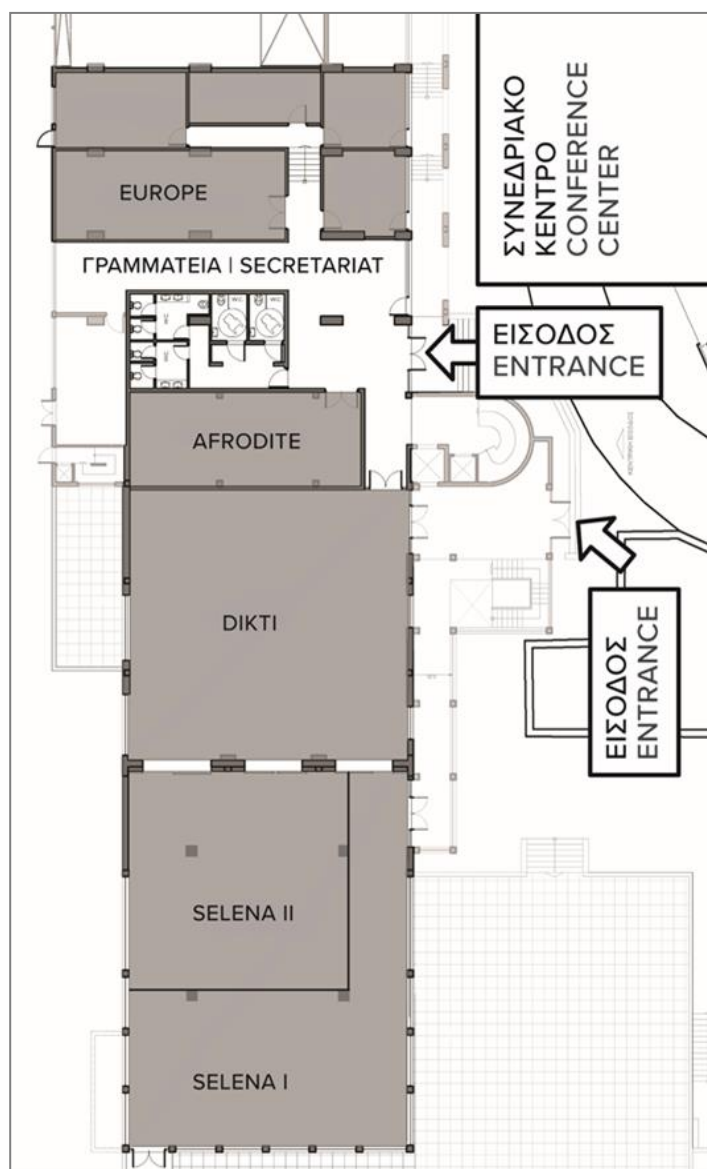
Sunday 9.10.2022, 14.30΄-17.30΄

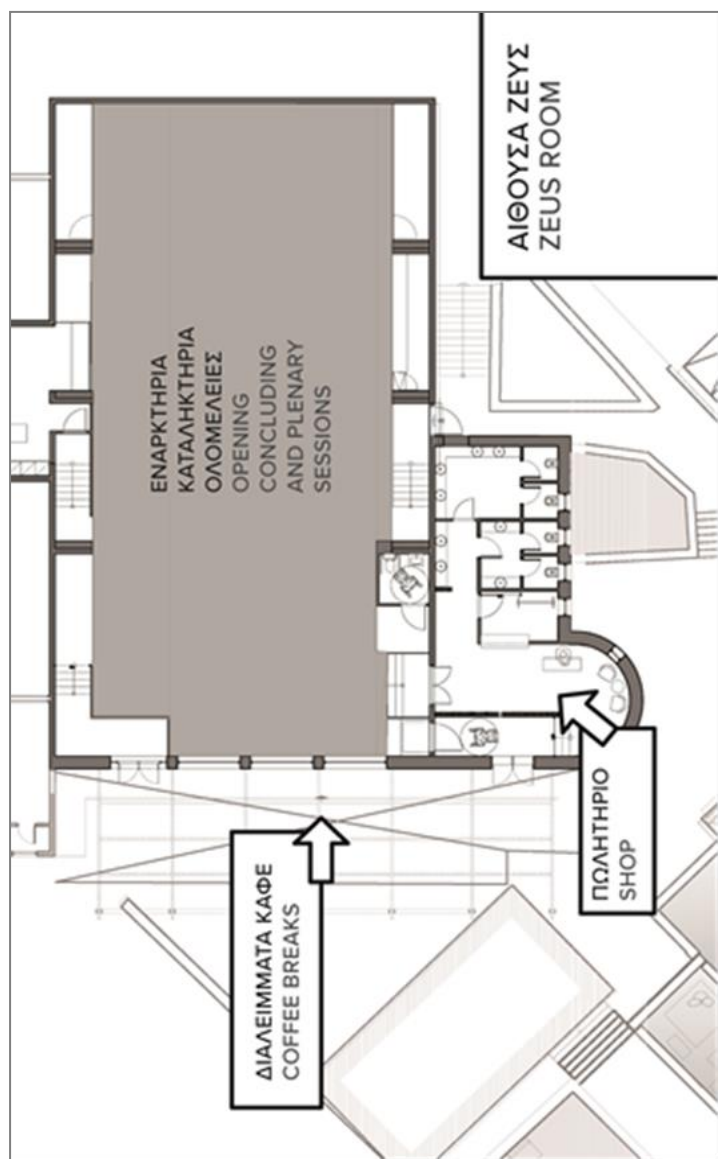
Guided tour of Dreros archaeological site and the mid-Byzantine church of Panagia Koubelina at Houmeriako.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ | LOCATION MAPS

Wyndham Grand Crete Mirabello Bay Hotel

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ | PROGRAMME

Τετάρτη | Wednesday 05.10.2022

Wyndham Grand Crete Mirabello Bay | Zeus

09.00-11.00 Προσέλευση Συνέδρων | Registration

11.00-11.45 ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ | OPENING SESSION

Χαιρετισμοί επισήμων και κήρυξη της έναρξης του Συνεδρίου από τον Περιφερειάρχη Κρήτης κ. **Σταύρο Αρναουτάκη**

Welcome addresses by dignitaries and Congress opening by **Stavros Arnaoutakis**, Regional Governor of Crete

Χαιρετισμός και οδηγίες προς τους συνέδρους από την Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής Ομότιμη Καθηγήτρια κα. **Όλγα Γκράτζιου** και τον Γενικό Γραμματέα της Οργανωτικής Επιτροπής Καθηγητή κ. **Αλέξη Καλοκαιρινό**

Welcome addresses and instructions to participants by Organising Committee President Prof. Emerita **Olga Gratziou** and Organising Committee General Secretary Prof. **Alexis Kalokerinos**

11.45-12.00 Διάλειμμα | Break

12.00-14.00 ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ | PLENARY SESSION

Alexandre Farnoux, *Directeur honoraire de l'École Française d'Athènes, former Professor of Greek Archaeology and History of Art, Paris-Sorbonne University*

Η εφεύρεση της Κρήτης: Στο εργαστήριο των Gilliéron (1898-1980)

Χρήστος Λούκος, *Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης*

Μερικές σκέψεις για τη μελέτη ενός κοινωνικού σχηματισμού, με παραδείγματα κυρίως από την Ερμούπολη, τη Σέριφο και το Ρέθυμνο

[with simultaneous interpretation in English]

14.00 Δεξίωση από το Δήμο Αγίου Νικολάου στο κεντρικό εστιατόριο του ξενοδοχείου | Reception by the Municipality of Agios Nikolaos, in the hotel restaurant

05.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selena I
Τε We	ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Παλαιολιθική, Νεολιθική περίοδος και Εποχή του Χαλκού Πρόεδρος: Krzysztof Nowicki	ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Υγεία και ασθένεια στις ανθρώπινες κοινότητες Πρόεδρος: Κατερίνα Κόπακα
17.00-17.20	Ανδρέας Ι. Ντάρλας , Η «Παλαιολιθική κατοίκηση της Κρήτης» δέκα χρόνια μετά τις πρώτες ανακαλύψεις: Επισκόπηση της μεγάλης ανατροπής στην κρητική προϊστορία	Christine Morris, Alan Peatfield , Healing and spirituality at Minoan peak sanctuaries
17.20-17.40	Tom Strasser , The interface of hominins and Pleistocene fauna: the status of issue	Céline Murphy , Disease or injury? Re-examining the Petsophas body-part figurines
17.40-18.00	Lily Bonga , Μια επανεξέταση της Νεολιθικής Κρήτης	Giorgos Rethemiotakis, Philip B. Betancourt, Gabriella Lazoura , Deforming diseases and health issues depicted on figurines from the Mamaloukos peak sanctuary at Galeniano Pediada
18.00-18.20	Lucy Goodison , An unpublished pendant from Krasi B, with thoughts on discontinuities in figurines and tombs FN—EMI	Tomas Alusik , Health, disease and medicine in Crete from the Neolithic to 500 BC [online]
18.20-18.40	Διάλειμμα Break	
	ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Παλαιολιθική, Νεολιθική περίοδος και Εποχή του Χαλκού (συν.) Πρόεδρος: Ανδρέας Ι. Ντάρλας	ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Υγεία και ασθένεια στις ανθρώπινες κοινότητες (συν.) Πρόεδρος: Γιώργος Ρεθεμιωτάκης
18.40-19.00	Peter Tomkins , Reformation, rupture, return. New risings and the enduring power of place at Knossos around the dawn of the Bronze Age (Subneolithic-EM I)	Κατερίνα Κόπακα , Δόντια καρχαρία από την Εποχή του Χαλκού στη Γαύδο και τα λιόκουρνα στη λαϊκή θεραπευτική παράδοση

05.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selena I
19.00-19.20	Krzysztof Nowicki , Making the Invisible Visible: Pre-Final Neolithic Settlement in Crete	Παναγιώτης Η. Μ. Κουσουλής, Χριστίνα Παπαδάκη , Μαγικοθρησκευτικές ιαματικές πρακτικές στη Μινωική Κρήτη
19.20-19.40	ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Τέλη της Εποχής του Χαλκού Sarah Bell , 'Chosen glory' or 'chosen trauma'? Cultural memory of discontinuity and its possible connection to post-abandonment visitation at LM IIIC "defensive" settlements on Crete	Jonathan Flood, Rachel Dewan , The curative chemistry of healing water from temples of Asclepius on Crete
19.40-20.00	Τίνα Μπολώτη , Οι Μυκηναίοι στην Κρήτη: Ρήξη με/χωρίς ανατροπή; [online]	Μαρία Κυρίμη , Αναθηματικό άγαλμα αγοριού από το Ασκληπιείο της Λεβήνας

05.10.2022	B Selena II	Γ Zeus
Τε We	ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Ο Τόπος, τα Μνημεία, οι Άνθρωποι Πρόεδρος: Ελένη Κανάκη	ΙΣΤΟΡΙΚΑ Πρόεδρος: Πασχάλης Κιτρομηλίδης
17.00-17.20	Μιχάλης Ανδριανάκης , Παλαιότερα στρώματα ζωγραφικής στον ναό του Μιχαήλ Αρχαγγέλου Επισκοπής Κισάμου [online]	Μηνάς Αντύπας , «Ο γενίτζερης αφεντάκης χαμήταγας συνεφώνησε μετά του ρεΐση αλεξανδρή γιάννη παπαφούρη και ναύλοσε το καϊκίόν του» Οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ Ύδρας και Κρήτης την τελευταία προεπαναστατική δεκαετία (1811-1821)
17.20-17.40	Constantin Canavas , Looking upon the Arab-Islamic period of Cretan history through Hispanic glass. The finds of Shaqunda/Córdoba as a mirror for new reflections	Γιάννης Σκαλιδάκης , Συγκρότηση και μεταβολή πολιτικών θεσμών κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 στην Κρήτη

05.10.2022	B Selena II	Γ Zeus
17.40-18.00	Photini McGeorge , Παλαιοχριστιανική ταφή στο πρότυπο της Βρεφοκρατούσας	Αναστασία Τσαγκαράκη , «Ιωσήφ Μπαλέστ: ο άγνωστος ελληνογάλλος ήρωας της Κρητικής Επανάστασης και οι άλλοι φιλέλληνες του Κρητικού Αγώνα»
18.00-18.20	Kelly Amanda , Aqueducts of the Greater Iraklio Area (AGIA)	Μαρία Κωστάκη , Τραυματικά γεγονότα της Επανάστασης, μνημονικοί τόποι και τοπικές εθνικές επέτειοι στον νομό Λασιθίου. Η περίπτωση του Σπηλαίου της Μιλάτου (1823)
18.20-18.40	Διάλειμμα Break	
	BYZANTINΗ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Ο Τόπος, τα Μνημεία, οι Άνθρωποι (συν.) Πρόεδρος: Χριστίνα Τσιγωνάκη	ΙΣΤΟΡΙΚΑ (συν.) Πρόεδρος: Χρήστος Λούκος
18.40-19.00	Ζαχαρίας Αλετράς , Συμπεράσματα της μελέτης των ανασκαφών τεσσάρων λουτρικών κτηρίων στο Ηράκλειο (8ος έως 12ος αιώνας)	Αντώνιος Ε. Τσουρδαλάκης , Η μάχη των Μελάμπων
19.00-19.20	Μαριάννα Κατηφόρη , Ιστορική τοπογραφία της μεσαιωνικής πόλης της Σητείας	Κωνσταντίνος Π. Φουρναράκης , Ποιος κυριεύσε τη Γραμβούσα το 1825; Διαφορετικές ιστοριογραφικές αφηγήσεις και προσπάθεια προσέγγισης της αλήθειας μέσα από τα αρχειακά τεκμήρια [online]
19.20-19.40	Lucia Nixon , Settlement discontinuities in Venetian-Ottoman Sphakia, SW Crete	Μανόλης Γ. Δρακάκης , «Αρχείον Εμμ. Αντωνιάδου του Κρητός εκ γένους των Μελισσηνών. Αριθ. ...» Τα τεκμήρια, οι θεσμοί και τα πρόσωπα δύο κρητικών επαναστάσεων, του 1821 και του 1841
19.40-20.00	Konstantinos Roussos , Cretan ports and harbors from Late Antiquity to the Byzantine Early Middle Ages (4th – early 9th c. AD) [online]	Ζαχαρένια Σημανδηράκη , Ο Κρης Νικόλαος Ρενιέρης και η συμμετοχή του (ή μη) στη Φιλορθόδοξο Εταιρεία (1839). Συγκριτικά στοιχεία και προβληματισμοί

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
Πε Th	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Αρχιτεκτονική – Οικιστική: Πόλεις, Λιμάνια, Λατομεία, Νεκροταφεία [Δυτική Κρήτη] Πρόεδρος: Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Γεωμετρική – Ελληνιστική Περίοδος Πρόεδρος: Βίλη Αποστολάκου	Upheavals, ruptures, discontinuities, risings in the Hieropotamos valley from the Prepalatial to the Roman period: research by the Italian missions at Phaistos Organized by Pietro M. Militello
09.00-09.20	Ιωάννα Βενιέρη, «Μετά την καταστροφή»: Η μινωική εγκατάσταση στο Αποδούλου Αμαρίου στις αρχές της νεοανακτορικής περιόδου	Napoleon Xifaras, Continuities and discontinuities in Crete from the 12th to the 6th c. BC and the rise of the <i>polis</i>	Simona Todaro, “Melior de cinere surgo”: Phaistos and the Yeropotamos valley between 2200 and 2050 BC (EM IIB-EM III)
09.20-09.40	Βίκη Κολυβάκη, Συνέχειες και ασυνέχειες σε εγκαταλειμμένους οικισμούς – Κάτω Μιζόρρουμα	Katerina Panagopoulou, Cretan political upheavals and human mobility in the Hellenistic period	Ilaria Caloi, The foundation of the First Palace at Phaistos: between continuity and discontinuity
09.40-10.00	Γιάννης Τζεδάκις, Βίκη Κολυβάκη, Συνέχειες και ασυνέχειες στην ευρύτερη περιοχή του Βρύσινα. Η περίπτωση των Αρμένων	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Γεωμετρική – Ελληνιστική Περίοδος [Ανατολική Κρήτη]	Filippo Maria Carinci, Continuity and discontinuity in the Phaistos road system during the Bronze Age
		Donald C. Haggis, Margaret S. Mook, Structured deposition and the discontinuity of the late 7th century BC at Azoria in eastern Crete	

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
10.00-10.20	Erik Hallager , Evidence for two LM IB destructions at Chania	Κωνσταντίνος Β. Μάρκος , Η καταστροφή ενός μικρού ελληνιστικού οικισμού στην Κρήτη: Χάλκινες αιχμές βελών από τον Τρυπητό Σητείας	Giorgia Baldacci , Breaking with the past: Changing patterns in the occupational history of Agia Triada from the Prepalatial to the Protopalatial period [online]
10.20-10.40	Κώστας Σμπόνιας , Ο ΥΜΙΙΙΓ οικισμός του Βρύσινα: Συνέχειες και ασυνέχειες στο ορεινό τοπίο στην Εποχή του Χαλκού	Βασιλική Ζωγραφάκη, Alexander Farnoux, Armelle Gardeisen, Νικόλαος Θάνος, Κατερίνα Μονιάκη , Συνέχειες και ασυνέχειες στη ζωή των Δρηρίων. Η περίπτωση του συγκροτήματος του τομέα 5	Luca Girella , Between ruptures and continuity: the MM IIIA and IIIB evidence at Phaistos and Hagia Triada
10.40-11.00	Διάλειμμα Break		
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Αρχιτεκτονική – Οικιστική: Πόλεις, Λιμάνια, Λατομεία, Νεκροταφεία [Ανατολική Κρήτη] Πρόεδρος: Γιάννης Τζεδάκις	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Γεωμετρική – Ελληνιστική Περίοδος [Ανατολική Κρήτη] (συν.) Πρόεδρος: Βασιλική Ζωγραφάκη	Upheavals, ruptures, discontinuities, risings in the Hieropotamos valley from the Prepalatial to the Roman period: research by the Italian missions at Phaistos (cont.) Organized by Pietro M. Militello

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
11.00-11.20	Ελένη Γεροντάκου, Λευτέρης Πλάτων, Αλεξάνδρα Σαλίχου , Η αρχιτεκτονική ως «δείκτης» κοινωνικο-οικονομικών ή/και πολιτικών μεταβολών μεγάλης κλίμακας στο εσωτερικό μινωικών εγκαταστάσεων: η περίπτωση της Ζάκρου	Γεώργιος Δ. Τσιμπούκης , Νέα στοιχεία από την υποβρύχια έρευνα στον λιμένα της Ιεράπετρας	Dario Puglisi , LM IB rupture(s) in context: a view from Hagia Triada
11.20-11.40	Μαρία Κυρίτση , Οικογένειες σε μεταβολή: Συνέχειες και ασυνέχειες στον χαρακτήρα των οικιακών ομάδων από τη Νεοανακτορική στη Μετανακτορική περίοδο, με έμφαση στο παράδειγμα του μινωικού οικισμού της Κάτω Ζάκρου	Στέλιος Μανωλιούδης, Μανώλης Αφραθιανάκης , Αρχαία λατομεία «Ελούντας – Σπιναλόγκας» Λασιθίου: Γεωλογικά – ιστορικογεωγραφικά στοιχεία	Orazio Palio , The LM IA period at Phaistos: an age of transition
11.40-12.00	Λεωνίδας Βοκοτόπουλος, Τίνα Καλαντζοπούλου , Κατσουνάκι Ξερόκαμπου: ένα περιφερειακό κέντρο στην επικράτεια της Ζάκρου	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Γεωμετρική – Ελληνιστική Περίοδος [Κεντρική Κρήτη] Salvatore Rizza , Continuità topografica e discontinuità tipologica nella necropoli di Siderospilia a Prinias	Alessandro Greco , From the wanaktes of Knossos to the basileis of Phaistos
12.00-12.20	Βαλασία Ισαακίδου, Μεταξία Τσιμποπούλου , Το τέλος της αρχής ή η αρχή του τέλους: Τελετουργική ΜΜΙΙΑ πράξη στο νεκροταφείο του Πετρά Σητείας	Antonella Pautasso , Reading social and cultural continuity and discontinuities in the 8th century burials of the Siderospilia necropolis (Prinias)	Elisabetta Borgna , Phaistos at the LBA-EIA transition: demise and rupture or the beginning of a new era?

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
12.20-12.40	David W. Rupp, Metaxia Tsiropoulou , First impressions are not always accurate. A disruption that created a complex stratigraphical sequence in the Pre- and Protopalatial Petras - Kephala cemetery (Sitia)	Quentin Drillat , Spatial (dis-)continuities and the rise of the City-State in the Anapodaris catchment (south-central Crete)	Francesca Buscemi , Change and continuity in architectural tradition between the XIII and the VIII century BC: the “Wal(l) project” [online]
12.40-13.00	Μεταξία Τσιροπούλου , “You don’t need a weatherman to know which way the wind blows”: Ασυνέχεια στο τέλος της ΠΜΙΙ στον οικισμό και το νεκροταφείο του Πετρά Σητείας	Saro Wallace , Quantity and quality: engaging museum collections with new excavation data	Michele Scafuro, Fausto Longo , Continuity and discontinuity in Phaistos: The emergence of the <i>polis</i>
13.00-13.20			Amedeo Rossi, Fausto Longo , Phaistos in Hellenistic and Roman times: from urban settlement to rural landscape
13.30-14.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Jan Driessen , <i>Professor of Greek Archaeology, Université Catholique de Louvain, Belgium, Former Director of the Belgian School at Athens</i> «Επανάσταση». Ανθρωπογενείς καταστροφές στην αρχαιολογία του Αιγαίου [with simultaneous interpretation in English]		
14.30-17.00			

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Αρχιτεκτονική – Οικιστική: Πόλεις, Λιμάνια, Λατομεία, Νεκροταφεία [Ανατολική Κρήτη] (συν.) Πρόεδρος: Μεταξία Τσιτοπούλου	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Γεωμετρική – Ελληνιστική Περίοδος [Ανατολική Κρήτη] (συν.) & [Δυτική Κρήτη] Πρόεδρος: Παυλίνα Καρανασάση 16.40-17.00 Florence Gaignerot-Driessen, Benjamin Jagou, Catharine Judson, Alexia Lattard, Carine Cenzon-Salvayre, At the dawn of the Cretan cities: Preliminary results of the excavations conducted at Anavlochos, Lasithi (2017-[2020]2022) [online]	Upheavals, ruptures, discontinuities, risings in the Hieropotamos valley from the Prepalatial to the Roman period: research by the Italian missions at Phaistos (cont.) Organized by Pietro M. Militello
17.00-17.20	Maia Pomadère, Sylvie Rougier-Blanc, Eleftheria Tsakanika, Marilena Pateraki, Bastien Rueff , A rise in the use of timber in Neopalatial architecture? First results of the TiMMA project at Malia	Κυριάκος Ψαρουδάκης , Οι αρχαϊκές «οικίες» Α και Γ της Ονιθές. Στοιχεία κοινωνικής οργάνωσης στην Κρήτη του 7ου αιώνα π.Χ.	Athanasia Kanta, Santo Privitera , Looking for the First Knossians in the Mesara? A Reappraisal of the Cemetery at Kalyvia Near Phaistos
17.20-17.40	Maud Devolder, Ilaria Caloi , Large-scale levelling operations in the core of the Late Prepalatial settlement at Malia	Κατερίνα Τζανακάκη, Γιάννης Φραγκάκης , Στοιχεία για την Κυδωνία των υστεροαρχαϊκών χρόνων. Η περίπτωση του μαρμαρίνου κορμού οπλίτη με αρ. ευρετηρίου Λ 703 [online]	Nicola Cucuzza , Discontinuities at Hagia Triada and Kannià in LM IIIA-B

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
17.40-18.00	Iro Mathioudaki, Maud Devolder , Rethinking the genesis of the Neopalatial Palace at Malia. Knossian influence and local input in pottery and architecture	Σταυρούλα Μαρκουλάκη , Ελληνιστικό συγκρότημα ληνού στα Χανιά [online]	Alessandro Sanavia , Stamping pottery in the Mesara plain: notes on a skilled artisanal koinè during the Protopalatial period [poster]
18.00-18.20	Carl Knappett , Resilient urbanism in Bronze Age east Crete: the case of Palaikastro [online]	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Ρωμαϊκή & Πρωτοβυζαντινή Αρχαιότητα	Sofia Antonello , The 'Shrines phase' at Phaistos: a period of renewal in the Final MM IIB phase [poster]
		Χρύσα Σοφιανού , Η Ιεράπυτνα και η Πραισός πριν την Pax Romana. Πόλεμοι και διενέξεις στην ανατολική Κρήτη	Colette Manciero , Phaistos at the end of antiquity. Settlement and socioeconomic considerations on the pottery data: preliminary results. [poster]
18.20-18.40	Jeffrey Soles , Greek-American excavations at Mochlos 2021-2022, the discovery of a Minoan waterworks	Marina Albertocchi , Discontinuità e innovazione nella produzione locale di ceramica a Gortina nel periodo tardo-romano e proto-bizantino [online]	
18.40-19.00	Sylviane Déderix, Ilaria Caloi, Aurore Schmitt , Disuse or deliberate closure? Processes of abandonment in the Pre- and Protopalatial cemetery at Sissi (Zone 9)	Εμμανουήλ Παπουτσάκης , Η ρωμαϊκή κεραμική από τον Τομέα Ι της αστικής έπαυλης στο οικοπέδο του Κέντρου Υγείας στην Κίσαμο: μια πρώτη προσέγγιση [online]	Flavia Toscano , Gabriella Longhitano, Discontinuities and changes in textile production between the LMIIIC and Archaic

06.10.2022	A1 Dikti	A2 Selena I	WORKSHOP A I Afrodite
19.00-19.20	Jan Driessen , An Archaeology of Change. The nature, role and consequences of destructions at the Kephali at Sissi	Enrique García Riaza, Borja Vertedor Ballesteros , Imperium infinitum? The Roman intervention in Crete (72-66 BC) from a different perspective: local agendas and political interests in the context of diplomacy and the law of war	period in Crete: Phaistos as a case study [poster] Erica Platania, Thea Messina , Evidence of bone marrow exploitation in Pre-palatial Phaistos: the analysis of faunal remains from the North-Eastern Complex [poster] Marianna Figuera , Metallurgical Activity in Agia Triada: The Ambiguous Evidence [poster]
19.20-19.30	Διάλειμμα Break		
19.30-20.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Enrico Zanini , <i>Professor of Byzantine Archaeology, Università di Siena</i> Gortyn of Crete in Early Byzantine times: archaeology of an “average” city of the Mediterranean under transformation		

06.10.2022	B Selena II	Γ1 Zeus	Γ2 Europe
Πε Th	ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Ο Τόπος, τα Μνημεία, οι Άνθρωποι Πρόεδρος: Δάφνη Χρονάκη	ΙΣΤΟΡΙΚΑ (συν.) Πρόεδρος: Παναγιώτης Στάθης	ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΑ Πρόεδρος: Γιώργος Νικολακάκης
09.00-09.20	Peter Rogers , Re- conceptualising Cretan rural spaces and contextualising the Palaiologan Inscriptions of Venetian Crete 1292-1445	Στέλλα Αλιγιζάκη , Το ιδιόγραφο Υπόμνημα του Ιακώβου Κουμή προς τον βασιλιά Όθωνα (2 Ιουλίου 1843) και η επαναστατική κινητοποίηση του 1841 στην Κρήτη	Ειρήνη Λουτζάκη, Νίκος Πουλάκης , Κρητικός συρτός, ένας χορός με ιστορία: συνέχειες και ασυνέχειες, παλιές και νέες εκφράσεις [online]
09.20-09.40	Μανόλης Σ. Πατεδάκης , Σκέψεις για πιθανές «επαναστατικές» αποτυπώσεις σε τοιχογραφημένους ναούς της Βενετοκρατίας στην Κρήτη	Κώστας Γ. Φουσράκης , Ο ιατρός Απόστολος Τυλλιανάκης (1835-1932), το Μοναστηριακό Ζήτημα και η πολιτική και στρατιωτική του δράση στις Επαναστάσεις 1866 και 1878	Χαράλαμπος Β. Αγγελάκης , Η ιστορικότητα του δημοτικού τραγουδιού: γεγονότα, πρόσωπα και συνθήκες των Κρητικών Επαναστάσεων μέσα από το Αρχείο του Π. Βλαστού. Νέες τεχνολογίες στην Ιστορική Έρευνα
09.40-10.00	Νεκταρία Λαϊνάκη , Η Επανάσταση του Βάρδα Καλλέργη στη δυτική Κρήτη. Μια πρώτη προσέγγιση στην εξέλιξη του φέουδου του στην Κίσαμο τον 14ο αιώνα	Παντελεήμων Χιονίδης , 'The cause of the extreme Liberals': Η αγγλική εφημερίδα <i>The Morning Star</i> και η Κρητική Επανάσταση των ετών 1866-1869	Ανδρέας Λενακάκης , Οι κοινωνικές συγκρούσεις στην πόλη των Χανίων και η γέννηση του ριζίτικου τραγουδιού

06.10.2022	B Selena II	Γ1 Zeus	Γ2 Europe
10.00-10.20	Κλήμης Ασλανίδης , Η οικοδομική ιστορία του Ναού της Παναγίας στην Αγία Ρουμέλη Σφακιών	Μάνος Περάκης , Η πρακτική των γραπτών διακηρύξεων και ψηφισμάτων από μέρους των χριστιανών Κρητών κατά την ύστερη οθωμανική εποχή: συνέχειες και ασυνέχειες [online]	Mélanie Nittis , La tradition musicale crétoise au XXe siècle, entre bouleversements et perpétuation
10.20-10.40	Γιάννος Λιόφαγος, Νεφέλη Αυγέρου, Κωσταντίνος Βαλλιανάτος, Ορέστης Βιδάλης, Παναγιώτης Δαρμαράκης, Ελένη-Άννα Κάλφα, Σώζων Κρικελής, Καλλιόπη Ράπτη, Αντωνία Στεφάνου , Αναζητώντας τη χαμένη μνήμη. Η περίπτωση της Μονής Αγίου Γεωργίου Μορμόρη στα Νεροκούρου Χανίων	Μανώλης Σειραγάκης , Ο φοιτητικός σύλλογος «Αρκάδιον» στη Βιέννη του fin de siècle	Δήμητρα-Κλαίρη Γιαννίρη, Γιάννης Παπαδάτος , Ρήξεις και ασυνέχειες στη σύγχρονη ορεινή Κρήτη μέσα από τη ματιά ενός προγράμματος αρχαιολογικής εθνογραφίας
10.40-11.00	Διάλειμμα Break		
	ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Ο Τόπος, τα Μνημεία, οι Άνθρωποι (συν.) Πρόεδρος: Όλγα Γκράτζιου	ΙΣΤΟΡΙΚΑ (συν.) Πρόεδρος: Μανώλης Δρακάκης	ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΑ (συν.) Πρόεδρος: Ανδρέας Λενακάκης
11.00-11.20	Emma Maglio , Upheavals, ruptures, discontinuities, risings	Παναγιώτης Στάθης , Η ιστοριογραφία του κρητικού 1821 στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα	Μαρίνα Λυδάκη , Εθνοβοτανική μελέτη ορισμένων καρποδοτικών λαχανικών και οσπρίων στην Κρήτη από τον 14ο έως τον 20ό αιώνα: αξιοποίηση τοπικών ποικιλιών

06.10.2022	B Selena II	Γ1 Zeus	Γ2 Europe
11.20-11.40	Αθανάσιος Μαΐλης , (Αγρ)επαύλεις φεουδαρχών και καθολικές εκκλησίες. Τρία παραδείγματα από την ύπαιθρο των Χανίων	Θωμάς Παπακωνσταντίνου, Χαράλαμπος Μπαμπούνης , Κυβέρνηση στα όρια της αντισυνταγματικότητας κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1900-1903); [online]	Γιώργος Νικολακάκης, Χρήστος Μπακάλης, Λουκάς Νικολακάκης , Πιέσεις και αντιστάσεις στην «ανάπτυξη» των μικρών νησιών. Η περίπτωση της Γαύδου
11.40-12.00	Άννα Γενιτσαρίδη, Δάφνη Χρονάκη , Από το βενετσιάνικο Castello di Gerapetra στον οθωμανικό Καλέ Ιεράπετρας: τομές στην πορεία του χρόνου	Μιχάλης Τσαπόγας , Το Θέρισο και το Σύνταγμα	Αικατερίνη Ελ. Μαρινάκη , Κρήτη – Φολέγανδρος: Πολιτισμικές ανταλλαγές μέσα από την ιστορία μετανάστευσης της οικογένειας Μαρινάκη
12.00-12.20	Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ: Τοιχογραφίες	Μαρία Σωρού , Το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας στην Κρήτη το 1916	ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ
	Ιωάννης Ηλ. Βολανάκης , Ο ναός της κοιμήσεως της Θεοτόκου στον οικισμό «Θρόνος» Αμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης		Αταλάντη Μιχελογιαννάκη Καραβελάκη , Τοπωνύμια ως αποτύπωμα του μακραίωνου προφορικού πολιτισμού της Κρήτης
12.20-12.40	Μιχαήλ Χατζηδάκης , (Α)συνέχειες, τομές και εικονογραφικές παρατηρήσεις αναφορικά με την απόδοση των προσωποποιήσεων της Γης και της Θάλασσας σε απεικονίσεις της Δευτέρας Παρουσίας στις βυζαντινές εκκλησίες της Κρήτης	Γιώργος Λιμαντζάκης , Η Κρήτη και τα βαλκανικά της πρότυπα στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού: «Βίοι παράλληλοι» ή αποκλίνοντες;	Ζαχαρίας Σμυρνάκης , Νέα θεώρηση των τοπωνυμίων: Αμπομπάνταινα, Ανεπολούστρες, Αρτός, Όλισμα, Ονιθέ, Ότσες

06.10.2022	B Selena II	Γ1 Zeus	Γ2 Europe
12.40-13.00	Yiğit Zafer Helvacı, Rui Bordalo, Giacomo Chiari, Manolis Achladianakis, Klio Zervaki, Hilal Köksalan, Tiziana Cavaleri, Monica Gulmini, Roberto Giustetto , A case of discontinuity and evolution in 16th Century Cretan Byzantine painting: Venetian influences and the choice of raw materials	Ρόδης Λοχαΐτης , Η παρουσία της Κρήτης στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά το 1929-1932 [online]	
13.00-13.20	Διάλειμμα Break		
13.30-14.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Jan Driessen , <i>Professor of Greek Archaeology, Université Catholique de Louvain, Belgium, Former Director of the Belgian School at Athens</i> «Επανάσταση». Ανθρωπογενείς καταστροφές στην αρχαιολογία του Αιγαίου [with simultaneous interpretation in English]		
14.30-17.00			
	Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ: Εικόνες Πρόεδρος: Παναγιώτης Ιωάννου	ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ - ΚΑΤΟΧΗ Πρόεδρος: Γιάννης Σκαλιδάκης	
17.00-17.20	Κατερίνα Κοντοπανάγου , Δυτικοί ιαματικοί άγιοι σε ιταλοκρητικά έργα. Ο άγιος Αντώνιος της Padova σε φορητή εικόνα ιδιωτικής συλλογής [online]	Παναγιώτης Λάμπρου , Η εργασία στην κατοχική Κρήτη: ρήξεις και συνέχειες	

06.10.2022	B Selena II	Γ1 Zeus	Γ2 Europe
17.20-17.40	Νίκος Καστρινάκης, Νικόλας Κωνστάντιος, Αντώνης Μπεκιάρης , Συνέχεια, ανανέωση, ρήξη: Το καλλιτεχνικό ύφος των κρητικών εικόνων του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου [online]	Αντώνης Σανουδάκης , Το συμμαχικό σαμποτάζ στο Δράσι Μεραμβέλου (22-7-1944)	
17.40-18.00	Μίλτος Καρκαζής , Ένα άγνωστο έργο του κρητικού ζωγράφου Μιχαήλ Δαμασκηνού	Χρυσή Ζαϊμάκη , Η Κρήτη μέσα από τις φωτογραφίες γερμανών στρατιωτών (1941-1944)	
18.00-18.20	Βαρβάρα Ν. Παπαδοπούλου, Χάρις Κ. Πόλκα , Εικόνα του ζωγράφου Θ. Πουλάκη με θέμα τους Αγίους Πάντες και τη Μέλλουσα Κρίση στα Ιωάννινα	Μαρία Γ. Σεργάκη , Εμφύλιος στο Λασιθί (Μάρτιος-Ιούνιος 1947)	
18.20-18.40	Αντώνης Διγαλάκης , Ο δρόμος προς το «νατουράλε»: Από την Κρήτη στο Ιόνιο και στη Βενετία (δεύτερο μισό 17ου αιώνα)	Μαρία Μακράκη , Η δικτατορία στην πόλη του Ηρακλείου (1967-1974): Μνήμες μέσα από προφορικές μαρτυρίες	
18.40-19.00	Διάλειμμα Break		
19.00-19.20 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Enrico Zanini , <i>Professor of Byzantine Archaeology, Università di Siena</i> Gortyn of Crete in Early Byzantine times: archaeology of an “average” city of the Mediterranean under transformation		

07.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selena I
Πα Fr	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Αρχιτεκτονική – Οικιστική: Πόλεις, Λιμάνια, Λατομεία, Νεκροταφεία [Κεντρική Κρήτη] Πρόεδρος: Αλεξάνδρα Καρέτσου	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Νομισματική – Επιγραφική Πρόεδρος: Χαράλαμπος Κριτζάς
09.00-09.20	Emilia Oddo, Vasso Fotou, The history of uses and abandonments at the House of the Frescoes in Knossos	Gerard Capdévile, Continuités, innovations et ruptures juridiques dans le Code de Gortyne
09.20-09.40	Παρασκευή Σταματάκη, Η λειτουργία και ο ρόλος του κτιριακού συγκροτήματος του Βαθυπέτρου Αρχανών στη νεοανακτορική βορειοκεντρική Κρήτη κατά το τέλος της ΥΜΙΒ περιόδου	Federico Carbone, Some considerations on the Cretan weight standard: local alignments and differences
09.40-10.00	Flora Michelaki, The Cretan tholos cemeteries; continuities and discontinuities during Pre- and Protopalatial periods	Κλεάνθης Σιδηρόπουλος, «Λαθθένης Σωσαμενών... Ελουθυίας χαριστήιος»: ο κνώσιος ηγέτης σε μια «νέα» αναθηματική επιγραφή
10.00-10.20	Georgia Flouda, Breaking with past narratives: Apesokari and its place in the Mesara	ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ
		Κωνσταντίνος Χαλικιάς, Χρύσα Σοφιανού, Thomas M. Brogan, Melissa Eaby, Από τη μινωική στην ελληνιστική Χρυσή
10.20-10.40	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τέχνη	Nadia Coutsinas, Marianna Katifori, Konstantinos Roussos, Settlement patterns in the wider Ierapetra isthmus: continuity and ruptures from the Archaic to the Venetian period
	Philip P. Betancourt, Changes in the cave of Eileithyia at Inatos at the end of the Bronze Age	
10.40-11.00	Διάλειμμα Break	

07.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selena I
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τέχνη (συν.) Πρόεδρος: Νwτα Δημοπούλου	ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ (συν.) Πρόεδρος: Κατερίνα Παναγοπούλου
11.00-11.20	Fritz Blakolmer , On the move into a new age: Continuity and discontinuity in the development of spiral motifs in Neopalatial Crete	Elisabeth Mlinar , Discontinuities in the settlement history of fortified towns and settlements on Crete
11.20-11.40	Μαρία Ρουσάκη , Η Τοιχογραφία των Χελιδονιών από την Κνωσό. Ανατροπή των παλαιότερων δεδομένων στην ιστορία της τοιχογραφικής τέχνης στο προϊστορικό Αιγαίο	Εύα Τέγου, Ελένη Γούλα, Ελένη Περάκι , Συνέχειες, ασυνέχειες και ανατροπές στο αρχαιολογικό αποτύπωμα της Αξού. Αποτίμηση των ερευνών της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από την Κρητική Πολιτεία έως σήμερα
11.40-12.00	Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη , Κρητομυκηναϊκά «ελεφαντουργήματα» από τη δυτική Κρήτη	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Ιστορία, Μυθολογία, Αρχαία γραμματεία, Τοπωνυμικό
		Alcorac Déniz Alonso, Enrique Nieto Izquierdo , Ruptures et changements de population en Crète antique: L'apport de l'analyse toponymique
12.00-12.20	Ειρήνη Νικολακοπούλου, Δήμητρα Μυλωνά , Ψάρια στο Μουσείο: Μια διαφορετική προσέγγιση των απεικονίσεων του θαλάσσιου κόσμου στην τέχνη της μινωικής Κρήτης	Ελένη Παπαδογιαννάκη , Ομηρικός ύμνος Εις Απόλλωνα: Κρητικός χώρος και ανατροπές
12.20-12.40	Ελένη Νικολιδάκη , Ανατροπές στον κόσμο των χταποδιών: Η Οπτιάνεια ανάγνωση ενός μινωικού αγγείου	Ιωάννης Μαρκάκης , Η φυλετική όψη των κατά τον Αριστοτέλη στάσεων στις κρητικές πόλεις
12.40-13.00	Lucie Valentinová , Continuity and discontinuity of Minoan representational convention in the Homeric epics	Εύα Αστυρακάκη, Μανόλης Ι. Στεφανάκης , Από την Κρήτη στη Ρόδο: διερευνώντας την περίπτωση του Αλθαϊμένη

07.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selenia I
13.00-13.20	Mnemosyne Rice , Colonialism, disruption and dispersal: a study of Minoan artefacts in early British museum collections [online]	Απόστολος Παπιομίτογλου , Στάσεις, επαναστάσεις και εσωτερικές αντιδικίες: Οι επεμβάσεις των Πτολεμαίων στις διαμάχες των κρητικών πόλεων και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση των κρητο-αιγυπτιακών σχέσεων
13.30-14.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου , <i>Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών</i> Βυζαντινή ζωγραφική στον νομό Λασιθίου (14ος-15ος αι.): Συνέχειες, κενά, ιδιαιτερότητες, μαρτυρίες κοινωνικής πραγματικότητας [with simultaneous interpretation in English]	
14.30-17.00		
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Γραφή, Γραφειοκρατία, Διοίκηση Πρόεδρος: Λευτέρης Πλάτων	ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Ιστορία, Μυθολογία, Αρχαία γραμματεία, Τοπωνυμικό (συν.) Πρόεδρος: Χρύσα Σοφιανού
17.00-17.20	Βούλα Σπυροπούλου-Δεβεράκη , Περί Γραμμικής Α γραφής: Αποκρυπτογράφηση της χρυσής καρφίτσας της Νεοανακτορικής Περιόδου, Μουσείο Αγ. Νικολάου (Αρ. 9675)	Ανθή Βαχτσεβάνου, Κωνσταντίνος Β. Δημουλάς, Ευριπίδης Κ. Δημουλάς, Έλλη Κ. Βέλλιου, Θεοδώρα Ευ. Παπαδημητρίου, Αγγελική Α. Κουτσαβλάκη, Νεκταρία-Φιλίτσα Αγραφιώτη, Αστερουσία , η κατά τις Ινδίες πόλεις Κρητών [online]
17.20-17.40	Anna Sacconi , Les idéogrammes *162+KI et *162+RI dans les tablettes en linéaire B de Cnossos	Manolis Spanakis , Discontinuities in Hellenistic Crete: some biographical notes on the epic poet and grammarian Rhianus of Crete [online]
17.40-18.00	Άρτεμις Καρναβά , Διοικητικές ασυνέχειες μεταξύ πρώτων και δεύτερων ανακτόρων στην Κρήτη: Η περίπτωση της Κνωσού	ΠΟΙΚΙΛΑ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ. Αναλυτικές Μέθοδοι: Ανασκαφικό Πεδίο & Εργαστήριο Ioanna Serpetsidaki, Argyro Nafplioti , Absolute scientific dating of early mortuary behaviour in Crete using AMS radiocarbon: the case of the Kiparissi Cave Tomb

07.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Selena I
18.00-18.20	Louis Godart , Η χρονολόγηση των πινακίδων Γραμμικής Β της Πύλου	Niki Oikonomaki, Ilias Gotsikas , A comparison of Photogrammetry and RTI methods on the squeeze of the archaic Cretan inscription “Hymn of Kouretes”
18.20-18.40	Louise A. Hitchcock , Missing or mis-Perceived? Locating the Purloined Ruler in Neopalatial Crete	Ασημίνα Τσιμόγιαννη, Μεταξία Τσιμποπούλου , Όσο περισσότερα, τόσο καλύτερα: Στρατηγική, τεχνικές και αποτελέσματα της πλήρους περισυλλογής του χώματος από το μινωικό νεκροταφείο του Πετρά Σητείας
18.40-19.00	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τελετουργικές δράσεις: Ταφικές, Λατρευτικές, Καθημερινές	Ισαβέλλα Βούρου , Η αποκατάσταση των προϊστορικών τοιχογραφιών της Κνωσού και της Θήρας. Από την πρώτη προσέγγιση στην ανατροπή με τη γέννηση της επιστήμης της Συντήρησης
	Rachel Dewan , Disrupting the scale: Miniature pottery in Minoan ritual [online]	
19.00-19.20		Έφη Τσίτσα, Δημήτριος Μακρής, Γιάννης Γαλανάκης , Μεταξύ γλυπτικής και ζωγραφικής: Επανεξετάζοντας τις ανάγλυφες τοιχογραφίες της Κνωσού
19.20-19.30	Διάλειμμα Break	
19.30-20.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Αλέξης Πολίτης , <i>Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης</i> Κρήτη και εθνικοί αγώνες 1821-1869. Το καθρέφτισμά τους στη λογοτεχνία: ποίηση, ρίμες, αναγνώστες [with simultaneous interpretation in English]	

07.10.2022	B Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ B Afrodite
Πα Fr	BYZANTINΗ - ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Φιλολογία - Λογοτεχνία Πρόεδρος: Μανόλης Πατεδάκης	ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ Πρόεδρος: Γιάννης Μαυρομάτης	Ερευνητικές διαδρομές σε τόπους της μνήμης Υπεύθυνες εργαστηρίου: Γεωργία Μοσχόβη, Χριστίνα Τσιγωνάκη
09.00-09.20	Μητροπολίτης Ανδρεάς Νανάκης , Η μαθητεία του Αγίου Γρηγορίου Σιναΐτη στον Άγιο Αρσένιο και η διαμόρφωση της ησυχαστικής διεθνούς των Βαλκανίων	Kathleen Ann O'Donnell , The Cretan Uprising (1866-69): the Democratic Eastern Federation and <i>The Poems of Ossian</i> by James MacPherson	Γεωργία Μοσχόβη, Χριστίνα Τσιγωνάκη , Ολούς-Οξά-Ελούντα: ιστορική τοπογραφία
09.20-09.40	Βασίλειος Νταής , Η Ξενιτεία στην πρώιμη Κρητική Λογοτεχνία (τέλη 14ου-αρχές 15ου αιώνα)	Τατιάνα Μπορίσοβα , Η μετεπαναστατική Κρήτη στο βιβλίο του Leon Bakst <i>Ο Σερόφ και εγώ στην Ελλάδα</i>	Θεοτόκης Θεοδούλου, Αλέξανδρος Τούρτας , Χωροχρονικές συνέχειες και ασυνέχειες του αρχαίου Ολούντος μέσα από την υποβρύχια έρευνα των βυθισμένων καταλοίπων του
09.40-10.00	Ulrich Moennig , Το βυζαντινό <i>Συναξάριον του τιμημένου Γαδάρου</i> και η κρητική <i>Γαδάρου, Λύκου κι Αλουπούς διήγησις ωραία</i> : παράδειγμα συνέχειας ή μάλλον ανατροπής στα λογοτεχνικά πρότυπα από το Βυζάντιο στη Βενετοκρατία	Χρυσούλα Πατεράκη , Κοινωνία και λογοτεχνία: Συμβάσεις και ανατροπές στην κοινωνία της Κρήτης μέσα από τις ηθογραφίες των Ι. Κονδυλάκη και Γ. Καφφετζάκη-Μαράντη	Αλέξανδρος Τούρτας, Θεοτόκης Θεοδούλου , Νέες τεχνολογίες και Ενάλια Πολιτιστική Κληρονομιά. Συνθέτοντας τα κομμάτια και γεφυρώνοντας τις ασυνέχειες στον ευρύτερο χώρο του αρχαίου Ολούντος

07.10.2022	B Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Β Afrodite
10.00-10.20	Όλγα Γκιουλέκα , Νέα στοιχεία για την πρόσληψη των <i>Λόγων Διδακτικών</i> του Στ. Σαχλίκη και του Μ. Φαλιέρου στους <i>Λόγους Διδακτικούς</i> του Μ. Δεφαράνα	Μιχάλης Ι. Κτενιαδάκης , Θεώρηση των επιστημονικών / τεχνολογικών επιτευγμάτων στις αρχές του 20ού αιώνα και των επερχόμενων ανατροπών μέσα από χρονογραφήματα του Ι. Κονδυλάκη	Χριστίνα Τσιγωνάκη, Γεωργία Μοσχόβη , Η Βυζαντινή Οξά
10.20-10.40	Rosemary Bancroft-Marcus , Mysticism and propaganda in Achelis's Greek verse adaptation of Marino Fracasso's account of the Siege of Malta (1565).	Ευγενία Περυσινάκη, Ανδρέας Λενακάκης , Το πολεμικό και μεταπολεμικό συγκρουσιακό περιβάλλον στην περιοχή Μαλεβιζίου Κρήτης μέσα από τις ιστορικές ρίμες του Γεωργίου Παπαδομιχελάκη	Αγγελική Αλυγιζάκη , Υδάτινες διαδρομές στον ορεινό όγκο της Οξάς: Πρώτη παρουσίαση των δεξαμενών
10.40-11.00	Διάλειμμα Break		
	BYZANTINΗ - ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Φιλολογία - Λογοτεχνία (συν.) Πρόεδρος: Ulrich Moennig	ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ Πρόεδρος: Τατιάνα Μπορίσοβα	Ερευνητικές διαδρομές σε τόπους της μνήμης (συν.) Υπεύθυνες εργαστηρίου: Γεωργία Μοσχόβη, Χριστίνα Τσιγωνάκη
11.00-11.20	David Holton , Γιατί 1669;	Μάρκος Εμμ. Μαρινάκης , 1935: Ο Νίκος Καζαντζάκης στην Κίνα και την Ιαπωνία. Ενθύμια από το ταξίδι	Νίκος Μπετείνης , Η βυζαντινή κεραμική από την επιφανειακή έρευνα στο Όρος Οξά

07.10.2022	B Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ B Afrodite
11.20-11.40	Μιχαήλ Πασχάλης , Νοσταλγία για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην <i>Amorosa fede</i> του Antonio Pandimo; Το νόημα του «greco impero»	Εύα Κοκκινίδη , «Ένας σπόρος είναι η λευτεριά»: Η Επανάσταση του 1821 στον <i>Καπετάν Μιχάλη</i> του Νίκου Καζαντζάκη	Gianluca Cantoro , Aerial and ground documentation of a challenging context: Mount Oxa in the digital environment
11.40-12.00	Παναγιώτης Δ. Προϊκάκης , Η ποιητική παράδοση και τα επιγράμματα του επισκόπου Κυθήρων Μάξιμου Μαργούνιου (1549-1602) [online]	Ζαφείρης Νικήτας , «Τι είναι το Αρκάδι για μένα»: Ιστορικές και θρησκευτικές ρήξεις στη δραματοουργία του Παντελή Πρεβελάκη [online]	Κατερίνα Κωνσταντίνου , Προσεγγίσεις, σημασίες και εμπειρίες των τοπίων του Μεραμπέλου: ανάμεσα στους επιστήμονες και την τοπική κοινότητα
12.00-12.20	Δημήτριος Γεωργακόπουλος , Πρόσφυγες και μετανάστες κωδικογράφοι στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (14ος -17ος αι.)	Μάρκος Μαστρογιαννάκης , Αφηγήσεις της αστικής ζωής και στοιχεία κοινωνικής ιστορίας του Ηρακλείου (1900-1940) μέσα από έργα λογοτεχνών της πόλης. Συγκλίσεις και αποκλίσεις	Νίκος Παπαδόπουλος , Διαχρονικά τοπία στην Κρήτη: Τα ερευνητικά αποτελέσματα του έργου «Διάτοπο»
12.20-12.40	Αθανασία Δρακούλη, Κατερίνα Ζωγραφιστού , Ο γλωσσικός δανεισμός ως διαχρονική μαρτυρία της συνάντησης των λαών και των πολιτισμών: Η περίπτωση των ελλην(οκρητ)ικών λέξεων στη βενετσιάνικη διάλεκτο	Αντώνης Καρτσάκης , Ο ποιητής Χριστόφορος Λιοντάκης ψηλαφά τις πληγές της κοινωνίας μας	Δημήτριος Οικονόμου, Νίκος Παπαδόπουλος, Άγγελος Πλαγεράς, Κλεάνθης Συμυρδάνης, Gianluca Cantoro, Αθανάσιος Αργυρίου, Μερόπη Μανατάκη, Χρήστος Πολυκρέτης , Γεωφυσική έρευνα στην περιοχή της αρχαίας πόλης Ολούς στο

07.10.2022	B Selenia II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ B Afrodite
12.40-13.00		Ιωάννης Ε. Πυργιωτάκης , Απαρχές της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Κρήτης: Η συμβολή του Δήμου Ηρακλείου, της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών και του Α΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου στην ίδρυση Πανεπιστημίου στην Κρήτη	Σχίσμα Ελούντας [poster] Ελπίδα Καραδήμου, Γεώργιος Κατσικογιάννης , Αναζητώντας τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που επέδρασαν στη μακροχρόνια πολιτισμική ιστορία της ευρύτερης περιοχής του αρχαίου Ολούντος [poster] Μαλαματένια Κανιαδάκη , Ζώα και Φυτά του Μεραμπέλου [poster online]
13.00-13.20	Διάλειμμα Break		
13.30-14.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου , <i>Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών</i> Βυζαντινή ζωγραφική στον νομό Λασιθίου (14ος-15ος αι.): Συνέχειες, κενά, ιδιαιτερότητες, μαρτυρίες κοινωνικής πραγματικότητας [with simultaneous interpretation in English]		
14.30-17.00			

07.10.2022	B1 Selena II	B2 Europe	Γ Zeus
Πα Fr	ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Λογοτεχνία Πρόεδρος: Μιχαήλ Πασχάλης	ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Κοινωνικές Σχέσεις Πρόεδρος: Χαράλαμπος Γάσπαρης	ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ Πρόεδρος: Νίκος Σκουτέλης
17.00-17.20	Μαρία Εστέρ Πορτοκάλη , Το «πρέπον» των χαρακτήρων στην <i>Πανώρια</i> του Γ. Χορτάτση: Ρήξεις με τη θεωρία της τραγικωμωδίας του Ιταλικού Cinquecento	Ασπασία Παπαδάκη , Χώρος και άνθρωποι αντιμέτωποι με την καταστροφή: Ο σεισμός του 1595 στη βενετική Κρήτη	Μαρία Κουσουλάκου, Κυριακή Βακάλογλου , Το τελευταίο κονάκι του Μεγάλου Κάστρου: Μια ιστορία συναισθημάτων
17.20-17.40	Ειρηάνα Ρουσσογιαννάκη , Οι εποχές του <i>Ερωτόκριτου</i> . Λογοτεχνικές αφηγήσεις του Έρωτα και του Θανάτου	Κώστας Λαμπρινός , Κράτος, κοινωνία και αξιώματα: Κανονικότητες και ανατροπές στο σύστημα διορισμών της βενετικής Κρήτης (16ος-17ος αι.)	Αλεξάνδρα Κουρουτάκη, Κωνσταντίνος Κουνάλης , Ο εικαστικός Μοντερνισμός του Γεωργίου Κουνάλη, μια νέα αρχή για τις πλαστικές τέχνες στα Χανιά
17.40-18.00	Ειρήνη-Μαρία Φασιάνη, Εμμανουήλ Σειραγάκης , Οι λαϊκές θεατρικές διασκευές του <i>Ερωτόκριτου</i> ως το 1950	Μαρία Γ. Πατραμάνη , Το μέταλλο και η αψίδα θριάμβου του Mocenigo στα πρακτικά του Συμβουλίου των XVIII του Χάνδακα	Ιωάννης Ανδρόνογλου , Αναπαραστάσεις ελληνικότητας στο έργο του Βενιζέλου και στη σύνθεση για κιθάρα (1928-1932)
18.00-18.20	Νικόλαος Α. Παπαδάκης , Αρετούσα και Βραδαμάντη: Ανατροπές, ρήξεις και επαναστάσεις στη γυναικεία συμπεριφορά στον <i>Ερωτόκριτο</i> ως αντανάκλαση της επιρροής του <i>Μαινόμενου Ορλάνδου</i> [online]	Τατιάνα Μαρκάκη , Γυναικεία μόδα και ανατρεπτικές τάσεις στη βενετοκρατούμενη κρητική ύπαιθρο: η περίπτωση της Φουρνής Λασιθίου του 17ου αιώνα [online]	Maria Deli , The presence of the Istituto Centrale del Restauro (ICR) at the Archaeological Museum in Heraklion (AMH) in the 1950s and the introduction of a modern conservation approach for ancient painting on frescoes

07.10.2022	B1 Selena II	B2 Europe	Γ Zeus
18.20-18.40	Γιώργος Καλλίνης , <i>Ερωτόκριτος</i> ή γιατί βλέπει ο έρωτας [online]	Αριστέα Γρατσέα , Ναυτιλιακές αντιδικίες και εμπορικές διαφορές στον βενετοκρατούμενο Χάνδακα: Κυβερνήτες και έμποροι ενώπιον των νοταρίων [online]	Ιωάννα-Ειρήνη Παπάζογλου , Κληρονομίες του «ενετικού» παρελθόντος: Η αμφίσημη διαχείρισή τους από το κράτος. Το παράδειγμα της αναστήλωσης του καθολικού της Μονής Αγίου Πέτρου των Δομινικανών στην πόλη του Ηρακλείου
18.40-19.00	Ελένη Καραντζόλα, Κρυστάλλω Παπαδοπούλου , Στοιχεία για την πρώιμη κρητική διάλεκτος (16ος αι.): Η περίπτωση του νοταρίου του Χάνδακα Μιχαήλ Μαρά [online]	Ρομίνα Ν. Τσακίρη , Αντιπαλεύοντας τον νόμο: Αντιδράσεις των αρχόντων στην κρατική δικαιοσύνη και κοινωνικές προεκτάσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος-17ος αι.)	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ
			Μιχαήλ Στρουμπάκης , «Ένωσον ημάς υπό το σκήπτρον αυτών...» Επίσημες εκκλησιαστικές τελετές κατά την περίοδο 1898-1906
19.00-19.20		Μαρία Δ. Μονδέλου , Οικογενειακές διαμάχες και περιουσιακές ρυθμίσεις στις διαθήκες της Σητείας τον 16ο αιώνα	Γιουλιάννα Μπόιτσεβα , Ρωσικά εκκλησιαστικά άμφια στην Κρήτη: Από τα αυτοκρατορικά αφιερώματα στη μαζική διάχυση βιοτεχνικών αμφίων
19.20-19.30	Διάλειμμα Break		
19.30-20.30 Zeus	ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ PLENARY SESSION Αλέξης Πολίτης , <i>Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης</i> Κρήτη και εθνικοί αγώνες 1821-1869. Το καθρέφτισμά τους στη λογοτεχνία: ποίηση, ρίμες, αναγνώστες [with simultaneous interpretation in English]		

08.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Afrodite	WORKSHOP A II Selena I
Σα Sa	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τελετουργικές δράσεις: Ταφικές, Λατρευτικές, Καθημερινές (συν.) Πρόεδρος: Στέλλα Μανδαλάκη	ΠΟΙΚΙΛΑ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ. Περιβαλλοντική Αρχαιολογία, Βιοαρχαιολογία, Μεταλλουργία, Λιθοτεχνία Πρόεδρος: Thomas Brogan	Contextualizing Imperial Disruption and Upheavals Organized by Jane E. Francis, Michael J. Curtis
09.00-09.20	Διαμαντής Παναγιωτόπουλος , Τα μινωικά νεκροταφεία και το τέλος της Παλαιοανακτορικής περιόδου	Anaya Sarpaki , Archaeobotanical insights and dialogue from the Neolithic and a Bronze Age site from Kastelli in Chania Old Town	Pavlina Karanastasi , Political upheavals and the Roman army: looking for traces of the Roman army on Crete
09.20-09.40	Sarah Norvell , Cretan tomb cult: A reappraisal	Δήμητρα Μυλωνά , Ζώα και θεσμοί στην αρχαϊκή πόλη των Χανίων: Οι ζωο-αρχαιολογικές μαρτυρίες	Scott Gallimore , Economic upheaval and the resilience of Roman Crete [online]
09.40-10.00	Γιώργος Ι. Αλεξόπουλος , Φως στη μινωική «δεξαμενή καθαρμών». Συνέχειες και ασυνέχειες — υλικές και άυλες παράμετροι της τελετουργικής αρχιτεκτονικής του αδύτου	Flint Dibble, Valasia Isaakidou, Dimitra Mylona , Upheavals, ruptures, discontinuities in post-Minoan Crete: insights into socio-economic change from the zooarchaeological record	Michael J. Curtis , Maritime reorganisation and investment in Crete's ports and harbours
10.00-10.20	Théo Terrana, Iro Mathioudaki , Investigating rituals of consumption in changing times: the deposit in the west wing of the Neopalatial Court-Centred Building at Sissi	Susan C. Ferrence, Alessandra Giumlia-Mai, Philip P. Betancourt, James D. Muhly , A revolution in metalworking before the foundation of the Minoan palaces: Special examples from the Petras cemetery	François Chevrollier , Sacred landscapes and social mobility in Roman Crete

08.10.2022	A1 Dikti	A1 & A2 Afrodite	WORKSHOP A II Selena I
10.20-10.40	Sotiria Kiorpe, Metaxia Tsiopoulou, Change and continuity in Pre- and Protopalatial funerary practices: the case of Petras cemetery in Sitia, East Crete		Anna Moles, Upheaval or business as usual at Roman Knossos: what do the bones say?
10.40-11.00	Διάλειμμα Break		

08.10.2022	A1 Dikti	WORKSHOP A II Selena I
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τελετουργικές δράσεις: Ταφικές, Λατρευτικές, Καθημερινές (συν.) Πρόεδρος: Ίρις Τζαχίλη	Contextualizing Imperial Disruption and Upheavals (cont.) Organized by Jane E. Francis, Michael J. Curtis
11.00-11.20	Δημήτρης Α. Σφακιανάκης, Ακρορεινή λατρεία σε περιόδους κρίσης: η περίπτωση των πήλινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων από το Χαμέζι	Elisabetta Giorgi, Slow changes and long-lasting upheavals in the making of the Roman water system at Gortyn
11.20-11.40	Sylvie Müller, Niki Papakonstantinou, New investigations into the funerary function of Chrysolakkos	Nadia Coutsinas, Disruption and upheavals in Western Crete in the Roman period: the fate of Phalasarna and the surrounding harbours
11.40-12.00	Σεβαστή Τριανταφύλλου, Διαμαντής Παναγιωτόπουλος, Γιάννης Χατζηκωνσταντίνου, Αποκλίσεις και ασυνέχειες στη μεταχείριση των νεκρών στην προανακτορική Κρήτη: Η περίπτωση του θολωτού τάφου Β στην Κουμάσα Αστερουσίω	Adam Pałuchowski, Sacred manumissions with a paramone clause found at the Asklepieion of Lissos as a response to the disruption of Cretan slavery patterns at the turn of the Hellenistic and Roman periods

08.10.2022	A1 Dikti	WORKSHOP A II Selena I
12.00-12.20	Ειρήνη Γαλλή , Η ανατροπή πριν την παράδοση. Οι λάρνακες στο πρωτομινωικό ταφικό σπήλαιο Πύργου	Eleni Nodarou, Maria Aikaterini Pollatou, Ioannis Iliopoulos, Jane Francis, Jennifer Moody , Living on the margins: archaeometric analysis of Hellenistic-Roman pottery from the Sphakia survey
12.20-12.40	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τεχνολογία: Κεραμική	George W.M. Harrison , Roman Cretes
	Ιωάννης Παππάς, Λεωνίδας Βοκοτόπουλος , «τον δε τροχόν γαίας τε καμίνου τ' έκγονον εύρε...» Το κεραμικό εργαστήριο στο Κόκκινο Φρούδι Ζάκρου	
12.40-13.00	Georgios Doudalis , Potters in transition: Evolutions and changes in Mochlos ceramics from Middle Minoan IIA to Late Minoan IA	Jane E. Francis , The arrival of the Romans and the pottery of the 1st century BC
13.00-13.20		Martha W. Baldwin Bowsky , Roman by name: onomastic change east of Mt. Dikte [online]
13.00-17.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ (ΟΛΑ ΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ) POSTERS PRESENTATION (ALL SECTIONS)	

08.10.2022	A1 Dikti
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τεχνολογία: Κεραμική (συν.) Πρόεδρος: Αναστασία Τζιγκουνάκη
17.00-17.20	Roxanne Dubois , Diacritical consumption and social organization in MM IIB Crete: a ceramic approach
17.20-17.40	Charlotte Langohr , Population movements in Crete in Late Minoan IIIB advanced? Evidence for discontinuities in the ceramic repertoire at Sissi and its region [online]
17.40-18.00	Konstandinos Christakis, Calliope Galanaki, Emmanouela Apostolaki , Protopalatial Agriana: patterns of discontinuities in pottery production and consumption
18.00-18.20	Marina Velegraki , The MM IIIA pottery assemblage from Building 2 at Knossos, Gypsades: a contextual analysis [online]
18.20-18.40	Διάλειμμα Break
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Τεχνολογία: Κεραμική (συνέχεια) Πρόεδρος: Ελένη Παπαδοπούλου
18.40-19.00	Charles Sturge , Disruptive dining – Late Minoan II – IIIA:1 fine tableware at Knossos, a metrical and volumetric perspective
19.00-19.20	Anastasia Tzigounaki, Paraskevi Vlachou , On continuity and change: A preliminary techno-morphological assessment of MMIII-LMI pottery from Kalo Chorafi, Mylopotamos, North Central Crete
19.20-19.40	Ευτυχία Πρωτοπαπαδάκη , Προανακτορική κατοίκηση στα Χανιά: Μια πρώτη προσέγγιση της κεραμικής
19.40-20.00	Evgenia Tsafou , Function and use of Minoan cooking vessels: between traditions and changes
20.00-20.20	ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Τέλη της Εποχής του Χαλκού (συν.)
	Ελένη Παπαδοπούλου , Τα χρόνια της κρίσης: Συνέχειες και ασυνέχειες στη δυτική Κρήτη γύρω στο 1200 π.Χ.

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ I Europe
Σα Sa	ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ Πρόεδρος: David Holton	ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ Πρόεδρος: Ιωάννα Στεριώτου	Crete-Related Conflicts, Ruptures, and Tensions in Cinema: From Minoan Antiquity to the 20th Century Υπεύθυνη εργαστηρίου: Παναγιώτα Μήνη
09.00-09.20	Ελένη Τσουραπά, Άγγελος Πικράκης , Από την αμφισβήτηση στη «διαμαρτυρία»: Συμμαχίες, διεκδικήσεις και αντιπαράθεσεις, διαχείριση πολιτισμικού κεφαλαίου και αναπαραστάσεις της εξουσίας στα Χανιά κατά τη βενετική περίοδο (16ος-17ος αι.)	Αντώνης Κατσαράκης , Συνέχειες και ασυνέχειες της αρχιτεκτονικής κατοικίας στην ύπαιθρο της Κρήτης κατά την περίοδο 1645-1821	Maria Elena D'Amelio , Beautiful bodies: masculinities, antiquity, and the peplum genre
09.20-09.40	Κατερίνα Β. Κορρέ , Βενετικά αφηγήματα και αφηγήσεις για την επανάσταση του Αγίου Τίτου	Νίκος Σκουτέλης , Οι οθωμανικοί κουλέδες στα Σφακιά (1866-1869). Το πριν και το μετά μιας στενής επιτήρησης	Ioanna Georgia Athousaki , Ruptures and secrecy in 1897 Crete through Nikos Koundouros's film style in <i>Bordello</i> (1985) [online]
09.40-10.00	Ειρήνη Λυδάκη, Γιάννης Κ. Μαυρομάτης , Ιδιωτικές μοναστηριακές και εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες στην Κρήτη του 16ου και 17ου αιώνα	Ζάχος Δαγαλάκης, Νίκος Σκουτέλης , Τοπίο Επιτήρησης: Από την Παχειά Άμμο στην Ιεράπετρα	Γρηγόρης Βοσκάκης , Η Κρητική Επανάσταση στη μεγάλη οθόνη: Μελέτη των (ποικίλων) συγκρούσεων στην κινηματογραφική διασκευή του Πατούχα

08.10.2022	B1 Selenia II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ Ι Europe
10.00-10.20	Αργυρώ Γκάναλη , Οι προσπάθειες για την αποτροπή ρήξεων: Ο έλεγχος της διακίνησης θρησκευτικών βιβλίων από την Αγία Έδρα στη βενετική Κρήτη του 17ου αιώνα	Μαριλένα Μοχιανάκη-Καραμπατζάκη , Βασικοί τύποι του κρητικού σπιτιού της υπαίθρου: Η περίπτωση της Οικίας Σεϊμένη στην Ανώπολη Σφακίων	Panagiotis Dendramis , Cinematic depictions of the 1922 Mikrasiates and Tourkokritikoi refugees: A comparative analysis of two Greek documentaries [online]
10.20-10.40	Αναστασία Σαμπαζιώτη , Υλικά και τεχνικές σε αρχειακές σταχώσεις νοταριακών καταστίχων στα μέσα του 17ου αιώνα στη Βενετοκρατία [online]	Δημήτριος Γρηγοριάδης, Μαρία-Πόπη Γιαννικάκη , Πρώιμες εφαρμογές του οπλισμένου σκυροδέματος σε ναούς του Ν. Χανίων: Το έργο του μηχανικού Αναστάσιου Λογοθέτη	Panayiota Mini , Cretan Muslims' 1923 life disruption in <i>My Grandfather's People</i> : the trauma of displacement and the gain in understanding
10.40-11.00	Διάλειμμα Break		
	Η ΚΡΗΤΗ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ ΒΕΝΕΤΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ: ΑΜΥΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ <i>Πρόεδρος: Ασπασία Παπαδάκη</i>	ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ <i>Πρόεδρος: Γιάννης Κοκκινάκης</i>	Crete-Related Conflicts, Ruptures, and Tensions in Cinema: From Minoan Antiquity to the 20th Century (cont.) Υπεύθυνη εργαστηρίου: Παναγιώτα Μήνη
11.00-11.20	Στυλιανός Στεφανάκης , Ο Δ' ΒΕΝΕΤΟ-οθωμανικός Πόλεμος ως ρήξη και κινητήριος δύναμη αλλαγών στην αμυντική οργάνωση της βενετοκρατούμενης Κρήτης	Τακούη Βακιρτζιάν , Οι Αρμένιοι στο Ηράκλειο κατά την οθωμανική περίοδο (17ος-18ος αι.): Όψεις μιας κοινότητας υπό διαμόρφωση	Stefanos Farantopoulos , A comparative study and film analysis of newsreels on the 1941 Battle of Crete [online]

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ Ι Europe
11.20-11.40	Γεώργιος Τσικαλάκης , Η σχέση της Ιεράς Μονής Παναγιάς Ακρωτηριανής με τον Τσάρο Aleksey Mikhaylovich Romanov μέσα από αποκείμενο έγγραφο του Μουσείου Rublev	Παναγιώτης Σ. Κροκίδας , Οι σκλάβοι του πασά: Λευκοί και μαύροι δούλοι στην Κρήτη στα χρόνια του Μεχμέτ Αλί (1830-1840)	Μαρία Σπυθούρη , <i>Φιλόξενα Χωριά</i> : Ένα ντοκιμαντέρ για τις εμπειρίες και τις μνήμες των Ανωγειανών από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
11.40-12.00		Ελένη Ψαραδάκη , Η Ανταλλαγή Πληθυσμών και η ρήξη ταυτότητας στην περίπτωση των Τουρκοκρητικών του Bodrum	Γιώργος Ανδρίτσος , <i>Άλλος δρόμος δεν υπήρχε</i> [online]
12.00-12.20		Σταύρος Σφακιωτάκης , «Εμένα το παράπονό μου είναι να γίνει ειρήνη....» Το τετράδιο σχολικών εκθέσεων του 1941 του Μάρκου Ισχακή, εβραίου μαθητή από τα Χανιά	Katerina Komi , When Christ was recrucified in Kritsa: tensions, conflicts and their resolution in the production of <i>Celui qui doit mourir</i> in Crete
12.20-12.40		Όλγα Μαθαίου , Η συμβολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη δημιουργία σύγχρονης μνήμης στην Ελλάδα: Η προβολή του τελευταίου κρητικού εβραίου επιζώντα του Ολοκαυτώματος από τα τοπικά μέσα	Κωνσταντίνα Γεωργιάδη , Η μετατροπή της τραγωδίας του <i>Ρωμαίου και της Ιουλιέτας</i> του Σαίξπηρ σε μοχλό διακωμώδησης της κρητικής βεντέτας στην ταινία «Η Νεράιδα και το παλληκάρι» (1969) [online]

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ I Europe
12.40-13.00		ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΑ - ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ (συν.)	
		Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος, Ανατροπές, ρήξεις και ασυνέχειες στην παράδοση του κρητικού ριζίτικου τραγουδιού	
13.00-13.20		Γιάννης Κωστόπουλος, Ελένη Καραντζόλα, Ε μα, μωρέ! Από τη λατινογενή αντίθεση στην (εκφραστική) κρητική αποστροφή [online]	
13.00-17.00	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ (ΟΛΑ ΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ) POSTERS PRESENTATION (ALL SECTIONS)		

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ II Selena I
Σα Sa	ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Επιδημίες, Ασθένειες, Θάνατος Πρόεδρος: Κώστας Λαμπρινός	ΙΑΤΡΙΚΑ Πρόεδρος: Μαρία Σωρού	Πόλεις, Εκσυγχρονισμός, Μνημεία, Ταυτότητες: Μετασχηματισμοί του αστικού τοπίου στην Κρήτη κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα Υπεύθυνη εργαστηρίου: Σοφία Κατόπη
17.00-17.20	Χαράλαμπος Γάσπαρης , Ο Μαύρος Θάνατος του 1348 στην Κρήτη και η θεσμική παρέμβαση	Μανόλης Κ. Μακράκης , Οι επιδημικές ασθένειες στην εκπαιδευτική κοινότητα της Κρήτης (1868-1913). Η περίπτωση του νομού Λασιθίου	Σοφία Κατόπη , Πολιτικές κατασκευής των ιστορικών κέντρων των κρητικών πόλεων: Τα βενετικά και οθωμανικά μνημεία κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας
17.20-17.40	Αγγελική Πανοπούλου , Ο λοιμός των ετών 1522-1524: Υγειονομικά μέτρα, κοινωνικές αντιδράσεις και παραβατική συμπεριφορά [online]	Μάρα Παναγιωτάκη , Ρήξεις και ασυνέχειες: Η επιλογή της Σπιναλόγκας για Λεπροκομείο Κρήτης ως το τελειωτικό χτύπημα στο άλλοτε ισχυρό οθωμανικό φρούριο	Άρης Αναγνωστόπουλος , Η ύπαιθρος της πόλης: Ιδέες και πρακτικές της αστικότητας στα τέλη του 19ου αιώνα
17.40-18.00	Μαρία Βακονδίου , Ασθένεια, φθορά, θάνατος: η μαρτυρία των ταφικών πλακών και επιγραφών της βενετικής περιόδου στην Κρήτη	Πέτρος Καστρινάκης, Ανδρέας Βούρτσης , «Αποστέλλετε εμβόλια!» Όψεις του οθωμανικού προγράμματος εμβολιασμού κατά της ευλογιάς στη ΝΑ Μεσόγειο τον 19ο αιώνα: Η περίπτωση της Κρήτης	Σπύρος Δημανόπουλος , Μεσοπολεμικός αρχαιολογικός περιηγητισμός και μεσαιωνικά μνημεία

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ II Selena I
18.00-18.20	Κώστας Γ. Τσιγκάκης , Ο Δανιήλ Φουρλάνος και οι προτάσεις του για την αντιμετώπιση του λοιμού του 1582 στα Χανιά [online]	Ελευθερία Χριστινίδου, Κλεάνθης Σιδηρόπουλος , Γιατροί, γιατρείς και θάνατος στο Ηράκλειο (1863-1913)	Κατερίνα Αναγνωστάκη, Δάφνη Λάππα , Το εβραϊκό νεκροταφείο της πόλης των Χανίων (19ος-20ός αι.). Ένας τόπος λήθης
18.20-18.40	Διάλειμμα Break		
	ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. Επιδημίες, Ασθένειες, Θάνατος (συν.) Πρόεδρος: Κώστας Λαμπρινός	ΙΑΤΡΙΚΑ (συν.) Πρόεδρος: Τζελίνα Χαρλαύτη	Πόλεις, Εκσυγχρονισμός, Μνημεία, Ταυτότητες: Μετασχηματισμοί του αστικού τοπίου στην Κρήτη κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα (συν.) Υπεύθυνη εργαστηρίου: Σοφία Κατόπη
18.40-19.00	Αθηνά Αλεξάκη , Επιδημίες και θαύματα στην Κρήτη του 16ου αιώνα, μέσα από την <i>Κλίνη Σολομώντος</i> του Ιωάννη Μορεζίνου	Χρύσα Δόξα, Μαργαρίτα Ρούσου, Γεώργιος Τσικαλάκης , Οι αιτίες θανάτου γάλλων στρατιωτών (1897-1899) στη Σητεία και το Γαλλικό Στρατιωτικό Νεκροταφείο	Μαριλένα Πατεράκη , Αστικοί μετασχηματισμοί και διαχείριση των οθωμανικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στις κρητικές πόλεις στον απόηχο της Ανταλλαγής Πληθυσμών (1924)
19.00-19.20	Γιώργος Ν. Βιολιδάκης , Λαϊκή ιατρική και ίαση στην Κρήτη της όψιμης Βενετοκρατίας	Κλεοπάτρα Μαθιανάκη, Μανώλης Τζατζαράκης, Μαριάννα Καραμάνου , Η βασισμένη σε φυτά θεραπεία της ωτίτιδας στην περίοδο της Οθωμανικής κατοχής, όπως αποτυπώνεται στα κρητικά ιατροσόφια	Δημήτρης Κυπριωτάκης, Μαρία Καλογεράκη , Κατασκευάζοντας το νέο λιμάνι του Ηρακλείου, ένας χώρος σε διαρκή μετάβαση

08.10.2022	B1 Selena II	Γ Zeus	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ II Selena I
19.20-19.40		Εμμανουήλ Γ. Χαλκιαδάκης , Η ισπανική γρίπη του 1918 στην Κρήτη και ο ρόλος της τοπικής Εκκλησίας	Ελευθερία Ζέη , Τοπική διανοήση και αστικός χώρος στο Ηράκλειο, πρώτο μισό του 20ού αιώνα
19.40-20.00		Αντώνης Χουρδάκης, Μανόλης Κουναλάκης, Μαρίνα Σούκα , Η Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου στον Β΄ Π.Π.: ανατροπές και ρηγματώσεις στη λειτουργία της και η ανάδυση ενός σκηνικού πολέμου, αρρώστιας και πείνας μέσα από το Αρχείο της	
20.00-20.20		ΙΣΤΟΡΙΚΑ (συν.)	
		Polyvia Parara , Elisavet Contaxaki's <i>Classical Bouquet</i> and Carroll Spence's correspondence: Keys to the diplomacy of Cretan revolutions [online]	
20.20-20.40		Aimee M. Genova , Islands in peril: Crete, Cuba, and archaeological disruption in the 1890s [online]	

09.10.2022	A1 Dikti	B & Γ Selena I
Ky Su	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Άνθρωποι – Κοινωνικές δομές Πρόεδρος: Philip Betancourt	ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ, διαχρονική προσέγγιση Πρόεδρος: Γωγώ Μοσχόβη
09.40-10.00	Robert B. Koehl , The stone wig from Knossos reidentified	
10.00-10.20	Ute Günkel-Maschek , They who withstand all crisis and upheaval: A new look at men in 'hide-skirts', MM IIIB to LM IIIA2 [online]	Νίκος Πανουτσόπουλος , Το Μεραμπέλο με βάση τα πρώτα οθωμανικά φορολογικά κατάρτιχα (1650-1653): Συνέχειες και ασυνέχειες με τη Βενετοκρατία
10.20-10.40	Diana Wolf , Late Minoan soft stone seals: a window on social change?	Ίρις Περουλιού-Σεργάκη , Ασυνέχειες και ρήξεις σε έναν ιστορικό τόπο πολλαπλών ταυτοτήτων: Παραδείγματα από τον οικισμό της Σπιναλόγκας
10.40-11.00	Ευθυμία Κατάκη, Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Photini McGeorge, Σοφία Πρέβε, Ευτυχία Πρωτοπαπαδάκη , Βίαιοι θάνατοι στη μινωική Κρήτη του 13ου αιώνα π.Χ.	Μαρία Αρακαδάκη , Σπιναλόγκα, τρεις ξεριζωμοί: 1715, 1898, 1957
11.00-11.20	Διάλειμμα Break	
	ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ. Ανθρώπινες επαφές & Διαδράσεις: Νησιά, Αιγαίο, Μεσόγειος Πρόεδρος: Peter Warren	ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΡΗΤΗ. ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ, διαχρονική προσέγγιση (συν.) Πρόεδρος: Γωγώ Μοσχόβη
11.20-11.40	Vasif Şahoğlu, Beverly N. Goodman-Tchernov , Tsunamis, volcanic ashes and a victim of the Late Bronze Age Thera eruption discovered at Çeşme – Bağlararası (Turkey)	Ioannis Koliarakis, John Tsioussis, Yorgos Brokalakis, Vassiliki Kampourelli, Georgia Moschovi , The nosological profile of Spinalonga Leper Colony residents
11.40-12.00	Laura Alvarez , Bronze mirrors in Central Mediterranean during the Final Bronze Age: Trans-Mediterranean exchange of goods, men or ideas? [online]	Νίκος Κυπράκης , Θεμελιώδη δικαιώματα των Χανσενικών της Σπιναλόγκας

09.10.2022	A1 Dikti	B & Γ Selena I
12.00-12.20	Argyro Nafplioti, Dimitra-Ermioni Michael, Linda Fibiger, Barry Molloy , Population biological distance, connectivity and interaction in Bronze Age and Protogeometric Crete: integrated biological and material culture approaches	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ III. Ο Μεσοπολεμικός Μοντερνισμός στην Κρήτη και η αρχιτεκτονική των δημοσίων κτηρίων προνοιακού χαρακτήρα: – Ρήξεις, ανατροπές & συνάψεις με τα πολιτικά προγράμματα της περιόδου, – Η ανάγκη αποκατάστασης & διατήρησης του κτιριακού αποθέματος, – Πρακτικές αναγνώσεις & θεσμικοί μηχανισμοί προστασίας Υπεύθυνος εργαστηρίου: Οδυσσέας Ν. Σγουρός Οδυσσέας Ν. Σγουρός , Κοινωνικές κτιριακές δομές υγείας & πρόνοιας στην ανατολική Κρήτη την περίοδο του αστικού εκσυγχρονισμού του Μεσοπολέμου [1928-1936]. Αρχιτεκτονικές ρήξεις και πολεοδομικά αποτυπώματα
12.20-12.40	Stefanos Spanos , Relations between Koukounaries in Paros and Crete during the Late Helladic III/ Late Minoan III period	Σήφης Φανουράκης , Συντηρήσεις, καθαιρέσεις, αλλοιώσεις & αποκαταστάσεις του αρχιτεκτονικού αποθέματος της εποχής της νεωτερικότητας του 20ού αι. Η περίπτωση των δημόσιων θεραπευτηρίων του Μεσοπολεμικού Μοντερνισμού στην Κρήτη
12.40-13.00	Διάλειμμα Break	
13.00-14.00	ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ CONCLUDING SESSION Zeus	
14.30-17.30	Ξενάγηση στον αρχαιολογικό χώρο της Δρήρου και στον μεσοβυζαντινό ναό της Παναγίας Κουμπελίνας στον Χουμεριάκο Guided tour of Dreros archaeological site and the mid-Byzantine church of Panagia Koubelina at Houmeriako	

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΝΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ | POSTERS PRESENTATION

Σα | Sa 08.10.2022, 13.00-17.00

ΤΜΗΜΑ Α SECTION A	
13.00-13.10	Emily Tour , Coded in clay: An investigation into the origins of the Linear B administrative devices through the application of phylogenetic theory [online]
13.10-13.20	Ηλίας Λιακόπουλος , Έξι σημαντικά σπήλαια αρχαιολογικού ενδιαφέροντος της Π.Ε. Λασιθίου. Παρουσίαση των πρώτων συμπερασμάτων
13.20-13.30	Sotiria Kiorpe , Health and disease in the LMIIIA-B period: A case study from the Kentri chamber tomb in Ierapetra, Crete
13.30-13.40	Κατερίνα Κόπακα, Μαρία Κλάδου, Ανθή Κουκουράκη , Η Ντία ανάμεσα στην Κρήτη και το βορειότερο Αιγαίο. Μινωικά πολιτισμικά στοιχεία στο νησί κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού
13.40-13.50	Carly Henkel, Juan José García-Granero, Alexandra Karetsou , Detecting the invisible: new phytolith evidence for the use of plant-based artefact(s) at the Minoan peak sanctuary on Mt. Juktas
13.50-14.00	Guarita Carlos, Ioannis Michelakakis , A new light on the 'Hall of the Double Axes'?
14.00-14.10	Χρυσάνθη Κονταξή, Αγγελική Καζνέση, Ελένη Στραβοπόδη , Σπήλαιο Της του Θεού Σοφίας Κατσοματάδω Χανίων: Διερευνώντας τον χαρακτήρα μιας προϊστορικής εγκατάστασης στη δυτική Κρήτη
14.10-14.20	Beatrice Demarchi, Maria Codlin, Miriam Fontana, Sara Grossano, Piergregory Iunco, Katerina Papayianni, Lisa Yeomans , Ancient protein analysis of the avifauna from the Greek-Swedish-Danish Excavations at Chania
14.20-14.30	Στέλλα Μανδαλάκη , Μικκύλη χάλκινη ρωμαϊκή προτομή από τη Χερσόνησο
14.30-14.40	Μαρία Μαυράκη-Μπαλάνου, Ευθυμία Μωραϊτάκη , Αρχαία λιθόστρωτη οδός
14.40-14.50	Valeria Rita Guarnera , Analisi preliminare su una produzione di ceramica grezza in argilla rossa da Priniàs
14.50-15.00	Θεμιστοκλής Γ. Λιανός , Αιγαιακή επείσασκη κεραμική από το συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου στη νεκρόπολη της Ορθής Πέτρας στην Ελεύθερνα

ΤΜΗΜΑ Α SECTION A	
15.00-15.10	Ειρήνη Γαβριλάκη, Παναγιώτης Κούτης, Νικόλαος Μαραγκουδάκης , Η μολύβδινη επένδυση της ξύλινης θύρας ταφικού θαλάμου στη νεκρόπολη της αρχαίας Λάπτας, στην Αργυρούπολη Ρεθύμνης
15.10-15.20	Νότα Καραμαλίκη , Οίκημα ελληνιστικών χρόνων στην Αγία Ειρήνη Ρεθύμνου
15.20-15.30	Εμμανουήλ Μαρινάκης , Μεταβολές και διακυμάνσεις στη νομισματοκοπία της αρχαίας Απτέρας (4ος-1ος αι. π.Χ.)
15.30-15.40	Αγγελική Τσίγκου , Μια γεωμετρική ταφή στην πόλη των Χανίων
15.40-15.50	Λαμπρινή Λιμαντζάκη , Υπόγειο σύστημα ύδρευσης της αρχαίας Κυδωνίας
15.50-16.00	Μαρία Σκόρδου , Ο σεισμός του 365 μ.Χ.: Η περίπτωση του «φιλάργυρου» στην Κίσαμο
ΤΜΗΜΑΤΑ Β & Γ SECTIONS B & C	
16.00-16.10	Αγγελική Πανοπούλου, Αναστασία Γ. Γιαγκάκη , «μία απλάδενα μαγιόλικη μπλάβη [...] ακόμι πηθάρια μεγάλα για καρπό οκτώ»: <i>Βίοι</i> κεραμικών και <i>βίοι</i> ανθρώπων της βενετοκρατούμενης Κρήτης [online]
16.10-16.20	Αναστασία Γ. Γιαγκάκη , Η Σπιναλόγκα μέσα από τη μελέτη της κεραμικής: συνέχειες και ασυνέχειες [online]
16.20-16.30	Βασίλης Μιχ. Σμιτζής , Παραγωγοί και έμποροι μαλβαζίας κατά τον XVI αιώνα στην περιοχή της Καβαλαρίας Αγίου Ηλίου (μετόχι Κουρτικιανά), νότια της πόλης του Ρεθύμνου
16.30-16.40	Χρυσαιγή Κούτσικου , Προσεγγίζοντας το θέμα της ασθένειας μέσα από παραστάσεις ίασης και ανάστασης στις κρητικές βιογραφικές εικόνες
16.40-16.50	Γιώργος Μπροκαλάκης , Διακριτικά μνημεία των βράχων: Προσεγγίζοντας τις παραστάσεις των πλοίων στη νησίδα της Σπιναλόγκας
16.50-17.00	Kleanthi Pateraki , The pioneering women archaeologists in 20th century Crete [online]

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΟΜΙΛΙΩΝ | PLENARY ABSTRACTS

Τε 05.10.2022, 12.00' | ΖΕΥΣ

Alexandre Farnoux

Directeur honoraire de l'École Française d'Athènes, former Professor of Greek Archaeology and History of Art, Paris-Sorbonne University

Η εφεύρεση της Κρήτης: Στο εργαστήριο των Gilliéron (1898-1980)

Η Κρήτη είναι ένα νησί που είχε πολυτάραχο παρελθόν (πόλεμοι μεταξύ πόλεων, πειρατεία, μισθοφόροι) και αβέβαιο παρόν (εξεγέρσεις, σφαγές, Συμβούλιο των Ναυάρχων). Στον σύγχρονο Τύπο είχε την εικόνα μιας μυστηριώδους χώρας, μη ασφαλούς, γεμάτης κινδύνους. Οι πτυχές αυτές επιβεβαιώνονται από ευρωπαίους ταξιδιώτες. Τα αρχεία του εργαστηρίου Gilliéron, ζωγράφοι και συντηρητές από πατέρα σε γιο, μας επιτρέπουν να μελετήσουμε την παραγωγή τόσο των επιστημονικών όσο και των καλλιτεχνικών εικόνων. Το εργαστήριο αποτυπώνει όλες τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις που έγιναν στο νησί στις αρχές του 20ού αιώνα, στην Κνωσό και αλλού, καθώς και την πρόσφατη ιστορία της Κρήτης.

Το εργαστήριο δημιούργησε αναπαραστάσεις, γραμματόσημα και αναμνηστικά από τα τέλη του 19ου έως τα τέλη του 20ού αιώνα. Αυτή η εικονογραφία κατέστησε το νησί ένα ειρηνικό και αρμονικό μέρος στα μάτια των Ευρωπαίων και αυτή η πιο ήρεμη και ήπια εκδοχή της ιστορίας του νησιού είχε και έχει μεγάλη επιτυχία. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα περίπτωση επανεγγραφής της ιστορίας.

Τε 05.10.2022, 13.00' | ΖΕΥΣ

Χρήστος Λούκος

Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μερικές σκέψεις για τη μελέτη ενός κοινωνικού σχηματισμού, με παραδείγματα κυρίως από την Ερμούπολη, τη Σέριφο και το Ρέθυμνο

Θα τονιστούν στην αρχή οι προϋποθέσεις, οι βασικές πηγές και τα βοηθήματα για τη μελέτη ενός κοινωνικού σχηματισμού. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη σημασία που έχουν τα δημοτικά και κοινοτικά αρχεία, ιδιαίτερα αν στόχος βασικός παραμένει η αναζήτηση μιας συνολικής εικόνας. Αντλώντας παραδείγματα από τη διερεύνηση πηγών που εντοπίστηκαν κυρίως για την Ερμούπολη, τη Σέριφο και το Ρέθυμνο,

θα επισημανθούν εκείνες οι θεματικές ενότητες που αν ερευνηθούν, θα επιτρέψουν μια κάποια προσέγγιση του στόχου για τη συνολική εικόνα. Από αυτές τις ενότητες ξεχωρίζουν:

- Η υλική διάσταση της πόλης (παραστάσεις και αναπαραστάσεις, οικοδομικός ιστός, κοινωνικός κατακερματισμός του χώρου, αναζήτηση του δημόσιου χώρου κλπ.).
- Οι άνθρωποι (πληθυσμιακά, ληξιαρχικά, οικογένεια, μεταναστεύσεις, δημόσια υγεία, ανισότητα απέναντι στον θάνατο).
- Οι οικονομικές δραστηριότητες – κοινωνικές διαστρωματώσεις (τομείς παραγωγής, επαγγέλματα, πλούσιοι και φτωχοί, ανισότητα απέναντι στη ζωή).
- Κοινωνικές ισορροπίες – κοινωνικές αντιθέσεις (πότε τίθεται το κοινωνικό ζήτημα και πώς αντιμετωπίζεται, συνειδητοποιήσεις των μη εχόντων και διεκδικήσεις).
- Η πολιτική (ποιοι ασκούν σε επίπεδο δήμου/κοινότητας την τοπική εξουσία, εκλογές, κομματικές εντάξεις, σχέση περιφέρειας-κέντρου).
- Η Παιδεία (εκπαίδευση, το έντυπο, ο ρόλος της θρησκείας, η ιδεολογία).
- Η καθημερινή ζωή (τα πρόσωπα, ένδυση και διατροφή, οι σχέσεις των δύο φύλων, η εργασία, η δημόσια και ιδιωτική σφαίρα, ο ελεύθερος χρόνος και η χρήση του, το περιθώριο).
- Σημαντικά γεγονότα που επηρεάζουν αποφασιστικά την εξεταζόμενη κοινωνία(πόλεμοι, ξενική κατοχή, πολιτειακές αλλαγές, φυσικά φαινόμενα, ιδιαίτερες περιπτώσεις).

Πε 06.10.2022, 13.30' | ΖΕΥΣ

Jan Driessen

Professor of Greek Archaeology, Université Catholique de Louvain, Belgium,
Former Director of the Belgian School at Athens

«Επανάσταση». Ανθρωπογενείς καταστροφές στην αρχαιολογία του Αιγαίου

Οι καταστροφές είναι διαχρονικές, εξ ου και δεν υπάρχει τίποτα που να αγαπούν οι αρχαιολόγοι περισσότερο από τα στρώματα καταστροφής, καθώς αυτά συνήθως συνοψίζουν άριστα χρονολογικές ακολουθίες και κεραμικές τυπολογίες. Ωστόσο, συχνά είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς μεταξύ των στρωματογραφικών οριζόντων που αντιστοιχούν σε φυσικές καταστροφές και αυτών που προκλήθηκαν από ανθρωπογενείς καταστροφές, παρόλο που η λεπτομερής εξέταση των αρχαιολογικών

δεδομένων κανονικά επιτρέπει τον εντοπισμό των διαφορετικών επεισοδίων που εμπλέκονται και συνεπιδρούν σε μια καταστροφή. Στην αρχαιολογία του Αιγαίου εν γένει, και ειδικότερα στην κρητική αρχαιολογία, οι σεισμοί –ακόμα και τα τσουνάμι– αποτελούν τους συνήθεις υπόπτους για την ερμηνεία εκτεταμένων στρωμάτων καταστροφής, ενώ μικρότερη έμφαση δίνεται στις ανθρωπογενείς καταστροφές μετά από συρράξεις (M.S. Hood, B. Molloy, A. Peatfield, H. Whittaker, M. Wiener). Τα ίχνη καταστροφών από πυρκαγιές, οι ενδείξεις λεηλασίας και η παρουσία ανθρώπινων λείψανων σε τέτοιου χαρακτήρα στρώματα («Ε.Τ.»), αν εξεταστούν μεμονωμένα δεν αξιολογούνται ως αποδείξεις για να τεκμηριώσουν φαινόμενα ανθρωπογενών επελάσεων. Ωστόσο, η συνδυαστική παρουσία τους και ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα τα ίχνη μιας λεηλασίας που προηγείται της καταστροφής –και δεν έπεται, όπως αντικατοπτρίζεται σε ευδιάκριτες διαταράξεις των αρχαιολογικών στρωμάτων– θα ήταν δυνατό να ερμηνευθούν ως πρακτικές που θα συνόδευαν μια ανθρωπογενή καταστροφή. Εφόσον τέτοιες επιδρομές συχνά συνεπάγονται προσεκτικό σχεδιασμό, προετοιμασία και εκτέλεση, η ενδελεχής μελέτη του αποτελέσματός τους, του στρώματος καταστροφής, μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση των μεθόδων και των κινήτρων πίσω από τη βίαιη ισοπέδωση θέσεων και τις διαδικασίες που εμπλέκονται: πώς, ποιος και γιατί; Σε αυτό το άρθρο, θα παρουσιαστεί μια σύντομη ανασκόπηση των διαθέσιμων δεδομένων από την Κρήτη της Εποχής του Χαλκού με ιδιαίτερη έμφαση στις περιόδους που θεωρούνται καταλυτικές για τις ιστορικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο νησί: Την Πρωτομινωική ΙΙΒ, την Μεσομινωική ΙΙΒ, την Υστερομινωική ΙΒ και την καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού.

Th 06.10.2022, 19.30' | ZEUS

Enrico Zanini

Professor of Byzantine Archaeology, Università di Siena

Gortyn of Crete in Early Byzantine times: archaeology of an “average” city of the Mediterranean under transformation

The ongoing excavation in the so called “Byzantine District”, located close to the Pythion shrine”, at Gortyn Crete, offers a large amount of fresh archaeological data to be used in building up a new and more complex image of an “average city” in Early Byzantine Mediterranean.

Nearly twenty years of fieldwork research produced a large amount of fresh archaeological data that were used to build up a new and more complex image of the city, mainly in Late Antiquity and Early Byzantine times

Potsherds and coins, houses and workshops, streets and water urban distribution system are the archaeological markers used to sketch up a more detailed image of the “city of people” to be compared, and maybe to be counterposed, to the ideal image of the city, usually built on the base of the investigation of public monuments.

A large “hole” in the mid of an average late antique and early byzantine city allows us to investigate non only the everyday life in a medium sized provincial capital city, but also to discuss some socio-economic dynamics of the overall changement of the central and eastern Mediterranean between the 4th and the 8th-9th century AD.

Πα 07.10.2022, 13.30' | ΖΕΥΣ

Μαρία Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου

Ομότιμη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Βυζαντινή ζωγραφική στον νομό Λασιθίου (14ος-15ος αι.): Συνέχειες, κενά, ιδιαιτερότητες, μαρτυρίες κοινωνικής πραγματικότητας

Αντικείμενο της ομιλίας είναι η μελέτη τοιχογραφιών βυζαντινής τέχνης σε ναούς του νομού Λασιθίου κατά την πρώιμη βενετική περίοδο της Κρήτης, συγκεκριμένα στους 14ο και 15ο αιώνες, στους οποίους εμπίπτουν τα περισσότερα τοιχογραφημένα μνημεία του νομού. Οι ναοί, κτισμένοι συνήθως στον μονόχωρο καμαροσκέπαστο τύπο, βρίσκονται σε κατοικημένες περιοχές ή διάσπαρτοι στην ύπαιθρο σε καίρια σημεία. Αρκετοί έχουν μελετηθεί, ενώ υπάρχουν και ενδιαφέρουσες συνθετικές προσεγγίσεις (Σ. Παπαδάκη-Οεκλάντ, Γ. Μοσχόβη). Έγγραφα από τα αρχεία της Βενετίας, σημαντικά για τον τόπο, αναφέρουν μεταξύ άλλων ονόματα χωρίων και –σπανίως– ναών (έκδ. Χ. Γάσπαρης). Με βάση επιλεγμένα τοιχογραφικά σύνολα θα επισημάνουμε όψεις της μνημειακής ζωγραφικής στην ανατολική Κρήτη και θα αναζητήσουμε μαρτυρίες για την κοινωνία και τον υλικό πολιτισμό της εποχής.

Φυσικές καταστροφές, επιδημίες, επαναστάσεις και ταραχές στο νησί, ιδίως στον 14ο αιώνα, επηρέασαν ασφαλώς την ανέγερση και διακόσμηση μνημείων. Ωστόσο, οι σωζόμενες τοιχογραφίες τεκμηριώνουν τη συνέχεια της βυζαντινής παράδοσης και την απήχηση παλαιολόγειων προτύπων ως

προς τα εικονογραφικά προγράμματα και θέματα, την τεχνική, τους εκφραστικούς τρόπους. Στοιχεία της δυτικής τέχνης υιοθετούνται αραιά στη ζωγραφική. Το συγγενικό εικαστικό λεξιλόγιο σε ορισμένα μνημεία είναι ενδεικτικό επικοινωνίας μεταξύ συνεργείων και μετακινήσεων των ζωγράφων, ενώ ανιχνεύονται αντιστοιχίες και με μνημεία άλλων περιοχών. Η ποιότητα της τέχνης ποικίλλει ανάλογα με την παραγγελία, τους δημιουργούς ή τις επαφές με καλλιτεχνικά κέντρα. Ενίοτε ο χαρακτήρας του διακόσμου, η αφιέρωση του ναού, οι παραστάσεις, υποδηλώνουν ιδιαίτερη ταυτότητα σχετική με την παραγγελιοδοσία ή παραπέμπουν στο ιδεολογικό κλίμα της εποχής, όπως στις αντιπαραθέσεις μεταξύ Ορθοδόξων και φιλενωτικών κύκλων.

Οι κτητορικές επιγραφές, χρονολογίες ή ονόματα δωρητών σε ναούς του νομού Λασιθίου παραδίδουν στοιχεία βασικά, ονόματα όμως ζωγράφων δεν έχουν εντοπιστεί. Οι απεικονίσεις αφιερωτών-αφιερωτριών και συγγενικών τους προσώπων επιτρέπουν διάφορες προσεγγίσεις, όπως ισχύει και για άλλες περιοχές. Επιπλέον το πλούσιο ζωγραφικό απόθεμα των ναών περιέχει περαιτέρω μαρτυρίες για τον υλικό πολιτισμό, τις άλλες τέχνες και την αντίστοιχη παραγωγή, την κοινωνική πραγματικότητα, τα ήθη και τις ασχολίες του πληθυσμού της κρητικής υπαίθρου κατά τη βενετική περίοδο.

Πα 07.10.2022, 19.30' | ΖΕΥΣ

Αλέξης Πολίτης

Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Κρήτη και εθνικοί αγώνες 1821-1869. Το καθρέφτισμά τους στη λογοτεχνία: ποίηση, ρίμες, αναγνώστες

Η ομιλία θα έχει στόχο να εξετάσει τις λογοτεχνικές συμπεριφορές των Κρητικών κατά τα πρώτα χρόνια της ελληνικής εθνικής συγκρότησης, από το 1821 έως το 1869, ή ως τα 1880 περίπου – εποχής που στην ιστορία της λογοτεχνικής, της διανοητικής γενικότερα ζωής, την αποκαλούμε Ρομαντισμός. Ο λόγος που επέλεξα αυτό το θέμα είναι επειδή σε μια πρώτη εποπτική θεώρηση διείδα μια σημαντική απόκλιση της Κρήτης – ορθότερα, των Κρητικών– στις λογοτεχνικές τους συμπεριφορές απ' ό,τι παρατηρώ στους υπόλοιπους Έλληνες, είτε του ελεύθερου ελληνικού κράτους είτε όσων κατοικούσαν στις χώρες που έλεγχε η οθωμανική κυβέρνηση ή εκείνων που ζούσαν στις ευρωπαϊκές παροικίες.

Τα δεδομένα: Ούτε ανάμεσα στα πρώτα αλλά ούτε και στα δεύτερα ποιητικά ονόματα των ρομαντικών χρόνων δεν συναντάμε κανένα που να

ανήκει σε Κρητικό. Ο μόνος με κρητική καταγωγή που απόκτησε φήμη, και ζηλευτή μάλιστα φήμη στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ονομαζόταν Αντώνιος Αντωνιάδης· ωστόσο γεννήθηκε και έζησε στον Πειραιά κυρίως, λιγότερο στην Αθήνα. Το πιο σημαντικό όμως βρίσκεται αλλού· η παρουσία του στο λογοτεχνικό παρόν ήταν εφήμερη, έσβησε στα ύστερά του χρόνια, στις αρχές του 20ού αιώνα, και χάθηκε ολότελα, μα ολότελα, μόλις πέθανε στα 1905. Η αξία όμως του κάθε λογοτέχνη δεν βρίσκεται στο αν διαβάστηκε, αλλά στο για πόσο ξαναδιαβάζεται. Το αμέσως επόμενο όνομα θα ήταν του Μύρωνα Νικολαΐδη (1833-1898)· όμως κι ετούτος απλώς γεννήθηκε στην Κρήτη· μικρό παιδί βρέθηκε στη Σύρο και ποτέ του δεν γύρισε στο πατρικό νησί. Ακόμα πιο άγνωστα είναι τα ονόματα που ακολουθούν: Εμμανουήλ Στρατουδάκης (1854-1883) και Περικλής Καλαθάκης, που πρέπει να ήταν δέκα ή δεκαπέντε χρόνια μεγαλύτερος· κι οι δυο δημοσίευσαν τρεις-τέσσερις συλλογές στη δεκαετία του 1870.

Από την αρχική διαπίστωση μπορούμε να προχωρήσουμε σε μια δεύτερη, εξίσου αξιοσημείωτη. Η μεγάλη κρητική εξέγερση του 1866, το ηρωικό Αρκάδι, όλοι οι αγώνες της τριετίας αποτέλεσαν ισχυρή και επίμονη πηγή έμπνευσης για την ελληνική λογοτεχνία· αν όμως αναζητήσουμε πόσοι από τους συγγραφείς ήταν απόδημοι Κρητικοί σε ελεύθερους τόπους –γιατί βέβαια όσοι ζούσαν στην Κρήτη δεν θα ήταν φρόνιμο να εκτεθούν–, θα διαπιστώσουμε πως και αυτοί δεν έγραψαν ποιήματα στη λόγια παράδοση παρά τύπωσαν ρίμες. Ετούτη όμως η δεύτερη διαπίστωση μπορεί νομίζω να αποτελέσει μια καλή βάση για να προσεγγίσουμε και την πρώτη.

Θα επιμείνω ιδιαίτερα στις τυπωμένες ρίμες, θα επιχειρήσω να τις συγκρίνω με τις προφορικές και να καταδείξω την αρχική «προφορικότητα» τους, το ότι δηλαδή η σύνθεσή τους ακολουθεί διαφορετικό τρόπο, που έχει μεγάλη και ισχυρή προϊστορία, μια παράλληλη πορεία με την υψηλή κρητική λογοτεχνία της Αναγέννησης. Η οφειλόμενη τελική ερμηνεία του φαινομένου, «γιατί η λογοτεχνική συμπεριφορά των Κρητικών διαφοροποιείται από την κοινή νεοελληνική» φοβούμαι ότι θα μείνει εκκρεμής.

Albertocchi Marina

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 18.20]

Discontinuità e innovazione nella produzione locale di ceramica a Gortina nel periodo tardo- romano e proto-bizantino

La conoscenza delle dinamiche che hanno influenzato la produzione locale di ceramica a Gortina in età romana e proto-bizantina, si è notevolmente ampliata negli ultimi 20 anni grazie alla pubblicazione di unacomplexa seriedi testi che permettono di tracciarne una storia ininterrotta di quasi dieci secoli.

Nel nostro intervento focalizzato sulla ceramica d'uso comune eda fuoco per la mensa, da dispensa e refrattaria rinvenuta a Gortina, sarà analizzata l'ipotesi che intende correlare le discontinuità verificate nella lunga storia della localita' sopra, causate in primo luogo dagli eventi sismici di notevole portata che l'hanno colpita con dei cambiamenti nelle forme della ceramica in uso, quali dovuti a eventuali mutamenti di carattere tecnico o, relativi a fenomeni di importazione/imitazione di alcune fabbricazioni particolari. Le cesure che si riscontrano nello studio di alcuni contesti permettono infatti, di pronunciare delle premesse sulla storia produttiva della localita' e di valutare l'idea secondo cui la comunità, una volta ripristinato il suo assettosia lasciata influenzare, o meno, da nuovi modelli per poi rivolgersi ad un diverso tipo di attività manifatturiera, meno specializzata.

È certamente possibile affermare che il rovinoso sisma del 365 d.C. è stato responsabile della svolta epocale nella storia di Gortina che in seguito al periodo di un'intensa attività edilizia condotta sulle rovine degli edifici crollati ha mutato completamente aspetto per creare nuovi assetti economici.

Dopo il forte terremoto quale si pensa ora di essere avvenuto nel 720 circa, piuttosto, che alla fine del VII sec.d.C. il rioccuparsi dei terreni nel vecchio centro abitativo fu limitato. Tale situazione quasi riflette lo stato di una comunità impoverita oltre che ridotta di numero. Tuttavia, I dati offerti dalla circolazione commerciale delle anforilasciano intravedere l'esistenza di un centro ancora in grado di produrre derrate in continua espansione forse, anche oltre i limiti della Regione.

Per valutare dunque, l'impatto di questi fenomeni estremi sulle produzioni ceramiche si prenderanno in considerazione i contesti che ci consentono di

apprezzare con la massima precisione-senza considerare l'alta percentuale di oggetti residui chesi suppone si trovino nello scavo presso l'ampia area pubblica del cosiddetto Pretorio - gli effetti dei due sismi tra la fine del IV e gli inizi del VIII sec.d.C.riferendosi allo scavo nella zona dell'altare dedicato allo Theos Ypsistos, e quello condotto presso l'Odeion.

Saranno esaminate in particolare, alcune forme di ceramica d'uso comune, principalmente da mensa e in ceramica da fuoco quali, paragonate alla produzione e alla circolazione delle anfore, delle lucerne e della ceramica fine da mensa possono offrirci interessanti spunti di riflessione sull'argomento.

Alonso Déniz Alcorac, Enrique Nieto Izquierdo

[A2 - 07.10.2022, Selena I, 11.40]

Ruptures et changements de population en Crète antique: l'apport de l'analyse toponymique

L'étude des mouvements de population en Crète antique relève généralement de l'interprétation des restes archéologiques et des sources historiques. Or, l'approche linguistique est aussi essentielle. En effet, diverses couches de population crétoise qui parlaient de langues différentes se sont superposées et intégrées les unes aux autres. Dans la majorité de cas, ces langues sont disparues et n'ont laissé que des traces dans l'onomastique, tout particulièrement dans la toponymie. Contrairement aux appellatifs, qui se déplacent avec la population qui les utilise, la toponymie constitue une partie du lexique ancrée dans l'espace et trahit la présence de personnes qui s'expriment dans une langue et habitent dans un endroit précis et à une période concrète. C'est souvent grâce aux noms de lieu que l'on peut déterminer l'origine géographique, culturelle ou ethnique des anciens habitants d'un territoire, qui, à cause des événements historiques, ont été forcés à l'abandonner ou se sont assimilés, du point de vue linguistique et/ou culturel, à d'autres populations arrivées postérieurement.

Cette communication abordera la cruciale contribution que l'analyse linguistique de la toponymie apporte à l'étude sur les mouvements de population en Crète antique, confirmés par l'archéologie et par les sources historiques. Nous montrerons que les diverses stratégies adoptées pour nommer les lieux crétois sont le reflet des contacts, souvent étroits, entre populations d'origines différentes. Ainsi, arrivée en Crète depuis les Balkans méridionaux en plusieurs vagues, la population hellénophone montre une tendance à conserver la nomenclature toponymique locale.

D'une part, des toponymes indigènes ont été adoptés par les premiers Grecs arrivés en Crète très probablement à la fin de l'Âge du bronze et persistent dans l'onomastique contemporaine 3 000 ans après. C'est le cas de myc. su ki ri ta /Su(n)g(w)rita/, déjà attesté dans les documents «indigènes» en linéaire A (SU KI RI TA), Σύβριτα, gr. méd. Σύμβριτος, myc. ra su to /Lasunthos/ (Cnossos), phylétique Λασύνθιος, gr. mod. Λασίθι, myc. tu-ri-so /Tulis(s)os/, Τυλισ(σ)ός, gr. mod. Τύλισσος. Installés dans l'île au VIIIe siècle av. J.-C., les Doriens ont emprunté les toponymes indigènes par deux voies différentes: soit à travers les contacts avec la population grecque non dorienne, qui avait déjà adopté la toponymie des Crétois indigènes (Κνωσός, Ἀμνισός, Φαιστός, noms déjà attestés dans les documents en grec mycénien), soit par contact direct avec la population non grecque de l'est de l'île (Δρῆρος, Ἰτανός).

En revanche, la plupart des toponymes helléniques de l'île relèvent de fondations récentes créées par des Grecs à diverses périodes, comme a-ka-wi-ja /Akhaiwi(j)ān/, Ἀχαῖα, Πολυρρήν, Λατώ. Pourtant, les hellénophones qui sont arrivés à l'île à l'époque sub-mycénienne depuis le Péloponnèse (notamment d'Arcadie) ont transférés des toponymes pré-helléniques déjà existant dans le continent, mais nouveaux dans l'île. C'est le cas notamment de Γόρτυς ou de Λάρισα, dont l'origine non grecque est totalement différente de celui des noms indigènes crétois.

Alusik Tomas

[A1&A2 - 05.10.2022, Selena I, 18.00]

Health, disease and medicine in Crete from the Neolithic to 500 BC

This paper presents an overview of the state of health and medicine in Crete from the Neolithic to 500 BC. The year 500 BC is meant as a borderline between the Archaic and the Classical era, and in medicine as the end of the "pre-Hippocratic" period. There are 52 different burial places (cemeteries or individual tombs) at 30 different sites (including the small islands of Pseira and Mochlos close to the Cretan shore) with at least partially processed and published human skeletal remains from the period in question. The most important skeletal assemblages come from Aposelemis (Neolithic), Hagios Charalambos (FN-MM II), Moni Odigitria (EM I-MM IB), Knossos (Ailias and North Cemetery; MM II-LM I and ca. 1050-630 BC), Chania (LM II-IIIB1). Armeni (LM IIIA-B) and Kavousi (LM IIIC-7th cent. BC).

Methodologically, the prevalence of both skeletal and dental pathologies in three main chronological eras (the Neolithic, the Bronze Age, and the sc.

Archaic period) are followed. As supplemental indicators reflecting the overall health status of populations, changes in the mean stature and average age at death of both sexes in the Bronze Age were observed (there is a considerable lack of such data for the Archaic period). The preserved anthropological material reveals 6 major types of skeletal pathologies – signs of degenerative disorders, traumatic injuries, signs of stress, non-specific inflammation, musculoskeletal markers of physical load and other skeletal pathologies (internal diseases, tumours etc.) – and 8 major types of dental pathologies (caries, calculus, ante-mortem tooth loss, periodontitis, periapical abscesses, dental wear, enamel hypoplasia and dental or orthodontic anomalies). However, it must be stressed that the remains of many individuals showed multiple types of skeletal or skeletal and dental pathologies. Also, the signs of therapeutic or surgical interventions were recorded. The human skeletal material from Crete shows some very interesting examples of pathologies (e.g., severe traumatic injuries from Hagios Charalambos or Armeni) and medical interventions, such as several trepanations (surgical openings of the skull, from Minoan and Archaic periods) and a broken dental root of the individual from LM III Chania (the only direct evidence for a possible dental intervention from prehistoric and Archaic Greece). A short overview of the prevailing diet of the populations is also presented, based on analyses of the stable isotopes of carbon and nitrogen.

Alvarez Laura

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 11.40]

Bronze mirrors in Central Mediterranean during the Final Bronze Age: trans-mediterranean exchange of goods, men or ideas?

Le cimetière nord de Pantalica, dans l'est de la Sicile, est fréquenté durant la première phase du site, soit de la fin du XIVe au XIIe siècle. Cette phase est caractérisée par des apports égéens (types et techniques céramiques – apparition du tour de potier, apports architecturaux notamment) qui coïncident avec de nouveaux modes de vie. À ce moment, plusieurs changements affectent également le répertoire de l'industrie du bronze, dès le XIIIe s. av.n.è. Dans les tombes grotticella qui le caractérisent ont en effet été trouvé du mobilier funéraire de type égéen, ainsi qu'un corpus de miroirs en bronze. Il s'agit du seul corpus de miroirs connus en Méditerranée centrale pour l'âge du Bronze, si l'on excepte les découvertes en Sardaigne qui posent quelques problèmes typologiques. Un

fait intéressant est que le corpus combine des miroirs à rivets – caractéristiques de l'Égée, et des miroirs à soie – type absent de l'Égée, caractéristique des productions orientales, comme Chypre.

Dans cette communication, on se propose de présenter le mobilier sicilien et sarde à la lumière des industries du miroir égéen et chypriote. Le corpus sicilien, en particulier, n'a jamais fait l'objet d'une étude synthétique auparavant, que nous proposerons de mettre en perspective avec le schéma typologique que nous avons reconnu en Égée grâce à l'empreinte de la plaque dans le cadre de notre thèse de doctorat. S'agit-il d'importations ou d'imitations? Les miroirs sont-ils la preuve d'une «mycénisation» de l'île au Bronze final? On s'intéressera à l'apparition du miroir en Méditerranée centrale, quelle en a été la chronologie, les modalités, la part d'emprunts et de réappropriations. Ces problématiques seront placées en périphérie de réflexions globales sur les témoins de ce phénomène de transformation culturelle apparu au Bronze récent; en particulier la production céramique et métallurgique, l'architecture domestique et les structures funéraires.

Bancroft-Marcus Rosemary

[B - 07.10.2022, Selena II, 10.20]

Mysticism and propaganda in Achelis's Greek verse adaptation of Marino Fracasso's account of the Siege of Malta (1565)

In 1564 a quarrel arose between the Ottoman Sultan and the Knights of Malta, whom he accused of intercepting Turkish ships in the Eastern Mediterranean. The Sultan raised an armada to attack the island in summer 1565. The capture of Malta would have provided the Ottomans with a base from which to invade Christian Europe. The successful resistance of the fighting Knights, who endured a long siege, was hailed as proof that the Sultan was not invincible. Then came the devastating news of the successful and bloody Ottoman siege of Cyprus. Conscious that Crete could be next, Antonios Achelis's Greek verse chronicle (printed in Venice in 1571) was designed to raise Christian morale and to encourage Greek-speaking fighters to enlist in the campaign to defeat the Turk.

Achelis worked from an Italian version attributed not to Pietro Gentile of Vendome, but to one Marino Fracasso. The Rethymiot author took indignant issue with the Italian account of the capture of a Greek of Burgo ("un Greco della Citta"), apparently on his way to tell the Turkish besiegers that Christian reinforcements were at hand: «Τούτον λαλεῖ το φραγκικόν Μαρίνου του Φρακάσο / νάτον Ρωμαῖος» (l. 1424-5). Achelis had,

however, heard from an eyewitness that the traitor was in fact a wicked Frank: «Πως ἦτον Φράγκος πονηρός κακός εις πάσα τρόπον» (l. 1426). The supposed spy confessed under torture and was executed ("lo fecero squartare"); Achelis spares his readers these painful details, leaving his (Frankish) patron Francesco Barozzi to choose which version to believe!

The editions attributed to Pietro Gentile begin with his dedication to Hippolito da Este, Cardinal of Ferrara, in which he emphasizes the utility of the story of the Siege of Malta in stirring men's mettle to achieve feats similar to those of its defending Knights. That message is, of course, implicit in the following chronicle. Early editions ascribed to Marino Fracasso contain a new dedication to Antonio Veranzio, bishop of Agria. A following eulogy, also signed Marino Fracasso, contains allusions to the descent to earth of a divine spirit and to a covering silence ("Ricopra con silentio alto, e profondo"), which may have suggested to Achelis the notion of a mystical divinely-ordered silence covering the movements of the Christian fleet, derived of course from Ariosto.

Finally, I present evidence indicating that the name Marino Fracasso is not that of a plagiarist, as has often been suggested, but a "nom de guerre" of Pietro Gentile himself, chosen for its suitability to the topic of a violent attack by an armada upon a sea-girt island.

Bell Sarah

[A1 - 05.10.2022, Dikti, 19.20]

'Chosen glory' or 'chosen trauma'? Cultural memory of discontinuity and its possible connection to post-abandonment visitation at LM IIIC “defensive” settlements on Crete

In mainland Greece, the break between the Age of Bronze and the Age of Iron is held to have created a “crisis of legitimacy” in the Greek sociopolitical world—one which required connections to an ancestral or even mythical past to overcome (Antonaccio 2016, 119). Cults that arose in association with visitation to monumental Bronze Age architecture in this area have, thus, been interpreted as being motivated by a desire on the part of a rising elite to legitimate their authority and status through association with heroic ancestors. This interpretation has been similarly applied to episodes of post-abandonment visitation dating to this period on the island of Crete at monumental sites like Knossos, Phaistos and Agia Triada. A second category of architectural remains also attracted post-abandonment visitation on the island during this period, however. These were the so-called “defensive” or “refuge” settlements established in

remote mountainous locations, particularly in eastern Crete, immediately following the “collapse” that occurred around 1200 BCE. This paper suggests that “chosen glories” were not the only basis upon which cultural memory was constructed during this pivotal period of history on the island. “Chosen traumas”, or the communally held and perpetuated memories of difficult pasts, also had a profound effect on the creation and perpetuation of post-collapse identity through ritual activities at abandoned Bronze Age sites.

Betancourt Philip P.

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 10.20]

Changes in the cave of Eileithyia at Inatos at the end of the Bronze Age

The transition from the Bronze Age to the Early Iron Age in Minoan Crete took place over a period of many generations, but the radical changes that accompanied it are very visible in the archaeological record. One site where the changes can be documented is the shrine dedicated to the Goddess Eileithyia in ancient Inatos, located on the coast in South-Central Crete. The cave of Eileithyia was excavated in 1962 by Nikolaos Platon and Costis Davaras, and the objects were placed in the Archaeological Museum in Herakleion. I am grateful to Davaras and to Athanasia Kanta for inviting me to assemble a team to study this material and publish it.

The shrine’s earliest objects are from the Early Minoan period, and its latest pieces are from the time of Imperial Rome. The end of the Bronze Age was a time of profound change in the character of the shrine. Although the belief in Eileithyia as the Goddess of Childbirth and Motherhood did not change, the character of the offerings changed radically at this time.

In LM IIIB, the shrine participated in the worship of the deity known in modern times as the Goddess with Upraised Arms. This female figure is well known from bench shrines at several sites in eastern and central Crete. Along with female figures with their arms raised, the bench shrines also have cylindrical clay stands with serpentine handles called snake tubes and flat clay plaques with raised edges. Both of these items are present in the shrine at Inatos, along with figures of the Goddess with Upraised Arms in both bronze and clay. The above-ground shrines containing images of the Goddess with Upraised Arms were no longer in use in the Early Iron Age, but the presence of a female figure with the typical arm gesture continued in the cave shrine into the Iron Age, along with some serious changes. The figures were now small and solid, and they were placed in bowls. One of

the images rides on a horse or donkey. No more snake tubes or plaques were present in the shrine, indicating basic changes in the cult practices.

New pottery styles appeared as well. The conical cups and the many miniature vessels deposited during the Bronze Age were replaced by bell skyphoi and small bell kalathoi in sizes that suggest drinking cups. Obviously, the character of the shrine had been transformed, and new offerings including clay double axes may mean that a new male deity, perhaps Zeus, was introduced in the cave shrine as well.

Blakolmer Fritz

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 11.00]

On the move into a new age: Continuity and discontinuity in the development of spiral motifs in Neopalatial Crete

As recent studies have convincingly demonstrated, in the Aegean Bronze Age the spiral motif was anything but a purely aesthetic ornament. Given the widespread use of spiral motifs in the decoration of palatial architecture and on high-standard artefacts, this motif was an iconic sign indicating palatial elite aspiration and thus reflecting trends in palatial fashion and messages that went far beyond that of a simply decorative pattern. Although spiraloid motifs are omnipresent in pottery, seal-stones, mural paintings and other forms of minor and major arts, exhibiting enormous variability throughout the history of Minoan Crete, their morphology permits the reconstruction of a typology of this group of highly prominent ornaments. Thus, by the inclusion of all artistic media, this contribution aims at reconstructing the development of the spiral motif design during the Middle Minoan and early Late Minoan periods in order to define continuity, disruption and innovation in the artistic language of ornaments, especially during the Neopalatial period of Crete.

In Neopalatial Crete, several variants of spiral motifs might have been used as a deliberate sign of upheaval, rupture, discontinuity or the dawning of a new Minoan era. Several variants of spiral motifs continued, while others came to an end. The innovative aspect is not a radical alteration and a clean start with the invention of completely new types of spiral ornaments; instead, we observe the new definition of and concentration on selected types of motifs by the reduction of traditional variants. Additional information is provided by the evidence from 'Minoanised' regions of the Aegean: by the presence or absence of distinct types of Minoan spiraloid design borrowed by artists/artisans at Akrotiri on Thera, and especially at

sites such as Mycenae on the Helladic mainland during the Shaft Grave period, we gain the impression that the occurrence of distinct types of spirals was selective. This pattern may provide some hints for reconstructing the artistic mechanisms at work, and allows us to analyse the possible reasons for this development. It supports the assumption of a centralised conceptualisation of artistic forms and ideological meanings via the creation of new standards in Neopalatial Crete.

Canavas Constantin

[B - 05.10.2022, Selena II, 17.20]

Looking upon the Arab-Islamic period of Cretan history through Hispanic glass. The finds of Shaqunda/Córdoba as a mirror for new reflections

The conquest of Crete through the Arabs in the 820s CE (most probably in 827) has been associated with the uprising of March 818 CE in Córdoba against the Muslim ruler, the Umayyad Amir al-Ḥakam I. This rebellion led to the complete destruction of the suburb (rabaḍ) Shaqunda and to the subsequent expulsion of its (surviving) inhabitants (probably 20,000 – 30,000) from the dominion of al-Andalus. According to Arabic sources, the greatest part of them reached Alexandria, and, after violent events and negotiations with the local Muslim ruler, departed on ships and eventually conquered Crete. The archaeological research focusing on the period of the Arab-Islamic rule on Crete has brought to light important evidence (especially in Heraklion, the capital during the Arab rule, known under the Arabic name Khandaq) that has also been subject of recent comparative studies.

The present paper looks upon central issues of this field through the colourful kaleidoscope of the published evidence provided by the rescue excavations in the area of Shaqunda in 2001-2005. The finds of these excavations have been discussed in the Iberian (late Roman, Visigoth, early Islamic) context. The alleged historical relations mentioned above, as well as the narrow and consecutive time frames (ca. 750-818 CE in the case of Shaqunda, 827-961 CE in the case of Crete) constitute a challenge for a closer comparative approach between Shaqunda and Khandaq/Heraklion/Crete. In this approach the question of continuities or discontinuities regards not primarily the historical sequence of first Byzantine, Arab, and second Byzantine period in the Cretan frame and its material production, but rather human activities and their material products as performed in consecutive periods in Shaqunda/al-Andalus and, later, in Khandaq/Heraklion/Crete. Major issues for the present approach are aspects of the

material culture such as coinage (in both cases abundant copper felūs, though hardly any silver dirhams), pottery, house buildings (including abundance of roof tiles in Shaqunda), and finally the question of social actors: Who were “the Arabs” who conquered Crete? By looking closer upon the populace of Shaqunda through the recent archaeological record, and following the expelled emigrants in their itinerary through Alexandria to Crete, we might suspect among them mozarabs (i.e. Christians from the Visigoth Iberia living under Muslim rule in al-Andalus), Berbers from North Africa – most probably with urban socialisation, and certainly with various craft skills.

Capdeville Gérard

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 09.00]

Continuités, innovations et ruptures juridiques dans le Code de Gortyne

Le Code de Gortyne, qui est essentiellement un code de la famille, présente en divers points des références à un état antérieur, soit pour le confirmer, soit pour le modifier, en excluant parfois, explicitement, tout effet rétroactif. On essaiera de classer ses dispositions selon ces catégories, dans les grands thèmes qui sont abordés: filiation, crimes sexuels, héritage, divorce, veuvage, adoption..., avec un développement particulièrement détaillé pour la fille «épicière», seule héritière de son père. Dans ce cas, par exemple, on voit se confronter le souci de conserver la fortune du défunt dans le cadre familial ou tribal avec celui de laisser une assez grande liberté de choix, aussi bien à la fille elle-même qu’aux prétendants soigneusement ordonnés selon leur degré de parenté. Dans ce contexte, les femmes, bien que minorées par rapport à leurs frères, bénéficient d’un droit de propriété personnel – avec possibilité d’aliénation, par vente ou par donation – et d’une réelle autonomie pour la sélection de leur mari dans des limites élargies par rapport à la situation antérieure. Il est à noter aussi qu’une partie des droits reconnus aux citoyens libres – y compris ceux de mariage et de propriété – est étendue aux esclaves.

Carbone Federico

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 09.20]

Some considerations on the Cretan weight standard: local alignments and differences

Recent analyses of the coin production at local mints have made it possible to look in more detail at the weight structure on which the autonomous coin production of Cretan cities was based. The adoption of an Aeginetic

reduced weight standard – or more properly a Cretan standard – had already been well established, as were changes in later stages. However, the detail of individual productions highlights further minor changes at the regional level.

The aim of this presentation is to describe the moments of discontinuity in the adoption of the same weight standard through the description of coin production and chronologies.

Significant examples will be those of Gortyna and Phaistos: neighboring cities but with weight systems that are not always perfectly aligned. To these cases will be added further ones recently published by scholars and experts in Cretan coinage.

The aim is to lay the foundations for a discussion to propose a future detailed analysis, from which moments of alignment and discontinuity in the coin production of Cretan cities can emerge.

Christakis Konstandinos, Calliope Galanaki, Emmanouela Apostolaki

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 17.40]

Protopalatial Agriana: patterns of discontinuities in pottery production and consumption

Preliminary study of the pottery from the recently excavated site at Agriana, Chersonissos, indicates the existence of a pottery production and exchange systems network operating in the broader area of the gorge and valley of the Aposelemis river during the Protopalatial period. Lying at the margins of the Knossos, Malia and Pediada regions, on the route from the coast in the north to the Lasithi plateau and the hinterland in the south, this area integrated more complex settlement patterns than previously known. The evidence from a number of sites excavated and/or identified over the last fifteen years shows that the local populations exploited both natural passageways and an array of resources offered by the wider Aposelemis environment for subsistence and trade in the Bronze Age.

This article explores pottery production and consumption in this micro-region of north-central Crete, presenting the various potting traditions that were adopted by the community of Agriana during the Protopalatial period (mostly MM IB-MM II). Of various provenance and shapes, this pottery bespeaks the multi-faceted life of the settlement in this period, together with the active engagement of its inhabitants in a short- and long-distance exchange of pottery that covered their consumption needs.

At some point in the settlement's history, an observable change in the types and quantities of pottery used indicates the loss of continuity with

previous traditions, and thus a change in the network of relations that brought them into existence and the rise of new subsistence and/ or socioeconomic needs. Although the reasons for these changes may be too early to assess, their occurrence testifies to the dynamics of habitation in a region of emerging importance in recent research.

Coutsinas Nadia, Marianna Katifori, Konstantinos Roussos

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 10.20]

Settlement patterns in the wider Ierapetra isthmus: continuity and ruptures from the Archaic to the Venetian period

Through the example of the wider Ierapetra isthmus region – including the mountains situated to the west of it, bounded by Istro-Kalamafka-Anatoli-Myrtos – this paper intends to present the methodology and results of the Settle In East Crete Project on Spatial Dynamics and Settlement Patterns in Eastern Crete from the Classical to the Venetian Period, conducted from 2019 to 2021 by the Geophysical – Satellite Remote Sensing & Archaeoenvironment Laboratory at the Institute of Mediterranean Studies-FORTH.

The history of settlement patterns in the Ierapetra isthmus region from the Archaic to the Venetian period clearly shows a series of major changes in occupation. In the Archaic period, the population is concentrated in a very small number of settlements, most of which are abandoned in the Classical period when city-states appear. The region hosts only two such cities, Istron and Oleros. In the Hellenistic period, however, the emergence of the city of Hierapytna leads to a concentration of population in the new urban centre, which developed particularly in the Roman period. From that time on, and particularly in the Late Roman period, the territory was increasingly occupied by multiple farmsteads and villages. This tendency continues during the first Byzantine period, with intensive coastal activity, as well as intensive settlement of the region's interior. In the Cretan mountains, a network of fortified sites is established by the Byzantine administration. From the 6th century on, Hierapytna loses its role in international maritime trade routes, and by the second half of the 7th century shrinks to a small coastal settlement. In the second Byzantine period, the evidence for settlements is far less abundant. In the Venetian period, the village is the major type of settlement and the small fort of Ierapetra is the area's military centre. Cretan land is divided into fiefs, each consisting of one or more villages and their rural periphery, smaller settlements and flourishing monasteries, mostly in the mountains.

The Settle In East Crete Project combines the study of historical and archaeological evidence with spatial analysis offered by the application of new technologies in archaeological research. The extended chronological frame allows the study of settlements from a diachronic perspective, comprising quite different political and administrative systems: the Classical city-states, the Roman Empire, the Byzantine Empire (with an intermediate Islamic Emirate of Crete), and the Venetians. This diachronic approach reveals an evolution that would not otherwise have emerged. The originality of the project is based on the consideration of geographical parameters on the same level as historical and archaeological ones. The micro-geography of the settlements' territory and their production region emerges as a major parameter.

The Settle In East Crete Project has received funding from the Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) and the General Secretariat for Research and Technology (GSRT), under grant agreement N° 2388.

Déderix Sylviane, Ilaria Caloi, Aurore Schmitt

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 18.40]

Disuse or deliberate closure? Processes of abandonment in the Pre- and Protopalatial cemetery at Sissi (Zone 9)

Burial sites and collective built tombs that had dominated the landscape of Prepalatial Crete began to be abandoned during the Middle Bronze Age, whereas individual burial containers (pithoi, larnakes) made their appearance during the Late Prepalatial period. These two phenomena have long been interpreted as evidence for the breakdown of kin-based communities in favor of individual identities at a time marked by the emergence of palace-centered polities. However, recent studies have questioned the timing of the abandonment of collective tombs and the meaning and significance of clay burial containers, while placing emphasis on diachronic patterns of change and regional variations in the use of collective tombs. Such studies have offered a more nuanced perspective on the transformation and gradual abandonment of collective burial practices during the Late Prepalatial and Protopalatial periods, on both the regional and island-wide scale. On the local scale, however, the processes of abandonment of particular tombs and cemeteries have received less attention. Accordingly, we propose to address this issue by discussing the last events documented in the southwest sector (Zone 9) of the Sissi cemetery, in northeast Crete.

The Sissi cemetery (EM II-MM IIB) comprises rectangular tombs (house tombs) built on two narrow bedrock terraces on the north slope of Bouffos Hill, overlooking the sea. The upper terrace broadens towards the west (Zone 9), where it accommodates at least two large rectangular tombs consisting of several compartments. The upper burial strata in these compartments contained primary burials made on the floor, in pits and in clay and perishable containers, as well as secondary bone deposits. During excavation, stone tumble was found inside the compartments that occupy the northern part of Zone 9, thus suggesting that they collapsed in situ. In contrast, no such tumble was present in the southern part of Zone 9; instead, the southern compartments produced evidence that levelling operations took place, disturbing the burial deposits. Following these levelling operations, the burial compartments were sealed under a thick layer of earth, rolled sherds and small stones spread across the terrace. No reoccupation followed. The evidence thus suggests that instead of simply going out of use, the southern part of Zone 9 was deliberately closed.

Deli Maria

[C - 07.10.2022, Zeus, 18.00]

The presence of the Istituto Centrale del Restauro (ICR) at the Archaeological Museum in Heraklion (AMH) in the 1950s and the introduction of a modern conservation approach for ancient painting on frescoes

The archaeologist Nikolaos Platon was appointed head of the 9th Archaeological Ephorate in Crete at the same time as the outbreak of the Second World War, and his period of administration lasted during the 1950's –a promising reconstruction period universally. The Greek and Cretan post-war reconstruction model was largely based upon the development of tourism and the exploitation of the country's archaeological resources. Their care and enhancement for public presentation was, thus, a *sine qua non* for meeting the modern challenges. In the field of heritage conservation, the period is marked by several breakthroughs at an international level. In Europe the action of the Istituto Centrale del Restauro (ICR), an institution that had been founded at the threshold of WWII, and functioned during the war, is intensified. Its main focus was the care of the European war-torn monuments and the establishment of a wisely planned educational system, aiming to provide a new perspective to the communication and professional activity of the new generations of conservators.

Under the inevitably harsh post war conditions, Platon, an inquiring mind, an extrovert and particularly active scientist, is exploring new approaches towards the protection of Cretan antiquities and the improvement of their preservation state. In an effort to keep up with the contemporary developments, he is pursuing contacts with the international scientific community and he initiates a potentially subversive collaboration for archaeological conservation on the island of Crete between the Archaeological Service of Crete and the ICR. The core of the project was the conservation and the presentation of the prehistoric painted frescoes that were kept at the Archaeological Museum of Heraklion. Italian conservators would arrive in Crete to share their professional knowledge and experience with the local empirical conservators, while at the same time introducing innovative conservation approaches and methods.

This paper, which is part of a doctoral and a post-doctoral research, is a chronicle of this collaboration. Relevant material from the ICR and the Cretan Archaeological Service archives and Nikolaos Platon's personal archive is published here for the first time. This historic narrative is an attempt to evaluate the impact of the collaboration on the development of the conservation methodology and ethics in 1950s Crete, through specific case studies on the conservation of ancient painting on frescoes. It raises and attempts to answer a reasonable question regarding the degree to which this original and somewhat revolutionary –for its time and place– conservation endeavor, actually overthrew the status quo of the practices of archaeological conservation on the island and whether it was eventually a fruitful collaboration.

Demarchi Beatrice, Maria Codlin, Miriam Fontana, Sara Grossano, Piergregory Iunco, Katerina Papayianni, Lisa Yeomans

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.10]

Ancient protein analysis of the avifauna from the Greek-Swedish-Danish excavations at Chania

The realization that ancient biomolecules can be preserved in faunal remains for thousands of years has revolutionized archaeological methods. This is especially true when considering the impact of "ZooMS", a fast and inexpensive protein-based technique for the identification of biological materials, particularly bone and other animal remains (Buckley et al. 2009). ZooMS relies on the detection of molecular "markers", which are taxon-specific and can be used as barcodes to determine the origin of the remains. This has been applied to a plethora of archaeological questions,

from large-scale changes in animal management strategies throughout human history to fine-grained biographical reconstructions, for example of personal ornaments or art objects (see a review in Warinner et al. 2022). While ZooMS on mammals (and to a certain extent, fish), is now well established and taxon-specific markers are available for hundreds of species, ZooMS on birds has lagged behind, mainly due to the difficulty of determining reliable markers for avian bone (Codlin et al. 2022). The application to eggshell has been more successful, enabling the identification of such fragile remains in a variety of sites, environments and periods (e.g. Demarchi et al. 2020; 2022).

Here we present the first development of ZooMS markers for the identification of bird bones as well as ongoing work targeting avian eggshell. We also show pilot results obtained on microfaunal remains from the Greek-Swedish-Danish excavations at Chania, highlighting the methodological challenges associated with the study of microfaunal remains. We argue that the development of molecular-based methods can yield relevant information on how people interacted with avifauna in the past, for example providing insights into diet and food ways, bird meat and eggs having always represented an important staple food. At the same time, avian remains can open the door to the world of symbolic meanings associated with birds in prehistory, which has mainly been explored on the basis of iconography and material culture. Finally, we illustrate and discuss the relevance of avifaunal assemblages for palaeoenvironmental reconstructions.

Devolder Maud, Ilaria Caloi

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 17.20]

Large-scale levelling operations in the core of the Late Prepalatial settlement at Malia

The Minoan settlement at Malia shows indication of growing occupation throughout the Prepalatial period (ca. 3100-1900 BC) and especially during the Early Minoan IIB phase (ca. 2450-2200 BC). Extensive architectural remains dating from this period have been unveiled, attesting the presence of a modest habitat as well as more elaborate structures erected under or near the location of the later Palace. This Early Minoan IIB phase ends abruptly in a fire that struck the largest part of the settlement. However, primary deposits are few, notably because their material was incorporated in secondary deposits seemingly associated with large-scale levelling operations that cleaned the occupation at the core of the site at the end of

the 3rd millennium BC. Soundings made across the settlement since the 1930s have discovered layers of densely packed stones, sediments and Early Minoan IIB sherds in irregularities of the natural limestone bedrock. These fills, the latest material in which currently provides an Early Minoan IIIA early (ca. 2200-2100 BC) terminus a quo, hint at one or several major levelling operations predating the construction of the Palace and seemingly devoted to the creation of large open spaces. The aim of this presentation is twofold. Firstly, it will provide a detailed update on the state of evidence for the nature of the Prepalatial occupation in the centre of Malia, based on a preliminary stratigraphic and ceramic sequence of the Early Minoan II-Middle Minoan IA phases. Secondly, it will present new evidence pertaining to the occurrence of large-scale levelling operations in the core of the settlement, assessing them against the historical development of the palatial town. Indeed, this levelling signals deep transformation in Malia, since it attests the mobilisation and management of a significant labour force whose work disrupted domestic occupation on the site and prefigured the construction of the monumental Palace and associated courts at the beginning of the 2nd millennium BC.

Dewan Rachel

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 18.40]

Disrupting the Scale: Miniature Pottery in Minoan Ritual

Surrounded by a visual and material world rich in scale manipulation, Bronze Age Cretans must have been well-versed in the language of the miniature. Their world was filled with small-scale signs and objects, including figurines, seals, and miniature frescoes, navigated by a particular semiotic ideology. Miniature pottery presents a particularly enigmatic facet of this reduced-scale material culture, particularly in cases where these vessels are found in isolation, disconnected from a broader assemblage or related miniature objects. Excavations from across Crete have revealed the presence of such pots in workshops, storage areas, domestic spaces, and building deposits. In these contexts, independent miniatures seem to disrupt the normal scale of their surrounding environments, their reduced scale juxtaposed against the human-sized scale of the lived spaces in which they were placed.

This paper explores how this disruption in scale was intentionally utilized in Minoan ritual action, and how the semiotic power of these miniature vessels facilitated a connection with the ineffable. An analysis of the quantitative and qualitative characteristics of small-scale miniature vessels

from thirteen Protopalatial and Neopalatial Minoan settlements across Crete revealed two distinct categories of miniature pot. Referred to in this study as “small miniatures” and “micro-miniatures,” each one had particular semiotic characteristics that could facilitate specific ritual engagements. The first of these identifies “small miniatures” as mundane components of Minoan material culture, practical containers which served utilitarian roles similar to their larger prototypes in contexts of all types. When these miniature pots were pulled into discretely contained environments and used alongside other small-scale objects to create a specialized assemblage of sacred material and space, they worked indexically, pointing to larger actions and the divine. “Micro-miniatures,” however, were those vessels small enough to have lost their practical uses. These objects signified spiritual concepts and ideas through their iconicity alone. In a semiotic process identified by Christopher Ball (2014) as dicentization, these reduced-scale icons were turned into indices, affording the worshipper a material tether to spiritual powers.

This analysis of a previously overlooked yet significant class of material sheds new light on these complex objects and the role of scale manipulation in Aegean art more broadly. Perhaps it was miniaturization’s upheaval to the normal scale of the world that facilitated spiritual engagement and enabled Bronze Age inhabitants to make sense of ideas and concepts beyond their physical, lived world.

Dibble Flint, Valasia Isaakidou, Dimitra Mylona

[A1&A2 - 08.10.2022, Afrodite, 09.40]

Upheavals, ruptures, discontinuities in post-Minoan Crete: insights into socio-economic change from the zooarchaeological record

Animal remains, a previously overlooked component of our archaeological assemblages, are a direct proxy for the centrality of animals and their products in past economic, political, and ritual activities. The last few decades have seen an explosion of research in zooarchaeological studies across the Mediterranean and a refinement of our research tools. Animal remains from Crete can answer important questions about how communities respond and adapt to socio-economic, political and environmental challenges and re-negotiate their personal and communal identities through consumption and ritual. This paper aims to synthesize the zooarchaeological evidence from Crete from the end of the Bronze Age to the end of the Roman period, through both a diachronic, island-wide synthesis and more detailed, contextualized site-focused studies.

Diachronic synthesis enables us to understand the big picture of changing human-animal interactions (e.g. changing animal management strategies), from the hierarchical palatial societies of the Late Minoan period through to the fragmented, independent city-states of the Iron Age, with its distinct socio-political institutions, and ultimately the incorporation of Crete into the Hellenistic and Roman imperial 'world systems'. For example, the examination of evidence such as species composition and demographic profiles (animal age and sex) will shed light on whether changing socio-political institutions affected animal husbandry regimes and if so, how. Site- and context-focused studies examine the deposition and modification of animal remains at a finer-grained level, thus revealing distinct patterns of residential food preparation and consumption vs. ritual consumption/feasting and sacrificial processing and deposition. Examples include meals at the Sanctuary of Demeter at Knossos marked by a preponderance of pork, and feasts in the Communal Dining Building at Azoria, distinguished by butchery style compared to the rest of the settlement. Study of spatial distribution of different species and cuts in the refuse of distinct households also helps illuminate differential intra- and inter-settlement socioeconomic status.

Thus, the 'big picture' of animals on Crete, revealed through this synthesis of their remains, will demonstrate how animal production and consumption on the island relates to larger historical questions and trends.

Doudalis Georgios

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 12.40]

Potters in Transition: Evolutions and Changes in Mochlos Ceramics from Middle Minoan IIA to Late Minoan IA

This paper explores pottery from the Protopalatial levels in the settlement of Mochlos and the Early Neopalatial levels in Ceremonial Building B2, with special attention to those spanning the Middle Minoan IIIA to Late Minoan IA periods. Studying these stratified layers enables us to observe how shapes and decoration evolve and change in successive periods, and whether continuations or disruptions can be observed in workshop practices through transitional episodes between the Protopalatial and Neopalatial periods. The Mochlos ceramic material also offers a great opportunity to understand the complex processes of identity negotiation through the lens of evolving ceramic production, distribution and consumption practices from the Protopalatial through the Neopalatial period. Archaeological understanding of Protopalatial Crete views

distributed centers of economic, cultural, and political power as the principal actors driving cultural trends manifested in the ceramic shapes and decorations relating to these practices. The emergence of the Palace at Knossos as the main cosmological and political center in Middle Minoan III after the destruction of the Protopalatial Palaces has led scholars to the assumption that Minoan settlements across the island imitated the material culture produced at the palaces, with trends diffused around the island through networks of settlements and smaller administrative units that were interlinked by means of trade. This paper utilizes the ceramic material from Mochlos, which includes and bridges both the Proto- and Neopalatial periods, as an opportunity to consider the character of cultural adaptation and indeed provide a more complicated picture, wherein older traditions blend with cultural diffusions initiated at Knossos. Thus, the macroscopic analysis of fabrics, typological evolutions and changes has revealed both the continued use of the same local clay resources from the Protopalatial into the Neopalatial period and shifting trading relationships over time. Thanks to a recent study of the material, additional examples of potters' marks across a range of vessels provide further evidence for undisrupted localized pottery production starting at least as early as MM IIB and continuing into the LM IA period. Viewed in concert with the broader trends shaping ceramic production and consumption across the island from the Protopalatial period, the adoption of new shapes is brought into conversation with the presence of local workshops.

Driessen Jan

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 19.00]

An Archaeology of Change. The nature, role and consequences of destructions at the Kephali at Sissi

In her recent book *Change and Archaeology*, Rachel Crellin* advocates a relational approach, arguing that the world is constantly changing, moving and altering, and that this is the norm rather than the exception. Block-time approaches, she argues, with destructions neatly ending periods, so-called punctuated equilibriums, are rarely identifiable and considered as outdated. Despite her pleading, in this paper I discuss the Bronze Age site history of the Kephali at Sissi by focussing on exactly those moments that have resulted in major depositional assemblages thus far identified in the settlement. While the precise ceramic characterisation of these

* Crellin, R.J. 2020. *Change and Archaeology*. London: Routledge.

depositional moments falls outside the scope of this paper, I propose to explore the extent to which these depositional moments can be described as ‘events’, exceptional and critical junctures that transformed local societal structures and acted as catalysts of change (cf. Derrida, Sewell). I next examine whether the events that affected the nature of the small settlement at Sissi formed part of more globalised watershed moments that impacted communities at a more regional, insular or even larger scale.

Drillat Quentin

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 12.20]

Spatial (dis-)continuities and the rise of the City-State in the Anapodaris catchment (south-central Crete)

The end of the palatial organization in Crete implies a major rupture in the spatial organization of the island. Out of the ruins of large Bronze Age territorial states, multiple small-scale territories rose in the Early Iron Age. This paper aims to study how these newly constituted territorial units evolved up until Hellenistic times in the Anapodaris catchment in south-central Crete, which remains an under-researched area despite its location close to the major sites in the Mesara plain and north-central Crete. A two-step methodology has been developed to model territorial units from legacy data and observe evolutions in spatial organization during the growth of city-states. First, evolutionary trajectories of settlements are described and State Sequence Analysis, a social science methodology, is employed to quantify the variability of evolutionary trajectories and compile a typology of settlements based on their entire history. This enables us to extract the stable Central Places that structured the landscape over the long duration from the settlements dataset. Around them, territorial units are then modeled employing Least Cost Site Catchment analysis in a Geographical Information Systems environment. This suggests the existence of 6 durable territorial units that organized the Anapodaris catchment around Kasteriotes – Melidochori, Kephala – Rotasi, Kephala – Ligortynos, Kastellos – Ano Kastelliana, Kephala – Ini and Profitis Ilias – Afrati. The evolution of settlement patterns in the two last territories suggests they were closely related, probably in the same polity, namely Arkades, which city-center was relocated from Afrati to Ini in the Archaic period. Each of the other territories were controlled by independent proto-poleis, and three of them (Arkades, Priansos at Kastellos – Ano Kastelliana, and possibly Kasteriotes – Melidochori) reached the state of poleis in the Classical and Hellenistic periods. The modeling of territorial units also

indicates the existence of border sites, such as the Classical-Hellenistic settlement of Vakiotes – Sokaras, whose role can thus be questioned. In sum, from the examination of the spatial organization proposed in this study, proto-poleis were already organized by the 9th century BC, and their territories and boundaries already defined those of later poleis. Hence, the spatial reorganization occurring after the end of the Bronze Age had a powerful, lasting influence on the Anapodaris catchment landscape throughout the development of city-states.

Dubois Roxanne

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 17.00]

Diacritical consumption and social organisation in MM IIB Crete: a ceramic approach

Although the Protopalatial Period (1900-1700 BC) epitomizes the development of the palatial system of Minoan civilisation, its diachronic development, socio-political system and territorial organization remain disputed. Various scholars (Cherry 1986, Cadogan 1995, Whitelaw 2018) have attempted a more or less top-down approach, defining territories or cultural regions centred on the main palatial sites. The identification and comprehension of the protopalatial sequence (Middle Minoan [MM] IB, IIA and IIB) on a local scale (taking into consideration all aspects of ceramic typology) is crucial to allow both a comparative and diachronic intra and inter-regional understanding. Rather than identifying island-wide synchronicities and assumed cultural regions ('sphères d'influence'), this paper focusses on local communal consumption practices. MM IB contexts illustrating collective gatherings (Haggis 2007; Macdonald & Knappett 2007) have highlighted to what extent dynamic stylistic choices, reflected through ceramic wares and their associated morphological types, can act as powerful diacritical status markers. Horizontal (juxtaposition of similar sets in various wares) or vertical (pyramidal hierarchy) differentiation can be used to detect social relationships between both individuals and groups, and this, at the very moment of the emergence of the palatial phenomenon. This assumed factional organisation between and within various elite or corporate groups seems to remain the dominant model at the end of the period, as illustrated at MM IIB Malia (Schoep 2004, 2010), co-existing with the by then well-established palace system.

assemblage from Quartier Mu is considered. Our specific aim is to characterize local practices of commensality, and hence gain a better understanding of the internal organisation of the social groups involved.

Next, we propose to extend this analysis outside of the borders of the Malia-Lasithi 'state', by considering contemporary deposits attesting diacritical consumption at the palatial sites of Knossos and Phaistos. This approach aims at providing an interpretative link between pots and polities, allowing inter-site comparisons at a regional and island-wide level. It aims to offer a new insight into the nature of social groups and how they were structured. Can they actually be considered the pivotal unit of social organization at each palatial site? And do they interact and compete following similar, or on the contrary, distinct dynamics at different sites? Approaching these questions will allow us to assess the degree of (dis)continuity in the adoption of a preferential societal model, both diachronically (from the beginning to the end of the period) and spatially (among different sites), and to evaluate how local communities make that model evolve, disseminate it or share it as a new palatial phenomenon arises.

Ferrence Susan C., Alessandra Giumlia-Mai, Philip P. Betancourt, James D. Muhly

[A1&A2 - 08.10.2022, Afrodite, 10.00]

A Revolution in metalworking before the foundation of the Minoan palaces: Special examples from the Petras cemetery

Excavation of the Pre- and Protopalatial cemetery at Petras continues to reveal exciting developments in metallurgy during the Early and Middle Bronze Age. Many artifacts from the rock shelter and house tombs have shown through careful examination and scientific analyses that their alloy composition and surface treatments greatly contribute to their dynamic or even magical appearance. In-depth investigation of the artifacts reveals the exciting technological advancements which, in turn, enable a more nuanced and vibrant interpretation of Minoan culture.

New metalworking techniques involved in creating elite jewelry items begin to appear in Crete with imported objects such as the "Embracing Kings Pendant" from Early Minoan II. This magnificent artifact is a small gold pendant with detailed and naturalistic iconography of two men embracing. Exemplifying a major advancement in the lost-wax casting

technique, it was paired with a tiny cast gold bead in the shape of a feline head, which, upon careful magnified examination, displays silvery patches on the surface, allowing for interpretation of the animal as a panther or leopard.

By the end of the Early Minoan period, Cretan metalworkers were using complex techniques themselves. Good examples are silver ring- and anchor-shaped pendants from the rock shelter containing high amounts of copper; they appeared pinkish in color after casting and necessitated special treatments in strong acidic liquids to dissolve the copper from the surface layer, thereby enhancing the silver color and making them sparkle. By Middle Minoan II metallurgists were formulating quite complex alloys. An excellent example is the “Astral Ring” with its Minoan hieroglyphic sign between the rays of an eight-pointed star. This silvery signet ring does not tarnish due to its unusual composition, combining silver, gold, and arsenical copper.

Perhaps at first glance, the metal artifacts from the cemetery at Petras do not convey the level of metallurgical mastery attained by the Minoans during the Early and Middle Bronze Age. It is only upon careful microscopic examination and elemental analysis that the skill and know-how of the metal artisans of this time can be revealed.

Flood Jonathan, Rachel Dewan

[A1&A2 - 05.10.2022, Selena I, 19.20]

The curative chemistry of healing water from temples of Asclepius on Crete

This paper presents new aqueous geochemical data from groundwater samples collected from temples of Asclepius at Lissos and Lendas, and links their elemental composition to the analeptic qualities purported in ancient texts and inscribed on iamata. Asclepeion were, in effect, the hospitals, spas, and rehabilitation centers of the ancient Greek & Roman world, and were inseparably linked to specific water sources such as springs, streams or wells. Though the healing ritual included the oft-cited incubation protocol (resting and dreaming), imbibing and/or bathing in a discrete water source was fundamental to the ameliorative process. We know from Hippocrates, Xenophon, Strabo, and later from Pliny the Elder and Plutarch that water sourced from Asclepeion had therapeutic, sometimes even miraculous properties, capable of curing a range of ailments from leprosy to nearsightedness. Using an analytical geochemistry toolkit comprised of

an inductively coupled plasma mass spectroscopy (ICP-MS) and gas chromatography (GC) apparatus, we sought to explore what, if anything, is unique about groundwater from temples of Asclepius on Crete. Our results reveal a strong correlation between salubrious (sometimes psychotropic) concentrations of rock-borne elements in spring water and the location of Asclepeion sanctuaries on Crete's south coast, at Lissos in particular. We compare the elemental constituents in temple springs at Lissos and Lendas to water from 23 other Asclepeion centres spread across the eastern Mediterranean (including Epidauros, where the cult originated) to contextualize and emphasize the remarkable chemistry at Lissos. Our methodological approach to this new and exciting line of geoarchaeological research is far from simple scientific "myth-busting." Rather, we prefer to emphasize and celebrate humanity's sensitivity to even the most infinitesimal elements of a landscape, and to explore the adaptive/utilitarian responses employed by ancient Greeks to harness unique and potent natural geochemistry for positive ends.

Flouda Georgia

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 10.00]

Breaking with past narratives: Apesokari and its place in the Mesara

This presentation reassesses the archaeological correlates of settlement at the site of Apesokari in the southern Mesara from the late Prepalatial to the Neopalatial period. New data emerging from systematic study of the hitherto unpublished pieces from August Schörgendorfer's excavations on Vigla Hill (1942) has allowed us to reconstruct the complex history of this multi-phase habitation site. A sequence of seven basement rooms served as the substructure for the first-floor of the freestanding two-storey Vigla Building; this was inhabited continuously until the late Neopalatial period. The unpublished artefactual deposits and storage capacity of the building correspond to a 'household unit', most probably equivalent to a coresidential extended family. Although the loss of Schörgendorfer's excavation notebook or notes has separated his finds from their stratigraphic setting and created a fragmented picture, their re-contextualisation reveals several breaks or disruptions in the sequence of domestic assemblages. The causes of these stratigraphic discontinuities will be explored to examine whether they represent the outcome of destruction episodes due to natural disasters, or shifts in habitation caused by the development of the inhabiting social group. Seen against the

backdrop of the Mesara region and its interconnected communities, this discussion will hopefully bring about a paradigm shift in how we approach fragmentary evidence from Minoan settlements.

Gaignerot-Driessen Florence, Benjamin Jagou, Catharine Judson, Alexia Lattard, Carine Cençon-Salvayre

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 16.40]

At the Dawn of the Cretan cities: Preliminary results of the excavations conducted at Anavlochos, Lasithi (2017-[2020]2022)

This paper presents the preliminary results of the excavations conducted at Anavlochos in 2017-[2020]2022 by an international multidisciplinary team under the auspices of the French School at Athens. Anavlochos is a 5km-long ridge of mountains overlooking the village of Vrachasi and the Mirabello valley, in Lasithi, which was continuously settled from the Late Minoan IIIC through the Protoarchaic period, and remained visited until the Classical period. The chronology, nature and scale of the remains, as well as the micro-regional setting of Anavlochos, situated mid-way between the coastal Late Bronze settlements of Sissi and Malia and the Archaic poleis of Dreros and Milatos, make it a key site for understanding the transitional period leading from palaces to poleis.

The aim of the Anavlochos Project is to reconstruct the economic, social and political organization of an Early Iron Age community established on a Cretan mountain, at the dawn of the poleis, by simultaneously exploring the remains of its agricultural, industrial, residential, funerary and religious activities. More specifically, the project seeks to examine the formation and transformation of the social groups established at Anavlochos some generations before the emergence of the civic tribes attested by inscriptions from the nearby city of Dreros, and to consider the potential existence of a central authority that could have been ruling these social groups.

Our recent excavations at Anavlochos have notably revealed a complete and distinct district in the Late Geometric-Protoarchaic settlement occupying the highest part of the central valley, which contains evidence for intensive metallurgical production, as well as a large building whose functions still have to be clarified; a series of contemporary tumuli and other funerary structures in the necropolis that extends over the northern lower slopes of the massif; a Protogeometric bench sanctuary located mid-way between the necropolis and the settlement, which yielded clear evidence for communal gatherings and remained visited through the

Classical period; and two rich deposits of votive clay figures and figurines, respectively dated to the Late Minoan IIIC period and the Protogeometric-Classical period, both situated on the summit of the mountain.

García Riaza Enrique, Borja Vertedor Ballesteros

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 19.00]

Imperium infinitum? The Roman intervention in Crete (72-66 BC) from a different perspective: local agendas and political interests in the context of diplomacy and the law of war

The Roman intervention in Crete was part of the senatorial policy aimed at securing Mediterranean trade routes during the Late Republic, and can be regarded as a major disruption in the island's history. Military actions were carried out in two phases. The initial campaign led by M. Antonius (son of the Orator), conducted in 72/71 BC, did not achieve its objectives. A second offensive in 69 and 67 BC finally succeeded in subjugating the island, and concluded with the reorganisation of Crete as a Roman province in 66 BC.

During this conflict, jurisdiction over the island and the leadership of Roman actions were in dispute between Q. Caecilius Metellus (Creticus), who was charged with the operations by the senate first as consul in 69 BC and later as proconsul, and Pompey, who received unlimited powers for the fight against Mediterranean piracy in 67 BC.

The clash of interests between Metellus and Pompey is probably the best documented and most interesting context for examining the active working of *ius belli* mechanisms in the field of the fight against alleged or actual piratical activities. The rivalry between the two generals reached unimaginable extremes, with Metellian troops storming cities that had surrendered to Pompey, or scandalous episodes such as the taking of Lappa by Metellus even though one of Pompey's legates was inside the town. These disruptions did not abate after victory, as is shown by the emergence of bitter disputes over prisoners, some of whom were "stolen" from Metellus' triumphal procession by a pro-Pompeian tribune.

With respect to local agendas and Roman political aims, it can be concluded that in the face of defeat, the Cretans were familiar with Roman practice regarding the law of war, and knew about the protective effect of the *deditio* on physical aggression. In addition, the islanders' alleged preference for Pompey would have been due to expectations of more favourable conditions of surrender compared to those under Metellus. This seems to be inferred by Appian's testimony (Mithr. 96, cfr. 115), which basically mentions a Pompeian policy aimed at generating financial

resources amongst the local population as an alternative to piracy, giving them new lands in Achaëa and, above all, in Cilicia. Behind these measures was the Pompeian desire to end war in the short term, ensuring the flow of grain to Rome while simultaneously deactivating any chance of success for Metellus. Nevertheless, and in spite of Appian's accounts, this conciliatory attitude does not seem to have been universally applied by Pompey in Crete, as we can conclude from a passage by Cicero (Leg. Man. 35).

g

Genova Aimee M.

[C - 08.10.2022, Zeus, 20.20]

Islands in peril: Crete, Cuba, and archaeological disruption in the 1890s

Cuba and Crete during the late-19th century may seem an unlikely pair for comparison given their geographical distance. However, their respective revolutions within one year of another — the Greco-Turkish War of 1897 and the Spanish-American War of 1898, as part of the Cuban War of Independence — were the objects of Greek public discourse in more than mere metaphor. The objective of this paper is not to compare the archaeology of Cuba or Crete directly, but rather to situate Crete on a global scale to supplement more local approaches — including archaeologist Harriet Boyd and her services as a nurse for both the Greco-Turkish War in Thessaly (1897) and the Spanish-America War in Tampa, Florida (1898); as well as Greek businessperson Demetrios Vikelas, maintaining his analogy between the Spanish and Turks in relation to Cuba and Crete respectively. Why were certain intellectuals connected to Crete invoking the diplomatic affairs of Cuba at this time, and how can we better approach the entanglement of Cretan archaeology with revolution?

This paper focuses on the identity politics and self-positioning of Cretan archaeologists during the formative years of their discipline as “revolutionaries.” It frames Crete’s archaeological practices in peril during the Greco-Turkish War and the politics of revolution that extended to the Spanish-American War and shows how an existent discourse about the Greco-Turkish War bled into other spheres. I emphasize the importance of examining primary documents that reveal how commentators drew a parallel between the contemporary events in Cuba with Crete. To do this, I analyze such unprecedented pairings of textual and archival evidence as military documents, local reports, newspaper publications, and personal correspondence from repositories like the American School of Classical Studies at Athens. Ultimately, I show how insurgence impacts the

trajectory of archaeological knowledge in a broader, geopolitical context beyond a Euro-centered legacy.

Goodison Lucy

[A1 - 05.10.2022, Dikti, 18.00]

An unpublished pendant from Krasi B, with thoughts on discontinuities in figurines and tombs FN—EMI

Found by Nicolas Platon in the 1950s at the site known as Krasi B, which was dated by him to EMI, a steatite pendant in the shape of a steatopygous female figure will be presented with grateful acknowledgement to the archaeological authorities who have made it available to be published for the first time.

After a verbal and visual description of the pendant, this paper will address some of the issues it raises. Found at a tomb dated to EMI, but in its rendering of the female form most closely resembling Neolithic types, it raises the question about discontinuity/changes in the development of female representations in the transition between the Neolithic and EMI in Crete, and the possible meaning of those changes. Another issue to be addressed is the discontinuity in funerary architecture at that same transition, which led to the emergence of the Mesara-type tomb with its characteristic circular shape, dawn orientation and use for collective burial. The appearance of these tombs reflects a behavioural shift which some scholars have ascribed to a change in the make-up of Crete's population at that time. The Krasi B site itself, which is c.5 kilometres from the Krasi A tomb, is generally included in listings of such Mesara-type tombs, although like Krasi A it is in certain respects atypical in location and structure, and some would exclude it. The unresolved issue over the origin of such tombs raises questions regarding possible external influences and the rationale, identity and definition of that tomb type.

Both the pendant and the site known as Krasi B where it was found constitute tangible forms of culture that need to be considered in the context of some form of rupture at the start of EMI, which is often posited but so far not fully understood.

Guarita Carlos, Ioannis Michelakakis

[POSTER, A - 08.10.2022,13.50]

A new light on the 'Hall of the Double Axes'?

Excavated in 1900, the Knossos 'Throne Room' suite is well-known: the inner 'Throne Room' has a stone seat on its north wall, while Evans

restored the charred remains on the north wall of the outer Anteroom as a similar throne in wood. The 'Throne Room' steps lead to a 'Lustral Basin' with light well above; the outer Anteroom opens east onto the Central Court through a polythyron with pier-and-door fittings. Notwithstanding debate about its occupant, the stone seat has been identified as a throne at the centre of 'Palace' power.

In 1901 Evans unearthed another rather similar complex consisting of two rooms in the 'Palace's' south-east corner, with the remains of what he identified as a canopy and throne dating earlier than that in the 'Throne Room' on the north wall of the inner one. This inner 'Hall of the Double Axes' had no 'Lustral Basin', but a light well on its west, and opened east through a polythyron with pier-and-door fittings to an outer room with a space on its north wall, where Evans posited another seat. The outer room in turn opened east through a similar polythyron and row of columns onto an 'Eastern Light Area'. Despite similarities in layout and furniture, there was a significant difference: because they were better preserved, it was clear that the second set of rooms were higher (3.1m) and much larger than the 'Throne Room'. Having already identified a 'Throne Room', Evans termed this block a Domestic Quarter for the rulers. Nevertheless, in *The Palace of Minos* he termed the inner room the 'Audience Chamber' and acknowledged that Double Axe marks and material finds proved that it also had 'a religious side'.

In 1994 Carlos Guarita observed that midwinter dawn aligned to shine at an angle through the polythyron doorway directly onto the 'throne' in the 'Throne Room', and later identified further dawn alignments there: at midsummer onto the 'Lustral Basin', and close to the equinox towards the Inner Doorway — findings first presented in Aegaeum 'Potnia' 2001. Unpublished so far, however, are his findings in the 'Hall of the Double Axes', where in 1998 and 1999 he photographed evidence that a similar midwinter alignment may have applied, whereby sunrise shining through the complex's polythyra could land on either of the two 'thrones' posited on the north walls of the Hall. Despite challenges posed by essential repair works and winter weather, subsequent photographic experiments by Carlos Guarita and Yannis Michelakakis have produced images (shown on the poster) confirming this possibility. Such an alignment would further strengthen the parallel between the 'Hall' and the 'Throne Room'. While the 'Throne Room's' ritual function is established, the question then arises as to why only a relatively minor domestic function has been assigned to the grander south-east complex, with its own religious associations and a

similar midwinter alignment towards the first rays of dawn, which enter through polythyra to land on a significant seat.

Guarnera Valeria Rita

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.40]

Analisi preliminare sulla produzione di ceramica grezza in argilla rossa da Priniàs

Il presente poster intende proporre in via preliminare i dati della ricerca condotta su un tipo di ceramica grezza attestata sulla Patela di Priniàs, caratterizzata da un corpo ceramico rosso/rosso scuro, poco raffinato e ricco di materiali inclusi. Per quanto il corpo ceramico presenti alcune analogie con quello della ceramicada fuoco, non sembra che i vasi prodotti con questo tipo di argilla siano stati utilizzati per questa funzione. La classe ceramicasi rappresenta nelle forme aperte di dimensioni medio-grandi, caratterizzate da una decorazione impressa o applicata, con un repertorio che comprende spirali, bugne e zig zag i quali insieme alla superficie, conferiscono ai vasi un aspetto quasi “metallico”. La classe ceramica, presente oltre che a Priniàs anche in altre località della Creta centro settentrionale, è ben attestata nella necropoli di Arkades dove le associazioni di ceramica corinzia consentono di datare tale produzione al primo-secondo quarto del VI secolo a.C. Lo studio di questa classe ceramica costituisce un elemento importante per la conoscenza del “repertorio vasale” domestico e per il suo utilizzo in ambito funerario. La ricerca prevede, inoltre, l’apporto di analisi archeometriche che consentiranno di delineare un quadro più preciso e dettagliato di questa produzione nella parte centrale dell’isola.

Günkel-Maschek Ute

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 10.00]

They who withstand all crisis and upheaval: A new look at men in ‘hide-skirts’, MM IIIB to LM IIIA2

Pictorial representations of men in so-called ‘hide-skirts’ appear repeatedly over a long period of time, from the MM IIIB to the LM IIIA2 period. Their visual appearance can be grasped on different levels: iconographically, their representation, with either a bare or covered upper body, as well as their integration into larger pictorial compositions, reflect their understanding as representatives of a hierarchical group. Within this group, some of the men in ‘hide-skirts’ take on the role as bearers of ceremonial

objects or as runners, while others appear as high-ranking dignitaries in a more passive-authoritative stance. Their earliest representation comes from the walls of the MM IIIB palace at Knossos, suggesting first introduction of their role there. This is followed in LM I by plentiful depictions on seals, including the seal image with the highest total of impressions from Agia Triada. Towards the end of the LM IB period, figures in 'hide-skirts' were given a very prominent position on the walls of the newly decorated Corridor of the Procession Fresco at Knossos, where contradictory to previous readings they were depicted welcoming the name-giving procession on behalf of the palace. Finally, on the famous Agia Triada sarcophagus from the LM IIIA2 period, the hierarchical order of figures in 'hide-skirts' is once again reproduced. Here they function primarily as cultic officials and offering bearers, though one of them, possibly the deceased himself, appears with his torso and arms covered by the upper part of what must again be completed into an extended 'hide-skirt', giving him the same passive-authoritative attitude as his LM I predecessors.

Based on this evidence, figures in 'hide-skirts' can be identified as an official group which gained importance inside and on the palace walls at Knossos in MM III, i.e. before the destruction that preceded the new era of the LM IA period. During the LM I period, the frequency of men in 'hide-skirts' on administrative documents is contrasted by their lack among figurines, which shows that such figures were associated with ring bearers and users, but not with worshippers. The close ties of these figures with Knossos were once again confirmed towards the fateful end of the LM I period by their reappearance on the palace walls, where they probably remained visible – as representatives of the controlling class at Knossos – until the destruction of the palace in LM IIIA2. Equally, the Agia Triada sarcophagus testifies the continued significance on Crete of figures in 'hide-skirts' in LM IIIA2. Unlike the majority of the most representative figures and motifs of the LM I period, they survived the destructive end of that same period and maintained their pictorial relevance until the end of the Monopalatial period. This overview of the archaeological and pictorial evidence is rounded off by a consideration of the historical implications of identifying the figures in 'hide-skirts' as those who were in constant charge of business at Knossos, surviving through what are conventionally seen as moments of dramatic upheaval on Crete.

Haggis Donald C., Margaret S. Mook

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 09.40]

Structured deposition and the discontinuity of the late 7th century BC at Azoria in eastern Crete

The transition from the late 7th to 6th centuries has normally been perceived to mark a significant discontinuity on Crete. The apparent disuse and abandonment of settlements and cemeteries at the end of the 7th century, some occupied continuously for centuries during the Early Iron Age, have stimulated historical models of sociopolitical collapse, economic decline and demographic change on the island. Although the characterization of the 6th century as a veritable lacuna in the archaeological record has always been incongruous with the robust epigraphical record of the period, the perceived gap is now understood to be a condition of archaeological processes and practices, specifically, formation processes, biases of sampling, and the vagaries of excavation, all which have affected stratigraphic and material visibility. Nevertheless, the archaeological evidence from the 7th century does present indications of an actual stratigraphic discontinuity at many sites, a horizon of change in the landscape and a visible transformation of material patterns of occupation, burial, and ritual. The present paper explores this stratigraphic discontinuity at the site of Azoria in eastern Crete, focusing on a series of structured deposits that were created at this critical point of transition marking the disuse and abandonment of Protoarchaic buildings for the subsequent construction of the Archaic city.

The stratigraphy of Azoria indicates the large-scale restructuring of the topography of the settlement in the last quarter of the 7th century and the subsequent construction of Archaic civic buildings and townhouses evidently in use through the 6th and early 5th centuries. While the extent and character of the Protoarchaic settlement is still unclear, the excavations have exposed a palimpsest of early buildings evidently still standing at the start of the Archaic rebuilding phase. This paper examines the archaeological evidence for this transition, the temporality and process of renovation that incorporated parts of earlier buildings into the architectural and stratigraphic structure of the 6th-century settlement. The focus is a series of structured deposits: rooms of 7th-century buildings that had been left standing but closed and inaccessible and containing distinctive assemblages of sympotic vessels. Even though the deposits differ slightly in their constituent inventories of objects, they all contain drinking equipment, especially a single krater. Given their contexts and

h

conditions of preservation, pattern of deposition and details of subsequent building, we suggest that these assemblages represent the remains of closure and refoundation rituals, demonstrating active social processes of commemoration and preservation of the older settlement by the physical engagement and reintegration of its architectural space into the newly formed city. The libation rituals were an essential *rite de passage* marking the historical transition between old and new settlements. The deliberate preservation of their residues formed a memory landscape, a visible material link between past and present. The paper provides a site-specific and detailed stratigraphic perspective on the concept and significance of the discontinuity at the end of the 7th-century, which has hitherto been modeled in historical terms of broad island-wide socioeconomic changes.

Hallager Erik

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 10.00]

Evidence for two LM IB destructions at Chania

Detailed studies of the architecture of the Neopalatial settlement at the Greek-Swedish excavations in Chania have revealed that the completely excavated House I (LM I) suffered two destructions by fire in the LM IB period, one probably shortly after the other. Part of the house was isolated by heavy undisturbed destruction debris, while there were several indications that the remaining section was under repair before the final destruction took place. Evidence for the two destructions will be presented and discussed.

**Helvacı Yiğit Zafer, Rui Bordalo, Giacomo Chiari,
Manolis Achladianakis, Klio Zervaki, Hilal Köksalan,
Tiziana Cavaleri, Monica Gulmini, Roberto Giustetto**

[B - 06.10.2022, Selena II, 12.40]

A case of discontinuity and evolution in 16th Century Cretan Byzantine painting: Venetian influences and the choice of raw materials

This presentation aims to contextualize and interpret of data yielded by on-site non-invasive surveys and related archaeometric analyses of a 16th century Byzantine mural painting from Voila, Sitia, Crete. The study of this painting was part of a general survey that analyzed mural paintings from eleven churches in the Lasithi region (dating from between 8th and 16th centuries CE). A multi-analytical methodology provided a solid background for the diachronic study of the iconography, art history and technical art

history of these paintings. In particular, the analytical methodology consisted of technical photography in visible and UV lights, AutoCAD architectural drawings, photogrammetry, pXRF analysis of pictorial layers, SmArt scan spatial mapping of elemental data, digital and analog optical microscopy, X- Ray diffraction, FORS, scanning electron microscopy and Raman spectroscopy.

The data collected from most mural paintings indicate a high level of compliance with the codes and decorum of Byzantine tradition and practices, as well as with pigment preparation prescriptions from ancient sources (such as Pliny and Vitruvius). According to the ongoing study, red hues were obtained mainly from iron oxides (e.g. hematite), in combination with other pigments such as cinnabar and red lead. Similarly, for the yellows, oranges and incarnations, iron oxide yellows (e.g. goethite) were used, mixed with other pigments such as carbon blacks, red ochres and lime white. In terms of iconography and execution techniques, most churches appear to be coherent with the canonical characteristics of Byzantine traditions: in terms of their technique, the paintings appear to be executed using a mixture of fresco and tempera. Similarly, in the 10 churches studied, the iconographical positioning of saints, biblical scenes, Virgin Mary and Christ do not deviate from the traditional artistic norms. Therefore, the main visual language of these paintings is linked to the existing liturgical ceremonies and the spiritual realm. However, the painting located in the Church of Hagios Georgios in Voila remains a remarkable outlier in comparison to the paintings studied in the other ten churches. According to the preliminary results, it seems that an almost experimental approach was used in the technique of the Voila painting, marked by a relatively diversified use of pigments, certainly more abundantly than in the other locations. Moreover, this painting deviates iconographically from the traditional subjects usually observed in Byzantine paintings. In fact, the presence of worldly human beings in a religious mural and the depiction of their sufferings—located on the epitaph in the lower part—indicates a new interest in the expression of human experience that is traceable back to western influence, mainly to Renaissance Venice. This presentation aims not only to characterize the constituent materials and execution techniques, but also to use iconographic evaluation so as to lend an interesting perspective to ongoing discussions on the cultural exchanges and transformations experienced by Crete under Venetian rule.

Henkel Carly, García-Granero Juan José, Alexandra Karetsou

[POSTER, A - 08.10.2022, 13.40]

Detecting the invisible: new phytolith evidence for the use of plant-based artefact(s) at the Minoan peak sanctuary on Mt. Juktas

Archaeological evidence indicates that different cultures around the world have been exploiting plant resources to create perishable artefacts such as baskets, textiles, matting, and cordage for the past 28 thousand years (Soffer et al. 2000, Ryan 2011; Advasio et al. 2014). Yet the use of plant-based artefacts during the Cretan Bronze Age has received very little archaeobotanical attention to date, likely due to the fact that organic materials are only preserved in the archaeological record under exceptional or chance preservation conditions. While perishable objects mostly decay and disappear over time – seemingly vanishing from the archaeological record – they often leave behind microscopic traces of their presence in the form of silicified plant cells, known as phytoliths. Being mineral, and thus inorganic in nature, phytoliths are generally recoverable from most archaeological contexts, even when organic remains are not, and can thus be employed as an archaeobotanical proxy for recovering evidence of plant-based artefacts from the archaeological record.

As part of doctoral research into the role of plants within the ritual landscape of Bronze Age Crete, phytolith analysis was recently conducted on sediment samples from the Minoan peak sanctuary on Mt. Juktas. The results indicate the use of plant-based artefact(s) at the site made from date palm (*Phoenix dactylifera*) leaves. Since date palm is not native to Crete (Barrow 1998), nor is there any evidence of its growth on the island during the Bronze Age (García-Granero et al. 2020), these phytoliths represent either finished objects or raw materials (date palm leaves) that were likely imported from Egypt, given the natural distribution of date palm (Zohary et al. 2012) and the evidence for trade between the Minoans and Egyptians (Watrous 1998; Karetsou 2000).

By presenting the new phytolith data for the Juktas peak sanctuary, this poster addresses the underrepresented use of plant-based artefacts during the Cretan Bronze Age and illustrates the value of employing phytolith analysis as a method for detecting an otherwise invisible class of objects in the archaeological record.

Hitchcock Louise A.

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 18.20]

Missing or mis-perceived? Locating the Purloined Ruler in Neopalatial Crete

The title is a reference to the Edgar Allan Poe story, *The Purloined Letter*, one of a trilogy of Poe's stories that inspired the modern detective novel. The letter in question contains important information being used to blackmail a queen. It remains hidden, yet easily accessible to the blackmailer. The blackmailer bases his concealment of the letter on his assessment of how intelligent the police are. The police act on the assumption that the blackmailer has used an elaborate means to hide the letter. This assumption is guided by their perception filters and informed by their expectations of how the blackmailer might have behaved. However, as the main character Auguste Dupin demonstrates, the blackmailer has in fact placed the letter in a card rack, hiding it in plain sight.

We might assume the existence of a ruler or governing body of some kind for Minoan civilization as a highly complex society, which required different levels of organization and decision-making to manage and oversee construction activities, craft specialization, trade, and other activities that characterize early states. Yet, previous research and analyses by Aegean archaeologists have expressed wonderment, frustration and confusion regarding the identification of temples, deities and rulers in Minoan culture, to say nothing of scribes and bureaucrats (papers in Rehak 1995, *Aegaeum* 11). The many colleagues who have studied this problem are not lacking in intelligence or a thorough knowledge of Minoan architecture and iconography; all are well educated and expertly trained. Yet, in this paper I intend to argue that like the purloined letter, the ruler is not only hiding in plain sight, but that our inability to find him is a product of our perception filters, which are informed by our disciplinary orientation and expectations regarding kingship.

Many scholars of Aegean art come from backgrounds in classics and classical archaeology, and are informed by analogies with the literature, history, rituals and other social structures associated with later Greek culture. When they look to Egypt or the Levant for comparative evidence in the form of analogs, the conclusions arrived at are not always appropriate or deeply interrogated. Coming from a background in Mesopotamian history, languages and archaeology, I bring a different perspective in terms

of considering the ancient Near East. Rather than looking for iconographic or textual analogs based on assumptions of what constitutes kingly imagery, I look to the development of state formation in the Sumerian civilization, the earliest civilization in ancient Mesopotamia. I will argue that certain structural features in the organization of the early state and in the depiction of kingship, religion, other social structures and administration provide a useful anthropological model for interpreting the emergence of kingship in Minoan Crete as something following a model of emerging complexity rather than looking for cultural diffusion. I will conclude with a discussion of how emergent kingship in Minoan civilization contributed to social instability and upheaval by the end of the Neopalatial period.

Kelly Amanda

[B - 05.10.2022, Selena II, 18.00]

Aqueducts of the Greater Iraklio Area (AGIA)

In November 2019, I walked the Roman aqueduct supplying Knossos with my colleague from UCD, Brendan O'Neill, using a handheld Trimble GPS station. One of my key findings from 2019 was the architectural identification of the Roman channel underlying the 19th century wall of the Ottoman-Egyptian aqueduct supplying Iraklio. Consequently, the 2019 fieldwork not only mapped the full length of the Roman aqueduct supplying the city of Knossos but also that section of the 19th-century Ottoman-Egyptian aqueduct of Iraklio built directly over it and a shorter tract of the Venetian aqueduct of Iraklio that either ran alongside it, or was, in turn, itself, partially overlaid by the 19th-century system.

In December 2021, I walked the Venetian Aqueduct of Iraklio from the springs below Epano Archanes to the Morosini Fountain, assisted in the field by Vangelio Psaraki and Christiaan Corlett. This fieldwork was meant to be straightforward as I had found the aqueduct route marked on the military maps of Crete and was familiar with the terrain. Not so, and perhaps the biggest surprise of the 2021 fieldwork was the discovery of an in situ Roman-type stone pipeline at Karydaki (the main spring source of the Venetian aqueduct).

In this presentation, I showcase key findings from both seasons.

Kiorpe Sotiria

[POSTER, A – 08.10.2022, 13.20]

Health and disease in the LMIIIA-B period: A case study from the Kentri chamber tomb in Ierapetra, Crete

This paper presents the bioarchaeological analysis of two skeletons excavated in the Late Minoan IIIA-B chamber tomb at the village of Kentri, near the modern town of Ierapetra. Despite the limited size of the skeletal assemblage, the study complements existing literature on issues regarding demography, health, disease and status during the Late Minoan period in East Crete. The chamber tomb, not associated with any settlement so far, had three distinct niches: two small ones at the south and one of greater dimensions at the north, and a *dromos* intentionally filled with large size pebble stones. Two fairly well preserved primary burials were found inside larnakes in only two of the three niches preserved. In the southwestern niche, a contracted burial of a male individual c. 40- 45 years old and 160 cm tall was found inside a cist larnax with a lid. The skeleton has mechanical stress alterations to the knee, shoulder and hip joints, together with evidence of severe osteoarthritis at the spine. Apart from repeated physical stress, the same individual experienced additional pain due to caries and periodontal disease which more likely caused the ante mortem loss of teeth. Such a loss prior to death would have affected the type and the form of the individual's diet during the last years of his life. The second individual, buried in a bathtub-shaped larnax at the northern niche of the tomb, was a young female around 25-35 years old. The collapse of the roof affected the preservation and completeness of this skeleton. However, the study was able to retrieve basic osteological information. Again, the skeleton displayed signs of enthesal change, spinal osteoarthritis and dental diseases, though to a lesser degree than those attested in the male burial. Both internments were associated with a series of stirrup jars and other vessels as well as a ritual assemblage excavated in the southwest part of the tomb.

Chamber tombs form only one of the existing late Minoan burial traditions, and have been attested at multiple locations in East Crete. Despite the number of excavated assemblages, detailed publications on skeletal material only exist for a few sites. When the results of this study are compared to the Limenaria and Artisan's Quarter cemeteries at Mochlos, a common picture emerges. Both sexes were exposed to strenuous activities from an early age; judging from the severity of their lesions, men experienced a heavier physical workload than women. The type and

k

frequency of oral conditions is common to all sites, while no differentiation is attested between the Kentri individuals. Finally, the stature of the male, almost similar to the Limenaria males, is indicative of a relatively rich diet and a higher health status than other Bronze Age communities.

Kiorpe Sotiria, Metaxia Tsipopoulou

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 10.20]

Change and continuity in Pre- and Protopalatial funerary practices: the case of Petras cemetery in Sitia, East Crete

The paper investigates aspects of continuity and change in the mortuary record at Petras cemetery in Sitia, East Crete, in use from the EM IB to the MM IIB (ca 2900-1800/1750 BC), practically the whole of the Pre- and Protopalatial periods. Given that Petras became palatial, parallel study of the area of the living and that of the dead provides a unique opportunity to study shifts in mortuary behaviour in parallel with documented sociopolitical changes in the community. Furthermore, there is ample evidence that the cemetery was only used by elite social units connected to the palatial administration in the Protopalatial period. Beyond Petras, the systematic study of mortuary behaviour through an integrated bioarchaeological approach has only been possible at Sissi. At Petras, our study focuses on the examination of issues ranging from funerary taphonomy to spatial distribution and the relationship of the human remains to other material depositions such as grave goods and ecofacts. In the EM IB-IIB periods, house tombs were used in parallel with burial structures, mostly pits lined with stones; several single primary burials were also encountered right on the floor of the tombs. In some cases, the bodies were manipulated during or after decomposition and re-deposited as disarticulated long bones and skulls, while other skeletons were left in their original position. This redeposition took place at the same tomb or elsewhere.

A few EMIII-MMII burial containers of various types have been excavated, either with primary burials or with selected bones of more individuals; there were also a few more manipulated primary burials on floors. Depositions were usually made on the floor of house tombs or in burial structures.

The paper focuses on the eight burial structures underneath HT2, which suggest changes in mortuary behaviour: they are dug in a layer of small stones and ecofacts fallen from the FN-EMIA settlement to the south; the burials are richly adorned with jewellery and in one case a dagger; they

were not disturbed or removed, despite continuous use of the space. Only one burial was disturbed due to the deposition of a later EM III/MM IA offering, an act of commemorative character. The fact that all burials are found in this particular area of the cemetery, which later accommodated House Tomb 2, and the adjacent Ceremonial Area 1, indicates the importance of this locale to the Petras community, or to a particular group, as further supported by the differentiated treatment of the burials and the rich grave goods. Changes of this type are often interpreted as a rupture between groups, traditions or beliefs, or as we suggest, should probably be understood as a bonding agent and a place of ancestral worship aimed at the continuity of the community, or that of the group that later constructed House Tomb 2. This continuity of almost 1000 years should not necessarily be interpreted as genetic; rather, it could indicate a claim to illustrious ancestors for the most important of the social groups connected with the palatial administration.

Knappett Carl

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 18.00]

Resilient urbanism in Bronze Age east Crete: the case of Palaikastro

For much of the Bronze Age, east Crete seems like a region subjected to multiple upheavals. These range from environmental challenges and catastrophes, such as the 4.2 kya climate event and the Thera eruption of the mid-2nd millennium BCE, to the political turmoil experienced at the end of LM IB and then again in LM IIIB. Nevertheless, a number of settlements in east Crete see broadly continuous occupation throughout, from at least the mid-3rd millennium to the late 2nd millennium BCE. One such site is Palaikastro, which grows into one of the largest towns on the island around 1700 BCE. How are we to account for this resilience where we might instead expect rupture and discontinuity? Here I suggest that an approach seeking to identify the institutional features of a settlement like Palaikastro could be one way forward. What were the institutions that enabled successful collective responses to the various environmental and political challenges posed over the long course of its occupation? While institutions are difficult to identify in prehistoric contexts, settlement structure can provide some clues, as can various categories of material culture. When Palaikastro develops into an urban settlement, it appears to have a unique arrangement in blocks, as well as so far showing no signs of any palatial court-centred building. One argument is that this structure manifests a strong example of Minoan 'House' society. Was this an

institutional form that provided particularly resilient forms of collective action, contributing to the long-term persistence of the settlement? What then of other urban sites in east Crete that do seem to have had court-centred buildings and their associated institutions, at least for some periods of their existence, such as Petras and Zakros? Were 'palatial' institutions less capable of generating resilient collective action in east Crete?

Koehl Robert B.

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 09.40]

The stone wig from Knossos reidentified

The stone wig discovered by Arthur Evans in the palace at Knossos is still the largest carved sculptural element known from Minoan culture, measuring 23.0cm tall and 23.4cm wide. If, as Evans proposed, the wig was originally part of a human body, its total height might have been over 100cm, or approximately 2/3 life size. Indeed, it is the only artifact that Gesell accepted as belonging to a cult statue. Although this paper does not challenge this identification, but rather argues in support of it, it does challenge Evans' belief that the wig was originally attached to a statue of a sphinx carved in the Hittite style. The hairstyle of the Hittite sphinx is a bouffant ending in spiral curls with open centres, like that of the Egyptian goddess Hathor. By contrast, the hair of the Knossos stone wig swells towards the bottom in thick, rounded locks; the top of the scalp is flattened rather than bouffant.

While Evans was surely right to look outside of Crete for the wig's source of inspiration, since its scale and hairstyle are alien to Minoan culture, it is suggested here that rather than Hittite Anatolia, it derives from an iconographic type known from the Middle Bronze Age Amorite sphere. Indeed, the closest resemblance to its hairstyle and scale of carving is seen on the stone statue of a "goddess with flowing vase" from the palace at Mari, on the Euphrates, now in modern Syria. This same hairstyle is also familiar from mold-made terracotta plaques and cylinder seals, especially from the Old Babylonian/Old Syrian period dating to the 19th-18th centuries BCE, including the imported cylinder seal from the tholos tomb at Platanos. That the hairstyle of the Knossian statue emulated a type known at Mari, if not the statue itself, is not surprising. There are texts from Mari attesting to trade relations and gift giving between Minoans and the court at Mari. Furthermore, several years ago, the present author suggested that the podium in the vestibule leading into the throne room at Mari was

painted by visiting artists from Crete. Interestingly, the statue of the goddess with flowing vase, perhaps one of a pair, is thought to have originally been located in the same room as the podium. Thus, the stone wigs from Tel Mardikh/Ebla and Tel Atchana/Alalakh demonstrate that sculpture with stone wigs, most likely attached to wooden cores, was a widespread tradition in the Near East. This provides the most likely artistic source for the idea of carving separate stone scalps for Minoan acrolithic sculpture, as most clearly witnessed by the chryselephantine statue from Palaikastro.

**Koliarakis Ioannis, John Tsiaoussis, Yorgos Brokalakis,
Vassiliki Kampourelli, Georgia Moschovi**

[C - 09.10.2022, Selena I, 11.20]

The nosological profile of Spinalonga Leper Colony residents

Leprosy, also known as Hansen's disease, is a chronic infectious human disease caused by *Mycobacterium leprae*/*M. lepromatosis*. Disfigurements of the face and the extremities, the inveteracy of the disease's contagiousness and the absence of adequate treatment for many years resulted in the social stigmatization of lepers. Favored on account of its inaccessible and distant geographical location, the island of Spinalonga was chosen for the establishment of a leper colony in 1903, to limit the leprosy epidemic in Crete. The aim of this study is to redefine the Spinalonga Leper Colony as a major place of healing in the early 20th century. For this purpose, various medical supplies were collected from the Leper Colony. In total, 1390 specimens were thoroughly analyzed. The parameters taken into consideration were specimen type, material composition, dimensions, description of labels or embossments, and description of the content. The recommended treatment for leprosy at that time was intravenous administration of oil extracted from the Chaulmoogra plant (*Hydnocarpus wightianus*). This type of medicine was successfully identified in 14 specimens, though a total of 320 specimens may have had the same content. Beyond leprosy, other drugs against common diseases in the community or leprosy complications were also identified. The commonest type were liver injections (n = 185), a liquid solution of bovine liver extract administered by intramuscular injection in cases of severe anemia. Other notable medical supplies include the following: regular saline and dextrose solutions (for infusion or resuscitation purposes); penicillin (a broad-spectrum antibiotic); ampules of Neosalvarsan (a chemotherapeutic

organoarsenic compound for protection against syphilis); various types of serotherapy (possibly against infections or anemias); ampules of diethyl ether (for anesthesia) or sodium cacodylate (for the treatment of various diseases); boric acid ointment; the famed Sloan's Liniment (an analgesic oil for musculoskeletal problems); bottles of Lysol solution (an antiseptic), Vitalis (used as hair tonic lotion in cases of alopecia) and Surajoutal (used as rehabilitation treatment in cases of dengue fever). Regarding the country of manufacture, most specimens are from the U.S.A., followed by France, Germany and the United Kingdom; the majority of specimens date from the 1930s and 1940s. Miscellaneous supplies such as syringes and sutures were also identified. However, since most of the specimens (n = 1142) are not labelled, their precise type could not be identified. For a more detailed description, specialized toxicological or chemical analyses of their content would be necessary, probably involving spectrometry. In conclusion, this study presents the findings from the Leper Colony of Spinalonga in an attempt to determine the content and date of the specimens. These results reflect the nosological profile of the stigmatized residents over time, emphasizing a linear relationship between Spinalonga and lepers over historical time, with curing and health being the constant objectives.

Langohr Charlotte

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 17.20]

Population movements in Crete in Late Minoan IIIB advanced? Evidence for discontinuities in the ceramic repertoire at Sissi and its region

Different scenarios have been put forward regarding the profound transformation of the settlement patterns that characterised the end of the Late Minoan (LM) IIIB phase (1300-1200 BCE) on Crete. A significant change occurred during LM IIIB, with the abandonment of several sites and the desertion of some coastal regions which had been densely inhabited for centuries. Indeed, the occupation by the Cretan population of hilltop or mountain sites is known to be a distinct LM IIIC phenomenon, though it has now been established that this movement was initiated in the closing decades of LM IIIB (Nowicki 2011). In the larger context of the Eastern Mediterranean, this has traditionally been explained as the result of a growing need for protection in remote places, set back from the sea where the threats came from, possibly in the form of repeated raids by marauders, pirates and/or migrants, dubbed 'Sea Peoples'. Alternative explanations for the various signs of destructions and movements of

people in the different regions of the Eastern Mediterranean at the end of the Bronze Age have also been examined, such as internal disruptions, climatic change, epidemics, decline in sea trade or a combination of these factors.

The last occupation horizon at the century-old coastal settlement of Sissi (North-east Crete) occurred in an advanced stage of the LM IIIB phase (last decades of the 13th c. BCE), after which the hill was finally abandoned without any signs of violence. The primary ceramic deposits collected in several rooms of the large Building CD indicate both continuity with an earlier LM IIIB horizon and innovation with entirely new shapes. The latter concern imported containers, as well as locally produced vessels that mix local features with Mycenaean (Mainland) traits. For the first time in Bronze Age Crete, these typo-morphological changes in line with Mainland traditions not only concern table habits, but also the culinary repertoire. After a short presentation of these local discontinuities, this paper aims to assess the nature of the ceramic repertoire from the last LM IIIB occupation of other coastal settlements in the region (Malia, Kato Gouves), and also at new, short-lived, upland sites (Kalamafka, Kastrokefala) inhabited precisely during the LM IIIB-IIIC transition.

Comparison of the last LM IIIB levels in century-old Minoan sites located on the coast with ceramic assemblages related to new mountain settlements may ultimately help us to refine our understanding of the transition between the LM IIIB and LM IIIC phases within Cretan communities, that is, the sequence and nature of events, including tangible signs of population movements.

Maglio Emma

[B - 06.10.2022, Selena II, 11.00]

Upheavals, ruptures, discontinuities, risings

After the Venetian conquest at the beginning of the 13th century, the island of Crete underwent a profound transformation of its society, economy, arts, and territory. From several points of view, the Serenissima ruled the Regno di Candia in continuity with the original Byzantine structure, but more generally—in Candia more than elsewhere—Venice tested the application of its administrative model and instituted a long phase of urban and architectural renewal. One of the most lasting effects of this new period of political discontinuity and rupture with respect to the

past was the introduction of instruments for controlling and managing urban and rural properties, as well as for regulating relationships between the inhabitants and the Serenissima. Among these there were the *catastici*: a novelty for the Venetian State that did not have a general cadaster of its territories until the 18th century, except for some known isolated initiatives (see the registers and cadastral maps produced for some areas of Dalmatia between the 16th and 18th century).

Although there must have been other *catastici*, the fragmentary condition of surviving documents do not permit us to reconstruct their consistency for the whole Venetian period. Some have been published, as is the case for one of the two registers of the *Catasticum ecclesiarum et monasteriorum Communis* (1248-1548) (Tsirpanlis 1985), the more recent *Catasticum sexterii Dorsoduri* (1227-1418, concerning part of the area around Candia) (Gasparis 2004) and *Catasticum Chanee* (1314-1396, concerning Chania and some surrounding villages) (Gasparis 2008, together with a 17th-century *Catastico dei Beni della Signoria a Candia*). By contrast, some cadastral documents relating to the town of Candia and its territory in the 16th and 17th centuries remain unpublished, though a critical edition of them is forthcoming. The 13th International Congress of Cretan Studies will be the first opportunity to fully illustrate the contents of this research to the Greek and international scientific community. The focus will be on the types of properties described in the *catastici* (mainly houses and shops, but also vineyards and gardens, mills and villages), paying special attention to the town of Candia. The urban space of the capital town will be analysed from the point of view of settlement schemes, as well as its social, economic and religious use: the distribution of properties according to the social class of owners and tenants (*nobili veneti, nobili cretensi, cittadini...*); the relationship between sacred and civil buildings, between private properties and public ones (the so-called *beni della Signoria*); and, finally, the architectural typologies of Candia buildings in the late Venetian period, and above all the characteristics of houses hitherto known thanks to a few studies, limited to the first two centuries of Venetian rule. Finally, the 16th- and 17th-century *catastici* represent a precious source, unique in its ability to help reconstruct the appearance and characteristics of urban and rural space a short time before a key moment of political and military rupture, i.e. the Ottoman conquest of the island.

Mathioudaki Iro, Maud Devolder

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 17.40]

Rethinking the genesis of the Neopalatial Palace at Malia. Knossian influence and local input in pottery and architecture

A few of the standing walls or building components in the Malia Palace go back to the Protopalatial or even Prepalatial period, but most architectural remains now available for us to see are Neopalatial. In order to define and publish the architectural, stratigraphic and ceramic sequence of the Neopalatial Palace at Malia, a new project focuses on processing the extensive archival data and studying the ruins and material uncovered during the excavations and soundings by Greek and French archaeologists from 1915 to 1992. Preliminary results shed light on the marked influence of Knossian material culture on the edifice and its contents. Our assessment of the impact of local building practices and Knossian architectural influences underlines the possibility of joint participation between different agents in the Neopalatial reconstruction of the palace at Malia. In this presentation we will correlate the ceramic analysis with the architectural sequence in order to assess the Knossian impact observed in different Neopalatial phases, starting from the MM IIIA and moving forward to the LM IA phase. Knossian input is usually considered an important agent of social and political change on Minoan sites during the Neopalatial period, and is believed to operate in the face of resistance from local traditions. But this view is quite simplistic. In the palace at Malia there is a strong local component in both architectural and ceramic evidence, which makes the introduction of new features and the choices involved in the process especially intriguing and worthy of further investigation. Both architecture and pottery demonstrate a mixture of local elements and entirely new features, which not only influenced style and aesthetic parameters but also technological choices from the early Neopalatial period onwards. Workforces forming part of the local community with varying degrees of skill appear to have been incorporated with specialised craftspeople originating from Knossos into the formation of the Neopalatial Maliote amalgam.

m

Michelaki Flora

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 09.40]

The Cretan tholos cemeteries: continuities and discontinuities during Pre- and Protopalatial periods

Based on three main categories of evidence (architecture, pottery and other finds), close analysis of thirteen tholos cemeteries within south-central Crete in the Pre- and Protopalatial periods provides a useful point of reference from which to consider recent theoretical and interpretive approaches.

If one takes into account similarities and differences in behaviour and space over broad chronological phases, comparing examples of cemeteries both small and large (Miamou [unpublished] vs. Platanos), central and remote (Agia Triada vs. Skaniari Lakkos [publication forthcoming]), one can argue that they represented communities that were involved in small-scale interaction and shared some common mortuary traditions. These possibly converged over time into increasingly common patterns, potentially paralleling the challenging scales of social and political integration. However, each cemetery appears to follow different trajectories over three major phases (EM I-EM II, EM III-MM IA and MM IB-MM II).

In particular, the previously suggested homogeneous pattern of the earlier phase does not appear to be so clearly defined upon closer consideration of the architectural and material data. Even in smaller sub-regions, there are variations showing that communities are doing things differently. Nevertheless, no cemetery in the Asterousia and Mesara regions followed a distinct, community-specific pattern of development; there are common patterns and comparable sequences of changes among them. The tholos tomb was the core of each cemetery, though additions and extensions differ from site to site throughout their history of use. Even if there is more standardization in mortuary tradition in this region than in others on Crete, some changes do not occur simultaneously in all tholos cemeteries.

The aim of this presentation, therefore, is to outline the continuities and discontinuities in mortuary practices on the basis of comparisons between the better documented tholos cemeteries dating from 3000 to 1700 BC.

Mlinar Elisabeth

[A1&A2 – 07.10.2022, Selena I, 11.00]

Discontinuities in the settlement history of fortified towns and settlements on Crete

In my dissertation entitled *Fortified towns, settlements and other strongholds on Crete from Archaic through Hellenistic times*, I presented the numerous remains of fortified towns and settlements on Crete from the Archaic through the Hellenistic period. Here I will discuss discontinuities in their settlement history, bearing in mind that a break in habitation only affected part of them.

The earliest habitation at twelve of the sites described seems to be indicated by finds of Neolithic pottery, chipped stones or obsidian flakes. Thirty-two of the settlements that developed into flourishing poleis in Classical and Hellenistic times came into being during the Bronze Age. Furthermore, cities founded later on rose to prominence, including five from Protogeometric and Geometric times and four from the Archaic period. Nine new cities and settlements were established in the Classical period. Only two relatively small cities were newly founded in Hellenistic Crete, at Trypitos near Sitia and at Agia Irini near Rethymno, though they were only inhabited for one and two centuries respectively.

Only few of the cities and settlements abandoned in Hellenistic time show an interruption in their mostly long habitation history. Many of them seem to have been deserted before the Roman conquest. Only one important harbour town in Western Crete, Phalasarna, was totally destroyed by the Romans.

More than half of all known fortified cities and settlements still existed in Roman and even Byzantine times, some as centres of administration, economic activity and culture. One third of the cities with continuity into the Roman and Byzantine periods had a more or less longer break of habitation, starting mainly in Protogeometric or Geometric times. Many were situated on the coast or on an island.

There were various reasons for discontinuity and the duration of breaks in the settlement histories of Cretan fortified towns and settlements - warfare and destruction by a neighbouring *polis*, a shift of economic practices or, in rare cases, an environmental catastrophe.

Morris Christine, Alan Peatfield

[A1&A2 - 05.10.2022, Selena I, 17.00]

Healing and spirituality at Minoan peak sanctuaries

In 1903, 'the knife of a small shepherd-girl turned up ..., close below the turf, the little series of clay figurines of animals' at Petsophas in eastern Crete (Myres BSA 1902/1903, 357). From this modest discovery, the first excavations of this Bronze Age mountain-shrine followed. Although completed in only one short season, it was rapidly published. It established many of the general ideas about the class of sites known as peak sanctuaries, including their role in healing; around thirty such sites are now known across the island, with their well-known characteristic finds of hand-modelled figurines: anthropomorphic and animal forms, as well as anatomical body parts (or votive limbs). Although many more peak sanctuaries have since been explored, we return to Petsophas for this study, as it has become clear that it offers a uniquely rich environment for analysis. During the 1970s, Costis Davaras undertook a new set of excavations at Petsophas, uncovering thousands more figurines and large quantities of pottery as well as stone objects and other materials. The present paper, arising from an ongoing collaboration with Costis Davaras to publish this material, revisits the role of healing within a ritual setting, with a particular focus on the Petsophas material. The key aims of the paper are: a) to explore the idea of locally distinctive practices, as it is increasingly clear that peak sanctuaries exhibit important variation in finds; and b) to reflect on the materiality of the votives, their technology, materials and scale. We utilise a broad comparative approach which considers the material affordances of votive offerings and reflects on the human need to make, offer and display votives, as material expressions of human engagement with health and well-being in a ritual setting.

m

Müller Sylvie, Niki Papakonstantinou

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 11.20]

New investigations into the funerary function of Chrysolakkos

The building at Chrysolakkos, Malia, has long been considered to be the royal necropolis or ossuary of the First Palace (MM IB), though both its date and function have been challenged by several authors over the past few decades. A varying number of building phases have been recognized, but they cannot be consistently associated with the pottery recovered from the old excavation.

A re-examination of the primary data (original publication, architecture and pottery remains) has provided evidence to support the hypothesis that, on the one hand, none of the preserved building phases was compatible with a burial place and, on the other, that the last building phase consisting of the massive rectangular enclosure known as the Tetragon is likely to post-date the Protopalatial period.

In order to test these hypotheses, in 2019 the architectural remains were mapped anew via aerial photogrammetry and processed in a GIS programme. In 2020 a few test-pits were opened mainly below the northern and southern terraces, where the stratigraphic sequence was expected to have survived the old excavation. The main purpose of this investigation was to identify and date the building phases, as well as to explore the potential presence of skeletal remains.

In this paper we will briefly comment on the new plan and the results from the test-pits. Our main point, however, will be to present the few human bones found at Chrysolakkos, both in the old excavation and the new test-pits, and to discuss their possible interpretation(s) according to their nature, state of preservation and distribution. We also take into account the long-alleged relationship between Chrysolakkos and the nearby Charniers (ossuaries in natural rock fissures), through a comparison with the bones from the latter. These will be collected by sieving the old excavations dumps (scheduled for September 2022), enabling preliminary results to be presented.

Murphy Céline

[A1&A2 - 05.10.2022, Selena I, 17.20]

Disease or injury? Re-examining the Petsophas body-part figurines

During his 1903 excavation at the peak sanctuary of Petsophas, Myres discovered a number of miniature terracotta representations of anthropomorphic limbs, waists, trunks, and vertically severed half-bodies, alongside a collection of full-body anthropomorphic and zoomorphic figurines. Clearly modelled as stand-alone pieces, some of these body parts present deliberate distortions while others were perforated, thus indicating that they were designed to have been suspended. The discovery of such artefacts, previously unparalleled in the Minoan archaeological record but reminiscent of modern *τάματα*, led archaeologists to interpret them as votive offerings deposited by ailing individuals in plea for healing from disease. In this paper, I focus principally on the limbs which show

distortions and on the half-bodies. The former have traditionally been interpreted as representations of arthritic joints, and the latter, which present swelling on the face, have been interpreted as representations of cerebral stroke victims. Without rejecting the suggestion that these miniature terracottas bore healing connotations and served as votives, I here propose that they actually represent injury rather than disease. Following a careful analysis of the pieces, and of the rest of the figurines excavated by Myres at Petsophas, I suggest that these deformities indicate broken bones, swelling and scar tissue, which are wounds most typically inflicted through battle or agonistic sports such as boxing or wrestling. In support of this argument is the fact that these pieces can be recognised as male gendered because of their slip colour, the specific accessories or clothing types depicted on them, and the parallels they generally present with the full-body male figurines from the site. The latter, whose musculature is often emphasized, represent strong young men whose demeanour compares directly with athletes, boxers, hunters and warriors depicted in other Minoan iconographic media. Finally, in proposing that injury, of the male body specifically, was depicted alongside disease at Petsophas, I explore how the renderings of body parts, and especially limbs, in two- and three-dimensional Minoan iconography such as glyptic or on amulets, might have played both a symbolic and a narrative role.

Nafplioti Argyro, Dimitra-Ermioni Michael, Linda Fibiger, Barry Molloy

[A1 - 09.10.2022, Selena I, 12.00]

Population biological distance, connectivity and interaction in Bronze Age and Protogeometric Crete: integrated biological and material culture approaches

Archaeology has shown a growing interest in using human remains to assess past populations' origins, intermixing or isolation, with a view to reconstructing 'localness', connectivity, interaction and aspects of identity in the past. Biological variation within the human population has been shown to have regional and temporal dimensions. In fact, more than 80% of the variation in the human species occurs at the population level. In investigating this, ancient DNA studies possibly enjoy the highest profile, but there are limitations to them largely based on preservation and contamination, destructive sampling, cost and representativeness. However, established bioarchaeological methods also have toolkits to address some of the same core issues in a non-destructive fashion, and biodistance analysis using non-metric skeletal traits, which are under

strong genetic control, have been shown to successfully reveal degrees of relatedness versus divergence between populations. Based on extensive study of mortuary assemblages across Crete spanning the Bronze Age and Protogeometric period, this paper presents data relating to population biodistance and biodiversity.

Using statistical analysis of non-metric cranial traits for collections of human remains from Crete, we will contextually discuss spatial and temporal patterns in the data. In order to assess interpopulation biodiversity and biodistance, Mean Measure of Divergence (MMD) is calculated. Summarizing some of the most interesting findings from this research, when the five earliest assemblages studied are compared to each other, two from Central and Eastern Crete spanning the EMII to MMII period are closely grouped, suggesting they are biologically related. All Knossos assemblages dating to the MMII to LMII-III period are grouped, and are also close to the EMII to MMII assemblages from Central and Eastern Crete, whereas significant differences are seen between these and later collections from PG Knossos, LMIII Western and LMIIIC-PG Eastern Crete.

When discussing such issues as (broadly defined) biological relatedness in relation to identity, it is important to take material culture into account, since identity is forged more through social habitus than by biology. This paper therefore examines our analysis of connectivity and interaction using human remains within established archaeological models, so as to test how each can inform the other. Our core objective is to assess in broad brushstrokes how people themselves can reflect the links and deviations that reflect social interactions in prehistoric Crete.

Nittis Mélanie

[C2 - 06.10.2022, Europe, 10.00]

La tradition musicale crétoise au XXe siècle, entre bouleversements et perpétuation

Ma proposition s'inscrit dans le cadre des études ethnomusicologiques qui portent sur les traditions musicales insulaires. Elle concerne notamment les bouleversements que la tradition musicale crétoise a connus au cours du XXe siècle.

À travers la *lyra*, instrument de musique devenu symbole national en Crète, je propose de revenir sur les changements qui ont permis à la tradition musicale crétoise de se perpétuer jusqu'à nos jours, tout en préservant son identité.

Tout d'abord, je m'intéresserai à la modification de la facture instrumentale qui est intervenue durant la période de l'entre-deux-guerres. La mise au point de la *lyra* de type Stagaki a permis notamment de préserver cet instrument face à la prédominance du violon. Ces transformations s'accompagnent d'une professionnalisation des musiciens et d'une séparation des métiers de luthier et de musicien.

Ensuite, je parlerai de la question du répertoire musical associé à la *lyra*, à travers le mouvement de revivalisme crétois, où des musiciens comme Nikos Xylouris ont créé de nouvelles formes pour remettre la tradition crétoise au goût du jour. Ce mouvement de revivalisme est apparu en réaction à l'influence musicale de l'Europe, dont les musiques à la mode – tangos, valse, polkas – inondaient alors les milieux musicaux crétois.

Enfin, je mentionnerai des musiciens qui suivent une nouvelle voie afin d'élargir l'horizon de la tradition musicale crétoise. Ces musiciens, comme Ross Daly et Stelios Petrakis, s'intéressent à la fois à la facture instrumentale, avec la création d'une nouvelle *lyra*, et au répertoire musical, à travers la composition. Ces deux aspects créatifs permettent tous deux de renouveler la tradition musicale crétoise et de la faire vivre.

Nixon Lucia

[B - 05.10.2022, Selena II, 19.20]

Settlement Discontinuities in Venetian-Ottoman Sphakia, SW Crete

In this paper I consider settlement discontinuities in Sphakia, SW Crete, using three examples from the Venetian-Ottoman period, in order to compare archaeological, environmental and ethnographic information with contemporary texts. I analyse this information using the concept of resource packages, which I developed to investigate landscape management in Sphakia (Nixon 2006). A resource package is a combination of perceived resources in a specific area, which people use in a specific way at a specific time.

People in Sphakia tended to live in more or less sedentary agro-pastoral communities. Each settlement had a minimum local resource package including arable, pasturage, water procurement, and connectivities (in/visibility, inter/visibility of specific locations; networks inside/outside Sphakia, by land and sea). People also used other resource packages, often some distance from settlements, and sometimes at a significantly different altitude, as in the case of the pastures (Madhares) in the White Mountains. This paper looks chiefly at three deserted settlements, two rather small (2-9 houses each), and one larger (16 houses). These settlements lie in three

different areas of Sphakia: the Frangokastello area in East Sphakia; the Ag. Ioannis area in Central Sphakia; and the Trypiti Gorge in West Sphakia. Two of these settlements are known from texts while the third, near Ag. Ioannis village, is not, as far as we know. The presence of at least some evidence for the Prehistoric and Graeco-Roman periods at all three settlements suggests that they each had a useful resource package which people could exploit. There is evidence that resource packages at these three locations continued in use after settlement ended.

I shall explore the causes of settlement disruption at these three examples, which include economic reasons and in one case possible political reasons as well. I shall use evidence from the Sphakia Survey, an archaeological project co-directed by me and Jennifer Moody, which investigates human activity in this rugged area, from people's arrival to the end of Ottoman rule.

Norvell Sarah

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 09.20]

Cretan tomb cult: A reappraisal

Questions of how Early Iron Age communities on Crete responded to the societal rupture of the Late Bronze Age collapse and interacted with the material culture of the past—such as “antique” objects and Bronze Age monuments still visible in the landscape—have recently experienced a renewed surge of interest. While scholars have revisited the phenomena of subsequent ritual installations sited near Bronze Age monuments and the appearance of Bronze Age “antiques” in later contexts, one related phenomenon that remains understudied is that of tomb cult on Crete – that is, later offerings left in Bronze Age tombs located throughout the island. On the Greek mainland, particularly in the regions of Attica and the Argolid, the phenomenon of tomb cult is generally believed to have played a vital role in the rise of communal identities during the Early Iron Age and Archaic periods. According to this line of reasoning, groups left offerings at Bronze Age tombs in order to, variously, stake claims to territory, coopt and advertise “heroic” Bronze Age ancestors, and/or strengthen social bonds through shared ritual acts (cf. Antonaccio 1995). On Crete, however, the practice of tomb cult was originally not thought to have played a major role in the development of polities on the island, due either to its continued practice of multiple burial in chamber tombs (cf. Coldstream 1976) or to its unique closed social structure, which limited intra-elite competition (cf. Snodgrass 1980). Most recently, however, Lefèvre, arguing

against the idea that the rise of polities on Crete followed a trajectory greatly distinct from that of the mainland, has identified several instances of tomb cult on Crete, which she interprets as expressions of territorial claims made on behalf of developing poleis such as Dreros, Phaistos, and Gortyn (cf. Lefèvre 2004). In this paper, I revisit the evidence for tomb cult on Crete and reconsider the ways in which it has been understood in relation to the rise of the *polis* and the formation of communal identities. In applying a more rigorous criterion for the recognition of tomb cult than has generally been accepted for the Greek mainland (cf. Antonaccio 1995), I argue that, based on the limited evidence for continued engagement with Bronze Age tombs in which later offerings have been found, most instances currently identified as “tomb cult” on Crete instead represent propitiatory offerings to the dead following occasional tomb incursions. I then consider how these interactions with Bronze Age tombs shed light on how Cretans conceptualized and negotiated the ruptures not only between the past and the present, but also between the world of the living and that of the dead.

n

Nowicki Krzysztof

[A1 - 05.10.2022, Dikti, 19.00]

Making the invisible visible: Pre-Final Neolithic settlement in Crete

This paper discusses one of the most obscure problems in Cretan prehistory: the continuity or discontinuity between Late and Final Neolithic settlement patterns and site-location preferences. The extremely poor quality of archaeological evidence recorded and published for the Late Neolithic period is the main reason why the chronology and character of the dynamic changes during the Final Neolithic are generally misunderstood. Proper marking of the beginning of the Final Neolithic is not possible without comparing the sites of this period to those of Late Neolithic date. Although the list of known Final Neolithic sites is very long, known pre-Final Neolithic sites are very few, and properly published evidence is extremely limited. This paper will thus address the question of why so few pre-Final Neolithic archaeological sites are known. Have erosion and alluvium eliminated or hidden the sites from our vision? Are the sites located in the areas/places not examined by archaeological surveys? Is the surface evidence entirely non-diagnostic or are we still unable to differentiate which sherds are of Late and which of Final Neolithic date? These factors may only be partly responsible for the problem. Approaches adopted by archaeologists towards surface evidence

and the topographical preferences ruling the selection of habitation sites in particular periods have both certainly contributed. When searching for pre-Final Neolithic sites we have to be aware of what kind of surface evidence we can expect (e.g. the case of Magasa) and what type of landscape was favoured by the people in that period. Even brief archaeological reconnaissance and targeted searches, especially (though not exclusively) along the southern coast, have revealed a large number of Neolithic sites which preceded the Final Neolithic changes in settlement location and territorial organization. These sites also shed new light on the problem of the continuity and discontinuity between two different worlds represented by the early and late phases of the Final Neolithic period.

Oddo Emilia, Vasso Fotou

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 09.00]

The history of uses and abandonments at the House of the Frescoes in Knossos

The Neopalatial House of the Frescoes at Knossos was a rather modest-sized but in many ways exceptional building, located less than 100 meters west of the Palace and in very close proximity to the Royal Road. It was excavated by Evans and Mackenzie, who marveled at the incredible deposit of layers upon layers of richly decorated frescoes, seemingly shaved off the walls and placed on the ground in one room. The frescoes that gave the building its name are the most celebrated find from the excavation, and have long been the only topic of scholarly debate, a privileged and fancy lens through which relatively little has been learnt on inhabitation in the entire area.

The re-investigation of the House of the Frescoes we carried out between 2016 and 2019 has produced new data sets that afford the opportunity to analyse use and habitation patterns there, and to do so diachronically. Unsurprisingly, by combining study of the architectural remains with the pottery assemblage, the frescoes and other finds, it is possible to demonstrate that the area occupied by the House of the Frescoes in the Neopalatial period was in continuous use from Prepalatial times through to the end of the Bronze Age and beyond. Nevertheless, continuity in land use corresponds to discontinuity in occupation. The discontinuous moments are particularly interesting because they look like pauses in occupation, but truly represent a shift in the nature of the occupation and the activities carried out at the site. In the most intriguing of such pauses, we witness the abandonment of the House of the Frescoes, and a peculiar subsequent

treatment of the building and its assemblages by the Knossian community from the late Neopalatial period until LM IIIB, when the site was reinhabited. In this paper, we argue that this discontinuity reflects the symbolic (sacred?) role played by the House of the Frescoes for the Knossian community, both during its inhabitation and after its abandonment.

O'Donnell Kathleen Ann

[C - 07.10.2022, Zeus, 09.00]

**The Cretan Uprising (1866-69): the Democratic Eastern Federation and
The Poems of Ossian by James MacPherson**

Were translations of the secular *Poems of Ossian* used as hidden resistance to the British Empire? This paper will demonstrate how a network of philhellenes, supporters of federal democracy, endeavoured to lend their fraternal support to the Cretan Uprising in its desire to unite with Greece, though as part of the Democratic Eastern Federation together with Dacia (Moldavia, Wallachia and Transylvania). The founder of this organisation, established in Athens in 1868 as the Rhigas Society, was the Kephalonian Panayiotis Panas, scholar and principal translator of Ossian. In 1856 he had been tortured and exiled from Kephallonia, then under British despotism. His friend Thomas Paschides, an Epirot scholar, was the head of the DEF in Bucharest who donated all his inheritance to the Cretan cause.

At this time, the eminent Kephalonian Julius Typaldos, judge, translator of Ossian and lyricist, published his book of poetry on Zakynthos. His first Ossianic-inspired epic is entitled *Rhigas the Inspirer*. Rhigas Velesinlis, a Greek-Wallachian scholar, bard and proto-martyr of the Greek Revolution, died in his fight against the despotism of the Sultan. In 1780 he set up an Anatolian Confederation in Bucharest, inviting all those living under the Sultan to rise up against tyranny. His war song "Sons of the Greeks, Arise!" was sung everywhere.

When the Corfiot President of Greece was assassinated, his place was taken by the German monarch, Othon (Otto), who replaced Greek veterans with Bavarian militia. "God Save the King" became the national anthem - in German and Greek. Othon exiled his opponents to the Cyclades. This resulted in the Cycladic Revolution, regarded officially as a bloodless coup.

The slaughter of the three Republican leaders by Greek monarchist soldiers as recorded in the translation of *Dar-thula* marks the beginning of Ossian's use as a political tool. This paper will endeavour to show how translations of Ossian supported the unity of the Anatolian people in their opposition to

Western monarchy, which sought to usurp former Ottoman territory by recourse to the policy of divide and rule.

In 1866, when the Sultan ruling Crete agreed to institute reforms on condition that Crete united with turmoil-ridden Egypt, an uprising broke out. Meanwhile, the Hungarian monarch invaded Transylvania, imposing its language on its Rumanian-speaking people. The Rumanian press advertised for philhellenes to fight in the Cretan Uprising. One volunteer was the French revolutionary Gustave Flourens, a close friend of Panas. Flourens stated that what the Sultan was doing in Crete, the Russians were doing in Poland and the English in Ireland. Flourens' bravery led to the Cretans choosing him as their representative in the Greek Parliament in seeking union, but he was arrested and deported. In September 1869 another Kephalonian scholar published *Fingal*, the ending of which depicts two enemies cementing friendship – a blueprint for unity. Instead, England, once again the only Great Power to oppose Cretan unity with Greece, imposed yet another blockade.

To omit these republican patriots' endeavours from the annals of Modern Greek history leaves a huge stain on the face of justice.

Oikonomaki Niki, Ilias Gotsikas

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 18.00]

A comparison of photogrammetry and RTI methods on the squeeze of the archaic Cretan inscription “Hymn of Kouretes”

This paper presents the methodology involved in turning a squeeze into a 3D digital model, and its useability as a tool for epigraphists. In collaboration with researchers from the Information Processing Laboratory in the Department of Electrical and Computer Engineering, and the Epigraphy and Papyrology Laboratory in the Department of Classics at the Aristotle University of Thessaloniki, the project (e-graphê) aims to use digital tools, software and equipment to facilitate the digital preservation of squeezes and inscriptions, the electronic dissemination of ancient inscriptions, and the generation of a dating method for archaic Cretan inscriptions utilizing Artificial Intelligence and Machine Learning. In digitizing the squeezes, comparative use has been made of Photogrammetry and Reflectance Transformation Imaging (RTI), both of which are non-destructive and non-invasive for the object. The 3D object created consists of multiple images of a static squeeze under varying, known lighting directions, which the researcher can change via RTI viewing

software to produce various shadows, thus revealing details of the object. Digitizing epigraphic squeezes and the artefacts into a 3D model (whether inscribed on stone or other material) enables researchers to study problematic parts of text and achieve the highest degree of accuracy in publishing them. The above-mentioned methodologies have yielded interesting and highly promising results when applied to the squeezes of the stone inscription known as the Hymn of Kouretes, addressed to Dictaeon Zeus and found in the sanctuary at Palaikastro, East Crete.

Panagopoulou Katerina

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 09.20]

Cretan Political Upheavals and Human Mobility in the Hellenistic period

Conflicts between Cretan states formed an established military pattern beyond that of royal conflicts in the Hellenistic period. The present article highlights the upheavals within, between and/or among Cretan states as a key motor which triggered the movement of local populations and individuals, primarily young men, both within the island and abroad in Hellenistic times. More specifically, the ongoing rivalry between Knossos and Gortyn prompted the formation of two major coalitions headed by these two cities respectively, and forced most states on the island to take sides. The two rival coalitions clashed in high-impact conflicts engaging most Cretan states, culminating in the Lyttian War (221-220 BC). Diverging interests among them intensified after the destruction of Lyttos, and were manipulated by foreign powers in mainland Greece and elsewhere in order to bring Cretan individuals more actively into contemporary major royal conflicts, primarily as mercenaries.

In addition to citizens' movements within (and beyond) the island as refugees, light will be shed on the massive engagement of Cretans in mercenary service and piracy during the above-mentioned period. The last two phenomena were interlinked and have been interpreted as efforts to overcome the social and financial standstill to which Cretan cities had come due to their inability to sustain their own citizens. Recurring mercenaries and pirates were in essence entangled with each other in complex and mostly vague forms: these carriers of liquid wealth, i.e. that derived from booty, ransoms, fines, etc. may also have been responsible for a number of violent disruptions in the continuity of practices and patterns on the island during the Hellenistic period.

We aspire to capture at least some of the major motives for the above movements, i.e. safety, profit (the acquisition of land or money), and to

identify the strategies which moving agents followed: did refugees and mercenaries take along family members and their belongings from the very beginning or not? Was their migration intended to be permanent or temporary? Did they ever get back to Crete, and, if so, what was the locals' response to them? What impact did they then have on their mother cities? On the receiving end, how did the host communities attract or discourage the establishment of Cretan mercenaries within them? And, ultimately, did Cretan civic communities attempt to avert the departure of their junior male citizens? Also, did they offset the long-term absence of a significant section of their citizens, i.e. by upgrading slaves into citizens, or not? Finally, what long-term effects did such massive mercenary movements away from the island and "illegal" activities by pirates have on the island's demography and economy, to say nothing of the global economy?

Parara Polyvia

[C - 08.10.2022, Zeus, 20.00]

Elisavet Contaxaki's *Classical Bouquet* and Carroll Spence's correspondence: Keys to the diplomacy of Cretan revolutions

"The Journey of Elisavet Contaxaki's *Classical Bouquet* from Crete to Washington D.C.: the historical and political context", published in the Proceedings of the 12th International Conference of Cretan Studies, brings into light Elisavet Contaxaki's unique volume entitled *Classical Bouquet*, a primary source that elucidates her ideological formation as well as her controversial role in the Cretan Revolutions. Moreover, it refers to her diplomatic role since her *Classical Bouquet* traveled to the U.S. via the diplomat Carroll Spence.

This understudied volume, which captures the reception of the classical world and its ideals by modernity, provides significant new interpretations regarding the position of the western elites and that of the counter-revolutionary party towards the Cretan revolutions. Combined with archived correspondence and the American discussions and diplomacy on the Cretan Question, it formulates a broader narrative on western ideologies regarding the Cretan revolutions.

In this paper, I will present a detailed account of the unpublished (archived) correspondence that Elisavet Contaxaki conducted with the diplomat Carroll Spence, a high-ranking official of the United States stationed at the Sublime Porte in Constantinople. I will also thoroughly discuss the correspondence Elisavet Contaxaki initiated between Carroll Spence and Veley Pasha, the Turkish General Governor of Crete. More specifically, I will

appraise the four archived letters from this correspondence that touch on the significant issues of the life of Cretans in the year 1857 and diplomatic practices. I will present excerpts that refer to the reforms, religious affiliations, confidential information, gifts, the counter-opposition party, plus opinions about officials who played a pivotal diplomatic role in the counter-revolution party. Furthermore, I will compare this correspondence with excerpts from the *Classical Bouquet* to elucidate Contaxaki's leadership on opposition to the Cretan Revolutions and western elites' ideas about liberalism, showing that her principles are often based on ideological considerations. Lastly, I will frame the aforementioned primary sources within American political discussions on the Cretan Question, to demonstrate the extent to which the ideology of western liberalism juxtaposes Cretans' understanding of freedom and sociopolitical organization.

To conclude, by examining domestic and external politics and diplomacy, I will suggest a more nuanced interpretation of Elisavet Contaxaki and her role in the Cretan Revolutions and bring new unpublished primary historical sources into the light.

Pateraki Kleanthi

[POSTER, C - 08.10.2022, 16.50]

The pioneering women archaeologists in 20th century Crete

The aim of this poster is to shed light on a topic that has little been studied so far: the pioneering women archaeologists who broke fresh ground in the field of archaeology in 20th century Crete.

The difficult but courageous struggle, in which these women archaeologists engaged against prejudices, stereotypes and limitations of the patriarchal society, as well as their efforts to break the so-called "glass ceiling", is presented. Particular attention is paid to their innovations and research findings. Their contribution to the discovery, excavation and study of important, hitherto unknown Cretan archaeological sites is pointed out. Furthermore, the imprint they left in the field is highlighted.

The result of all their efforts was that they contributed not only to the acceptance of women archaeologists in the until then closed male-dominated professional field in Greece, but also to the creation of the appropriate conditions for future generations of women archaeologists. It is characteristic that currently in Greece women Directors of Ephorates of Antiquities or Archaeological Museums greatly outnumber men.

Pautasso Antonella

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 12.00]

Reading social and cultural continuity and discontinuities in the 8th century burials of the Siderospilia necropolis (Priniàs)

The necropolis of Siderospilia near Priniàs, excavated by Giovanni Rizza between 1969 and 1978, is one of the largest and most significant necropoleis of Iron Age Crete, together with those of the Knossos area. At the end of the 9th century BC, the adoption of the new funerary ritual of cremation, with all its social and cultural meanings, marks a break in the funerary environment of the Siderospilia necropolis. Study of the 8th century burials provides an informative context in which to examine mortuary practices during a crucial century for the life of the anonymous settlement on the Patela of Priniàs. The present paper aims to focus on patterns of discontinuity in burial customs throughout the 8th century, including the spatial organization of burials and their distribution, tomb types and assemblages. The following aspects of particular interest will be taken into consideration: the appearance of periboloi or small funerary monuments; the presence of weapons in many ancient tombs; the subsequent simplification of the assemblages over the Geometric period; and identity strategies.

As the largest corpus of material evidence from the necropolis, pottery is the most important heuristic tool with which to trace patterns of continuity or discontinuity in such practices, social changes, gender diversities, claims of social and cultural identities and so on. Through a contextual approach to discontinuities in the burial customs of a representative number of 8th century burials, this paper aims to examine their meaning as indicators of social and cultural developments.

**Pomadère Maia, Sylvie Rougier-Blanc, Eleftheria Tsakanika,
Marilena Pateraki and Bastien Rueff**

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 17.00]

A rise in the use of timber in Neopalatial architecture? First results of the TiMMA project at Malia

Despite some isolated studies, wood and timber have not been the focus of research into Minoan architecture, which has traditionally been more interested in stone. Indeed, timber elements are only detectable thanks to stone bases, mortises or negative evidence, prints and gaps in the walls (when preserved) and the soil. The new TiMMA project ("Timber in Minoan

and Mycenaean Architecture”, funded by the French National Research Agency/ANR,2022-2025) aims to document and compare timber structural systems and their role in Aegean buildings, and to study their evolution during the Late Bronze Age (Greece and Crete). In a multidisciplinary approach, archaeological and archaeobotanical data will be gathered from several palatial sites (Malia, Phaistos, Kato Zakros in Crete; Mycenae, Pylos and Tiryns on the mainland) and one non-palatial site (Akrotiri), for analysis from different points of view. Tree species used in building and their origin will also be identified.

In seminal work applying to Crete (Tsakanika 2006, 2009), a load bearing system of vertical and horizontal timbers was identified as specific to the palatial buildings and the Neopalatial period, especially at Knossos. One first step in the TiMMA project, in 2022, is to assess this scenario at Malia by a thorough and systematic examination of the timber remains in vernacular and elite architecture in different districts of the town (Quartier Mu, Delta Pi), compared also with the palace (Devolder 2019). Can we distinguish a break in the evolution of construction techniques between the Protopalatial and Neopalatial periods regarding the use of timber? Are there similarities or differences? To what extent can we attribute change to external, possibly Knossian, influence?

With these issues in mind, we will present the project methodology, the database developed specifically for this research and the preliminary results of the study in the town of Malia, in an attempt to define the evolution of structural roles for timber in local architecture and refine our understanding of its causes. This may offer us the opportunity to question the skills of Maliot craftsmen and their relations with Knossian technology.

Rethemiotakis Giorgos, Philip B. Betancourt, Gabriella Lazoura

[A1&A2 - 05.10.2022, Selena I, 17.40]

Deforming diseases and health issues depicted on figurines from the Mamaloukos peak sanctuary at Galeniano Pediada

The peak sanctuary of Mamaloukos is located about 2 km from Kastelli in central Crete. Following excavation of the site in 2001, the material was recently studied and will shortly be published. A substantial amount of pottery was unearthed, all dated to the MM IB-MM IIIA period, which gives a secure dating for use of the sanctuary in the Protopalatial period. The remainder of the finds were exclusively human and animal figurines and clay models.

The animal figurines were all handmade, the smaller ones in solid clay, and the larger ones of hollow slabs and coils. The models fall into two main categories: the first depict enclosure scenes with human figurines attached inside, probably in a ritual scene, while the others are schematic rock or mountain models with what are probably sheep or goats attached to them. There is also a model of a two-storey building. The human figurines are both male and female, with males predominating, added to which are more unique examples such as those dealt with in this presentation.

A few of the male figurines show some signs of disease or disability. One is depicted seated with very thin legs, probably showing paralysis. Two others are also seated, with swollen genitals, and another is attached to some kind of stool, forming a tripod with his legs. Leg deformation or injuries could also be depicted in a few examples with slight swellings or asymmetrical legs. One female figurine is pregnant and one male example shows signs of ageing. A few figurines with the upper part of the cranium swollen and another group with ape-like faces may also show some kind of uniqueness or specific characteristics of a kin. It is noteworthy that no female figurines were recorded showing the above-mentioned health issues, though some heads are hard to identify in terms of gender.

In addition, part of the material consists of votive models of human legs cut at the pelvis, similar to those found at other peak sanctuaries such as Petsofas or Vrysinas. They all belong to two types, with round-cut pelvis or square-cut pelvis, and all the examples of each type are identical. These lame models possibly symbolize a disability of some kind, by drawing attention to the problematic part of the body. There is also one example of a half figurine with the upper torso finished at the waist.

Rice Mnemosyne

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 13.00]

Colonialism, disruption and dispersal: a study of Minoan artefacts in early British museum collections

The 'discovery' of Minoan civilisation at the beginning of the twentieth century constituted an upheaval in the field of Mediterranean archaeology. A new category of material culture changed contemporary understanding of the Aegean Bronze Age, and disrupted the categories established in museum collections. Almost as soon excavation at Minoan sites began on Crete, artefacts were exported from the island to foreign museum collections. This constituted both a literal material upheaval, and a metaphorical rupture in the history of the island and its material culture

until that point. In the context of this discontinuity, this paper studies the dispersal of Minoan artefacts in their first museum assemblages.

In over a century as a discipline, Minoan archaeology has flourished, but no in-depth, diachronic analysis of the dispersal and display of Minoan material in different museums has been attempted, nor has there been any systematic study of trends in those exhibitions. This paper attempts to begin to fill that gap in scholarship, by employing a postcolonial approach which is indispensable to such a study; the acquisition of Minoan artefacts by museums in the major cities of the colonial powers at the turn of the twentieth century influenced the display of that material and its impact. Given the importance of Arthur Evans' excavations at Knossos, the British colonial influence on Crete, and the large amount of Minoan material held in UK museums as a direct result of that influence, this paper examines the British context.

The focus is on the early period of Minoan artefacts collected in the British and Ashmolean Museums, from the very end of the nineteenth century (when Minoan artefacts were already being acquired by private collectors and sold to museums before they were identified as Minoan) to the period after the First World War. My primary research questions are:

1. How did British museums construct dominant narratives (influenced by colonialist ideas) about the Minoan past?
2. How did privileged objects represent the narrative that each museum was trying to convey to its audience? How was Minoan material treated differently from other artefacts from the 'Classical' past?
3. How did these museums, which had different historical and political origins, respond to the recent discovery of the Minoan past?

My work for this paper draws heavily on archival research frameworks. I compare and critically assess official museum publications, private letters written between collectors and museum curators, and scholarship published at the time. I also consult archives of visual material, including photographic evidence and museum plans, applying postcolonial theory in my analysis of these sources. Materiality studies and object biography are employed in order to understand how artefacts have been used as vehicles of (colonial) narratives in museums.

Beginning with the initial export of Minoan objects from Crete, the paper aims to understand the early years in which such artefacts were collected in museums, and the wider narratives those artefacts were drawn into as a result of that disruption.

Rizza Salvatore

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 11.40]

Continuità topografica e discontinuità tipologica nella necropoli di Siderospilia a Prinias.

La necropoli di Siderospilia (Prinias), scoperta nel 1969, ha restituito circa 500 tombe la maggior parte delle quali da paragonare perfettamente alla vita e allo sviluppo dell'insediamento sul vicino pianoro della Patela nell'arco temporale che va dal XIII alla metà del VI sec. a.C. Un'ultima fase accaduta più tardi, che si suppone tra il I ed il II sec. d.C. si possa testimoniare sul lato occidentale della necropoli, da alcune semplici sepolture in fossa ma anche, da due interessanti esemplari di tombe con camera e pre-camera interamente scavate nella roccia, per tipologia simili a quelle della vicina Aghios Thomas e di Matala. Si tratta di tombe "familiari" più o meno simili alle tombe a camera di tipo 2 come riportate nella discussione di I.F. Sanders e la sua pubblicazione su *Creta Romana*. L'importanza di queste tombe, al di là del loro pregio architettonico e della loro unicità tipologica in quel territorio vista l'assenza di una "fase romana" sul pianoro della Patela- è la prova dell'esistenza, a poca distanza dalla necropoli di Siderospilia di qualche fattoria romana o forse, anche di un vero e proprio insediamento di epoca ellenistica (o anche, più tarda), che potrebbe essere situato nella località di Kali Vrissi, sorto quindi, un paio di chilometri a Nord-Ovest della Patela, sulla strada che conduce ad Asites. Nel corso della campagna archeologica 2019, i dati di rilievo contenuti nella fotogrammetria digitale speditiva eseguita su entrambe le tombe con riprese via terra e col drone ha reso possibile una nuova e più dettagliata restituzione dei reperti archeologici.

Rogers Peter

[B - 06.10.2022, Selena II, 09.00]

Re-conceptualising Cretan rural spaces and contextualising the Palaiologan inscriptions of Venetian Crete 1292-1445

The Palaiologan inscriptions were created during the surge in rural Orthodox church building that occurred on Crete during this period; they remain a puzzle. Venetian Hegemony, Trauma Studies, Memory Studies and habitus offer a contextualising theoretical framework

Hegemony is usually applied to great power spheres of influence and is characterised by direct control plus networks of varying density and supportive hegemonic value. Venetian colonial authority exhibited four contrasting features in a dense hegemonic ecology of strongly fortified and

urbanised coastal areas and two rural supportive networks. These comprised elite Cretan families who, following the negotiated resolutions of their armed seigneurial resistance movements, accepted Venetian suzerainty, and at a lower-level, lesser families that gradually merged into the Venetian power structures via their land registrations. Simultaneously, rural social structures were the sites of a counter-hegemonic network that accounted for the imperial inscriptions.

Venetian rural Crete was not strategically secure. The seismically historic 1303 earthquake destroyed much of the Venetian defensive and internal security system, leaving the thinly dispersed settlers relatively defenceless; they were ill supported by the Latin Church. Throughout the Venetian occupation, rural spaces were an assertive Cretan cultural zone.

The indigenous population was still traumatized by the catastrophe of 1204 and its continuing aftermath. Trauma studies identify common features of sustained trauma: social bonding, reinforcement of foundation myths, collective memories, oral traditions, repetitive practices and places of memory. Cretan experiences intersect with those of later more brutally colonised societies. Landscapes were their milieu.

As agency, Bordieu argues that societies variously adapt their environments to ensure continuity and territoriality. Habitus infuses landscapes with symbolic meanings, encapsulating social priorities. Graeber and Wenger argue that authoritative hierarchical structures are not necessary to explain complex social activity and organisation. The surge in church building that occurred between the late 13th c., and the fall of Constantinople in 1453 was a bottom-up phenomenon of disparate communities united only by a shared conceptual historical framework.

The churches were theatres of memory. Their sites included single-nave chapels, a former baptistry, a cave in an hermitic community with Athonite links and the surviving wall of a church blown up under the Ottomans. The significance of their topographical locations demands further investigation. Diachronic data produced by FORTH and individual researchers has shown networked nodal villages, transhumance routes, and proximity to longstanding spiritual locations.

Given the number of churches built in the period, there were relatively few imperial inscriptions. Recent obliteration of the inscription in the church of the Archangel Michael, Doraki, leaves only 9. Their distinctive features are dating patterns that go beyond the limitations of locality, reassertion of Romanness and the continued spiritual authority of the Emperor. Internal evidence relates them to events in Constantinople.

These fragile inscriptions bring Cretan voices to bear on a narrative dominated by Venetian colonial archives. In common with other colonial records, their obsessive details are not necessarily guarantors of their administrative perspicacity.

Roussos Konstantinos

[B - 05.10.2022, Selena II, 19.40]

Cretan ports and harbors from Late Antiquity to the Byzantine Early Middle Ages (4th – early 9th c. AD)

Modern archaeology approaches ports and harbors as integral parts of coastal cultural landscapes and the everyday life of past societies. Crete, which was diachronically a highly interactive insular world, is the ideal case-study for exploring the roles played by ports and harbors in many historical periods.

Despite the abundance of archaeological remains discovered on the island, the roles played by Cretan harbors during Late Antiquity within the complex network of the Mediterranean trade system and the intra-island communication system has not been fully understood. Additionally, from the mid-7th century, many scholars supported the view that coastal settlements had already been abandoned as a result of Arab hostility. As such, the complex sequence of changes that occurred in the island has been poorly understood.

This paper seeks to investigate the developments related to the Cretan ports and harbors between the 4th and the early 9th century. It aims to redefine complex phenomena on a new basis and establish a modern framework for the discussion of the transition from Late Antiquity to the Byzantine Early Middle Ages in Crete. It tests questions concerning the relationship between ports, harbors and maritime settlements with places across water, other sites on the island, commercial or military networks, sea or land routes, and local productive zones, in order to reconstruct the dynamics of coastal landscapes on Crete. An interdisciplinary framework is proposed, including historical and archaeological approaches combined with spatial analytical tools offered by Digital Humanities.

This research is part of a post-doctoral project being co-financed by Greece and the European Union (European Social Fund-ESF) through the «Human Resources Development, Education and Lifelong Learning» Operational Programme, in the context of the project “Reinforcement of Postdoctoral Researchers – 2nd Cycle” (MIS-5033021), implemented by the State Scholarships Foundation (IKY).

Rupp David W., Metaxia Tsipopoulou

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 12.20]

First impressions are not always accurate. A disruption that created a complex stratigraphical sequence in the Pre- and Protopalatial Petra-Kephala cemetery (Sitia)

In 2004, when excavation of the cemetery at Petras–Kephala began, the site’s topography was a flat plateau sloping northwards from the steeper slopes in the south. On the northwestern edge was a sharp line where the plateau’s surface descended to a lower slope. The cemetery only occupies the western third of the plateau. With one exception, the tombs in the eastern and southern parts were built directly on the bedrock. In the southeastern quadrant of the plateau there once was a ravine running east/west, draining a depression in the bedrock to the east. These features were filled with colluvium before the creation of the cemetery in EM IB.

Excavations in the middle portion of the cemetery’s western half in 2018-2020 proved that the original contours of the plateau there had been altered by the construction of tombs, one on top of the other. The topography resembled an elongated, concave indentation in the bedrock, extending north/south from the northern edge of the cemetery to its middle part.

In this hollow, three east/west “rows” of burial structures and house tombs were constructed one on top of the other over time. To the east of these was Ceremonial Area 2. Both were created in MM IB and continued in use through MM IIB.

In MM IA, three House Tombs in the northern and middle rows and a further one in the southern row were abandoned following what was probably earthquake damage, though the burial deposits inside them were left untouched. This disruptive event was followed by a complex sequence of activities that changed the appearance of the cemetery. Three new house tombs were built upon the ruins in MM IB, two of which continued in use to MM IIB, probably with a rebuilding phase in early MM II, while the third was abandoned before MM IIA.

During MM IIA the westernmost sections of the earlier ruins were covered in a thick layer of fill, ca. 2.0 + m at the deepest part. Although the source of this west-sloping fill is unknown, its uniformly fine sediment contained significant quantities of scattered stones, but only tiny fragments of human bones. There were also numerous whole vessels, plus clusters of sherds from individual vessels and miniature vessels. Along with imported closed

shapes from Pachia Ammos and Akrotiri on Santorini, the sizes and shapes of the pottery suggest that they came from a singular, ritual event involving drinking and feasting, different from the ancestor worship rituals performed in the adjacent Ceremonial Area 2. After the filling, the area remained free of constructions.

As part of the efforts to monumentalize the appearance of the cemetery in MM IIB, a wide wall was constructed on top of the western portion of the fill, marking the western boundary of the cemetery. Its superstructure, most likely of sun-dried mud bricks, would have been clearly visible from Hill I with its palace to the west.

The foundations of the western “monumental” wall bounding the “Rectangular Sunken Enclosure” were laid on this terrace-like wall in the LM IIIA2/B period.

Sacconi Anna

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 17.20]

Les idéogrammes *162+KI et *162+RI dans les tablettes en linéaire B de Cnossos

La présence de cuirasses de lin est bien attestée dans les tablettes en linéaire B de Cnossos où sont mentionnés les logogrammes *162+KI et *162+RI. Cette cuirasse n'était pas une arme défensive mais placée sous la cuirasse de bronze, elle empêchait le contact entre le métal et la peau du guerrier. Une cuirasse de bronze d'époque mycénienne a été découverte à Dendra mais la trouvaille de la cuirasse d'Argos de l'époque géométrique a révélé l'existence sous le métal d'une tunique de lin. L'épithète homérique λινωθώρηξ «pourvu d'une cuirasse de lin» décrit exactement cette réalité, tandis que l'autre épithète χαλκοχίτων «pourvu d'un χιτών de bronze» se réfère à la pièce de métal qui recouvrait la cuirasse de lin. Les abréviations RI pour λίνον et KI pour χιτών associées à l'idéogramme de la cuirasse évoquent ces réalités qui vont de l'âge mycénien à l'époque géométrique et jusqu'à Alcée qui mentionne des θόρρακές τε νέω λίνω.

Şahoğlu Vasif, Beverly N. Goodman-Tchernov

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 11.20]

Tsunamis, volcanic ashes and a victim of the Late Bronze Age Thera eruption Discovered at Çeşme – Bağlararası (Turkey)

Disasters, whether natural or anthropogenic, can be drivers of landscape and cultural change. The Late Bronze Age Thera eruption was one of the

largest natural disasters witnessed in human history. Its impact, consequences and timing have dominated the discourse of ancient Mediterranean studies for nearly a century. Despite the eruption's high intensity and tsunami-generating capabilities, associated tsunami deposits are reported from relatively few locations. Even more surprising is the lack of human remains linked to the event; in fact, only one example has ever been suggested, based on observations in the mid-19th century. In contrast, descriptions of pumice, ash and tephra deposits are more widely published. A well-preserved volcanic ash layer and chaotic destruction horizon have been identified in stratified deposits at Çeşme-Bağlararası, a western Anatolian/Aegean coastal archaeological site. In order to interpret these deposits, archaeological and sedimentological analysis were performed. According to the results, the archaeological site was hit by a series of strong tsunamis that caused damage and erosion, leaving behind a thick layer of debris, distinguishable by its physical, biological, and chemical signature. An articulated human skeleton discovered within the tsunami debris is an *in-situ* victim related to the Late Bronze Age Thera eruption event. This talk will discuss the unique preservation seen at the site and what it adds to the understanding of coastal deposit preservation more broadly.

Sarpaki Anaya

[A1&A2 - 08.10.2022, Afrodite, 09.00]

Archaeobotanical insights and dialogue from the Neolithic and a Bronze Age site from Kastelli in Chania Old Town

The site known as Merarchia in Kastelli within Chania Old Town has produced the earliest finds in the city of Chania so far, which appear to date to the Final Neolithic/Early Bronze Age. No Neolithic site has yet been excavated in the Old Town, making it all the more important to present the 'Merarchia' finds at this stage. The site known as Sevah is also presented in preliminary form; although excavation there is not yet complete, in this context it can serve as a comparison representing the Bronze Age.

The archaeobotanical material will be presented in preliminary form, as these sites still represent work in progress. Disseminating the data is important, as environmental information from the west of Crete remains very sparse.

Serpetsidaki Ioanna, Argyro Nafplioti

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 17.40]

Absolute scientific dating of early mortuary behaviour in Crete using AMS radiocarbon: the case of the Kiparissi Cave Tomb

Radiocarbon determinations from Neolithic and Early Bronze Age sites on Crete, with the exception of Knossos, are of rather small number and have so far been sporadic. Aiming to add to this record and thus significantly refine our current absolute chronologies of the early human occupation of Crete, Nafplioti's programme 'Absolute scientific DAting of early Mortuary behavior in Crete using ultrafiltration AMS radiocarbon (ADAM)' analysed human skeletal remains from the island to establish a reliable absolute chronology for major early prehistoric funerary sites in this context dating to the Neolithic and the Early Bronze Age (EBA). Using ultrafiltration Accelerator Mass Spectrometry (AMS) radiocarbon (^{14}C) analysis of human bones, this programme generated a significant number of high-quality measurements fill in existing gaps and provide data for new sites that are significant to the Neolithic Transition and later developments during the EBA. For the majority of the programme sites, these are the first ever calendar dates.

In relation to Crete's EBA funerary contexts, ADAM investigated the duration of their use. Tholos tombs in particular are thought to have been used for anything up to a thousand years. Yet despite extensive scholarship on the subject and the discourse on the duration of tomb use, our knowledge of absolute dating and the duration of tomb use remains sporadic. In response to this, results from this work suggest a very long period of use for certain sites: in some cases, the calendar dates calculated are more than 500 years apart.

This paper will present and discuss results from this programme in context, in relation to the issues outlined above. With the Early Bronze Age Cave Tomb at Kyparissi as our focus, we will examine intra-site ^{14}C date variation against the associated material culture and the relative dating of this site, aiming to shed new light on the duration of its use, with a view to reconstructing aspects of the mortuary behaviour and social organisation of the people who used the tomb.

Soles Jeffrey

[A1 - 06.10.2022, Dikti, 18.20]

Greek-American excavations at Mochlos 2021-2022, the discovery of a Minoan waterworks

The Greek-American excavations at Mochlos have uncovered a Neopalatial Minoan town with many different parts, including some 20 houses, several workshops, a storage facility, a hostel for visitors, a ceremonial building and numerous small public shrines. During the excavations of 2021-2022 the project uncovered the only missing component of a proper Minoan town, a building that supplied it with fresh water. The project will finish excavating this structure in the summer of 2022, but as of this writing it appears to have a symmetrical façade with a built water channel that descends at a steep slope to cascade over a stepped fountain lying behind this façade. In the summer of 2002 the project will endeavour to uncover the cisterns that should be on either side of the fountain. The building lies on the edge of the Neopalatial town, but may also have been used in the Protopalatial period, and the project hopes to find how it was reached and whether it fitted into the town's road system.

Spanakis Manolis

[A1&A2 - 07.10.2022, Selena I, 17.20]

Discontinuities in Hellenistic Crete: some biographical notes on the epic poet and grammarian Rhianus of Crete

Rhianus of Crete was an epic poet and grammarian in the second half of the third century BCE, mainly known for his ethnographic poetry in hexameters (*Achaica*, *Eliaca*, *Thessalica*, and *Messenica*) and his mythological epic *Heracleia*. He was also a scholar of the Homeric epics, with almost forty-three fragments attributed to him by Didymus. However, the limited biographical data on Rhianus in the *Suda* (p 158 Adler) create a sense of discontinuity in his perception of Crete and Cretan society in the Hellenistic period. Rhianus' birthplace was claimed by the Cretan Keraeae or Bene (possibly identifiable with Lebena) and Ithome in Messenia. My research aims to offer historiographical and epigraphical evidence concerning these cities and the poet's affiliation with them. Furthermore, the *Suda* claims that before obtaining an education and becoming a grammarian, Rhianus was first a slave - but how did this transition actually come about? I will demonstrate that even if this could have been the case, a list of the *theorodokoi* at Delphi (SEG 26.624, coll. III. 111, Delphi – II BCE) mentions an Oryas Leucus of Rhianus, showing possible associations

between the poet and designation as a *theorodokos*. As a result, it is difficult to establish with any certainty whether he was a slave or a *theorodokos* from Crete. What is more, it is curious that Rhianus never mentions Crete in his poems: a reference to the Cretan city of Στρήνος (fr. 49 Hunter) in his *Messeniacae* is probably an anachronism, a later addition unrelated to the context of the second Messenian war and the hero Aristomenes. In conclusion, I will attempt to examine the peculiar relationship between Rhianus and his motherland of Crete, and the reason why he leaves no traces of the island in his works; it is highly possible that Rhianus travelled from city to city as a wandering poet to verify the evidence in his works, or to offer his poetic services to Hellenistic rulers.

Spanos Stefanos

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 12.20]

Relations between Koukounaries in Paros and Crete during the Late Helladic III/Late Minoan III period

After the fall and the destruction of the Mycenaean palaces on the Greek mainland, Mycenaean inhabitants from the mainland arrived at Koukounaries in the north of Paros, as evidenced by finds from the island.

Around 1200 BC they decided to build a mansion protected by a cyclopean wall on the south side of the hill at Koukounaries. A period of prosperity followed, as revealed by the finds and painted pottery from the Late Helladic IIIC Middle period.

Among the finds unearthed by archaeological excavations, there is a notable presence of ivory, rock crystal, bronze (tools and weapons), lead, obsidian and steatite. Some of them, such as bronze weapons (spearheads), steatite and rock crystal objects, must have come from Crete. Most pottery found at Koukounaries is Mycenaean and belongs to the Late Helladic IIIC middle and Late Helladic IIIC late period. Among the finds is an interesting sherd with a representation of a shipwreck, which shows some similarity to a representation on a larnax from Gazi, Heraklion. Furthermore, some Minoan pottery has also been found, e.g. a stirrup jar.

Besides these finds, we have also other material that shows possible relations with Crete. In 1986 three Late Mycenaean built chamber tombs (I-III) were found on Koukounaries. All three are built above ground, with a vaulted Cyclopean-style roof of large boulders. They were all found looted, with their roofs collapsed inside their chambers. Tomb I consists of a rectangular podium built next to the vertical front of the rock, with the chamber walls resting on the ground and the entrance on the east façade.

The floor consists of flat slabs and continues under the boulders of the perimeter walls. A peribolos is related to Tomb I.

Built chamber tombs are found in Messenia, Elis and Crete, The Messenia tombs date from the Early Helladic to Late Helladic- Protogeometric period. In the Nichoria area, some are from the Late Helladic IIIC-Protogeometric period and have the same characteristics as the tombs from Koukounaries, but are smaller in width and length. Others found can be compared to those at Koukounaries. Vaulted Koukounaries-type tombs have also been found in Crete.

Two types of (Late Minoan) chamber tombs are seen at Karfi, Lassithi. The first type includes those square on the outside and circular or square on the inside, with or without a *dromos*, while the second type consists of apsidal tombs with a vaulted roof like those at Koukounaries. One has a *dromos*, while two have no *dromos* but a projecting stone on either side of the entrance, which appears to have been paved. In some tombs of the first type there is an enclosure at the back but not at the front, like tomb I at Koukounaries.

Other apsidal tombs have been found at Kavousi in East Crete. At Vronta, some chamber tombs are apsidal. One of them (I) has a normal *dromos*, while the others only have some protruding stones; mention is also made of a wall or possible enclosure near the tombs. Elsewhere on Crete, a horseshoe-shaped chamber tomb has been discovered near Kourtes in the south of Heraklion region.

Strasser Tom

[A1 - 05.10.2022, Dikti, 17.20]

The interface of hominins and Pleistocene fauna: The status of issue

There is no entirely undisputed evidence for the contemporaneity of extinct Ice Age animals and hominins on Crete. This is, however, an anomaly among Mediterranean islands. It is highly likely that this represents scholarly shortcomings more than the nature of the evidence. Since pre-Homo sapiens sapiens tools have been found on the island, we know visitors to Crete would have crossed paths with the extinct fauna. This essay assesses the nature of the evidence and its concomitant questions.

There are two faunal suites (biozones) on Crete during the Pleistocene: the Kritimys Zone (*Kritimys kiridus*, *Kritimys catreus*, Early – early Middle Pleistocene, 1-8 – 0.3 Ma) and the Mus Zone (*Mus bateae*, *Mus minotaurus*, late Middle – Late Pleistocene, 0.3-.01 Ma). These suites of

animals evolved without predation. Such evolution produces bizarre forms, which is evidenced on Cyprus with miniature hippopotami and elephants. Hominins certainly visited Crete during the Mus zone. There have been some suggestions that hominins and Pleistocene fauna coexisted on Crete, but they have not been unreservedly endorsed by scholars. Though the many caves of Crete may contain evidence of possible contemporaneity, archaeologists tend to stop digging when strata become sterile of artifacts, while paleontologists may consider artifactual levels to be over burdensome. It seems highly unlikely that Crete is singular among other Mediterranean islands and completely lacks a stratified interface of hominins and Pleistocene fauna. This essay discusses how to approach this lacuna in the evidence.

Sturge Charles

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 18.40]

Disruptive dining – Late Minoan II-III A:1 fine tableware at Knossos, a metrical and volumetric perspective

Drawn from a close metrical and volumetric analysis of published LM II pattern-painted finewares from Knossian settlement deposits, this paper argues that the three main pattern-painted fineware shapes—the Rounded Cup, Horizontal-handled bowl and Goblet—comprised a short-lived dining set, representing a significant behavioural discontinuity with the preceding LM IB and the following LM III A:1 period.

Of these shapes, the Cup has a long ancestry within Neopalatial pottery, while the Horizontal-handled Bowl makes its first appearance late within LM IB, gaining popularity in LM II. As is well known, the Goblet was entirely new to the Knossian repertoire in LM II, and is considered to be derived from mainland behaviour. All three shapes are common in the LM II deposits from Knossos, which is a contrast to LM IB and LM III A:1, when the pattern painted Rounded Cup is overwhelmingly dominant among decorated finewares. Yet, by the end of the period, the bowl is defunct, and the decorated goblet/kylix is rare in Knossian LM III A:1.

This ephemeral conjunction of the three shapes reveals some striking patterns when explored through their rim diameters (as a proxy for size) and volumes (in the case of more complete vessels). Firstly, in comparison to a much wider volumetric/diameter range in LM IB and LM III A:1, the LM II cup exists in a very narrow diameter/volume range, suggesting a more specific function for it in this period. Second, the Goblet has two distinct

size classes, a small (individual) size and a much larger (communal) size, which fall on either side of the narrow size range observed for the Cup, with almost no overlap. Finally, the Bowl has a similarly discrete distribution from the other two shapes. This data strongly suggests that the three shapes were complementary to one another with specifically defined functions, forming a dining set. I tentatively suggest that the small goblet was an individual drinking vessel, the Cup, despite its name, a food bowl, and that the larger Goblet and Horizontal-handled bowl were shared vessels. The relationship between these vessels strongly hints at a distinctive dining etiquette in LM II.

By LM IIIA:1, this tight grouping of vessels had ended. In its place a distinctly different set of vessel can be observed: the Rounded Cup returns to being the overwhelmingly dominant decorated open shape, and now has a much wider range of diameters and volumes, perhaps compensating for the disappearance of the decorated Goblet and Bowl by serving a more multifunctional purpose, while the decorated goblet has been essentially replaced by the plain Kylix, again suggesting a different role or function within Minoan consumption practices.

Overall, this paper sheds light on fast changing dining practices and etiquettes in the period following the Neopalatial destructions, using metrical and volumetric parameters to further reiterate how discontinuous the LM II period was with both the preceding LM IB and the subsequent LM IIIA:1 period.

Terrana Théó, Iro Mathioudaki

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 10.00]

t

Investigating rituals of consumption in changing times: the deposit in the west wing of the Neopalatial Court-Centred Building at Sissi

The transitional period between the First and the Second Palace Period, around 1700 BCE, is essential to our understanding of the profound changes that unfolded on the island of Crete in an increasingly complex political landscape. The architectural activity that took place in the Neopalatial settlement at Sissi raises questions about the instigator, character and political influence behind this development, both locally as well as in the immediate region, and demands an explanation as to the role of the settlement in maintaining and participating in the new political dynamics.

Excavations during 2017 in the west-wing of the Court-Centred Building at Sissi brought to light a circular basin cut out in the limestone bedrock and connected to a sunken chamber via a drain. On excavation, the basin was found filled to the rim with large quantities of ceramic material, a practice also noticed in other parts of the complex. In the basin in particular, different filling episodes mainly attributed to the MM IIIB period could be distinguished. Over 32.700 pottery fragments were counted, belonging to about 2.400 vases. The forms represented are varied, but the most representative are conical and convex cups, jugs and cooking pots. It is surmised that this deposit represents the gradual accumulation of repeated, successive communal events which were sealed with layers of plaster. Since the Sissi Court-Centred Building seems primarily to have had a ritual and ceremonial function that involved the consumption of food and drink for different groups within society, encompassing the settlement and its surrounding countryside, the pottery served political and ritual needs.

In this paper we will deal with the functional parameters of the deposition, which seems to be consistent with feasting and ritual activities, and, primarily, with its use in investigating aspects of social configurations when taken as material evidence of interaction within a palatial context. In particular, we emphasise the meanings which technological and stylistic parameters could have had in this context, and their relation to a socially differentiating ritual of consumption. Technological innovations such as the use of the wheel for mass production and experimentation in new forms and styles are considered as novelties, supported and displayed by the host in public venues for reasons of ideology and politics.

Tomkins Peter

[A1 - 05.10.2022, Dikti, 18.40]

Reformation, rupture, return. New risings and the enduring power of place at Knossos around the dawn of the Bronze Age (Subneolithic-EM I)

In Crete the period between the end of the Neolithic and the beginning of Early Minoan is generally considered a time of upheaval and change. Explanations have emphasised a key triggering role for external forces and conditions, whether rapid fluctuations in climate, wave(s) of migrants from beyond the island or the transformative effects of participation in new, long-distance trading networks. While these factors may have been critical, there are very few places where the local impact of these changes can be explored diachronically. Almost all sites of this period are used for no more

than one or two sub-phases. Moreover, such seems to be the level of cultural diversity at this time that potentially contemporary assemblages may look very different, making difficult the construction of reliable relative chronologies without the support of radiocarbon dating.

Rare, multi-phase exceptions to this include the sites of Phaistos and Knossos. At Phaistos, where deposits are extensive and substantial, detailed contextual study by Simona Todaro has revealed an intermediate (post-Neolithic, pre-EM I) period (Phaistos II and III), which sees the site assuming a place of regional ceremonial importance before closing with a major destruction. In the case of Knossos, where relevant deposits are more restricted and smaller, earlier research identified a sequence of five phases assignable to the period after c.4500 BC and before Early Minoan I, that is to the Aegean Final Neolithic. In the final phase ('FN IV'), the area of the later Central Court sees a major reorganisation, involving the creation of a formal open space flanked by two aligned buildings to the west and sharing the same orientation as the later Central Court. Interpretation of the open space emphasised a likely ceremonial function, prefiguring the significance of the (Central) Court for the Bronze Age 'court-complex' (i.e., First Palace), the earliest phase of which should now be dated to EM IIA.

What has remained unclear was what happened at Knossos after the initial reorganisation of the hill and during EM I. Was there continuity, as Arthur Evans claimed, or were there one or more ruptures resulting from the arrival of newcomers, as suggested by Sinclair Hood? Previous study of mixed EM I-IIA fill deposits by Peter Day and David Wilson had indicated a late position in Early Minoan I for the earliest of this material and a ceremonial frequentation has been proposed. Can EM I use-contexts or architecture that might bridge the stylistic/technological gap and/or clarify the use of the hill now be isolated? This paper will present a new assessment of the phasing and use of the site between the period of initial reorganisation and the end of EM I. This work forms part of a comprehensive reassessment of the stratigraphy and phasing of the John Evans excavations at Knossos (Neolithic-EM II), now rendered as site phase series (i.e., Knossos I-XIX). Further study has allowed a new and earlier end-position to FN in the Knossos sequence to be defined (i.e. FN IIB, Knossos XII). This means that deposits previously assigned to 'FN III' and 'FN IV' phases, now form part of an intermediate period between FN and EM I (Knossos XIII-XV), which following earlier usages by Duncan Mackenzie and Arthur Evans is provisionally termed Subneolithic.

Tsafou Evgenia

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 19.40]

Function and use of Minoan cooking vessels: between traditions and changes

Past ceramic studies applied to cooking wares have highlighted the involvement of cooking vessels in various social and cultural practices through their role in cooking processes, food preparation and consumption. The reconstruction of such processes and their continuity, variability or transformation could provide useful insights into the socioeconomic developments and cultural identities of a society. The presence of a repetitive typological repertoire of Minoan cooking vessels, particularly from the Neopalatial to Postpalatial periods, suggests continuous traditions within Minoan culinary culture. However, given the prolonged use of the vessels and the manifold interactions that can occur between humans and objects, the functions and uses of cooking vessels may have altered, also indicating changes in Minoan culinary tradition.

The present study explores Minoan cooking practices through a functional analysis of cooking vessels that looks at their morphology, technology, use, wear, content and archaeological context. The identification of continuities and discontinuities relative to their function(s) and use(s) is aimed at providing a better understanding of Minoan culinary culture. This study focuses on cooking assemblages from the Minoan settlement of Sissi dating from the Neopalatial to Postpalatial periods (c. 1750- 1200 BC) and Malia/ Area Pi from the Neopalatial period. The paper discusses aspects of the function and use different types of cooking vessels were put to, as well as their specific context of use, firstly on an intra-site level, and secondly on a microregional level. The presentation will then move on to consider the identification of new functional characteristics associated with cooking pots and the synthesis of cooking assemblages from Postpalatial period contexts at Sissi. Finally, by identifying and contextualizing both continuous traditions and changes observed in the function and use of cooking vessels, the paper will approach the associated transformation of cooking practices and/or sociocultural behaviors that will enhance our understanding of some socio-cultural aspects of Minoan societies.

t

Tour Emily

[POSTER, A - 08.10.2022, 13.00]

Coded in clay: An investigation into the origins of the Linear B administrative devices through the application of phylogenetic theory

It is broadly accepted in current Aegean scholarship that the Linear A script had a strong influence on the development of Linear B, given the significant proportion of signs shared between the two. But did this influence extend beyond writing to the wider administrative practices developed by the Mycenaeans? One area where a connection is less evident is in relation to the administrative devices – namely, the physical forms of documents, labels and sealings – associated with each script. Significant differences between the Linear A (LA) and Linear B (LB) devices have long been noted, and an increasing number of scholars have argued in recent years for a stronger affinity between the various device types associated with Cretan Hieroglyphic (CH) and LB, suggesting that the CH system in fact served as the inspiration for LB in this particular regard. Although there are some compelling aspects to these arguments, their core contention remains problematic, given the current multi-century separation of the two administrative systems in the archaeological record. As finds to date offer no convincing evidence to help close this chronological gap between LB and CH, a new approach is required to elucidate whether CH or LA were more likely to have inspired the LB administrative repertoire.

An alternative methodology not reliant on dating methods will therefore be introduced via this poster, drawing from the biological field of phylogenetics. Focusing on the close comparison of various physical (or ‘phenotypic’) characteristics, such as size, shape, seal impressions, inscriptions, and reverse and string impressions, this method facilitates the assessment of whether similar device types are ‘genetically’ related, or if they instead exhibit comparable characteristics due to the phenomenon of convergent evolution. Results from case studies piloting this methodology will also be presented, allowing us to make a preliminary assessment regarding the likelihood of a relationship between the LB device types and those associated with either of the two other systems.

As will be demonstrated, this approach offers a new way of assessing the potential interrelationships between ancient administrative systems, particularly when traditional forms of evidence are lacking.

Tzigounaki Anastasia, Paraskevi Vlachou

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 19.00]

On continuity and change: A preliminary techno-morphological assessment of MMIII-LMI pottery from Kalo Chorafi, Mylopotamos, North Central Crete

The adoption of the potter's wheel has largely been considered a rather linear and straightforward development. This, however, was not always the case. In Minoan Crete the adoption of the potter's wheel coincided with the emergence of the First palaces, during MMIB. Indeed, Protopalatial pottery comprises good quality wheel-fashioned and thrown vessels. Yet material from the intermediate MMIII period shows a spectacular and inexplicable regression, with the majority of vessels being carelessly constructed and fired, suggesting a gap in prior technological development, even if the overall stylistic and morphological features suggest both continuity and even substantial advances when compared to the previous MMII period.

The pottery from the coastal site of Kalo Chorafi in North Central Crete falls within this spectrum, since it both dates to the MMIII-LMI period and presents indications of relative variability in construction over the course of this era, in terms of the techniques and methods used by potters on the local and/or regional level. Whether, however, this variability represents continuity, change or a shift in the development of Minoan pottery remains a desideratum. The pottery from Kalo Chorafi thus provides a good springboard for exploring the concepts of continuity and change in ceramics during the intermediate MMIII and early Neopalatial LMIA period. To that end we here adopt a bottom-up techno-morphological approach, studying the pottery's technological macro-traces and morphology. Such an approach will enable us to clarify the character of the changes emerging in pottery production during the transitional MMIII period, and will allow a better understanding of the pottery sequence and its development within MMIII-LMI, which remains crucial.

V

Valentinová Lucie

[A1 - 07.10.2022, Dikti, 12.40]

Continuity and discontinuity of Minoan representational convention in the Homeric epics

Despite current archaeological research pointing to the continuity of particular settlements between the Bronze Age Aegean and Archaic Greek

culture, there is undoubtedly a cultural seam marked by change in the preferred media of cultural representation. The Minoan culture survived through its visual record, whereas the earliest layers of Greek culture are visible to us mainly through Homeric lenses. The preference for different means of representation – painting versus poetry – and the absence of traceable identical subject themes or iconographic motifs has led to a general assumption of discontinuity, even though the connection between the Thera fresco paintings and Minoan or pre-Greek oral poetry has also been discussed frequently.

However, if we examine Homer's description of the Shield of Achilles as an *ekphrasis*, an image painted in words, we may find significant traces of Minoan influence. The generally non-narrative representative devices of Minoan frescoes – in particular, the use of vertical perspective, the absence of a fixed point of view, suppressed focalization and map-like composition – emerge as well traceable in the description of the Shield, though here partially subordinated to new cosmological and anthropological ideas. Like the frescoes, the description of the Shield articulates spatial relations, while the temporal ones are primarily simultaneous; the vertical perspective keeps the viewer within the depiction, as if in a landscape on the surface of the Shield. The Bard's presence, which draws attention to itself as the poet describes the emotions that Hephaestus' work evokes, encourages reflection on what we look at and how we do so, or rather on what and how we imagine. The presence of an internal focalizer, more precisely determining the viewer's relationship with what is depicted, is rare and unstable. Viewers are located in their imagination on the surface of the land depicted in the Shield, and because the shores of the Ocean surrounding its edge are spatially and cognitively unreachable to humans, the Shield can more plausibly be understood as a painting of the landscape than as a model of the world.

The examples of the Sacred Grove and Dance miniature frescoes and the Grandstand fresco from Knossos will be shown as possible templates for the 'Knossian scene' in the Shield, with particular attention paid to the close proximity of the spiral ceiling on the one hand, and the spiral and circular motion of the choros diffusing into the rotational and serpentine motion of the Ocean on the other.

Velegraki Marina

[A1 - 08.10.2022, Dikti, 18.00]

The MM IIIA pottery assemblage from Building 2 at Knossos, Gypsades: a contextual analysis

This paper aims to evaluate the Middle Minoan IIIA pottery assemblage from the 2014-2015 Building 2 excavation at Lower Gypsades hill, to the south of the Palace of Knossos. Contextual and statistical analysis are applied in order to clarify the site formation process, i.e. to understand whether the archaeological strata under study are the result of primary, secondary, or even tertiary depositional episodes, and to delineate chronological phasing within the cultural-historical period between the end of the First Palace period and the beginning of the New. This is the time wherein Knossos was transformed from a regional polity to a city-state, with its influence acknowledged across the entire island. This paper also examines Building 2's taphonomic processes (burial, decay, and preservation). Two types of events are usually identified within the Minoan archaeological narrative, i.e. destruction by fire, usually caused by an earthquake or as a result of deliberate (hostile) human action, and abandonment. However, the presence of humans and their intervention in space are multidimensional, and although the aforementioned is a customary, logical explanation, concepts such as "structured deposition", "ritual abandonment" and "intentional fragmentation" are integrated into research, thus broadening the discussion. The research also emphasizes comparative study, focusing on contemporary ceramics groups from the Town and the Palace of Knossos, particularly those from residential buildings within the urban Knossian environment such as the Houses of the Sacrificed Oxen and the Fallen Blocks, the Southwest Houses, the MM IIIA Building at the Vlachakis plot and the House on the Acropolis. Anemospilia and the Alonaki Buildings as well as the Palace and Town of Galatas are also included as an integral part of the Neopalatial Knossian territory.

W

Wallace Saro

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 12.40]

Quantity and quality: engaging museum collections with new excavation data

Following recent exploratory excavation clarifying the dating, character and history of the Early Iron Age settlement site(s) on Karphi, Mikri Koprana

and Megali Koprana (Heraklion region), new assessments of the large assemblage of non-pottery materials from the 1930s excavations in the locality, held in the Heraklion Museum and never quantified or analysed, seemed highly desirable. Three studies conducted with colleagues and the collaboration of Museum staff in 2017-19 took advantage of two facts: that the 1930s excavation was carried out over a large continuous settlement area, and that the new higher-resolution trials indicated widespread simple stratigraphy (trampled earth floors with constant renewal) and a consistent site-wide destruction phase, with very limited subsequent removal of items. These facts allow most of the assemblage to be treated as belonging to a single use phase at the end of the settlement's short 200-year life. The combination of new higher-quality context information and large volumes of artefact data allows meaningful quantitative and distributional analyses, throwing light on ways of living in the town. Even the cemeteries, from which only limited material has been preserved, and which were used for some time after the settlement's abandonment, offer a new window into behaviours when quantitative methods and good contextual information are brought together for the first time. Making use of a variety of scientific analyses in this environment (XRF, LIBS, DNA, C and N isotopes), the projects were able to identify new features of extra-domestic social and economic practice in large communities developing in reaction to political upheavals at the end of the Bronze Age. These suggest the building of new and selective connections at distance and a notable, early degree of community organisation and regional social coherence. In early 2022, similar approaches to the assemblage from neighbouring Psychro held in the Ashmolean Museum are expected to produce related insights, as is the ongoing comparative study of materials from Final Neolithic-Middle Bronze Age Tzermiado Kastello held in the Heraklion Museum.

Wolf Diana

[A1 - 09.10.2022, Dikti, 10.20]

Late Minoan soft stone seals: a window on social change?

While societal discontinuities can be evidenced in changed glyptic styles, the iconography of seals can oftentimes be argued to establish continuities with the past. Late Minoan soft stone seals were largely neglected in the past, when the focus was repeatedly placed on the visually more impressive hard-stone and metal (gold) seals. However, this material constitutes a significant output of Late Minoan glyptic iconography which,

W

in contrast to seals of other materials, was continuously produced from the start to almost the end of the Late Minoan Period. The extended time during which these artifacts were produced and consumed, as well as their intimate connection to their owners, make them expressive pieces of evidence when investigating the topic of social changes that took place throughout the Late Bronze Age. Analysis of their imagery as well as spatial and temporal distribution provides insights into the development of Late Bronze Age cognition through time, and may even help shed light on the socio-cultural organization of Late Minoan Crete in different time periods.

This paper focuses for the first time on the potential of Late Minoan soft stone glyptic for understanding Late Bronze Age social structures, developments and ruptures. It uses evidence from an ongoing study of ca. 1150 soft stone seals spanning the period from the Neopalatial to the Final Palatial period. Research reveals patterns that are plausibly connected to societal developments and changes on a broader scale. For example, supra-regional distributions of recurrent seal types within one period may imply synchronically established relationships of seal users who aspired to a common status. In contrast, seal types created and re-created throughout most of the Late Bronze Age could attest to intentional diachronic links to the past. These potentially served to bridge social breaks by appropriating earlier cultural trends which may have been advantageous to the desired status or rights of social groups. The two phenomena are analyzed in the context of the current understanding of Late Minoan socio-political developments, focusing especially on ruptures and discontinuities between the Neopalatial and Final Palatial period.

Xifaras Napoleon

[A2 - 06.10.2022, Selena I, 09.00]

Continuities and discontinuities in Crete from the 12th to the 6th c. BC and the rise of the *polis*

Over recent decades, Cretan studies have attracted the attention of scholars aiming to interpret how and why society was transformed between the 12th and 6th century BC, and how the city-state emerged. Together with new archaeological data from systematic and rescue excavations and surveys all over the island, the reexamination of preexisting material and new investigations at well-known sites have shed light on a crucial period in Cretan and Greek history. New studies of settlements, cemeteries, sanctuaries and pottery analyse different aspects of the *polis* and its origins, making interesting suggestions.

In contrast to the traditional method of examining each site separately, there is now an observable tendency to study broader regions that went on to form the state territories of Cretan Polies. Site catchment offers scholars the opportunity to approach nucleated occupation in different regions, each with an urban center controlling arable land and surrounded by villages, cemeteries and shrines. Furthermore, it enables us to consider Geometric settlements that transformed into Archaic Poleis and others that were abandoned.

Among others, the above characteristic continuities and discontinuities are dealt with in the present paper. Some new archaeological evidence from the Archaic buildings at Azoria, Kavousi, enriches our knowledge of the emerging city-state, interpreted as a major discontinuity in the history of a nucleated settlement pattern. A substantial reorganization of the architectural landscape occurred here in the late 7th century BC, involving the cooperation of the entire population, with the construction of civic buildings. As this impressive change can reasonably be connected to the rise of the *polis*, it brings to mind the case of Dreros. There, the erection of the patron deity's temple and the formation of an Agora as a place of gathering at the end of the 8th century BC (?) are interpreted likewise, though in that instance as a continuity based on the constant economic and social development of the site through the Protogeometric and Geometric periods. Elsewhere on the island, different archaeological remains of various chronologies are also related to the emergence of the city-state, such as the abandonment by 630 BC of Fortetsa and the North Cemetery in Knossos, the construction of Buildings A and B at Prinias or the Pythion in Gortyn, etc.

This paper aims to discuss such continuities and discontinuities, to consider whether and how they are connected to the formation of the *polis*, as well as to observe specific economic, social, political and ideological changes on the island.

Αγγελάκης Χαράλαμπος Β.

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 09.20]

Η ιστορικότητα του δημοτικού τραγουδιού: γεγονότα, πρόσωπα και συνθήκες των Κρητικών Επαναστάσεων μέσα από το Αρχείο του Π. Βλαστού. Νέες τεχνολογίες στην Ιστορική Έρευνα

Ο Παύλος Βλαστός θεωρείται και όχι άδικα ο Πατέρας της Κρητικής Λαογραφίας. Μέσα από ένα ογκωδέστατο έργο, το οποίο φυλάσσεται στο μεγαλύτερο μέρος του αδημοσίευτο και αριθμεί 92 χειρόγραφους τόμους στο ΙΑΚ, ο Παύλος Βλαστός έχει καταφέρει να συγκεντρώσει μια τεράστια ποσότητα πληροφορίας και δεδομένων, για ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων και επιστημών και μάλιστα σε μια ταραγμένη εποχή, καθώς η Κρήτη την περίοδο των καταγραφών του (1850-1920) βρίσκεται εν μέσω επαναστάσεων και συνεχών πολεμικών γεγονότων.

Από το αρχείο αυτό επιλέξαμε, αφού ψηφιοποιήσαμε, να μελετήσουμε έναν από τους τόμους που έχει καταγράψει ο Παύλος Βλαστός με τίτλο *Ιστορικά Άσματα Κρητών*, τόμος 15β' και 16. Στον τόμο αυτόν, ο οποίος μετράει περίπου 1650 χειρόγραφες σελίδες, ο Βλαστός έχει συγκεντρώσει με χρονολογική σειρά, ιστορικά τραγούδια που αφορούν πρόσωπα, γεγονότα και επαναστάσεις της Κρήτης από την περίοδο του Βυζαντίου, της Αραβοκρατίας, τη Βενετοκρατία, την Οθωμανική κατοχή έως και την απελευθέρωσή της. Ειδικότερα, από τα 365 τραγούδια που περιέχει ο τόμος 15β' ψηφιοποιήθηκαν και μεταγράφηκαν ιστορικά τραγούδια που απλώνονται χρονικά από την επανάσταση του Δασκαλογιάννη το 1770 έως την απόδοση αυτονομίας το 1897 και την έλευση του Πρίγκιπα Γεωργίου. Επιπροσθέτως, ψηφιοποιήθηκαν και μεταγράφηκαν Ιστορικά Τραγούδια που υπάρχουν στον συμπληρωματικό τόμο 16 και αφορούν την περίοδο 1900-1908.

Σκοπός της μελέτης είναι μέσα από την επιλογή των τραγουδιών αυτών να αντλήσουμε όσο γίνεται περισσότερες πρωτογενείς πληροφορίες για μια σειρά ζητημάτων που αφορούν τις Κρητικές Επαναστάσεις αλλά και την πρώτη κοινοβουλευτική περίοδο του αυτόνομου πλέον νησιού της Κρήτης. Τα τραγούδια επιλέχθηκαν από κάθε χρονική και θεματική περίοδο, με γνώμονα την αντιπροσωπευτικότητά τους, την ιστορικότητα και τις συνοδευτικές αυτών πληροφορίες. Ο Παύλος Βλαστός, πέρα από αυτά καθαυτά τα τραγούδια που βρίθουν ιστορικών πληροφοριών και τεκμηρίων, είχε τη διορατικότητα να καταγράψει στα περισσότερα από αυτά ανά θεματική ενότητα, εκτός από τον πληροφορητή, τη χρονική περίοδο καταγραφής και την ιστορική τους τεκμηρίωση και επιπρόσθετες

πληροφορίες, δίνοντας ένα ανεκτίμητο ντοκουμέντο στον σύγχρονο ερευνητή.

Τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προέκυψαν και τα οποία αναπτύσσονται παρακάτω, θα προσπαθήσουμε να τα αναλύσουμε και να τα τεκμηριώσουμε με τη χρήση και την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας ώστε να εξαγάγουμε χρήσιμα και κρίσιμα συμπεράσματα για την ταραγμένη αυτήν περίοδο. Στόχος της μελέτης είναι να αναδειχθεί η αξία και ο πλούτος της ιστορικότητας που εμπεριέχεται στο δημοτικό τραγούδι και την προφορική παράδοση που το συνοδεύει, καθώς και να τεκμηριωθεί η αξιοπιστία και η αντικειμενικότητα των καταγραφών αυτών μέσω των νέων τεχνολογιών πληροφορικής.

Αλεξάκη Αθηνά

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 18.40]

Επιδημίες και θαύματα στην Κρήτη του 16ου αιώνα μέσα από την *Κλίνη Σολομώντος* του Ιωάννη Μορεζήνου

Το 1592 ο Χάνδακας πλήττεται από μια επιδημία πανώλης που θα κρατήσει πάνω από τρία χρόνια και θα αφήσει πίσω της πλήθος νεκρών. Η ασθένεια θα προσβάλει και έναν λόγιο ιερέα του Χάνδακα, τον Ιωάννη Μορεζήνο, ο οποίος θα επιβιώσει και θα γράψει την *Κλίνη Σολομώντος*, μια συλλογή από εξήντα θαύματα της Παναγίας, σε δημώδη πεζό λόγο. Στην εισαγωγή της *Κλίνης*, ο ιερέας γνωστοποιεί στους αναγνώστες/ ακροατές τον λόγο του εγχειρήματος: Όσο ήταν άρρωστος, η Παναγία τού εμφανίστηκε σε όραμα και τον διαβεβαίωσε για τη σωτηρία της ζωής του. Ως δείγμα, λοιπόν, ευγνωμοσύνης προς την Παναγία για την επιβίωσή του από τη φονική ασθένεια, ο λόγιος ιερέας γράφει εκείνη τη συλλογή θαυμάτων της Θεοτόκου ώστε να την εγκωμιάσει. Ο Μορεζήνος σε πολλές διηγήσεις θαυμάτων της *Κλίνης* κάνει λόγο για τη θεραπευτική δύναμη της Παναγίας, η οποία μεσιτεύει για τη σωτηρία των ανθρώπων, όχι μόνο από λοιμώδεις νόσους αλλά και από άλλες ασθένειες ή αναπηρίες.

Ωστόσο το χρονικό της επιδημίας διασώζεται σε ένα ακόμη κείμενο, ανώνυμου συγγραφέως: την *Κρητική διήγησιν* για το θανατικό του 1592-1593. Στο επίσης δημώδες πεζό αυτό κείμενο, ο συγγραφέας καταγράφει σε μορφή χρονικού την περίοδο της επιδημίας πανώλης στο Κάστρο, δίνοντας μια σύντομη αλλά γλαφυρή περιγραφή για την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη και στα περίχωρα.

Στην προτεινόμενη εισήγηση επιχειρείται η ανασκόπηση της πρωτόγνωρης αυτής εμπειρίας για την Κρήτη, με οδηγό τα κείμενα του Ι. Μορεζήνου και του ανώνυμου συγγραφέα του χρονικού. Μέσα από την οπτική των δύο

συγγραφέων αντιλαμβανόμαστε, σε έναν βαθμό, πώς αντιμετωπίστηκε η δύσκολη αυτή συγκυρία από δύο εκπροσώπους της κρητικής λογιόσύνης που την έζησαν και την κατέγραψαν, αφήνοντας να διαφανεί σύμπτωση στον τρόπο που οι δύο συγγραφείς ερμήνευσαν τα αίτια της επιδημίας.

Αλεξόπουλος Γιώργος Ι.

[Α1 - 08.10.2022, Δίκη, 09.40]

Φως στη μινωική «δεξαμενή καθαρμών». Συνέχειες και ασυνέχειες — υλικές και άυλες παράμετροι της τελετουργικής αρχιτεκτονικής του αδύτου

Η λεγόμενη Δεξαμενή Καθαρμού του Ακρωτηρίου (Αλεξίου 1972· Ντούμας 1982: 295· 1992: 128), μετάφραση του εβανσικού «Lustral Basin» (Evans 1921: 405), είναι μία από τις καλύτερα διατηρημένες· έτσι, η άποψή μας για αυτόν τον ιδιάζοντα χώρο της μινωικής αρχιτεκτονικής συνδιαμορφώθηκε με την εξέλιξη της έρευνας του Ακρωτηρίου. Ο Έβανς την περιέγραψε πρώτος, αρχικά ως δεξαμενή νερού ή ως λουτρό (Evans 1901: 60-63, εικ. 18-19) και έπειτα ως χώρο επιτελέσεων (initiator area) τελετουργικών καθαρμών (Evans 1921: 405-422).

Ακολουθώντας τον, ο Μαρινάτος τη χαρακτήρισε «μυστηριώδες και μυστηριακόν ίσως διαμέρισμα», αλλά έκρινε ότι «το καλύτερον είναι να χαρακτηρίζονται τα διαμερίσματα ταύτα ως Ιερά Άδυτα» (Μαρινάτος 1976: 24). Παρόλο που για τον ανασκαφέα του η «θρησκευτική φύσις» του χώρου ήταν βεβαία και «η πρώτη σκέψις, φυσικά, είναι ότι πρόκειται περί βωμού», παραδέχθηκε πως «τίποτε περισσότερο δεν γνωρίζομεν» (Μαρινάτος 1976: 24-25, εικ. 3-4, πίν. 38· πρβλ. Evans 1921: 405-422).

Ο Αλεξίου κατέταξε τις Δεξαμενές Καθαρμού μαζί με τις υπόστυλες κρύπτες, τα ιερά με θρανία και τους βωμούς στους ιερούς χώρους, επειδή δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι είναι λουτρά ή έχουν άλλο πρακτικό σκοπό· συνεπώς μόνο «λατρευτικό» χαρακτήρα θα μπορούσαν να έχουν (Αλεξίου 1972: 425).

Προσφάτως η Κόπακα, αναφερόμενη στην τοιχογράφηση του Θηραϊκού αδύτου με αιμάσσοντα διπλά Κέρατα (Αλεξόπουλος 2008) και σε «καλύβες εμμήνων» (menstruation huts) φυλετικών κοινωνιών, πρότεινε, κατ' αναλογία, τη Δεξαμενή Καθαρμού ως ιδιαίτερο επιτελεστικό περιβάλλον για την έμμηνο περίοδο (menstruation environment) και άλλες γονιμικές τελετουργίες (Koraka 2009, πρβλ. Marinatos 1984: 186).

Οι παραπάνω ερμηνείες και χαρακτηρισμοί δύνανται να γίνουν αποδεκτοί, επειδή το άδυτο, ευρισκόμενο στον αντίποδα της διάτρητης νεοανακτορικής αρχιτεκτονικής, αντί να πλημμυρίζει με φως είναι

βυθισμένο στο σκότος. Με άλλα λόγια, το «μυστήριο» που το περιβάλλει είναι συνυφασμένο με το σκοτάδι· ωστόσο η Πλάτωνος έδειξε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αδύτων βρίσκεται πλάι σε πολύθυρα (Πλάτωνος 1990). Στο Ακρωτήρι η μετάβαση από τη ΜΚ προς την ΥΚ περίοδο σηματοδεύτηκε από μια εκτεταμένη σεισμική ερείπωση, σημείο καμπής για τη θηραϊκή πόλη, που όμως δεν κατάφερε να ανακόψει την ιστορική συνέχεια και ο οικισμός απέδειξε τη δυναμική του. Στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης εισήχθη από την Κρήτη ένα σύνολο αρχιτεκτονικών μονάδων που σημάδεψαν τη συνέχεια του κυκλαδικού μικρο-πολιτισμού και ανέδειξαν μια ιδιαίτερη σχέση με το κρητικό κέντρο. Η Δεξαμενή Καθαριού, όποια χρησιμότητα και αν είχε, είναι ειδοποιό στοιχείο της μινωικής αρχιτεκτονικής και περιλαμβάνεται σε αυτό το εισηγμένο σύνολο. Ο μαρινάτειος όρος δεν υποστηρίχθηκε περαιτέρω και η μονάδα του Ακρωτηρίου, φορτισμένη με την αυτοαναφερόμενη σημασία της εβανσικής ονοματοθεσίας, βρήκε μόνο έμμεση αιτιολόγηση στην εξαιρετική μελέτη του Ντούμα για τους κυανοκέφαλους στην τέχνη της Θήρας (1987).

Κάθε προσπάθεια κατανόησης του χώρου προσκρούει στην παραδοξότητα της αφηγηματικής τοιχογράφησης του μέσα στο σκότος και αυτό ενθάρρυνε την αποκατάσταση παραθύρων (Ντούμας 1991: 246, εικ. 2· Παλυβού 1999· Παλγνου 2005:εικ. 633). Εντέλει, τι είναι το άδυτο; Σκοτεινό ή φωτεινό;

Αλετράς Ζαχαρίας

[B - 05.10.2022, Σελένα II, 18.40]

Συμπεράσματα της μελέτης των ανασκαφών τεσσάρων λουτρικών κτηρίων στο Ηράκλειο (8ος έως 12ος αιώνας)

Στην παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της μελέτης των ανασκαφών τεσσάρων λουτρικών κτηρίων στο ιστορικό κέντρο του Ηρακλείου. Τα χρονολογικά όρια της έρευνας εκτείνονται από τα τέλη του 7ου/αρχές 8ου αιώνα έως τα τέλη του 12ου αιώνα. Αρχικά μελετήθηκε η ιστορική εξέλιξη του Ηρακλείου και η συζήτηση για τον χρόνο ανάδειξης του Ηρακλείου από πόλισμα σε πόλη και πρωτεύουσα της Κρήτης. Έμφαση δόθηκε στη μελέτη των νομισματικών ευρημάτων από τις ανασκαφές των λουτρών προκειμένου να διαπιστωθεί η συνέχεια ή η ασυνέχεια της χρήσης των κτηρίων, ενώ με βάση στρωματογραφικά δεδομένα έγινε σύγκριση με ανασκαφές στο άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον τους.

Μετά από έρευνα στα Αρχεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, καθώς και τη μελέτη του αρχαιολογικού υλικού, πραγματοποιήθηκε ο ανασχεδιασμός των ανασκαφών. Ακολούθησε η ερμηνεία, η σύγκριση της τυπολογίας και της τεχνολογίας των λουτρών με αποτέλεσμα την τυπολογική τους ταξινόμηση αλλά και την υποθετική τους αναπαράσταση. Έπειτα συγκρίθηκαν με αντίστοιχα λουτρικά στον Dar al-Islam και στο Βυζάντιο με παραδείγματα από την Κρήτη, την Ελλάδα, τη Μικρασία, την Ιταλία, τη Συρία, τη Βόρεια Αφρική, την Αίγυπτο και την Ιβηρική.

Τα συμπεράσματα της έρευνας αφορούν τη συνέχεια ή ασυνέχεια της λουτρικής παράδοσης του Ηρακλείου ως όψης του καθημερινού αστικού βίου, καθώς τα λουτρά αποτέλεσαν *inertia* του βυζαντινού και του ισλαμικού πολιτισμού. Μέσα από τη μελέτη αναδεικνύονται πτυχές της ώσμωσης ανάμεσα στον βυζαντινό και στον ισλαμικό πολιτισμό και της συνέχειας ή της διακοπής της λουτρικής παράδοσης ανάμεσα στην άλωση του Χάνδακα από το Βυζάντιο και της επανίδρυσης της πρωτεύουσας μετά την προσωρινή μεταφορά της στο φρούριο Τέμενος.

Εν τέλει η έρευνα των λουτρών του Ηρακλείου αναδεικνύει τοπόσημα και υποδομές του δημόσιου αστικού βίου της μεσοβυζαντινής και ισλαμικής πρωτεύουσας της Κρήτης, ενώ δίνει το έναυσμα για τη μελέτη της λουτρικής παράδοσης κατ' αυτή την περίοδο (8ος-12ος αιώνες). Εξάλλου αναδεικνύεται το γεγονός ότι, αν και το Ηράκλειο φαίνεται να έχει απωλέσει σημαντικά αρχαιολογικά τεκμήρια και υπάρχουν αναπάντητα κενά στην ιστορική έρευνα, η μελέτη των αρχαιολογικών καταλοίπων και η εκ νέου διερεύνηση των πηγών είναι σε θέση να επαναπροσδιορίσει τα δεδομένα στην έρευνα της πόλης.

Αλιγιζάκη Στέλλα

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 09.00]

Το ιδιόγραφο Υπόμνημα του Ιακώβου Κουμή προς τον βασιλιά Όθωνα (2 Ιουλίου 1843) και η επαναστατική κινητοποίηση του 1841 στην Κρήτη

Η επανάσταση του 1841 δεν έχει επαρκώς διερευνηθεί, αν και σώζεται πλήθος αρχειακού υλικού σε ποικίλες συλλογές. Ο εντοπισμός του χειρόγραφου Υπομνήματος του οπλαρχηγού Σελίνου Ιακώβου Κουμή στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, γνήσιου αντιγράφου εκείνου που επέδωσε ο αγωνιστής στον βασιλιά Όθωνα, και η συγκριτική του παρουσίαση με το Ημερολόγιο των αδελφών Χαιρέτη, καθώς και τα έγγραφα του Ελληνικού Προξενείου της περιόδου αποτελεί το θέμα της εισήγησης και φωτίζει μια νέα φάση της διαμάχης στρατιωτικών και πολιτικών παραγόντων μετά την Επανάσταση του 1821.

Ο Ιάκωβος Κουμής (1796-1865), Φιλικός, μαχητικός αγωνιστής στην Κρήτη ήδη από την έναρξη της επανάστασης και στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά το 1824, είναι γνωστός για κατορθώματα που διασώθηκαν τόσο από την κρητική παράδοση όσο και από τις ιστορικές αρχειακές πηγές. Αναδείχθηκε σε τοπικό ηγέτη μετά το 1826 τόσο στο στρατιωτικό όσο και στο πολιτικό πεδίο. Οπλαρχηγός Σελίνου, εκπρόσωπος της επαρχίας σε τοπικές συνελεύσεις, ήδη το 1830 υπέγραψε διάφορα ψηφίσματα και ανέλαβε δυναμικό ρόλο στην επιζήτηση εξωτερικής βοήθειας για την ευόδωση του Κρητικού Αγώνα. Μετά το 1830 εγκαταστάθηκε αρχικά στο Ναύπλιο και μετέπειτα στους Μολάους, όπου του παρασχέθηκαν εθνικές γαίες ανάλογες με τον βαθμό του στη Στρατιωτική Φάλαγγα, που είχε σχηματίσει ο Όθωνας. Εκεί δολοφονήθηκε αργότερα, ενώ η προσωπική του περιουσία, όπως και άλλων Κρητών, είχε αναλωθεί για την επαναστατική δράση.

Ξεχωριστής σημασίας είναι η δράση του περί το 1840. Ήδη τότε μεταξύ των κρητών προσφύγων του Ναυπλίου κυκλοφορούσε ψήφισμα υπέρ ενός βρετανικού προτεκτοράτου, με καθεστώς τύπου Επτανήσων ή Σάμου, πράγμα που στήριζαν εκπρόσωποι της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα. Έτσι, είχε διαμορφωθεί και το λεγόμενο Κόμμα της Ηγεμονίας, στο οποίο φερόταν εμπλεγμένος και ο Ιάκωβος Κουμής.

Στα τέλη του 1840 πολιτικοί και οπλαρχηγοί, κυρίως κρητικής καταγωγής και εγκατεστημένοι στην Ελλάδα (Βασίλης Χάλης, Ιάκωβος Κουμής, Εμμανουήλ Πατελάρος, Αναγνώστης Τσουδερός, Εμμανουήλ Δεικτάκης, οι αδελφοί Χαιρέτη, ο Βασιλογιώργης και ο νεαρός τότε διακεκριμένος μετέπειτα Έλληνας πολιτικός, Αλέξανδρος Κουμουνδούρος), ήλθαν σε επικοινωνία με οπλαρχηγούς που είχαν παραμείνει στο νησί και άρχισαν επαναστατική κινητοποίηση. Ο Κουμής ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στο επιχειρησιακό μέρος στην περιοχή του Σελίνου με την έγκριση του έλληνα βασιλιά και συνεργαζόμενος με τον Βασίλειο Χάλη. Οι Τούρκοι διαμαρτυρήθηκαν στον έλληνα πρόξενο και προσπάθησαν ανεπιτυχώς να δολοφονήσουν τον Κουμή, ενώ ταυτοχρόνως καταδίωξαν τους έλληνες υπηκόους που ήταν εγκατεστημένοι στο νησί.

Μέσα στη διπλωματική αλληλογραφία του Ελληνικού Προξενείου αναφέρεται ότι ο Κουμής μάλλον παρασύρθηκε από την κινητοποίηση για την επιδίωξη διαμόρφωσης αγγλικού προτεκτοράτου στην Κρήτη. Στην εισήγηση συγκρίνονται τα στοιχεία αυτά με όσα αναφέρει ο ίδιος ο οπλαρχηγός στο Υπόμνημά του με ημερομηνία 2/7/1843 προς τον έλληνα βασιλιά. Η σύγκριση των πληροφοριών του Υπομνήματος με ποικίλες άλλες σωζόμενες πηγές διαφωτίζουν όλο το πλέγμα των σχέσεων των

πρωταγωνιστών της επανάστασης του 1841. Ο πόθος της απελευθέρωσης από τους Τούρκους ευνόησε τη συνεργασία του Κουμή με τον Εμμ. Αντωνιάδη κατά την Επανάσταση του 1821, συνεργασία, όμως, που ανακόπηκε σε κλίμα σκληρής αντιπαλότητας το 1841.

Η εμπιστοσύνη του οπλαρχηγού προς τον Όθωνα τον εξώθησε στη σύνταξη και αποστολή του Υπομνήματος το 1843, ενώ έναν χρόνο μετά τον βρίσκουμε στην Εθνοσυνέλευση να εκπροσωπεί τους Κρητικούς.

Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη Μαρία

[Α1 - 07.10.2022, Δίκη, 11.40]

Κρητομυκηναϊκά «ελεφαντουργήματα» από τη δυτική Κρήτη

Η ελεφαντουργία ήκμασε στα μυκηναϊκά χρόνια και τα προϊόντα της αποτελούν πολυτελή και σπάνια έργα τέχνης του κρητομυκηναϊκού κόσμου. Η σύνθεση, η οποία κοσμούσε το υποπόδιο του θολωτού τάφου Α των Αρχανών, είναι ένα μοναδικό έκθεμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου. Δύο αντίστοιχα αντικείμενα από τον θολωτό τάφο της Φυλακής Αποκορώνου και από έναν θαλαμοειδή τάφο της Κυδωνίας κοσμούν σήμερα το Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων.

Η σύνθεση της Φυλακής στηρίζεται αποκλειστικά στο υποπόδιο των Αρχανών, καθώς ο τάφος της Φυλακής είχε συληθεί από όλα τα ευμεγέθη και πολύτιμα κτερίσματα και το υπόλοιπο περιεχόμενο του είχε πλήρως διαταραχθεί και κατακερματιστεί. Το αντικείμενο της Κυδωνίας επίσης βρέθηκε αναμοχλευμένο. Η ανασύνθεσή του είναι υποθετική και στηρίχτηκε από τη μια στη θέση εύρεσης των διαφόρων στοιχείων του στη μυκηναϊκή εικονογραφία και από την άλλη, κατά μεγάλο μέρος σε αριθμητικούς υπολογισμούς στο εργαστήριο συντήρησης.

Ανδριανάκης Μιχάλης

[Β - 05.10.2022, Σελένα II, 17.00]

Παλαιότερα στρώματα ζωγραφικής στον ναό του Μιχαήλ Αρχαγγέλου Επισκοπής Κισάμου

Στο Θ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο στην Ελούντα είχαν παρουσιαστεί τα τρία παλαιότερα από τα πέντε στρώματα κονιάματος στον παλαιοχριστιανικό περίκεντρο ναό-βαπτιστήριο του Μιχαήλ Αρχαγγέλου στην Κάτω Επισκοπή Κισάμου (Μιχάλης Ανδριανάκης, «Παλαιότερα στρώματα ζωγραφικής στον ναό της Επισκοπής Κισάμου», Θ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Ελούντα 1-6 Οκτωβρίου 2001, Περιλήψεις, Ηράκλειο 2001, σ.154-155). Με την ολοκλήρωση των εργασιών έρευνας

στα επόμενα χρόνια προέκυψαν νέα στοιχεία και διευκρινίστηκαν άλλα, τα οποία είχαν εξεταστεί με τα τότε υπάρχοντα δεδομένα.

Την αρχική υπόθεση για τη χρονολόγηση του μνημείου στην παλαιοχριστιανική περίοδο επιβεβαίωσαν εκτός της αρχιτεκτονικής, των ψηφιδωτών δαπέδων και των λίγων γλυπτών, το πρώτο στρώμα ζωγραφικής, τμήματα του οποίου αποκαλύφθηκαν σε διάφορα σημεία του ή καλύπτονται ακόμη κάτω από τα επόμενα στρώματα. Στον μεγάλο τρούλο σώζεται μέρος από την παράσταση της Ανάληψης, στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας του ιερού διατηρείται τμήμα μορφής αγγέλου από παράσταση της Παναγίας μεταξύ αγγέλων και στην καμάρα του ιερού εντοπίζεται εκτεταμένο στρώμα κονιάματος, χωρίς τη διατήρηση χρωμάτων κάτω από αυτό, του 12ου αιώνα. Στον νάρθηκα σώζεται παράσταση γεροντικής μορφής, πιθανώς του Ευαγγελιστή Ματθαίου και νεαρού γενειοφόρου μάρτυρα, καθώς και λείψανα από το πλαίσιο άλλων παραστάσεων. Πρόκειται για χαρακτηριστικά επαρχιακού χαρακτήρα έργα του 6ου-7ου αιώνα, τα οποία πιθανώς δημιουργήθηκαν σταδιακά και δεν φαίνεται να κάλυπταν όλες τις επιφάνειες του ναού. Ξεχωρίζει για την πολύ υψηλή ποιότητα παράσταση του Αγίου Γεωργίου με αφιερωτή στο νότιο παστοφόριο-βαπτιστήριο, που μπορεί να συγκριθεί με ψηφιδωτά στον Άγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης, καθώς και εικόνες από τη Μονή Σινά.

Το δεύτερο στρώμα αποκαλύφθηκε στο βόρειο παστοφόριο και το συνεχόμενο κλίτος. Αποτελείται από διάχωρα με παραστάσεις διάλιθων σταυρών μέσα σε τοξωτά πλαίσια που μιμούνται ορθομαρμάρωση, με επιγραφές που αναφέρονται είτε στον Σταυρό είτε σε αφιερωτές. Η ανεικονική θεματολογία με την κυριαρχία του θέματος του Σταυρού, καθώς και ο τύπος των γραμμάτων των επιγραφών, οδηγούν στον 8ο-9ο αιώνα, στην περίοδο της Εικονομαχίας. Στη συνέχεια ο ανεικονικός διάκοσμος καλύφθηκε από λεπτό στρώμα λευκού κονιάματος, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σαν υπόβαθρο κατά τη νέα τοιχογράφηση του ναού στα τέλη του 2ου αιώνα. Τόσο η τοιχογράφηση του ναού με εικονομαχικό διάκοσμο όσο και η «καταδίκη» του με την κάλυψή του από το τρίτο στρώμα, σε εφαρμογή και στις δύο περιπτώσεις της κεντρικής πολιτικής, ενισχύουν την άποψη ότι ο ναός υπήρξε επισκοπικός ήδη από την περίοδο αυτή, γεγονός που συνάδει με τη σταδιακή υποβάθμιση της παραλιακής πόλης της Κισάμου, έδρα της ομώνυμης παλαιοχριστιανικής Επισκοπής.

Η αποκάλυψη του πρώτου στρώματος σε έναν εν λειτουργία από το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα ναό, είναι μια σημαντική συμβολή στην έρευνα της πρώιμης, ελάχιστα γνωστής, μνημειακής τέχνης στο νησί και επιβεβαιώνει τους στενούς και τότε δεσμούς με την παράδοση του

Κέντρου. Το εικονομαχικό στρώμα, το τρίτο που εντοπίζεται στην Κρήτη, εκτός από το γνωστό στον ναό του Αγίου Νικολάου και το αδημοσίευτο στον ναό της Αγίας Κυριακής Αργυρούπολης, συμβάλλει επίσης στην προσέγγιση μιας ταραχώδους για το Βυζάντιο περιόδου, για την οποία οι πληροφορίες των μνημείων και των πηγών για το νησί είναι εξαιρετικά περιορισμένες.

Ανδρόνογλου Ιωάννης

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 17.40]

Αναπαραστάσεις ελληνικότητας στο έργο του Βενιζέλου και στη σύνθεση για κιθάρα (1928-1932)

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της πολιτιστικής πολιτικής του κρητικού πολιτικού Ελευθερίου Βενιζέλου αποτέλεσε η έννοια της ελληνικότητας και η προώθησή της μέσω των Τεχνών.

Πρόκειται για μια εννοιολογική «επανάσταση», όσον αφορά τον συγκεκριμένο όρο, που εξελίσσεται σε πολιτισμική με κύριο εκφραστή του Βενιζελισμού στον χώρο της νεοελληνικής έντεχνης μουσικής δημιουργίας τον Μανώλη Καλομοίρη. Η έννοια της ελληνικότητας μετασχηματίστηκε στην τελευταία του διακυβέρνηση χωρίς να αλλάξει, όμως ουσιοκρατικά. Αυτός ο μετασχηματισμός διατυπώνεται στο φιλελεύθερο τμήμα των εκπροσώπων της Γενιάς του '30.

Κατά τα έτη διακυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου, και ειδικότερα κατά την περίοδο 1928-1932, συναντάται ένα μουσικό γεγονός που αξίζει να ερευνηθεί. Πρόκειται για την ενασχόληση ελλήνων κιθαριστών σε συνθετικό επίπεδο με την ελληνική δημόδη μουσική παράδοση/ελληνική παραδοσιακή μουσική.

Αυτό το μουσικό γεγονός συντελείται μέχρι σήμερα δίχως διακοπές. Η ερμηνεία έργων, τα οποία χαρακτηρίζονται από ελληνικά δημόδη μουσικά στοιχεία, από ένα δυτικής προελεύσεως μουσικό όργανο συνιστά ένα ζήτημα μουσικοαισθητικής και ιστορικής ανάγνωσης.

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί την ανάλυση επιλεγμένων έργων ελλήνων κιθαριστών συνθετών της περιόδου 1928-1932 σε σύγκριση με τα παραδοσιακά τους πρότυπα. Πιο συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν: Ποιος ο δανεισμός στοιχείων; Διατηρούνται αυτούσια ως μουσικά θέματα ρυθμοί, τεχνικές, ή έμμεσα ως δημοτικοφανείς μελωδίες;

Σε συνδυασμό με τον καθορισμό της έννοιας της ελληνικότητας και τη διαμόρφωσή της στην πολιτική σκέψη του Ελευθερίου Βενιζέλου, τίθεται επί τάπητος το ζήτημα βαθμού επίδρασής της διαμέσου του Μανώλη

Καλομοίρη στη σύνθεση έργων για κιθάρα κατά την περίοδο 1928-1932, όπως και μεταγενέστερα.

Πρωτογενές υλικό αποτελούν τα έργα για κιθάρα εκείνης της περιόδου, είτε πρόκειται για μεταγραφές είτε για διασκευές ή και αυτοτελείς συνθέσεις. Εν συνεχεία, η ανάλυση του ερευνητικού υλικού τοποθετείται μέσα στις γενικότερες ιστορικές και μουσικοαισθητικές συνθήκες της εποχής σύνθεσης των εν λόγω έργων.

Σκοπό της μελέτης αποτελεί η ευρύτερη κατανόηση του εν λόγω μουσικού γεγονότος, καθ' ότι τα έργα αντιμετωπίζονται ως μέρος ενός ευρύτερου συνόλου και όχι ως αυτόνομα αντικείμενα, όπως ορίζει το κίνημα της τέχνης για την τέχνη με κύριο εκφραστή τον Edward Hanslick.

Αντύπας Μηνάς

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 17.00]

«Ο γενίτζερης αφεντάκης χαμήταγας συνεφώνησε μετά του ρεΐση αλεξανδρή γιάννη παπαφούρη και ναύλοσε το καϊκίόν του» Οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ Ύδρας και Κρήτης την τελευταία προεπαναστατική δεκαετία (1811-1821)

Σκοπός της συγκεκριμένης παρουσίασης είναι η ανάδειξη των σχετικά υποτιμημένων στην ιστορική έρευνα εμπορικών επαφών μεταξύ Ύδρας και Κρήτης τα τελευταία προεπαναστατικά χρόνια. Η παρουσίαση στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην επεξεργασία πληροφοριών από μια σειρά δημοσιεύτα έγγραφα, συμβόλαια και κατάστιχα του Τοπικού Αρχείου Ύδρας σε συνδυασμό με τους δημοσιευμένους από τον Αντώνιο Λιγνό λογαριασμούς εμπορικών ταξιδιών στους τόμους του Αρχείου Κοινότητας Ύδρας.

Το πλούσιο αρχειακό υλικό του νησιού αναδεικνύει τη σταθερή και πυκνή επαφή μεταξύ Ύδρας και Κρήτης σε όλη τη διάρκεια της τελευταίας προεπαναστατικής δεκαετίας. Ίσως αυτοί οι εμπορικοί δεσμοί θεωρούνται κάπως «αυτονόητοι» δεδομένου του πρωταγωνιστικού ρόλου των Υδραίων στο διαμετακομιστικό εμπόριο του Αιγαίου και γενικότερα της Μεσογείου στη διάρκεια αυτών των χρόνων.

Παρόλα αυτά, η εξέταση του ζητήματος στη δοσμένη χρονική συγκυρία αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η περίοδος μετά το 1815 θεωρείται η εποχή της κρίσης της ναυτιλίας της Ύδρας και των άλλων νησιών του Αιγαίου. Ωστόσο η διάρκεια, το βάθος και τα χαρακτηριστικά της προεπαναστατικής οικονομικής κρίσης δεν έχουν αναδειχθεί σε όλη τους την έκταση μέχρι και σήμερα. Ο Βασίλης Κρεμμυδάς, σε μελέτες όπου ανέδειξε αυτό το ζήτημα (1977, 2002), υποστήριξε ότι στη διάρκεια αυτής

της δεκαετίας οι υδραίοι ναυτικοί στράφηκαν όλο και περισσότερο στη διενέργεια ταξιδιών μεταξύ των νησιών και ακτών του Αιγαίου, εξαντλώντας τις πιθανότητες σίγουρου κέρδους προκειμένου να αναπληρώσουν, έτσι, τις οικονομικές τους απώλειες.

Από αυτήν τη σκοπιά ο βασικός προβληματισμός της παρουσίασης έγκειται στο αν η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ Ύδρας και Κρήτης στη διάρκεια των ετών 1811-1821 μπορεί να προσφέρει απαντήσεις σε σχέση με αυτό το ζήτημα. Αν δηλαδή τα λιμάνια της Κρήτης αποτέλεσαν μια εναλλακτική και αξιόπιστη αγορά προκειμένου οι υδραίοι πλοιοκτήτες και καπετάνιοι να «κρατήσουν» τις θέσεις τους στο εμπόριο της ανατολικής Μεσογείου.

Τα αρχειακά τεκμήρια αναδεικνύουν, ακόμα, το σύνθετο πλέγμα δικτύων και συνεργασιών που αναπτύσσονταν στη ναυτιλία και το διανησιωτικό εμπόριο του Αιγαίου. Επισημαίνεται ιδιαίτερα η σημασία των μικρών και μεγάλων κρητικών λιμανιών –ιδιαίτερα των Χανίων– για τους υδραίους καπετάνιους, καθώς επίσης και ο ρόλος των μουσουλμάνων εμπόρων της Κρήτης που ναύλωναν σε σταθερή βάση Υδραίους για τον ανεφοδιασμό του νησιού σε σιτηρά και άλλα εμπορεύματα.

Τέλος, πιστεύουμε ότι η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ υδραίων ναυτικών και κρητικών εμπόρων μπορεί –ίσως– να προσφέρει πρόσθετα στοιχεία από τη σκοπιά του τι ακολούθησε αμέσως μετά, κατά την Επανάσταση του 1821. Μπορούμε, δηλαδή, να ισχυριστούμε ότι τα διαμορφωμένα προεπαναστατικά δίκτυα και οι επαφές των υδραίων πλοιοκτητών έπαιξαν ρόλο στην υπόθεση της Επανάστασης στην Κρήτη και στην ενεργή παρέμβαση τους στο εξεγερμένο νησί;

Αρακαδάκη Μαρία

[B&Γ - 09.10.2022, Σελένα Ι, 10.40]

Σπιναλόγκα, τρεις ξεριζωμοί: 1715, 1898, 1957

Από προφορικές αφηγήσεις και μνήμες, αλλά και από τη λογοτεχνική και κοινωνιολογική, κυρίως, βιβλιογραφία, είναι ευρύτατα γνωστή η περίοδος της λειτουργίας της Σπιναλόγκας ως χώρου απομόνωσης και κοινωνικού αποκλεισμού. Λιγότερο γνωστή είναι η κοινωνική πραγματικότητα και η λειτουργία του χώρου στη Σπιναλόγκα σε προγενέστερες ιστορικές περιόδους, στη διάρκεια των τεσσάρων τουλάχιστον τελευταίων αιώνων.

Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας η Σπιναλόγκα ήταν μια στρατιωτική βάση, απροσπέλαστη για τους έξω και φυλακή για τους μέσα, τη φρουρά και τους ολιγάριθμους πολίτες που (ως τεχνίτες, ταβερνιάρηδες κλπ.) ήταν εγκατεστημένοι εκεί. Ακόμη και σε περιόδους ηρεμίας κανείς, είτε

στρατιώτης είτε αξιωματικός, δεν επιτρεπόταν να εγκαταλείψει το φρούριο όσο διαρκούσε η θητεία του. Ένα άλλο κεφάλαιο από τη δύσκολη ζωή στη νησίδα υπήρξε η εγκατάσταση των χαϊνιδων, ντόπιων προσφύγων με τις οικογένειές τους, ενώ στην Κρήτη μαίνονταν οι επιχειρήσεις του Κρητικού Πολέμου και οι Τούρκοι είχαν καταλάβει από το 1647 όλη τη χερσαία περιοχή του Μεραμπέλου.

Μετά το 1715 ήταν η σειρά των μουσουλμάνων να κλειστούν μέσα στα τείχη: Τουρκική φρουρά και πολίτες εγκαταστάθηκαν εδώ και ο πληθυσμός τους σταδιακά αυξήθηκε σε αρκετές εκατοντάδες. Αν και οι παραγμένες περίοδοι των κρητικών επαναστάσεων οδηγούσαν στον αποκλεισμό τους, γνώρισαν μεγάλα διαλείμματα ειρηνικής διαβίωσης που τους επέτρεψαν να αναπτύξουν αξιόλογες εμπορικές δραστηριότητες.

Η Σπιναλόγκα εκκενώθηκε από την τουρκική φρουρά και το μεγαλύτερο μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού της το 1898. Η απομόνωση των λεπρών θεσπίστηκε από την Κρητική Πολιτεία το 1903 και άρχισε να πραγματοποιείται αμέσως μετά. Η εξέλιξη αυτή ανάγκασε και τις τελευταίες μουσουλμανικές οικογένειες που είχαν απομείνει στη νησίδα να αποχωρήσουν. Η ζοφερή περίοδος του εγκλεισμού των λεπρών ολοκληρώθηκε το 1957 με τη μεταφορά των τελευταίων ασθενών στην Αγία Βαρβάρα Αττικής και την κατάργηση του ιδρύματος.

Παρά την τεράστια δημοσιότητα που έχει αποκτήσει η Σπιναλόγκα με την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, την (προσώρας ατελέσφορη) προσπάθεια ένταξής της στον κατάλογο των Παγκόσμιων Μνημείων της UNESCO, αλλά και το φορτίο συνειρμών και συμβολισμών που πρόσφατα δημιούργησε η κοινωνική απομόνωση λόγω της πανδημίας, η ιστορική της πορεία εξακολουθεί να έχει ανάγκη μιας ευρείας, νηφάλιας και αντικειμενικής θεώρησης, χωρίς μονομερείς αντιμετώπισεις. Στο πλαίσιο της ανάγκης αυτής εντάσσεται η παρούσα ανακοίνωση, στην οποία επιχειρείται μια πιο συνολική, διαχρονική ματιά σε ορισμένα σημεία-τομές στην ιστορική πορεία του μνημείου.

Ασλανίδης Κλήμης

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 10.00]

Η οικοδομική ιστορία του Ναού της Παναγίας στην Αγία Ρουμέλη Σφακίων

Οι επιπτώσεις των φυσικών καταστροφών, γεωπολιτικών ανακατατάξεων, οικονομικών ανατροπών, δημογραφικών αλλαγών και πολιτισμικών μετασχηματισμών και γενικώς των ιστορικών ρήξεων και ασυνεχειών έχουν αποτυπωθεί στα περισσότερα από τα μνημεία της Κρήτης, ιδίως στα

εκκλησιαστικά μνημεία της υπαίθρου. Η περίπτωση του ναού της Παναγίας στην Αγία Ρουμελή είναι χαρακτηριστική. Στη διάρκεια της μακράς ιστορίας του έχει αλλάξει μορφή πολλές φορές, προσαρμοζόμενος στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Η πρόσφατη αποτύπωση του μνημείου στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος του Πολυτεχνείου Κρήτης επέτρεψε τη λεπτομερή μελέτη των ερειπίων και την εξαγωγή συμπερασμάτων για την αναπαράσταση της αρχικής μορφής, καθώς και την οικοδομική του ιστορία, τα οποία συμπληρώνουν τις γνώσεις μας γύρω από αυτό.

Διακρίνονται τέσσερις κύριες οικοδομικές περιόδους. Στην πρώτη περίοδο ανήκει το θεμέλιο του νότιου τοίχου του ναού. Είναι κτισμένο με το πολυγωνικό σύστημα τοιχοποιίας και μπορεί να χρονολογηθεί στην κλασική ή την ελληνιστική περίοδο. Αυτή είναι η εποχή ακμής της αρχαίας Τάρρας, της πόλης που ήταν κτισμένη στη θέση του σύγχρονου οικισμού της Αγίας Ρουμελής, στις εκβολές του ποταμού που διατρέχει το φαράγγι της Σαμαριάς. Το διατηρούμενο θεμέλιο ανήκει σε άνδρη ενός δημοσίου οικοδομήματος, το οποίο ίσως ορθώς έχει ταυτιστεί με τον ναό του Ταρραίου Απόλλωνος, μολονότι αυτό δεν έχει επιβεβαιωθεί ανασκαφικώς. Ο ναός εγκαταλείφθηκε μάλλον μετά τον καταστροφικό σεισμό του 365 μ.Χ.

Στη δεύτερη περίοδο, κατά τον 6ο αιώνα, στη θέση του αρχαίου ναού κτίστηκε μια τρίκλιτη βασιλική με ευρεία κόγχη ιερού. Η κόγχη διατηρείται ακέραια, ενώ σε ικανό ύψος σώζονται και οι περιμετρικοί τοίχοι. Τα κλίτη διαιρούνταν μεταξύ τους με τοξοστοιχίες, των οποίων διατηρούνται οι στυλοβάτες. Στα δυτικά διαμορφωνόταν νάρθηκας, ο ανατολικός τοίχος του οποίου διατηρείται μερικώς. Ανασκαφές έχουν αποκαλύψει τμήματα ψηφιδωτού δαπέδου με γεωμετρικά θέματα, στο οποίο έχει στηριχθεί η χρονολόγηση του ναού, αν και είναι πιθανόν να αποτελεί κατάλοιπο προηγούμενης οικοδομικής φάσης. Από τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά δεν μπορεί να προκύψει ασφαλές συμπέρασμα για τη χρονολόγηση του ναού, ο οποίος παρουσιάζει ομοιότητες με μνημεία του 6ου αλλά και του 7ου αιώνα στο Αιγαίο. Η βασιλική θα πρέπει να εγκαταλείφθηκε μετά τα μέσα του 7ου αιώνα, την εποχή της αραβικής επέκτασης στη Μεσόγειο, και δεν δέχθηκε επεμβάσεις κατά τη διάρκεια της δεύτερης βυζαντινής περιόδου.

Στην τρίτη περίοδο της οικοδομικής ιστορίας του μνημείου, κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας, κτίστηκε στη θέση του ιερού της ερειπωμένης βασιλικής ένας μονόχωρος καμαροσκεπής ναός. Στα νότια του ναού

κατασκευάστηκε αρκοσόλιο με οξυκόρυφο τόξο και τρία εντοιχισμένα πινάκια.

Τέλος, στην τέταρτη περίοδο ανήκει η ανέγερση δύο κτισμάτων που κατέλαβαν τον νάρθηκα και μέρος του κυρίως ναού της βασιλικής, καθώς και διώροφο κτίσμα που κατέλαβε μέρος του βορείου κλίτους. Οι περιμετρικοί τοίχοι τότε λειτούργησαν ως οχυρωματικός περίβολος, καθώς ανοίγματα αλλά και κενά που είχαν δημιουργηθεί σε τμήματα που είχαν καταρρεύσει τοιχίστηκαν. Η κατασκευή φανερώνει περίοδο ανασφάλειας και θα μπορούσε να συσχετιστεί με την επανάσταση του 1866.

Αστυρακάκη Εύα, Μανόλης Ι. Στεφανάκης

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 12.40]

Από την Κρήτη στη Ρόδο: διερευνώντας την περίπτωση του Αλθαιμένη

Ο μύθος του Αλθαιμένη παραδίδεται από τον Ψευδο-Απολλόδωρο (3.12-16) και τον Διόδωρο Σικελιώτη (5.59). Ο Κατρέας (βασιλιάς της Κρήτης, γιος του Μίνωα και της Πασιφάης) είχε έναν γιο, τον Αλθαιμένη, και τρεις κόρες. Όταν κάποτε ο Κατρέας ζήτησε χρησμό σχετικά με το τέλος της ζωής του, πληροφορήθηκε ότι κάποιο από τα παιδιά του θα τον σκοτώσει. Ο Αλθαιμένης, φοβούμενος μήπως γίνει πατροκτόνος, έφυγε από την Κρήτη και πήγε στη Ρόδο, παίρνοντας μαζί του την αδελφή του Απημοσύνη. Στη Ρόδο ίδρυσαν την Κρητηνία και ζούσαν εκεί. Μάλιστα, στο όρος Ατάβυρο, το πιο ψηλό της Ρόδου, από όπου αγνάντευαν τα δύο αδέρφια την Κρήτη, ο Αλθαιμένης έφτιαξε ιερό στον Αταβύριο Δία προς τιμή των θεών του πατέρα του. Δυστυχώς, ο Αλθαιμένης έγινε πρώτα αδελφοκτόνος, αφού σκότωσε την Απημοσύνη, όταν εκείνη του αφηγήθηκε την αποπλάνησή της από τον θεό Ερμή. Στη συνέχεια, σκότωσε τον Κατρέα, αγνοώντας την πραγματική του ταυτότητα.

Ο Στράβων (10.4.15.4; 14.2.6.4) δίνει πληροφορίες για τον Αργείο Αλθαιμένη, σημειώνοντας ότι, καθώς ο Όμηρος αναφέρεται τη μια στην Κρήτη που έχει εκατό πόλεις (Ιλ. 2.649) και την άλλη στην Κρήτη που έχει ενενήντα πόλεις (Οδ. 19.174), ο Έφορος διευκρινίζει ότι οι δέκα πόλεις ιδρύθηκαν αργότερα από τις άλλες, μετά τον Τρωικό πόλεμο, από τους Δωριείς που συνόδευαν τον Αλθαιμένη τον Αργείο.

Με την παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρήσουμε να δείξουμε τα εξής: i) τα δύο πρόσωπα (του Κρητός και του Αργείου Αλθαιμένη) ταυτίζονται, ii) υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στους μύθους του Αλθαιμένη και του Λεύκιππου, iii) ο μύθος του Αλθαιμένη απηχεί συμφέροντα της Κρήτης στη

Ρόδο και στα Δωδεκάνησα πιθανότατα ήδη από τη Μινωική περίοδο, ενώ σχετίζεται με τον εκδωρισμό της Κρήτης και της Ρόδου, καθώς και την ίδρυση του βωμού του Αταβύριου Διός. Με βάση τον μύθο του Αλθαιμένη, θα διερευνηθούν οι ανατροπές και οι ρήξεις που σημειώθηκαν κατά τον εκδωρισμό της Κρήτης και της Ρόδου.

Βακιρτζιάν Τακούη

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 11.00]

Οι Αρμένιοι στο Ηράκλειο κατά την οθωμανική περίοδο (17ος-19ος αι.): Όψεις μιας κοινότητας υπό διαμόρφωση

Η προτεινόμενη ανακοίνωση επιχειρεί να καλύψει κενά στην ελλιπή γνώση μας για την ιστορία της αρμενικής κοινότητας στην πόλη του Ηρακλείου. Εναρμονίζεται με τη θεματική του Συνεδρίου, καθώς διαχειρίζεται ρήξεις, ασυνέχειες και ανατροπές, τόσο ως προς την εξέλιξη της πόλης (Χάνδακας-Κάστρο-Ηράκλειο) όσο και ως προς την ιστορία της ίδιας της αρμενικής κοινότητας, την οποία εμμέσως σκιαγραφεί.

Η μελέτη της παρουσίας των Αρμενίων στην πόλη εκκινεί από την κατάληψη του Χάνδακα από τους Οθωμανούς, όταν εγκαθίσταται μεγάλος αριθμός Αρμενίων υπονομοποιών στην πόλη και περιγράφονται οι συνθήκες της πρώτης εκείνης εγκατάστασης και η αρχική απασχόλησή τους σε οικοδομικές εργασίες. Στη συνέχεια περιγράφονται οι επαγγελματικές δραστηριότητες και οι οικονομικές συναλλαγές τους, τόσο μεταξύ των μελών της κοινότητας όσο και με το εντόπιο στοιχείο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Η εργασία αξιοποιεί κυρίως έγγραφα του Ιεροδικείου Ηρακλείου, επιτύμβιες επιγραφές από τον αρμενικό ναό του Ηρακλείου και το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης και αδημοσίευτα κατάστιχα και αρχεία της αρμενικής κοινότητας της πόλης. Φέρνει επίσης στο φως ενδιαφέροντα τεκμήρια μουσείων του εξωτερικού, όπως ένα αρμενικό χειρόγραφο που αντιγράφηκε το 1670 στο (Μεγάλο) Κάστρο και μια λιθογραφία με σφαγές από το Ηράκλειο του 1898, τεκμήρια που αποτυπώνουν τη θέση του αρμενικού στοιχείου στην ιστορία της πόλης.

Βακονδίου Μαρία

[Β - 08.10.2022, Σελένα II, 17.40]

Ασθένεια, φθορά, θάνατος: η μαρτυρία των ταφικών πλακών και επιγραφών της βενετικής περιόδου στην Κρήτη

Ασθένεια και θάνατος δεν είναι φαινόμενα ταυτόσημα, είχαν όμως στενή αιτιακή σχέση σε εποχές που πλήθος ασθενειών δεν ήταν αντιμετωπίσιμο.

Η απόσταση μεταξύ ασθένειας και θανάτου μειώνεται ακόμα περισσότερο, όταν η ασθένεια είναι λοιμώδης, επιδημική και μεταδίδεται με ταχύτατο ρυθμό, απειλώντας το σύνολο ενός πληθυσμού· είναι οι περιπτώσεις που η ασθένεια γίνεται «θανατικό». Σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν ασθένεια και θάνατος σχεδόν ταυτίζονται, αλλάζει υποχρεωτικά και η διαχείριση του θανάτου, τα συνήθη τελετουργικά περιορίζονται ή εγκαταλείπονται. Είναι ενδεικτική η περιγραφή της διαχείρισης των νεκρών κατά την επιδημία πανώλης που έπληξε την Κρήτη το 1592 στο χρονικό της μονής Αγίου Αντωνίου Απεζανών: «Εγένετο μεγάλον θανατικό... ερίχνασι τους νεκρούς αψάλτους και ατίμως ώσπερ τους κύνας» (Λάμπρος 1932, σ. 14).

Επιδημίες πανώλης έπληξαν την Κρήτη, κυρίως τις πόλεις, αρκετές φορές στη διάρκεια της βενετικής περιόδου. Επανεμφανίζονταν με μεγάλη συχνότητα από τα μέσα του 14ου αιώνα μέχρι και τα μέσα του 15ου αιώνα και με μικρότερη συχνότητα τα επόμενα χρόνια, επιτρέποντας ενίοτε σε μια γενιά να βιώσει μια μόνο επιδημική κρίση, χωρίς ωστόσο οι επιδημίες του 16ου αιώνα να είναι λιγότερο φονικές. Το συλλογικό βίωμα των μαζικών θανάτων και της αδυναμίας φροντίδας των νεκρών δεν μπορεί παρά να είχε επίδραση και στη διαχείριση του θανάτου κατά τις περιόδους ηρεμίας, όταν η νόσος βρισκόταν σε ύφεση.

Στην ανακοίνωση αυτή διερευνάται η σχέση ασθένειας και θανάτου μέσα από τη μαρτυρία των ταφικών μνημείων και επιγραφών. Θα εξεταστούν οι περιπτώσεις αναγραφής της αιτίας θανάτου σε ταφικές πλάκες και άλλες επιγραφές και θα επιχειρηθεί ο συσχετισμός τέτοιων μαρτυριών με την κυρίαρχη αντίληψη ότι η ασθένεια συνιστά δοκιμασία και τιμωρία από τον Θεό, καθώς και των προσπαθειών ορθολογικής προσέγγισης της ασθένειας που εμφανίζονται στον 15ο αιώνα (Κωστής 2013, σ. 25-26). Θα εξεταστεί, ακόμα, η εξέλιξη των εικονογραφικών θεμάτων που κοσμούσαν τα ταφικά μνημεία· έμφαση θα δοθεί στην επιλογή μακάβριων θεμάτων, όπως σκελετοί και νεκροκεφαλές. Τέλος θα διερευνηθεί η σχέση τέτοιων εικονογραφικών επιλογών με τα δραματικά γεγονότα των επιδημιών, αλλά και με τη διάδοση μακάβριων θεμάτων στα ταφικά μνημεία της υπόλοιπης Ευρώπης.

Βαχτσεβάνου Ανθή, Κωνσταντίνος Β. Δημουλάς, Ευριπίδης Κ. Δημουλάς, Έλλη Κ. Βέλλιου, Θεοδώρα Ευ. Παπαδημητρίου, Αγγελική Α. Κουτσαβλάκη, Νεκταρία Φιλίτσα Αγραφιώτη

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 17.00]

Αστερουσία, η κατά τις Ινδίες πόλις Κρητών

Πόθεν οι Κρήτες που βρήκε στις Ινδίες ο Μεγαλέξανδρος; Από το μεσημβρινό μέρος της νήσου, από τα Αστερούσια όρη, έφυγε το πάλοι ποτέ μια μεγάλη ομάδα Κρητών και αποίκισε μια περιοχή κοντά στον Καύκασο, όπου έχτισαν πόλη και της δώσανε το όνομα της παλαιάς πατρίδας τους, την Αστερουσία πόλη προς τιμήν του Αστερίωνος, συνεκστρατευτή του Διονύσου Β΄ κατά των Υξώς των Ινδιών.

Προκύπτουν όμως κάποια ερωτήματα: Πώς και γιατί βρέθηκαν ο Διόνυσος Β΄, ο Αστερίων και οι Κρήτες τόσο μακριά από το νησί και, μάλιστα, ίδρυσαν πόλη; Για ποιο έργο ή δράση διακρίθηκε ο Αστερίων και έδωσαν το όνομά του στην πόλη; Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να δώσει απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα και, αξιοποιώντας τα στοιχεία από πληθώρα πηγών να ανασυνθέσει εκείνη την εποχή ώστε να γίνει κατανοητό πώς, πολύ αργότερα, ο Μ. Αλέξανδρος συνάντησε τους Κρήτες κατά τη δική του εκστρατεία.

Βενιέρη Ιωάννα

[Α1 – 06.10.2022, Δίκη, 09.00]

«Μετά την καταστροφή»: Η μινωική εγκατάσταση στο Αποδούλου Αμαρίου στις αρχές της νεοανακτορικής περιόδου

Οι ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν από το 1985 έως το 2003 στην περιοχή του Αποδούλου Αμαρίου από την ελληνοϊταλική αρχαιολογική αποστολή, υπό τη διεύθυνση των Γιάννη Τζεδάκι και Louis Godart, έφεραν στο φως ένα μεσομινωϊκό συγκρότημα που οικοδομήθηκε σε περισσότερες από μία οικοδομικές φάσεις στην αρχή της παλαιοανακτορικής εποχής και καταστράφηκε στο τέλος της MMIIIB περιόδου.

Η θέση στην περιοχή Γούρνες, στα βορειοδυτικά του σύγχρονου χωριού, φαίνεται ότι είχε εντοπισθεί από τον J. Pendlebury, ενώ μεταξύ των ετών 1933-1935 ο Σπυρίδων Μαρινάτος διενήργησε μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα, ύστερα από την παράδοση ενός τμήματος λίθινου αγγείου με σημεία της Γραμμικής Α γραφής από έναν κάτοικο του χωριού. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών ο Μαρινάτος ανακάλυψε τα θεμέλια ενός κτηρίου στη βόρεια πλευρά του λόφου, το οποίο χρονολόγησε στη νεοανακτορική περίοδο και το χαρακτήρισε ως «μινωική έπαυλη». Από το κτήριο αυτό σώζονται σήμερα ελάχιστα κατάλοιπα. Στις αρχαιολογικές εκθέσεις του αναφέρει την εύρεση του υπόλοιπου λίθινου αγγείου με περισσότερα σύμβολα της Γραμμικής Γραφής Α, μία λίθινη τράπεζα προσφορών, ένα τμήμα ρυτού σε σχήμα κεφαλής ταύρου και διπλούς πελέκει. Ελάχιστα από τα κινητά ευρήματα των ανασκαφών του

Μαρινάτου εντοπίζονται σήμερα στο Μουσείο Ηρακλείου, ανάμεσά τους τα δύο λίθινα ενεπίγραφα αγγεία που κοσμούν την έκθεση του μουσείου.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα γίνει προσπάθεια ανασύνθεσης της εικόνας της μινωϊκής εγκατάστασης αμέσως μετά την καταστροφή των παλαιών ανακτόρων. Θα παρουσιαστούν αρχαιολογικά δεδομένα με βάση: α) τα σωζόμενα ευρήματα από την ανασκαφική έρευνα του Μαρινάτου, καθώς και από τα δεδομένα που προέκυψαν από την ανασκαφή της ελληνοϊταλικής αποστολής, και β) από τα αποτελέσματα της έρευνάς μου για τυχόν ύπαρξη περισσότερων στοιχείων σχετικά με τη μικρή αυτή ανασκαφική έρευνα, μέσα από τα επίσημα έγγραφα που διασώζονται στο Εθνικό Αρχείο Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ.Α.

Βιολιδάκης Γιώργος Ν.

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 19.00]

Λαϊκή ιατρική και ίαση στην Κρήτη της όψιμης Βενετοκρατίας

Η λαϊκή ιατρική ήδη από τα αρχαία χρόνια αποτέλεσε το κύριο μέσο ίασης –και, εν πολλοίς, παραμένει ως τις μέρες μας– βασικός τρόπος καταπολέμησης απλών ασθενειών. Ο άνθρωπος διέγινωσε από νωρίς τις θεραπευτικές ιδιότητες των βοτάνων και άλλων φυσικών προϊόντων, τα οποία αποτελούσαν τα κύρια συστατικά των θεραπευτικών παρασκευασμάτων.

Η δημιουργία των πρώτων ευρωπαϊκών πανεπιστημίων βοήθησε στην περαιτέρω ανάπτυξη της σπουδής της επιστήμης της ιατρικής και της φαρμακολογίας, καθώς και στην ανάπτυξη των βοτανολογικών ερευνών. Οι ακαδημαϊκοί γιατροί είχαν παρακολουθήσει μαθήματα ανατομίας, είχαν μελετήσει συγγράμματα ιατρικής και φαρμακευτικής των αρχαίων ελλήνων γιατρών, όπως π.χ. του Γαληνού. Οι περισσότεροι από όσους κατάγονταν από τις βενετικές κτήσεις είχαν σπουδάσει στα πανεπιστήμια της Ιταλίας και κυρίως στην Πάδοβα. Πλάι σε αυτούς βρίσκονταν και κάποιοι οι οποίοι είχαν μάθει να αντιμετωπίζουν τις ασθένειες πρακτικά, με τις πατροπαράδοτες μεθόδους που είχαν γνωρίσει από τους προηγούμενους.

Στην Κρήτη κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας συνυπήρχαν οι πρακτικοί και οι γιατροί, οι κουρείς και οι ξεματιάστρες. Ο καθένας από αυτούς χρησιμοποίησε τις μεθόδους του και αξιοποίησε τη χλωρίδα για να επουλώσει τις πληγές ή να θεραπεύσει τις ασθένειες της πελατείας του. Ορισμένα από τα γιατροσόφια και τις συνταγές τους έχουν καταγραφεί και έχουν φτάσει ως τις μέρες μας.

Με βάση αρχειακά τεκμήρια, θα επιχειρηθεί να σκιαγραφηθεί ο τρόπος αντιμετώπισης των ασθενειών στην όψιμη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη και θα γίνει αναφορά σε συγκεκριμένα φυτά, βότανα και φυσικά προϊόντα, τις ευεργετικές ιδιότητες των οποίων αξιοποιούσαν για τον σκοπό αυτόν. Επιπλέον, θα μελετηθεί η σχέση της επιστήμης της εποχής με τη λαϊκή ιατρική. Τέλος, ένα ακόμα ζητούμενο που τίθεται υπό διερεύνηση είναι το εάν και κατά πόσο οι πρακτικές ιασης είχαν τοπικό χαρακτήρα ή αν παρατηρείται κάποια διάδοσή τους σε άλλες βενετοκρατούμενες περιοχές.

Βοκοτόπουλος Λεωνίδας, Τίνα Καλαντζοπούλου

[A1 - 06.10.2022, Δίκη, 11.40]

Κατσουνάκι Ξερόκαμπου: ένα περιφερειακό κέντρο στην επικράτεια της Ζάκρου

Κατά τα τελευταία έτη έντονο είναι το ενδιαφέρον της έρευνας για τους δευτερεύοντες οικισμούς που αναπτύχθηκαν κατά τη 2η χιλιετία π.Χ. στην ενδοχώρα ή την περιφέρεια των μεγάλων πόλεων και των ανακτόρων της Κρήτης. Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να συμβάλει στη μελέτη αυτών των μικρών αλλά δυναμικών οικισμών εξετάζοντας εκείνον στο Κατσουνάκι Ξερόκαμπου. Η θέση αυτή που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Κρήτης, εντοπίστηκε από τον Arthur Evans και διερευνήθηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο του προγράμματος «Μινωικοί Δρόμοι» τη δεκαετία του 1980.

Η επανεξέταση της θέσης κατά τα τελευταία έτη πήρε τη μορφή έρευνας επιφανείας εντατικού τύπου, η οποία κάλυψε μια έκταση 20 εκταρίων, επιδιώκοντας τη συγκρότηση μιας πλέον αναλυτικής εικόνας για την ιστορική διαδρομή και τον χαρακτήρα της εγκατάστασης. Η έρευνα κατέδειξε ότι ο οικισμός ήταν πιο μεγάλος από ό,τι είχε υπολογιστεί αρχικά. Η πρώτη χρήση της περιοχής ανάγεται στην Τελική Νεολιθική, όμως ο οικισμός χρονολογείται ουσιαστικά στο πρώτο ήμισυ της 2ης χιλιετίας π.Χ. Κατοίκηση διαπιστώνεται και κατά την Τρίτη Ανακτορική εποχή, αλλά ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη.

Ενώ κατά την Παλαιοανακτορική εποχή υπήρχαν στον Ξερόκαμπο τρεις μικροί οικιστικοί πυρήνες, στη Νεοανακτορική παρατηρείται μια ριζική τομή στην οργάνωση της κατοίκησης που συγκεντρώθηκε στο Κατσουνάκι. Η επιβίωση του συγκεκριμένου οικισμού θα πρέπει να αποδοθεί στην τοποθεσία του στο βόρειο άκρο αυτής της επιμήκους πεδιάδας, στην απαρχή των δρόμων που οδηγούσαν στην περιοχή της Ζάκρου. Είναι δηλαδή πιθανό ότι το Κατσουνάκι λειτούργησε τότε ως ένα περιφερειακό

κέντρο που υπαγόταν στο ανάκτορο της Ζάκρου. Στο πλαίσιο αυτό, λόγω της θέσης του πρέπει να αποτέλεσε έναν από τους σταθμούς του θαλάσσιου εμπορικού δρόμου που περιέτρεχε τις ανατολικές και νότιες ακτές της Κρήτης, συνδέοντας τη νήσο με την ανατολική Μεσόγειο – ενός δρόμου, στον οποίο οφείλεται και η ανάδειξη της ίδιας της Ζάκρου σε κέντρο μείζονος σημασίας.

Βολανάκης Ιωάννης Ηλ.

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 12.00]

Ο ναός της κοιμήσεως της Θεοτόκου στον οικισμό «Θρόνος» Αμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης

Στον οικισμό «Θρόνος» Αμαρίου Ρεθύμνης κείται ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, ο οποίος έχει ιδρυθεί στα ερείπια μιας τρίκλιτης, ξυλόστεγης βασιλικής του απλού ελληνιστικού τύπου. Αυτή κτίστηκε στα τέλη του 6ου αι. και ερειπώθηκε από τα μέσα του 7ου αι. και εξής.

Ο οικισμός «Θρόνος» κείται στην περιοχή της αρχαίας κρητικής πόλεως «Σύβριτος». Η ονομασία «Θρόνος» προφανώς προέρχεται από το γεγονός ότι κατά τους μέσους χρόνους στον οικισμό αυτόν είχε την έδρα του ο Επίσκοπος Συβρίτου.

Μετά την ερείπωση της βασιλικής και κατά το β' μισό του 13ου αι., στο ανατολικό τμήμα του βορείου κλίτους της βασιλικής, ανεγέρθη ο ναός της Παναγίας Θρονιώτισσας. Πρόκειται για ένα μικρών διαστάσεων μονόχωρο οικοδόμημα, το οποίο εμφανίζει ορθογωνίου σχήματος κάτοψη (εξωτ. διαστ. 8,54 μ. x 4,94 μ. και εσωτ. διαστ. 7,15 μ. x 3,23 μ.) και καλύπτεται με ημικυλινδρική οροφή και κοίλα κεραμίδια. Στη δυτική εξωτερική πλευρά του ναού διατηρούνται τα οικοσκήμα της παλαιάς, μεγάλης και ιστορικής κρητικής οικογενείας Καλλέργη, απόγονοι της οποίας επιβιώνουν στην Κρήτη και αλλού μέχρι σήμερα.

Οι τοιχογραφίες του ναού αυτού προέρχονται από δύο διαφορετικές περιόδους και είναι έργα δύο διαφορετικών Αγιογράφων. Ειδικότερα:

α) Τοιχογραφίες Ιερού Βήματος: Περί το 1290-1300.

Αυτές χαρακτηρίζονται από συντηρητικό πνεύμα και συνεχίζουν την παλαιά μοναστική παράδοση της βυζαντινής αιογραφίας. Παρατηρείται υπερβολική βράχυνση των σωμάτων των εικονιζομένων προσώπων, τα κεφάλια είναι δυσανάλογα μεγάλα σε σχέση με τα σώματα, τονίζονται τα περιγράμματα, δεν αποδίδεται το βάθος και επικρατεί γενικά αντιφυσιοκρατική τάση. Οι τοιχογραφίες αυτές εμφανίζουν μεγάλες ομοιότητες προς εκείνες των ναών της Καπαδοκίας.

Οι τοιχογραφίες του Ιερού Βήματος της Παναγίας στον οικισμό «Θρόνος» εμφανίζουν πολλά κοινά σημεία προς εκείνες του Ιερού Βήματος του ναού του Αγίου Γεωργίου Διασορείτη στον οικισμό «Βαθειακό» Αμαρίου και φαίνεται να είναι έργα του ίδιου Αγιογράφου.

β)Τοιχογραφίες κυρίως ναού: Περί το 1350-1360.

Αυτές προέρχονται από τα μέσα του 14ου αι., διαπνέονται από άλλο πνεύμα και είναι έντονα επηρεασμένες από την τέχνη της Αναγέννησης της εποχής των Παλαιολόγων (1261-1453).

Αν και η μεγαλόνησος Κρήτη, ως γνωστόν, από το έτος 1210 μ.Χ., μέχρι και το 1645/1669, οπότε κατελήφθη από τους Οθωμανούς, δεν αποτελούσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά ήταν υπό την κυριαρχία των Βενετών, όμως αυτή δεν απεκόπη παντελώς από το εκκλησιαστικό, πνευματικό, καλλιτεχνικό και πολιτιστικό κέντρο, την Κωνσταντινούπολη, από την οποία συνέχισε να δέχεται επιδράσεις και επιρροές σε όλους τους τομείς της ζωής αυτής.

Ο χριστιανικός ορθόδοξος πληθυσμός της Κρήτης εδέχθη αρχικά την ευεργετική επίδραση του πνεύματος της Αναγέννησης της εποχής της Δυναστείας των Παλαιολόγων και αργότερα της Αναγέννησης της Δύσεως.

Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στον οικισμό «Θρόνος» Αμαρίου Ρεθύμνης με τις τοιχογραφίες του αποτελεί ένα σημαντικό μνημείο της Κρήτης, το οποίο μέχρι σήμερα δεν έχει συστηματικά μελετηθεί και δημοσιευθεί. Η μελέτη σε βάθος και η δημοσίευση αυτού φωτίζει πολλές πλευρές της ιστορίας, της τέχνης και γενικότερα του πολιτισμού των μέσων χρόνων της περιοχής του Αμαρίου, της Κρήτης και της Ελλάδος γενικότερα.

Bonga Lily

[A1 - 05.10.2022, Δίκητη, 17.40]

Μια επανεξέταση της Νεολιθικής Κρήτη

Η Κρήτη κατείχε για πολύ καιρό μια ασυνήθιστη θέση στη Νεολιθική περίοδο της Ελλάδας. Λόγω της ιδιόμορφης παραδοσιακής χρονολογίας και ορολογίας που έχει επικρατήσει, το νησί ήταν συχνά αποκλεισμένο από αντίστοιχες μελέτες της ηπειρωτικής νεολιθικής Ελλάδας. Ομοίως, μελέτες που αφορούν τη νεολιθική Κρήτη κάνουν ελάχιστες αναφορές στην ηπειρωτική χώρα. Παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει κάποιες απόπειρες ενσωμάτωσης του νησιού στο ευρύτερο περιφερειακό νεολιθικό πλαίσιο, πολλές από αυτές τις προσπάθειες διατηρούν μια τεχνητή νησιωτικότητα για την Κρήτη, με αποτέλεσμα να διατηρείται η

(εσφαλμένη) σχετική χρονολόγηση και η χρήση της απόλυτης χρονολόγησης.

Η παρούσα διάλεξη παρουσιάζει την περίπτωση μιας ουσιαστικής επαναχρονολόγησης της Νεολιθικής περιόδου στην Κρήτη με βάση μια περιεκτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας. Τα δεδομένα για τη συζήτηση αυτή προέρχονται από τη μελέτη της κεραμικής, καθώς και άλλων αντικείμενων από τη Νεολιθική Κνωσό – τη μοναδική θέση με δημοσιευμένη απόλυτη χρονολόγηση στο νησί. Αν και δεν έχουν δημοσιευθεί πλήρως τα στοιχεία, η δημοσίευση του J. D. Evans του 1964 προσφέρει άφθονα στοιχεία, τα οποία μαζί με τις πρόσφατες πληροφορίες από τις ανασκαφές του 1997 των Α. Καρέτσου και Ν. Ευστρατίου, επιτρέπουν μια τέτοια χρονολογική αναθεώρηση. Παράλληλα με τα δεδομένα της Κνωσού συνεκτιμώνται ανάλογες χρονολογικές αναθεωρήσεις που έχουν προταθεί τόσο για μεμονωμένες αρχαιολογικές θέσεις όσο και για ολόκληρες φάσεις στη Νεολιθική Ελλάδα, στην Ανατολία και στα Βαλκάνια.

Συνολικά προτείνεται μια επανεξέταση της παλαιότερης βιβλιογραφίας, η οποία θα συμπεριλαμβάνει τα νεότερα δεδομένα από τη Νεολιθική Κνωσό σε σχέση με τις αλλαγές στην ηπειρωτική Ελλάδα και στην ευρύτερη περιοχή. Στο πλαίσιο των «ασυνεχειών» που αποτελεί έναν από τους θεματικούς άξονες του συνεδρίου, οι ερμηνείες που προτείνονται για τη Νεολιθική Κρήτη υποδεικνύουν την ανάγκη για μια πιο λεπτομερή και διαφοροποιημένη προσέγγιση της συνέχειας για τη νεολιθική περίοδο στο νότιο Αιγαίο, οδηγώντας σε ερμηνείες που συχνά είναι αντίθετες με την παραδοσιακή αφήγηση της Νεολιθικής Κρήτης.

Βούρου Ισαβέλλα

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 18.40]

Η αποκατάσταση των προϊστορικών τοιχογραφιών της Κνωσσού και της Θήρας. Από την πρώτη προσέγγιση στην ανατροπή με τη γέννηση της επιστήμης της Συντήρησης

Η αποκατάσταση των έργων τέχνης διαγράφει μια πορεία με διαρκείς μεταβολές στον τρόπο προσέγγισής της βάσει των εκάστοτε φιλοσοφικών και ηθικών τοποθετήσεων ή των αισθητικών θεωρήσεων των καλλιτεχνικών κινημάτων που ίσχυαν κάθε εποχή, για να λάβει τελικά τον χαρακτήρα με τον οποίο έχει καθιερωθεί σήμερα. Το ειδικό βάρος που ενέχεται στη διαδικασία της συντήρησης-αποκατάστασης ενός έργου

τέχνης, καθιστούν τον συντηρητή συνδετικό κρίκο μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, της αλλοτινής μορφής του έργου και της σημερινής κατάστασης διατήρησής του, υπηρετώντας το πάγιο αίτημα για τη διαφύλαξή του.

Η παρούσα έρευνα πρωτοτυπεί στη θεματική της παράλληλης παρουσίας των έργων αποκατάστασης τοιχογραφιών στην Ελλάδα, εξετάζοντας ως μελέτες περίπτωσης τις προϊστορικές τοιχογραφίες του ελλαδικού χώρου, φιλοτεχνημένες με παρεμφερή τεχνική και θεματολογία από πολιτισμούς με κοινωνικές και πολιτισμικές ομοιότητες, όπως τον Μινωικό και τον Κυκλαδικό.

Όσον αφορά τον Μινωικό πολιτισμό εξετάζεται η αποκατάσταση των τοιχογραφιών της Κνωσού στις αρχές του 20ού αιώνα από τους ζωγράφους Gillieron, όταν η έννοια της συντήρησης δεν ήταν αποκρυσταλλωμένη και δεν υφίστατο το επάγγελμα του συντηρητή, με αποτέλεσμα η επιδιόρθωση να επαφίεται στις εμπειρικές μεθόδους των καλλιτεχνών με απώτερο σκοπό την αποκατάσταση της εικόνας.

Η αποκατάσταση των τοιχογραφιών στο Ακρωτήρι της Θήρας αποτελεί ένα παράδειγμα εφαρμογής της σύγχρονης μεθοδολογίας συντήρησης, όπου είναι ορατή η ανατροπή στον τρόπο θεώρησής της από την καθοριστική παρουσία του C. Brandi, ο οποίος, διατυπώνοντας τις θεωρητικές, ηθικές και αισθητικές αρχές, συνέταξε τους δεοντολογικούς κανόνες της επιστήμης της συντήρησης, χαράσσοντας τις κατευθυντήριες γραμμές πάνω στις οποίες βασίστηκαν οι διεθνείς χάρτες για τη συντήρηση και αποκατάσταση της πολιτισμικής κληρονομιάς εν γένει.

Γαβριλάκη Ειρήνη, Παναγιώτης Κούτης, Νικόλαος Μαραγκουδάκης

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.00]

Η μολύβδινη επένδυση της ξύλινης θύρας ταφικού θαλάμου στη νεκρόπολη της αρχαίας Λάππας, στην Αργυρούπολη Ρεθύμνης

Σε επιτοίχια ανακοίνωση, καθώς το θέμα δεν συνάδει με τον θεματικό άξονα του Συνεδρίου, πρόκειται να παρουσιαστεί συνοπτικά η μολύβδινη επένδυση θύρας που έκλεινε τον ταφικό θάλαμο μνημείου της νεκρόπολης της Λάππας, κατά μήκος του χειμάρρου Πετρέ που ορίζει την αρχαία πόλη από τα Α και ΒΔ και συνδέει τον σύγχρονο οικισμό της Αργυρούπολης με τον ομώνυμο ναΐσκο.

Το 1997 πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή αυτή εργασίες καθαρισμού του λιθόστρωτου μονοπατιού, στο πλαίσιο των οποίων ανασκάφηκαν 19 ταφικά μνημεία που ανήκουν στον τύπο των λαξευτών θαλαμωτών τάφων

παραλληλόγραμμης, τραπεζοειδούς ή τετράγωνης κάτοψης. Αυτά είχαν συληθεί και εν μέρει καταστραφεί πιθανόν κατά τη διάρκεια των εργασιών λιθόστρωσης του μονοπατιού. Περιελάμβαναν κτιστές ή λαξευτές θήκες που καλύπτονταν με λίθινες ή πήλινες πλάκες και κεραμίδες. Στο εσωτερικό τους, παρατηρήθηκαν τοξωτές ή παραλληλόγραμμες κόγχες και ορύγματα στο δάπεδο που προορίζονταν για ανακομίδες, ενώ εντοπίστηκαν λαξευτοί αγωγοί που είχαν δημιουργηθεί προκειμένου να αντιμετωπιστεί η υδατοπερατότητα του βράχου, στον οποίο είχαν λαξευτεί αυτά τα οικογενειακού χαρακτήρα μνημεία.

Με βάση τη μελέτη των κτερισμάτων που διέφυγαν τη σύληση, τα μνημεία που καθαρίστηκαν τοποθετούνται στην περίοδο από τον 1ο αιώνα π.Χ. έως τον 2ο αιώνα μ.Χ.

Η μολύβδινη επένδυση βρέθηκε εν μέρει πεσμένη στο εσωτερικό κατώφλι του ταφικού θαλάμου του Τάφου 5, πάνω στο δάπεδο του χώρου μεταξύ των τριών θηκών κατά μήκος των πλευρών δεξιά, αριστερά και απέναντι της εισόδου. Εντοπίστηκε σε διαταραγμένο στρώμα που είχε δημιουργηθεί εξαιτίας της δράσης των τυμβωρύχων και που περιελάμβανε οστά, καλυπτήριες πλάκες, πήλινα αγγεία και σιδερένια καρφιά. Το φύλλο μολύβδου βρέθηκε αναδιπλωμένο.

Από το ξύλινο θυρόφυλλο δεν σώθηκαν ίχνη. Ωστόσο το μέγεθος των ήλων, οι οποίοι εντοπίστηκαν ακόμα στερεωμένα σε αυτό, ο επενδυμένος με μολύβδο τώμος στο κατώφλι, ο οποίος προφανώς συγκρατούσε τον κάθετο άξονα θυρόφυλλου, αλλά και κάποια σιδερένια εξαρτήματα του μαντάλου της θύρας μάς προϊδεάζουν σχετικά.

Εδώ θα συζητηθεί το προαναφερθέν μοναδικό εύρημα της μολύβδινης επένδυσης, θα αναζητηθούν τα τυπολογικά παράλληλα και οι σημασιολογικές προεκτάσεις, ενώ θα παρουσιαστούν τα κτερίσματα (λύχνοι, δισκοειδές χάλκινο κάτοπτρο, πύραυνα, οστέινες περόνες, μόνωτα κύπελλα και θραύσματα γυάλινων αγγείων), τα οποία διέφυγαν της σύλησης, με στόχο την ασφαλή χρονολόγηση.

Γαλλή Ειρήνη

[A1 - 08.10.2022, Δίκητη, 12.00]

Η ανατροπή πριν την παράδοση. Οι λάρνακες στο πρωτομινωικό ταφικό σπήλαιο Πύργου

Η αναγνώριση της κοινωνικής ανατροπής και της δημιουργίας νέων συνθηκών ζωής δεν είναι πάντα τόσο προφανής στην έρευνα της κρητικής

προϊστορίας. Έχει συμβεί σε αρκετές περιπτώσεις, υλικά τεκμήρια που ερμηνεύονταν ως δείκτες κοινωνικών τομών και ανατροπών, τις τελευταίες δεκαετίες να αναθεωρούνται και να ταυτίζονται αντιθέτως με εκδοχές μιας ενιαίας συνεχιζόμενης κατάστασης.

Η παρούσα ανακοίνωση θα εστιάσει στην πρόσφατη ανατροπή που έχει συμβεί στην ερμηνεία των πρωτομινωικών λαρνάκων. Η ευρεία διάδοσή τους στο τέλος της Προανακτορικής περιόδου είχε ερμηνευθεί ως η αρχή ενός νέου εθίμου που αντανakλούσε την ανάδυση του ατόμου στην αρχή της 2ης χιλιετίας π.Χ. και τη μετάβαση από τις Πρωτομινωικές κοινότητες της συγγένειας αίματος στις Μεσομινωικές αστικές κοινωνίες των πρώτων ανακτορικών κέντρων. Τις τελευταίες δεκαετίες νέες μελέτες, παλαιότερων αλλά και προσφάτως ανεσκαμμένων συνόλων, και ταυτόχρονα η παρουσία νέων θεωρητικών προσεγγίσεων, επέτρεψαν να ανατραπεί η προγενέστερη και επικρατέστερη ερμηνεία των δεδομένων. Η εισαγωγή των πήλινων περιεκτών δεν σχετίζεται πλέον με κάποια εμφανή, ανατρεπτική αλλαγή στις ταφικές πρακτικές. Αντιθέτως θεωρείται ότι οι δράσεις, οι οποίες ξετυλίγονταν σε σχέση με τις λάρνακες και τους πίθους, δεν διαφοροποιούνταν από αυτές που ήταν ήδη γνώριμες στα συλλογικά ταφικά περιβάλλοντα και αποτελούν τη συνέχεια μιας προϋπάρχουσας παράδοσης. Ωστόσο η παραπάνω ερμηνευτική ανατροπή αφορά κυρίως τη χρήση των πήλινων ταφικών περιεκτών στο τέλος της Προανακτορικής περιόδου.

Στην παρούσα εργασία, επαναπροσεγγίζοντας ανάμεσα σε άλλα τις λάρνακες του ΠΜ ταφικού σπηλαίου Πύργου (Κοκκίνη Χάνι), θα προταθεί ότι η πρώτη εμφάνισή τους στα βόρεια παράλια της Κρήτης χρονολογείται στην αρχή της ΠΜΙΙ, δηλαδή τουλάχιστον τρεις αιώνες νωρίτερα. Επιπλέον, ότι η εισαγωγή τους στο σπήλαιο Πύργου δεν έγινε μέσα σε ένα ομαλό και αδιάρρηκτο συνεχές. Αντιθέτως σχετίζεται με μια σειρά μεταβολών σε πρακτικές που ανιχνεύονται στα υλικά τεκμήρια του σπηλαίου, οι οποίες κορυφώνονται με την ίδια την οριστική διακοπή χρήσης του τάφου λίγο μετά την εισαγωγή των λαρνάκων σε αυτόν. Το γεγονός ότι οι ταφικοί πίθοι και οι λάρνακες την εποχή της ευρείας διάδοσής τους, στο τέλος της Προανακτορικής περιόδου, αναγνωρίζονται πλέον στην έρευνα ως συνέχεια μιας παράδοσης και όχι ως τομή, δεν σημαίνει αυτόκλητα ότι ισχύει το ίδιο και για τις λάρνακες που φτιάχτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν σποραδικά και μεμονωμένα αρκετούς αιώνες πριν, όταν ακόμα αυτή η παράδοση δεν είχε διαμορφωθεί.

Γάσπαρης Χαράλαμπος

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 17.00]

Ο Μαύρος Θάνατος του 1348 στην Κρήτη και η θεσμική παρέμβαση

Ο μεγάλος λοιμός, ο οποίος έμεινε στην ιστορία ως Μαύρος Θάνατος, κτύπησε την Κρήτη το φθινόπωρο του 1347 και κράτησε τουλάχιστον μέχρι και τις αρχές του καλοκαιριού του επόμενου χρόνου. Το μέγεθός του ήταν τέτοιο που προκάλεσε σοβαρότατη δημογραφική, κοινωνική και οικονομική κρίση στην ευρύτερη ανατολική Μεσόγειο και στην Ευρώπη, σηματοδοτώντας μια ιδιαίτερη τομή στην ιστορία. Οι βενετικές αρχές της Κρήτης προσπάθησαν κατά τη διάρκεια του λοιμού να περιορίσουν τη διάδοσή του και να ανακουφίσουν τον πληθυσμό ιδιαίτερα των πόλεων, ενώ μετά το τέλος του κατέφυγαν σε μέτρα αναζωογόνησης και προστασίας του. Τα τελευταία στόχευαν από τη μια στην προσέλκυση νέων κατοίκων, οι οποίοι θα τόνωναν εκτός των άλλων και την οικονομία, και από την άλλη στην προστασία του πληθυσμού από την αισχροκέρδεια των τεχνιτών και της αγοράς, λόγω έλλειψης ανταγωνισμού μετά τη μεγάλη θνησιμότητα. Στην ανακοίνωση θα αναλυθούν τα κάθε είδους μέτρα που υιοθετήθηκαν και θα εκτιμηθεί η παρέμβαση των βενετικών αρχών και άλλων θεσμικών σωμάτων.

Γενιτσαρίδη Άννα, Δάφνη Χρονάκη

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 11.40]

Από το βενετσιάνικο Castello di Gerapetra στον οθωμανικό Καλέ Ιεράπετρας: τομές στην πορεία του χρόνου

Το φρούριο Καλές Ιεράπετρας, στη μορφή που διασώζεται σήμερα, ανάγεται στον 13ο αι. και αποτελεί σημαντικό μνημείο μεσαιωνικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής που διατηρεί τα κύρια στοιχεία της αρχικής κατασκευής με μεταγενέστερες επεμβάσεις.

Τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά του φρουριακού κελύφους παραπέμπουν στην πρώιμη τυπολογία των μεσαιωνικών οχυρών. Το Castello di Gerapetra υπήρξε ένα από τα λίγα παραθαλάσσια φρούρια της πρώιμης Βενετοκρατίας στην Κρήτη και κατασκευάστηκε σε παράλια θέση τής άλλοτε ακμάζουσας αρχαίας Ιεράπυτνας, πιθανόν προς έλεγχο των θαλασσίων οδών της εποχής. Με τη σταδιακή ανασυγκρότηση της πόλης και τον ορισμό της ως έδρας της καστελλανίας, η άμυνά της οριοθετήθηκε από την περιμετρική οχύρωση και το φρούριο.

Ως συνέπεια της εκ βάθρων αλλαγής στην πολεμική τακτική με την επικράτηση των πυροβόλων όπλων και ενόψει του κινδύνου της οθωμανικής επικράτησης στη θάλασσα της Μεσογείου, το 1627 το

φρούριο δέχθηκε εκτεταμένες παρεμβάσεις για την ενίσχυση κατά κύριο λόγο της από θαλάσσης αντοχής του κελύφους. Παρά τις προσπάθειες για την ενίσχυση της άμυνας, η Ιεράπετρα έπεσε στην κατοχή των Οθωμανών το 1647. Οι τελευταίοι διατήρησαν το φρούριο για αμυντικούς σκοπούς, με μετατροπές στο εσωτερικό του, με στόχο κυρίως την αντιμετώπιση των επαναστατικών κινημάτων της περιόδου, γεγονός που αποτυπώνεται και στις διαμορφώσεις του κελύφους του μνημείου.

Από το Castello di Gerapetra που κατασκευάστηκε στο πλαίσιο του οχυρωματικού προγράμματος για την εδραίωση της βενετικής κατοχής του Regno di Candia έως τη μετατροπή του σε οθωμανικό Καλέ και, τέλος, τον εορτασμό της απελευθέρωσης της Ιεράπετρας από τον οθωμανικό ζυγό στις επάλξεις του, το φρούριο παρέμενε ως σημείο αναφοράς, μάρτυρας της μεσαιωνικής και σύγχρονης ιστορίας της πόλης. Πέραν όμως από την περιγραφή του από τον Giuseppe Gerola δεν υπάρχει συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση των ειδήσεων που το αφορούν. Η αρχαιολογική έρευνα που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του εκτελούμενου έργου αποκατάστασης έχει δώσει νέα στοιχεία για την οικοδομική του ιστορία.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζεται η ιστορική πορεία του φρουρίου από την ανέγερσή του στην πρώτη φάση της Βενετοκρατίας έως και την αποχώρηση των Οθωμανών από την πόλη το 1898, μέσα από τις πηγές και από τα νέα αρχαιολογικά δεδομένα. Η έρευνα εστιάζεται στη μεταβαλλόμενη μορφολογία του κελύφους ανάλογα με τις στρατιωτικές και κοινωνικές συγκυρίες, καθώς και στη σχέση του φρουρίου με την πόλη και την ύπαιθρο της Ιεράπετρας.

Γεροντάκου Ελένη, Λευτέρης Πλάτων, Αλεξάνδρα Σαλίκου

[A1 - 06.10.2022, Δίκη, 11.00]

Η αρχιτεκτονική ως «δείκτης» κοινωνικο-οικονομικών ή/και πολιτικών μεταβολών μεγάλης κλίμακας στο εσωτερικό μινωικών εγκαταστάσεων: η περίπτωση της Ζάκρου

Ο άνθρωπος, από τον καιρό που συνέδεσε την επιβίωσή του με την εκμετάλλευση των πόρων που του παρείχε ένα κομμάτι γης, έχει την τάση να κατοικεί σταθερά τις θέσεις τις οποίες από την αρχή επέλεξε, δημιουργώντας έτσι μακρόβια οικοδομικά παλίμψηστα. Έτσι, δεν είναι περίεργο που οι αρχικές επιλογές των πρώτων «μόνιμων» κατοίκων καθόρισαν, εν πολλοίς, και την οικοδομική ανάπτυξη των εγκαταστάσεων, συχνά σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Τόσο μεγάλη σημασία έχει η παράδοση σε αυτή την πρακτική που, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες

των κατοίκων για εξοικονόμηση υλών και ενέργειας, ήταν αυτή που προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό τις «χρήσεις γης», ακόμα και σε περιπτώσεις που οι πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές υπήρξαν –για την ιστορική περίοδο και με βάση φιλολογικές μαρτυρίες– ρηξικέλευθες.

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο εγείρεται το ερώτημα αν οι πραγματικά μεγάλες «τομές» στην ιστορία των προϊστορικών εγκαταστάσεων είναι δυνατό να ιχνηλατηθούν στα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στην ανακοίνωση αυτή γίνεται μια απόπειρα, με τη βοήθεια της μελέτης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, να προσδιορισθούν οι «βαθείς τομές» –που πιθανότατα συνδέονται και με κοινωνικο-οικονομικές/πολιτικές μεταβολές– στη μακράιωνη ιστορία μιας εγκατάστασης με ιδιαίτερη σημασία για τη μινωική Κρήτη, εκείνη της Ζάκρου. Παράλληλα αναζητούνται τα κριτήρια διάκρισης των οικοδομικών αλλαγών που επέφεραν αυτές οι ιστορικές «τομές» σε ένα ούτως ή άλλως δυναμικό, βαθμιαία εσωτερικά αναπτυσσόμενο, αρχιτεκτονικό περιβάλλον.

Γεωργακόπουλος Δημήτριος

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 12.00]

Πρόσφυγες και μετανάστες κωδικογράφοι στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (14ος-17ος αι.)

Η βενετοκρατούμενη Κρήτη από τον 14ο αιώνα υπήρξε προσφυλής τόπος καταφυγής και εγκατάστασης για πρόσφυγες, οι οποίοι λόγω της οθωμανικής προέλασης εγκατέλειπαν τις πατρίδες τους. Το κύμα των προσφύγων και των μεταναστών που έφθαναν στην Κρήτη συνεχίστηκε και διογκώθηκε ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τη σταδιακή οθωμανική κατάκτηση φραγκοκρατούμενων και βενετοκρατούμενων περιοχών ως τα τέλη του 16ου αιώνα. Η κοινωνική εξέλιξη στη βενετική κτήση και η σταθερή επικοινωνία της με τη Δύση ευνοούσε την εγκατάσταση ανθρώπων που επεδίωκαν ένα καλύτερο μέλλον. Αρκετοί από τους πρόσφυγες και μετανάστες που εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη ήταν μορφωμένοι και επεδίωξαν να αξιοποιήσουν τη μόρφωσή τους για να εξασφαλίσουν ένα υψηλότερο επίπεδο διαβίωσης. Λόγοι βιοπορισμού τούς οδήγησαν στην απόφαση να εργαστούν, περιστασιακά ή «επαγγελματικά», ως κωδικογράφοι. Στην ανακοίνωση παρατίθενται τα πορίσματα της έρευνάς μας για τους πρόσφυγες ή μετανάστες κωδικογράφους και το έργο τους στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, από τον 14ο έως τον 17ο αιώνα.

Γιαγκάκη Αναστασία Γ.

[POSTER, B - 08.10.2022, 16.10]

Η Σπιναλόγκα μέσα από τη μελέτη της κεραμικής: συνέχειες και ασυνέχειες

Στη Σπιναλόγκα, στο πλαίσιο έργων που πραγματοποιούνται στη νησίδα από το 1997 και συνεχίζονται έως σήμερα, έχει περισυλλεχθεί μια σημαντική ποσότητα κεραμικής, η μελέτη της οποίας έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς από αυτή μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για ιστορικές περιόδους που τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στο νησί είναι περιορισμένα, αλλά και να συμπληρώσουμε το «παζλ» για την καθημερινή ζωή στο νησί κατά διάρκεια εποχών για τις οποίες υπάρχουν και άλλα αρχαιολογικά και ιστορικά τεκμήρια.

Ειδικότερα, η μελέτη της κεραμικής είναι ακόμα σε εξέλιξη, όμως η πρώτη καταγραφή του υλικού παρέχει πληροφορίες για κατοίκηση στην περιοχή στη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, της εποχής της Βενετοκρατίας και της οθωμανικής και σύγχρονης εποχής, αν και διαφαίνεται από την κεραμική ότι μπορούν να διακριθούν ορισμένες ασυνέχειες ως προς τη χρήση του χώρου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το υλικό της βυζαντινής περιόδου, καθώς παρέχει στοιχεία για τη χρήση του χώρου στη διάρκεια μιας περιόδου, για την οποία δεν υπάρχουν σαφώς χρονολογημένα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Για παράδειγμα, ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις προκύπτουν από τα όστρακα που χρονολογούνται στη μεταβατική περίοδο και τους μεσοβυζαντινούς χρόνους: Στον χώρο εντοπίστηκαν αμφορείς που απαντούν σε πολλές άλλες θέσεις της Κρήτης και χαρακτηρίζουν όλον τον 7ο και τον 8ο αι.

Τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα εφυσωμένης κεραμικής χρονολογούνται κυρίως από την εποχή της δεύτερης Βενετοκρατίας και μετά. Το μεγαλύτερο μέρος των οστράκων αφορά την εποχή της οθωμανικής περιόδου και σε εκείνην του 20ού αι., για τις οποίες ούτως ή άλλως οι μαρτυρίες των αρχαιικών πηγών και των αρχιτεκτονικών καταλοίπων είναι πολλές. Όμως τα διαφορετικά είδη αγγείων, τα οποία εντάσσονται σε αυτές τις ίδιες περιόδους, επιτρέπουν παρατηρήσεις για την επικοινωνία του νησιού με περιοχές εντός και εκτός Κρήτης. Εντοπίζονται παραδείγματα τόσο παραγωγών της Ιταλίας, της δυτικής Ευρώπης, της Μικράς Ασίας, του κυρίως ελλαδικού χώρου αλλά και άλλα που μπορούν να συνδεθούν με την τοπική παραγωγή. Επίσης, βάσει των σχημάτων της κεραμικής που αποδίδονται σε συγκεκριμένες περιόδους, καθώς και τις

χρήσεις με τις οποίες αυτά συσχετίζονται, ενδεχομένως μπορούν επίσης να αντληθούν ορισμένα πρώτα στοιχεία για τις δραστηριότητες που ασκούνταν στο νησί σε κάθε περίοδο.

Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη του εν λόγω υλικού έρχεται να συμπληρώσει τα στοιχεία που προκύπτουν από τη μελέτη των διατηρημένων κτηρίων και της αρχιτεκτονικής τους, προσφέροντας μια όψη της καθημερινότητας των κατοίκων του νησιού σε βάθος χρόνου.

Γιαννίρη Δήμητρα-Κλαίρη, Γιάννης Παπαδάτος

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 10.20]

Ρήξεις και ασυνέχειες στη σύγχρονη ορεινή Κρήτη μέσα από τη ματιά ενός προγράμματος αρχαιολογικής εθνογραφίας

Οι ανασκαφές του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στο μινωικό μεγαλιθικό κτήριο στη θέση Γαΐδουροφάς και στο ιερό κορυφής στη θέση Σταυρωμένος, στα ορεινά της Ιεράπετρας, παρείχαν την ευκαιρία για μια έρευνα αρχαιολογικής εθνογραφίας, η οποία αρχικά είχε ως στόχο τη διερεύνηση των επιπτώσεων της αρχαιολογικής δραστηριότητας στο γειτονικό χωριό της Ανατολής. Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής αξιοποιήθηκαν όλα τα μεθοδολογικά εργαλεία της αρχαιολογικής εθνογραφίας, με ιδιαίτερη έμφαση στη συλλογή προφορικών μαρτυριών μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων και στη συμμετοχική παρατήρηση. Παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρόμοια προγράμματα έχουν αρχίσει να εφαρμόζονται σε αρκετές ανασκαφές στην Ελλάδα, η ιδιαιτερότητά της έγκειται αφενός στη μεγάλη της διάρκεια και αφετέρου στο γεγονός ότι διενεργείται από έλληνες ερευνητές σε μια ελληνική ανασκαφή.

Πράγματι από την πρώτη στιγμή διαπιστώθηκε ότι η άφιξη της πολυάριθμης και νεανικής ερευνητικής ομάδας αποτελεί ένα σημείο τομής στον ετήσιο κύκλο της μικρής και απομονωμένης αυτής κοινότητας και ανατροπής της καθημερινής ζωής των κατοίκων της. Ωστόσο, το πρόγραμμά της αρχαιολογικής εθνογραφίας γρήγορα αποκάλυψε μια πολύ πιο βαθιά ιστορία ανατροπών, ρήξεων και ασυνεχειών στον χώρο της Ανατολής, δίνοντας μια άλλη τροπή στο ερευνητικό μας πρόγραμμα. Οι ρήξεις αυτές, οι οποίες διαμόρφωσαν μια τραυματική σχέση ανάμεσα στους σημερινούς κατοίκους και στο παρελθόν της κοινότητας, σχετίζονται με την απότομη εγκατάλειψη του χωριού κατά τη δεκαετία του 1970. Σε αντίθεση με άλλες περιοχές της Κρήτης, η Ανατολή δεν εγκαταλείφθηκε λόγω της εποχιακής απασχόλησης σε τουριστικές επιχειρήσεις, αλλά

εξαιτίας της ανάπτυξης της θερμοκηπιακής καλλιέργειας στα πεδινά, η οποία συνέβαλε στον απότομο πλουτισμό των κατοίκων της. Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις, το ερευνητικό πρόγραμμα αναδιαμορφώθηκε ώστε να καλύψει μια σειρά από νέα ερωτήματα:

α) Πώς μια ανατροπή στο περιβάλλον και στους τρόπους καλλιέργειας μπορεί να οδηγήσει μία κοινότητα σε μια χωροχρονική ρήξη με το ίδιο της το παρελθόν;

β) Πώς μια τέτοια ρήξη προκαλεί ασυνέχειες στην ταυτότητα των κατοίκων της;

γ) Πώς η αρχαιολογία μπορεί να αποτελέσει το εφαλτήριο για μια νέα ανατροπή στην ιστορία του οικισμού, συμβάλλοντας στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης της τοπικής κοινωνίας με το παρελθόν της και κατ' επέκταση ενδυναμώνοντάς την στο παρόν;

Οι σημερινές συνθήκες οικονομικής, κοινωνικής και υγειονομικής κρίσης, αλλά και ο ιλιγγιώδης ρυθμός των αλλαγών στην κρητική ύπαιθρο, υπογραμμίζουν τη σημασία της μελέτης, όχι μόνο του αρχαίου αλλά και του πρόσφατου παρελθόντος του τόπου. Η παρούσα ανακοίνωση θα ασχοληθεί με ένα στιγμιότυπο αυτής της μεταβολής στην ορεινή Κρήτη, προσδοκώντας να αναδείξει πιθανούς τρόπους, με τους οποίους ένα πρόγραμμα αρχαιολογικής εθνογραφίας μπορεί να αποτελέσει όχι μόνο το έναυσμα για την εφαρμογή κοινωνικών προσεγγίσεων στην παραδοσιακή αρχαιολογική διαδικασία, αλλά και μία απάντηση στα διλήμματα, τα προβλήματα και τις ανάγκες μιας σύγχρονης κοινότητας που έχει βιώσει πρόσφατα μια ουσιαστική ρήξη με το παρελθόν της.

Γκάναλη Αργυρώ

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 10.00]

Οι προσπάθειες για την αποτροπή ρήξεων: Ο έλεγχος της διακίνησης θρησκευτικών βιβλίων από την Αγία Έδρα στη βενετική Κρήτη του 17ου αιώνα

Τον 16ο αιώνα η Σύνοδος του Τρέντο (1545-1564) προώθησε την εσωτερική αναμόρφωση της Λατινικής Εκκλησίας και την ενίσχυση του ιεραποστολικού έργου της με σκοπό την ανάσχεση της διάδοσης του προτεσταντισμού και την αποκατάσταση του κύρους της. Η παιδεία και οι εκδόσεις αποτέλεσαν πολύτιμους αρωγούς στην επίτευξη των παραπάνω στόχων. Στο β' μισό του 16ου αιώνα, ιδρύθηκε η Universitas Gregoriana, ενώ εκκλησιαστικά φροντιστήρια και κολλέγια λειτουργούσαν σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Παράλληλα η Λατινική Εκκλησία επιδίωκε την ενσωμάτωση στους κόλπους της αλλόθρησκων και ετερόδοξών της. Τον όψιμο 16ο αιώνα, συστάθηκαν στη Ρώμη το Κολλέγιο των Νεοφύτων για Εβραίους και μουσουλμάνους που ασπάστηκαν τον χριστιανισμό, καθώς και το Ελληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου.

Τον 17ο αιώνα, η ίδρυση της Congregazione de Propaganda Fide (1622) αποσκοπούσε στην οικουμενική διάδοση του λατινικού δόγματος αλλά και των γραμμάτων. Ακόμη, διαμορφώθηκε ένα θεσμικό πλαίσιο για τις εκδόσεις μέσω της θέσπισης της Tipografia Poliglotta (1626) για την παραγωγή θρησκευτικών και κοσμικών έργων στη γλώσσα της περιοχής της εκάστοτε ιεραποστολής.

Η Βενετία προήγαγε σταθερά τα κρατικά συμφέροντα αντί των εκκλησιαστικών, πολιτική που προκάλεσε τον αφορισμό της από τον πάπα, το Interdetto (1606). Η Γαληνοτάτη υποστήριζε διαχρονικά τους ελληνορθόδοξους υπηκόους της έναντι αυθαιρεσιών των λατίνων ιερωμένων, καθώς απέβλεπε στη διασφάλιση της κυριαρχίας και της οικονομίας της. Τον 17ο αιώνα, η άσκηση πιέσεων από τη Γαλλία και την Ισπανία στη Δύση σε συνδυασμό με την οθωμανική επεκτατικότητα στην ανατολική Μεσόγειο ενίσχυναν τη σημασία της προάσπισης των Ελληνορθόδοξων. Οι τελευταίοι στήριζαν τόσο τη βενετική οικονομία ως ναυτικοί και έμποροι όσο και τη βενετική άμυνα μέσω της εργασίας τους στα ναυπηγεία, της ναυτολόγησης, της στρατολόγησης και της μετάδοσης πληροφοριών για ύποπτες κινήσεις των Οθωμανών.

Στο πνεύμα αυτό η καθολική προπαγάνδα στην Κρήτη, μία από τις σημαντικότερες κτήσεις της Γαληνοτάτης στον ελληνικό χώρο, έπρεπε να αποτραπεί. Η έρευνα στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας (Archivio di Stato di Venezia) αποκάλυψε ανέκδοτο αρχειακό υλικό για προσπάθειες της Ρώμης το 1629 και το 1632 να μεταφέρει στο νησί προσηλυτιστικά βιβλία. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, οι γενικοί προνοητές Francesco Molin και Lorenzo Contarini διενήργησαν εκτεταμένες έρευνες για τον εντοπισμό των βιβλίων και των διακινητών τους. Αναπόφευκτα γεννούνται ερωτήματα. Ποια ήταν τα σχέδια της Ρώμης στην ανατολική Μεσόγειο και πώς η Κρήτη εντασσόταν σε αυτά;. Ποια τα δίκτυα πληροφόρησης των γενικών προνοητών και πώς οργανώθηκαν οι έρευνες εντός και εκτός του νησιού για την αποτροπή της διάδοσης των βιβλίων; Πώς η Γαληνοτάτη μετά το Interdetto εξασφάλισε την αρωγή στις έρευνες λατίνων ιερωμένων της Κρήτης, όπως ήταν ο αρχιεπίσκοπος Luca Stella το 1629 και οι επικεφαλής των Δομινικανών, των Φραγκισκανών και των Αυγουστινιανών το 1632; Η μελέτη επιχειρεί την απάντηση των παραπάνω

ερωτημάτων και την παρουσίαση των προσπαθειών της Βενετίας κατά την όψιμη περίοδο της κυριαρχίας της, για την αποτροπή ρήξεων με τους ορθόδοξους υπηκόους της, οι οποίες ελλόχευαν κινδύνους για την εξουσία της.

Γκιουλέκα Όλγα

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 10.00]

Νέα στοιχεία για την πρόσληψη των Λόγων Διδακτικών του Στ. Σαχλίκη και του Μ. Φαλιέρου στους Λόγους Διδακτικούς του Μ. Δεφαράνα

Οι πολιτισμικές ανταλλαγές και ζυμώσεις ανάμεσα στην Κρήτη και τα Επτάνησα υπήρξαν μακροχρόνιες. Τα έργα της Κρητικής Λογοτεχνίας έφταναν μαζί με τους Κρήτες μετοίκους ή ναυτικούς στα Επτάνησα, μετά από κάθε ξεριζωμό και μετακίνηση πληθυσμών, ή μέσα από κάθε ταξίδι. Στα νησιά του Ιονίου τα έργα της Κρητικής Λογοτεχνίας γνώρισαν νέες διασκευές και τροποποιήσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο των πολιτισμικών ανταλλαγών και της κυκλοφορίας των έργων από την Κρήτη στα Επτάνησα, υπέπεσαν τον 16ο αιώνα στην αντίληψη του ζακυνθινού ναυτικού και ποιητή Μάρκου Δεφαράνα δύο κρητικά ηθικοδιδακτικά παραινετικά ποιήματα, οι *Συμβουλές προς τον Φραντζισκίνη* του Στέφανου Σαχλίκη και οι *Λόγοι διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν* του Μαρίνου Φαλιέρου, τα οποία και χρησιμοποίησε ως πρότυπά του για τη σύνθεση του δικού του ηθικοδιδακτικού ποιήματος που φέρει τον τίτλο *Λόγοι διδακτικοί του πατρός προς τον υιόν* (Βενετία, 1543). Ο ποιητής έχει «ενσωματώσει» σε αυτό ολόκληρο το ηθικοδιδακτικό ποίημα του Φαλιέρου και έχει συμπεριλάβει, επίσης, μερικούς στίχους του ποιήματος του Σαχλίκη.

Η σχέση των *Λόγων διδακτικών* του Δεφαράνα με το ποίημα του Σαχλίκη αναδείχθηκε από τον Συνόδη Παπαδημητρίου το 1896, ενώ η σχέση του με το ποίημα του Φαλιέρου αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης των Wim Bakker και Arnold van Gemert στην εισαγωγή της κριτικής έκδοσης του ποιήματος του Φαλιέρου. Ο Παπαδημητρίου, όμως, δεν μελέτησε διεξοδικά το ζήτημα, ενώ και οι Bakker–van Gemert εξέτασαν το θέμα, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο το ποίημα του Δεφαράνα συμβάλλει ως έμμεσος μάρτυρας της παράδοσής του στην αποκατάσταση του κειμένου του Φαλιέρου και δεν σχολίασαν τις καινοτομίες του ζακυνθινού ποιητή. Επιπλέον, η πρώτη φιλολογική εκδότρια του ποιήματος του Δεφαράνα, Σίτσα Καραϊσκάκη (1934) δεν είχε την ευκαιρία να εξετάσει το ζήτημα διεξοδικά, καθώς δεν είχε ακόμα τότε ανακαλυφθεί και εκδοθεί το ποίημα του βενετοκρητικού ποιητή. Η έλλειψη μιας πληρέστερης έκδοσης

και η επιμονή στην άποψη ότι το ποίημα του Δεφαράνα αποτελεί μόνον έμμεσο μάρτυρα του ποιήματος του Φαλιέρου οδήγησαν τους μελετητές για αρκετά χρόνια να θεωρήσουν το ποίημά του ανάξιο λεπτομερέστερης έρευνας.

Στην ανακοίνωση παρατίθενται τα πορίσματα πρόσφατης ενδελεχούς έρευνας για τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής εργάζεται και προσλαμβάνει τα πρότυπά του και τα αξιοποιεί στο έργο του, καθώς και για την αδιερεύνητη ακόμη αξιοποίηση του στιχουργήματος του ζακύνθιου στιχουργού από τον κεφαλλονίτη Άνθιμο Διακρούση (*Ο κρητικός πόλεμος*, Βενετία, 1667).

Godart Louis

[A1 - 07.10.2022, Δίκη, 18.00]

Η χρονολόγηση των πινακίδων Γραμμικής Β της Πύλου

Η επανεξέταση των γραφένων που είναι υπεύθυνοι για τις πινακίδες στην Γραμμική Γραφή από την Πύλο, καθώς και οι συγκρίσεις με τις σφραγίδες, τις τοιχογραφίες, τα προϊόντα ελεφαντουργίας και τις εξαγωγές ψευδόστομων αμφορέων από την Κυδωνία, με οδήγησαν να συμφωνήσω με τις μελέτες του Mervin Popham για την καταστροφή του ανακτόρου του Νέστορα. Είναι πιθανό αυτό το γεγονός να συνέβη στο τέλος της ΥΕΙΙΑ ή στην αρχή της ΥΜΙΙΒ περιόδου.

Γρατσέα Αριστεά

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 18.20]

Ναυτιλιακές αντιδικίες και εμπορικές διαφορές στον βενετοκρατούμενο Χάνδακα: Κυβερνήτες και έμποροι ενώπιον των νοταρίων

Για την ομαλή διευθέτηση των ναυτιλιακών επιχειρήσεων ενός τόπου ήταν απαραίτητη η σύνταξη ναυλοσυμφώνων και συντροφιών, καθώς μέσω αυτών των εγγράφων ορίζονταν οι εκάστοτε εμπορικές, οικονομικές και ναυτιλιακές συμφωνίες ανάμεσα στους πλοιοκτήτες, τους εμπόρους και τους κυβερνήτες των πλοίων. Η μη τήρηση αυτών των συμφωνιών επέφερε προστριβές ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη, οι οποίες οδηγούσαν στη σύνταξη αρχικά των *protesti* (διαμαρτυρίες) και εν συνεχεία των διαιτησιών για την επίλυσή τους.

Στη συγκεκριμένη μελέτη επιχειρείται η εξέταση αυτών των διαμαρτυριών που δημιουργούνταν ανάμεσα στους συμμετέχοντες σε μια ναυτιλιακή επιχείρηση στο πλαίσιο των εμπορικών και ναυτιλιακών δραστηριοτήτων του βενετοκρατούμενου Χάνδακα. Ειδικότερα η ανάλυση εστιάζει στους

λόγους δημιουργίας αυτών των αντιδικιών, στην κατηγοριοποίηση των τύπων των θαλάσσιων διαφωνιών και στις ποινές που επιβάλλονταν.

Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι η σημασία της μελέτης των protesti έγκειται και στην πληθώρα πληροφοριών που περιέχουν για τις ναυτιλιακές δραστηριότητες και συγκεκριμένα για τα εισαγόμενα και εξαγόμενα προϊόντα, τους τόπους άφιξης ή προορισμού των πλοίων, τα συμβαλλόμενα μέρη και τις μεταξύ τους συνεργασίες. Υπό το πρίσμα αυτό θα απαντηθούν τα ακόλουθα ερωτήματα: Ποια υπήρξε η πιο συνήθης αφορμή για τη δημιουργία των protesti στο πλαίσιο των ναυτιλιακών επιχειρήσεων του Χάνδακα; Ποιες ήταν οι επιπτώσεις από τη μη τήρηση των συμφωνιών; Τι στοιχεία προκύπτουν από τα protesti για τη γεωγραφική και κοινωνική προέλευση των συμμετεχόντων στις ναυτιλιακές δραστηριότητες του Χάνδακα; Τέλος, είναι εφικτή η ανασύνθεση της ναυτιλιακής κίνησης του λιμανιού και των εισαγόμενων-εξαγόμενων προϊόντων από την ανάλυση των protesti;

Δεδομένου ότι για τη διευθέτηση αυτών των αντιδικιών πρωταρχική λύση αποτελούσαν οι νοτάριοι, η παρούσα ανακοίνωση θα βασιστεί σε αδημοσίευτο αρχειακό υλικό, το οποίο απόκειται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας (Archivio di Stato di Venezia). Ειδικότερα θα αναλυθούν ως επί το πλείστον ανέκδοτα protesti που έχουν εντοπιστεί στους νοταρίους του Χάνδακα (Notai di Candia) στο μεταίχμιο από τον ύστερο μεσαίωνα στους πρώιμους νεότερους χρόνους (β' μισό 15ου αιώνα - α' μισό 16ου αιώνα), με σκοπό τη συναγωγή συμπερασμάτων για τις αιτίες που προκαλούσαν ρήξη ανάμεσα στους συμμετέχοντες σε μια ναυτιλιακή επιχείρηση, καθώς και την ανασύνθεση των ναυτιλιακών δραστηριοτήτων του λιμανιού του Χάνδακα.

Γρηγοριάδης Δημήτριος, Μαρία-Πόπη Γιαννικάκη

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 10.20]

Πρώιμες εφαρμογές του οπλισμένου σκυροδέματος σε ναούς του Ν.

Χανίων: Το έργο του μηχανικού Αναστάσιου Λογοθέτη

Στις αρχές του 20ού αιώνα άρχισε στον νομό Χανίων έντονη ναοδομική δραστηριότητα, η οποία ενισχύθηκε από το πλαίσιο που διαμόρφωναν οι ραγδαίες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, η επέκταση της πόλης πέρα από τα τείχη, η περαιτέρω ανάπτυξη των οικισμών, η ανάγκη για εκσυγχρονισμό, καθώς και η προσδοκία για την ένωση με την Ελλάδα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Κρήτη ακολουθεί τη δική της πορεία στη ναοδομία, η οποία ασπάζεται τον εκλεκτικισμό με κυρίαρχα τα νεοκλασικά στοιχεία. Την ίδια περίοδο, την εμφάνισή του κάνει το νέο και

επαναστατικό για εκείνη την εποχή υλικό, το οπλισμένο σκυρόδεμα, το οποίο αρχίζει να χρησιμοποιείται ευρέως τόσο σε δημόσια και ιδιωτικά κτήρια όσο και στη ναοδομία, η οποία μάλιστα φαίνεται να αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή του, καθώς δίνει νέες δυνατότητες στη θολοδομία και επιτρέπει τη γεφύρωση μεγάλων ανοιγμάτων.

Καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή του νέου υλικού διαδραματίζουν ικανοί και εμπνευσμένοι μηχανικοί, οι οποίοι το χρησιμοποιούν εντέχνως και με ενθουσιασμό στα μεγαλόπνοα έργα ναοδομίας της εποχής. Αν και επεδίωξαν να χρησιμοποιήσουν το οπλισμένο σκυρόδεμα σύμφωνα με τις τυπολογικές και μορφολογικές απαιτήσεις των λίθινων ναών, οι μηχανικοί δεν απέκρυπταν το σκελετό και τα στοιχεία εκείνα που μαρτυρούσαν τη χρήση οπλισμένου σκυροδέματος, αντιθέτως σε κάθε ευκαιρία αναδείκνυαν τις δυνατότητες και τη δυναμική του.

Εμβληματική μορφή στον τομέα της ναοδομίας υπήρξε ο μηχανικός Αναστάσιος Λογοθέτης, ο οποίος μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του το 1890 και αφού εργάστηκε στη Γερμανία, όπου και εκπαιδεύτηκε στην τεχνική του οπλισμένου σκυροδέματος, εγκαταστάθηκε στα Χανιά. Ορισμένα από τα έργα του είναι ο Ιερός Ναός του Τιμίου Σταυρού στον Αλικιανό, το κωδωνοστάσιο των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης στη Νέα Χώρα, καθώς και ο γυναικωνίτης και η στέγαση του Ιερού Ναού της Ευαγγελίστριας στη Χαλέπα (1915). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην τελευταία που αποτελεί την πρώτη εφαρμογή οπλισμένου σκυροδέματος στην Κρήτη, χρησιμοποίησε ένα προωθημένο σύστημα προκατασκευασμένων πλακών που διαμορφώνουν τους θόλους της οροφής, καθώς και υποστυλώματα κενού πυρήνα, προκειμένου να αφαιρέσει την περιττή μάζα σκυροδέματος που δεν απαιτείτο για τη στατική επάρκεια του οικοδομήματος.

Τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία θα απαντηθούν στην παρούσα μελέτη σχετίζονται με τις συνθήκες που οδήγησαν στην ανέγερση μιας σειράς νέων ναών στις αρχές του 20ού αιώνα στον νομό Χανίων, τους λόγους που οι μηχανικοί εκείνης της εποχής στράφηκαν στη χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος για την κατασκευή τους, τις δυνατότητες που προσέφερε στη ναοδομία η χρήση του, τον τρόπο που εφαρμόστηκε η τεχνολογία του στο σύνολο και στα επιμέρους στοιχεία των ναών αυτών, την τυπολογία και μορφολογία που ακολουθούν οι ναοί αυτοί και τις αιτίες και τους τρόπους που επηρεάστηκε από το νέο υλικό.

Η πρωτοτυπία της έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι η θεματική των πρώιμων εφαρμογών του οπλισμένου σκυροδέματος στη ναοδομία δεν

είχε μελετηθεί προγενέστερα συνολικά στην Ελλάδα και έτσι δεν υπήρχε επαρκής βιβλιογραφία. Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε, σχεδόν στο σύνολό του, ήταν αδημοσίευτο (σχέδια, φωτογραφίες, χειρόγραφα) και προέκυψε από αυτοψία, παρατήρηση, φωτογραφική τεκμηρίωση, καθώς και σχολαστική έρευνα στα αρχεία των εκκλησιών. Ακόμη στοιχεία αντλήθηκαν μέσω προφορικής επικοινωνίας με εφημέριους, μηχανικούς και φορείς που ενεπλάκησαν στο παρελθόν στη συντήρηση και αποκατάσταση των έργων που παρουσιάζονται.

Δαγαλάκης Ζάχος, Νίκος Σκουτέλης

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 09.40]

Τοπίο Επιτήρησης: Από την Παχειά Άμμο στην Ιεράπετρα

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι η μελέτη του τρόπου επιτήρησης από τα οθωμανικά οχυρωματικά μνημεία που ανεγέρθηκαν στην ανατολική Κρήτη κατά την ύστερη Τουρκοκρατία και συγκεκριμένα την περίοδο 1866 έως 1869. Η καταγραφή, δηλαδή, του συστήματος οργάνωσης – χωροθέτησης των «Κουλέδων». Πρόκειται για το δίκτυο οχυρώσεων που ανέπτυξαν οι Οθωμανοί Τούρκοι στον Νομό Λασιθίου, στο στενό πέρασμα που συνδέει τον οικισμό της Παχειάς Άμμου στον βορρά με την Ιεράπετρα στον νότο.

Κατά τη διάρκεια της μεγάλης κρητικής επανάστασης τον 19ο αιώνα, μεταξύ των ετών 1866-1868, αποφασίστηκε από την τουρκική διοίκηση η κατασκευή μιας σειράς οχυρών στα πιο καίρια σημεία του νησιού, τους κουλέδες, από την τουρκική λέξη Kule (= πύργος). Σκοπός των οχυρών αυτών ήταν η αποκοπή της επικοινωνίας ανάμεσα στους επαναστάτες των διαφόρων επαρχιών, η αποκοπή του ανεφοδιασμού τους από τα μικρά λιμάνια και συγχρόνως η διαρκής παρουσία των τουρκικών δυνάμεων σε όλο το νησί. Σε διάστημα ενός έτους κτίστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες 320 πύργοι σε όλη την Κρήτη, πολλοί από τους οποίους εγκαταλείφθηκαν όμως το 1872, όταν μειώθηκε η δύναμη των στρατιωτών που τους επάνδρωνε, ενώ για στρατιωτικούς πάλι λόγους το 1874 κατεδαφίστηκαν 80 από αυτούς.

Διγαλάκης Αντώνης

[Β - 06.10.2022, Σελένα II, 18.20]

Ο δρόμος προς το «νατουράλε»: Από την Κρήτη στο Ιόνιο και στη Βενετία (δεύτερο μισό 17ου αιώνα)

Αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης αποτελεί η εξέταση της ζωγραφικής παραγωγής των Κρητών καλλιτεχνών στη βενετική επικράτεια

κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα. Ειδικότερα, της παραγωγής εκείνης στην οποία είναι διακριτή η διαφοροποίηση από τη βυζαντινότροπη τέχνη και η προσέγγιση –ενίοτε μέχρι του βαθμού της αφομοίωσης– της δυτικής, και κυρίως της ιταλικής, τέχνης του Μπαρόκ, τόσο από εικονογραφικής όσο και από στυλιστικής πλευράς. Με άλλα λόγια αυτό το είδος ζωγραφικής που συναντάμε αργότερα σε ελληνικές πηγές ως ζωγραφική στο «νατουράλε». Γνωστός είναι ήδη –και έχει εξεταστεί διεξοδικά– ο προσδιορισμός «informa alalatina», ο οποίος απαντάται στις αρχαιακές πηγές σε συσχετισμό με το ενδιαφέρον των κρητικών ζωγράφων της εποχής για την παλαιότερη ιταλική τέχνη. Διαπιστώθηκε ότι ο προσδιορισμός αυτός αφορά περισσότερο τα δάνεια των κρητικών ζωγράφων από την ιταλική τέχνη πριν την περίοδο της Αναγέννησης και δεν έχει καμία σχέση με τη σύγχρονη ζωγραφική που συναντάμε σε πόλεις της ιταλικής χερσονήσου (Γκράτζιου, 2012). Στα μέσα του 17ου αιώνα εμφανίζεται ωστόσο στις ελληνόφωνες πηγές του βενετικού χώρου ένας άλλος προσδιορισμός που πιθανότατα αναδεικνύει πλέον μια εντονότερη συγχρονικότητα της απόδοσης και του γούστου. Αυτός είναι η ελληνική απόδοση του «νατουράλε». Τι σημαίνει όμως η παραπάνω έννοια για τις πηγές του δεύτερου μισού το 17ου αιώνα; Πώς εννοούσαν οι ίδιοι οι καλλιτέχνες έναν προσδιορισμό της εποχής τους σε κρητικό περιβάλλον; Ποια είναι η σχέση της με τον προσδιορισμό «alalatina»; Για την ανάλυση των παραπάνω ερωτημάτων εξετάζονται εικαστικές και κειμενικές πηγές των ίδιων των κρητικών ζωγράφων, όπως του Φιλόθεου Σκούφου (1638-1685), του Λέου Μόσκου (1648-1690) και του Κωνσταντίνου Τζάνε (1633-π. 1685). Μπορεί να είναι γνωστή στη βιβλιογραφία η χρήση του διπλού ιδιώματος των κρητικών ζωγράφων, παρά ταύτα δεν έχει μελετηθεί ικανοποιητικά εκείνη η πλευρά που τείνει καθαρά προς τα βενετικά-ιταλικά πολιτισμικά πρότυπα.

Δόξα Χρύσα, Μαργαρίτα Ρούσσου, Γεώργιος Τσικαλάκης

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 18.40]

Οι αιτίες θανάτου γάλλων στρατιωτών (1897-1899) στη Σητεία και το Γαλλικό Στρατιωτικό Νεκροταφείο

Στις 20 Μαρτίου 1897 το συμβούλιο των ναυάρχων αποφάσισε τη διαίρεση του νησιού σε τέσσερις τομείς ευθύνης ανάλογη της διοικητικής διαίρεσης που υπάρχει στην Κρήτη. Στον νομό Λασιθίου, αν και εγκαθίστανται γάλλοι, άγγλοι και ιταλοί στρατιώτες, την ευθύνη ανέλαβαν οι Γάλλοι. Στην πόλη της Σητείας εγκαθίσταται στρατιωτική δύναμη με

φρουρά: 400 γάλλους άνδρες (ναύτες και πεζοναύτες) και 75 άνδρες πυροβολητές μεικτού τμήματος – 25 Γάλλων, 25 Άγγλων και 25 Ιταλών. Ο επικεφαλής Ταγματάρχης Émil-Honoré Destelle περιγράφει με μελανά χρώματα την ταλαιπωρημένη από τον πόλεμο πόλη, τα ρημαγμένα σπίτια και την κακή υγειονομική κατάσταση. Η εικόνα αυτή επιβεβαιώνεται αργότερα από τον γαλλικό τύπο που περιγράφει τη Σητεία όταν ξεκινούν οι θάνατοι γάλλων στρατιωτών. Οι αιτίες των συγκεκριμένων θανάτων δεν είναι λόγω πολεμικών συγκρούσεων ή άλλων στρατιωτικών δράσεων. Αντίθετα οι άνδρες αυτοί πεθαίνουν εξαιτίας του κακού κλίματος και των κακών διατροφικών τους συνθηκών. Σύμφωνα με την αναφορά του ιστοριογράφου της εποχής Εμμ. Αγγελάκι: «Αί άσθένειαι ταύται λέγεται ὅτι προήλθον ἐκ τῆς ἀτάκτου διαίτης τῶν στρατιωτῶν». Το στρατιωτικό νεκροταφείο της Σητείας, σήμερα μεν δεν υφίσταται, αν και είναι γνωστή η τοποθεσία του, την εποχή όμως εκείνη αποτέλεσε αιτία αντιδράσεων στη Γαλλία.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται: α) έγγραφα περί της γαλλικής κατοχής από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, β) δημοσιεύματα και αντιδράσεις, προερχόμενα από τον γαλλικό τύπο της εποχής, και αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό της ίδιας περιόδου, γ) εξατομικευμένες περιπτώσεις των νέων αυτών στρατιωτών από τα δημοσιευμένα ημερολόγια του Ταγματάρχη Émil-Honoré Destelle, καθώς και ιστορικές αναφορές του Εμμανουήλ Αγγελάκι (*Σητειακά Β'* [1939]). Βάσει των παραπάνω εξετάζεται κατά πόσον οι θάνατοι ήταν αποτέλεσμα των διαιτητικών συνθηκών των εγκαταστημένων στη Σητεία στρατευμάτων και γίνεται προσπάθεια σύνδεσης με είδη της τοπικής πανίδας που θα μπορούσαν να έχουν καταναλωθεί και να σχετίζονται με ασθένειες του γαστρεντερικού και δηλητηριάσεις.

Δρακάκης Μανόλης Γ.

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 19.20]

«Αρχείον Εμμ. Αντωνιάδου του Κρητός εκ γένους των Μελισσηνών.

Αριθ. ...» Τα τεκμήρια, οι θεσμοί και τα πρόσωπα δύο κρητικών επαναστάσεων, του 1821 και του 1841

Ο Εμμανουήλ Αντ. Αντωνιάδης (1791-1863), Φιλικός, λόγιος και δημοσιογράφος, συμμετείχε ενεργά και από υψηλές θέσεις στρατιωτικής και πολιτικής ευθύνης και στις δύο σημαντικές εξεγέρσεις των Κρητών κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα.

Φάκελοι απλοί, δίφυλλα στην ουσία, εντοπίσθηκαν ως υποφάκελοι σε μεγάλες σειρές των πλούσιων σε συλλογές ΓΑΚ της περιόδου 1821-1841, με την ένδειξη «Αρχείον Εμμ. Αντωνιάδη». Πρόκειται για επιστολές, κατάστιχα, τεκμήρια ποικίλης προέλευσης αλλά κοινής κατάληξης και αποδοχής από τον Εμμανουήλ Αντωνιάδη, λόγω της πολύπλευρης συμμετοχής του στις επαναστάσεις του 1821 και 1841.

Η συνοπτική παρουσίαση των τεκμηρίων αυτών και των σειρών στις οποίες εντοπίσθηκαν είναι τα εισαγωγικά της εισήγησης. Ακολουθεί η ανάλυση του περιεχομένου τους, τα πρόσωπα, οι πρωταγωνιστές και κυρίως οι δευτεραγωνιστές, ο ρόλος και συμμετοχή τους στην εξέλιξη και στην κατάληξη των επαναστατικών διεργασιών.

Διερευνάται μια περίοδος 20 χρόνων μέσα από τη σύγκριση δύο περιπτώσεων μελέτης (1821, 1841), τα αιτήματα των επαναστατών, οι προσπάθειες για τη συγκρότηση οργάνων και θεσμών διοίκησης, οι σχέσεις τους με εθνικά και εξωτερικά κέντρα εξουσίας, ο εθνικά Άλλος, ο επικυρίαρχος, οι ενδοσχέσεις των ηγετικών και τοπικών ομάδων και, τέλος, εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους αυτοπροσδιορίζονται οι μικροί και μεγάλοι πρωταγωνιστές των γεγονότων που συνθέτουν το κεντρικό σημείο ερευνητικής προσέγγισης και προβληματισμού αυτής της ερευνητικής παρουσίας.

Δρακούλη Αθανασία, Κατερίνα Ζωγραφιστού

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 12.20]

Ο γλωσσικός δανεισμός ως διαχρονική μαρτυρία της συνάντησης των λαών και των πολιτισμών: Η περίπτωση των ελλην(οκρη)ικών λέξεων στη βενετσιάνικη διάλεκτο

Η γλώσσα ως κοινωνικό φαινόμενο τροποποιείται μέσα στον χρόνο και στον χώρο, διασχίζει τα γεωγραφικά σύνορα όταν οι ιστορικές συνθήκες το επιτρέπουν, αφήνει το αποτύπωμά της σε νέα πολιτισμικά περιβάλλοντα και αφομοιώνει από αυτά ποικίλα στοιχεία. Συγχρόνως «δανείζει» και «δανείζεται» γλωσσικές δομές με σκοπό να αποδώσει φωνολογικά, εννοιολογικά, μορφοσυντακτικά και υφολογικά τις νέες αυτές «εμπειρίες» και καταστάσεις.

Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση γλωσσικού και πολιτισμικού συμφυρμού, ευνοημένη μεταξύ άλλων από τη γεωγραφική εγγύτητα και τις μακραίωνες κοινωνικοοικονομικές και ιστορικοπολιτικές διαδράσεις, συντελείται επί μακρόν ανάμεσα σε Ελληνοκρητικούς και Ιταλοβενετούς. Στο πλαίσιο αυτό, η παρουσία δάνειων λέξεων, οι οποίες ενσωματώθηκαν

στις γλώσσες εκατέρωθεν των πληθυσμών για να περιγράψουν άλλοτε τον ερχομό νεοφερμένων και άλλοτε τον επαναπροσδιορισμό προϋπαρχόντων εννοιών, συνηθειών και διαδικασιών, αποτελούν μια αδιάκοπη μαρτυρία της γόνιμης αυτής πολιτισμικής ώσμωσης.

Η παρούσα μελέτη, λαμβάνοντας υπόψη τα σχετικά πορίσματα από ερευνητικές εργασίες ιστορικού, γλωσσολογικού και κοινωνιογλωσσολογικού χαρακτήρα σχετικά με το φαινόμενο της γλωσσικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους πληθυσμούς των δύο γειτονικών χερσονήσων, εστιάζει στη διερεύνηση της παρουσίας των δάνειων ελλην(οκρητ)ικών λέξεων στη διάλεκτο της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της Βενετίας. Πιο συγκεκριμένα, μέσω της αντιπαραβολικής μελέτης προγενέστερων εργασιών συναφούς περιεχομένου, καθώς και της αποδελτίωσης των υπαρχόντων λεξικογραφικών καταγραφών των υπό διερεύνηση γλωσσικών μορφών, θα ιχνηλατηθεί το κοινωνιογλωσσικό φαινόμενο της παρουσίας λέξεων που προέρχονται από την ελληνική γλώσσα και την κρητική διάλεκτο στη γεωγραφική ποικιλία της Βενετίας, σε μια διαχρονία που φτάνει έως τη σύγχρονη εποχή με έμφαση στην περίοδο της παρουσίας της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας στην ανατολική Μεσόγειο. Μέσα από τον εντοπισμό, την καταγραφή, την κωδικοποίηση και την ταξινόμηση λεξιλογικών επιδράσεων εκ μέρους της ελλην(οκρητ)ικής (ως γλώσσα υποδοχής) στη βενετσιάνικη διάλεκτο, γλώσσα επικοινωνίας της πληθυσμιακά κυρίαρχης ομάδας στην πόλη της βόρειας Ιταλίας και στην περιοχή της, θα φωτιστούν περαιτέρω εκφάνσεις της υπό εξέταση πολιτισμικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους λαούς των δύο γειτονικών χερσονήσων και θα ξεδιπλωθούν πτυχές ενός παλιμψήστου πολιτισμού που, παρότι ενισχύουν τη γλωσσική και πολιτισμική επίγνωση, δεν φαίνεται να έχουν μελετηθεί επαρκώς και διεξοδικά ως τις μέρες μας.

Ζαϊμάκη Χρυσή

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 17.40]

Η Κρήτη μέσα από τις φωτογραφίες γερμανών στρατιωτών (1941-1944)

Η ανακοίνωση θα επιχειρήσει να φωτίσει τη φωτογραφική παραγωγή της ναζιστικής Γερμανίας όπως αυτή αποτυπώνεται σε εικόνες που δημιουργήθηκαν από τα χρόνια της Κατοχής της Κρήτης (1941-1944).

Αναμφισβήτητα ως ένα τεχνολογικό μέσο έκφρασης και επικοινωνίας της νεότερης εποχής, η φωτογραφία αποτέλεσε από νωρίς απαραίτητο εργαλείο για την εκπλήρωση του εθνικοσοσιαλιστικού ονείρου που ήταν η δύναμη της εξουσίας, ο εξωραϊσμός της Γερμανίας και του πολέμου και ο

επεκτατισμός. Στην επίτευξη του ονείρου αυτού, η φωτογραφική μηχανή συνέβαλε στον περιορισμό ή και στην εξάλειψη της προβολής της δυστυχίας του πολέμου, στην ανάπτυξη και διάδοση εθνικών αλλά και φυλετικών στερεοτυπικών μοτίβων και ασφαλώς στην απόκρυψη των αποτρόπαιων εγκλημάτων των ναζιστών, κυρίως, κατά του άμαχου πληθυσμού.

Ξεκινώντας από τη διερεύνηση του ιδεολογικού πλαισίου στο οποίο δημιουργείται η φωτογραφική παραγωγή της ναζιστικής Γερμανίας, η ανακοίνωση θα επικεντρωθεί τόσο στην επίσημη όσο και στην ερασιτεχνική παραγωγή.

Ειδικότερα, οι φωτογραφίες που εξετάζονται στην εργασία προέρχονται από επαγγελματικές και ερασιτεχνικές φωτογραφικές λήψεις γερμανών στρατιωτών, οι οποίοι είτε εξέτισαν τη θητεία τους κατά τη γερμανική Κατοχή το νησί της Κρήτης είτε παρέμειναν για λίγο εκεί κατά τη μεταφορά τους στη Βόρεια Αφρική. Η σύνδεση των δυο αυτών ειδών φωτογραφίας αποτελεί μια αμφίδρομη διαδικασία δανεισμού και επανοικειοποίησης/επανιδιοποίησης, στην οποία αναμειγνύονταν συνεχώς η ιδιωτική υποκειμενικότητα και η δημόσια ιδεολογία, ώστε να προκύπτουν εικόνες από μια ουτοπική πραγματικότητα. Ιδιαίτερα μέσα από τα ξεχασμένα μέχρι πρότινος ιδιωτικά άλμπουμ των Γερμανών στρατιωτών του Β' ΠΠ, έννοιες όπως ο θάνατος και η ζωή, η δυστυχία και η αναζωογόνηση, ο πόλεμος και η ψυχαγωγία ταλαντεύονται στην ίδια εικόνα, μεταδίδοντας, ποικίλα και διαφορετικά κάθε φορά μηνύματα και συναισθήματα στον αναγνώστη, ανάλογα με την οπτική του γωνία.

Κεντρική έννοια στην ανακοίνωση αναδεικνύεται η έννοια της προπαγάνδας και διερευνάται πώς αυτή διαμορφώνεται με το φωτογραφικό μέσο. Έτσι κύριο ερευνητικό ερώτημα που καλείται να απαντήσει η συγκεκριμένη εργασία είναι να εξετάσει την προπαγανδιστική δραστηριότητα της ναζιστικής Γερμανίας, εστιάζοντας το ενδιαφέρον στην αξιοποίηση του φωτογραφικού μέσου ως προς τη σκηνοθετημένη και υποσυνείδητα κατευθυνόμενη λήψη φωτογραφιών για την επίτευξη των στόχων της. Θα επιχειρήσει επίσης να καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους η φωτογραφία λειτουργεί στο πλαίσιο των απολυταρχικών καθεστώτων, αποκτώντας κυριολεκτικά μεταμορφωτικό αποτέλεσμα και μετατρέποντας εγκόσμιες καταστάσεις σε παραστάσεις για την κάμερα και σε συνειδητές πράξεις.

Ζωγραφάκη Βασιλική, Alexander Farnoux, Armelle Gardeisen, Νικόλαος Θάνος, Κατερίνα Μονιάκη

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 10.20]

Συνέχειες και ασυνέχειες στη ζωή των Δηριίων. Η περίπτωση του συγκροτήματος του τομέα 5

Κατά την πρόσφατη ελληνογαλλική ανασκαφική έρευνα στη Δρήρο αποκαλύφθηκε ένα ευμέγεθες κτήριο (τομέας 5) κοντά στην αγορά της αρχαίας πόλης. Στη μακρά διάρκεια της χρήσης του οι συνέχειες και οι ασυνέχειες στην αρχιτεκτονική, την οικοσκευή και τελικά στην ίδια τη ζωή των ανθρώπων που το χρησιμοποιούσαν θα μπορούσαν να θεωρηθούν σχετικά αναμενόμενες, δεδομένων και των ιστορικών συνθηκών της εποχής και της περιοχής.

Ωστόσο πρόσφατα ευρήματα που ήρθαν στο φως σε έναν από τους χώρους του κτηρίου αυτού προκάλεσαν έκπληξη, τόσο κατά την αποκάλυψη όσο και κατά τη μελέτη τους. Συγκεκριμένα πρόκειται για έναν βαθμιδωτό βάθρο πάνω στο οποίο εντοπίστηκε –in situ– μια ασυνήθιστη συγκέντρωση οστών ζώων, καθώς και άλλα συνευρήματα (αγγεία, βιοαρχαιολογικά κατάλοιπα). Το ιδιαίτερο αυτό σύνολο φαίνεται ότι αποτελεί το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης πράξης απόθεσης που έλαβε χώρα μια δεδομένη χρονική στιγμή και αποτελεί τεκμήριο μιας ιδιάζουσας συνέχειας/ασυνέχειας στη ζωή των ανθρώπων της πόλης, οδηγώντας σε πολλαπλές υποθέσεις και ερμηνείες. Τέλος, αναδεικνύει την αναγκαιότητα της πολυεπίπεδης και διεπιστημονικής προσέγγισης στη μελέτη και ερμηνεία του παρελθόντος.

Holton David

[B - 07.10.2022, Σελένα ΙΙ, 11.00]

Γιατί 1669;

Η βασική ερώτηση που θα τεθεί είναι: Πόσο σημαντικό είναι το έτος 1669 ως ορόσημο ή διαχωριστική γραμμή στην ελληνική ιστορία και πολιτισμό; Σημειώνει βέβαια την παράδοση του Χάνδακα, της τελευταίας από τις κρητικές πόλεις που έπεσε στα χέρια των Οθωμανών. Η βενετική κυριαρχία συνέχιζε όμως σε άλλες ελληνόφωνες περιοχές, κυρίως τα Επτάνησα, για περισσότερα από 200 χρόνια, ενώ αλλού η Οθωμανική κατοχή είχε αρχίσει κάμποσους αιώνες νωρίτερα. Για τον ελληνόφωνο κόσμο ως σύνολο λοιπόν, το έτος 1669 δεν σημειώνει το τέλος μιας εποχής και δεν αποτελεί πολιτική διαχωριστική γραμμή περιόδων για τον ευρύτερο ελληνισμό.

Αν στρέψουμε την προσοχή μας στα πολιτισμικά δεδομένα, η κατάσταση, καθώς φαίνεται, είναι πιο καθαρή. Με την πτώση του Μεγάλου Κάστρου, τελείωσε η λεγόμενη Κρητική Αναγέννηση. Το τελευταίο μείζον θεατρικό έργο της κρητικής αναγεννησιακής λογοτεχνίας, η κωμωδία *Φορτουνάτος* του Μάρκου Αντώνιου Φόσκολου, γράφτηκε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Χάνδακα. Ο *Κρητικός Πόλεμος* του Εμμανουήλ Τζάνε Μπουνιαλή, έργο με λογοτεχνικές αξιώσεις, σίγουρα ολοκληρώθηκε μετά το 1669 και μακριά από την Κρήτη, πριν εκδοθεί το 1681. Αναμφίβολα όμως ανήκει στην παράδοση της κρητικής λογοτεχνίας. Το ίδιο και η ανώνυμη τραγωδία *Ζήνων* που παίχτηκε στη Ζάκυνθο το 1683· και εκεί, λίγα χρόνια νωρίτερα, κατά πάσαν πιθανότητα, συντέθηκε η διασκευή του λατινόγλωσσου κειμένου του άγγλου θεολόγου Joseph Simons στα ελληνικά. Όπως γράφει ο Στ. Κακλαμάνης, «Μόνο ένας Κρητικός θα μπορούσε να είχε γράψει τον *Ζήωνα*». Η κρητική τέχνη, ιδίως η παραγωγή φορητών εικόνων, επίσης δεν σταμάτησε απότομα με την κατάκτηση της Κρήτης, μολονότι αρκετοί ζωγράφοι κατέφυγαν στα Επτάνησα, στη Βενετία και αλλού, μετά το 1669 αλλά και πριν. Και αυτοί οι ζωγράφοι διατήρησαν και ανέπτυξαν την κρητική παράδοση μέχρι τουλάχιστο το 1700.

Το 1670, μετά την υπογραφή της συνθήκης μεταξύ της Βενετίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Βενετία κράτησε στο κρητικό έδαφος μόνο τα τρία φρούρια, Σούδα, Σπιναλόγκα και Γραμπούσα. Επιβλήθηκε στη μεγαλόνησο ένα νέο πολιτικό και διοικητικό σύστημα, και άλλαξαν σταδιακά και τα δημογραφικά δεδομένα. Σαφώς έγινε μια ρήξη στην ιστορία του νησιού, αν και θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η ρήξη είχε γίνει ήδη το 1645 με την εισβολή, ή το 1646, με την άλωση των Χανίων και του Ρεθύμνου. Η περιοδολόγηση είναι πάντα ακανθώδες ζήτημα. Μερικές φορές μια ιστοριοπολιτική ρήξη συμπίπτει με μια ανάλογη πολιτισμική ρήξη ή μεταβολή. Αλλά όχι πάντα. Στον πολιτισμό ενός λαού η αλλαγή είναι συνήθως μια βαθμιαία διαδικασία, όπως είναι και στη γλώσσα. Σε αυτούς τους χώρους, μόνο πολύ σπάνια και κατ' εξαίρεσιν ισχύουν ακριβείς χρονολογικές διαχωριστικές γραμμές.

Ισαακίδου Βαλασία, Μεταξία Τσιμπούλου

[A1 - 06.10.2022, Δίκτη, 12.00]

Το τέλος της αρχής ή η αρχή του τέλους: Τελετουργική ΜΜΙΑ πράξη στο νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Η ανασκαφή των ετών 2019 και 2020 έφερε στο φως ένα τελετουργικό επεισόδιο χρονολογημένο στην ΜΜΙΑ, στον Χώρο 8 δυτικά του

Παλαιοανακτορικού Ταφικού Κτηρίου 9. Ο χώρος αυτός ήταν προφανώς ανοικτός, χωρίς ταφική επίχωση. Πάνω σε δάπεδο, το οποίο έσωζε λείψανα της αρχικής στρώσης θαλασσινών βοτσάλων, ανασκάφθηκαν μερικά αγγεία που χρησιμοποιούνταν για σερβίρισμα και κατανάλωση ποτού, καθώς και λύχνοι, ένα θυμιατήρι, δύο όστρεα τρίτωνα, δύο λίθινα αγγεία και ένα ΠΜΙΙΑ σχηματοποιημένο μαρμάρινο ειδώλιο. Από τον ίδιο χώρο, σε υψηλότερο στρώμα, είχε προκύψει ζεύγος κεράτων από ασβεστόλιθο.

Το σημαντικότερο εύρημα στον χώρο ήταν μία κεφαλή ταύρου, μοναδική για το νεκροταφείο του Πετρά, ενώ δεν εντοπίστηκαν άλλα οστά του ίδιου ή άλλου ζώου. Η σχέση του ταύρου με τη μινωική θρησκεία, αλλά και η παρουσία ειδωλίων ταύρων, ή μονοκεράτων, σε ταφικές αποθέσεις είναι βέβαια γνωστές από τις απαρχές της Μινωικής αρχαιολογίας και απαντούν και στο νεκροταφείο του Πετρά.

Αντίθετα μέχρι τώρα απουσιάζουν συγκεντρώσεις οστών ζώων που σχετίζονται με κατανάλωση σε Μινωικά νεκροταφεία, αλλά και γενικότερα η παρουσία τους σε νεκρικά σύνολα είναι σπάνια. Πιο σπάνια (και μεταγενέστερα) είναι τα ευρήματα ολόκληρων κρανίων βοοειδών από τον Θολωτό Α των Αρχανών της ΥΜΙΙΙ και του Δάρα Μεσσηνίας της ΥΕΙΙΙ. Το εύρημα του Πετρά είναι μέχρι τώρα μοναδικό σε Παλαιοανακτορικό σύνολο αυτού του είδους. Το μέγεθος και η ηλικία του ζώου (με βάση βιομετρικά στοιχεία), καθώς και η σπανιότητα της συγκεκριμένης πρακτικής, μαρτυρούν τη σπουδαιότητά της. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η τελετουργική αυτή πράξη, και κατά συνέπεια η απόθεση συνολικά, συνδέεται με την ίδρυση των σημαντικών Παλαιοανακτορικών Ταφικών Κτηρίων 9 και 11 της Βόρειας πλευράς του νεκροταφείου του Πετρά.

Σημειώνεται ότι στη συνέχεια αυτής της τελετουργίας ο ευρύτερος χώρος, στον οποίο υπήρχαν παλαιότερα ΜΜΙ, ταφικά κτήρια, δέχθηκε μια μεγάλη απόθεση πάχους μεγαλύτερου των δύο μέτρων, που προήλθε από κάποιο άλλο (άγνωστο) τμήμα του νεκροταφείου και περιείχε μεγάλο αριθμό κυρίως κλειστών αγγείων, καθώς και κύπελλα, λίγα πινάκια και εισηγμένη κεραμική από το Μιραμπέλο και τη Θήρα. Ο χώρος δεν ξαναχρησιμοποιήθηκε ποτέ για ταφική χρήση.

Η ανακοίνωση παρουσιάζει τα ανασκαφικά δεδομένα, την κεραμική και τα άλλα συνευρήματα από τη Μεταξία Τσιτοπούλου, καθώς και την ανάλυση του ζωικού καταλοίπου από τη Βαλασία Ισαακίδου, ενώ εξετάζονται παράλληλα παρουσίες ταύρων σε μινωικούς τάφους.

Καλλίνης Γιώργος

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 18.20]

Ερωτόκριτος ή γιατί βλέπει ο έρωτας

Ο Έρωτας, το «γδυμένο κοπέλι» στον *Ερωτόκριτο* του Β. Κορνάρου, έχει σπουδαίο παρελθόν. Δημιουργία του αρχαιοελληνικού λυρικού τραγουδιού και της σύγχρονης του αγγειογραφίας, η θεότητα αυτή, ο γυμνός νεαρός με τα φτερά και το τόξο, μεταμορφώνεται στην ύστερη αρχαιότητα σε βρέφος που παίζει με τις καρδιές των ερωτευμένων, αποκτά την εξουσία ενός φεουδάρχη ή του ανατολικορωμαίου αυτοκράτορα κατά τον μεσαίωνα και εκβάλλει στο τέλος του 16ου με αρχές του 17ου αιώνα ως προσωποποίηση του ακατανόητου ερωτικού πάθους, αδιάφορου για την «πραγματικότητα» του ερωτικού αντικειμένου, εξου και η τυφλότητά του στο ποιητικό και θεατρικό έργο του W. Shakespeare. Στον σύγχρονο όμως *Ερωτόκριτο*, ο Έρωτας δεν είναι ούτε τυφλός ούτε τυφλώνει. Και παρόλο που τον ακολουθούν όλες οι γνωστές κατηγορίες αιώνων για την καταλυτική του επίδραση στη συμπεριφορά των ερωτευμένων, εντούτοις το ένθρονο γυμνό αγόρι του Κορνάρου έχει υπερανθρώπινη «μάθηση» και «γνώση», δηλαδή γνώση και λογική, αφού καταφέρνει όχι μόνο να ωθήσει τους ερωτευμένους ήρωες στην αυτοανάλυση, όπως συμβαίνει και στον Shakespeare, αλλά να τους κάνει να επαναποκτήσουν τον αυτοέλεγχό τους διά της αυτοανάλυσης αυτού που αισθάνονται. Πώς είναι δυνατόν λοιπόν ο Έρωτας που σε κάνει να «βλέπεις» τον εαυτό σου να είναι τυφλός;

Καραμαλίκη Νότα

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.10]

Οίκημα ελληνιστικών χρόνων στην Αγία Ειρήνη Ρεθύμνου

Ο οικισμός των ελληνιστικών χρόνων στην Αγία Ειρήνη Ρεθύμνου, όπως σταδιακά αποκαλύπτεται από τις σωστικές ανασκαφές που διενεργεί στην περιοχή η τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων, δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τον υλικό πολιτισμό της περιόδου στην επικράτεια της αρχαίας Ρίθυμνας, ειδικά λόγω της διάσωσης καταλοίπων σε κλειστά, αδιατάρακτα ανασκαφικά σύνολα.

Ένα τέτοιο σύνολο είναι αυτό του Δωματίου Δ1, από το οίκημα που ανασκάφηκε στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Μ. Κουλάκη-Λιοδάκη. Τμήμα μιας μεγάλης οικίας διέσωσε, σφραγισμένη από το στρώμα καταστροφής, τη σκευή της τελικής φάσης χρήσης του που χρονολογείται μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Στην αναρτημένη ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα ευρήματα από τον χώρο, μεγάλο μέρος των οποίων είναι η κεραμική που

περιλαμβάνει αγγεία διαφόρων ειδών και μεγεθών, από πιθάρια έως διακοσμημένα επιτραπέζια σκεύη, στα οποία συγκαταλέγεται φιάλη με μέταλλο Μέδουσας (Medusa Bowl), αγγείο χαρακτηριστικό της κρητικής κεραμικής παραγωγής.

Η αναγνώριση των κατηγοριών των αγγείων και η ποσοτική τους ανάλυση σε συνδυασμό με τη χωρική ανάλυση του συνόλου των ευρημάτων επιτρέπει τη διατύπωση υποθέσεων σχετικά με τη χρήση του χώρου στο πλαίσιο της οικονομίας του οίκου.

Καραντζόλα Ελένη, Κρυστάλλω Παπαδοπούλου

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 18.40]

Στοιχεία για την πρώιμη κρητική διάλεκτος (16ος αι.): Η περίπτωση του νοταρίου του Χάνδακα Μιχαήλ Μαρά

Η σημασία των μη λοτεχνικών πηγών για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας έχει ικανοποιητικά στοιχειοθετηθεί από τη νεότερη έρευνα (Μανωλέσσου 2003· Karantzola 2006· Καραντζόλα, Τικτοπούλου & Φραντζή 2012). Ωστόσο, αν και τα διαθέσιμα μη λογοτεχνικά, και ευρύτερα πεζά, κείμενα πολλαπλασιάζονται από τον 16ο αι. και εξής (Κακουλίδη-Πάνου, Καραντζόλα & Τικτοπούλου, υπό έκδ.), δεν έχουν ακόμα αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς γλωσσολογικής ανάλυσης. Για την περίπτωση της κρητικής διαλέκτου ειδικότερα, παρόλο που έχει επισημανθεί από νωρίς η σημασία της μελέτης της γλώσσας των νοταριακών εγγράφων για τη γνώση της κρητικής ποικιλίας της εποχής και την αποτίμηση της γλώσσας των έργων της κρητικής αναγεννησιακής γραμματείας (Bakker & van Gemert 1978· Χαραλαμπίκης 1981, 2001), πολλές πρόσφατες εκδόσεις κρητών νοταρίων δεν περιέχουν καν εισαγωγικό σημείωμα σχετικά με τη γλώσσα του κειμένου. Από την άλλη πλευρά, ακόμη και σύγχρονες γλωσσολογικές μελέτες που επιχειρούν να περιγράψουν το μορφολογικό σύστημα της πρώιμης νεότερης κρητικής (1500-1700) (Χαιρετάκης 2020), χρησιμοποιούν πολύ περιορισμένο αριθμό νοταριακών καταστίχων.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει γλωσσικά το σύνολο του καταστίχου 149 που συνέταξε ο πολυγραφότατος νοτάριος του Χάνδακα Μιχαήλ Μαράς το έτος 1538 (περισσότερες από 1.200 νοταριακές πράξεις). Στο κατάστιχο που έχει ψηφιοποιηθεί στο Εργαστήριο Γλωσσολογίας ΝΑ Μεσογείου του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών, θα εφαρμοστούν τεχνικές υπολογιστικής επεξεργασίας, προκειμένου να διακριβωθεί η εμφάνιση, επικράτηση και γενίκευση χαρακτηριστικών που η νεοελληνική διαλεκτολογία αποδίδει στην κρητική

διάλεκτο. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στην ανίχνευση της παρουσίας (νεωτερικών) χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν την εποχή εκείνη την ανατολική κρητική ποικιλία από τη δυτική. Τα ευρήματα θα συσχετιστούν με την εικόνα που παρέχουν αντιστοίχως τα κατάστιχα άλλων κρητών νοταρίων (Καραντζόλα 2005· Καραντζόλα & Χαλβατζιδάκη 2014), προκειμένου να εντοπιστούν οριζόντια χαρακτηριστικά της κρητικής διαλέκτου κατά τον 16ο αιώνα.

Καρκαζής Μίλτος

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 17.40]

Ένα άγνωστο έργο του κρητικού ζωγράφου Μιχαήλ Δαμασκηνού

Στις 3/12/2020 δημοπρατήθηκε από τον οίκο Neumeister στο Μόναχο, μια παράσταση ζωγραφισμένη με λάδι σε καμβά με θέμα την Προσκύνηση των Μάγων. Στον σχολιασμό τους οι επιμελητές της δημοπρασίας αστόχησαν ολότελα όσον αφορά τα ονόματα των πιθανών ζωγράφων της, ούτε, όμως, με τη γενικόλογη απόδοσή της σε ζωγράφο Φλαμανδό ή της Ιταλίας στα μέσα του 16ου αιώνα, έσωσαν κάπως τα προσχήματα. Το έργο είναι ζωγραφισμένο από το χέρι του Μιχαήλ Δαμασκηνού (1530/5-1592/3) και συνιστά τον σημαντικότερο ως τώρα κρίκο όσον αφορά την αλυσίδα της υφολογικής του εξέλιξης, διότι όχι μόνο θέτει σε τάξη τις εν Βενετία και Ιταλία ανάλογες και ελάχιστα γνωστές προσπάθειές του, αλλά διευκρινίζει επίσης τις προσαρμογές του με την επιστροφή του στην Κρήτη προς το τέλος του αιώνα και της ζωής του. Το εν λόγω έργο συγκρίνεται λεπτομερώς τόσο με τις εξίσου φυσιολογικές προσπάθειές του, οι οποίες έχουν ανευρεθεί στον διεθνή χώρο, όσο και με τα μεικτής βενετο-ελληνικής σύνθεσης έργα του, τα οποία ζωγραφίζει μεταγενέστερα και σήμερα εντοπίζονται κυρίως στα Επτάνησα, μεταφερμένα από τους πρόσφυγες του Κρητικού πολέμου.

Καρναβά Άρτεμις

[A1 - 07.10.2022, Δίκητη, 17.40]

Διοικητικές ασυνέχειες μεταξύ πρώτων και δεύτερων ανακτόρων στην Κρήτη: Η περίπτωση της Κνωσού

Πάνω από 140 χρόνια έχουν παρέλθει από τη σύγχρονη ανακάλυψη του ανακτορικού συγκροτήματος της μινωικής Κνωσού. Στην πορεία των χρόνων και των ερευνών το εντυπωσιακό και πολύπλοκο ανακτορικό κτηριακό συγκρότημα, το οποίο χρησιμοποιείτο κατά το μεγαλύτερο μέρος της 2ης χιλ. π.Χ., έχει αποτελέσει αντικείμενο ποικίλων ερμηνειών

ως προς τον χαρακτήρα του και τον ρόλο του, οι οποίες συνεχίζονται με αμείωτο ενδιαφέρον ως σήμερα.

Ένα βασικό επιχείρημα του χαρακτηρισμού του συγκροτήματος ως «ανακτόρου» είναι η πεποίθηση ότι εκεί συγκεντρώνονταν οι οικονομικές και διοικητικές αρμοδιότητες με αποτέλεσμα η περιβάλλουσα ενδοχώρα του να βρίσκεται υπό τον έλεγχό του. Έχει ακόμα υποτεθεί ότι κατά καιρούς ίσως έλεγχε μια ακόμα ευρύτερη περιοχή, όλο το νησί ή τουλάχιστον ένα σημαντικό τμήμα του, αλλά και περιοχές εκτός Κρήτης.

Η πεποίθηση αυτή στηρίζεται εν μέρει στην εύρεση απτών τεκμηρίων διοικητικών πράξεων, όπως πήλινες πινακίδες και πήλινα σφραγίσματα. Το ανάκτορο της Κνωσού, σχεδόν από την αρχή της θεμελίωσής του γύρω στον 20ό-19ο αι. π.Χ., έκανε χρήση της γραφής και των σφραγίδων ως εργαλείων λογιστικών καταγραφών, πρακτική που ακολούθησε μάλλον αδιάλλειπτα ως το τέλος της ζωής του κτηρίου στη διάρκεια του 14ου αι. π.Χ.

Η περίπτωση της Κνωσού αποτελεί μια πρόκληση στη μελέτη των διοικητικών συστημάτων της μινωικής εποχής. Φαίνεται ότι στη διάρκεια ζωής και χρήσης του «ανακτόρου» εφαρμόστηκαν και δοκιμάστηκαν όλα τα στάδια διοικητικών πρακτικών που μας είναι γνωστά από τη μινωική Κρήτη: Το διοικητικό σύστημα κατά βάση παλαιοανακτορικής χρονολόγησης, στο οποίο γινόταν χρήση της ιερογλυφικής γραφής και ενεπίγραφων σφραγίδων, το διοικητικό σύστημα που στηρίχθηκε στη Γραμμική Α γραφή και στα εντυπωσιακά σφραγιστικά δαχτυλίδια της νεοανακτορικής εποχής, καθώς και το διοικητικό σύστημα της «τελικής ανακτορικής» εποχής, στο οποίο χρησιμοποιείτο η Γραμμική Β γραφή και μυκηναϊκές, κυρίως, σφραγίδες.

Δεν μας είναι γνωστό αν κάποια από αυτά τα συστήματα γραφής ή/και ενσφράγισης εφευρέθηκαν επιτόπου και μετά υιοθετήθηκαν από άλλα ανάκτορα-διοικητικά κέντρα. Ο λόγος που παραμένει αυτό το ερώτημα είναι διότι δεν μας είναι σαφής η προέλευση και ο συσχετισμός μεταξύ των δύο παλαιοανακτορικών γραφών, της κρητικής ιερογλυφικής και της Γραμμικής Α, καθώς και των συμπαρομαρτούντων σφραγιστικών τους συστημάτων.

Στο πλαίσιο του παρόντος συνεδρίου που προτίθεται να επικεντρωθεί στις ανατροπές και τις ασυνέχειες, θα εξεταστεί η περίπτωση των δύο αρχαιότερων αποθέσεων διοικητικών τεκμηρίων του «ανακτόρου» της Κνωσού, αυτή του λεγόμενου Ιερογλυφικού Αποθέτη, αλλά και των Ιερών Θησαυροφυλακίων. Οι πιο πρόσφατες μελέτες έχουν ενθαρρύνει τη χρονολογική προσέγγιση των δύο αυτών αποθέσεων, τοποθετώντας τις

χρονολογικά μέσα στη νεοανακτορική περίοδο, άρα, τυπικά, ως ανήκοντα και τα δύο στο διοικητικό πλαίσιο των δεύτερων ανακτόρων. Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι δεν μας είναι γνωστό το εύρος του χρονικού διαστήματος που αντιπροσωπεύουν αυτές οι δύο αποθέσεις, και αυτή είναι μία εξήγηση που μπορεί να προσφερθεί για τα «προβληματικά» για την εποχή τους στοιχεία του Ιερογλυφικού Αποθέτη.

Αντίθετα τα δεδομένα των Ιερών Θησαυροφυλακίων, αν και διακρίνουμε τα στοιχεία της συνέχειας, ταυτόχρονα φαίνεται να σηματοδοτούν την αρχή μιας νέας διοικητικής εποχής, αυτής που συνδέεται με την εποχή παγίωσης και ακμής του μινωικού κόσμου, τεκμήρια της οποίας βρίσκουμε σχεδόν απaráλλακτα σε όλη την Κρήτη, καθώς και σε ορισμένα νησιά των γειτονικών Κυκλάδων. Τα δύο σύνολα διοικητικών τεκμηρίων θα συζητηθούν ενόψει νέων ερευνητικών δεδομένων στην έρευνα των γραφών και των σφραγίδων της εποχής, προκειμένου να εντοπιστούν τα σημεία της συνέχειας με το παρελθόν αλλά κυρίως των ρήξεων με αυτό.

Καρτσάκης Αντώνης

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 12.20]

Ο ποιητής Χριστόφορος Λιοντάκης ψηλαφά τις πληγές της κοινωνίας μας

Είναι άραγε η πανδημία, την οποία βιώνουμε, η μοναδική ασθένεια της κοινωνίας μας; Ποια είναι η θέση των ευάλωτων και αδύναμων στη σύγχρονη πόλη;

Στη μεταθανάτια έκδοση του μακροσκελούς ποιήματος «Ένεκεν της ανωνυμίας σου» (Κείμενα, 2021), ο συντοπίτης ποιητής Χριστόφορος Λιοντάκης (1945-2019), μέσα από μια λύπη που τρέφει την ομορφιά, διαβάσει τις πολλές παθογένειες της κοινωνίας μας στο σώμα της σύγχρονης πόλης. Στο γειωμένο στην πραγματικότητα αυτό ποίημα που αναφέρεται στον ανώνυμο πλάνητα του σήμερα, ο ποιητής συναισθάνεται ως αδελφό του και αλλοπαθή τον μετανάστη, τον άστεγο, τον πρόσφυγα, τον αδύναμο και ταπεινό, τον περιθωριακό και παραβατικό και διερευνά την τύχη του στην κοινωνία μας.

Συγκεκριμένα, ο ποιητής, ως ένας «τέλειος flaneur» (με την ορολογία του Μπωντλαίρ), περιπλανάται στη σύγχρονη πόλη και ανατέμνει τα τραύματα του καιρού μας. Το φιλέρευνο βλέμμα του συλλαμβάνει τον χώρο ως μια κοινωνικά παραγόμενη και διαρκώς ανασχηματιζόμενη ανθρωπογεωγραφία. Με την ελευθερία που του παρέχει η τέχνη και η «ανωνυμία», ο ποιητής παρακολουθεί τον ήρωά του στην σπαρασσόμενη κοινωνία μας και ψηλαφά τις πληγές του. Το βλέμμα του, διακτινιζόμενο στον χρόνο και

στον χώρο, αναζητεί πίσω από τον γυμνό νέο, τον γυμνό ανθρώπινο πόνο. Το τραύμα και το θαύμα της ύπαρξης.

Με μοναδικό όπλο το φως (είδα το φως κι αυτό μου φτάνει) ο πλάνης ποιητής προσεγγίζει την αρρώστια του αιώνα με ανθρωπολογική περιέργεια. Η ευαισθησία του για τους ευάλωτους της κοινωνίας μας που έχει κατατεθεί και σε προηγούμενα ποιήματά του, είναι διάχυτη: μετανάστες, περιθωριακοί, ανέστιοι, απόκληροι, ακόμη και πρεζόνια μαζί με φαντασιακές μετενσαρκώσεις εφήβων της ελληνικής αρχαιότητας συνυπάρχουν στο ποίημα, χωρίς να φωνασκούν, αναζητώντας τον δικό τους χώρο, ένα τμήμα αντισυμβατικού χρόνου. Επιπλέον, η ετερογένεια της σύγχρονης πόλης προάγει μια στοχαστική ενατένιση του χώρου και των ανθρώπων, τονώνει την ανεκτικότητα του διαφορετικού και εγείρει την ηθική διαμαρτυρία εναντίον της ανισότητας.

Ο ποιητής, ένας σύγχρονος flaneur, μετρά την πόλη με τα βήματά του, τα οποία συμπλέκονται με εκείνα των διπλανών του, σε χώρους με ειδική σημασιодότηση: στην Ομόνοια, την πλατεία Εξαρχείων, τον Κεραμικό, την πλατεία Βικτωρίας, τον Ηριδανό, ή σε δρόμους όπως η Μεσολογγίου, η Σπυρίδωνος Τρικούπη, η Αρεοπαγίτου. Πρόκειται για συγκεκριμένα τοπόσημα στο αστικό τοπίο στα οποία συναντά την παθολογία της σύγχρονης πόλης.

Η περιπλάνηση, λοιπόν, αυτή που ξεκινά από την μπωντλερική περιέργεια, θέτει αμελίκτα ερωτήματα (όπως γράφει για την αρρώστια ο Πωλ Ρικέρ) και εξελίσσεται σε μια συνειδητή πράξη, όπως απαιτούσε ο Benjamin, με συγκεκριμένους σκοπούς: εγώ είμαι όλοι και όλοι είμαι εγώ. Ο Χριστόφορος Λιοντάκης, με τον τρόπο του («καθείς και τα όπλα του») εγκύπτει στη μόνιμη πανδημία της κοινωνίας μας. Με τη γλώσσα της ποίησης (σε μια αντίστροφη θεώρηση της νόσου από εκείνην της Σούζαν Σόνταγκ, *Η νόσος ως μεταφορά*, 1991) ασκεί κριτική για τον τρόπο με τον οποίο η τελευταία αντιμετωπίζει όσους δεν «συμμορφώνονται» και δεν υπηρετούν τους στόχους της.

Καστρινάκης Νίκος, Νικόλας Κωνστάντιος, Αντώνης Μπεκιάρης

[Β - 06.10.2022, Σελένα II, 17.20]

Συνέχεια, ανανέωση, ρήξη: Το καλλιτεχνικό ύφος των κρητικών εικόνων του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου

Στην ανακοίνωση υποστηρίζεται ότι τα ζωγραφικά έργα που αποδίδονται με βεβαιότητα στην κρητική περίοδο του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου, δηλαδή οι τρεις εικόνες με τα θέματα: ο Ευαγγελιστής Λουκάς ζωγραφίζει

τη Θεοτόκο, η Προσκύνηση των Μάγων και η Κοίμηση της Θεοτόκου, αφενός χαρακτηρίζονται από ενιαίο υφολογικό προβληματισμό, αφετέρου διαφέρουν σημαντικά στο ύφος από τα περισσότερα σύγχρονά τους έργα της κρητικής ζωγραφικής. Η στήριξη αυτής της θέσης βασίζεται στην υφολογική ανάλυση των έργων, καθώς και στη σύγκρισή τους με την Προσκύνηση των Μάγων του Μιχαήλ Δαμασκηνού και με την Κοίμηση της Θεοτόκου του Γεωργίου Κλόντζα. Το ύφος των κρητικών έργων του Θεοτοκόπουλου χαρακτηρίζεται από την ένταξη των μορφών σε ομοιογενή εικαστικό χώρο, μέσα στον οποίο οι σχέσεις των μορφών μεταξύ τους και με το φως δεν είναι περιγραφικές και σχηματικές, αλλά οργανικές και «φυσικές». Ως συνέπεια οι μορφές αποκτούν υλικότητα ανοίκεια στην έως τότε κρητική ζωγραφική. Η σύγχρονη ιστοριογραφία περί τα κρητικά έργα του Θεοτοκόπουλου υποβαθμίζει την υφολογική τους ιδιαιτερότητα και υπερτιμά την ομοιότητά τους με άλλα έργα της σύγχρονης κρητικής ζωγραφικής. Η αιτία έγκειται στη μονομερή επικέντρωση των μελετητών στην εικονογραφία εις βάρος του ύφους.

Η παρούσα υφολογική ανάλυση βρίσκει έναν πρόδρομο σε παρατηρήσεις που είχε κάνει η Ντούλα Μουρίκη το 1991 και οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εικόνες όπως το *Ίδε ο άνθρωπος στην Πάτμο*, η *Πιετά της συλλογής Βελιμέζη*, ο *Άγιος Δημήτριος σε θρόνο ιδιωτικής συλλογής* και ο *Αρραβώνας της Αγίας Αικατερίνης σε ναό της Κρήτης*, οι οποίες έχουν αποδοθεί κατά καιρούς στον Θεοτοκόπουλο, δεν έχουν συγγένεια με το ύφος του, και άρα δικαίως έχει υποστηριχθεί ότι δεν μπορούν να του αποδοθούν. Αντίθετα μια εικόνα με θέμα τον *Μυστικό Δείπνο* που παρουσιάστηκε στην έκθεση του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου «Ο Δομίνικος Θεοτοκόπουλος πριν από τον El Greco» (3 Δεκεμβρίου 2014-31 Μαρτίου 2015), θυμίζει πολύ το ύφος αυτό, χωρίς βέβαια τούτο να σημαίνει αναγκαστικά ότι πρόκειται για εικόνα του Θεοτοκόπουλου. Οι κοινωνικοί και ιστορικοί λόγοι για τους οποίους ένα τόσο διακριτό καλλιτεχνικό ύφος εμφανίστηκε στην Κρήτη του 16ου αιώνα δεν είναι σαφείς. Μπορεί να ειπωθεί ότι ανταποκρινόταν με ρηξικέλευθο τρόπο στην ανάγκη ανανέωσης της βυζαντινής ζωγραφικής παράδοσης, της εγγεγραμμένης στην κρητική θρησκευτική ζωγραφική, και για αυτόν ακριβώς τον λόγο ανιχνεύεται βραχύβιο και με λίγους σωζόμενους μάρτυρες. Στη ριζοσπαστική αντιμετώπιση της βυζαντινής παράδοσης ίσως συνέβαλε η παρουσία ενός ευάριθμου κύκλου ανθρώπων, μεταξύ των οποίων κι ο Θεοτοκόπουλος, οι οποίοι οικειοποιούνται τη βυζαντινή και τη λατινική καλλιτεχνική και διανοητική κληρονομιά ως

συμπληρωματικές, και όχι ως αντιπαρατιθέμενες, χωρίς αυτό να προδικάζει την ουδετερότητά τους στα πολιτικά διλήμματα που έθετε καθημερινά στην Κρήτη η ανισοβαρής σχέση ανάμεσα σε κυρίαρχους και κυριαρχούμενους.

Καστρινάκης Πέτρος, Ανδρέας Βούρτσης

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 17.40]

«Αποστέλλετε εμβόλια!» Όψεις του οθωμανικού προγράμματος εμβολιασμού κατά της ευλογιάς στη ΝΑ Μεσόγειο τον 19ο αιώνα: Η περίπτωση της Κρήτης

Είναι πλέον τεκμηριωμένο ότι η ιδέα του εμβολιασμού-δαμαλισμού απέναντι στην ασθένεια της ευλογιάς μεταφέρθηκε στη δυτική ιατρική από την εμπειρική πρακτική που ακολουθούσαν στην οθωμανική επικράτεια τον 18ο αιώνα. Τον 19ο αιώνα η πρακτική αυτή «επέστρεψε» στην ΝΑ Μεσόγειο ως τυποποιημένη μέθοδος από τον Jenner και άρχισε να εφαρμόζεται ως κρατική πολιτική δημόσιας υγείας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μάλιστα, ο εμβολιασμός κατά της ευλογιάς παρέχόταν δωρεάν και έγινε υποχρεωτικός για το σύνολο των υπηκόων της Αυτοκρατορίας με διάταγμα του Σουλτάνου. Βέβαια, στην πραγματικότητα, η εφαρμογή αυτής της πολιτικής μακριά από την πρωτεύουσα ήταν σαφώς δυσκολότερη.

Η παρούσα ανακοίνωση φιλοδοξεί να εστιάσει στην Κρήτη, μία από τις επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το β' μισό του 19ου αιώνα, και να παρακολουθήσει τις συζητήσεις γύρω από το θέμα του εμβολιασμού κατά της ευλογιάς στο νησί. Θα γίνει προσπάθεια, βασιζόμενη σε αδημοσίευτες οθωμανικές πηγές, να αναδειχθεί η οργάνωση και εφαρμογή του εμβολιασμού στην Κρήτη, εστιάζοντας μεταξύ άλλων και σε θέματα όπως η παραγωγή και η μεταφορά της πρώτης ύλης των εμβολίων στο νησί. Είναι φανερό ότι υπήρχαν κάποιες εντολές από την κεντρική διοίκηση στην Κωνσταντινούπολη για αποστολή εμβολίων στην Κρήτη, ενώ στις εφημερίδες του νησιού αποτυπώνεται η διασπορά της ασθένειας σε πόλεις και χωριά. Το 1881 δημοσιεύεται διάταγμα της Γενικής Διοίκησης της Κρήτης για την εφαρμογή υποχρεωτικού εμβολιασμού του πληθυσμού στο νησί, με αναλυτικές οδηγίες για το πώς θα επιτευχθεί αυτή η εφαρμογή. Μάλιστα, η συμβολή των τοπικών γιατρών φαίνεται ότι ήταν σημαντική για την εφαρμογή αυτού του προγράμματος στον πληθυσμό που ζούσε μακριά από τα αστικά κέντρα.

Ακόμα, η παρουσίαση θα προσπαθήσει να προσεγγίσει την πολιτική της υποχρεωτικότητας στο πλαίσιο της κρητικής κοινωνίας του 19ου αιώνα, τα ληφθέντα μέτρα επιβολής και πειθούς, καθώς και τις προσπάθειες να εφαρμοστεί ο εμβολιασμός στο μεγάλο μέρος του πληθυσμού και συγκεκριμένα στις μεγάλες κοινότητες χριστιανών και μουσουλμάνων του νησιού, σε μια περίοδο που οι εξεγέρσεις στο νησί ήταν συχνές και οι σχέσεις των κοινοτήτων τεταμένες.

Κατάκη Ευθυμία, Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, Photini McGeorge, Σοφία Πρέβε, Ευτυχία Πρωτοπαπαδάκη

[A1 - 09.10.2022, Δίκη, 10.40]

Βίαιοι θάνατοι στη μινωική Κρήτη του 13ου αιώνα π.Χ.

Αναλύονται τα αρχαιολογικά και τα βιοαρχαιολογικά δεδομένα σε σχέση με νεκρούς του 13ου αι. π.Χ. στην αρχαία Κυδωνία, από τα οποία προκύπτει η βεβαιότητα ή η πιθανότητα βίαιου θανάτου. Το σκελετικό υλικό προέρχεται από το νεκροταφείο (δρόμοι συλημένων θαλαμοειδών τάφων) αλλά και από την ίδια την ανακτορική εγκατάσταση της Κυδωνίας (μεγάλος υπόστυλος χώρος, πηγάδι). Εξετάζεται η μεταφορά πρακτικών της ηπειρωτικής Ελλάδας και διερευνώνται οι πιθανές κοινωνιολογικές και λοιπές ερμηνείες.

Τα ευρήματα:

–Ανακτορική εγκατάσταση Κυδωνίας στον λόφο Καστέλλι της Παλιάς Πόλης Χανίων.

–Στην οδό Κατρέ, αρ. 1, και σε εκτεταμένο υπόστυλο χώρο του ανακτορικού συγκροτήματος της Κυδωνίας, ήρθε στο φως μοναδική θυσία με μεγάλο αριθμό τεμαχισμένων ζώων, ανάμεσα στα οποία και μία τεμαχισμένη νεαρή γυναίκα, η οποία είχε υποστεί την ίδια ακριβώς μεταχείριση με τα ζώα. Στα οστά της βρέθηκαν παρόμοιες ρήξεις, σημεία κοπής και θραύσης δίκην χλωρού ξύλου. Αποτελούσε το σημαντικότερο μέρος μιας θυσίας, πιθανότατα για τον εξευμενισμό χθόνιων θεοτήτων έπειτα από καταστροφικό σεισμό στην ΥΜΙΙΒ1 περίοδο, με εκτιμώμενο μέγεθος 6.5-7.5 βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ. Όλα τα σφάγια είχαν τοποθετηθεί στο διανοιγμένο και κατεστραμμένο από τον σεισμό δάπεδο από χαλκιάσβεστο και είχαν καλυφθεί με λίθους και πλάκες.

–Στην οδό Κανεβάρο, τρεις άνθρωποι σκελετοί είχαν ριχτεί μέσα σε πηγάδι της ΥΜΙΙΒ περιόδου. Νεκροταφείο Κυδωνίας. Σε διάφορα σημεία στο ανατολικό και νοτιοανατολικό τμήμα της σύγχρονης πόλης των Χανίων έχουν έρθει στο φως τάφοι του ΥΜΙΙΒ νεκροταφείου της Κυδωνίας.

–Στην οδό Παλαμά, αρ. 4, έχει αποκαλυφθεί συστάδα τάφων της Τελικής Ανακτορικής περιόδου. Στην επίχωση του λακκοειδούς με πλευρικό θαλαμίσκο ή φρεατοειδούς (pitcave) τάφου 15 βρέθηκε ανδρικός σκελετός μέσης ηλικίας ριγμένος, και όχι εναποτεθειμένος, μαζί με άφθονα όστρακα, χρονολογούμενα στην ΥΜΙΙΒ.

–Στα οικόπεδα Μαλεφάκη (συμβολή οδών Ι. Σφακιανάκη και Πλάτωνος), Λεντάρη (οδός Α. Παπανδρέου) και Ροβιθάκη (οδός Κ. Μαλινού) έχουν αποκαλυφθεί και άλλες συστάδες ΥΜΙΙΒ τάφων. Στους δρόμους ορισμένων συλημένων θαλαμοειδών τάφων βρέθηκαν ταφές σκεπασμένες με πολύ μεγάλους ακατέργαστους λίθους και νεκροί σε αφύσικη στάση.

Κατηφόρη Μαριάννα

[Β - 05.10.2022, Σελένα ΙΙ, 19.00]

Ιστορική τοπογραφία της μεσαιωνικής πόλης της Σητείας

Κατά τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη (1211-1669), η Σητεία αποτελούσε την τελευταία σε σπουδαιότητα και πλέον αδύναμη στρατηγικά πόλη στο νησί. Σε σχέση με τον Χάνδακα, το Ρέθυμνο και τα Χανιά είχε τον μικρότερο πληθυσμό, τους λιγότερους αξιωματούχους και ευγενείς και περιορισμένη διοικητική ανεξαρτησία. Ιδίως κατά την όψιμη Βενετοκρατία, παρά την κακή κατάσταση της μεσαιωνικής οχύρωσής της, παρέμεινε η μόνη χωρίς νέα προμαχωνικά τείχη. Ωστόσο, η Σητεία είχε επιλεγεί από τους Βενετούς για να αποτελέσει την έδρα του ομώνυμου διαμερίσματος και του ρέκτορά του και δεν έπαψε για τεσσερις αιώνες να συνιστά το ανατολικότερο φρούριο του νησιού και το τελευταίο λιμάνι της Κρήτης πριν την Ανατολή. Αν και η Σητεία των μέσων βυζαντινών χρόνων είναι άγνωστη, η εγκατάσταση την οποία βρήκαν στη θέση αυτή οι Βενετοί θα κάλυπτε κάποιες απαραίτητες για τις ανάγκες της νέας εξουσίας προϋποθέσεις. Στη συνέχεια, εντός και εκτός του οχυρωμένου χώρου μετασκευάστηκαν και οικοδομήθηκαν δημόσια και ιδιωτικά, κοσμικά και θρησκευτικά κτίσματα, τα οποία στέγασαν τις δραστηριότητες παλαιών και νέων κατοίκων. Μετά την οθωμανική κατάληψη της Σητείας, η μερική εγκατάλειψη οδήγησε στη σταδιακή καταστροφή μεγάλου μέρους της βενετικής πόλης, αλλά η εκ νέου ανοικοδόμησή της, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά, συνάντησε τα ερείπιά της.

Η γεωγραφική απομόνωση της Σητείας από τότε έως και σήμερα έχει οδηγήσει σε περαιτέρω απαξίωση της μεσαιωνικής πόλης, σε παραγνώριση των θέσεων ιστορικής σημασίας μέσα στα τοπογραφικά

ορία της και σε αποσπασματική αντιμετώπιση των λιγοστών και διάσπαρτων αρχαιολογικών καταλοίπων της. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το φρούριο της Καζάρμας, ανώτατο τμήμα της μεσαιωνικής οχύρωσης με μορφολογικά στοιχεία της οθωμανικής περιόδου.

Η υπό εξέλιξη διατριβή για τις οικιστικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Σητείας κατά τη βενετική περίοδο και η πρόσφατη εκπόνηση μελέτης για τη στερέωση και ανάδειξη του επιθαλάσσιου τμήματος της οχύρωσης της πόλης της Σητείας έδωσαν την αφορμή για την επαναπροσέγγιση των διαθέσιμων για τη μεσαιωνική πόλη δεδομένων.

Σε αυτή τη μελέτη επιχειρείται να διαπιστωθεί εάν η τοπογραφική και χρονολογική ασυνέχεια των ιστορικών δεδομένων και αρχαιολογικών ευρημάτων, συνεπάγεται ασυνέχεια στη ζωή της πόλης και τη χρήση του δομημένου χώρου από την ύστερη αρχαιότητα μέχρι την οθωμανική περίοδο, μέσα από τη συλλογή των γραπτών αναφορών για τα οικοδομήματά της, τη χωροθέτηση δημοσιευμένων και αδημοσίεωτων ευρημάτων, την ταύτιση εκκλησιών της βενετικής περιόδου και τη σύγκριση των βενετικών σχεδίων και χαρτών με τη σύγχρονη πολεοδομία. Η χαρτογράφηση των αρχαιολογικών τεκμηρίων από τη ρωμαϊκή μέχρι την οθωμανική περίοδο στη Σητεία ή της θέσης τους, απώτερο στόχο έχει τη μερική ανασύνθεση της τοπογραφίας της μεσαιωνικής πόλης και την ανάδειξη των ιστορικής σημασίας χαρακτηριστικών της σύγχρονης Σητείας.

Κατσαράκης Αντώνης

[Γ – 08.10.2022, Ζευς, 09.00]

Συνέχειες και ασυνέχειες της αρχιτεκτονικής κατοικίας στην ύπαιθρο της Κρήτης κατά την περίοδο 1645-1821

Οι γνώσεις μας για τη μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική κατοικίας στην Κρήτη παρουσιάζουν σοβαρά κενά σε ό,τι αφορά τους χρόνους που μεσολάβησαν ανάμεσα στον Κρητικό Πόλεμο και την Επανάσταση του 1821. Στην κρητική ύπαιθρο και τα χωριά σώζεται ακόμα σημαντικός αριθμός από πύργους και οχυρά υποστατικά της περιόδου. Οικοδομημένα από τα μέσα του 17ου ως τις αρχές του 19ου αι., αποτελούν πολύ ενδιαφέροντα δείγματα μιας αρχιτεκτονικής κατοικίας προθέσεων στην οθωμανική Κρήτη. Η ενασχόληση του γράφοντος με το θέμα, σε επίπεδο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής με επίκεντρο τον Μαρουλά Ρεθύμνου, οδήγησε σε μια σειρά από συμπεράσματα και παρατηρήσεις για την αρχιτεκτονική της περιόδου τούτης. Το γενικόλογό μεθοδολογικό σχήμα αντιμετώπισης της αρχιτεκτονικής αυτής ως «παραδοσιακής», το οποίο

την προσεγγίζει ως «άχρονη», «ανώνυμη», γραμμικώς εξελισσόμενη ή απλώς γραφική, κρίθηκε ερμηνευτικώς εντελώς αδύναμο όσον αφορά τα σύνθετα φαινόμενα που σχετίζονται με τις καταστάσεις που δημιούργησε ο Κρητικός Πόλεμος. Αντίθετα, η επεξεργασία των πραγματολογικών δεδομένων έδειξε ότι τα δύο κύρια σημεία στα οποία έπρεπε να εστιάσει η ερμηνεία, χωρίς να αποκλείει την ευρύτερη σημασία και ουσία της παράδοσης, ήταν εκείνα της άμυνας και της πολιτισμικής επιλογής.

Η ύπαρξη των οχυρών κατοικιών στην ύπαιθρο της Κρήτης γίνεται καλύτερα κατανοητή όταν μελετηθεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των φεουδαρχικών σχέσεων εξάρτησης και παραγωγής, οι οποίες εδραιώθηκαν θεσμικά κατά τον πρώτο αιώνα της Βενετοκρατίας και οι οποίες στην ύπαιθρο δεν σταμάτησαν ποτέ να κυριαρχούν κοινωνικά και οικονομικά ως τα ύστατα χρόνια της Βενετοκρατίας. Η οθωμανική κατάκτηση ουσιαστικά συνέχισε κάτω από νέο μανδύα τις σχέσεις αυτές, καθιστώντας αναγκαία την ύπαρξη οχυρωμένων υποστατικών, σε ένα πλαίσιο όσσο οποίο το στρώμα εξισλαμισθέντων τοπαρχών εμπλέχθηκε όλο και πιο ενεργά σε πλέγματα φορολογικών, στρατιωτικών και διοικητικών αρμοδιοτήτων εντός της οικονομίας και τρόπου λειτουργίας της όψιμης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η διερεύνηση των κτισμάτων αυτών φανέρωσε τον συγκερασμό δύο διακριτών τυπολογιών οχυρωμένης κατοικίας, η μία εκ των οποίων αντιπροσωπεύεται από την πυργοειδή κατοικία-αμυντήριο, ενώ η έτερη από τον οθωμανικό πύργο-περίπτερο, υπόδειγμα το οποίο εκφράζει μια πολύ περισσότερο τρυφή διάθεση του κατοικείν. Στην Κρήτη, ενώ η οργάνωση της κάτοψης κατοικιών της Βενετοκρατίας γίνεται στη βάση της τυπολογικής μονάδας «πόρτεγο», στην υπό εξέταση περίοδο επηρεάζεται από το υπόδειγμα του οθωμανικού «οντά», μιας αυτόνομης και πολύ χαρακτηριστικής τυπολογικής μονάδας κατοικίας.

Ο συγκερασμός των τυπολογιών δείχνει την επιλεκτική ώσμωση των δύο παραδόσεων εκ μέρους των νέων επικυριάρχων, την οποία υποβοήθησε τόσο η παρουσία αρχιτεκτόνων συνδεδεμένων με το οθωμανικό κέντρο όσο και η παρουσία μιας ζωντανής εντόπιας κατασκευαστικής παράδοσης. Σε μορφολογικό επίπεδο, η σύμφυση αυτή εκφράζεται με την υιοθέτηση θρησκευτικών αδιάφορων στοιχείων από το προγενέστερο μορφολογικό λεξιλόγιο των υποστατικών της υπαίθρου αλλά και τη συνειδητή απόρριψη άλλων, πάντα στο πλαίσιο της προσπάθειας συμβολικής κατασήμανσης της παρουσίας των μουσουλμάνων τοπαρχών στην κρητική ύπαιθρο. Εάν αντιληφθούμε την αρχιτεκτονική ως μια πολιτισμικώς και κατασκευαστικώς κωδικοποιημένη διαδικασία, τότε οι οχυρές κατοικίες

της Κρήτης και τα συνοδά τους κτίσματα εκφράζουν εναργώς τους μετασχηματισμούς της τοπικής κοινωνίας έπειτα από το 1645, συμφωνώντας απόλυτα με το ερμηνευτικό σχήμα του διακεκριμένου ιστορικού Σ. Βρυώνη για μια βαθιά χριστιανική και μια υψηλή ισλαμική πολιτισμική συνιστώσα ανάμεσα στους εξισλαμισμένους πληθυσμούς της παλιάς Ρωμανίας.

Καψωμένος Ερατοσθένης Γ.

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 12.40]

Ανατροπές, ρήξεις και ασυνέχειες στην παράδοση του κρητικού ριζίτικου τραγουδιού

Κ

Το κρητικό ριζίτικο τραγούδι αποτελεί μια από τις πιο δυναμικές εκφράσεις του προφορικού λαϊκού μας πολιτισμού. Η τοπική προφορική παράδοση της δυτικής Κρήτης συντήρησε ζωντανή, μέσα από αιώνες ιστορικών ανατροπών και κοινωνικών μετασχηματισμών, και διέσωσε ως τα μέσα του 20ού αιώνα μια από τις πιο συγκροτημένες εκδοχές του ελληνικού πολιτισμικού προτύπου. Χάρη στην προσαρμοστικότητα της στις νέες συνθήκες, η παράδοση αυτή μπόρεσε να εκφράσει τη συλλογική συνείδηση και τις αντιδράσεις των αγροτοκτηνοτροφικών κοινοτήτων της περιοχής απέναντι στις ιστορικές προκλήσεις του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της πρώτης Μεταπολεμικής περιόδου. Κι αυτό διέυρνε την απήχηση του ριζίτικου τραγουδιού σε παγκρήτια και πανελλήνια κλίμακα, και ανέδειξε μια αξιοσπουδάστη σύγκλιση της δημοτικής παράδοσης της υπαίθρου με τις εθνικές και κοινωνικές διεκδικήσεις του αστικού λαϊκού κινήματος της εποχής.

Η διεύρυνση αυτή είχε διπλές, θετικές και αρνητικές συνέπειες. Αφενός οδήγησε στην εμπορευματοποίηση αυτής της παραγωγής και στην επαγγελματοποίηση λαϊκών καλλιτεχνών· και αφετέρου σε μια ορισμένη προσαρμογή της προφορικής παράδοσης στα γλωσσικά, ποιητικά και μουσικά κριτήρια και στους όρους επικοινωνίας της σύγχρονης αστικής κοινωνίας. Τα φαινόμενα αυτά τροφοδότησαν, με τη σειρά τους, το ενδιαφέρον των ερευνητών και πλούτισαν τη σχετική βιβλιογραφία και δισκογραφία με φιλολογικές, λαογραφικές και μουσικολογικές μελέτες, συλλογές τραγουδιών και μουσικές εκδόσεις.

Το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης είναι ακριβώς αυτά τα φαινόμενα και κυριότατα οι ποικίλοι μετασχηματισμοί, ρήξεις και ανατροπές που προκάλεσαν στην παράδοση του ριζίτικου τραγουδιού. Ποια είναι η γενική εικόνα, ύστερα από αυτή την εντυπωσιακή

αναζωπύρωση της λαϊκής προφορικής δημιουργίας και την ευνοϊκή ανταπόκριση που είχε από τους φορείς της αστικής κοινωνίας;

Ο μελετητής που θα θελήσει σήμερα να ερευνήσει το πεδίο έχει να αντιμετωπίσει μια σειρά πρωτογενή ερωτήματα, ωσάν να ήταν η πρώτη φορά που το ριζίτικο τραγούδι γίνεται αντικείμενο επιστημονικής έρευνας:

– Πώς ορίζεται το ριζίτικο τραγούδι: ως ένα σύνολο ποιητικών κειμένων ή ως συλλογική εθιμική τελετουργία της παραδοσιακής κοινότητας με άξονα μια ιδιότυπη αρχαϊκή σύνθεση ποίησης, μέλους και ρυθμού; Αποτελεί τη διαχρονική έκφραση μιας τοπικής ιδιαιτερότητας της ορεινής δυτικής Κρήτης ή παγκρήτιο δημοτικό τραγούδι;

– Ποιος είναι ο φορέας που το δημιουργεί, το συντηρεί και το αναπαράγει: οι ορεινές αγροτοκτηνοτροφικές κοινότητες μιας συγκεκριμένης περιοχής ή οι αστικής παιδείας στιχουργοί και οι πολιτιστικοί σύλλογοι των αστικών κέντρων;

– Ποιος ορίζει το corpus των τραγουδιών που το απαρτίζουν, η ζώσα προφορική παράδοση ή μήπως οι έντυπες συλλογές των τραγουδιών και το ρεπερτόριο των οργανωμένων χορωδιών ριζιτικού τραγουδιού;

Αυτά και άλλα συναφή και δυσεπίλυτα προβλήματα έχει να αντιμετωπίσει ο σημερινός ερευνητής. Ερωτήματα κατά μέγα μέρος καινοφανή και πιθανά τεκμήρια ρήξεων στη συνέχεια της προφορικής δημοτικής παράδοσης και ριζικών ανατροπών που συντελούνται από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα ως τις μέρες μας. Αυτά τα προβλήματα θα συζητήσουμε, προσπαθώντας να διακριβώσουμε αν πρόκειται για μια ομαλή προσαρμογή σύμφωνη με τους νόμους αυτορρύθμισης και μετασχηματισμού του ίδιου του συστήματος ή για ρήξεις και ανατροπές που σημαδεύουν την αρχόμενη διαδικασία αφομοίωσης του ριζιτικού τραγουδιού από μια ασύμβατη προς τον λαϊκό μας πολιτισμό αστική κουλτούρα.

Κοκκινίδη Εύα

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 11.20]

«Ένας σπόρος είναι η λευτεριά»: Η Επανάσταση του 1821 στον Καπετάν Μιχάλη του Νίκου Καζαντζάκη

Το μυθιστόρημα *Ο Καπετάν Μιχάλης* του Νίκου Καζαντζάκη γράφτηκε το 1949-1950 και η πλοκή του περιστρέφεται γύρω από την κρητική επανάσταση του 1889. Η κρητική επανάσταση συνδέεται με την ελληνική Επανάσταση του 1821 μέσα από αναφορές σε πρωταγωνιστές και γεγονότα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα αλλά και μέσα από παραθέματα ιστορικών και λογοτεχνικών κειμένων που πηγάζουν από την

ελληνική Επανάσταση του 1821. Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα μελέτη είναι τα εξής: Σε ποιες πτυχές του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1821 εστιάζει το μυθιστόρημα του Καζαντζάκη; Ποιοι ήρωες της ελληνικής επανάστασης αναφέρονται και με ποιους τρόπους αποτελούν πηγή έμπνευσης για τους επαναστάτες της Κρήτης στον δικό τους αγώνα για την ελευθερία; Πώς αξιοποιούνται μέσα στο κείμενο τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη, καθώς και προγενέστερα λογοτεχνικά έργα που συνδέονται με την επανάσταση του 1821, όπως ποιήματα του Σολωμού;

Προκειμένου να απαντήσουμε τα συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται μέσα στο μυθιστόρημα χαρακτήρες που είχαν λάβει μέρος στην Επανάσταση του 1821 (Καπετάν Ελιά) και θα μελετήσουμε αναφορές σε γνωστούς ήρωες του 1821 (Κολοκοτρώνης, Μιαούλης, Κανάρης). Επιπλέον, θα διερευνήσουμε την πρόσληψή τους στη συνείδηση των κρητικών αγωνιστών, οι οποίοι σε κάποιες περιπτώσεις τούς αγιοποιούν (Άγιος Καραΐσκος) και θα εξετάσουμε το πώς αποτελούν πηγή δύναμης στον δικό τους αγώνα για ελευθερία. Σε διακειμενικό επίπεδο, θα εξετάσουμε παραθέματα από την ποίηση του Σολωμού, όπως ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν», αλλά και από τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη. Μέσα από αναφορές στην ελληνική ιστορία και λογοτεχνία η κρητική επανάσταση που περιγράφεται στον Καπετάν Μιχάλη συνδέεται με τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821, τονίζοντας έτσι τον διαρκή και διαχρονικό χαρακτήρα του αγώνα για ελευθερία, ο οποίος μεταφορικά αποδίδεται σαν ένας σπόρος που ανθεί με το πέρασμα του χρόνου.

Κολυβάκη Βίκη

[A1 - 06.10.2022, Δίκητη, 09.20]

Συνέχειες και ασυνέχειες σε εγκαταλειμμένους οικισμούς – Κάτω Μιξόρρουμα

Γύρω μας υπάρχουν τοπία που συνομιλούν χαμηλόφωνα. Υπάρχουν χώροι που κάνουν το ίδιο. Αναζητούν την αρμονία στις αχνές παλέτες της φύσης. Το γυμνό ξύλο, το μέταλλο, ο εμφανής λίθος.

Ένας σημαντικός οικισμός εγκαταλείπεται.

Στο πέρασμα των προηγούμενων αιώνων πολλοί εν λειτουργία οικισμοί ξαφνικά εγκαταλείπονται και οι κάτοικοί τους μεταφέρονται σε κοντινή περιοχή. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας ποικίλων παραγόντων, όπως η πρόσβαση σε νερό ή σε άλλα απαραίτητα αγαθά για τη διαβίωση.

Στην περιοχή του Ρεθύμνου στο πρόσφατο παρελθόν συνέβη με τον οικισμό της Παλέ λόγω γεωλογικών δεδομένων (ασταθές υπέδαφος) είτε στο απώτερο παρελθόν, όπως με τον οικισμό Νησί στο δυτικό Ρέθυμνο ή με τον οικισμό Κάτω Μιζόρρουμα στην περιοχή του Αγ. Βασιλείου.

Ο τελευταίος βρίσκεται νοτιο-δυτικά του σύγχρονου οικισμού του Μιζορρούματος. Πλέον είναι ακατοίκητος και η παρέμβαση του κράτους, ή ατόμων, είναι ο μόνος τρόπος για τη διάσωσή του.

Ένας παραδοσιακός οικισμός με κτήρια μιας άλλης περιόδου, η πρώτη χρήση του οποίου τοποθετείται τη βενετική περίοδο, ενώ αναφέρεται από τον Barozzi το 1577. Η γένεσή του είναι αποτέλεσμα γεωμορφολογίας –φυσική θέση, αμυντική προστασία– και κλιματολογικών παραγόντων –παρουσία νερού, η οποία αποτελεί ακόμα και σήμερα πόλο έλξης για την ανάπτυξη της περιοχής.

Μετά τους Βενετούς κατοικήθηκε από οθωμανούς αγάδες και χριστιανούς, οι οποίοι ασχολήθηκαν με την καλαθοπλεκτική, την τοπική γεωργία και την κτηνοτροφία. Ο οικισμός ερήμωσε πριν τρεις δεκαετίες περίπου, δεδομένου ότι εκεί όπου σήμερα κείται ο επαρχιακός δρόμος υπήρχε χάνι/πανδοχείο περαστικών που σταματούσαν, εκεί υπήρχαν και οι πεταλωτές των αλόγων.

Η αρχιτεκτονική του είναι εν μέρει ιδιόμορφη. Ενώ σε έναν συνήθη οικισμό των παρελθόντων χρόνων υπάρχουν στενά δρομάκια «διακλάδωσης» και σύνδεσης ανάμεσα στις γειτονιές του, εδώ απουσιάζουν και τα κτήρια είναι «κολλητά» μεταξύ τους, χαρακτηριστικό που εμφανίζεται στις Κυκλάδες. Όλα τα κτήρια είναι λιθόκτιστα με τοπικό πέτρωμα (φιολίτες) – λαξευτούς γωνιόλιθους και αργολιθοδομή.

Εκτός από την κρήνη στη ρεματιά που χρονολογείται τον 19ο αι. και αποτελείται από επιμελώς λαξευτούς λίθους, υπάρχει ένα πλήθος αξιόλογων κτηρίων. Ένα εξ αυτών είναι το κτήριο των Μύλων στη θέση «πάνω Μύλοι». Ένα κτήριο πολλαπλής χρήσης: νερόμυλος, αλευρόμυλος, ελαιοτριβείο και ρασοφάμπρικα. Στον οικισμό υπήρχαν τέσσερις ρασοφάμπρικες, σπάνιο για την ευρύτερη περιοχή. Τα χωριά εκτρέφονται ζώα και υφαίνουν κατ' επέκτασιν μαλλί. Η δεύτερη φάση είναι το χτύπημα των υφαντών αυτών με ντορμπάδια στη ρασοφάμπρικα. Το νερό ερχόταν μέσω αύλακα από το Σπήλι και εξυπηρετούσε τρεις μύλους, εκ των οποίων και έναν στον παρακείμενο οικισμό των Δαριβιανών. Διασώζεται σε μεγάλο βαθμό και η αναβίωση και επαναχρήση του θα αποτελούσε σημαντικό στοιχείο για την περαιτέρω αναβίωση και του παλιού οικισμού.

Κονταξή Χρυσάνθη, Αγγελική Καζνέση, Ελένη Στραβοπόδη

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.00]

Σπήλαιο Της του Θεού Σοφίας Κατσοματάδω Χανίων: Διερευνώντας τον χαρακτήρα μιας προϊστορικής εγκατάστασης στη δυτική Κρήτη

Το σπήλαιο «Της του Θεού Σοφίας» βρίσκεται σε απόσταση 47 χλμ. Δ-ΝΔ της πόλης των Χανίων, στον Δήμο Κισσάμου. Αναπτύσσεται σε υψόμετρο 370μ. επί του όρους Τράπεζα, στο δυτικό πρानές του φαραγγιού των Τοπολίων.

Στο πλαίσιο της επικείμενης χάραξης διαδρομής όδευσης για τους επισκέπτες, πραγματοποιήθηκε συστηματοποιημένη επιφανειακή διερεύνηση του σπηλαίου και περισυλλογή του αρχαιολογικού υλικού, καθώς και μια μικρής έκτασης δοκιμαστική τομή. Από την έρευνα αυτή ήρθε στο φως προϊστορική κεραμική, άφθονο ζωοαρχαιολογικό υλικό, οστέινα εργαλεία, τέχνηρα οψιανού, σφονδύλια και κάποια ανθρωπολογικά ευρήματα.

Ένας εκ των στόχων που τέθηκαν κατά την εξέταση του αρχαιολογικού υλικού, και πιο συγκεκριμένα της κεραμικής, είναι η διερεύνηση της θέσης του σπηλαίου στο δίκτυο των νεολιθικών εγκαταστάσεων της δυτικής Κρήτης, το οποίο έως σήμερα δεν έχει μελετηθεί συστηματικά και ως εκ τούτου παρουσιάζει διαφορετική εικόνα από την υπόλοιπη νήσο. Ο νεολιθικός χρονολογικός ορίζοντας χρήσης του σπηλαίου, όπως διαγράφεται από τη μέχρι σήμερα μελέτη της νεολιθικής κεραμικής, φαίνεται ότι καλύπτει τη μετάβαση από τη NNII προς την TNIA περίοδο, στα μέσα της 5ης χιλιετίας π.Χ. και επεκτείνεται ίσως και στο α' τέταρτο της 4ης χιλιετίας π.Χ. (TNII). Η κεραμική του σπηλαίου που μελετήθηκε έως τώρα περιλαμβάνει μονόχρωμα και διακοσμημένα αγγεία καλής ποιότητας, με επιφάνειες καλά επεξεργασμένες, πολύ καλή όπτηση και γενικά τεχνικά χαρακτηριστικά, τα οποία φαίνεται να συμβαδίζουν με αυτά που είναι γνωστά από τις θέσεις της Κνωσού και της Φαιστού, κύριους άξονες της νεολιθικής τυπολογίας στην Κρήτη.

Η συνέχιση της ανασκαφικής έρευνας και η περαιτέρω μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων αναμένεται να δώσουν περισσότερα στοιχεία για τη χρήση και τον χαρακτήρα της θέσης, καθώς και να συμβάλουν στη συζήτηση ερωτημάτων, όπως αυτά που έχουν τεθεί σχετικά με τον χαρακτήρα των περιφερειακών κρητικών νεολιθικών θέσεων όσο και σχετικά με την απόσυρση νεολιθικών ομάδων στην αρχή της TN1 από τις παράκτιες θέσεις προς θέσεις-καταφύγια και σπήλαια, κινητικότητα που πιθανολογείται ότι οφείλεται σε άφιξη νέων ομάδων στην Κρήτη, κυρίως από τα Δωδεκάνησα.

Κοντοπανάγου Κατερίνα

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 17.00]

Δυτικοί ιαματικοί άγιοι σε ιταλοκρητικά έργα. Ο άγιος Αντώνιος της Padona σε φορητή εικόνα ιδιωτικής συλλογής

Φραγκισκανοί μοναχοί άγιοι, όπως ο άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης, ο άγιος Δομίνικος, ο άγιος Αντώνιος της Padona και ο άγιος Βενέδικτος, δημοφιλείς στην καθολική Εκκλησία, έχαιραν ιδιαίτερης τιμής στους ορθόδοξους πληθυσμούς. Από τη Βενετία διαδόθηκε η λατρεία τους στις βενετοκρατούμενες κτήσεις μέσω της ναυτιλίας και των εμπορικών συναλλαγών. Οι ιαματικοί άγιοι Σεβαστιανός και Ρόκκος γνώρισαν επίσης μεγάλη διάδοση στην Ιταλία αλλά και στην υπόλοιπη βενετική επικράτεια, όπως στον Χάνδακα και στην Κέρκυρα, λόγω των επιδημιών και κυρίως της βουβωνικής πανώλης, η οποία είχε κατακλύσει την Ευρώπη από τον 14ο έως τον 18ο αιώνα. Κατά τις περιόδους των επιδημιών η έρευνα έχει εντοπίσει μαζική παραγωγή φορητών έργων με απεικόνιση των ιαματικών αγίων –μεμονωμένων ή σε συνδυασμό με άλλα ιερά πρόσωπα ή θέματα–, σε κέντρα ζωγραφικής παραγωγής, στη Βενετία, στον Χάνδακα, στις περιοχές της Αδριατικής, στην Κέρκυρα κ.ά.

Τα φορητά έργα ιδιωτικής λατρείας καθίστανται φορείς εξάπλωσης της λατρείας των δυτικών αγίων στις βενετοκρατούμενες ελληνόφωνες περιοχές. Παράλληλα ο ανατολικής προέλευσης ερημίτης άγιος Αντώνιος συμπεριλαμβάνεται στους δημοφιλείς θεραπευτές αγίους στις περιοχές υπό βενετική διοίκηση. Σήμερα από τα σωζόμενα ιταλοκρητικά έργα φαίνεται ότι είναι λιγότερο συχνή η απεικόνιση του αγίου Αντωνίου της Padona, του οποίου το φιλαθρωπικό και ιαματικό έργο ήταν ιδιαίτερα προβεβλημένο στην ιταλική τέχνη. Ο εικονογραφικός τύπος του θαυματουργού αγίου συγχέεται με την εικονογραφία του αγίου Φραγκίσκου, καθώς απεικονίζεται ως νέος αγένειος φραγκισκανός μοναχός, κρατώντας βιβλίο και λευκό κρίνο, σύμβολο αγνότητας.

Με τη συνήθη εικονογραφική απόδοση απεικονίζεται ο άγιος στην εξεταζόμενη φορητή εικόνα, άγνωστη έως σήμερα στην έρευνα, προερχόμενη από ιδιωτική συλλογή. Πρόκειται για ένα έργο μικρών διαστάσεων, ανταποκρινόμενο σε ιδιωτικές λατρευτικές ανάγκες. Όλη η επιφάνεια αρχικά καλυπτόταν με φύλλο χρυσού στιλβωτό. Το ανώτερο τμήμα έχει υποστεί εκτεταμένες φθορές από αιθάλη, οι οποίες έχουν προκαλέσει κατά τόπους έντονη ρηγμάτωση. Φέρει συνοδευτική επιγραφή –σε αρκετά σημεία εξίτηλη–, ταυτίζοντας την απεικονιζόμενη μορφή του φραγκισκανού μοναχού αγίου με τον άγιο Αντώνιο. Δεν φέρει υπογραφή ζωγράφου. Τα τεχνοτροπικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά

υποδεικνύουν, όμως, έναν ικανό ζωγράφο με γνώσεις των βυζαντινών ζωγραφικών τρόπων και του διττού καλλιτεχνικού ύφους των ιταλοκρητικών έργων του 15ου αιώνα. Στυλιστικά σχετίζεται με την ετερόκλητη καλλιτεχνική παραγωγή των μεταβυζαντινών έργων, τα οποία υποδεικνύουν ώσμωση των δυτικών και των βυζαντινών ζωγραφικών τρόπων και χαρακτηρίζουν ένα ετερόκλητο κοινό παραγγελιοδοτών. Τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά του πίνακα και το εικονογραφικό θέμα εγείρουν ζητήματα σχετικά με τον παραγγελιοδότη και την προέλευση του έργου.

Κόπακα Κατερίνα

[A1&A2 - 05.10.2022, Σελένα Ι, 18.40]

Δόντια καρχαρία από την Εποχή του Χαλκού στη Γαύδο και τα λιόκουρνα στη λαϊκή θεραπευτική παράδοση

Ένα σύνολο απολιθωμένων δοντιών καρχαρία από την ανασκαφή του Πανεπιστημίου Κρήτης στο συγκρότημα της Εποχής του Χαλκού, στα Καταλύματα της Γαύδου, πυροδοτεί τη συζήτηση για μια ιδιόζουσα θεραπευτική παράδοση, διαχρονική και καλά εμπεδωμένη στις διαφορετικές της εκδοχές στην Κρήτη, την Ελλάδα, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου. Σύμφωνα με αυτήν τα δόντια καρχαρία αλλάζουν ταυτότητα και αναγνωρίζονται, παραδόξως, ως «κέρατα φιδιού» (!) ή/και «κέρατα του ήλιου» – και ονομάζονται έτσι, συνήθως, *λιόκουρνα*/ *λιόκορνα*. Τέτοια απολιθώματα αναζητούσαν έως πρόσφατα σε τοπικούς γεωλογικούς σχηματισμούς οι κάτοικοι του νησιού και όταν εύρισκαν κάποιο, το διατηρούσαν ως κειμήλιο από γενιά σε γενιά. Αφού του απέδιδαν μια ισχυρή ιαματική ιδιότητα, κυρίως ενάντια στα δήγματα ερπετών και εντόμων (φιδιών, σκορπιών, αραχνών, σφηκών κ.ά.), σύμφωνα, προφανώς, με μια πίστη σε ομοιοπαθητικά αντίδοτα φυσικών δηλητηρίων.

Στην ανακοίνωση τα ιδιαίτερα αυτά παλαιοντολογικά ευρήματα στην εγκατάσταση της 2ης χιλιετίας π.Χ. τοποθετούνται στις αρχαιολογικές και εθνογραφικές τους συνάψεις. Εγγράφονται, επίσης, σε ευρύτερες ιστορικές ανθρωπολογικές προσλήψεις και πρακτικές –κρητικές, ελληνικές, μεσογειακές–, σχετικές με τα ίδια όσο και με άλλα απολιθώματα, σε διαφορετικές πολιτισμικές ακολουθίες: Ανάλογη ιαματική δύναμη φαρμάκου για πολλές τοξίνες αποδιδόταν, για παράδειγμα, στη μεσαιωνική Μάλτα, και στις γλωσσόπετρες («πετρωμένες γλώσσες [φιδιών]»). Τα δόντια καρχαρία ή λιόκουρνα από

τη Γαύδο ενδέχεται να παραπέμπουν, επομένως, σε μια ενδιαφέρουσα ενότητα παλαιών θεραπευτικών δρωμένων και τελετουργιών, ιδιαίτερα ανθεκτικών στους ανθρώπινους χρόνους και ψυχισμούς, που ελάχιστα υποψιαζόμαστε εν γένει, και μάλιστα σε προϊστορικά συμφραζόμενα. Υπογραμμίζουν, εξάλλου, την απαραίτητη διεπιστημονική συνεργασία των αρχαιολόγων με κοινωνικούς ανθρωπολόγους και άλλους ειδικούς στο πλαίσιο του παραμελημένου πεδίου της εθνοϊατρικής και των συγκριτικών αντιλήψεων και συμπεριφορών που άπτονται της υγείας και της ασθένειας στην αρχαιότητα και, ως έναν βαθμό, στη σύγχρονη εποχή.

Κόπακα Κατερίνα, Μαρία Κλάδου, Ανθή Κουκουράκη

[POSTER, A - 08.10.2022, 13.30]

Η Ντία ανάμεσα στην Κρήτη και το βορειότερο Αιγαίο. Μινωικά πολιτισμικά στοιχεία στο νησί κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού

Η Ντία βρίσκεται 13χλμ. (7νμ) από το λιμάνι του Ηρακλείου, στα όρια του Κρητικού και του Αιγαίου Πελάγους. Η σε εξέλιξη συστηματική επιφανειακή έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης στο νησί έχει αποκαλύψει πυκνές διαχρονικές αρχαιολογικές θέσεις, με πολλές (υπο)ενότητες σταθερών μνημείων, και με άφθονα κινητά ευρήματα. Πρόκειται, κυρίως, για κεραμική και εργαλεία αποκρουσμένου λίθου, σε μια σχετικά συνεκτική ακολουθία από την Προϊστορική έως την Οθωμανική περίοδο και τη σύγχρονη εποχή.

Η οργάνωση των ποικίλων κατηγοριών τεχνέργων, καταρχήν σύμφωνα με την προέλευση και τις εκάστοτε συνολικές χωρικές τους συνάψεις, καθώς και η μέχρι τώρα μελέτη της κεραμικής, έχουν οδηγήσει στην αναγνώριση αρκετών προϊστορικών θέσεων. Στην πλειονότητά τους, αυτές ανάγονται στην Τελική Νεολιθική, και στην Πρώιμη και τη Μέση Εποχή του Χαλκού, ενώ υπό διερεύνηση παραμένουν οι ενδείξεις για την υπόλοιπη 2η χιλιετία π.Χ.

Προϊστορικά όστρακα ανιχνεύονται ευρέως στο νότιο και το κεντρικό τμήμα του νησιού, δηλαδή στις ζώνες των προστατευμένων φυσικών του αγκυροβολίων που στρέφονται στα κρητικά παράλια: και, μάλιστα, στους μυχούς τους, στα ισόπεδα των ενδιάμεσών τους χερσονήσων και στα πρηνή των παράλιων λόφων τους. Καλό παράδειγμα αποτελεί μια εγκατάσταση αμέσως κάτω από την κορυφή Κουλτούκα, στα βόρεια του όρμου του Αγίου Γεωργίου. Αυτή απέδωσε κεραμική που είναι οικεία στην Κρήτη απέναντι, της πρώιμης Μεσομινωικής (ΜΜ) περιόδου, με χαρακτηριστικά σχήματα ΜΜ ΙΑ-Β αγγείων, όπως είναι τα κύπελλα με πόδι (egg cups).

Στην εργασία μας, η εν δυνάμει αυτονόητη μινωική παρουσία στη Ντία συνεξετάζεται ωστόσο, ως οφείλει, αφενός με την κομβική θέση της στη θαλάσσια οδό ανάμεσα στη βόρεια κεντρική Κρήτη, τις Κυκλάδες και το ευρύτερο Αιγαίο – στην οποία αποτελεί τη μοναδική ενδιάμεση νήσο-σταθμό· αφετέρου με την ιχνηλάτηση της κρητικής διαντίδρασης κατά την υπό μελέτη περίοδο με άλλους νησιωτικούς και ηπειρωτικούς αιγαιακούς τόπους.

Κορρέ Κατερίνα Β.

[Β - 08.10.2022, Σελένα II, 09.20]

Βενετικά αφηγήματα και αφηγήσεις για την επανάσταση του Αγίου Τίτου

Η εισήγηση εξετάζει τον δημόσιο λόγο στη Βενετία σχετικά με το ιστορικό γεγονός της επανάστασης του Αγίου Τίτου σε ένα μεγάλο εύρος ιστορικού χρόνου. Βασιζόμενοι σε αφηγηματικές πηγές, θεατρικές παραστάσεις μεγάλης απήχησης, λογοτεχνικά έργα, καθώς και πηγές που αφορούν τον δημόσιο λόγο, προσπαθούμε να σκιαγραφήσουμε την εξέλιξη της πρόσληψης του ιστορικού γεγονότος από το βενετικό κράτος.

Στα βασικά ερωτήματα της έρευνας ανήκουν η αναζήτηση των σημασιών που είχε το γεγονός για τη δημόσια εικόνα του βενετικού κράτους, οι σκοπιμότητες χρήσης του, οι διαστάσεις του αφηγήματος και ο τρόπος διάρθρωσής του, ο φορέας του δημόσιου λόγου, το εύρος αποδοχής. Πρόκειται, εν τέλει, για μια αναζήτηση της ιδεολογικής χρήσης του συγκεκριμένου μεσαιωνικού γεγονότος και για τις διαστάσεις της χρήσης αυτής στον βενετικό ιστορικό χωροχρόνο.

Κουρουτάκη Αλεξάνδρα, Κωνσταντίνος Κουνάλης

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 17.20]

Ο εικαστικός Μοντερνισμός του Γεωργίου Κουνάλη, μια νέα αρχή για τις πλαστικές τέχνες στα Χανιά

Η μελέτη αποσκοπεί να διερευνήσει την ανατροπή και τη στροφή της καλλιτεχνικής παραγωγής στα Χανιά προς τις μορφολογικές επαναστάσεις και αναζητήσεις του Μοντερνισμού, μέσα από μια ιδιαίτερη μελέτη περίπτωσης, του εικαστικού έργου του Γεωργίου Κουνάλη. Ειδικότερα, η μελέτη αναδεικνύει τις πολιτιστικές συνθήκες στην πόλη των Χανίων που επέτρεψαν, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, μια νέα αρχή για τις πλαστικές τέχνες. Βασικός πυρήνας της εν λόγω «Καλλιτεχνικής Άνοιξης»

στα Χανιά ήταν μια ομάδα εικαστικών (Γεώργιος Κουνάλης, Αντώνης Πετρουλάκης, Βασίλης Κελαϊδής, Βασίλης Ζαχαράκης), που συνέβαλαν με το έργο, τη διδασκαλία και την πολύπλευρη δράση τους στην πνευματική άνθηση της πόλης. Χάρη στην εικαστική αυτή ομάδα αποκρυσταλλώνεται στα Χανιά η στροφή της ντόπιας καλλιτεχνικής παραγωγής από το ύφος του Ακαδημαϊκού Ρεαλισμού σε αυτό του Μοντερνισμού, στις σύγχρονες καλλιτεχνικές πρακτικές και τα εικαστικά δρώμενα.

Ειδικότερα, η μελέτη εστιάζει στο νεωτεριστικό ζωγραφικό έργο του νεαπολίτη εικαστικού Γεωργίου Κουνάλη (1935-2012) που από το 1967 έζησε και εργάστηκε μόνιμα στα Χανιά. Ο Γ. Κουνάλης δίδασκε για πολλές δεκαετίες ζωγραφική στο ελεύθερο εργαστήριό του στην παλαιά πόλη και συμμετείχε ως επιμορφωτής σε θέματα εικαστικής εκπαίδευσης στην Ανώτατη Σχολή Οικοκυρικής Χανίων και σε προγράμματα της τοπικής Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης (Ν.Ε.Λ.Ε.).

Η μεθοδολογία που ακολουθείται είναι ερμηνευτική. Ειδικότερα, η ανακοίνωση επιχειρεί μια ερμηνευτική προσέγγιση της θεματολογίας και μια εμπειριστατωμένη μελέτη του εικαστικού ιδιώματος του Γ. Κουνάλη, αποδεικνύοντας την αδιάκοπη προσπάθεια του δημιουργού για πειραματισμό και εξέλιξη. Στο ανατρεπτικό για την εποχή του ποιητικό και οραματικό του έργο, διερευνάται αφενός η έκφραση κοινωνικοπολιτικών προβληματισμών και οικολογικών θεμάτων, αφετέρου αναδεικνύεται η δημιουργική αφομοίωση στοιχείων της Μοντέρνας τέχνης. Ειδικότερα, διερευνώνται οι βασικές περίοδοι-σταθμοί στη θεματολογία του Γ. Κουνάλη (τοπιογραφία, νεκρές φύσεις, προσωπογραφίες, έργα με ιστορική, λογοτεχνική, αλληγορική θεματική, αφαιρετικές συνθέσεις) και αναδεικνύονται τόσο οι βυζαντινές όσο και οι δυτικές επιρροές στο έργο του, προερχόμενες κυρίως από τον χώρο του Συμβολισμού, του Ιμπρεσιονισμού, του Μεταϊμπρεσιονισμού, της Μεταφυσικής ζωγραφικής, του Υπερρεαλισμού, του Εξπρεσιονισμού, του Κυβισμού και της Αφαίρεσης.

Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στην αξιοποίηση αδημοσίετου αρχειακού υλικού από το προσωπικό αρχείο του Γ. Κουνάλη για την εμπειριστατωμένη μελέτη του καλλιτεχνικού του έργου, με βάση το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο στην πόλη των Χανίων, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και έως τα τέλη του 20ού αιώνα.

Κουσουλάκου Μαρία, Κυριακή Βακάλογλου

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 17.00]

Το τελευταίο κονάκι του Μεγάλου Κάστρου: Μια ιστορία συναισθημάτων

Ηράκλειον. Οικία Χρονάκη, ένθα σώζεται ξύλινον ανάγλυφον και γραπτός διάκοσμος θυρών. Εν Αθήναις τη 23η Ιανουαρίου 1969 (Υπ' αριθ. 27702 Απόφαση του Υπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως Περί κηρύξεως ως ιστορικώς διατηρητέων Μνημείων, ΦΕΚ 84/β'/1969).

Η Οικία Χρονάκη είναι χαρακτηρισμένο μνημείο αρμοδιότητας της ΥΝΜΤΕ Κρήτης, το οποίο ανήκει στο ελληνικό Δημόσιο. Αρχοντόσπιτο σημαίνοντος μουσουλμάνου Οθωμανού, χτισμένο στα μέσα του 19ου αι. στο βενετσιάνικο υπόστρωμα της συνοικίας του Σουλτάν Ιμπραχίμ στο Μεγάλο Κάστρο· κονάκι του μπέη Ρασήχ Ασπράκη, του παλιότερου γνωστού ιδιοκτήτη, στις αρχές του 20ού αι.· μοίρα ανταλλάξιμης περιουσίας στην ιδιοκτησία του επιφανούς ηρακλειώτη Γιάννη Χρονάκη στα μέσα του αιώνα μέχρι τον χαρακτηρισμό και την απαλλοτρίωσή του από το Υπουργείο Πολιτισμού το 1969· απάγκιο και τρυφερή κιβωτός για τον δάσκαλο και αγωνιστή Νίκο Βασιλάκη και τη σύντροφό του Παγώνα μέχρι την παραχώρησή του στον Δήμο Ηρακλείου στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Δέχθηκε τότε δραστικές εργασίες αποκατάστασης για να στεγάσει δημοτικές υπηρεσίες. Ευτυχισμένες οι στιγμές, αποτυπωμένες στο φωτογραφικό χαρτί, που αποκαλύφθηκε ο άνοιγος πολύχρωμος κόσμος στην όψη της μουσάντρας, και ζωντάνεψαν και πάλι τα ζωγραφιστά ταβάνια του σπιτιού από τους άξιους συντηρητές. Μέχρι το 2003 ήταν ανοιχτό στις επισκέψεις του κοινού με την αγαπητική φροντίδα της Μαρίας Γραφανάκη. Το 2013 παραδόθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ από το 2015 μέχρι το 2018 δέχτηκε στους κόλπους του την εξημμένη παιδική φαντασία και κατόρθωσε να μετατρέψει την αδιαφορία σε ενθουσιασμό και τη συγκαταβατικότητα σε αληθινή συγκίνηση. Σήμερα με σεβασμό στην ιστορική και αρχιτεκτονική ταυτότητα του μνημείου μελετάται η συνολική αποκατάστασή του, ώστε να αποδοθεί στην πόλη που το γέννησε με σκοπό να διευρύνει το βλέμμα μας από την ιστορική αναφορά στη συνολική ανθρώπινη εμπειρία.

Άραγε, πράγματι, στους οντάδες του συναντούσε η Εμινέ τον καπετάν Μιχάλη; Ποιον κόσμο έκλεινε μέσα του ο μεγάλος περιβολότοχος που όριζε τους ονομαστούς κήπους του Ασπράκη; Ευωδίαζαν, αλήθεια, στους κήπους τα τριαντάφυλλα, κάθε λογής λουλούδια και φρούτα χρωμάτιζαν την καθημερινότητα των ενοίκων; Η πολυτέλεια του νερού από το χαζινέ της αυλής ως το χαμάμ των υγρών ψιθύρων διέγραφε αισθαντικά

μειδιάματα στα χείλη των γυναικών; Πόσο κύρος και πεποίθηση αντλούσε ο μπέης σαν βύθιζε το βλέμμα στις ζωγραφικές απεικονίσεις της Βασιλεύουσας την ώρα της ανάπαυλας; Πόσο ευχαριστούσε και συνάμα υπέβαλε το κατάκοσμο ταβάνι με τον ομφάλιο, το κέντρο της ζωής, τους επισκέπτες του;

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται μια πρώτη γνωριμία με το ιστορικό αυτό αρχοντικό και τη διαδρομή του στον χρόνο, όπως έγινε κατορθωτό να φτάσει ως εμάς, ένας σχολιασμός της ζωής του στον 20ό αιώνα, ιδωμένης με την ειδική ματιά του αρχιτέκτονα, του ιστορικού της τέχνης, του δημόσιου λειτουργού, κυρίως όμως με την ευαισθησία που προσεγγίζουμε έναν οργανισμό που αναπνέει χάρη στη φροντίδα μας.

Κουσουύλης Παναγιώτης Η. Μ., Χριστίνα Παπαδάκη

[A1&A2 - 05.10.2022, Σελένα Ι, 19.00]

Μαγικοθρησκευτικές ιαματικές πρακτικές στη Μινωική Κρήτη

Στην ανακοίνωση σχολιάζεται η στενή σχέση που υπάρχει διαχρονικά ανάμεσα στην ιατρική, τη θρησκεία και τη μαγεία, σχέση που αποτελεί τη βάση που στοιχειοθετεί τη λεγόμενη ιερατική ιατρική, καθώς και την ιατρική των ναών της κλασικής έως και της μεταχριστιανικής αρχαιότητας. Εντυπωσιακό είναι, εξάλλου, το πλήθος των αρχαίων θεραπευτικών ιερών που είναι αφιερωμένα στον Ασκληπιό ή και σε δευτερεύουσες χθόνιες θεότητες, οι ιαματικές ιδιότητες των οποίων ενσωματώθηκαν, έπειτα από την οριστική παύση των ιερών χώρων του αρχαίου κόσμου, στα πρόσωπα των χριστιανών αγίων.

Η ίαση εξακολουθεί μέχρι τις μέρες μας να διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά της μαγικοθρησκευτικής και μυστηριακής εμπειρίας, ενώ το ιερατικό προσωπικό των ναών ήταν ανέκαθεν μυημένο σε θέματα ιατρικών και κυρίως φαρμακολογικών γνώσεων. Οι ιαματικές θεότητες της αρχαιότητας ήταν χθόνιες, καθώς η Γη ενέχει την πρωτεύουσα σημασία στο πεδίο της ίασης και της ιατρικής, καταρχάς επειδή βλασταίνει τα θεραπευτικά βότανα, αλλά και επειδή προσφέρει απλόχερα πλήθος από πολύτιμα μέταλλα, ορυκτά, με βασικότερο το νερό, και πετρώματα. Τα μινωικά ιερά υπαίθριας λατρείας, άρρηκτα συνδεδεμένα με τα δένδρα, τα βότανα, την πανίδα, το νερό και ακόμη το χώμα και τους λίθους, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονταν στην ιατρική και τη φαρμακευτική της εποχής.

Η ανασύνθεση των αποσπασματικά σωζόμενων πληροφοριών, τόσο από τη μινωική Κρήτη όσο και από όμορους σύγχρονους της πολιτισμούς, όπως ο Αιγυπτιακός, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ενδιαφέρουσες

σκέψεις γύρω από την αντιμετώπιση των ασθενειών κατά την Εποχή του Χαλκού και τον ρόλο που διαδραμάτιζαν σε αυτήν διάφορες μαγικοθρησκευτικές πρακτικές. Η όποια αποσαφήνιση του χαρακτήρα και του ρόλου αυτών των πρακτικών πρέπει να λάβει υπόψη της τις επιμέρους πτυχές της μαγικής δύναμης που υπεισέρχεται στο ιατρικό έργο και που σχετίζονται τόσο με τη μεθοδολογία (τρόποι υλοποίησης και εφαρμογής, συμβολισμός έναντι ουσίας), όσο και τον χαρακτήρα των μαγικών τεχνέργων (αισθητική έναντι χρηστικότητας, επιλογή έναντι μαζικής παραγωγής, ποιότητα έναντι ποσότητας).

Κούτσικου Χρυσανγή

[POSTER, B - 08.10.2022, 16.30]

Προσεγγίζοντας το θέμα της ασθένειας μέσα από παραστάσεις ίασης και ανάστασης στις κρητικές βιογραφικές εικόνες

Οι εικονογραφικοί κύκλοι αγίων εμπεριέχουν συχνά σκηνές ίασης ασθενών και ανάστασης νεκρών, θαύματα που έλαβαν χώρα είτε εν ζωή είτε μετά τον θάνατο των αγίων. Τα θέματα αυτά δεν απαντούν αποκλειστικά στους κύκλους ιαματικών αγίων, όπως είναι αναμενόμενο, αλλά συνιστούν επίσης πτυχή του βίου αποστόλων, προφητών, μαρτύρων στρατιωτικών και κυρίως ιεραρχών.

Στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης εξετάζεται η απεικόνιση των εν λόγω θαυμάτων στις βιογραφικές εικόνες κρητικών εργαστηρίων, οι οποίες χρονολογούνται από τον 15ο έως τον 17ο αιώνα. Η ταύτιση των παραστάσεων με συγκεκριμένα γεγονότα γίνεται βάσει των επιγραφών –όταν αυτές διατηρούνται– και των αγιολογικών κειμένων, τα οποία συνιστούν σημαντική πηγή πληροφόρησης σχετικά με τις ασθένειες, τον τρόπο αντιμετώπισής τους και τα μέσα θεραπείας.

Η εικονογραφική ανάλυση των παραστάσεων συνιστά τον πρώτο άξονα της ανακοίνωσης: Εξετάζονται η επιλογή των εικονογραφικών προτύπων, η σχέση με τη βυζαντινή ζωγραφική, η εισροή στοιχείων από την ιταλική τέχνη, η υιοθέτηση κοινών εικονογραφικών σχημάτων για την απόδοση των ίδιων ή διαφορετικών θεμάτων ίασης ή ανάστασης στους κύκλους του ιδίου αλλά και διαφορετικών αγίων.

Ο δεύτερος άξονας αφορά αφενός την ταύτιση του περιεχομένου των σκηνών ίασης και ανάστασης με συγκεκριμένες ασθένειες και αφετέρου τον εντοπισμό της ενδεχόμενης σχέσης τους με τη σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα. Εξετάζεται δηλαδή σε ποιον βαθμό ιστορικά επιβεβαιωμένες επιδημίες μολυσματικών ασθενειών στην περιοχή της Κρήτης και στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου

αντικατοπτρίζονται στο συγκεκριμένο εικαστικό είδος, όπως και αν η εικονογράφησή τους συνιστά επιλογή του καλλιτέχνη ή του παραγγελιοδότη. Τέλος, εξετάζεται σε ποιον βαθμό η ποσόστωση των παριστανομένων αγίων μεταξύ των καταγεγραμμένων εικόνων αντανακλά, σε καθέναν από τους εξεταζόμενους αιώνες, τη διάδοση ή μη της λατρείας συγκεκριμένων αγίων που έχουν συνδεθεί με τη θεραπεία από ευρέως διαδεδομένες ή συχνά εμφανιζόμενες ασθένειες.

Κροκίδας Παναγιώτης Σ.

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 11.20]

Οι σκλάβοι του πασά: Λευκοί και μαύροι δούλοι στην Κρήτη στα χρόνια του Μεχμέτ Αλί (1830-1840)

Από το 1830 έως το 1841 η Κρήτη βρέθηκε υπό την κυριαρχία του Μεχμέτ Αλί, διοικητή της οθωμανικής επαρχίας της Αιγύπτου, ως αποζημίωση για τις υπηρεσίες που ο τελευταίος είχε προσφέρει στον σουλτάνο κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης στον Μοριά. Κατά το διάστημα αυτό επιχειρείται από τη νέα διοίκηση η επιβολή μιας έντονα συγκεντρωτικής εξουσίας με ορισμένες πτυχές που μπορούν να ερμηνευθούν ως εκσυγχρονιστικές. Ένα από τα μέτρα που πήρε από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας αυτής η διοίκηση του Μεχμέτ Αλί στο νησί ήταν η απελευθέρωση των ανδρών και γυναικών χριστιανών αιχμαλώτων (*esir-esire*), οι οποίοι είχαν υποδουλωθεί κατά τη διάρκεια της επανάστασης στην Κρήτη τη δεκαετία του 1820 και πωληθεί ως σκλάβοι στην Κρήτη, την Αίγυπτο και άλλα μέρη της αυτοκρατορίας. Η διακήρυξη αυτή της απελευθέρωσης των «λευκών δούλων» του πολέμου σχετίζεται αναμφίβολα με τη διάθεση της διοίκησης του Μεχμέτ Αλί στην Κρήτη να επουλωθούν το ταχύτερο οι πληγές του πολέμου που προηγήθηκε, να αναζωογονηθεί η ύπαιθρος και η αγροτική παραγωγή –και κατά συνέπεια τα έσοδα από τη φορολογία– και ασφαλώς να επιδείξει στις μεγάλες δυνάμεις ένα εκσυγχρονιστικό πρόσωπο.

Από την άλλη πλευρά, δεν παρατηρούμε κάποια ανάλογη εκσυγχρονιστική διάθεση από τη διοίκηση ως προς τη θέση των μαύρων δούλων, τους οποίους το χρώμα του δέρματός τους τούς κατατάσσει σε μια χαμηλότερη τάξη δουλείας τόσο στην Κρήτη όσο και αλλού, γεγονός που προκύπτει αναντίλεκτα από την πάγια αντίληψη της φυλετικής ανισότητας. Μελετώντας τόσο οθωμανικές πηγές τις εποχές όσο και έγγραφα του αρχείου του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών αυτό που προκύπτει είναι ότι, παρά τις εκσυγχρονιστικού τύπου διακηρύξεις της διοίκησης του Μεχμέτ Αλί στην Κρήτη, ό,τι αφορά τη δουλεία ακολουθεί και στο

συγκεκριμένο παράδειγμα τις συνήθειες νόρμες που ίσχυαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η όποια πολιτική απελευθέρωσης των αιχμαλώτων-δούλων αφορά τους λευκούς δούλους της επανάστασης, ενώ οι μαύροι δούλοι βρίσκονται πέρα από κάθε έννοια «ανθρωπιστικής» μεταπολεμικής συμφιλίωσης. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής, είναι αυτοί που αναλαμβάνουν τις σκληρότερες εργασίες με τις χαμηλότερες αποδοχές, αυτοί που αποτελούν τους «συνήθεις υπόπτους» των ποινικών υποθέσεων που εξετάζουν οι αρχές, αυτοί που βασανίζονται περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα κατά τις αντίστοιχες ανακρίσεις, ενώ το δουλεμπόριο από την Αφρική συνεχίζεται απρόσκοπτα προς το νησί σε όλη την περίοδο της εξουσίας του πασά.

Κ

Κτενιαδάκης Μιχάλης Ι.

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 10.00]

Θεώρηση των επιστημονικών / τεχνολογικών επιτευγμάτων στις αρχές του 20ού αιώνα και των επερχόμενων ανατροπών μέσα από χρονογραφήματα του Ι. Κονδυλάκη

Παρουσιάζονται απόψεις και σχόλια του Ιωάννη Κονδυλάκη (Ι.Κ.) σχετικά με τις κυριότερες από τις εφευρέσεις, επιτεύγματα ή καινοφανείς απόψεις και θεωρίες που εμφανίστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα.

Αναφέρονται σε χρονογραφήματά του στην εφημερίδα *Εμπρός*, κατά τα έτη 1901-1905, τα οποία μελετήθηκαν ως προς το περιεχόμενό τους ώστε να εντοπιστούν εκείνα που σχετίζονται με θέματα επιστημονικά ή/και τεχνολογικά. Συγκεντρώθηκαν και ταξινομήθηκαν εκείνα που εμφανώς ο Ι.Κ. θεωρεί ότι ίσως συνεπάγονται ανατροπές στην πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού και, επομένως, ότι αξίζουν ιδιαίτερης προβολής και σχολιασμού.

Ο Ι.Κ., ως δημοσιογράφος, ενημερώνεται συστηματικά από τον ξένο τύπο της εποχής. Μελετά, αξιολογεί και τελικά μεταφέρει στους αναγνώστες κάποιες από αυτές τις ανακαλύψεις/εφευρέσεις ως χρονογράφος, φέρνοντας σε επαφή το ευρύ κοινό με τον «θαυμαστό καινούργιο κόσμο». Δεν παραλείπει, ωστόσο, να καταθέσει και τις προσωπικές του απόψεις, σχολιάζοντας κριτικά τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις και τις αλλαγές που αυτά τα νέα επιτεύγματα μπορούν να επιφέρουν σε κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ανθρωπότητα.

Έτσι, γράφοντας με το ιδιαίτερο προσωπικό του ύφος, με δόσεις λεπτού χιούμορ και, μερικές φορές, με ίχνη ειρωνείας αλλά χωρίς να χάνει την ουσία, καταπιάνεται με:

- Εντυπωσιακά κατορθώματα, όπως δοκιμές πτητικών μηχανών, απόπειρες εξερεύνησης των πόλων.
- Νέες εφευρέσεις, εφαρμογές και πειράματα, όπως ασύρματος τηλεγράφος, ανεμογεννήτριες, απορροφητικές σκούπες.
- Επιστημονικά επιτεύγματα, όπως η ανακάλυψη του ραδίου (Κιουρί), η χρήση μικροσκοπίων και άλλων συσκευών – ειδικά στην ιατρική.
- Αξιοπερίεργα φαινόμενα, όπως «ο στρογγυλός κεραυνός», «το ζων φως».
- Θεωρίες και προβληματισμούς σε επιστημονικά θέματα, όπως ο υπερπληθυσμός, το χρώμα του ουρανού, προγνώσεις καιρού, εξέλιξη όπλων.

Αλλά και με:

- Συναφή θέματα που αφορούν την Κρήτη, όπως η σεισμικότητά της, οι ανασκαφές Έβανς.

Στην εργασία (πέραν των απολύτως απαραίτητων πληροφοριών από τα βιογραφικά των σχολιαζόμενων επιστημόνων/εφευρετών) παρουσιάζεται και πρωτογενές υλικό έρευνας με αποσπάσματα από τα πρωτότυπα κείμενα αυτών ή σχετικά δημοσιεύματα της εποχής που αφορούν τα συγκεκριμένα επιτεύγματα ή απόψεις τους. Στον βαθμό που ήταν εφικτό (δυσκολίες στην προσπέλαση αρκετών από τις πηγές) δίδεται και το υλικό που ο Ι.Κ. είχε λάβει υπόψη του στα χρονογραφήματα αυτά.

Παράλληλα, σε κάθε περίπτωση, καταγράφεται και το κατά πόσον ο Ι.Κ. δικαιώθηκε διαχρονικά ως προς τις κρίσεις και τις προβλέψεις του και αν αυτά τα επιτεύγματα απετέλεσαν, πράγματι, επαναστάσεις στην επιστημονική, τεχνολογική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη.

Κυπράκης Νίκος

[Γ - 09.10.2022, Σελένα Ι, 11.40]

Θεμελιώδη δικαιώματα των Χανσενικών της Σπιναλόγκας

Με τη συγκεκριμένη ανακοίνωση με θέμα «Θεμελιώδη δικαιώματα των Χανσενικών της Σπιναλόγκας», επιχειρείται η διερεύνηση των προστατευόμενων θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των χανσενικών κατοίκων στο λεπροκομείο της Σπιναλόγκας. Σημείο αναφοράς της έρευνας αποτελεί το σύνολο των νομοθετημάτων που διευθετούσαν την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία του λεπροκομείου σε όλες τις φάσεις της λειτουργίας του (1903-1957). Έπειτα από μια σύντομη εισαγωγή με αναφορές στη νόσο του Χάνσεν στην ιστορία της ανθρωπότητας και συγκεκριμένα στην παρουσία της στο νησί της Κρήτης, γίνεται αναφορά στα αίτια που οδήγησαν τη διοίκηση της Κρητικής Πολιτείας στην

απόφαση να ιδρύσει το λεπροκομείο απομόνωσης των Χανσενικών. Ο νόμος του Κοινοβουλίου της Κρητικής Πολιτείας 375 «Περί απομονώσεως των εν Κρήτη Λεπρών», καθώς και το διάταγμα 166 της 18ης Νοεμβρίου 1903 «Περί διακανονισμού των της εσωτερικής λειτουργίας του Λεπροκομείου», με το οποίο οργανώθηκε η ζωή στο Λεπροκομείο, αποτελούν τις πρώτες πηγές δικαίου από τις οποίες διερευνώνται ποια δικαιώματα και σε τι βαθμό αυτά διασφαλιζόνταν τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του λεπροκομείου. Το δικαίωμα στην ελευθερία της κίνησης, το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας υπό την έκφανση της επικοινωνίας με το συγγενικό και φιλικό περιβάλλον, καθώς και το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία, συνιστούν μερικά από τα δικαιώματα που αναφέρονται σε επιμέρους διατάξεις των παραπάνω νομοθετημάτων και αποτελούν αντικείμενο της έρευνάς μας. Κυρίαρχη θέση στην έρευνα κατέχει το δικαίωμα στην υγεία. Θα εξεταστεί κατά πόσο κατοχυρωνόταν νομοθετικά και πραγματωνόταν ουσιαστικά η κατάλληλη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των ασθενών. Η έρευνα των ανωτέρω ζητημάτων συνεχίζεται στον νόμο 2450 «Περί μέτρων προς περιστολή της λέπρας», καθώς και στο νομοθετικό διάταγμα της 31ης Ιουλίου 1925 «Περί οργανώσεως του λεπροκομείου της Σπιναλόγκας», που θέσπισε η ελληνική πολιτεία μετά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Μέσα από τη μελέτη του συνόλου της σχετικής νομοθεσίας του λεπροκομείου θα διαπιστωθεί η ουσιαστική εγκατάλειψη των Χανσενικών από την πολιτεία στο έλεος της ασθένειας, καθώς και η αντιμετώπισή τους ως «ένα διαφορετικό ανθρώπινο είδος». Πέραν της κείμενης νομοθεσίας, αντικείμενο μελέτης για την έρευνα γύρω από τα θεμελιώδη δικαιώματα των Χανσενικών, αποτελεί και το εμβληματικό έργο της αυτοβιογραφίας του Επαμεινώνδα Ρεμουντάκη, προέδρου της αδελφότητας των Χανσενικών, *Αητός χωρίς φτερά*. Η μελέτη αυτή μας επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα που ήλθαν στο φως από την έρευνα στη νομοθεσία, ότι δηλαδή η πολιτεία επεδείκνυε σοβαρή αδιαφορία για τους Χανσενικούς και τα δικαιώματά τους. Παρά ταύτα, σύμφωνα με την αυτοβιογραφία του Ρεμουντάκη, διαφαίνεται ότι οι Χανσενικοί διαρκώς αγωνίζονταν για να αποκτήσουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και να διασφαλίσουν τα δικαιώματά τους. Υποστηρίζεται επομένως στην έρευνά μας ότι η νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των Χανσενικών αποτελούσε στις περισσότερες περιπτώσεις αποτέλεσμα των δικών τους αγώνων και διεκδικήσεων. Έτσι, θα οδηγηθούμε στο εξής παράδοξο συμπέρασμα: Αντί η πολιτεία να στρέψει το ενδιαφέρον της σε ανθρώπους που χρειάζονταν την ουσιαστική βοήθειά της και λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα να φροντίζει ώστε να καλυτερεύσει η ζωή τους, οι άνθρωποι αυτοί να

παλεύουν, να αγωνίζονται και να διεκδικούν από την πολιτεία μια ανθρώπινη διαβίωση. Εν τέλει συμπεραίνεται ότι ο αγώνας τους για αξιοπρέπεια στη ζωή τους, τους δικαιώνει, καθώς γίνεται το μέσο για την κατοχύρωση και προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.

Κυρίμη Μαρία

[A1&A2 - 05.10.2022, Σελένα Ι, 19.40]

Αναθηματικό άγαλμα αγοριού από το Ασκληπιείο της Λεβήνας

Το άγαλμα με αρ. κατ. Γ146 του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου βρέθηκε στο Ασκληπιείο της Λεβήνας κατά τη διάρκεια των ανασκαφών της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής το έτος 1899. Αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα αγάλματα του Ασκληπιείου και εντάσσεται στον μακρύ κατάλογο παιδικών αναθημάτων σε ιερά σε όλη την ελληνική επικράτεια. Σε αντίθεση όμως με πολλά ελληνικά ιερά του συγκεκριμένου θεού, όπου βρέθηκαν αγάλματα παιδιών, στη Λεβήνα δεν αποκαλύφθηκαν επιγραφές που να αναφέρονται στην πρακτική της ανάθεσης παιδικών αγαλμάτων. Μόνο μία ρωμαϊκής περιόδου αναφέρεται στο θαύμα της τεκνοποίησης από γυναίκα προχωρημένης ηλικίας. Το συγκεκριμένο άγαλμα, καθώς και ένα ακόμη, σήμερα χαμένο, γλυπτό, επιβεβαιώνουν και στην περίπτωση του ιερού της Λεβήνας την ιδιαίτερη προστασία που παρείχε ο θεός στα παιδιά.

Κ

Κυρίση Μαρία

[A1 - 06.10.2022, Δίκτη, 11.20]

Οικογένειες σε μεταβολή: Συνέχειες και ασυνέχειες στον χαρακτήρα των οικιακών ομάδων από τη Νεοανακτορική στη Μετανακτορική περίοδο, με έμφαση στο παράδειγμα του μινωικού οικισμού της Κάτω Ζάκρου

Ο μινωικός οικισμός της Κάτω Ζάκρου, κατά τη διάρκεια της Νεοανακτορικής περιόδου που αποτελεί την περίοδο της μέγιστης ακμής του, αποτελείται από περισσότερα από 20 κτήρια οικιακού χαρακτήρα. Σε αυτά στεγάζονται ομάδες συγκροτημένες στη βάση των συγγενικών δεσμών, οι οποίες δρουν με διαφορετικό τρόπο η καθεμία, τόσο όσον αφορά τις δραστηριότητες που απασχολούν τα μέλη τους όσο και κατά τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Στο τέλος της περιόδου αυτής, συντελείται, όπως και σε πολλούς ακόμα οικισμούς της Κρήτης, μια τρομερή καταστροφή που πλήττει ανεπανόρθωτα όλα τα οικοδομήματα. Τα περισσότερα από αυτά εγκαταλείπονται οριστικά, ενώ σε κάποια πραγματοποιείται μερική επανεγκατάσταση.

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζονται συγκριτικά ο χαρακτήρας και η δομή επιλεγμένων οικιακών ομάδων των Νεοανακτορικών και των Μετανακτορικών χρόνων. Πιο συγκεκριμένα, κάποιες ομάδες της ΥΜΙΒ φάσης αναπτύσσονται σε μέγεθος, αποκτώντας δικλαδική σύνθεση, ενώ ο πληθυσμός της ΥΜΙΙΙ φαίνεται να οργανώνεται σε μικρότερα, πυρηνικά μορφώματα. Είναι ενδιαφέρον ότι η επιστροφή μετά την καταστροφή στα κατάλοιπα τού κάποτε εκτενούς οικισμού χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη έμφαση στο θρησκευτικο-τελετουργικό στοιχείο και δεν αποκλείεται να είχε ημι-μόνιμο χαρακτήρα.

Οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις οικιακές ομάδες των δύο περιόδων, παρά τη συνεχή ανθρώπινη παρουσία στη θέση, βρίσκουν αντιστοιχίες σε άλλους σύγχρονους οικισμούς, κυρίως της ανατολικής Κρήτης. Οι εκτεταμένες καταστροφές, οι οποίες πιθανότατα οφείλονται σε φυσικά αίτια, προκάλεσαν έντονους κλυδωνισμούς στις κοινωνικές δομές και ιδιαίτερα στον σχηματισμό των συγγενικών δεσμών. Οι διευρυμένες οικιακές ομάδες πιθανώς υπέστησαν έντονη πίεση λόγω της ανάγκης προσαρμογής τους στις νέες συνθήκες και, δεν είναι περίεργο που, μετά από αυτή την, όπως φαίνεται, πρωτόγνωρη κρίση, οι κάτοικοι επέλεξαν να ζήσουν με βάση πιο ολιγάριθμες και ευέλικτες οικογενειακές δομές.

Κωστάκη Μαρία

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 18.00]

Τραυματικά γεγονότα της Επανάστασης, μνημονικοί τόποι και τοπικές εθνικές επέτειοι στον νομό Λασιθίου. Η περίπτωση του Σηπλαιού της Μιλάτου (1823)

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 δεν συνιστά μόνο την ιδρυτική πράξη του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους αλλά και τη βασική πηγή συμβόλων και προτύπων, τα οποία αποτέλεσαν τα πλέον ισχυρά στοιχεία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Η ελληνική επικράτεια διαθέτει σε αφθονία ανδριάντες, προτομές, στήλες και μνημονικούς τόπους που υπενθυμίζουν πρόσωπα και γεγονότα αυτής της σημαντικής περιόδου (1821-1830).

Η επανάσταση στην Κρήτη που ξεκίνησε λίγους μήνες μετά την υπόλοιπη Ελλάδα, στις 14 Ιουνίου 1821, έχει να δείξει στην πρώτη φάση σφοδρές συγκρούσεις με τους Οθωμανούς και Αιγυπτίους, ηρωισμούς ανδρών και γυναικών αλλά και τραυματικά γεγονότα καταστροφών και σφαγών (Ηράκλειο-μεγάλος απερντές, Οροπέδιο Λασιθίου-τρομερή σφαγή αμάχων και αιχμαλωσία πολλών, Μεραμπέλο-μεγάλη σφαγή και αιχμαλωσία 2500 αμάχων στο Σηπλαιο της Μιλάτου).

Οι τόποι μνήμης τραυματικών γεγονότων δεν είθισται να προβάλλονται στα χρόνια της σύστασης του νεοελληνικού κράτους ως και τη δεκαετία του 1980, καθώς η επικρατούσα άποψη στόχευε στην υπενθύμιση πολεμικών γεγονότων, ηρωικών δράσεων και επιφανών προσώπων ως προτύπων μίμησης και εθνικής αυτοσυνειδησίας. Τα «τραύματα» πολλάκις αποσιωπούνταν ή οδηγούνταν στη λήθη εντέχνως προκειμένου να μην πτοήσουν το εθνικό φρόνημα των επόμενων γενεών, παραμερίζοντας την άλλη όψη του πολέμου, την ανθρωπινή, η οποία συμπεριλαμβάνει και τον φόβο, τα διλήμματα, τα πάθη, τις κακουχίες.

Η μνήμη είναι, ως γνωστό, μια σύνθετη λειτουργία που συνεισφέρει στην αξιολόγηση του παρόντος και στον σχεδιασμό του μέλλοντος. Η συλλογική μνήμη, επιπλέον, που βασίζεται σε μια κοινότητα και τα σύμβολά της, τις πρακτικές και τους θεσμούς της, επιτρέπει στα μέλη της να επαναπροσδιορίζουν κάθε φορά την πορεία τους, επαναξιολογώντας πρόσωπα και γεγονότα. Με αυτή την αντίληψη ανατροπές της κυρίαρχης θεώρησης συμβαίνουν αρκετά νωρίς σε μικρά μέρη και για γεγονότα που δεν περιλαμβάνονται στη Γενική Ιστορία, αλλά τροφοδοτούν τις κοινότητες που τα επιλέγουν και καλλιεργούν τη φιλοσοφία τους.

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται: α. η ανάδειξη τραυματικών γεγονότων του Λασιθίου 1821-1823 και οι τοπικές επέτειοι και β. η διερεύνηση και παρουσίαση της καθιέρωσης του Σπηλαίου της Μιλάτου ως τόπου μνήμης και επετειακού εορτασμού της σφαγής, αιχμαλωσίας και εξανδραποδισμού του άμαχου πληθυσμού του Μεραμπέλου, αρχικά από την κοινότητα Μιλάτου το 1950 (ΦΕΚ, αρχεία κοινότητας, μαρτυρίες, δημοσιεύσεις, λογοτεχνικές αναφορές) και στη συνέχεια και για πολλά χρόνια (2007) ως η μόνη ημέρα δημόσιας τελετής για την εθνική παλιγγενεσία σε ολόκληρο τον νομό Λασιθίου. Άξιο προσοχής επίσης αποτελεί το γεγονός της επιλογής του εορτασμού την Κυριακή του Θωμά, καθώς και η υποδοχή και η πρόσληψη του συμβολισμού του στην κοινωνία στο πέρασμα των χρόνων. Συμπεράσματα εξάγονται και από τις τελετές στον χώρο του Σπηλαίου, τους λόγους που εκφωνούνται, τη συμμετοχή των πολιτών και των Αρχών, καθώς και την κατάσταση στην οποία ευρίσκεται ο χώρος (εσωτερικό του σπηλαίου, περιβάλλον χώρος).

Η ανακοίνωση πλαισιώνεται από παλαιότερο φωτογραφικό αρχειακό υλικό, καθώς και από πρόσφατο της φωτογράφου Μαρίας Χουλάκη.

Κωστόπουλος Γιάννης, Ελένη Καραντζόλα

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 13.00]

Ε μα, μωρέ! Από τη λατινογενή αντίθεση στην (εκφραστική) κρητική αποστροφή

Τις τελευταίες δεκαετίες, η γλωσσική επιστήμη έχει επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη της σημασίας και της επικοινωνιακής συνεισφοράς των προτασιακών συνδέσμων και των άλλων «μικρών» πολυλειτουργικών λέξεων, οι οποίες συνήθως αναφέρονται ως δείκτες λόγου ή συνομιλιακοί/πραγματολογικοί δείκτες (βλ. Blakemore 2002· Brinton 1996· Fraser 1996, 1999· Schourup 1999). Στον χώρο της ελληνικής γλωσσολογίας, αυτό το ενδιαφέρον αποτυπώνεται σε μια σειρά ερευνών – τόσο από το πεδίο της σημασιολογίας και της πραγματολογίας όσο και από το πεδίο της ανάλυσης συνομιλίας–, οι οποίες εκτείνονται από τη μελέτη των λογικών συνδέσμων μέχρι την ανάλυση επιφωνημάτων (ενδεικτικά Αλβανούδη 2020· Canakis 1995, Georgakopoulou & Goutsos 1998· Καραχάλιου & Αρχάκης 2012). Ωστόσο, οι μελέτες αυτές επικεντρώνονται, κυρίως, στη συγχρονική εξέταση των φαινομένων, ενώ σπάνια καταγίνονται με δεδομένα διαλέκτων από τοπικές ποικιλίες της νέας ελληνικής (βλ. Tsiplakou & Papapetrou, forthc.). Έτσι, με εξαίρεση κάποιες μελέτες που αφορούν δεδομένα παλαιότερων γλωσσικών περιόδων (π.χ. Γιάνναρης 2019· Kalokerinos & Karantzola 2000· Karantzola & Kalokerinos 2005), οι συνομιλιακοί/πραγματολογικοί δείκτες της σύγχρονης κρητικής ομιλίας παραμένουν εν πολλοίς αχαρτογράφητοι.

Με την παρούσα μελέτη επιχειρούμε να χαρτογραφήσουμε τη σημασία και τις επικοινωνιακές λειτουργίες ενός εξαιρετικά παραγωγικού και εκφραστικού στοιχείου του σύγχρονου κρητικού λόγου, όπως είναι το μα. Αν και συνήθως αναφέρεται ως αντιθετικός σύνδεσμος, σε αντιπαραβολή με στοιχεία όπως τα αλλά και όμως, το μα, τόσο στην κοινή νεοελληνική όσο και στην κρητική διάλεκτο, εμφανίζεται σε περιβάλλοντα που αποκλείουν τους άλλους αντιθετικούς συνδέσμους και εκτείνεται σε λειτουργίες που συνήθως επιτελούνται από συνομιλιακούς/πραγματολογικούς δείκτες και όχι από προτασιακούς συνδέσμους (π.χ. «Μα τι κάνεις εκεί!», βλ. και Καλοκαιρινός & Καραντζόλα 1992). Ιδιαίτερα στην κρητική διάλεκτο, αυτή η διαφοροποίηση γίνεται ακόμα πιο έντονη, καθώς το μα στον κρητικό λόγο εμφανίζεται σε περισσότερα περιβάλλοντα από ό,τι στην κοινή νεοελληνική και επιτελεί λειτουργίες που δεν φαίνεται να έχει στην κοινή, όπως είναι η σήμανση αλλαγής θέματος και η έκφραση αγανάκτησης/αποστροφής.

Επιχειρώντας την ακριβέστερη αποτύπωση του φαινομένου και τη διερεύνηση πιθανών ερμηνειών για τη συμπεριφορά του κρητικού μα, στην έρευνά μας, πέραν από τα δεδομένα της σύγχρονης κρητικής, ενσωματώνεται η ιστορική πορεία του στοιχείου (από τις πρώτες εμφανίσεις του στην πρώιμη νέα ελληνική/κρητική, 16ος αιώνας) και η διαγλωσσική μαρτυρία από αντίστοιχα στοιχεία άλλων γλωσσών (βλ. Bruxellesetal. 1976· Vogt & Ducrot 1979). Η διαχρονική διάσταση θα μας επιτρέψει να παρακολουθήσουμε τη μεταβολή του μα από έναν λατινογενή αντιθετικό σύνδεσμο (βλ. *magis>ma* ιταλ.) σε ένα πολυλειτουργικό στοιχείο με έντονη εκφραστική σημασία. Παράλληλα, τα διαγλωσσικά δεδομένα, τόσο από την κοινή νεοελληνική όσο –κυρίως– από τα γαλλικά και τα ιταλικά, θα αναδείξουν παράλληλες εξελίξεις σε στοιχεία με κοινή ετυμολογική προέλευση και θα μας υποδείξουν πιθανές ερμηνείες για τη σημασιολογική μεταβολή και τη λειτουργική διεύρυνση του κρητικού μα. Σε θεωρητικό επίπεδο, η έρευνά μας φιλοδοξεί να τροφοδοτήσει το ερευνητικό ενδιαφέρον για τη μελέτη των συνομιλιακών/πραγματολογικών δεικτών των νεοελληνικών διαλέκτων και, ιδιαίτερα, της κρητικής, και να επισημάνει την ανάγκη γραμματικών περιγραφών που θα ενσωματώνουν τις διαλεκτικές διαφοροποιήσεις στην οργάνωση του λόγου και στην επικοινωνία εκφραστικών και άλλων υπόρρητων σημασιών.

Λαϊνάκη Νεκταρία

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 09.40]

Η Επανάσταση του Βάρδα Καλλέργη στη δυτική Κρήτη. Μια πρώτη προσέγγιση στην εξέλιξη του φέουδου του στην Κίσαμο τον 14ο αιώνα

Μετά την εγκατάσταση των Βενετών στην Κρήτη, στις αρχές του 13ου αιώνα, ακολούθησε ένας αιώνας επαναστατικών κινημάτων. Ο πρώτος κύκλος ολοκληρώθηκε το 1299 με τη Συνθήκη του Αλέξιου Καλλέργη (Pax Alexi Kalergi). Ο αποικισμός στην περιοχή των Χανίων συστηματοποιήθηκε το 1252, όταν εγκαταστάθηκε πληθώρα βενετικών οικογενειών και διοικητικών αξιωματούχων στο νησί. Με την άφιξη των νέων αποίκων έγινε και η διανομή της γης σε φέουδα στο δυτικό τμήμα της Κρήτης. Σε αυτή τη διανομή έλαβαν μέρος, με εντολή του Δόγη της Βενετίας, και οι εγχώριες οικογένειες της βυζαντινής αριστοκρατίας.

Το 1333 ξέσπασε στην κεντροδυτική Κρήτη μια ακόμα επανάσταση που οργανώθηκε από βυζαντινούς άρχοντες με αρχηγό μέλος της οικογένειας των Καλλέργηδων, οι οποίοι είχαν λάβει φέουδα στη δυτική Κρήτη. Ένας από τους αρχηγούς ήταν ο Βάρδας Καλλέργης που κατείχε φέουδο στην περιοχή της Κισάμου, στα Τοπόλια. Οι Βενετοί επικήρυξαν τους αρχηγούς τού εν λόγω επαναστατικού κινήματος και δήμευσαν την περιουσία τους. Σε παραχωρητήριο έγγραφο του 1334 εμφανίζονται τα ονόματα των δύο κρητικών ευγενών, στους οποίους παραχωρήθηκε το φέουδο του Βάρδα Καλλέργη στα Τοπόλια. Σύμφωνα όμως με νεότερο νοταριακό έγγραφο του 1342, αυτοί το πούλησαν στον Βενετό Pantaleon De Molino. Λίγο αργότερα, σε νέα απογραφή εμφανίζονται οι τρεις γιοι του De Molino να γίνονται κύριοι τμήματος σερβενταρίας, όπως προκύπτει από τη διαθήκη της Κομνηνής Πρικοσιρίδη. Ωστόσο, η σχέση της Κομνηνής με την οικογένεια De Molino δεν διακρίβώνεται από τα σωζόμενα έγγραφα, παρόλο που από την οικογένεια Πρικοσιρίδη προέρχονταν άτομα, των οποίων η περιουσία είχε δhmeυτεί λόγω της συμμετοχής τους στην επανάσταση του Βάρδα Καλλέργη.

Στην περιοχή των Τοπολίων Κισάμου, στη θέση Τσουρουνιανά, εντοπίστηκε μια μεγάλη κατοικία με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και ιστορικό ενδιαφέρον. Πλησίον της κατοικίας σώζεται μικρή τοιχογραφημένη εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο με ημερομηνία κατασκευής το έτος 1326. Η εκκλησία παρέχει εικονογραφικά στοιχεία, τα οποία μας παραπέμπουν στη συγγενική σχέση του φεουδάρχη με βυζαντινούς αυτοκράτορες. Την πληροφορία ότι η συγκεκριμένη κατοικία μαζί με την εκκλησία ανήκε στο Βάρδα Καλλέργη αποκαλύπτει ο Φλωρεντίνος μοναχός Cristoforo Buondelmonti στο έργο του *Περιγραφή της νήσου Κρήτης* το 1420.

Από τη μελέτη των δύο μνημείων και των γραπτών τεκμηρίων συμπεραίνεται ότι η μορφή του φέουδου δεν μεταβλήθηκε εξαιτίας της αλλαγής ιδιοκτητών. Αρχικά είχε οργανωθεί άρτια από έναν σημαντικό τοπικό άρχοντα, τον Καλλέργη, ο οποίος αντλούσε από αυτό αξιοσημείωτες προσόδους. Στη συνέχεια η παρουσία του βενετού γαιοκτήμονα δεν φαίνεται να αλλοίωσε τον χαρακτήρα του, τουλάχιστον για έναν αιώνα. Την περίοδο αυτήν έγινε επέκταση στις κτηριολογικές εγκαταστάσεις και στο κυρίως κτήριο, διατηρώντας ωστόσο την αρχική αρχιτεκτονική του δομή.

Λαμπρινός Κώστας

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 17.20]

Κράτος, κοινωνία και αξιώματα: Κανονικότητες και ανατροπές στο σύστημα διορισμών της βενετικής Κρήτης (16ος-17ος αι.)

Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζεται στις συνέχειες, αλλά και στις πολλαπλές ασυνέχειες και ρήξεις που εντοπίζονται στο σύστημα ανάδειξης κρατικών αξιωματούχων και υπαλλήλων στην Κρήτη, κυρίως κατά την ύστερη βενετική εποχή. Οι διαδικασίες πρόσβασης στα περιζήτητα τοπικά αξιώματα του διοικητικού και στρατιωτικού μηχανισμού, όπως και στις πολυάριθμες υπαλληλικές θέσεις του νησιού, αποτελούσαν ένα διαχρονικά μείζον ζήτημα, τόσο για τους κυβερνώντες όσο και για τους κυβερνώμενους, ιδίως για την ελίτ των ευγενών και τα μέλη του μεσαίου στρώματος.

Με βάση το πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό από τα αρχεία της Βενετίας θα επιχειρηθεί να απαντηθούν, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ερωτήματα: Ποιοι λόγοι υπαγόρευαν τις αλλαγές στο σύστημα διορισμού αξιωματούχων και υπαλλήλων; Ειδικότερα, ποιον ρόλο διαδραμάτιζαν σε αυτές τις συχνά δραστικές μεταβολές οι προτεραιότητες της Γαληνοτάτης, δηλαδή οι κατά καιρούς οικονομικές, στρατιωτικές και γραφειοκρατικές της ανάγκες προκειμένου να διατηρήσει την κυριαρχία της στη μεγάλη μεσογειακή κτήση της; Σε ποιον βαθμό η εργαλειοποίηση αξιωμάτων και υπαλληλικών θέσεων από τον βενετό κυρίαρχο μπορούσε να συμβάλει στον προσεταιρισμό τάξεων και ομάδων από την πλευρά του και στην επιβολή κοινωνικού ελέγχου για την επίτευξη των πολυεπίπεδων στόχων της διακυβέρνησης; Κατ' ακολουθίαν, ποιες ήταν οι συστηματικές ή περιστασιακές ανατροπές που σημειώθηκαν, συχνά κατά παράβαση του θεσμικού πλαισίου, σε κομβικές συνιστώσες της πρακτικής των διορισμών, όπως ήταν η εκλεκτορική αρχή (συλλογικά κυβερνητικά όργανα, βενετοί αξιωματούχοι, συμβούλια ευγενών), η κοινωνική προέλευση των διοριζομένων και η προβλεπόμενη διάρκεια της θητείας τους; Από την άλλη πλευρά, βαθιές αλλαγές ή και ρήξεις στο εμπεδωμένο σύστημα διορισμών προκαλούσε και η στάση των κυβερνωμένων. Ποιες ήταν οι συλλογικές στρατηγικές των κοινωνικών τάξεων για την αποκλειστική νομή επίζηλων αξιωμάτων; Επίσης, τι είδους πιέσεις ασκούσαν μεμονωμένα ισχυρά πρόσωπα από την ηγετική τάξη ή από την ελίτ του μεσαίου στρώματος προκειμένου να αποκτήσουν μια σημαντική θέση στο στράτευμα ή την υπαλληλία ώστε, εκτός των άλλων, να εξασφαλίσουν χρήμα, σχέσεις με τα πολιτικά επιτελεία, έντονη παρουσία στη δημόσια ζωή και κοινωνική αίγλη;

Λάμπρου Παναγιώτης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 17.00]

Η εργασία στην κατοχική Κρήτη: ρήξεις και συνέχειες

Η εξέταση της εργασίας και της οργάνωσής της από τις Γερμανικές Αρχές Κατοχής, από την κατάληψη της Κρήτης μέχρι σχεδόν το καλοκαίρι του 1944, αποτελεί κομβικό στοιχείο για την κατανόηση εν γένει της κατοχικής, και όχι μόνο, περιόδου στο νησί. Η γερμανική επιδίωξη για την εξασφάλιση αφενός της αναγκαίας εργατικής δύναμης που θα επέτρεπε την εκτέλεση των στρατιωτικών έργων, τα οποία ήταν απαραίτητα για τη μετατροπή της Κρήτης σε ένα τεράστιο «φρούριο», αφετέρου της πειθάρχησης του ντόπιου πληθυσμού προκάλεσε μια σειρά από οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, οι οποίες υπερέβησαν το στενό κατοχικό χρονικό πλαίσιο. Η εργασία με κάθε της μορφή (υποχρεωτική και ελεύθερη) συνιστά ρήξη με τις μέχρι τότε εργασιακές πρακτικές, κυρίως, του αγροτικού πληθυσμού, αφού οι μικροϊδιοκτήτες, στη συντριπτική τους πλειοψηφία γεωργοί, έρχονται –πολλοί από αυτούς για πρώτη φορά– σε επαφή με τη βιομηχανικού τύπου μισθωτή εργασία και τις πειθαρχίες της. Από την άλλη η περιορισμένη διαθεσιμότητα εργατών για την υποχρεωτική εργασία σε συνδυασμό με την ακόρεστη κατοχική ζήτηση εργατικών χεριών υποχρέωσε ένα σημαντικό κομμάτι του βιομηχανικού και εμπορικού κόσμου της πόλης του Ηρακλείου να έρθει σε μια πρώτη βίαιη επαφή με τη βαριά χειρωνακτική εργασία.

Η τραυματική αυτή εμπειρία του αστικού κόσμου παρά τη μικρή της διάρκεια φαίνεται πως ήταν αρκετή για τη διατήρηση και περαιτέρω όξυνση των κληροδοτημένων από τον Μεσοπόλεμο συγκρουσιακών σχέσεων του με τον εργατόκοσμο της μεγαλύτερης πόλης του νησιού, πυροδοτώντας εκ νέου εθνοτικά και ταξικά πολιτικά πάθη, τα οποία θα εκδηλωθούν με σφοδρότητα στην πόλη ήδη από το πρώτο διάστημα μετά την αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων. Έτσι η εργασία κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου δεν δημιουργεί τις προϋποθέσεις μόνο για ρήξεις με το παρελθόν αλλά συνιστά και το υφάδι, πάνω στο οποίο οικοδομούνται και οι αναπόφευκτες συνέχειες.

Λενακάκης Ανδρέας

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 09.40]

Οι κοινωνικές συγκρούσεις στην πόλη των Χανίων και η γέννηση του ριζίτικου τραγουδιού

Μέχρι σήμερα γνωρίζουμε ότι το ριζίτικο τραγούδι είναι μια κατηγορία του κρητικού δημοτικού τραγουδιού το οποίο απαντάται στη δυτική Κρήτη

και κυρίως στην Περιφερειακή Ενότητα Χανίων. Μια συστηματικότερη, ωστόσο, και σε βάθος έρευνα απέδειξε ότι η αλήθεια είναι εντελώς διαφορετική. Το ριζίτικο τραγούδι δεν συνιστούσε διακριτή ομάδα/κατηγορία του κρητικού δημοτικού τραγουδιού. Οι Κρητικοί του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, με εξαίρεση τα τραγούδια τση τάβλας και τση στράτας, τα οποία είναι λίγα και συγκεκριμένα τελεστικά τραγούδια, όλα τα υπόλοιπα τα προσδιόριζαν ως «τραγούδια». Ο όρος «ριζίτικα» αρχικά προσδιόριζε το σύνολο των κρητικών τραγουδιών, ενώ στη βιβλιογραφία καθιερώθηκαν ως ποιητικά κείμενα από τον Ιδομενέα Παπαγρηγοράκη τη διετία 1956-1957, ενώ ως μουσικές χορωδιακές εκτελέσεις καθορίστηκαν και αφομοιώθηκαν από τις διασκευασμένες διδασκαλίες και τη δισκογραφία του Μιχάλη Βλαζάκη και τις απλοποιημένες εκτελέσεις των Κρητικών Μαδάρων.

Οι λόγοι της επικράτησής τους είναι κοινωνικοί και ερμηνεύονται στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης της παλιάς αστικής τάξης των Χανίων και της υπό δημιουργία νέας, της οποίας φορείς ήταν το μεταπολεμικό αστυφιλικό ρεύμα στην πόλη με επικεφαλής τους δικούς του πνευματικούς εκπροσώπους. Η ανάγκη δημιουργίας προσωπικής και συλλογικής ταυτότητας, διακριτής από εκείνην της εκφυλιζόμενης προϋπάρχουσας χανιώτικης αστικής τάξης, γέννησε και προέβαλε το ριζίτικο τραγούδι, όπως το γνωρίζουμε σήμερα. Η εντεχνοποιημένη αυτή μουσική μορφή του κρητικού δημοτικού τραγουδιού και τα επιλεγμένες θεματολογίας ποιητικά κείμενα συνιστούν το σημερινό ριζίτικο τραγούδι, το οποίο «κατασκευάστηκε» στην πόλη των Χανίων και στη συνέχεια διαχύθηκε και αφομοιώθηκε από το σύνολο των κατοίκων του νομού Χανίων και των όμορων περιοχών ως το κατεξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας.

Λιακόπουλος Ηλίας

[POSTER, A - 08.10.2022, 13.10]

Έξι σημαντικά σπήλαια αρχαιολογικού ενδιαφέροντος της Π.Ε. Λασιθίου. Παρουσίαση των πρώτων συμπερασμάτων

Η Π.Ε. Λασιθίου είναι μία από τις πλουσιότερες περιοχές της Κρήτης σε καρστικές μορφές με αποτέλεσμα να φιλοξενεί εκατοντάδες σπήλαια, βάραθρα και βραχοσκεπές. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι μεγάλος αριθμός από αυτά παρουσιάζει αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στην αρχαιολογική έρευνα του Λασιθίου. Θα περίμενε λοιπόν κανείς η αρχαιολογική έρευνα πεδίου να επικεντρωθεί και στην έρευνα των

πολυάριθμων σπηλαίων της ανατολικής Κρήτης. Εντούτοις, ελάχιστα είναι τα σπήλαια που τράβηξαν το ενδιαφέρον των ερευνητών.

Είναι αλήθεια ότι στα σπήλαια συναντάμε αρκετές φορές ιδιαίτερες συνθήκες που δυσχεραίνουν την έρευνα (δυσκολία πρόσβασης, σκοτάδι, περιβάλλον που αυξάνει την πιθανότητα τραυματισμών). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να εξαχθούν ασφαλή και εμπεριστατωμένα συμπεράσματα για τη χρήση τους, ιδιαιτέρως κατά την αρχαιότητα, από μελετητές που δεν είναι εξοικειωμένοι με τα σπήλαια και δεν έχουν γνώση σπηλαιολογικών τεχνικών.

Κατά τα έτη 2020 και 2021 διενεργήθηκαν αυτοψίες από το εξειδικευμένο προσωπικό της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας σε αρκετά σπήλαια της Π.Ε. Λασιθίου, κατά τις οποίες –όποτε κρίθηκε απαραίτητο– συνέδραμαν και σπηλαιολόγοι.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα προκαταρκτικά συμπεράσματα των αυτοψιών που διενεργήθηκαν στα έξι σημαντικότερα σπήλαια. Όλα έχουν ευμεγέθεις διαστάσεις, αλλά είναι είτε παντελώς άγνωστα είτε ελάχιστα γνωστά στην αρχαιολογική βιβλιογραφία. Ειδικότερα σε κανένα από αυτά δεν έχουν διεξαχθεί ανασκαφικές έρευνες, ενώ οι όποιες πληροφορίες διαθέτουμε προέρχονται από συντομότερες και –κάποιες φορές– μη τεκμηριωμένες δημοσιεύσεις που έγιναν πριν από πενήντα χρόνια και πλέον.

Τα πρώτα δείγματα της έρευνας απέδωσαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τα σπήλαια σε ό,τι αφορά: α) τις διαστάσεις τους, καθώς εξερευνήθηκαν νέα άγνωστα μέχρι σήμερα τμήματα, β) το είδος της χρήσης τους από τον άνθρωπο και γ) τις χρονικές περιόδους κατά τις οποίες χρησιμοποιήθηκαν.

Τα έξι σπήλαια που θα παρουσιαστούν είναι: Απολούστρες, Λατσίδα στο Βρέικο και Κλεισίδι του Δ. Ιεράπετρας, Περιστεράς και Αχνίστρες του Δ. Αγίου Νικολάου και Κάτω Περιστεράς του Δ. Σητείας.

Λιανός Θεμιστοκλής Γ.

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.50]

Αιγαιακή επείσακτη κεραμική από το συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου στη νεκρόπολη της Ορθής Πέτρας στην Ελεύθερνα

Τα ευρήματα από το ταφικό περιβάλλον της Ελεύθερνας –πήλινα και χάλκινα αγγεία, όπλα και κοσμήματα κ.ά.– αποτελούν τεκμήρια των επαφών της με το Αιγαίο, την Κύπρο και τον ευρύτερο χώρο της ανατολικής Μεσογείου κατά τη Γεωμετρική και, κυρίως, την Πρώιμη Πρωτο-Αρχαϊκή περίοδο. Επιπλέον, ο εξωστρεφής χαρακτήρας της

υπογραμμίζεται από τη μόνιμη εγκατάσταση και εν συνεχεία ταφή Φοινίκων στην Ορθή Πέτρα, η οποία πιστοποιείται από την εύρεση τουλάχιστον τριών ταφικών στηλών (cirri), καθώς και από την περιοδική δραστηριότητα κυκλαδितών κεραμένων κατά το β' μισό του 8ου έως και το α' μισό του 7ου αιώνα π.Χ.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση των πρώιμων εξωτερικών επαφών της Ελεύθερνας με τον αιγαιακό χώρο, και ιδίως με την περιοχή της Αττικής, κατά την Ύστερη Πρωτογεωμετρική και Γεωμετρική Εποχή. Αφορμή αποτέλεσε η εύρεση μιας μικρής ομάδας αττικών και αττικιζόντων αγγείων κατά την επανεξέταση του κεραμικού υλικού από το συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου στη νεκρόπολη της Ορθής Πέτρας. Η δεδομένη ανασκαφική συνάφεια αποτελεί μια εκ των πρωιμότερων κατασκευών της νεκρόπολης, στην οποία τελούνται οι πλείστες –με τα έως τώρα δεδομένα– ταφικές πυρές από το β' τέταρτο του 9ου έως και τα μέσα του 8ου αιώνα π.Χ., οπότε εγκαταλείπεται.

Με τα έως τώρα δεδομένα οι επαφές της Ελεύθερνας με τον αιγαιακό κόσμο (Αττική, Κόρινθο, Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) κατά τη Γεωμετρική περίοδο, σκιαγραφούνται από ελάχιστα δημοσιευμένα αγγεία από τον τάφο Α1Κ1 και το συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου. Η μικρή ομάδα αττικών και αττικιζόντων αμφορέων, κρατήρων, προχυτικών και αγγείων πόσεως από το αδημοσίευτο συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου ενισχύει την παρουσία της αιγαιακής κεραμικής, ήδη από τους πρώτους αιώνες χρήσης της νεκρόπολης, και θέτει ερωτήματα για τη διάρκεια, την ένταση και τη φύση αυτών των εισαγωγών, στα οποία καλείται να απαντήσει η παρούσα ανακοίνωση. Τέλος, δίδεται έμφαση στο πρωιμότερο επείσακτο αγγείο που εντοπίστηκε στο συγκρότημα του Αποτεφρωτηρίου, έναν αττικό επιγαστήριο αμφορέα του διμετωπικού ρυθμού, τον μοναδικό που έχει βρεθεί στην Κρήτη, εκτός των ταφικών συναφειών της Κνωσού.

Λιμαντζάκη Λαμπρινή

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.40]

Υπόγειο σύστημα ύδρευσης της αρχαίας Κυδωνίας

Σε οικοπέδο της Αγροτικής Τράπεζας στη συμβολή των οδών Σκαλίδη και Μανουσσογιαννάκηδων της πόλης των Χανίων, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής κατά το χρονικό διάστημα 2004-2006, αποκαλύφθηκε στα βόρεια του οικοπέδου τμήμα αρχαίου υπόγειου συστήματος ύδρευσης, από το οποίο διατηρείται υπόγεια λαξευτή σήραγγα που καταλήγει σε δεξαμενή.

Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκαν δύο παράλληλοι τοίχοι κατασκευασμένοι από δουλεμένους μεγάλους γωνιόλιθους, ημίεργους και αργούς λίθους, καθώς και χώμα ως συνδετικό υλικό. Μεταξύ των δύο τοίχων δημιουργείται μια κλίμακα καθόδου με 14 αναβαθμούς από ορθογώνιες πυρολιθικές πέτρες. Η κλίμακα οδηγεί σε μια μνημειώδη υπόγεια, λαξευτή στον φυσικό βράχο σήραγγα. Το σχήμα της οροφής της είναι τραπεζοειδές και τα τοιχώματά της κάθετα λαξευμένα. Έχει μήκος 13,00 μ., πλάτος από 0.80 μ. έως 1,05 μ. Η κάθοδος εντός της σήραγγας γίνεται με 17 λαξευτά σκαλοπάτια στον φυσικό βράχο. Έχει έντονη κατωφερή κλίση από Δ προς Α.

Η σήραγγα κατέληγε σε μια δεξαμενή επίσης λαξευτή στον φυσικό βράχο, επάνω κυκλικού σχήματος που στο βαθύτερο σημείο της, τα -9,32 μ., έχει ωοειδές σχήμα διαστάσεων 1,60 μ.-1,55 μ.

λ

Λιμαντζάκης Γιώργος

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 12.20]

Η Κρήτη και τα βαλκανικά της πρότυπα στα τέλη του 19ου αιώνα στις αρχές του 20ού: «Βίοι παράλληλοι» ή αποκλίνοντες;

Παρότι η σχέση της Κρήτης με τον γεωγραφικό της περίγυρο συχνά παραβλέπεται ή υποτιμάται, αυτή αποτέλεσε αναμφισβήτητη σημαντική παράμετρο του Κρητικού Ζητήματος από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ού αι. Μια πτυχή αυτής της ιδιότυπης «αλληλεπίδρασης» ήταν η εκδήλωση παράλληλων εξεγέρσεων στον ελλαδικό και ευρύτερο βαλκανικό χώρο το 1770, το 1821-1830, το 1866-1869 και το 1875-1878, ενώ μια αντίστοιχη «αλληλεπίδραση» προέκυψε «μοιραία» και ως προς τα καθεστώτα που οι εξεγέρσεις αυτές ήθελαν ή κατάφεραν να συγκροτήσουν. Για παράδειγμα, το Κίνημα των Μουρνιών του 1833 έκανε την Πύλη πιο διαλλακτική στο ζήτημα της Σάμου, ενώ το 1841 οι Κρήτες επαναστάτες ζήτησαν ένα καθεστώς αυτοκυβέρνησης υπό ξένη προστασία παρόμοιο με αυτό που είχε αποκτήσει η Ελλάδα μια δεκαετία νωρίτερα. Κατά τη δεκαετία του 1880 ορισμένοι μουσουλμάνοι της Κρήτης ζήτησαν ένα είδος βρετανικής «προστασίας» παρόμοια με αυτήν που είχε εγκαθιδρυθεί στην Κύπρο το 1878, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα η Κρήτη έγινε αυτόνομη ως αποτέλεσμα της διεθνούς παρέμβασης, κατά τρόπο παρόμοιο με ό,τι είχε γίνει στη Βουλγαρία. Ο πρώτος Ύπατος Αρμοστής πρίγκιπας Γεώργιος θεωρούσε ότι το κατάλληλο «πρότυπο» για την Κρήτη ήταν η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αλλά πολλοί χριστιανοί της Κρήτης διαφωνούσαν, θεωρώντας το «μοντέλο» της Ανατολικής Ρωμυλίας πιο δημοκρατικό, και κατ' επέκταση ελκυστικό. Ένα άλλο πρότυπο που

απασχόλησε τον δημόσιο διάλογο ήταν η Βουλγαρία, η οποία απολάμβανε ευρύτερη αυτονομία απ' ό,τι η Κρήτη, ενώ είχε αιρετό ηγεμόνα που επέλεγε η εγχώρια αριστοκρατία και οι Δυνάμεις απλά επικύρωναν. Παρότι καθένα από αυτά τα πρότυπα προέκυψε με τον δικό του ιδιαίτερο (*sui generis*) τρόπο, ο κοινός παρονομαστής τους ήταν η σιωπηρή αποδοχή του υφιστάμενου εδαφικού καθεστώτος, καθώς οι Δυνάμεις ήθελαν να αποφύγουν μια νέα ανατολική κρίση και τον διαμελισμό του οθωμανικού κράτους. Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται να αντιλαμβάνονταν τη συγκρότηση μικρών αυτόνομων ηγεμονιών ως έναν τρόπο να «κερδίσουν χρόνο» προτού αυτό συμβεί, εκτιμώντας ότι έτσι θα μπορούσαν να ελέγξουν καλύτερα τη διαδικασία. Η επίδραση του εξωγενούς παράγοντα έγινε ακόμη πιο εμφανής μετά το Κίνημα των Νεότουρκων (Ιούλιος 1908), το οποίο οδήγησε στην εκδήλωση τριών «πραξικοπημάτων» στη Βουλγαρία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την Κρήτη. Η Αυστροουγγαρία και η Ρωσία υπέθαλψαν και έσπευσαν να αναγνωρίσουν τα αποτελέσματά τους, αλλά σε ό,τι αφορά την Κρήτη δεν άλλαξαν πολλά. Κατά συνέπεια, η ιδιότυπη «αλληλεπίδραση» της Κρήτης με τον βαλκανικό της περίγυρο συνέχισε να ταλανίζει την κρητική πολιτική και κοινωνία μέχρι την Ένωση, η οποία έγινε εφικτή μόνο στο πλαίσιο των ευρύτερων συγκρούσεων και ανακατατάξεων των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913).

Λιόφαγος Γιάννος, Νεφέλη Αυγέρου, Κωσταντίνος Βαλλιανάτος, Ορέστης Βιδάλης, Παναγιώτης Δαρμαράκης, Ελένη-Άννα Κάλφα, Σώζων Κρικελής, Καλλιόπη Ράπτη, Αντωνία Στεφάνου

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 10.20]

Αναζητώντας τη χαμένη μνήμη. Η περίπτωση της Μονής Αγίου Γεωργίου Μορμόρη στα Νεροκούρου Χανίων

Στο πλαίσιο του θεματικού εργαστηρίου του μεταπτυχιακού προγράμματος «Χώρος, σχεδιασμός και δομημένο περιβάλλον¹» της σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης, ασχοληθήκαμε με την αποτύπωση και την αρχιτεκτονική τεκμηρίωση της μονής του Αγίου Γεωργίου του Μορμόρη, στον οικισμό Νεροκούρου Χανίων. Μελετώντας τη σχετική βιβλιογραφία, διαπιστώσαμε ότι υπάρχουν διάσπαρτες πληροφορίες, ενώ παρατηρήθηκε μεγάλο κενό όσον αφορά τις μαρτυρίες, τις πηγές και τη μελέτη του μνημείου.

Η κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς αρχίζει περί το 1458 και σηματοδοτεί μια μακρά περίοδο πολέμων. Στη διάρκεια του τρίτου βενετο-οθωμανικού πολέμου, το 1540 παραδίδονται στους Οθωμανούς και οι τελευταίες ενετικές αποικίες της Πελοποννήσου, το

Ναύπλιο και η Μονεμβασιά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και στο πλαίσιο των αναγκαστικών μετακινήσεων, η οικογένεια Μορμόρη εγκατέλειψε το Ναύπλιο και εγκαταστάθηκε στη βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Η μονή του Αγίου Γεωργίου του Μορμόρη, με κτήτορα τον σινιόρ Εμμανουήλ Μορμόρη, είναι γνωστή από την απογραφή των Ενετών το 1637. Η χρονολογία αυτή ορίζει ένα *terminus antequem* για την κατασκευή του κτιριακού συγκροτήματος, ωστόσο η χρονολόγησή του δεν έχει ακόμα αποσαφηνιστεί. Η εξέλιξη του μοναστηριού σχετικά με τη λειτουργία και την οικοδομική του ανάπτυξη, παραμένει σε μεγάλο βαθμό ασαφής. Στην πάροδο του χρόνου πέρασε στην ιδιοκτησία της Μονής Γουβερνέτου, ενώ σήμερα μεγάλο μέρος του συνόλου βρίσκεται σε κατάσταση ερειπίων και παραμένει άγνωστο στον ντόπιο πληθυσμό. Μέσα από τη γεωμετρική τεκμηρίωση, τη σχεδιαστική αποτύπωση, την αναγνώριση των κατασκευαστικών επιλογών και τη βιβλιογραφική έρευνα, επιχειρείται η αναγνώριση των οικοδομικών φάσεων του μνημείου.

Απώτερος σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ της τελευταίας γνωστής αναφοράς για το μοναστήρι το 1637 και της σύγχρονης κατάστασής του. Επιδιώκεται, λοιπόν, η δημιουργία σύνδεσης σε ανάρτηση της ιστορικής ασυνέχειας, λόγω της οποίας παραμένει ασύνδετη η μονή και κατ' επέκταση η οικογένεια Μορμόρη. Η έρευνα επιχειρεί να συνεισφέρει στον εμπλουτισμό της συλλογικής μνήμης των κατοίκων του οικισμού Νεροκούρου και της ευρύτερης περιφέρειας της πόλης των Χανίων.

Λουτζάκη Ειρήνη, Νίκος Πουλάκης

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 09.00]

Κρητικός συρτός, ένας χορός με ιστορία: συνέχειες και ασυνέχειες, παλιές και νέες εκφράσεις

Ο «συρτός», ως κυκλικός (ανδρικός) χορός της Κρήτης βασισμένος σε οργανικές μελωδίες (με βιολί ή λύρα και λαούτο) πάνω στις οποίες τραγουδιούνται δίστιχα (μαντινάδες), σύμφωνα με την τοπική παράδοση και έρευνα εντοπίζεται κυρίως στη δυτική Κρήτη, όπου ο μύθος τοποθετεί τις απαρχές του στον 18ο αιώνα. Στον Μεσοπόλεμο εξαπλώνεται σε όλη την Κρήτη και στη συνέχεια, μέσω της μετακίνησης των Κρητών οργανοπαικτών και της δισκογραφίας, ενσωματώνεται στα χορευτικά ρεπερτόρια όλης της Ελλάδας και της διασποράς, ενώ αργότερα η μελωδία μεταλλάσσεται και διεθνοποιείται, καθώς συνδέεται με το παγκόσμια αναγνωρισμένο «συρτάκι» του Αλέξη Ζορμπά.

Στις μέρες μας, ως μια διάσταση της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς που διατηρεί στοιχεία του παρελθόντος στο σήμερα, ο κρητικός συρτός μπορεί να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος μεταξύ ατόμων και ομάδων. Από τη μια πλευρά, καθώς αποτελεί κυρίαρχη ζώσα παράδοση, ο συρτός συνεχώς ανανεώνεται μέσω προσώπων και φορέων που μετέχουν βιωματικά στην επιτελεστική δυναμική του χορού και της μουσικής του, στον ίδιο τον τόπο προέλευσης και αναδημιουργίας του. Από την άλλη, καθώς ως Κρήτη δεν νοείται αποκλειστικά και μόνο το ίδιο το νησί αλλά και οι κρητικές κοινότητες της διασποράς στο εσωτερικό και εξωτερικό της χώρας, ο συρτός οδηγεί πολλές φορές σε ευαισθητοποίηση και παρακίνηση αυτών να ενισχύσουν συστηματικά και να αναδείξουν την κρητική κουλτούρα μέσω της προβολής και της αναγνώρισης των τοπικών πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν διάφορες πτυχές από την ιστορία του κρητικού συρτού μέσα από τις διαφορετικές ερμηνευτικές αποχρώσεις του, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις συνέχειες και τις ασυνέχειες κατά την πορεία της διαδρομής του συγκεκριμένου μουσικοχορευτικού είδους στο πέρασμα των αιώνων: Από τον μύθο περί «καταγωγής» του εν λόγω χορού και τη σύνδεσή του με τις τοπικές αφηγήσεις στα Πατεριανά της Κισάμου έως το νεότερο δρώμενο του πανηγυριού ως μέσου αναβίωσης μιας «χαμένης» χορευτικής (και, κατ' επέκταση, κοινοτικής) συλλογικότητας. Επίσης, θα εξεταστεί ο ρόλος των πολιτιστικών συλλόγων και των χοροδιδασκαλείων ως καθοριστικών φορέων για τη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής που συνδέεται με τον συρτό, οι αποτυπώσεις του χορού ως κινητικού και μουσικού φαινομένου στον περιοδικό τύπο και στο διαδίκτυο, καθώς και οι φολκλορικές, θεατρικές και ψηφιακές αναπαραστάσεις (συχνά εμπλουτισμένες με νεωτερικά στοιχεία) αυτής της διαχρονικής χορευτικής πρακτικής εντός και εκτός της Μεγαλονήσου.

Λοχαΐτης Ρόδης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 12.40]

Η παρουσία της Κρήτης στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά το 1929-1932

Στην Ελλάδα το Συμβούλιο της Επικρατείας συστάθηκε κατά το πρότυπο του Γαλλικού Conseil d'État, αν και κατά τη μοναρχική περίοδο λειτούργησε περισσότερο ως «Συμβούλιο του Στέμματος», αντίστοιχο με το Γαλλικό Conseil du Roi. Ύστερα από διεργασίες το Σύνταγμα του 1927 το

αναγνώριζε ως ανώτατο διοικητικό δικαστήριο, στη δικαιοδοσία του οποίου θα υπάγονταν διοικητικές διαφορές με εξουσία ακύρωσης, μετά από αίτηση, πράξεων διοικητικών αρχών «δι' υπέρβασιν εξουσίας ή κατά παράβασιν νόμου». Ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορούσαν επίσης να προσβληθούν όχι μόνο οι θετικές πράξεις της διοίκησης αλλά και οι παραλείψεις της, οι οποίες μπορούσαν να εκδηλωθούν με ρητή ή σιωπηρή άρνηση. Το Συμβούλιο, σύμφωνα με τον Βενιζέλο, ως δικαστήριο θα έπρεπε να ακολουθήσει το παράδειγμα της νομολογίας του γαλλικού Συμβουλίου της Επικρατείας που ήταν δικαστήριο «πραιτωρικό», που μπορούσε δηλαδή, εκτός από το να εφαρμόζει το υφιστάμενο δίκαιο, να παραγάγει μέσω των αποφάσεών του και νέο.

Στις 26 Νοεμβρίου 1928 υποβλήθηκε στη Βουλή από την κυβέρνηση Βενιζέλου σχέδιο νόμου για τη συγκρότηση του Συμβουλίου, το οποίο και ψηφίστηκε από το Σώμα στις 22 Δεκεμβρίου 1928. Στις 17 Μαΐου 1929 πραγματοποιήθηκε η πανηγυρική έναρξη της λειτουργίας του Συμβουλίου στο Ιλίου Μέλαθρον, το οποίο θα αποτελέσει και την πρώτη έδρα του. Κατά την εναρκτήρια δημόσια συνεδρία του Συμβουλίου, εκφώνησαν λόγους ο πρωθυπουργός Ελ. Βενιζέλος, ο υπουργός της Δικαιοσύνης Π. Πετρίδης και ο πρόεδρος του Συμβουλίου Κ. Ρακτιβάν. Ο Ελ. Βενιζέλος ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «είμαι βέβαιος ότι θα κατορθώσωμεν διά του Συμβουλίου της Επικρατείας να εμπνεύσωμεν και εις τον τελευταίον πολίτην που κατοικεί εις τα απώτατα του κράτους ότι “υπάρχουν δικασταί εις τας Αθήνας”». Ο Κ. Ρακτιβάν δε ανέλυσε την αποστολή του Συμβουλίου, τονίζοντας ότι η βασική αξίωση του κράτους δικαίου θα ήταν η συμμόρφωση της διοίκησης στις επιταγές του νόμου. Θεματοφύλακας αυτών των επιταγών θα αποτελούσε το Συμβούλιο της Επικρατείας με την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των διοικητικών νόμων. Η ίδρυση και η λειτουργία του Ανώτατου Δικαστηρίου, τομή για το νομικό σύστημα ολόκληρης της χώρας, θα προκαλέσει από το πρώτο κιόλας έτος της λειτουργίας του σωρεία προσφυγών και αιτήσεων ακύρωσης και ανάρσης ενώπιόν του. Ποια είναι η παρουσία της Κρήτης, ενός από τα νεότερα τμήματα του Ελληνικού Κράτους, στο Δικαστήριο; Πείθονται οι Κρήτες ότι «υπάρχουν δικασταί εις τας Αθήνας;». Ακριβώς αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσει να φωτίσει η παρούσα ανακοίνωση. Πιο συγκεκριμένα θα εξεταστούν:

- α. Πόσες προσφυγές – αιτήσεις ακύρωσης έγιναν ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου κατά τα έτη 1929-1932;
- β. Ποιοι προσφεύγουν (φυσικά πρόσωπα, Οργανισμοί, Εταιρείες, κ.ά.);
- γ. Τι θέματα είχαν οι προσφυγές/αιτήσεις ακύρωσης;

- δ. Τι κατάληξη είχαν;
- ε. Ποιοι ήταν οι δικηγόροι;
- στ. Ποια ιστορικά συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν για τους διάφορους τομείς της οικονομικής, υπαλληλικής, κοινωνικής ζωής της Κρήτης του Μεσοπολέμου;

Λυδάκη Ειρήνη, Γιάννης Κ. Μαυρομάτης

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 09.40]

Ιδιωτικές μοναστηριακές και εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες στην Κρήτη του 16ου και 17ου αιώνα

Ελάχιστες είναι οι μέχρι σήμερα γνωστές μαρτυρίες που αφορούν ιδιωτικές, μοναστηριακές και εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Κύρια πηγή για τις βιβλιοθήκες αυτές είναι τα έγγραφα της σειράς του Δούκα της Κρήτης (Duca di Candia) και κυρίως της σειράς των νοταρίων της Κρήτης (Notai di Candia), που απόκεινται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, τα οποία όμως δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς. Αδυνατούμε λοιπόν να έχουμε σαφή εικόνα των βιβλιοθηκών αυτών, καθώς και του τρόπου πρόσκτησης των χειρογράφων και των έντυπων βιβλίων, μολοντί για τις ιδιωτικές βιβλιοθήκες η έρευνα έχει προχωρήσει κάπως ικανοποιητικά και γνωρίζουμε ήδη ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν τους κατόχους τους, αλλά και το περιεχόμενό τους. Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζονται νέες αρχειακές μαρτυρίες για μεγάλες ιδιωτικές, μοναστηριακές και εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες στην Κρήτη του 16ου και 17ου αιώνα αλλά και για μικρές βιβλιοσυλλογές που ανήκαν σε ιδιώτες και ιερωμένους. Θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε το περιεχόμενο των βιβλιοθηκών και βιβλιοσυλλογών (θεολογικά, λειτουργικά, εκκλησιαστικά, φιλολογικά, νομικά, μουσικά κ.ά. βιβλία, χειρόγραφα και έντυπα) και να δώσουμε ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για την παιδεία και το μορφωτικό επίπεδο στις πόλεις και την ύπαιθρο του νησιού, αλλά και, στον βαθμό που επιτρέπουν οι σχετικές μαρτυρίες, για τον τρόπο απόκτησης των βιβλίων, καθώς και για τις αναγνωστικές ανάγκες και τα πνευματικά ενδιαφέροντα των κατόχων τους. Και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι συγκεκριμένες αρχειακές μαρτυρίες μας επιτρέπουν επίσης να διεisdύσουμε όχι μόνο στον κόσμο της καθημερινής ζωής των κτητόρων των βιβλιοθηκών αλλά και να γνωρίσουμε τη χρηματική αξία ορισμένων χειρόγραφων και έντυπων βιβλίων, μολοντί στις καταγραφές αυτές σε ελάχιστες περιπτώσεις περιέχεται η εκτίμηση της οικονομικής αξίας τους. Επιπρόσθετα, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε την ύπαρξη βιβλιογραφικών εργαστηρίων και

να γνωρίσουμε άγνωστους ως τώρα βιβλιογράφους και άγνωστα επίσης λογοτεχνικά έργα, αν και προς την κατεύθυνση αυτή δεν βοηθά και τόσο ο βιαστικός και πολύ συνοπτικός τρόπος καταγραφής, αφού σπάνια δηλώνεται το όνομα του συγγραφέα, ενώ οι τίτλοι καταχωρίζονται συντομευμένοι.

Λυδάκη Μαρίνα

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 11.00]

Εθνοβοτανική μελέτη ορισμένων καρποδοτικών λαχανικών και οσπρίων στην Κρήτη από τον 14ο έως τον 20ό αιώνα: Αξιοποίηση τοπικών ποικιλιών

λ

Στην Κρήτη, υπάρχουν παραδοσιακές ποικιλίες καρποδοτικών λαχανικών και οσπρίων, οι οποίες καλλιεργούνται ιστορικά σε συγκεκριμένες περιοχές, καλύπτοντας τις ανάγκες της τοπικής αγοράς. Ωστόσο, επειδή η Κρήτη δεν αποτελεί κέντρο καταγωγής ή/και εξημέρωσης των φυτικών αυτών ειδών, η εθνοβοτανική μελέτη μπορεί να επιτρέψει να προσδιοριστούν χρονικά οι απαρχές καλλιέργειάς τους και να ανευρεθούν και να καταγραφούν στοιχεία για τη χρήση τους. Για τα συγκεκριμένα καρποδοτικά λαχανικά και όσπρια, πολύτιμες αποδεικνύονται οι σωζόμενες ιστορικές πηγές που χρονολογούνται από τον ύστερο μεσαίωνα μέχρι και τις αρχές του 20ού αιώνα. Από τη μελέτη τους συνάγεται ότι τα φυτά του Παλαιού Κόσμου καλλιεργήθηκαν στο νησί από τον 14ο τουλάχιστον αιώνα, ενώ τα φυτά του Νέου Κόσμου από τον 16ο αιώνα και έπειτα. Στους πρώιμους νεότερους χρόνους ανάγονται τα κείμενα από όπου αντλούνται στοιχεία για τις καλλιεργητικές φροντίδες και την προμήθεια των σπόρων σποράς. Ενώ, εύλογα, οι πληροφορίες για τα εξεταζόμενα φυτικά είδη πυκνώνουν και παρουσιάζονται συστηματικότερες στο γύρισμα του 18ου αιώνα. Σε κάθε περίπτωση, όμως, απουσιάζει οποιαδήποτε σχεδιαστική απεικόνιση των συγκεκριμένων φυτών.

Το γενετικό υλικό αυτών των φυτικών ειδών διατηρήθηκε στο νησί στο πέρασμα των αιώνων μέσω των παραδοσιακών ποικιλιών. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια η καλλιέργειά τους έχει παρακμάσει αφού, λόγω των ευνοϊκών περιβαλλοντικών συνθηκών του τόπου, προτιμάται από τους καλλιεργητές η προσοδοφόρα θερμοκηπιακή καλλιέργεια βελτιωμένων ποικιλιών. Ο περιορισμός της έκτασης καλλιέργειας του ντόπιου γενετικού υλικού, καθώς και οι πηγές ανεπιθύμητης γύρης που δέχεται, τόσο από τις καλλιέργειες βελτιωμένων ποικιλιών όσο και από τις καλλιέργειες

εισαγόμενου γενετικού υλικού αβελτίωτων ποικιλιών, έχουν ως αποτέλεσμα τη γενετική διάβρωσή του με συνέπεια η βιοποικιλότητα του ντόπιου πολλαπλασιαστικού υλικού να χάνεται ταχύτατα.

Για τη διάσωση και αξιοποίηση του γενετικού αυτού υλικού, έχουν θεσπιστεί μέτρα από την πολιτεία με σκοπό την αναπαραγωγή των ντόπιων αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών φυτικών ειδών διατηρώντας την ποικιλιακή τους ταυτότητα· κρατώντας, δηλαδή, αναλλοίωτα τα χαρακτηριστικά τους, όπως αυτά προέκυψαν από τη μακρόχρονη διαδικασία προσαρμογής τους στον τόπο καλλιέργειας όπου βρέθηκαν μετά το ταξίδι τους από τον τόπο καταγωγής ή/και εξημέρωσής τους.

Μαθιανάκη Κλεοπάτρα, Μανώλης Τζατζαράκης, Μαριάννα Καραμάνου
[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 19.00]

Η βασισμένη σε φυτά θεραπεία της ωτίτιδας στην περίοδο της Οθωμανικής κατοχής, όπως αποτυπώνεται στα κρητικά ιατροσόφια

Στην Κρήτη, στη διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής (1645-1898), υπήρχε περιορισμένη πρόσβαση σε επιστήμονες γιατρούς, με αποτέλεσμα η θεραπεία να βρίσκεται στα χέρια των λεγόμενων «πρακτικών» ή «εμπειρικών» γιατρών, μόνιμων κατοίκων ή ταξιδευτών που περιόδευσαν στην κρητική ύπαιθρο. Οι περισσότεροι από αυτούς χρησιμοποιούσαν τα προσωπικά τους συνταγολόγια («ιατροσόφια»), που σήμερα θεωρείται πως αποτελούν υπολείμματα απλοποιημένων συνόψεων ιατρικών βιβλίων από τη Βυζαντινή περίοδο. Ωστόσο, οι πολλαπλές αντιγραφές τους από γενιά σε γενιά, οδήγησαν σε ευρείες τροποποιήσεις των αρχικών θεραπειών, προσθήκες, μετά από προσωπική παρατήρηση ή ενημέρωση, συμπλήρωση με γητειές και λυσίματα μαγείας, ακόμη και γεωργικές και κτηνοτροφικές νουθεσίες. Μερικά από τα βιβλία αυτά που βρέθηκαν στην Κρήτη έχουν δημοσιευτεί, ενώ άλλα φυλάσσονται σε ιδιωτικές, δημόσιες ή μοναστικές βιβλιοθήκες του νησιού. Τα τελευταία χρόνια η υποτιμημένη παραδοσιακή ιατρική έρχεται στο προσκήνιο, ενόσω η επιστημονική κοινότητα προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα του εάν οι θεραπευτικές της οδηγίες είναι μυθεύματα ή περικλείουν γνώση από την πολύχρονη παρατήρηση της φύσης και των νόμων της. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν αποσπάσει θεραπείες βασισμένες σε φυτά και έχουν γίνει μελέτες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, με συχνά ενθαρρυντικά αποτελέσματα.

Στην εργασία μας θα επικεντρωθούμε στη θεραπεία της ωτίτιδας στα χρόνια της Οθωμανικής κατοχής του νησιού, όπως αυτή αποτυπώνεται σε τρία κρητικά ιατροσόφια. Επειδή τα Ιατροσόφια αποτελούν ένα συνεχές δημιούργημα, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί η ημερομηνία συγγραφής τους παρά μόνο η ημερομηνία της τελευταίας τους αντιγραφής.

Ο αντιγραφέας του πρώτου Ιατροσοφίου ήταν ο Νικόλαος Μαραγκάκης που γεννήθηκε το 1842 και άσκησε το επάγγελμά του ως πρακτικός γιατρός στο Κακοδίκι Σελίνου μέχρι τον θάνατό του το 1915. Πιστεύεται πως έφερε το συνταγολόγιό του από την Τήνο, όπου παρέμεινε στη διάρκεια της επανάστασης του 1866-1869. Το Ιατροσόφιο του δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στην *Κρητική Εστία* το 1960-1963.

Το 1972-1975, δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Κρητικά γράμματα* το Ιατροσόφιο του Μελετίου Μοναχού, που βρισκόταν στην κατοχή του σπλαρχηγού Γεωργίου Σολιδή, με την τελευταία του αντιγραφή να χρονολογείται γύρω στο 1822.

Στα τέλη του 18ου αιώνα έζησε ο Χαράλαμπος ή Αναγνώστης Χριστοδουλάκης ή Κιαγιαδάκης, τελευταίος αντιγραφέας του «Κρητικού Ιατροσοφίου του 19ου αιώνα» που δημοσίευσε ο Νικ. Παπαδογαννάκης το 2001.

Ένα παράδειγμα αντιμετώπισης του ωτικού πόνου στο Ιατροσόφιο του Νικόλαου Μαραγκάκη χρησιμοποιεί κλαδί λυγαριάς, του οποίου το ένα άκρο μπαίνει στη φωτιά, ενώ συλλέγεται σε βαμβάκι το υγρό που εκκρίνεται από το άλλο του άκρο και χρησιμοποιείται για εσωτερικές επαλείψεις. Μια άλλη συνταγή συστήνει ενστάλαξη στο αυτί ζωμού κοπανισμένων φύλλων κολοκυθιάς ή υγρού από κοπανισμένα κουκούτσια ροδάκινων ή πράσου. Όλες οι συνταγές αναφέρονται και στα άλλα δύο Ιατροσόφια. Σημειωτέον πως το πράσο αναφέρεται και από τον Γαληνό ως θεραπευτικό για ωταλγίες.

Η εργασία μας αυτή έχει στόχο την ανάδειξη των κοινών σημείων στις θεραπευτικές προσεγγίσεις, τον έλεγχο αντίστοιχων θεραπειών στα κλασικά ιατρικά κείμενα της Αρχαιότητας αλλά και τυχόν νέων επιστημονικών δεδομένων γύρω από τις θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών που θα αναδείξει. Ίσως η μελέτη τους να προσφέρει ένα νέο ελπιδοφόρο πεδίο έρευνας στη φαρμακευτική επιστήμη.

Μαΐλης Αθανάσιος

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 11.20]

(Αγρ)επαύλεις φεουδαρχών και καθολικές εκκλησίες. Τρία παραδείγματα από την ύπαιθρο των Χανίων

Η αρχαιολογική διερεύνηση των τελευταίων χρόνων επιτρέπει την παρατήρηση του φαινομένου συνύπαρξης μιας ομάδας αγρεπαύλεων και καθολικών εκκλησιών στην ύπαιθρο των Χανίων.

Το πιο καλά τεκμηριωμένο παράδειγμα εντοπίζεται στη θέση Μπουτσουνάρια στη συνοικία της Γαρίπας Περιβολίων –στην άμεση περιφέρεια της πόλης των Χανίων. Σε πλάτωμα στην κορυφή του οικισμού έχει οικοδομηθεί αγρέπαυλη και κρήνη που ανήκαν στην ιδιοκτησία της φεουδαρχικής οικογένειας Viaro. Το τοπογραφικό πλαίσιο της περιοχής συμπληρώνεται από τον υποκείμενο οικισμό και από το σύμπλεγμα ναών του Αγίου Παντελεήμονα– Αγίου Δημητρίου, όπου από τα υλικά τεκμήρια του βόρειου ναού συνάγεται η μετατροπή της ομολογίας του από ορθόδοξη σε καθολική πιθανώς κατά παραγγελία των τοπικών φεουδαρχών. Το δεύτερο παράδειγμα εντοπίζεται στη γειτονική συνοικία του Πύργου Περιβολίων, όπου βρίσκεται το οθωμανικό μετόχι του Αγά Αληγιώτη (με πρωιμότερο βενετικό πυρήνα). Νότια από αυτό εντοπίστηκε, ανασκάφηκε και αναστηλώθηκε η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, με αρχιτεκτονική γλυπτική του 15ου αι. και λειτουργικό εξοπλισμό (λεκανίδα αγιασμού) που παραπέμπει επίσης στην καθολική ομολογία. Σε μεταγενέστερη φάση το δάπεδο της εκκλησίας διαλύθηκε για την κατασκευή τάφων, ενώ το Ιερό Βήμα μετασκευάστηκε προκειμένου να αποδοθεί στην ορθόδοξη λατρεία – ακολουθώντας ένα αντίστροφο παράδειγμα μετατροπής σε σχέση με τον Άγιο Παντελεήμονα. Το τρίτο παράδειγμα εντοπίζεται στο Κατωχώρι Κεραμιών. Η ερειπωμένη έπαυλη συνδέεται με τον διπλό ναό του Αγίου Νέστορα/Αγίου Δημητρίου (16ος αι.), με χρήση του βόρειου ναού για την καθολική λατρεία και του νότιου για την ορθόδοξη. Η ύπαρξη θυρών στα υπέρθυρα των εκκλησιών και τα κοινά μορφολογικά στοιχεία μεταξύ των ναών και έπαυλης υποδηλώνουν μια συνάφεια μεταξύ του λατρευτικού χώρου και της κατοικίας.

Από τα παραπάνω υποδεικνύεται η ύπαρξη μιας κοινής πρακτικής συνύπαρξης των αγρεπαύλεων με καθολικές εκκλησίες, η οποία θα επιχειρηθεί να ερμηνευθεί στο πλαίσιο της ανακοίνωσης.

Μακράκη Μαρία

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 18.20]

Η δικτατορία στην πόλη του Ηρακλείου (1967-1974): Μνήμες μέσα από προφορικές μαρτυρίες

Η δικτατορία ήταν μια δύσκολη περίοδος για τη χώρα. Χιλιάδες άνθρωποι διώκονταν για τις ιδέες τους, ενώ η αναξιοκρατία και ο αυταρχισμός παρέλυσαν κάθε προσοδευτική δραστηριότητα. Στη δημόσια σφαίρα η συζήτηση επικεντρώνεται σε γεγονότα της πρωτεύουσας ή της συμπρωτεύουσας, κι όχι της περιφέρειας. Οι κάτοικοι του Ηρακλείου εκείνης της περιόδου έζησαν με έναν ξεχωριστό τρόπο την επιβολή του καθεστώτος.

Μέσα από προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων ξαναζωντανεύουν πτυχές της καθημερινής ζωής από εκείνα τα χρόνια. Αφηγήσεις ανθρώπων που είδαν ή συμμετείχαν στη διαμαρτυρία των Ηρακλειωτών την ημέρα επιβολής του καθεστώτος, μια από τις ελάχιστες, μαζικές κινητοποιήσεις εκείνη τη μέρα, πανελλαδικά.

Μνήμες ανθρώπων που τότε ήταν μαθητές/τριες και διηγούνται πώς το καθεστώς διάβρωσε τον παιδαγωγικό ρόλο του σχολείου, επιβάλλοντας αυταρχικά μέτρα που ήταν άσχετα ή πολλές φορές αντίθετα με τον σκοπό που πρέπει να υπηρετεί το σχολείο και οι καθηγητές του. Όπως η μαρτυρία ενός μαθητή γυμνασίου που είδε τον άγριο ξυλοδαρμό ενός συμμαθητή του από τον θεολόγο –τον άνθρωπο της χούντας στο σχολείο του–, επειδή ήταν γιος εξόριστου. Ή τη μαρτυρία μιας μαθήτριας στο γυμνάσιο Θηλέων που συνελήφθη, επειδή προέτρεψε τις συμμαθήτρίες της να φορέσουν μαύρα ως ένδειξη συμπαράστασης στους/ις φοιτητές/τριες του Πολυτεχνείου.

Ακόμα, συγκλονιστικές διηγήσεις ανθρώπων που βασανίστηκαν από το καθεστώς – μάλιστα, οι βασανισμοί αυτοί έγιναν σε κεντρικά σημεία της πόλης του Ηρακλείου, όπως πίσω από την πλατεία Λιονταριών, ή στο κτήριο, όπου βρίσκονται σήμερα τα δικαστήρια. Καταγράφεται η μαρτυρία ενός μαθητή γυμνασίου που βασανίστηκε μαζί με συμμαθητές του για τον διαμοιρασμό αντικαθεστωτικών φυλλαδίων. Δύο από τους συμμαθητές του οδηγήθηκαν στον πρόωρο θάνατο λόγω βλαβών υγείας από τα βασανιστήρια. Όπως, επιπλέον, η μαρτυρία ενός άλλου ανθρώπου που βασανίστηκε και αναγκάστηκε να ζει στη ίδια γειτονιά με τον βασανιστή του, βαθαίνοντας ακόμα περισσότερο το ατομικό και το συλλογικό τραύμα και δυσχεραίνοντας τη διαχείρισή του.

Οι αφηγήσεις αυτές όχι μόνο φωτίζουν πτυχές της ζωής της περιόδου που ήταν αφανείς, αλλά φανερώνουν τρόπους βασανιστηρίων, φόβου αλλά και αλληλεγγύης στην πόλη του Ηρακλείου.

Αυτοί οι τόποι σήμερα μένουν χωρίς καμιά διαδικασία μνημειοποίησης, αφήνοντας να περάσουν στη λήθη σημαντικές σελίδες της ιστορίας της πόλης. Όσοι δεν ήταν αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων ή δεν άκουσαν αφηγήσεις γι' αυτά, είναι πολύ δύσκολο να τα γνωρίζουν. Η πολιτεία έχει περιοριστεί στην ετήσια κατάθεση στεφάνων στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη κατά την επέτειο του Πολυτεχνείου, ένα μνημείο που μοιάζει αποκομμένο από τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της χουντικής περιόδου.

Οι τόποι, όπως και οι κοινότητες μνήμης, είναι καθοριστικοί παράγοντες που συμβάλλουν στη διατήρηση ιστορικών γεγονότων στη συλλογική μνήμη. Η πόλη του Ηρακλείου στερείται και τα δύο όσον αφορά την περίοδο της δικτατορίας.

Μακράκης Μανόλης Κ.

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 17.00]

Οι επιδημικές ασθένειες στην εκπαιδευτική κοινότητα της Κρήτης (1868-1913). Η περίπτωση του νομού Λασιθίου

Η πανδημία του κορωνοϊού (covid 19) που πλήττει τον πλανήτη τα τελευταία δύο έτη, με τους δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τα εκατομμύρια κρούσματα, τα πρωτοφανή μέτρα απομόνωσης για την προστασία του πληθυσμού, έφεραν στο προσκήνιο τις επιδημίες αλλοτινών καιρών. Ασθένειες που έπληξαν μεγάλο μέρος της ανθρωπότητας, προκαλώντας τον θάνατο σε τμήματα του πληθυσμού πολλαπλάσια του κορωνοϊού. Τέτοιες επιδημίες και πανδημίες γνώρισε πολλές η ανθρωπότητα και βέβαια η Ελλάδα και η Κρήτη.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις εμφανισθείσες επιδημικές ασθένειες από την πρώτη οργάνωση της εκπαίδευσης στο νησί (1868) έως και την Κρητική Πολιτεία (1913). Διεισδύει σε πρωτογενείς πηγές, στην αλληλογραφία των διευθυντών των σχολείων με τη Δημογεροντία, περιγράφοντας τις αγωνίες δασκάλων και των τοπικών παραγόντων, τις απεγνωσμένες εκκλήσεις των.

Μέσα από τη μελέτη δημοσιεύτων εγγράφων διαφορετικών ιστορικών αρχείων, καθώς και πρωτογενών τεκμηρίων και πηγών (Αρχεία Δημογεροντιών Ηρακλείου και Λασιθίου, Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, εφημερίδες της εποχής κ.ά.), επιχειρείται η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα: Σε ποιες περιοχές του Λασιθίου εμφανίστηκε η κάθε

ασθένεια; Ποιες ήταν οι επιπτώσεις των επιδημικών ασθενειών στον πληθυσμό και ιδιαίτερα στον μαθητικό; Πώς επηρέασαν την πρόοδο των μαθητών; Πώς αντιμετώπισαν οι δάσκαλοι και οι κάτοικοι τις επιδημικές ασθένειες; Ποια ήταν η επίπτωση στον ψυχισμό; Ποια μέτρα πρότειναν; Ποια ήταν η προσδοκία τους από τις εκάστοτε αρχές;

Ιδιαίτερα έπληξαν τον μαθητικό πληθυσμό οι επιδημικές ασθένειες ιλαρά, αναφέρεται ως «η επάρατος νόσος ιλαρά», η ευλογιά και, δευτερευόντως, η διφθερίτιδα. Επίσης η ελονοσία που ενδημούσε στα έλη, στις περιοχές με στάσιμα νερά της Ιεράπετρας και της Σητείας, έπληξε σφόδρα τους κατοίκους των περιοχών αυτών και οι εκπαιδευτικοί και άλλοι παράγοντες τη χαρακτηρίζουν «μάστιγαν». Κτυπούσε όχι μόνο παιδιά αλλά και ενήλικες. Πολλοί άνδρες του πολεμικού ναυτικού των Γάλλων έχασαν τη ζωή τους από ελώδεις πυρετούς τα έτη 1897-1898. Επίσης πολλά υπήρξαν τα θύματα από επιδημία ευλογιάς στο Οροπέδιο Λασιθίου το 1910.

Εν κατακλείδι οι επιδημικές ασθένειες έσπειραν τον θάνατο, καθήλωσαν στο κρεβάτι του πόνου, ταλαιπώρησαν τον πληθυσμό και κράτησαν την πλειοψηφία των μαθητών μακριά από το σχολείο για αρκετό χρονικό διάστημα. Οι απουσίες που αποδίδονται σε αυτές αποτέλεσαν ένα σοβαρό εμπόδιο, «σκόπελον» στον οποίο προσάραξαν οι προσπάθειες των εκάστοτε εκπαιδευτικών αρχών για μάθηση και προκοπή του μαθητικού πληθυσμού.

Μανδαλάκη Στέλλα

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.20]

Μικκύλη χάλκινη ρωμαϊκή προτομή από τη Χερσόνησο

Ένα ιδιαίτερο εύρημα, μοναδικό για την αρχαία πόλη της Χερσονήσου, εντοπίστηκε σε οικιστικό συγκρότημα κοντά στο παραλιακό μέτωπο, στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής το 2007. Πρόκειται για μία μικκύλη χάλκινη ανδρική προτομή ύψους μόλις 3,1 εκ. Ανευρέθηκε στο στρώμα καταστροφής του κτηρίου ανάμεσα σε σωρεία κεραμίδων, πλίνθων και λίθων και χρονολογείται με βάση την κεραμική στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Το κτήριο είχε οικοδομηθεί αρχικά στη ρωμαϊκή περίοδο, όπως υποδηλώνει η ανεύρεση πλινθόκτιστων τοίχων με επένδυση ασβεστοκονιάματος στο επίπεδο του σταθερού, οι οποίοι σώζονται στο ύψος της υποθεμελίωσης. Το συγκρότημα επαναχρησιμοποιήθηκε ωστόσο στους μετέπειτα παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Η χάλκινη προτομή είναι συμπαγής στην κεφαλή και κοίλη στον θώρακα. Με ιδιαίτερη πλαστικότητα έχουν αποδοθεί οι λεπτομέρειες του επιμήκους προσώπου. Η μορφή είναι γενειοφόρος και η πλούσια κόμη είναι

μαζεμένη σε στεφάνη πίσω, στο ύψος του αυχένα. Φέρει ένδυμα που καλύπτει και τους δύο ώμους, με γωνιώδες άνοιγμα στο στέρνο και κάθετες, λεπτές, ανάγλυφες πτυχώσεις. Ανάγλυφο κυκλικό έξαρμα διακρίνεται στο κέντρο του στήθους. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου, η κόμη με το γένι και η αμφίεση παραπέμπουν σε αυτοκρατορικό πορτραίτο του 2ου αι. μ.Χ. Το μικρογραφικό μέγεθος του αντικειμένου και ο κοίλος, σχεδόν επίπεδος, θώρακας υποδηλώνουν ότι ήταν προσαρτημένο σε κάποιο σκεύος ως διακόσμηση, παρόλο που δεν σώζονται σπές ή άλλες σχετικές ενδείξεις.

Ανάλογες ένθετες μορφές συνηθίζονταν σε μεταλλικά αγγεία ή άλλα σκεύη από τον 1ο έως τον 4ο αι. μ.Χ. Στην προκειμένη περίπτωση, η μικκύλη προτομή πιθανώς διακοσμούσε κάποιο ξύλινο σκεύος που δεν σώθηκε, αφού δεν εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφή του κτηρίου χάλκινα αγγεία, με τα οποία θα μπορούσε να συσχετισθεί. Ενδιαφέρον είναι ωστόσο το γεγονός ότι το αντικείμενο βρέθηκε σε στρώματα της παλαιοχριστιανικής φάσης του οικοδομήματος, ενώ η κατασκευή του ανάγεται στους ρωμαϊκούς χρόνους με βάση εικονογραφικά παράλληλα. Η διατήρηση της μικρογραφικής προτομής, αποσπασμένης προφανώς από το σκεύος που αρχικά διακοσμούσε, ίσως να είναι τυχαίο γεγονός ή να υποδηλώνει ανάλογη διακοσμητική χρήση για το αντικείμενο ως κειμήλιο ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας. Ενδέχεται ωστόσο να σχετίζεται με την οικιακή λατρεία και να σηματοδοτεί ιδιαίτερους συμβολισμούς, σε μια περίοδο που ο χριστιανισμός ήταν η επίσημη θρησκεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Μανωλιούδης Στέλιος, Μανώλης Αφραθιανάκης

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι,11.20]

Αρχαία λατομεία «Ελούντας– Σπιναλόγκας» Λασιθίου: Γεωλογικά – ιστοριογεωγραφικά στοιχεία

Σύμφωνα με πρόσφατο δημοσίευμα: «Η πόλη του Ολούντος παρακολουθείται με αρκετή σαφήνεια στις αρχαίες πηγές, κυρίως τις επιγραφικές. Οι σποραδικές σωστικές ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή του κόλπου και ιδιαίτερα στην περιοχή των Αλυκών και του Πόρου, στο σημείο όπου ενώνεται η χερσόνησος της Κολοκύθας με την Κρήτη, δείχνουν τη χρήση του χώρου ήδη από τα προϊστορικά χρόνια. Η πόλη βρίσκεται σε ιδιαίτερη ακμή στα ιστορικά χρόνια μέχρι και την πρώτη βυζαντινή περίοδο, οπότε εγκαταλείπεται και πιθανότατα ξεκινά η βύθισή της» (Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 31.1.2020 – Αρχαίον Πολιτισμού, 31.1.2020).

Η παραπάνω παρατήρηση για τα δομικά κατάλοιπα στις Αλυκές τον Πόρο κλπ. οδηγεί στην ανάγκη γεωλογικής μελέτης των παράκτιων και βυθισμένων μεγάλων λατομείων στη Χερσόνησο της Κολοκύθας, γύρω από τη Σπιναλόγκα. Η ύπαρξη μεγάλων λατομείων και συνακόλουθα η εξόρυξη μεγάλων ποσοτήτων δομικών υλικών συνδέεται με τις οικοδομικές φάσεις των οικιστικών συνόλων σε κοντινή περιοχή, στα οποία κατευθύνονταν οι εξαχθέντες γωνιόλιθοι. Το οικιστικό σύνολο, στο οποίο οι αρχαίες πηγές και οι σποραδικές ανασκαφές δείχνουν ότι βρίσκεται σε κοντινή περιοχή, είναι η αρχαία Ολούς.

Εξορύξεις χαραγμένες στα πετρώματα σώζονται:

1. Στο «Σκουργέτο», απέναντι από τη νότια πύλη της Σπιναλόγκας, αλλά και στο βυθισμένο τμήμα νότια και ανατολικά της Σπιναλόγκας σώζεται μεγάλο λατομείο και ίσως ιχθυοδεξαμενές (στα νησάκια).
2. Στην «Πελεκητή», ανατολικότερα σώζεται επίσης μεγάλο λατομείο, με μικρό τμήμα του βυθισμένο και θέσεις φόρτωσης γωνιόλιθων ευκρινείς.
3. Στο «Βαγί», στη νότια πλευρά της Χερσονήσου σώζεται λατομείο κοντά στα βυθισμένα και μη κατάλοιπα του αρχαίου Ολούντος.
4. Τέλος, στο ίδιο το νησί της Σπιναλόγκας εξορύξεις διάφορων ιστορικών περιόδων μαρτυρούν την εξόρυξη πλακωδών μαρμάρων.

Η παρουσίαση αυτή συνεισφέρει στην προσπάθεια της Εφορείας Εναλίων αρχαιοτήτων για συσχέτιση των γωνιόλιθων που ανακαλύπτονται κατά την υποβρύχια έρευνά τους στη βυθισμένη πόλη του αρχαίου Ολούντος.

Μαρινάκη Αικατερίνη Ελ.

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 11.40]

Κρήτη – Φολεγάνδρος: Πολιτισμικές ανταλλαγές μέσα από την ιστορία μετανάστευσης της οικογένειας Μαρινάκη

Οι δεσμοί Κρήτης – Φολεγάνδρου υπήρξαν διαχρονικά τόσο ισχυροί ώστε η τοπική παράδοση αναφέρει ως πρώτο οικιστή του νησιού τον μυθικό γιο του Μίνωα Φολεγάνδρο. Η γεωγραφική θέση της Φολεγάνδρου την καθιστούσε ανέκαθεν εύκολα προσβάσιμη για οποιονδήποτε έφευγε από τη Μεγαλόνησο, όπως μαρτυρεί και η περίπτωση του Γεωργίου Στάη, Προξένου της Γαλλίας και Διοικητού της νήσου σύμφωνα με τις μαρτυρίες του γάλλου περιηγητή και βοτανολόγου J. P. Tournefort, ο οποίος επισκέφθηκε τη Φολεγάνδρο μεταξύ 1700-1702 και φιλοξενήθηκε στην οικία του Στάη. Ο Στάης, ενετικής καταγωγής και κάτοικος Ηρακλείου, αποφάσισε να φύγει από την Κρήτη το 1684 –μόλις 15 χρόνια μετά τα γεγονότα του 1669–, προκειμένου μαζί με τους αδελφούς του να

επιστρέψουν στην πατρική γη της Βενετίας, πράγμα, όμως, που δεν κατάφερε κανείς από τους τρεις.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αντίστοιχες συνθήκες οδήγησαν τους γενάρχες των σημερινών οικογενειών Μαρινάκη να εγκαταλείψουν τη γενέτειρά τους, τα Σφακιά, γύρω στο 1840-1845, προς αναζήτηση μιας καλύτερης και πιο ειρηνικής ζωής, την οποία και βρήκαν στη Φολέγανδρο, όπως αποδεικνύει το γεγονός πως ούτε οι ίδιοι ούτε και κανείς από τους πολυπληθείς απογόνους τους επέστρεψαν ποτέ στην Κρήτη. Επρόκειτο ακριβώς για την ταραγμένη περίοδο επαναφοράς της Κρήτης στη σουλτανική κυριαρχία μετά την ολιγόχρονη παραχώρησή της στην Αίγυπτο (1830-1840). Οι Σφακιανοί έδειξαν απρόθυμοι να συμμετάσχουν στη νέα και αβέβαιη αποτελέσματος επανάσταση που ξέσπασε στις 22.2.1841, η οποία έληξε άδοξα και ακολουθήθηκε από τη μαζική φυγή επαναστατών και αμάχων Κρητικών στην υπόλοιπη Ελλάδα, με τα νησιά του Αιγαίου να δέχονται έναν μεγάλο αριθμό των μεταναστών.

Οι Μαρινάκηδες αποτελούν σήμερα ένα σημαντικό ποσοστό των κατοίκων της Φολεγάνδρου και ιδιαίτερα της Άνω Μεριάς. Η συνεισφορά τους στην τοπική κουλτούρα και τον πολιτισμό υπήρξε καθοριστική, καθώς το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα της Φολεγάνδρου αποτελεί μια παραλλαγή της κρητικής διαλέκτου, η ντόπια κουζίνα περιλαμβάνει πάμπολλες από τις συνταγές της κρητικής και μάλιστα με τις ίδιες σχεδόν ονομασίες, ενώ πολλές ομοιότητες παρατηρούνται και στη μουσική και τα τραγούδια των δύο νησιών. Όλα αυτά τα στοιχεία της κρητικής πολιτισμικής κληρονομιάς η Φολεγάνδρος τα οφείλει κυρίως στην εγκατάσταση των Μαρινάκηδων διότι (α) δεν υπάρχουν σήμερα –και κατά τα τελευταία 300 χρόνια– άλλοι Κρητικοί εγκατεστημένοι στο νησί, πέραν της ολιγομελούς οικογένειας των Ψαρομηλίκων –αποκλειστικά στην Άνω Μεριά Φολεγάνδρου–, οι οποίοι σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες έφτασαν στο νησί συγχρόνως με τους Μαρινάκηδες και (β) οι όποιες επιρροές από πιθανές παλαιότερες εγκαταστάσεις Κρητικών πρέπει να χάθηκαν κατά την ολοκληρωτική σχεδόν ερήμωση του νησιού από τους Τούρκους στις 11.10.1715 –επί Γεωργίου Στάη– και τον κατοπινό εποικισμό του από κατοίκους γειτονικών νησιών, όχι όμως και της Κρήτης.

Η ανακοίνωσή μου, βασισμένη κυρίως σε επιτόπια και αρχειακή έρευνα, καθώς και σε προφορικές μαρτυρίες, ακολουθεί τις διαδρομές από τα Σφακιά ως τη Φολέγανδρο, παρουσιάζει τις συνθήκες που επικρατούσαν στα δύο νησιά κατά την περίοδο της συγκεκριμένης μετανάστευσης, περιγράφει τις βαθιές επιρροές του κρητικού πολιτισμού στην κουλτούρα της Φολεγάνδρου και χαρτογραφεί τους πολυπληθείς απογόνους των

Μαρινάκηδων μέσα από το γενεαλογικό τους δένδρο. Τέλος, αναφέρεται και στην περίοδο διοίκησης του νησιού από τον Γεώργιο Στάη σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητών που επισκέφθηκαν τη Φολέγανδρο κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Μαρινάκης Εμμανουήλ

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.20]

Μεταβολές και διακυμάνσεις στη νομισματοκοπία της αρχαίας Απτέρας (4ος-1ος αι. π.Χ.)

Η δεσπόζουσα, φυσικά οχυρή γεωγραφική θέση της αρχαίας Απτέρας την καθιστούσε ανέκαθεν κόμβο εμπορικών και στρατηγικών σχεδιασμών στη δυτική Κρήτη. Δικαίως χαρακτηρίζεται ως «αναδυόμενη» πόλη λόγω των εκπληκτικών ευρημάτων που έρχονται σταδιακά στο φως μέσω των συστηματικών ανασκαφών που διενεργούνται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων. Διάφοροι μύθοι παραδίδονται για την ερμηνεία του ονόματός της, το οποίο συναντάται ήδη στη Γραμμική Β ως a-ra-ta-wa.

Το αποκορύφωμα, η ακμή της πόλης, όπως και άλλων κρητικών πόλεων, ανάγεται κυρίως στον 4ο αι. π.Χ. και εξής. Πηγή πλουτισμού για τους Κρήτες της ελληνιστικής περιόδου υπήρξε σε μεγάλο βαθμό η μισθοφορία και η πειρατεία. Αναπτύχθηκαν επίσης διπλωματικές επαφές κρητικών πόλεων με διάφορους ελληνιστικούς ηγεμόνες. Κομβικό ιστορικό γεγονός για την Κρήτη αποτέλεσε ο Λύττιος πόλεμος (221-220 π.Χ.) που φαίνεται να είχε αντίκτυπο και στην οικονομική ζωή του νησιού.

Η πιο ακμαία περίοδος της νομισματικής παραγωγής της Απτέρας ανάγεται μεταξύ του ύστερου 4ου και πρώιμου 3ου αι. π.Χ. Η πόλη χρησιμοποίησε ως βασική νομισματική μονάδα τους αργυρούς στατήρες μειωμένου αιγινήτικου σταθμητικού κανόνα (βάρους περίπου 11 γρ.), γνωστού και ως «κρητικού». Κατά την περίοδο αυτήν υπογράφει μάλιστα σε έναν εμπροσθότυπο ο χαράκτης Πυθόδωρος.

Λίγο πριν τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. υποχωρούν οι αργυρές κοπές και κυριαρχεί πλέον το χάλκινο νόμισμα ποικίλων υποδιαϊρέσεων, όπως συμβαίνει γενικότερα στην Κρήτη. Η Απτέρα συγκαταλέγεται στις κρητικές πόλεις, στις οποίες επανήλθε σε μικρότερη κλίμακα η κοπή αργυρών νομισμάτων (κυρίως τριωβόλων) από τα τέλη του 3ου ή τις αρχές του 2ου αι. π.Χ. και εξής.

Η Άρτεμις και ο Απόλλων ήταν οι δύο κυριότεροι θεοί της πόλης που προβάλλονται περισσότερο στα νομίσματά της, αλλά και σε άλλα έργα τέχνης. Κομβική θέση στην εικονογραφία των νομισμάτων της κατέχει και ο τοπικός ήρωας-οπλίτης που προσδιορίζεται με επιγραφή ως

ΠΤΟΛΙΟΙΚΟΣ (δηλαδή πόλεως οικιστής). Σε μια σπάνια αργυρή κοπή τριωβόλου εμφανίζονται ο Δίας και ο Ερμής. Η εικονογραφία των νομισμάτων μαρτυρεί επομένως τις θρησκευτικές παραδόσεις της πόλης. Δεν είναι απολύτως εξακριβωμένη η οριστική παύση της νομισματοκοπίας της Απτέρας, μιας και δεν εμφανίζει κοπές αττικής επιρροής, όπως συνηθιζόταν κατά τον ύστερο 2ο και πρώιμο 1ο αι. π.Χ. Αν και η πόλη εξακολούθησε να ακμάζει επί ρωμαιοκρατίας, δεν επεδίωξε να κόψει επαρχιακά νομίσματα, πιθανόν λόγω των πολιτικών μεταβολών που συντελέστηκαν.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επισημανθούν οι ανά περίοδο διακυμάνσεις αυτές στη νομισματική παραγωγή της Απτέρας. Θα παρουσιαστούν αδημοσίευτα νομίσματα από μουσεία, τόσο εγχώρια όσο και του εξωτερικού.

Μαρινάκης Μάρκος Εμμ.

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 11.00]

1935: Ο Νίκος Καζαντζάκης στην Κίνα και την Ιαπωνία. Ενθύμια από το ταξίδι

Ο Παντελής Πρεβελάκης στη χρονογραφία του βίου του Νίκου Καζαντζάκη που έχει δημοσιευθεί στο επετειακό τεύχος της *Νέας Εστίας* των Χριστουγέννων του 1959 γράφει: «1935. Στις 20 Φεβρουαρίου ο Καζαντζάκης επιβιβάζεται σ' ένα φορτηγό που σαλπάρει για την Ιαπωνία. Τόκιο (5-22 Απρ.) Τιεντσίν Πεκίνο Σαγκάη Κίνα (22 Απρ.-6 Μαΐου)». «Ξεκίνησα για την Ιαπωνία, ξέροντας μονάχα δύο γιαπωνέζικες λέξεις για να συνεννοηθώ μαζί της, σα κουρά που θα πει άνθος κερασιάς και κοκορό, που θα πεί καρδιά. Ν. Καζαντζάκης.» Ο Ν. Καζαντζάκης προμηθεύεται διάφορα ενθύμια από την Ιαπωνία και την Κίνα. Από τα ενθύμια αυτά σας παρουσιάζω παρακάτω πέντε (5) χαρακτηριστικά από τη συλλογή μου. Σημειώνω ότι σε όλα τα ενθύμια αναγράφει χειρόγραφα σημειώματα που επικολλά σε αυτά με ημερομηνία και υπογραφή και με τις δικές του ξεχωριστές φιλοσοφικές σκέψεις.

Πρώτο ενθύμιο – 1η φωτογραφία. Ανάγλυφα κορνιζωμένα σχέδια από λουλούδια, πουλιά, δένδρα κ.τ.λ., από την Ιαπωνία (Τόκιο). Φέρει το παρακάτω επικολλημένο χειρόγραφο σημείωμα του Νίκου Καζαντζάκη: «Τόκιο Απρίλης 1935. Κοιτάζοντάς το θα 'χω πάντα στο νου μου την απόσταση! Ο μόνος κανόνας είναι να αρέσεις. Ν. Καζαντζάκης». *Δεύτερο ενθύμιο* – 2η Φωτογραφία. Ανάγλυφη κορνιζωμένη εικόνα γυναίκας (Γκέισας). Στην πίσω όψη της φέρει το παρακάτω χειρόγραφο σημείωμα του Νίκου Καζαντζάκη: «Τόκιο 23-4-1935. Εδώ στο Τόκιο όλα είναι

διαφορετικά όλα μεταβαλλόμενα αλλά και όλα τωρινά είναι αυτό που ονομάζομε Σύμπαν. Ν. Καζαντζάκης». *Τρίτο ενθύμιο* – 3η Φωτογραφία. Κορνιζωμένη φωτογραφία νέας γυναίκας σε κιόσκι (Από Κίνα-Τιενσίν). Στη φωτογραφία ο Νίκος Καζαντζάκης χειρόγραφα σημειώνει στα Ελληνικά και στα Κινέζικα τα παρακάτω: «Τιενσίν 25-4-1935. Η περιέργεια του ταξιδιού μου δεν αποτελεί ισχυρότερο επιχείρημα από την ελπίδα! Ν. Καζαντζάκης». *Τέταρτο ενθύμιο* – 4η Φωτογραφία. Κορνιζωμένη φωτογραφία νέας γυναίκας που εργάζεται σε κήπο με λουλούδια (Από Κίνα-Τιενσίν). Στη φωτογραφία ο Νίκος Καζαντζάκης χειρόγραφα σημειώνει στα Ελληνικά και στα Κινέζικα τα παρακάτω: «Τιενσίν 25-4-1935. Μάχεσαι μες στη ζωή το λυτρωμό καρτεράς τράβα! Ν. Καζαντζάκης». *Πέμπτο ενθύμιο* – 5η Φωτογραφία. Κορνιζωμένο μεταξωτό ύφασμα με κεντήματα, καράβι, πεταλούδες, λουλούδια κτλ. (Από Κίνα-Πεκίνο). Η πίσω πλευρά του υφάσματος φέρει το παρακάτω χειρόγραφο σημείωμα του Νίκου Καζαντζάκη: «ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ, ΜΑΥΡΟΜΑΤΑΙΩΝ 2 ΑΘΗΝΑΙ. Πεκίνο 26/4/1935. Μόλις πρόλαβα να το αγοράσω μέσα από ένα Κινέζικο καΐκι γιομάτο θησαυρούς. Ν. Καζαντζάκης».

Μαρκάκη Τατιάνα

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 18.00]

Γυναικεία μόδα και ανατρεπτικές τάσεις στη βενετοκρατούμενη κρητική ύπαιθρο: η περίπτωση της Φουρνής Λασιθίου τον 17ο αιώνα

Πώς μπορεί η γυναικεία μόδα να λειτουργήσει ανατρεπτικά μέσα σε μια κοινωνία θέτοντας υπό αμφισβήτηση καθιερωμένες πρακτικές και αντιλήψεις; Αυτό είναι το κύριο ερώτημα της παρούσας έρευνας, η οποία εστιάζει σε πτυχές της γυναικείας ένδυσης στην κρητική ύπαιθρο της ύστερης Βενετοκρατίας.

Αν και διάφορα στοιχεία της γυναικείας ένδυσης στη βενετοκρατούμενη Κρήτη έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στο παρελθόν, η αγροτική περιοχή της Φουρνής δεν έχει διερευνηθεί έως τώρα ως προς αυτό το θέμα.

Η μελέτη αυτή στηρίζεται στη σύγκριση μιας σειράς νοταριακών εγγράφων από τα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας (από την ενότητα *Notai di Candia*) που αφορούν το διοικητικό διαμέρισμα του Χάνδακα (*territorio di Candia*). Πρόκειται για εκδεδομένα έγγραφα του ιερέα-νοταρίου Ιωάννη Κατζαρά που καταγράφουν προικιά αγαθά στην περιοχή της Φουρνής την περίοδο 1607-1635 και ανάλογα ανέκδοτα έγγραφα από τον Χάνδακα και άλλες αγροτικές περιοχές του ίδιου διοικητικού διαμερίσματος, οι οποίες

όμως βρίσκονται πλησιέστερα στην πόλη του Χάνδακα από ό,τι η απομακρυσμένη Φουρνή.

Οι γυναικείες ενδυματολογικές προτιμήσεις, όπως αποτυπώνονται στα σωζόμενα έγγραφα του συγκεκριμένου συμβολαιογράφου Φουρνής, περιέχουν στοιχεία που ανατρέπουν όσα φαίνεται να ισχύουν στον υπόλοιπο κρητικό χώρο. Παράδειγμα αποτελούν τα μανίκια του γυναικείου «ποκάμισου», τα οποία αναδεικνύουν κάποιες ιδιομορφίες που δεν συνάδουν με την καθιερωμένη πρακτική που συναντάμε σε άλλες αγροτικές ή/και αστικές κοινωνίες της Κρήτης κατά την περίοδο της ύστερης Βενετοκρατίας. Για ποιους λόγους άραγε; Θα επιχειρηθεί να δοθούν απαντήσεις, αξιοποιώντας τα μεθοδολογικά εργαλεία και το ερευνητικό πλαίσιο που ορίζουν οι σπουδές υλικού πολιτισμού (material culture studies).

Μαρκάκης Ιωάννης

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 12.20]

Η φυλετική όψη των κατά τον Αριστοτέλη στάσεων στις κρητικές πόλεις

Το βασικό ερώτημα της προτεινομένης ανακοίνωσης έγκειται στο αν οι από τον Αριστοτέλη συνοπτικώς περιγραφόμενες πολιτειακές στάσεις στις κρητικές πόλεις (Πολιτικά 1272 b 1-23) εμπεριέχουν, πέραν της προφανούς πολιτικής τους σημασίας, μια υποκρυπτομένη φυλετική συνιστώσα, η οποία υπέθαλπε και όξυνε την πολιτική διαμάχη.

Το ερώτημα τούτο ουδόλως έχει τεθεί από την αφορώσα τις υπό εξέταση μαρτυρίες βιβλιογραφία ούτε υφίσταται άλλη μαρτυρία βάσει της οποίας να είναι εφικτή η συσχέτιση των πολιτειακών στάσεων στις κρητικές πόλεις με την υφισταμένη σε αυτές φυλετική κατάσταση.

Η ανακοίνωση εκκινεί από τα δεδομένα της φυλετικής αρθρωσίωσης των κρητικών πόλεων, κατά τα προκύπτοντα από τις επιγραφές των πόλεων τούτων και σύμφωνα με την οικεία βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα στις κρητικές πόλεις παρατηρείται η ισχύς της εκ περιτροπής εναλλαγής των κυριάρχων φυλών στην ανάδειξη των κόσμων (ανωτάτων αξιωματούχων), ώστε για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα (έτος) οι κόσμοι ανήκαν στην ίδια φυλή, η οποία αντικαθίστατο από άλλη φυλή το επόμενο έτος.

Μια δεύτερη παρατήρηση είναι ότι οι κυρίαρχες αυτές φυλές (τουλάχιστον τρεις ανά κρητική πόλη), οι οποίες μετείχαν στους εν γένει θεσμούς της πόλεως, αποτελούντο όχι μόνον από τις τρεις γνωστές δωρικές φυλές (Υλλείς, Δυμάνες, Πάμφυλοι), μη συνευρισκόμενες στην ίδια πόλη, αλλά και από ποικίλες άλλες, άγνωστες εκτός Κρήτης, φυλές (Αιθαλείς, Αισχείς, Εχανορείς κ.ά.), οι οποίες ανέκυψαν κυρίως κατόπιν

διαίρεσεως των ανωτέρω δωρικών φυλών ή μίξεώς τους αλλά και λόγω μίξεως αυτών με προγενέστερους (προδωρικούς) πληθυσμούς.

Υπό τα δεδομένα αυτά, εμβαθύνοντας στις μαρτυρούμενες από τον Αριστοτέλη στάσεις στις κρητικές πόλεις, καταρχάς εντοπίζονται οι περιπτώσεις στασιαστών των οποίων η φυλετική προέλευση δεν αποκλείεται να είναι διαφορετική εκείνης των κόσμων, ανατρεπομένων υπ' αυτών ολικώς ή μερικώς, καθώς και οι περιπτώσεις προσώπων (ή ομάδων προσώπων), με φυλετική προέλευση, η οποία ομοίως δεν αποκλείεται να είναι διαφορετική εκείνης των κόσμων που εξώθησαν τους κόσμους, ή ορισμένους από αυτούς, σε παραίτηση ως οιονεί στασιαστές.

Ακολουθως, η ως άνω παρατηρουμένη φυλετική διαφοροποίηση των εν λόγω στασιαστών αξιολογείται σε σχέση με την ένταση και τα αποτελέσματα της πολιτικής διαμάχης ως περιγράφονται από τον Αριστοτέλη.

Μετά ταύτα εκτιμάται ως καταφατική η απάντηση στο προκείμενο ερώτημα όσον αφορά τις ανωτέρω περιπτώσεις στάσεων. Επέκεινα τίθεται το ζήτημα μιας υπερπόησης αντιπαλότητας μεταξύ των κυριάρχων στις κρητικές πόλεις φυλών, του εύρους και της δυναμικής της.

Μάρκος Κωνσταντίνος Β.

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 10.00]

Η καταστροφή ενός μικρού ελληνιστικού οικισμού στην Κρήτη: Χάλκινες αιχμές βελών από τον Τρυπητό Σητείας

Η θέση Τρυπητός βρίσκεται σε μια μικρή χερσόνησο 3 χλμ. ανατολικά της Σητείας. Οι συστηματικές ανασκαφές που πραγματοποιούνται από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 έφεραν στο φως έναν μικρό οικισμό με βραχεία διάρκεια κατοίκησης περίπου 75-100 ετών, ο οποίος χρονολογείται με βάση κυρίως την ευρεθείσα κεραμική από το δεύτερο μισό του 3ου έως το πρώτο μισό του 2ου αιώνα π.Χ.

Ανάμεσα στο σύνολο των κινητών ευρημάτων, συλλέχθηκε ένας σημαντικός αριθμός χάλκινων αιχμών βελών. Οι αιχμές εντοπίστηκαν στο εσωτερικό διαφόρων δωματίων των κτηρίων, μέσα στα στρώματα καταστροφής, γεγονός που υποδηλώνει την ενδεχόμενη σχέση τους με την καταστροφή και βίαιη εγκατάλειψη του οικισμού. Το σχήμα των αιχμών ανήκει σε έναν εκ των συνηθέστερων τύπων βελών της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, ο οποίος έχει συνδεθεί στενά με την Κρήτη εξαιτίας εν μέρει του μεγάλου αριθμού αντικειμένων που έχουν βρεθεί στο νησί, αλλά κυρίως με την προφανή επιθυμία των Κρητών να συνδεθούν μαζί του ως ένα σύμβολο της αναγνωρισιμότητάς τους, όπως

υποδηλώνουν οι αρκετές απεικονίσεις του σε κοπές νομισμάτων διαφόρων κρητικών πόλεων των ελληνιστικών χρόνων.

Με τη συγκεκριμένη ανακοίνωση επιχειρείται να γίνει παρουσίαση της μελέτης του προαναφερθέντος υλικού που αφορά τη σύνδεση του τύπου με αντίστοιχα παραδείγματα, τόσο από την Κρήτη όσο και από άλλες περιοχές, όπως της βόρειας Αφρικής, της Μέσης Ανατολής αλλά και του κυρίως ηπειρωτικού ελλαδικού χώρου. Επιπλέον η εύρεση των αιχμών του Τρυπητού μέσα σε ένα κλειστό και σχετικά ασφαλώς χρονολογήσιμο σύνολο, εν αντιθέσει με την πλειονότητα ανάλογων αντικειμένων που προέρχονται κατά κύριο λόγο από παραδόσεις, συλλογές μουσείων και αποθέσεις ιερών, μπορεί να παρέχει πολύτιμες πληροφορίες ως προς τη χρήση τους και ιδιαίτερα τους τοξότες που τις χρησιμοποίησαν ή είχαν σκοπό να τις χρησιμοποιήσουν, ενώ, τέλος, ενδέχεται να παρέχουν σημαντικά στοιχεία για την καταστροφή και οριστική εγκατάλειψη του οικισμού του Τρυπητού.

Μαρκουλάκη Σταυρούλα

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 17.40]

Ελληνιστικό συγκρότημα ληνού στα Χανιά

Στην προτεινόμενη εισήγηση εξετάζεται ένα μοναδικό εύρημα για την πόλη των Χανίων, το οποίο έρχεται να προσθέσει σημαντικά στοιχεία στην προσπάθεια ανασύστασης της αρχαίας πόλης. Κατά την περίοδο της λεγόμενης οικονομικής ανάπτυξης που είχαμε ζήσει στα τέλη του περασμένου αιώνα και στις αρχές της νέας χιλιετίας, στα Χανιά, όπως και αλλού, παρατηρήθηκε έντονη οικοδομική δραστηριότητα. Κατά συνέπεια νέες ανασκαφές έφεραν στο φως άγνωστες μέχρι τότε πτυχές της ιστορικής Κυδωνίας.

Στην περιοχή της Νέας Χώρας, τη δυτική συνοικία της σημερινής πόλης, σειρά ανασκαφών της ΚΕ΄ –τότε– Εφορείας Αρχαιοτήτων οδηγούν στη χαρτογράφηση της χωροταξικής κατανομής, στις δραστηριότητες και τις χρήσεις της γης στις δυτικές παρυφές της αρχαίας πόλης.

Το 1998, μεταξύ άλλων, ήρθε στο φως μια εγκατάσταση που σχετίζεται με την αγροτική οικονομία. Πρόκειται για έναν λαξευτό ληνό με αγωγό απορροής του γλεύκους και υπολήνιο, σε μια θέση που σε μεταγενέστερη φάση κυριαρχούν τα κεραμικά εργαστήρια. Έχουμε προφανώς μετατροπή της χρήσης γης από αγροτική σε βιοτεχνική και την ανάπτυξη μιας συνοικίας κεραμέων στους κατοπινούς ελληνιστικούς χρόνους αλλά και επεξεργασίας πορφύρας, ενώ στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια, στην ίδια περιοχή, ανεγείρονται πολυτελείς κατοικίες που, αν δεν

υποδεικνύουν επέκταση της πόλης, θα αποτελούν οπωσδήποτε αγροικίες τοπαρχών.

Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζεται ο τύπος του ληνού, η ιδιομορφία του διπλού τρόπου σύνθλιψης και οι κατασκευαστικές του λεπτομέρειες. Προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αλλαγή χρήσης του σε κατοπινούς ελληνιστικούς χρόνους, η οποία από τη μια έχει απαλείψει στοιχεία ενδεικτικά της χρονολόγησής του, από την άλλη όμως έχει «σεβαστεί» όλα τα κατασκευαστικά μέρη του. Η δεύτερη χρήση σχετίζεται με ένα κεραμικό εργαστήριο, το οποίο αξιοποιεί τα κλιμακωτά επίπεδα του ληνού και μετατρέπει το υπολόνιο σε αποθήκη. Έτσι για τη χρονολόγηση του ληνού χρησιμοποιούμε τα κεραμικά ευρήματα του εργαστηρίου, κυρίως αμφορείς, τα οποία δίνουν ένα χρονικό πλαίσιο από τον 2ο ως και τον 1ο αιώνα ως *terminus antequem*.

Ωστόσο το κυρίως ενδιαφέρον προκύπτει από την παρουσία της οικικής εγκατάστασης αυτής καθαυτής στην άκρη της πόλης ή ίσως έξω από αυτή. Κι αυτό διότι αποτελεί ισχυρή ένδειξη αμπελουργίας την εποχή αυτή και μάλιστα σε ανεπτυγμένο βαθμό λόγω του μεγέθους του ληνού. Τέλος, ο τρόπος σύνθλιψης που θα παρουσιάσουμε μέσα από τα εναπομείναντα κατάλοιπα, αποτελεί τεχνολογική καινοτομία και ανατρέπει ενδεχομένως επικρατούσες απόψεις για την εφευρετικότητα των Ρωμαίων.

Μαστρογιαννάκης Μάρκος

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 12.00]

Αφηγήσεις της αστικής ζωής και στοιχεία κοινωνικής ιστορίας του Ηρακλείου (1900-1940) μέσα από έργα λογοτεχνών της πόλης.

Συγκλίσεις και αποκλίσεις

Στόχος της ανακοίνωσης είναι η ανάδειξη της ανεπίσημης και υποκειμενικής μνήμης της πόλης μέσα από αυτοβιογραφικά κείμενα λογοτεχνών της πόλης. Κείμενα από τα οποία μπορούμε να αντλήσουμε συμπεράσματα ιστορικά για την κοινωνική ζωή της πόλης της εποχής εκείνης, πάντα μέσα από το πρίσμα της προσωπικής αντίληψης και του βιώματος για την κοινωνική πραγματικότητα και καθημερινότητα της πόλης. Εν συνεχεία θα εντοπιστούν και θα αναδειχθούν τα κοινά στοιχεία των αφηγήσεων σχετικά με την αστική ζωή μέσα από τα έργα, όπως και οι διαφορετικές ματιές πάνω σε αυτήν.

Το ερευνητικό πλαίσιο, στο οποίο θα κινηθεί η παρούσα ανακοίνωση, είναι η μνήμη της πόλης, πλαίσιο το οποίο ανάγεται στην ευρύτερη μελέτη της αστικής ζωής των ελληνικών πόλεων, κυρίως από τη δεκαετία του 1980 και μετά.

Η ελληνική αστική ιστοριογραφία επικεντρώνεται κυρίως στη μελέτη των ελληνικών πόλεων του 19ου αιώνα και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, όταν σημειώνονται σημαντικότεροι οικονομικοί, κοινωνικοί και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί. Σημαντικές πηγές για αυτό το σχετικά καινούργιο γνωστικό πεδίο είναι διαφόρων ειδών λογοτεχνικά έργα (ημερολόγια, περιηγητικά κείμενα, χρονικά, αυτοβιογραφίες), τα οποία, χωρίς να στεκόμαστε στη λογοτεχνική τους αξία, μπορούν να λειτουργήσουν ως «αστικά πορτρέτα» μια πόλης. Τα έργα αυτά προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για τη μελέτη της πόλης, όπως την αποτύπωση της ματιάς του «ανώνυμου» πλήθους στον αστικό χώρο και τη δημιουργία ενός ατομικού, και πολλές φορές συλλογικού, βιώματος.

Οι συγγραφείς των έργων αυτών είναι συνήθως μορφωμένοι αστοί της πόλης, όχι απαραίτητα με οικονομική επιφάνεια, οι οποίοι με την υποκειμενική επεξεργασία της πληροφορίας και της ανάμνησής τους και σε συνδυασμό με την αποτύπωση μιας συλλογικής εικόνας της εποχής τους για την πόλη, μας παραδίδουν ενδιαφέρονται και απαραίτητα στοιχεία για τη μελέτη της αστικής ζωής. Στοιχεία τα οποία είναι πολύ δύσκολο να εντοπίσουμε σε άλλου είδους αρχειακά τεκμήρια.

Με γνώμονα αυτόν τον ερευνητικό πυρήνα θα εξετάσω έργα λογοτεχνών της πόλης του Ηρακλείου που έγραψαν βιωματικά κείμενα για την πόλη. Τα έργα αυτά είναι αυτοβιογραφικά στην πλειονότητά τους και λαμβάνουν χώρα στην πόλη του Ηρακλείου κατά την περίοδο 1900-1940. Οι αφηγήσεις αυτές μπορούν να μελετηθούν υπό το πρίσμα της κοινωνικής ιστορίας της πόλης, ανεξάρτητα αν ο σκοπός τους πολλές φορές δεν ήταν αμιγώς αυτός. Μέσα από αυτά τα έργα βλέπουμε την πρόσληψη της αστικής ζωής και του δημόσιου χώρου στο Ηράκλειο ανάλογα με τη ματιά του αφηγητή πάνω στα πράγματα, καθώς και την κοινωνική τους κριτική πάνω σε ποικίλα ζητήματα.

Η πρόσληψή τους τις περισσότερες φορές καθορίζεται και διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική ταυτότητα του συγγραφέα, την ταυτότητα του φύλου του και της επαγγελματικής του δραστηριότητας, όπως και την ιδεολογική του τοποθέτηση. Ενώ όλα τα έργα που θα εξετάσω έχουν ως άξονα τη ζωή στην πόλη και την αποτύπωση αυτής, ο κάθε συγγραφέας διακρίνει διαφορετικές πτυχές και όψεις για να αναδείξει και να επικεντρωθεί. Η μνήμη της πόλης διαφοροποιείται αναλόγως, βέβαια, το βίωμα αλλά και τη ματιά του αφηγητή πάνω στα πράγματα, ωστόσο παραμένει, κατά τη γνώμη μου, ένα πεδίο που προσφέρεται προς αξιοποίηση από την ιστορική έρευνα.

Τέλος, παραδειγματικά παραθέτω ορισμένα έργα που θα εξετάσω στην ανακοίνωση, τα οποία είναι το Γ' Χριστιανικόν Παρθεναγωγείον της Έλλης Αλεξίου, *Οδός Μαρτύρων* του Γιάννη Σφακιανάκη, *Ναθάλια* της Θάλειας Καλιγιάννη κ.ά.

Ματθαίου Όλγα

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 12.20]

Η συμβολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη δημιουργία σύγχρονης μνήμης στην Ελλάδα: Η προβολή του τελευταίου κρητικού εβραίου επιζώντα του Ολοκαυτώματος από τα τοπικά μέσα

Τα τελευταία χρόνια τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Ελλάδα προβάλλουν ολοένα και περισσότερο μια εθνοτικο-θρησκευτική ομάδα που είναι απύσχα, αλλά γίνεται παρούσα μέσα από ιστορίες ζωής και μαρτυρίες συμπολιτών, μέσα από τον υλικό πολιτισμό που παραπέμπει σε αυτήν, καθώς και μέσα από τις διαδικασίες κατασκευής ενός επίσημου και θεσμικού ενδιαφέροντος και θεματικής στη σύγχρονη ελληνική δημόσια σφαίρα, τα οποία αφορούν τις εβραϊκές κουλτούρες στον ελληνικό χώρο. Αν και η ανάδυση αυτής της μνήμης είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα παρατηρείται αρκετά καθυστερημένα και οι πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν αυτές τις δεκαετίες δικαιολογούν απόλυτα αυτή την καθυστέρηση.

Το θέμα της κρητικής εβραϊκής κοινωνίας στη νεωτερικότητα ήταν ανύπαρκτο. Προσφάτως εγκαινιάσθηκε η μελέτη της εβραϊκής κοινωνίας των Χανίων, ενώ η κοινωνία του Ηρακλείου είναι σχεδόν ανεξερεύνητο θέμα. Η προβολή του τελευταίου εβραίου άντρα της Κρήτης που επέζησε του Ολοκαυτώματος άρχισε να γίνεται όλο και πιο συχνή από τα τοπικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και να απασχολεί την τοπική κοινωνία και τους θεσμούς, προτρέποντάς τους να μάθουν περισσότερα για την τοπική τους ιστορία και να συμμετέχουν σε εκδηλώσεις μνήμης και απόδοσης φόρου τιμής σε μια Κοινότητα που έχει πάψει να υπάρχει εδώ και αρκετές δεκαετίες. Γι' αυτόν τον λόγο αναζητούνται οι πρωταγωνιστές αυτών των δράσεων, οι τρόποι με τους οποίους διαμορφώνεται η συλλογική μνήμη και πώς αυτή συνδέεται με τη διπλωματία, τις διακρατικές σχέσεις, καθώς και τα κίνητρα όλων των δρώντων υποκειμένων.

Στόχος λοιπόν της δημοσίευσης αυτής είναι να διερευνήσει τη συμβίωση των θρησκευτικών κοινοτήτων στον χώρο της ΝΑ Ευρώπης αλλά και της ανατολικής Μεσογείου στο πέρασμα των αιώνων και με τον απόηχο που άφησε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα, καθώς

και να εξετάσει πώς συνδέεται αυτή η συμβίωση με την πολιτική ζωή της σύγχρονης Ελλάδας. Βασική της επιδίωξη είναι να αξιολογήσει τον ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης που προσδιορίζουν το υπόδειγμα αυτό.

Μαυράκη-Μπαλάνου Μαρία, Ευθυμία Μωραϊτάκη

[POSTER, A - 08.10.2022, 14.30]

Αρχαία Λιθόστρωτη οδός

Τον χειμώνα του 2020, στο πλαίσιο ανέγερσης καταστήματος της LIDL HELLAS ξεκίνησαν εκσκαφές και διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή υπό την εποπτεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, κατά την οποία στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου αποκαλύφθηκαν τρεις λακκοειδείς τάφοι, κατάλοιπα από τέσσερις κεραμικούς κλιβάνους, μια αρχαία λιθόστρωτη οδός, κινητά ευρήματα, καθώς και κεραμική με μεγάλο χρονολογικό εύρος.

Η περιοχή του συγκεκριμένου οικοπέδου που συνδέεται με το μινωικό κέντρο της Κνωσού και εντάσσεται στα ευρύτερα όριά του, έδωσε νέα στοιχεία που διευρύνουν τις γνώσεις μας για μια μεγάλη περίοδο, η οποία εκτείνεται χρονολογικά από τα υπομινωικά χρόνια, τους ιστορικούς αιώνες μέχρι τη βυζαντινή και μεσαιωνική περίοδο. Τα ταφικά ευρήματα που βρέθηκαν εδώ προστίθενται στο σύνολο εκείνων της περιοχής που είναι γνωστή ως Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού.

Σε μεταγενέστερη εποχή το δυτικό τμήμα του χώρου απέκτησε μια εργαστηριακή χρήση που τεκμηριώνεται από τα κατάλοιπα των 4 κλιβάνων, πιθανώς κεραμικών, που φαίνεται ότι μπορεί να συνδέονταν με την αρχαία λιθόστρωτη οδό που εντοπίστηκε ανάμεσα σε δύο γήλοφους από κούσκουρα. Η ανασύνθεση του αρχαίου τοπίου αποκαλύπτει μια περιοχή με τέτοιους χαμηλούς λόφους προς τα δυτικά όρια της επικράτειας της Κνωσού και απομεινώνεται μέχρι το επίπεδο των φυσικών υδάτινων ρεμάτων ανατολικότερα.

McGeorge Photini

[B - 05.10.2022, Σελένα II, 17.40]

Παλαιοχριστιανική ταφή στο πρότυπο της Βρεφοκρατούσας

Εξετάζεται η μοναδική ταφή στο Ιερό της Κάτω Σύμης (2000 π.Χ.-7ος αι. μ.Χ.). Ο κιβωτιόσχημος τάφος βρίσκεται σε επαφή με το εξωτερικό τοίχιο παλαιοχριστιανικού ναϊδρίου του 6ου αιώνα μ.Χ. και περιείχε σκελετό γυναίκας σε ύπτια θέση, με το κεφάλι στη δύση στραμμένο ανατολικά. Το αριστερό άνω άκρο της νεκρής ήταν σε κάμψη κατά τον αγκώνα με την άκρα χείρα επί του στέρνου στο ύψος της ξιφοειδούς απόφυσης. Ανάμεσα

στα οστά του αριστερού καρπού της συνυπήρχε τόσο οσφυϊκού σπονδύλου νεογέννητου βρέφους ή τελειόμηνου νεογνού. Το γεγονός αυτό θέτει βάσιμη την υπόνοια της κοινής ταφής μητέρας και παιδιού, συνεπεία κοινού ίσως θανάτου και των δύο, το πιθανότερο λόγω επιπλοκής του τοκετού ή άλλης αιτίας πολύ κοντά όμως χρονικά με αυτόν. Η τοποθέτηση του νεογνού προσομοιάζει με την αγιογραφική παράσταση Βρεφοκρατούσας της αντίστοιχης εποχής.

Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη Αταλάντη

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 12.00]

Τοπωνύμια ως αποτύπωμα του μακραίωνου προφορικού πολιτισμού της Κρήτης

Ο προφορικός πολιτισμός της Κρήτης, στημόνι-φάδι, είναι συναρτημένος με συμπεκνωμένη, πολύτιμη ανθρώπινη εμπειρία και αξιακά φορτία. Ενέχει καταστάλαγμα αιώνων κοινωνικής ζωής και όχι μόνον. Παράλληλα ο τοπωνυμικός πλούτος του νησιού μας συνδέεται διαχρονικά και συλλειτουργεί με την προφορική παράδοσή μας, την ιστορία και ευρύτερα με τον κοινωνικό και εθνικό βίο των Κρητών. Στην έρευνά μου διαφαίνεται διαχρονικά ότι η τοπωνυμική ονοματοθεσία, ειδικά της υπαίθρου της Κρήτης, προέκυπτε, καίρια, από τοπικά ή ευρύτερου βεληνεκούς συμβάντα που δεν άφηναν αδιάφορο τον ονοματοθέτη περιοχών γης.

Κάθε μικρο-τοπωνύμιο μοιάζει να είναι μια σταγόνα στον ωκεανό των λέξεων που ονοματοθετούν τη γη ενός τόπου, όμως πολύ συχνά συνιστά κιβωτό που διασώζει ποικίλες γνώσεις, όπως συμβαίνει και με τα κρητικά τοπωνύμια. Τοπωνύμια που αναφέρονται σε όλες τις χρονικές περιόδους της ιστορίας και της γλώσσας μας. Συναντούμε προελληνικά, ρωμαϊκά, βυζαντινά, βενετσιάνικα, αραβικά, τούρκικα τοπωνύμια, καθώς και τοπωνύμια που βρίσκονται σε άμεση σχέση με την τοπική φυσιογνωμία και την ιστορική και πολιτισμική εξέλιξη του τόπου που ονοματίζουν.

Κρητικά τοπωνύμια κρατούν φανερά και κάνουν άμεσα γνωστή την προέλευσή τους από το απώτερο ή το πρόσφατο παρελθόν, όμως συχνά συμβαίνει να αποκρύπτεται η προέλευσή τους και τότε αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διεπιστημονική τοπωνυμική έρευνα και μελέτη. Ικανός αριθμός μικρο-τοπωνυμίων κομίζει πολύτιμο υλικό που αφορά τη γλωσσολογία, την εθνολογία, την τοπική ιστορία, τη λογοτεχνία, ποικίλα επιστημονικά πεδία, στάσεις ζωής της τοπικής κοινωνίας, καθώς και διάφορες επιδράσεις που έχει δεχθεί η περιοχή από παράγοντες

ενδογενείς ή εξωγενείς, οι οποίοι προκάλεσαν μόνιμες ή προσωρινές μεταβολές στην κοινωνική τοπογραφία της.

Ωστόσο, σε αρκετές ονοματοθεσίες φανερώνεται και η ποιητική διάθεση, η ευαισθησία, η φαντασία, η πηγαία έμπνευση, οι μύθοι και τοπικά συμβάντα, όπως και η ρεαλιστική ματιά της ζωής των παλαιοτέρων. Εξαιρετικό ενδιαφέρον αποκτά η παρουσία των τοπωνυμίων στην ποιητική δημιουργία των Κρητών μέσω της μνημοτεχνικής λειτουργίας της προφορικότητας.

Τα τοπωνύμια ως εγχάρακτες επιγραφές κομίζουν καταστάλαγμα καιρών, στοιχεία από την προγονική στάση ζωής και συχνά διανύουν μια δεύτερη ζωή σε κρητικά δίστιχα και ρίμες.

Ως συγκοινωνούντα δοχεία πνεύματος και ύλης, τα τοπωνύμια και ο κρητικός προφορικός πολιτισμός μας, θα αποτυπώνουν ες αεί την ταυτότητα του νησιού μας. Άλλωστε, όπως αναφέρει ο στίχος από τις *Ικέτιδες* του Ευριπίδη (*Ικέτιδες*/Ευριπίδου (1911), μτφρ. Ν. Ποριώτη, Εν Αθήναις: Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Φέξη) «Πέρας γαρ ουδέν μη διά γλώσσης ιόν» (δηλαδή: Τίποτα δεν τελειώνει, αν δεν περάσει από τη γλώσσα. Επιπροσθέτως, θα συμπλήρωνα, αν δεν περάσει και από τα τοπωνύμια και τον προφορικό μας πολιτισμό που άλλωστε είναι συνυφασμένα άρρηκτα και με τη Γλώσσα μας).

Moennig Ulrich

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 09.40]

Το βυζαντινό *Συναξάριον του τιμημένου Γαδάρου* και η κρητική *Γαδάρου, Λύκου κι Αλουπούς διήγησις ωραία*: παράδειγμα συνέχειας ή μάλλον ανατροπής στα λογοτεχνικά πρότυπα από το Βυζάντιο στη Βενετοκρατία

Η ιστορία των ελληνικών γραμμάτων γνωρίζει την έννοια της «δημόδους λογοτεχνίας». Ο όρος αναφέρεται σε μια μεγάλη παραγωγή κειμένων που καλύπτει ένα χρονικό διάστημα από τον 12ο αιώνα περ. ως το 1669, δηλαδή τη χρονική στιγμή της Άλωσης του Χάνδακα. Το σχήμα της δημόδους λογοτεχνίας αποδείχτηκε εξαιρετικά καρποφόρο, όπως φαίνεται λ.χ. στην περίπτωση του μνημειώδους *Λεξικού της δημόδους γραμματείας* του Κριαρά ή και στο επίσης μνημειώδες έργο *The Cambridge Grammar of Medieval and Early Modern Greek* της γνωστής ομάδας κοντά στον David Holton. Το ίδιο σχήμα, όμως, συνέβαλε στην αντίληψη για μια ενότητα στην παραγωγή των κειμένων, η οποία ενδέχεται να μην ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα.

Στην ανακοίνωσή μου έχω σκοπό να παρουσιάσω το αποτέλεσμα μιας σύγκρισης δύο «δημωδών» κειμένων που σχετίζονται γενετικά, εκ των οποίων το ένα είναι προϊόν του υστεροβυζαντινού πολιτισμού και το άλλο της Βενετοκρατίας στην Κρήτη. Πρόκειται για τα:

–*Συναξάριον του τιμημένου Γαδάρου*, έργο που σώζεται σε ένα και μόνο χφ., τον κώδικα Vind. theol. gr. 244, ο οποίος χρονολογείται στο πρώτο τέταρτο του 16ου αιώνα, ενώ το κείμενο το ίδιο πρέπει να χρονολογείται τον 14ο/15ο αιώνα και

–*Γαδάρου, Λύκου κι Αλουπούς διήγησις ωραία*, έργο που γράφτηκε σε άγνωστη χρονική στιγμή από κρητικό συγγραφέα και που πρωτοτυπώθηκε στη Βενετία το 1539.

Συνήθως τονίζεται το γεγονός ότι το νεότερο κείμενο είναι ομοιοκατάληκτο, ενώ το παλαιότερο δεν είναι. Η δική μου σύγκριση εστιάζει στη βαθύτερη λογοτεχνικότητα των δύο κειμένων. Με βάση την ανάγνωσή μου το *Συναξάριον του τιμημένου Γαδάρου* αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της υστεροβυζαντινής δημώδους λογοτεχνίας. Φανερώνει πίσω από τη λαϊκότητα του «όψη» τη σχέση του ανώνυμου συγγραφέα του με τη ρητορική θεωρία και πράξη της εποχής. Το σύντομο έργο (396 στίχοι) συνδιαλέγεται με τη λογοτεχνία της εποχής του, ενδεχομένως όχι μόνο τη βυζαντινή. Το *Γαδάρου, Λύκου κι Αλουπούς διήγησις ωραία*, υπό μια έννοια παράγωγο του *Συναξαρίου*, σε επίπεδο λογοτεχνικότητας ανατρέπει τις βυζαντινές του καταβολές και συνάπτει, ανεξάρτητα από το βυζαντινό του πρότυπο, δικές του διακειμενικές σχέσεις. Η γενετική σχέση των δυο «δημωδών» κειμένων καθιστά το ζευγάρι αυτό κατάλληλο παράδειγμα ώστε να παρουσιάσει κανείς την ουσιαστική ασυνέχεια της λογοτεχνίας της Βενετοκρατίας, στον βαθμό τουλάχιστον που εκφράζει τον «διγενή» πολιτισμό των αστικών κέντρων, σε σχέση με την υστεροβυζαντινή παραγωγή.

Μονδέλου Μαρία Δ.

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 19.00]

Οικογενειακές διαμάχες και περιουσιακές ρυθμίσεις στις διαθήκες της Σητείας τον 16ο αιώνα

Μέσα από τις ανέκδοτες διαθήκες που συντάχθηκαν στη Σητεία τον 16ο αιώνα, θα ερευνηθούν οι περιουσιακές ρυθμίσεις που στόχευαν στην αποτροπή οικογενειακών συγκρούσεων.

Η διαθήκη, προνομιακή πηγή για τη μελέτη των πρακτικών μεταβίβασης της περιουσίας, αλλά και των συμπεριφορών που σχετίζονταν με τη σωτηρία της ψυχής, αντανακλά τη στάση των διαθετών απέναντι στον

θάνατό τους, για τον οποίο, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, προετοιμάζονταν. Το περίπλοκο δίκτυο ανταλλαγών ανάμεσα στον διαθέτη και τους κληρονόμους του, ανάμεσα στον νεκρό και τους ζωντανούς, το οποίο έχει αναδειχθεί από τη μελέτη των διαθηκών στη μεσαιωνική και νεότερη Δύση, ανιχνεύεται και στις διαθήκες της Σητείας του 16ου αιώνα, τόσο στο περιουσιακό όσο και στο θρησκευτικό τμήμα τους.

Η μέριμνα των διαθετών της βενετοκρατούμενης Σητείας να ορίσουν τις διάφορες παραμέτρους της διάθεσης της περιουσίας τους δείχνει να μην άφηνε ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία που παρείχε η διαθήκη για την αποτροπή ενδοοικογενειακών συγκρούσεων που σχετιζονταν με την κληρονομιά. Πόσο αναπόφευκτη θεωρούσαν οι διαθέτες της πόλης μια οικογενειακή διαμάχη για την κληρονομιά; Και πόσο αναγκαία έκριναν τη δική τους παρέμβαση για την αποφυγή οικογενειακής ρήξης; Ποια μέσα επέλεξαν για την αποτροπή τέτοιων συγκρούσεων και πόσο αποτελεσματικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα μέσα που επιλέγονταν;

Οι ρυθμίσεις των διαθηκών που αφορούσαν τον καθορισμό κληρονόμων ή/και αποδεκτών κληροδοτημάτων, καθώς και των όρων με τους οποίους δεσμεύονταν οι ωφελούμενοι, μπορούν να εξεταστούν από την σκοπιά των παραπάνω ερωτημάτων. Θα διερευνηθεί η συχνότητα με την οποία απαντούν σχετικές μαρτυρίες, ενώ παράλληλα θα αναζητηθούν ενδεχόμενες αντιστοιχίες με το υλικό που παρέχουν άλλες πηγές, και κυρίως τα προικοσύμφωνα. Σε ευρύτερο πλαίσιο, θα επιχειρηθεί ο συσχετισμός των μαρτυριών των υπό εξέταση διαθηκών της Σητείας με τα δεδομένα που έχουν προκύψει από την έρευνα για τη μεσαιωνική και νεότερη Δύση.

Από μια πρώτη ματιά καθίσταται σαφές ότι η αγωνία των διαθετών να διασφαλίσουν την τήρηση των περιουσιακών ρυθμίσεων, αποτρέποντας, ταυτόχρονα, οικογενειακές ρήξεις, ωθούσε σε σαφείς δεσμεύσεις των κληρονόμων τους και ενίοτε, στον καθορισμό εναλλακτικών προτάσεων. Δεν λείπουν οι περιπτώσεις στις οποίες οι διαθέτες σπεύδουν εκ των υστέρων να επιλύσουν οικογενειακές διαμάχες για την κληρονομιά, οι οποίες φαίνεται να μην είχαν προβλεφθεί ή να είχαν υποτιμηθεί κατά τη σύνταξη διαθήκης. Έτσι, μεταγενέστερες διαθήκες και κωδικοί καθίστανται πολύτιμες πηγές για τη διερεύνηση των στρατηγικών που εφαρμόζαν οι διαθέτες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που ανέκυπταν από τις επιλογές τους ως προς τη διάθεση της περιουσίας τους στην αρχική διαθήκη.

Επιπλέον, τα σπάνια εντοπιζόμενα συμβολαιογραφικά έγγραφα συγγενικών προσώπων σχετικά με περιουσιακά θέματα συμβάλλουν περαιτέρω στον σχηματισμό μιας εικόνας για τις πρακτικές που ακολουθούνταν με στόχο την αποφυγή αντιδράσεων και την επίλυση οικογενειακών ρήξεων. Τέλος, μέσα από τη σύγκριση, έστω και επιλεκτικά, με τα δεδομένα άλλων περιοχών του νησιού, αναμένεται να διαφανεί κατά πόσον οι πρακτικές των υπό εξέταση διαθηκών ήταν κοινές σε όλη τη βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Μοχιανάκη-Καραμπατζάκη Μαριλένα

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 10.00]

Βασικοί τύποι του κρητικού σπιτιού της υπαίθρου: Η περίπτωση της Οικίας Σεϊμένη στην Ανώπολη Σφακίων

Το κρητικό παραδοσιακό σπίτι έχει γνωρίσει πολλές διαφοροποιήσεις και εξελίξεις κατά τους αιώνες, λόγω των πολλών κατακτητών, των διαφορετικών διαθέσιμων μέσων για την κατασκευή αλλά και των συνθηκών διαβίωσης και επιβίωσης σε κάθε περίοδο. Τις περισσότερες φορές παρατηρούμε εξέλιξη και μετεξέλιξη της μορφής σταδιακά μέχρι να φτάσει σε άλλη παραλλαγή, με κοινά στοιχεία στους διαφορετικούς τύπους και με πλήθος παραλλαγών. Ανάλογα με τον τόπο πολλές φορές εντοπίζουμε την ύπαρξη μεμονωμένων στοιχείων άλλων τύπων σπιτιών, ενσωματωμένων σε κάποιον τύπο, ειδικά σε παραθαλάσσιες περιοχές, όπου οι κάτοικοι ταξίδευαν για εμπόριο και ενσωμάτωναν στο σπίτι τους στοιχεία που έβλεπαν από άλλες περιοχές. Κοινό στοιχείο σε όλη τη διάρκεια της εξέλιξης του κρητικού σπιτιού υπήρξε η απλότητα και η λιτότητά του, η ανάγκη να στεγάσει και όχι να κοσμήσει, καθώς και η ενσωμάτωσή του στο τοπίο που τις περισσότερες φορές δύσκολα το ξεχώριζες από το βραχώδες τοπίο ή το βουνό.

Το κρητικό σπίτι επηρεάζεται από τα κλιματικά δεδομένα και τις καθημερινές, υπαίθριες και μη, εργασίες, οι οποίες διαμορφώνουν την τελική του οργάνωση. Κατά την εξέλιξή του, το απλό μονόχωρο σπίτι με δώμα αρχίζει να γίνεται πιο σύνθετο και να μεγαλώνει, με προσθήκη επιπλέον χώρων εντός ή/και εκτός του κυρίως κτίσματος, όπως με πατάρι/πατάρια ή επιπλέον όροφο. Η τυπολογική κατάταξή του γίνεται με διάφορα κριτήρια, όπως ο τρόπος στέγασής του, η κτηριολογική συγκρότηση της κάτοψης, η καθ' ύψος ανάπτυξή του, καθώς και η φέρουσα κατασκευή του δώματος.

Η μελέτη των τύπων του κρητικού σπιτιού της υπαίθρου έγινε στο πλαίσιο της εκπόνησης διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας του Προγράμματος

Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης, για την καλύτερη κατανόηση της δομής και του αρχιτεκτονικού τύπου της Οικίας Σεϊμένη, μιας χαρακτηριστικής σφακιανής διώροφης κατοικίας, πιθανώς του 18ου αιώνα, που βρίσκεται στο χωριό Ανώπολη του Δήμου Σφακίων, προκειμένου να κατανοήσουμε ποια στοιχεία έχουν συνδυαστεί από διαφορετικούς τύπους ώστε να μπορέσουμε να κάνουμε πιο ασφαλείς υποθέσεις για τη δομή και την ύπαρξη στοιχείων που δεν διασώζονται, αλλά και με στόχο να εντοπίσουμε τις διαφορές και τα μοναδικά στοιχεία που τα έχουν προσαρμόσει μόνο για το συγκεκριμένο σπίτι.

Η Οικία Σεϊμένη αποτελεί δείγμα δίπατου κτίσματος («ονταλίδικου σπιτιού»), μια μορφή του σφακιανού καμαρόσπιτου, όμως με την καμάρα στην είσοδο του ημιυπαίθριου χώρου της κατοικίας και όχι ως κεντρικό δομικό στοιχείο της ίδιας της κατοικίας όπως συμβαίνει συνήθως στα καμαρόσπιτα, όπως και με τον φούρνο στην αυλή, χωριστά από την κυρίως κατοικία.

Βασικός σκοπός της παρουσίασης είναι η περιγραφή και συσχέτιση των βασικών τύπων του κρητικού σπιτιού της υπαίθρου, με σκοπό την κατανόηση της δομής και της τυπολογίας της Οικίας Σεϊμένη, καθώς και της παρουσίασης των αρχιτεκτονικών στοιχείων της. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τη μελέτη και ανάλυση της σχετικής βιβλιογραφίας, καθώς και της επιτόπιας παρατήρησης, αποτύπωσης και ανάλυσης της αρχιτεκτονικής μορφής, του αρχιτεκτονικού τύπου και της μορφολογίας του κτηρίου.

Μπόιτσεβα Γιουλιάννα

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 19.00]

Ρωσικά εκκλησιαστικά άμφια στην Κρήτη: Από τα αυτοκρατορικά αφιερώματα στην μαζική διάχυση βιοτεχνικών αμφίων

Η παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιάσει ρωσικά εκκλησιαστικά άμφια, λειτουργικά καλύμματα και επιταφίους στην Κρήτη, καθώς και πληροφορίες για τη μεταφορά τους μέσα από τις γραπτές πηγές που έχουν συλλεχθεί στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος RICONTRANS: Visual Culture, Piety and Propaganda: Transfer and Reception of Russian Religious Art in the Balkans and the Eastern Mediterranean (16th-early 20th), το οποίο χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας και υλοποιείται στο ΙΜΣ/ΙΤΕ.

Ρωσικής τέχνης άμφια, καλύμματα λειτουργικής χρήσης φυλάσσονται σε ναούς, μοναστήρια και μουσειακές συλλογές σε όλα τα Βαλκάνια, στα

νησιά του Αιγαίου και στα Επτάνησα, και αποτελούν είτε ειδικά αφιερώματα στον ναό όπου βρίσκονται είτε έχουν μεταφερθεί εκεί από εκκλησίες της περιοχής. Η μελέτη τους αναδεικνύει μια από τις ποικίλες όψεις του φαινομένου διάδοσης της ρωσικής θρησκευτικής τέχνης στην ανατολική Μεσόγειο. Αφενός εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για την ιστορία των ορθόδοξων κοινοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την πορεία των σχέσεων της Ρωσίας με αυτές και με τα διάδοχα της αυτοκρατορίας χριστιανικά εθνικά κράτη και, αφετέρου, προωθεί την έρευνα της εκκλησιαστικής τέχνης της πρώιμης νεότερης και της νεότερης εποχής.

Στόχος της ανακοίνωσης είναι να αναδείξει τη σημασία που είχε η αφιέρωση εκκλησιαστικών αμφίων μαζί με λειτουργικά βιβλία και αντικείμενα, ως υλικά τεκμήρια της πολιτικής υποστήριξης από την πλευρά της Ρωσίας προς την Ορθόδοξη εκκλησία της Κρήτης, ιδιαίτερα την περίοδο από τα μέσα του 19ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα. Ξεχωριστό ενδιαφέρον αποτελούν τα ευρήματα από την περιοχή του νομού Ρεθύμνου, το οποίο βρισκόταν υπό ρωσική διοίκηση κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913).

Αυτή η περιπτωσιολογική μελέτη είναι η αφορμή ώστε να εξετάσουμε το ευρύτερο ερώτημα: Πώς έχει εξελιχθεί η παράδοση της αφιέρωσης εκκλησιαστικών αμφίων, καλυμμάτων και επιταφίων τη νεότερη εποχή; Την υστεροβυζαντινή περίοδο αυτά τα αντικείμενα έχουν υψηλή αξία και φιλοτεχνούνται από έμπειρους τεχνίτες με εισαγόμενα από την Ιταλία και την Ανατολή υφαντά, χρυσονήματα, αργυρονήματα και άλλα πολύτιμα υλικά στα εργαστήρια του ηγεμόνα ή στα μεγάλα μοναστηριακά κέντρα. Οι δωρεές χρυσοκέντητων αμφίων γίνονται από τον αυτοκράτορα, τον τσάρο, τον ηγεμόνα, τον επιφανή κρατικό αξιωματούχο ή από τον υψηλόβαθμο κληρικό, και συμπεριλαμβάνονται στα επίσημα διπλωματικά δώρα συνήθως με αφορμή κάποιο σημαντικό γεγονός (πολιτικού, θρησκευτικού), ή αφιερώνονται ως έκφραση της προσωπικής ευλάβειας του δωρητή και συνήθως συνδέονται με σημαντικές στιγμές της ζωής του (γάμος, γέννα παιδιού, θάνατος, μνημόσυνο). Η εξέλιξη των μέσων παραγωγής των υφασμάτων και οι τεχνολογικές καινοτομίες στην υφαντουργική που σχετίζονται με την εκβιομηχάνιση, η οποία επηρεάζει την οικονομία της Ρωσίας από τη δεκαετία του 1830 προμηθεύουν τον τομέα παραγωγής εκκλησιαστικών αμφίων με πολύ φθηνότερα υλικά και με δυνατότητα διαφοροποίησης στην ποιότητα. Με αυτόν τον τρόπο στη Ρωσία παρατηρείται μεγάλη ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής αμφίων και η διάχυσή τους τόσο στην επικράτεια της Ρωσίας όσο και

εκτός αυτής. Τα χρυσοκέντητα άμφια πλέον δεν συνδέονται με μεμονωμένες δωρεές μεγάλης αξίας κειμηλίων, αλλά θα λέγαμε ότι παρατηρείται ο «εκδημοκρατισμός» τους και η μαζική διάχυσή τους ως εργαλεία προβολής της Ρωσίας, μια και αποδέκτες των δωρεών δεν είναι πλέον μόνο οι αρχιεπίσκοποι και οι μητροπολίτες, αλλά και ο κατώτερος κλήρος.

Μπολώτη Τίνα

[Α1 - 05.10.2022, Δίκη, 19.40]

Οι Μυκηναίοι στην Κρήτη: Ρήξη με/χωρίς ανατροπή;

«Λίγο μετά τον 1450 π.Χ. μια αχαιική δυναστεία έχει εγκατασταθεί στην Κνωσό», σημείωνε πριν από μισό περίπου αιώνα ο Γιάννης Σακελλαράκης. Η καταστροφή που έπληξε την Κρήτη κατά το β' μισό του 15ου αι. π.Χ. και είχε ως αποτέλεσμα την ερείπωση των ανακτορικών κέντρων του νησιού και έδωσε, καθώς φαίνεται, την ευκαιρία στους Μυκηναίους να εγκατασταθούν στην Κνωσό, η οποία ξανακτίζεται για να αποτελέσει, πρώτη φορά τώρα, το μοναδικό κέντρο εξουσίας. Η παρουσία των Μυκηναίων στην Κρήτη, τεκμηριωμένη αναμφισβήτητα χάρη στις πινακίδες της Γραμμικής Β, η αποκρυπτογράφηση της οποίας το 1952 αποκάλυψε μια προδορμική μορφή της ελληνικής, συνιστά σαφή ρήξη με την προγενέστερη μινωική εξουσία. Ωστόσο μπορούμε απλώς να εικάσουμε ότι επήλθε ανατροπή (καθώς και τον βαθμό) στη ζωή της μινωικής κοινωνίας, καθώς απομένει «ακέραιο το πρόβλημα της μυκηναϊκής προωθήσεως στη μεγαλόνησο». Έτσι, «δε θα γνωρίσουμε [...] ποτέ αν η εγκατάσταση αυτή ήταν αποτέλεσμα κατακτήσεως, ενός δυναστικού γάμου ή ενός πραξικοπήματος κάποιου Μυκηναίου στρατηγού, που υπηρετούσε στον μινωικό στόλο», για να αναφέρουμε ορισμένες από τις προταθείσες υποθέσεις. Στην πραγματικότητα, με εξαίρεση τα ανακτορικά αρχεία, οι πηγές της ΥΜΙΙ περιόδου είναι κυρίως αρχαιολογικές (η αίθουσα του θρόνου της Κνωσού, οι τοιχογραφίες, η κεραμική του λεγόμενου ανακτορικού ρυθμού, μεγάλοι αμφορείς και εφυραϊκές κύλικες), ήτοι μάλλον αμφίβολες για έναν ιστορικό, και μόνο συνεκτιμώντας τις είμαστε σε θέση να προσεγγίσουμε σφαιρικότερα το γεγονός.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η εξέταση της σχετικής εικονογραφίας, και πιο συγκεκριμένα των ενδυματικών τύπων που συναντώνται σε παραστάσεις της υπό εξέταση περιόδου, τόσο μνημειακές όσο και μικρογραφικές. Με δεδομένη τη μακροχρόνια ώσμωση των Μυκηναίων με τον μινωικό πολιτισμό από τον 17ο αι. π.Χ. και εξής, πώς

μπορούν τα ενδύματα ως κατεξοχήν πολιτισμικά σήματα να τεκμηριώσουν την παρουσία των Μυκηναίων στην Κρήτη; Ποια η συνεισφορά τους στη διερεύνηση της ανατροπής (ή του βαθμού αυτής) στις σχέσεις μεταξύ των γηγενών και των επήλυδων Μυκηναίων μετά τον 15ο αι. π.Χ.;

Μπορίσοβα Τατιάνα

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 09.20]

Η μετεπαναστατική Κρήτη στο βιβλίο του Leon Bakst *Ο Σερόφ και εγώ στην Ελλάδα*

Το 1907, δύο διακεκριμένοι ρώσοι ζωγράφοι, ο Leon Bakst και ο Valentin Serof, κατά το ταξίδι τους στην Ελλάδα παρέμειναν μερικές μέρες στην Κρήτη, όπου επισκέφτηκαν τις ανασκαφές και σχεδίασαν τα μνημεία και τα ευρήματα του μινωικού πολιτισμού που τότε έβγαιναν στο φως. Το ταξίδι αυτό, το οποίο, όπως ανέφεραν αργότερα και οι δύο, έπαιξε κρίσιμο ρόλο στη μεταγενέστερη καλλιτεχνική τους πορεία, εκτός από τα πολυάριθμα σχέδια των αρχαιοτήτων και της φυσικής ομορφιάς, είχε επίσης ως αποτέλεσμα τη συγγραφή του βιβλίου *Ο Σερόφ και εγώ στην Ελλάδα. Ταξιδιωτικές σημειώσεις* («Серов и я в Греции. Дорожные записки») από τον Leon Bakst, εκδοθέν στο Βερολίνο το 1923. Με την ακρίβεια που τους χαρίζει η ματιά του καλλιτέχνη περιγράφουν τις λεπτομέρειες του ταξιδιού τους και τη σύγχρονη για εκείνους Κρήτη: τη φύση, τα λαϊκά της έθιμα, το πρόσφατο ηρωικό παρελθόν της, τη συμβίωση διαφόρων εθνικών και πολιτισμικών στοιχείων, την καθημερινότητα του απλού λαού αλλά και την παράξενη και ασταθή πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε. Αποδοκιμάζοντας την πολιτική ηγεσία και τα στρατεύματα των Μεγάλων Δυνάμεων, βρίσκουν το «ιδανικό της αρχαίας ομορφιάς» στα πρόσωπα των απλών χωρικών, των οποίων η αυθεντική αξιοπρέπεια αντικατόπτριζε κατά τη γνώμη τους την αναγέννηση του διαχρονικού πολιτισμού της Κρήτης που ακόμα παλεύει για την ελευθερία της. Χωρίς ηρωικό ύφος, με λιτό αλλά διανθισμένο με μία δόση ειρωνείας λόγο και κυρίως με τρυφερότητα και πολλή αγάπη, περιγράφουν τα πορτρέτα των Κρητικών με τους οποίους συναναστράφηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους και μας παρουσιάζουν την πραγματική Κρήτη εκείνης της εποχής: την Κρήτη της υλικής φτώχειας και της πνευματικής άνηθσης, η οποία μετά από πολλούς αγώνες στέφεται άξια κληρονόμος του αρχαίου της πνεύματος.

Μπροκαλάκης Γιώργος

[POSTER, B - 08.10.2022, 16.40]

Διακριτικά μνημεία των βράχων: Προσεγγίζοντας τις παραστάσεις των πλοίων στη νησίδα της Σπιναλόγκας

Οι βραχογραφίες των πλοίων στην οχυρή νησίδα της Σπιναλόγκας απαρτίζουν ένα πολυπληθές σύνολο που χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία. Τα σημάδια αυτά πυκνώνουν στο ΝΔ τμήμα του νησιού, αλλά παράλληλα βρίσκονται μεμονωμένα ή σε ομάδες και σε άλλα μέρη του. Η παρούσα αναρτημένη ανακοίνωση προσπαθεί για πρώτη φορά να καταγράψει τις βραχογραφίες με τρόπο συστηματικό και να τις μελετήσει. Εγχείρημα που βρίσκεται σε συντονισμό με συναφείς και πρόσφατες προσπάθειες χαρτογράφησης και κατανόησης των χαραγμάτων και των βραχογραφιών στα πλοία σε άλλα μέρη του μεσογειακού χώρου.

Ακροθιγώς γίνεται αναφορά στα ζητήματα που σχετίζονται με τις τεχνικές κατασκευής, ενώ το βάρος πέφτει στην τυπολογική προσέγγιση και κατάταξη για να κατανοηθούν οι τρόποι απεικόνισης, αλλά και το είδος των πλοίων που αναπαριστώνται.

Συνεπακόλουθα τίθεται το ερώτημα του χρονολογικού τους προσδιορισμού. Αν και στην πλειονότητά τους μπορούν να συνδεθούν με την περίοδο που η νησίδα λειτουργεί ως οχυρό των Βενετών, ζητούμενο αποτελεί αν αυτό ισχύει για το σύνολο των βραχογραφιών. Καθώς μάλιστα και οι κατοπινοί κάτοικοι της νησίδας σχετίζονται με τη θάλασσα (η αρχαιική έρευνα φανέρωσε, για παράδειγμα, την έντονη ναυτιλιακή δραστηριότητα του μουσουλμανικού πληθυσμού της Σπιναλόγκας), κρίσιμο είναι το ερώτημα κατά πόσο κάποιες βραχογραφίες μπορούν να αποδοθούν σε μεταγενέστερες περιόδους.

Για τον χρονολογικό προσδιορισμό των βραχογραφιών και τις τυχόν χρονολογικές διαφοροποιήσεις, η αναζήτηση συγκριτικού υλικού αποτελεί ένα απαραίτητο και κρίσιμο εγχείρημα. Για τον λόγο αυτόν συγκεντρώνονται και αντιπαραβάλλονται οι αναπαραστάσεις πλοίων σε άλλα μέσα, τόσο από το ίδιο το νησί, όπως τα ακιδογραφήματα πάνω σε κονιάματα και πόρτες, όσο και από την ευρύτερη περιοχή, όπως τα χαράγματα από τους τοιχογραφημένους ναούς.

Τέλος γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί η λειτουργία και η σημασία των βραχογραφιών· να διερευνηθούν τα κίνητρα των ανθρώπων που σμίλεψαν τα σημάδια αυτά και να συσχετιστούν με τη νοοτροπία τους σχετικά με τη θάλασσα.

Μυλωνά Δήμητρα

[A1&A2 - 08.10.2022, Αφροδίτη, 09.20]

Ζώα και θεσμοί στην αρχαϊκή πόλη των Χανίων: Οι ζωο-αρχαιολογικές μαρτυρίες

Οι πρόσφατες ανασκαφές στο Οικόπεδο Κατρέ, στον λόφο Καστέλλι της πόλης των Χανίων, αποκάλυψαν κατάλοιπα της αρχαϊκής φάσης της. Μεταξύ αυτών συλλέχθηκαν χιλιάδες οστά ζώων που εντοπίστηκαν συγκεντρωμένα σε λάκκο απόθεσης. Η ανάλυση του συνόλου, ενός από τα ελάχιστα δημοσιευμένα της Κρήτης αυτής της εποχής, είναι σημαντική για την κατανόηση της αρχαϊκής κοινωνίας του νησιού, ειδικά στο δυτικό τμήμα του. Τα ζωο-αρχαιολογικά στοιχεία έρχονται να συμπληρώσουν τις λιγοστές μαρτυρίες της επιγραφικής και των άλλων γραπτών πηγών. Η φύση της κτηνοτροφικής οικονομίας, η βιοτεχνική εκμετάλλευση των δευτερογενών προϊόντων, όπως το μαλλί ή το δέρμα, και γενικότερα ο ρόλος της κτηνοτροφίας στη δημιουργία πλούτου και ισχύος την εποχή εκείνη είναι βασικά ζητούμενα της έρευνας γύρω από τα ζωικά οστά της Κατρέ. Επιπλέον το κυνήγι μεγάλων θηραμάτων, όπως τα ελάφια και οι αίγαγροι, καθώς και η προετοιμασία, το μαγείρεμα και η διανομή του κρέατος σε συμπόσια και καθημερινά γεύματα τον 7ο και 6ο αι. π.Χ. είναι θέματα που φωτίζονται από την ανάλυση αυτών των οστών. Η εργασία θα παρουσιάσει τα αποτελέσματα της ανάλυσης, θα εξετάσει τη σημασία τους σε σχέση με την αρχαιολογική τους συνάφεια και θα τα συγκρίνει με ανάλογα στοιχεία από άλλες σύγχρονες θέσεις της Κρήτης.

Νανάκης Ανδρέας

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 09.00]

Η μαθητεία του Αγίου Γρηγορίου Σιναΐτη στον Άγιο Αρσένιο και η διαμόρφωση της ησυχαστικής διεθνούς των Βαλκανίων

Ο Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης, ενώ γνωρίζει την πράξη της ευχής «Κύριε Ήσους Χριστέ έλεήσόν με», συναντάται στο Αγιοφάραγγο με τον Άγιο Αρσένιο, από τον οποίο διδάσκεται τη μετάβαση από την πράξη στη θεωρία των αρρήτων ουρανίων μυστηρίων μέσα από τη διαρκή επανάληψη της ευχής, το περιεχόμενο της οποίας φωλεύει εν τέλει στην καρδιά. Την καθαρίζει και στη συνέχεια φωτίζει τον νου, θεραπεύοντάς τον από τους λογισμούς των παθών. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης μεταβαίνει στο Άγιον Όρος, όπου μεταδίδει στους μαθητές του την τέχνη της μετάβασης στη νοερά προσευχή, το πέρασμα από την πράξη στη θεωρία. Οι μαθητές του από το Άγιον Όρος μεταφέρουν την εμπειρία αυτή στα Βαλκάνια και διαμορφώνεται η ησυχαστική διεθνής των Βαλκανίων. Η

επίδραση του ησυχαστικού κινήματος στις συνειδήσεις των Ορθοδόξων διαμορφώνει το φρόνημα και τα θεμέλια της πνευματικής αντίστασης στους χρόνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν πλέον κυριαρχεί το Ισλάμ.

Νικήτας Ζαφείρης

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 11.40]

«Τι είναι το Αρκάδι για μένα»: Ιστορικές και θρησκευτικές ρήξεις στη δραματουργία του Παντελή Πρεβελάκη

Ο κορυφαίος κρητικός συγγραφέας Παντελής Πρεβελάκης (1909-1986), στενός φίλος του Νίκου Καζαντζάκη, υπήρξε αποφασιστικός ανανεωτής της μεταπολεμικής νεοελληνικής δραματουργίας με μια σειρά από σημαίνοντα πονήματα, όπως την ιστορική τραγωδία *Το ιερό σφάγιο* (1952), το δράμα *Τα χέρια του ζωντανού Θεού* (1952), την τραγωδία *Λάζαρος* (1954), το ιστορικό δράμα *Το ηφαίστειο* (1959), το δράμα *Το χέρι του σκοτωμένου* (1970) αλλά και τα δύο «κρητικά» μονόπρακτα *Η δεύτερη εντολή* και *Το τρελό αίμα* (1974). Κεντρικοί θεματικοί άξονες στη δραματουργία του είναι η αναμέτρηση με την Ιστορία (συχνά εκείνη της Κρήτης) και η αναψηλάφηση θρησκευτικών αφηγήσεων (συχνά με ισχυρή προσωπική ανησυχία). Για παράδειγμα, στο *Ηφαίστειο* ο δραματουργός στρέφεται στο Ολοκαύτωμα στο Αρκάδι με αυτοβιογραφική ματιά για να παρουσιάσει «τη θυσία για την πατρίδα [που] την είχανε τότε στην Κρήτη για γραφτό τους» και τον χαμό του θείου του στον βωμό της αγάπης για τον τόπο του. Ενώ, στον *Λάζαρο* θα αναδιαμορφώσει τη θρησκευτική αφήγηση για τον αναστημένο Λάζαρο με ένα εξαιρετικά πλούσιο διακειμενικό πλέγμα (το οποίο δεν έχει διερευνηθεί μέχρι σήμερα). Η παρούσα μελέτη θέτει επί τάπητος ένα επιτατικό desideratum του θεατρικού έργου του Παντελή Πρεβελάκη, το οποίο συνίσταται στην ακριβή θεματική «σφυγμομέτρηση» της σύνθεσης δύο ιδεωδών, πατρίδας και θρησκείας, στο έργο του με έμφαση στις ρήξεις που επιχειρεί. Ερευνητικά ερωτήματα που μας απασχολούν είναι, για παράδειγμα, τα εξής: Πώς ανασυντάσσει τα ιστορικά γεγονότα για το Αρκάδι σε μια αφήγηση που συνδέεται με τις αγωνίες της μεταπολεμικής Ελλάδας; Πώς αξιοποιεί τη θρησκευτική «εικονολογία» και την ορολογία της Εκκλησίας (από το «ιερό σφάγιο» μέχρι τη μορφή του Λαζάρου και την παρουσία του Θεού) για να διαμορφώσει μια προσωπική προσέγγιση που σμίγει φιλοσοφία και ευλάβεια; Τέλος, ποιες είναι οι συνέχειες και ποιες οι ρήξεις με το ιδεολόγημα της «ελληνικότητας» της Γενιάς του '30 που αναδύθηκε στη διάρκεια του Μεσοπολέμου στη μεταπολεμική

δραματουργία του; Η σύνθεση των παραπάνω θεματικών και ιδεολογικών όψεων που δεν έχουν μελετηθεί μέχρι σήμερα, εγκαθιδρύουν την πρωτοτυπία της μελέτης. Ταυτόχρονα η μελέτη «εγκιβωτίζει» άγνωστες και λιγότερο μελετημένες πρωτογενείς πηγές σε συνδυασμό με επιλογή των κατάλληλων δευτερογενών. Όπως υποστηρίζουμε, για να θυμηθούμε τον όρο του Pierre Bourdieu, το «πολιτισμικό κεφάλαιο» του Πρεβελάκη αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική κοιτίδα για την κατανόηση των όψεων της κρητικής και της νεοελληνικής ταυτότητας μεταπολεμικά στην οδυμένη, πολιτικά, Ελλάδα.

Νικολακάκης Γιώργος, Χρήστος Μπακάλης, Λουκάς Νικολακάκης

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 11.20]

Πιέσεις και αντιστάσεις στην «ανάπτυξη» των μικρών νησιών. Η περίπτωση της Γαύδου

Τα νησιά, και ιδίως τα μικρά νησιά, αποτελούν συχνά πεδία εντάσεων και ανισορροπιών. Τη φυσιογνωμία τους τείνουν να αλλάζουν, ενίοτε δραστικά, εξωγενείς δράσεις που προέρχονται κατά κανόνα από τις στεριές αναφοράς τους, ηπειρωτικές ή άλλες νησιωτικές. Τα φυσικά και ανθρωπογενή οικοσυστήματά τους, τα οποία είναι εξ ορισμού πολύ εύθραυστα και ευάλωτα, επηρεάζονται, επιπλέον, καθοριστικά από παράγοντες, όπως η προϊούσα κλιματική αλλαγή, διαχρονικοί γεωπολιτικοί ανταγωνισμοί και έριδες που τα περιλαμβάνουν, η παγκοσμιοποίηση και, κυρίως, η επεκτατική και μονοσήμαντη σημερινή τουριστική «ανάπτυξη». Στο πλαίσιο της οικονομίας του τουρισμού που προσλαμβάνεται και επιβάλλεται πλέον ως μονόδρομος για τη ζωή –την επιβίωση έως και την ευημερία– των νησιωτών και νησιωτισσών, παραγκωνίζονται προϋπάρχουσες μορφές κοινωνικής και οικονομικής τους οργάνωσης.

Στο ακριτικό νησί της Γαύδου, τα προϊόντα του σύγχρονου τεχνολογικού πολιτισμού δεν έχουν ακόμη μεταβάλει δραματικά τις σχέσεις φύσης και ανθρώπου. Τα τοπικά περιβαλλοντικά και πολιτιστικά μνημεία είναι θησαυροί περασμένης εμπειρίας και γνώσης για τις διαλεκτικές σχέσεις με τους μικρονησιωτικούς κόσμους στη μακρά διάρκεια, όπως έχει δείξει η πολυεπιστημονική έρευνα του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ο τόπος μπορεί, επομένως, να γίνει ένα ιδανικό νησί-εργαστήριο για τη μελέτη και την εφαρμογή ήπιων και εναλλακτικών ερευνητικών και εκπαιδευτικών δράσεων: Στη βάση μιας ευαίσθητης και κατά το δυνατόν ισότιμης ανάδειξης της πλούσιας συνάρθρωσης των δεδομένων για τη φύση και τον πολιτισμό του, προς όφελος των ντόπιων και των επισκεπτών του.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται συνοπτικά μερικές από τις πιέσεις που δέχεται τις τελευταίες δεκαετίες, στο όνομα του «εκσυγχρονισμού» της, η Γαύδος, καθώς και κάποιες από τις μέχρι τώρα μορφές αντίστασής της σε αυτές. Μέσα από μεμονωμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα που άπτονται της γαυδιώτικης κληρονομιάς –αρχιτεκτονικής, ιστορικής κοινωνιολογικής, ανθρωπολογικής– προτείνονται, επίσης, μια σειρά κατευθύνσεις προς τις οποίες μπορεί να κινηθεί ένα μέλλον στα μέτρα του μικρού αυτού αλλά «επίμονου» νησιωτικού σύμπαντος.

Νικολακοπούλου Ειρήνη, Δήμητρα Μυλωνά

[A1 - 07.10.2022, Δίκητη, 12.00]

Ψάρια στο Μουσείο: Μια διαφορετική προσέγγιση των απεικονίσεων του θαλάσσιου κόσμου στην τέχνη της μινωικής Κρήτης

Οι απεικονίσεις και αναπαραστάσεις που σχετίζονται με το θαλάσσιο περιβάλλον και τα πλάσματά του, όπως ψάρια, θαλάσσια μαλάκια, τοπία του βυθού, αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερα αγαπητό θέμα στην εικονογραφία της μινωικής Κρήτης, όπως φαίνεται από το πλήθος των εικονιστικών αντικειμένων που εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου αλλά και από τις σχετικές δημοσιεύσεις και θεματικές μελέτες. Μέσω της εικονολογικής ανάλυσης μελετητές της Εποχής του Χαλκού στην Κρήτη έχουν προτείνει κατά καιρούς συμβολισμούς και νοηματοδοτήσεις αυτών των στοιχείων που τα συνδέουν κυρίως με τον χώρο της λατρείας ή της κοινωνικής διάκρισης. Ταυτόχρονα, η ζωοαρχαιολογική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών οδήγησε στην ανάλυση και δημοσίευση αρκετών συνόλων οστών ψαριών και θαλάσσιων μαλακίων από αρχαιολογικές ανασκαφές. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν μια αρκετά λεπτομερή κατανόηση της αλιείας στο Αιγαίο κατά την Εποχή του Χαλκού, των αλιευτικών πεδίων, της τεχνολογίας αλλά και όψεων της κατανάλωσης ψαριών και θαλασσινών.

Η σύνδεση όμως μεταξύ των εικονογραφικών αναπαραστάσεων και των βιολογικών/εμπειρικών και αρχαιολογικών δεδομένων παραμένει εν πολλοίς ατελής.

Η ανακοίνωση αυτή παρουσιάζει μια ερευνητική προσέγγιση που αποσκοπεί στην πραγμάτευση των ποικίλων αναπαραστάσεων σε σύγκριση και αντιδιαστολή με την ταύτιση των ειδών και τα υλικά κατάλοιπα της εκμετάλλευσης των θαλάσσιων πόρων από τις κοινότητες της Κρήτης κατά την Εποχή του Χαλκού. Το ερευνητικό πρόγραμμα επιχειρεί μια σε βάθος κατανόηση των σχέσεων των κοινωνιών της προϊστορικής Κρήτης με τη θάλασσα και της εξέλιξης στη νοηματοδότηση

του θαλάσσιου κόσμου, με ανατρεπτικά συμπεράσματα και προτάσεις, όπως προκύπτουν από τα εμπειρικά δεδομένα.

Επιπλέον, το πρόγραμμα εστιάζει σε μια καινοτόμο προσέγγιση της παρουσίασης και ερμηνείας των σχετικών αντικειμένων που εκτίθενται στο Μουσείο Ηρακλείου αλλά και σε άλλα μουσεία της Κρήτης, φιλοδοξώντας να δημιουργήσει μια γέφυρα μεταξύ της αρχαιολογικής έρευνας και του διδακτικού ρόλου του μουσείου, τόσο για τους ειδικούς επιστήμονες όσο και για το ευρύ κοινό.

Νικολιδάκη Ελένη

[A1 - 07.10.2022, Δίκη, 12.20]

Ανατροπές στον κόσμο των χταποδιών: Η Οππιάνεια ανάγνωση ενός μινωικού αγγείου

Παραστάσεις θαλάσσιας ζωής παραδίδονται σε μινωικά ρυτά, πρόχους και αγγεία της ΥΜΙΒ περιόδου που ανταποκρίνονται στη φυσιοκρατική τάση της εποχής και αποτελούν δείγματα κεραμικής θαλάσσιου ρυθμού. Η λατρεία της φύσης οδηγεί τους μινωίτες τεχνίτες σε καλλιτεχνικά δημιουργήματα και απαθανατίζουν, σε μικρή ή μεγάλη επιφάνεια, θαλάσσιους οργανισμούς, όπως δελφίνια, χταπόδια, τρίτωνες, ναυτίλους, αστερίες και αχινοί, πλαισιωμένους από φολιδωτούς βράχους, θαλάσσιες ανεμώνες και φύκια. Ένας κόσμος δραστήριος, ποικίλος και ανταγωνιστικός μέσα στις δικές του ομάδες αποτυπώνεται συχνά με μοναδικό ρεαλισμό και αξιοσημείωτη πιστότητα πάνω σε αντικείμενα από πέτρα, ελεφαντόδοντο, οστό και προπάντων πάνω στην κεραμική. Αγγειογράφοι αποδίδουν μια θαλάσσια σκηνή, αναδεικνύοντας τη δημιουργική τους ελευθερία στη στυλιστική τους σύνθεση και την ανθρώπινη παρατηρητικότητα τους για τον πλούσιο θαλασσοκόσμο. Εντυπωσιάζουν τα χταπόδια που με ανοιχτά μάτια και απλωμένα τα πλοκάμια τους στο σώμα κάποιων αγγείων δείχνουν να πλέουν δίπλα σε ναυτίλους και αχινοί στο οικείο περιβάλλον τους.

Με αφορμή τον ψευδόστομο αμφορέα ΑΜΗ Π 2783 επιχειρείται η «ανάγνωση» της παράστασης των δύο χταποδιών της πρόσθιας και της οπίσθιας όψης του με τη βοήθεια στίχων από το αλιευτικού περιεχομένου ποιητικό έργο του Οππιανού (2ος αι. μ.Χ.). Ο αγγειογράφος απεικονίζει en face τα χταπόδια, των οποίων τα πλοκάμια συναντιούνται, καθώς περιβάλλουν τον λαίμο και τις λαβές του αγγείου, ενώ τρίτωνες, φύκια και ένας αχινός καλύπτουν όλον τον ελεύθερο χώρο ανάμεσα στα πλοκάμια (horror vacui). Το φυσικό συμπλησίωμα των πλοκαμιών, όμως, κατά την οππιάνεια αφήγηση (1.536-1.553), είναι μια οδυνηρή αλλά νομοτελειακά

αναπόδραστη αλληλεπίδραση. Η φαινομενικά ήρεμη σκηνή πρόκειται να ανατραπεί, μόλις επιτευχθεί η σύζευξη που οδηγεί σε γονιμοποίηση, καθώς τόσο το αρσενικό όσο και το θηλυκό πεθαίνουν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Πράγματι το αρσενικό *Ocyporus vulgatus* (Cuvier 1797) έχει μεγαλύτερες βεντούζες στο δεύτερο και τρίτο πλοκάμι (εκτοκοτύλη), με αποτέλεσμα κατά την αρχική φάση της σύζευξης να πλησιάζει το θηλυκό, το οποίο αρχικά αντιστέκεται, αλλά στη συνέχεια ενδίδει. Η εξαιρετική όρασή του, τα πλοκάμια του ως συλληπτήρια προσαρτήματα με τους κολλώδεις μυζητήρες (βεντούζες) που του επιτρέπουν μια ιδιαίτερη αναπαραγωγική δραστηριότητα, οι διατροφικές του συνήθειες όπως, λόγω χάρη, οστρακόδερμα, γαστερόποδα, ή κεφαλόποδα αλλά και καβούρια και δίσυρα, συνυπάρχουν αρμονικά στον μινωικό αμφορέα, τους οπιάνειους στίχους, αλλά και στην ίδια την οικολογική κοινότητα.

Έτσι η δυναμική των πληθυσμών αποδίδεται με ακρίβεια από τον μινωίτη δημιουργό και συμπληρώνεται αφηγηματικά από τον κιλικίο ποιητή, δείχνοντας ότι οι σχέσεις αλληλεξάρτησης των οργανισμών σε ένα οικοσύστημα, με τις μεταβολές, τις ανατροπές και τους εσωτερικούς και εξωτερικούς μηχανισμούς του, εκφράζονται με επιτυχία μέσω και μιας «ομιλούσας» εικόνας και ενός εικονοπλαστικού λόγου.

V

Νταής Βασίλειος

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 09.20]

Η Ξενιτεία στην πρώιμη Κρητική Λογοτεχνία (τέλη 14ου-αρχές 15ου αιώνα)

Η ξενιτεία κατά την υστερομεσαιωνική περίοδο αποτελεί αναπόσπαστο χαρακτηριστικό στοιχείο της κοινωνίας. Πολεμικές επιχειρήσεις, συγκρούσεις και βίαιες επαναστάσεις προκαλούν ρήξεις και επηρεάζουν τόσο τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς όσο και τις κοινωνικές δομές σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου. Μία από τις κύριες συνέπειες όλων αυτών των κοινωνικών ανακατατάξεων ήταν η ξενιτεία διάφορων πληθυσμιακών ομάδων, η οποία ως εκ τούτου υπήρξε μια συνεχής πραγματικότητα της εποχής εκείνης. Βεβαίως η λογοτεχνία αποτελεί τον καθρέφτη ιστορικών μεταβολών, οι οποίες συμβαίνουν σε μια κοινωνία. Κατά αυτόν τον τρόπο, τέτοιες βίαιες ανακατατάξεις στην καθημερινή ζωή δεν θα μπορούσαν παρά να αποτυπωθούν στη λογοτεχνική παραγωγή της εποχής, αντικατοπτρίζοντας την ιστορική πραγματικότητα. Συνεπώς, η ξενιτεία μετατρέπεται σε έναν λογοτεχνικό κοινό τόπο, ο οποίος προσφέρει πλήθος ενδιαφερουσών πληροφοριών στον ερευνητή και τον σύγχρονο αναγνώστη. Παρά όμως την επιρροή της ξενιτείας στην

υστερομεσαιωνική ελληνική λογοτεχνία και παρά το γεγονός ότι τα κείμενα της πρώιμης Κρητικής Λογοτεχνίας έχουν προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον, το θέμα της ξενιτείας δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Βεβαίως, υπάρχουν μελέτες που ασχολούνται με θέματα αλληλένδετα της ξενιτείας, αλλά εκείνες αφορούν έργα τα οποία ανήκουν σε άλλες περιόδους. Η μηδαμινή, λοιπόν, ενασχόληση με το θέμα της ξενιτείας οδηγεί στη διαπίστωση ότι όλα τα σχετικά επιστημονικά ερωτήματα είναι ανοιχτά σε προσέγγιση.

Στην ανακοίνωση επιχειρείται η παρουσίαση της αποτύπωσης της ξενιτείας στο έργο των Στέφανου Σαχλίκη, Μαρίνου Φαλιέρου, Λεονάρδου Ντελλαπόρτα, καθώς και στο ανώνυμο «Περί της Ξενιτείας» ποίημα, στη «Ρίμα Θρηνητική» του Ιωάννη Πικατόρου, στον «Απόκοπο» του Μπεργαδή και στην ανώνυμη «Ριμάδα κόρης και νιού». Ειδικότερα, η υπόθεση της ερευνητικής προσπάθειας αποσκοπεί στη συγκέντρωση όλων εκείνων των στοιχείων που θα δώσουν μια καλύτερη εποπτεία στο θέμα της ξενιτείας μέσα στο λογοτεχνικό της περίβλημα. Τέλος, μέσα από τη συγκριτική τους εξέταση αναμένεται να προκύψουν πορίσματα σχετικά με τον ορισμό της ξενιτείας, τη λειτουργία της ως λογοτεχνικού κοινού τύπου και την πρόσληψή της από τους ανθρώπους της εποχής.

Ντάρλας Ανδρέας Ι.

[A1 - 05.10.2022, Δίκη, 17.00]

Η «Παλαιοιθική κατοίκηση της Κρήτης» δέκα χρόνια μετά τις πρώτες ανακαλύψεις: Επισκόπηση της μεγάλης ανατροπής στην κρητική προϊστορία

Μέχρι τη δεκαετία του 2000 όλες οι αρχαιολογικές μαρτυρίες τοποθετούσαν την αρχαιότερη κατοίκηση της Κρήτης στη Νεολιθική Εποχή. Τα αρχαιότερα κατάλοιπα ήταν αυτά του ακεραμικού στρώματος της Κνωσού, των αρχών της 7ης χιλιετίας π.Χ. Καθώς, μάλιστα, το συμπέρασμα αυτό ήταν προϊόν επιστημονικής έρευνας εκατό και πλέον ετών και συμφωνούσε με τα δεδομένα από τα άλλα απομακρυσμένα νησιά της ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου, αποτελούσε ένα σταθερό και ασφαλές δεδομένο.

Ξαφνικά, περί τα τέλη της δεκαετίας του 2000, ανακοινώθηκε σημαντικός αριθμός ανακαλύψεων που αναγάγουν την αρχαιότερη κατοίκηση της Κρήτης (και των άλλων νησιών) στη Μέση ή ακόμη και την Κατώτερη Παλαιοιθική, πολλές δεκάδες ή και εκατοντάδες χιλιετίες νωρίτερα, ανατρέποντας άρδην την παγιωμένη εικόνα και σηματοδοτώντας μια

συνταρακτική ανατροπή στην έρευνα της προϊστορικής Κρήτης. Λόγω αυτού οι ανακαλύψεις αυτές αποτέλεσαν το έναυσμα να διεξαχθούν νέες έρευνες με σκοπό είτε να βρεθούν και άλλα παλαιολιθικά κατάλοιπα ή να επανεξεταστούν ευρήματα παλαιότερων ανασκαφών. Έκτοτε, λοιπόν, όλο και πιο συχνά ανακοινώνεται η ανεύρεση παλαιολιθικών καταλοίπων στην Κρήτη.

Τα πορίσματα αυτών των ερευνών αποτέλεσαν μια «επανάσταση» στις έως τότε γνώσεις μας για τον εποικισμό της Κρήτης, για την εμφάνιση της ναυσιπλοΐας στη Μεσόγειο, ακόμη και για τις οδούς της ανθρώπινης εξάπλωσης προς την Ευρώπη. Ανέτρεπαν όλες τις προηγούμενες σχετικές θεωρίες και εισήγαγαν το «μοντέλο» της πρώιμης κατοίκησης της Κρήτης (και των άλλων απομακρυσμένων νησιών). Συγχρόνως ανέτρεπαν τις έως τότε γνώσεις μας για κάποιες ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και πνευματικές κατακτήσεις, καθώς και για ορισμένα τεχνολογικά και κοινωνικά επιτεύγματα, όχι μόνο του *Homo sapiens* αλλά και των προγενέστερων ανθρωπίνων τύπων (*Homo erectus*, Νεάντερταλ).

Όπως είναι ευνόητο, κάθε πληροφορία που επιφέρει συνταρακτική ανατροπή στη σωρευμένη και καθιερωμένη γνώση εγείρει επιφυλάξεις, αμφιβολίες και αντιρρήσεις. Συνήθως απαιτείται ένα ικανό χρονικό διάστημα για να κατανοηθεί επαρκώς, να αφομοιωθεί, να επαληθευθεί και να γίνει οριστικά αποδεκτή ή, αλλιώς, να απορριφθεί. Στη διαδικασία αυτή, καθοριστική σημασία έχει η ανακάλυψη και άλλων αποδεικτικών στοιχείων, ιδιαίτερα όταν προέρχονται από τη διενέργεια συστηματικών ερευνών.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, μία δεκαετία μετά τις ανατρεπτικές ανακοινώσεις για την παλαιολιθική κατοίκηση της Κρήτης, οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες για μια συνολική και σε βάθος εξέταση του θέματος, το οποίο είναι καθοριστικής σημασίας για πολλά κρίσιμα μεθοδολογικά και θεωρητικά ζητήματα της προϊστορίας.

Παναγιωτάκη Μάρα

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 17.20]

Ρήξεις και ασυνέχειες: Η επιλογή της Σπιναλόγκας για Λεπροκομείο Κρήτης ως το τελειωτικό χτύπημα στο άλλοτε ισχυρό οθωμανικό φρούριο

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, γενικοί κανονισμοί όπως το Χάττ-ι Σερίφ (1839) και το Χάττ-ι Χουμαγιούν (1856) διευρύνουν τα δικαιώματα των μη μουσουλμάνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια, τοπικοί κανονισμοί για την Κρήτη, όπως το Φερμάνι του 1858, ο Οργανικός

Νόμος (1868) και η Σύμβαση της Χαλέπας (1878) επεκτείνουν σημαντικά τα παραχωρημένα προνόμια, ενισχύουν τους χριστιανούς και οι ήδη τεταμένες σχέσεις τους με τους μουσουλμάνους του νησιού διαταράσσονται περισσότερο.

Η σημαντική επανάσταση του 1866-1869 στην Κρήτη κάνει βαθύτερο το χάσμα μεταξύ των δύο εθνότητων, όπως και η Επανάσταση του 1889. Οι μουσουλμάνοι μετακινούνται προς τα φρούρια και τις πόλεις ή τα περίχωρά τους, καθώς στόχος των χριστιανών είναι η εκδίωξή τους από την ύπαιθρο. Μέχρι το 1900, ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Κρήτης έχει μειωθεί περίπου στο μισό και περιορίζεται σε οικισμούς κοντά στις τρεις μεγάλες πόλεις και στα οχυρά της Σούδας και της Σπιναλόγκας.

Στη Σπιναλόγκα, στο άλλοτε επανδρωμένο οχυρό φρούριο των Οθωμανών και σημαντικότερο εμπορικό σταθμό για το νοτιοανατολικό Αιγαίο, ειδικά μετά από τα γεγονότα του 1866-1869, είχαν αναζητήσει καταφύγιο εκατοντάδες μουσουλμάνοι, και από τα μέσα του 19ου αι. αποτελούσε πλέον έναν αξιόλογο μουσουλμανικό οικισμό. Αν και υπήρξαν προσπάθειες από την Κρητική Πολιτεία και από τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων για να υπάρξει ισότιμη μεταχείριση χριστιανών-μουσουλμάνων, το νησί υπήρξε στόχος των χριστιανών της περιοχής, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός του ως τα τέλη του αιώνα να έχει αποδεκατιστεί. Προκειμένου ο «εθνικός στόχος» της πλήρους εκδίωξης του μουσουλμανικού στοιχείου να επιτευχθεί, το 1903 αποφασίστηκε το νησί της Σπιναλόγκας να μετατραπεί σε Λεπροκομείο Κρήτης. Είχαν εκφραστεί ήδη ισχυρές παρεμβάσεις από σημαντικές προσωπικότητες, γιατρούς και πολιτικούς, για την ακαταλληλότητα του νησιού να υποστηρίξει τη δημιουργία μιας «αποικίας λεπτρών», όσες προσαρμογές ή ανακατασκευές των υπάρχουσών εγκαταστάσεων και αν γίνονταν, για λόγους αξιοπρεπούς ιατρικής περίθαλψης και ανθρωπισμού. Διατυπώθηκαν αντιρρήσεις επίσης και για το ύψος της συνολικής δαπάνης μετατροπής της Σπιναλόγκας σε λεπροκομείο. Χαρακτηριστική ήταν η έκθεση (εφημερίδα *Κρήτη*, 1884) των γιατρών Ι.Κ. Σφακιανάκη, Ι. Βωμ και Ι. Τσουδερού, στην οποία αντιπροτάθηκαν ως καταλληλότερα κάποια από τα ερημονήσια κοντά στη Σητεία –το Κουφονήσι ή ένα από τις Διονυσάδες που ήταν ιδιοκτησία της κυβέρνησης–, ενώ παρουσίαζαν και άλλα πλεονεκτήματα.

Οι εναπομείναντες κάτοικοι της νησίδας, από την άλλη πλευρά, μάταια διαμαρτυρήθηκαν στον Πρίγκηπα Γεώργιο, Ύπατο Αρμοστή Κρήτης. Η υποχρεωτική μετακίνηση με ευτελείς αποζημιώσεις και η συνακόλουθη οικονομική καταστροφή των μουσουλμανικών οικογενειών της

Σπιναλόγκας βρήκε μια «εξαιρετική» αιτιολόγηση, ενώ από την άλλη πλευρά η «κοινότητα» των λεπρών ξεκινούσε μια δύσκολη πορεία επιβίωσης που θα κρατούσε για χρόνια: Δύο διαφορετικές ανθρώπινες ομάδες, έρμαια των πολιτικών εξελίξεων στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως διαφαίνεται σε πολλά άρθρα, επιστολές, αλλά και σε σύγχρονες αφηγήσεις που ακόμη και σήμερα αποκαλύπτουν τον αντίκτυπο εκείνων των αποφάσεων στο σύγχρονο συλλογικό υποσυνείδητο.

Παναγιωτόπουλος Διαμαντής

[A1 - 08.10.2022, Δίκη, 09.00]

Τα μινωικά νεκροταφεία και το τέλος της Παλαιοανακτορικής περιόδου

Μια από τις πιο δραματικές ρήξεις στην ιστορία του μινωικού πολιτισμού αφορά τη μετάβαση από την Παλαιοανακτορική στη Νεοανακτορική περίοδο, η οποία επέφερε μια σειρά από ρηξικέλευθες αλλαγές στη νησιωτική αυτή κοινωνία, μεταβάλλοντας έτσι σε καθοριστικό βαθμό τον χαρακτήρα και την πολιτική της γεωγραφία. Η εξασθένηση των παλαιοανακτορικών κέντρων της Φαιστού και των Μαλίων και η παράλληλη δυναμική εξέλιξη της Κνωσού, μια ιστορική εξέλιξη η οποία αποτέλεσε αντικείμενο πολλών πρόσφατων μελετών, φαίνεται πως βρίσκει εξήγηση σε ένα ιστορικό σενάριο που έχει γίνει πλέον αποδεκτό από την πλειοψηφία των αρχαιολόγων. Σύμφωνα με αυτό, το κνωσιακό ανάκτορο στο πλαίσιο της επεκτατικής του πολιτικής σε διάφορες περιοχές του νησιού αναδείχθηκε, αν όχι το μοναδικό, τότε τουλάχιστον το πιο ισχυρό πολιτικό κέντρο αυτής της περιόδου. Το τέλος της Παλαιοανακτορικής περιόδου συνδέεται ωστόσο και με μια άλλη ιστορική εξέλιξη, η οποία σε αντίθεση με το προαναφερθέν κνωσιακό «αφήγημα» παραμένει εξαιρετικά προβληματική στην ερμηνεία της: Σε διάφορες περιοχές του νησιού πολλά νεκροταφεία, τα οποία ήταν σε χρήση για πολλούς αιώνες, εγκαταλείπονται οριστικά, ακόμα και αν ορισμένα από αυτά βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση με οικιστικά κέντρα που εισήλθαν σε μια περίοδο αξιοσημείωτης πολιτισμικής άνθησης ακριβώς σε εκείνη τη χρονική περίοδο. Ο συντηρητισμός, ο οποίος χαρακτηρίζει διαχρονικά τις ταφικές πρακτικές και αντιλήψεις, αλλά και η ιδιαίτερη και πολυεπίπεδη σημασία που κατείχαν οι τόποι ταφής των νεκρών σε όλες τις προνεωτερικές κοινωνίες, κάνουν αυτήν την περίπτωση ιστορικής ασυνέχειας ακόμα πιο αινιγματική.

Η παρούσα συμβολή έχει ως στόχο να παρουσιάσει τα πιο σημαντικά αρχαιολογικά δεδομένα που σχετίζονται με την εγκατάλειψη τάφων και νεκροταφείων σε μια εποχή δραματικών αλλαγών στο νησί, ξεκινώντας

από τη Μεσαρά και τα Αστερούσια και περιλαμβάνοντας, σε ένα δεύτερο στάδιο, και άλλες περιοχές της κεντρικής και ανατολικής Κρήτης. Στη συνέχεια εξετάζει μια σειρά από πιθανές ερμηνείες, οι οποίες θα μπορούσαν να διασαφηνίσουν τα κίνητρα ή και την αναγκαιότητα της αποστασιοποίησης συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων από τους χώρους στους οποίους επί αιώνες (ή και επί μια ολόκληρη χιλιετία) θάβονταν οι νεκροί τους, αλλά και σμιλευόταν η συλλογική τους ταυτότητα μέσω της συμμετοχικής βίωσης σε ταφικές τελετουργίες.

Πανοπούλου Αγγελική

[B - 08.10.2022, Σελένα II, 17.20]

Ο λοιμός των ετών 1522-1524: Υγειονομικά μέτρα, κοινωνικές αντιδράσεις και παραβατική συμπεριφορά

Ο θανατηφόρος λοιμός των ετών 1522-1524, σε αντίθεση με εκείνον του 1592-1595, έχει ερευνηθεί ελάχιστα. Είναι γνωστό ότι έπληξε τον ευρύτερο νησιωτικό και ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο και για τον λόγο αυτόν χαρακτηρίστηκε ως «λοιμική νόσος παγκόσμιος». Δημοσίευτα έγγραφα που εντοπίστηκαν στο Αρχείο του Δούκα της Κρήτης, στη σειρά Bandi, τεκμηριώνουν πλήρως την εξάπλωσή του στην Κρήτη και ειδικότερα στον Χάνδακα, από τις απαρχές της εκδήλωσής του έως την ολοκλήρωση του κύκλου του.

Π

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα μέτρα που έλαβαν αρχικά οι τοπικές βενετικές αρχές για την πρόληψη της μετάδοσης της επιδημίας (έλεγχος των θαλάσσιων αφίξεων από τη Μεθώνη, την Κορώνη, τη Ρόδο και άλλες περιοχές που είχε εκδηλωθεί ο λοιμός, απαγόρευση της αποβίβασης εμπορών και ναυτικών προερχόμενων από τις παραπάνω περιοχές στο λιμάνι του Χάνδακα και σε οποιοδήποτε άλλο αγκυροβόλιο του νησιού, δήλωση από τους γιατρούς των ασθενών τους και των συμπτωμάτων που αυτοί είχαν, καθώς και από τους κατοίκους για τους ασθενείς που υπήρχαν στα σπίτια τους κ.ά.).

Στη συνέχεια, μελετάται η διαχείριση της επιδημίας από τις αρχές για την αποφυγή της διασποράς της και τον περιορισμό των κρουσμάτων (απομόνωση αρρώστων στα σπίτια τους, εύρυθμη λειτουργία των λοιμοκαθαρτηρίων και των τόπων διαμονής αρρώστων και πιθανών προσβεβλημένων, ασφαλής ενταφιασμός των νεκρών κ.ά.).

Η διερεύνηση των συγκεκριμένων αρχειακών πηγών, εκτός από την κρατική υγειονομική πολιτική, αποκαλύπτει τη συμπεριφορά των κατοίκων στη διάρκεια του λοιμού αλλά και την παραβατικότητα ορισμένων που εξέλαβαν την επιδημία ως ευκαιρία πλουτισμού.

Σημαντική πληροφόρηση παρέχει εκτενές έγγραφο, όπου καταγράφονται διεξοδικά οι οικογένειες που έφυγαν από τον Χάνδακα, προκειμένου να απομονωθούν στην ύπαιθρο αμέσως μετά την εκδήλωση των πρώτων κρουσμάτων. Από τη μελέτη του στοιχειοθετείται ο αριθμός, η κοινωνική προέλευση και η σύνθεση των οικογενειών που εγκατέλειψαν την πόλη και αποδεικνύεται ότι δεν επρόκειτο μόνο για ευγενείς, όπως μέχρι τώρα τονίζεται στην ιστοριογραφία, αλλά και πρόσωπα άλλων κοινωνικών στρωμάτων.

Πανοπούλου Αγγελική, Αναστασία Γ. Γιαγκάκη

[POSTER, B - 08.10.2022, 16.00]

«μία απλάδενα μαγιόλικη μπλάβη [...] ακόμι πηθάρια μεγάλα για καρπό οκτώ»: Βίοι κεραμικών και βίοι ανθρώπων της βενετοκρατούμενης Κρήτης

Στο ευρύτερο και ολοένα αναπτυσσόμενο ερευνητικό πεδίο του υλικού πολιτισμού των κοινωνιών του απώτερου ή πρόσφατου παρελθόντος τα ποικίλου είδους αντικείμενα αποτελούν μία από τις βασικές κατηγορίες τέχνηργων που έχει απασχολήσει επί μακρόν την ιστορική, αρχαιολογική και εθνογραφική έρευνα. Τα αντικείμενα του υλικού πολιτισμού της Κρήτης στη διάρκεια της βενετικής περιόδου περιλαμβάνουν τον κινητό εξοπλισμό, αγροτικό και αστικό, των ανθρώπων της συγκεκριμένης εποχής: οικιακά σκεύη, λευκά είδη, έπιπλα, έργα τέχνης, είδη ένδυσης και υπόδησης, κοσμήματα, αγροτικά και βιοτεχνικά εργαλεία. Η μελέτη τους έχει διεξαχθεί αποσπασματικά έως τώρα και με σκοπό πρωτίστως την ιστορική τεκμηρίωση ορισμένων μόνο ειδών και δευτερευόντως την κατανόηση της ορολογίας με την οποία μαρτυρούνται στις πηγές αντικείμενα της νεότερης εποχής.

Η έρευνα που διεξάγεται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών καταγράφει και μελετά τα γνωρίσματα του υλικού πολιτισμού της Κρήτης στη διάρκεια της Βενετοκρατίας (13ος-17ος αιώνας), όπως αυτά προκύπτουν από τα σχετικά αρχειακά τεκμήρια. Από το πλούσιο υλικό που έχει συγκεντρωθεί, αδημοσίευτο αλλά και δημοσιευμένο –απογραφές των εσωτερικών χώρων των σπιτιών, των εργαστηρίων και των μοναστηριών, προικοσύμφωνα, διαθήκες– σημαντικός όγκος αφορά τα καθημερινά είδη οικιακής, βιοτεχνικής και αγροτικής χρήσης και τα σχετικά εργαλεία, και ειδικότερα τα πήλινα αντικείμενα.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται οι βασικές κατηγορίες των κεραμικών που εντοπίζονται, στοιχεία που αντλούνται (άμεσα ή έμμεσα) ως προς την

κατασκευή, τη διακόσμηση, την προέλευση ή τη χρήση τους και πληροφορίες για τις περιόδους στις οποίες απαντούν. Επιχειρείται συσχέτιση με τους χώρους εντός Κρήτης, στους οποίους καταγράφονται τα εν λόγω αντικείμενα, αντλώντας στοιχεία για τη διάχυση και τη χρήση συγκεκριμένων κατηγοριών, αλλά και με μεμονωμένα πρόσωπα, ενώ διατυπώνονται παρατηρήσεις όχι μόνο για συγκεκριμένες όψεις της χρήσης της κεραμικής αλλά και για τη σύνδεσή της με τις ταυτότητες των ανθρώπων και με τη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων.

Πανουτσόπουλος Νίκος

[B&G - 09.10.2022, Σελένα Ι, 10.00]

Το Μεραμπέλο με βάση τα πρώτα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα (1650-1653): Συνέχειες και ασυνέχειες με τη Βενετοκρατία

Μία από τις πρώτες ενέργειες των Οθωμανών για την εδραίωση του ελέγχου τους σε μια νεοκατακτημένη επαρχία ήταν η διενέργεια φορολογικών απογραφών προκειμένου να καταγράψουν τα εκτιμώμενα εισοδήματα και να εντοπίσουν όλες τις πιθανές πηγές εσόδων στις αγροτικές και αστικές περιοχές της. Τα εισοδήματα αυτά, μόλις καταγράφονταν, μπορούσαν να διανεμηθούν ως τιμάρια σε στρατιωτικούς (askeri) στο πλαίσιο του τιμαριωτικού συστήματος εν είδει μισθού ή αποζημίωσης (dirlik), να αποδοθούν στο αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο (havass – i hūmayun), σε ευαγή ιδρύματα ως βακούφια (vakıf) ή στους ιδιοκτήτες τους ως ατομική ιδιοκτησία (mülk). Οι εντεταλμένοι για τις απογραφές αξιωματούχοι καταχωρούσαν τους ραγιάδες ως φορολογικά νοικοκυριά (χανέδες – hanē) στους οικισμούς όπου κατοικούσαν, υπολόγιζαν το εισόδημά τους και όριζαν τους φόρους που τους αναλογούσαν (με βάση το ισλαμικό και το σουλτανικό – εθιμικό δίκαιο). Τα αποτελέσματα των απογραφών καταχωρούνταν στα λεγόμενα φορολογικά κατάστιχα (tahrir defterleri), τα οποία διαιρούνταν σε δύο βασικές κατηγορίες: α) τα αναλυτικά κατάστιχα (defter – i mufassal), στα οποία καταγράφονταν όλα τα φορολογικά νοικοκυριά (hanē) στους οικισμούς μιας επαρχίας και ορίζονταν οι διάφορες κατηγορίες φόρων με βάση τη φοροδοτική ικανότητα των φορολογουμένων και τα εκτιμώμενα κέρδη από την παραγωγή. Στην αρχή του κατάστιχου ενσωματωνόταν και ο σχετικός φορολογικός κανονισμός (kanunname), β) τα συνοπτικά (icmal) που περιέγραφαν το σύστημα γαιοκτησίας (has, zeamets, timar, evkaf / διοικητικές – φορολογικές μονάδες) και διένειμαν τις καταγεγραμμένες πηγές εισοδημάτων στους δικαιούχους (τιμαριούχους, βακούφια ή το αυτοκρατορικό ταμείο). Όπως είναι κατανοητό τα οθωμανικά φορολογικά

κατάστιχα αποτελούν πολύτιμες αρχειακές πηγές για την οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (πληροφορίες για ονόματα και οικογενειακά δίκτυα των φορολογουμένων, την εθνοτική και θρησκευτική τους ταυτότητα, ενδεχόμενες μετακινήσεις πληθυσμών), την ιστορική γεωγραφία και δημογραφία (καταγραφή και εξέλιξη του οικιστικού δικτύου, υπολογισμός του πληθυσμού μιας επαρχίας), όπως και την οικονομία εν γένει (αγροτική παραγωγή, κτηνοτροφία, βιοτεχνία, εμπόριο).

Το 1650 ο Μεχμέτ Πασάς (Mehmed Paşa), μπεηλέρ μπης στα Χανιά (beyler beyi – διοικητής επαρχίας) και μετέπειτα defterdar (αξιωματούχος υπεύθυνος για τις οικονομικές υποθέσεις), μεσούντος του Κρητικού Πολέμου πραγματοποίησε δύο φορολογικές απογραφές, βάσει των οποίων εκπονήθηκαν δύο φορολογικά κατάστιχα, ένα περιληπτικό (icmal) και ένα αναλυτικό (mufassal – ΤΤ 820), τα οποία φυλάσσονται στο Οθωμανικό Αρχείο της Πρωθυπουργίας στην Κωνσταντινούπολη (Başbakanlık Osmanlı Arşivi/Istanbul). Στη συνέχεια το 1653 συντάχθηκε από τις κοινοτικές ή θρησκευτικές αρχές του χριστιανικού πληθυσμού της επαρχίας του Μεραμπέλου ένα φορολογικό κατάστιχο στα ελληνικά (ΚοΙ.85) για την καταβολή του κεφαλικού φόρου (cizye) και την κατανομή του ποσού στα μέλη των κοινοτήτων. Το κατάστιχο αυτό φυλάσσεται στα αρχεία της Εθνικής Βιβλιοθήκης Κυρίλλου και Μεθοδίου στη Σόφια και είναι αδημοσίευτο.

Η παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζει για πρώτη φορά τα αποτελέσματα της μελέτης του αναλυτικού καταστίχου που αφορά την επαρχία του Μεραμπέλου (ΤΤ 820) και του ελληνικού καταστίχου για τον κεφαλικό φόρο (ΚοΙ. 85). Τα κατάστιχα αυτά μας προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για την κοινωνία και την οικονομία του Μεραμπέλου κατά την αρχή της οθωμανικής κυριαρχίας. Μεταξύ άλλων θα μελετηθούν οισυνέχειες και οι ασυνέχειες με τη Βενετοκρατία ως προς τα εξής θέματα:

1. Εξέλιξη του οικιστικού δικτύου.
2. Ενδεχόμενες αυξομειώσεις του πληθυσμού του Μεραμπέλου, αξιοποιώντας και τις προηγούμενες βενετικές απογραφές, όπως και τα επόμενα οθωμανικά φορολογικά κατάστιχα (1670) – ιεροδικαστικά έγγραφα. Θρησκευτική του ταυτότητα (εξισλαμισμοί;).
3. Ο οικισμός του Αγίου Νικολάου (Καστέλλι Μεραμπέλου), τα παραγμένα πρώτα χρόνια του Κρητικού Πολέμου και πληροφορίες για τις μετακινήσεις του πληθυσμού του λόγω της καταστροφής του κάστρου του (1649). Ο ρόλος της Σπιναλόγκας.

4. Πληροφορίες για τους μεγαλύτερους οικισμούς της επαρχίας (Καινούργιο Χωριό – Νεάπολη / Κριτσά / Φουρνή), όπως για παράδειγμα ενορίες ή μετόχια.
5. Οι αλυκές στην Ελούντα, οι οποίες αναφέρονται ως «αλυκές της Σπιναλόγκας» (memlâha – i isprolonga).
6. Αγροτική παραγωγή.
7. Μικροϊστορία – ονόματα και οικογενειακά δίκτυα.

Παπαδάκη Ασπασία

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 17.00]

Χώρος και άνθρωποι αντιμέτωποι με την καταστροφή: Ο σεισμός του 1595 στη βενετική Κρήτη

Η Κρήτη στο πέρασμα των αιώνων δοκιμάστηκε από ποικίλες φυσικές καταστροφές που άφησαν το αποτύπωμά τους στους ανθρώπους, το οικιστικό περιβάλλον, τον πολιτισμό και τις θρησκευτικές εκδηλώσεις.

Σε αυτές τις καταστροφές ξεχωριστή θέση κατέχει η σεισμική δραστηριότητα του νησιού από τα προϊστορικά χρόνια έως τις μέρες μας, ενώ ιδιαίτερα καταστρεπτικοί σεισμοί σημειώθηκαν την εποχή της βενετικής κυριαρχίας, όπως εκείνοι των ετών 1303, 1508, 1549, 1595, 1630 κλπ. Από αυτούς αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης θα αποτελέσει ο σεισμός του 1595 λόγω του μεγέθους και των συνεπειών του σε ολόκληρη την Κρήτη, αλλά και επειδή προσφέρεται για τη μελέτη διαφόρων παραμέτρων.

Ειδικότερα θα εξεταστούν με βάση τις σωζόμενες αρχειακές μαρτυρίες η επίδραση που είχε το συγκλονιστικό αυτό γεγονός και το συνακόλουθο παλιρροϊκό κύμα στον πολεοδομικό ιστό των κρητικών πόλεων και οι καταστροφές που προκλήθηκαν σε δημόσια και ιδιωτικά κτήρια. Στον τομέα αυτόν θα αναδειχθούν ο ρόλος της βενετικής διοίκησης στην ανοικοδόμηση των πληγέντων κτισμάτων και ο αντίκτυπος στα δημόσια ταμεία και την οικονομική ζωή του τόπου.

Επίσης, θα επιχειρηθεί να αποτυπωθούν οι συμπεριφορές και οι συναισθηματικές αντιδράσεις των κατοίκων κατά τη διάρκεια του σεισμού, αλλά και αμέσως μετά το φοβερό αυτό γεγονός, καθώς και η σύνδεσή τους με την τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος μέσω ποικίλων θρησκευτικών εκδηλώσεων (λιτανειών, ευχαριστήριων ακολουθιών κ.ά.). Τέλος, θα ανιχνευθεί η επιρροή που είχε η σεισμική δόνηση του 1595 στα επίσημα τελετουργικά δρώμενα της Κρήτης με τη συμμετοχή Ελλήνων και Λατίνων.

Παπαδάκης Νικόλαος Α.

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 18.00]

Αρετούσα και Βραδαμάντη: Ανατροπές, ρήξεις και επαναστάσεις στη γυναικεία συμπεριφορά στον *Ερωτόκριτο* ως αντανάκλαση της επιρροής του *Μαινόμενου Ορλάνδου*

Η γυναικεία συμπεριφορά στον *Ερωτόκριτο*, συγκεκριμένα εκείνη της Αρετούσας, της κόρης του βασιλιά Ηράκλη και κεντρικής ηρωίδας της έμμετρης ερωτικής μυθιστορίας, μοιάζει παρεκκλίνουσα από τη δέουσα: Η υπάκουη κόρη, ερωτευμένη με τον Ερωτόκριτο, απορρίπτει την πρόταση του πατέρα της για γάμο με τον πρίγκιπα του Βυζαντίου, το ρηγόπουλο. Έτσι ανατρέπει την ιεραρχία, τον σεβασμό στις καθεστηκυίες παραδόσεις και έρχεται σε ρήξη με τους γονείς της. Η επανάσταση αυτή ενάντια στη θέληση του βασιλικού ζεύγους και τις ρητές εντολές του, οδηγεί την επαναστατημένη κόρη στη φυλακή, την καθιστά αποσυνάγωγη.

Κατά την άποψή μου, αυτή η συγκεκριμένη στάση της Αρετούσας και η αλλαγή της συμπεριφοράς, είναι επηρεασμένη από την αντίστοιχη της Βραδαμάντης (*Bradamante*), κεντρικής πρωταγωνίστριας στο ιταλικό έπος *Μαινόμενος Ορλάνδος* του Λουδοβίκου Αριόστου (*Ludovico Ariosto*, *Orlando Furioso*, 3η και οριστική έκδοση 1532), η οποία αντιδρά ανάλογα στο συνοικέσιο που προτείνει ο πατέρας της Άμονας (*Amone*) με το πριγκιπόπουλο του Βυζαντίου Λέοντα (*Leone*). Ωστόσο, θεωρώ ότι ο Κορνάρος πλάθει, με βάση το ιταλικό πρότυπό του, μια περισσότερο χειραφετημένη κόρη.

Η Αρετούσα του υπερβαίνει το ιταλικό πρότυπό της, καθώς και τις κοινωνικές συνήθειες, συμβάσεις, όπως επίσης και τα παθητικά πρότυπα συμπεριφοράς της γυναίκας στην ελληνική λογοτεχνική παραγωγή του μεταβυζαντινού κόσμου. Η ερωτευμένη βασιλοπούλα της Αθήνας δρα περισσότερο ως μια αμυδρή αντανάκλαση της Βραδαμάντης, ως ένα είδος Αμαζόνας και αυτή, ως μια ηρωική πολεμίστρια άλλης κοπής, πολεμώντας κυρίως σε ένα ρητορικό και ιδεολογικό επίπεδο, στη μάχη του έρωτα και στην απόρριψη μιας προκαθορισμένης μοίρας, όχι δηλαδή σε μια πραγματική μάχη, όπως οι ιταλίδες ομολόγές της.

Στην ανακοίνωσή μου θα συνδέσω την ελληνική με την ιταλική λογοτεχνική παραγωγή σε μια διακειμενική ανάγνωση που έχει ως σκοπό να αναδείξει το έργο του Κορνάρου και να φέρει στην επιφάνεια κάποιες από τις πολλές πτυχές αυτής της πολιτισμικής ώσμωσης που, κατά την άποψή μου, δεν έχουν φωτιστεί ακόμα επαρκώς, παρά την πρόωρη προσπάθεια ανίχνευσής τους ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού αι..τις εμβριθείς προσπάθειες σημαντικών λογίων, όπως ο

Παναγιώτης Βεργωτής, ο Στέφανος Ξανθουδίδης, ο Λίνος Πολίτης, ο Μανούσος Μανούσακας, ο Εμμανουήλ Κριαράς, ο Νικόλαος Παναγιωτάκης, ο Στυλιανός Αλεξίου, η Μάρθα Αποσκήτη, ο Ιωάννης Μαυρομάτης, ο Στέφανος Κακλαμάνης, και άλλοι σημαντικοί Κρητολόγοι.

Παπαδογιαννάκη Ελένη

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 12.00]

Ομηρικός ύμνος Εις Απόλλωνα: Κρητικός χώρος και ανατροπές

Ο ομηρικός ύμνος Εις Απόλλωνα αποτελεί ίσως τον πιο πολυσυζητημένο από τους σωζόμενους ομηρικούς ύμνους, επειδή θέτει μια πλειάδα θεμάτων και φιλολογικών ζητημάτων: ειδολογικά και ποιητολογικά ζητήματα, διάκριση επικού και λυρικού ποιήματος, λατρευτικά και θρησκευολογικά θέματα, πανελλήνια εμβέλεια λατρείας ενός θεού, παράσταση προφορικής ποίησης, ποιητικοί αγώνες. Ένα από τα θέματα που έχουν απασχολήσει την έρευνα αποτελεί και η παρουσία των κρητικών εμπόρων στο β' μέρος του ύμνου (το οποίο για κάποιους μελετητές πιθανόν να αποτελούσε έναν ξεχωριστό ύμνο), οι οποίοι κατ' εντολή του ίδιου του θεού Απόλλωνα αναλαμβάνουν τη διαχείριση του μαντείου των Δελφών άμα τη ιδρύσει του.

Π

Η παρουσία αυτή των Κρητικών έχει προκαλέσει ποικίλες και αντιφατικές ερμηνείες βασιζόμενες σε διαφορετικές οπτικές. Κάποιοι ερευνητές θεωρούν ότι δεν έχει και τόση σημασία η καταγωγή των εμπόρων, αλλά τονίζουν το γεγονός ότι ο θεός επιλέγει κάποιους θνητούς άνδρες και τους αναγκάζει να εγκαταλείψουν τον κοσμικό τους ρόλο και να αναλάβουν έναν ιερό ρόλο. Προς την ίδια κατεύθυνση άλλοι μελετητές τονίζουν ότι η επιλογή των κρητικών ναυτών συμβολίζει τη διάσταση ανάμεσα στην ανθρώπινη άγνοια και τη θεϊκή ιδιότητα. Έχει διατυπωθεί, επίσης, η άποψη ότι ο Απόλλωνας ήθελε να ορίσει ως υπεύθυνους του μαντείου του ανθρώπους από κάποιο μακρινό μέρος και μη προερχόμενους από την ευρύτερη περιοχή των Δελφών. Επιλέγει τους Κρητικούς, επειδή η Κρήτη βρίσκεται κάπου μακριά, εκτός ηπειρωτικής χώρας, και θα είναι οι πλέον κατάλληλοι ιερείς, επειδή δεν γνωρίζουν καθόλου το μέρος εκείνο. Οι περισσότερες προσεγγίσεις δεν εστιάζουν στην Κρήτη και τους κατοίκους της, αλλά θεωρούν τυχαία την αναφορά της ως σύμβολο για την ανθρώπινη ιδιότητα ή τη θνητότητα.

Η ανακοίνωση αυτή θα ασχοληθεί με την Κρήτη και τους Κρητικούς και θα επιχειρήσει μια άλλη ερμηνεία της παρουσίας τους. Η αναφορά της Κρήτης δεν μπορεί να είναι τυχαία, αν λάβουμε υπ' όψιν τους εκτενείς γεωγραφικούς καταλόγους και την πληθώρα των τοπωνυμίων που

απαντούν στον εν λόγω ύμνο. Ανάλογες αναφορές σε συγκεκριμένα τοπωνύμια υπάρχουν και σε άλλους ομηρικούς ύμνους, ωστόσο ο ύμνος στον Απόλλωνα βρίθκει τοπωνυμίων. Η πολιτική του ύμνου ήταν, κατά πάσα πιθανότητα, η πανελλήνια εμβέλεια του ύμνου με στόχο την καθιέρωση μιας πανελλήνιας λατρείας, απαλλαγμένης από τοπικισμούς και εντάσεις. Η λατρεία του Απόλλωνα στην Κρήτη είναι εδραιωμένη και μάλιστα ο παιάνας, το λατρευτικό τραγούδι προς τιμήν του Απόλλωνα, θεωρείται ότι είχε κρητική προέλευση. Υπό αυτό το πρίσμα η αναφορά της Κρήτης είναι πιθανό να συνδέεται με την κυρίαρχη θέση της λατρείας του Απόλλωνα στο νησί της Κρήτης και τη συμπερίληψή της στην πανελλήνια λατρεία του θεού. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι στον ύμνο εντάσσεται η λατρεία του Δελφίνιου Απόλλωνα, μια τοπική λατρεία στην Κρήτη, ως προστάτη των εφήβων. Η παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρήσει να παρουσιάσει μια άλλη προοπτική για τη λατρεία του Απόλλωνα στην Κρήτη, αξιοποιώντας λογοτεχνικά, ιστορικά και αρχαιολογικά στοιχεία, και να απαντήσει στο ερώτημα: Γιατί οι άνθρωποι, τους οποίους εμπιστεύεται ο Απόλλωνας για το μαντείο του, είναι Κρητικοί;

Παπαδοπούλου Βαρβάρα Ν., Χάρις Κ. Πόλκα

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 18.00]

Εικόνα του ζωγράφου Θ. Πουλάκη με θέμα τους Αγίους Πάντες και τη Μέλλουσα Κρίση στα Ιωάννινα

Η μεγάλων διαστάσεων εικόνα του ζωγράφου Θεοδώρου Πουλάκη που πρόκειται να παρουσιάσουμε στη μελέτη μας με θέμα τους Αγίους Πάντες και τη Μέλλουσα Κρίση δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή στην έρευνα. Βρίσκεται στον ναό των Ταξιαρχών στον οικισμό του Γραμμένου σε μικρή απόσταση από τα Ιωάννινα. Πρόκειται για ένα θαυμάσιο ενυπόγραφο έργο του Θ. Πουλάκη που εντυπωσιάζει για την πρωτοτυπία και την πολυσημία των θεμάτων του, την ποικιλία και την πυκνότητα των σκηνών, το πλήθος των μορφών που το απαρτίζουν και τις πολύστιχες επιγραφές που το υπομνηματίζουν. Τα ανωτέρω στοιχεία συνάμα με την εναρμόνιση των χρωμάτων και τη μικρογραφική επιτηδειότητα με την οποία αποδόθηκαν τα παριστανόμενα πρόσωπα τεκμαίρουν την καλλιτεχνική δεινότητα του ζωγράφου της εικόνας και ταυτόχρονα υποδεικνύουν τον παρεμβατικό ρόλο που διαδραμάτισε ο παραγγελιοδότης της για την κατασκευή της.

Στην εικόνα αυτή του Πουλάκη γίνεται ένα «παίγνιο» μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου. Ο καλλιτέχνης δημιουργεί μια ρήξη με το παρελθόν, αφού μεταπλάθει τα παραδεδομένα εικονογραφικά πρότυπα

προκειμένου να εισαγάγει νέα στοιχεία, τα οποία αντικατοπτρίζουν θεολογικά και φιλοσοφικά ζητήματα που απασχολούσαν πνευματικούς κύκλους της εποχής του.

Στην ανακοίνωσή μας θα γίνει μια σύντομη περιγραφή του συγκεκριμένου έργου, κυρίως όμως θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε ότι η εικόνα αυτή ταυτίζεται με το έως πρόσφατα χαμένο ομόθεμο έργο του καλλιτέχνη που βρισκόταν στη μονή της Ελεούσας στο Νησί της λίμνης των Ιωαννίνων. Επιπλέον, θα αναφερθούμε εκτενώς στους λόγους που μας οδήγησαν να συνδέσουμε την εικόνα μας με το έργο των Αγίων Πάντων, το οποίο μνημονεύεται εκτενώς στην πρώτη διαθήκη του Θ. Πουλάκη που συντάχθηκε το 1664 στην Κέρκυρα. Παράλληλα, θα γίνει αναφορά στον παραγγελιοδότη της εικόνας που κατά την άποψή μας είναι ο Στέφανος Τζηγαράς, μια λόγια μορφή που καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια των Ιωαννίνων. Τέλος, γίνεται μικρή αναφορά στα υπόλοιπα έργα του Πουλάκη που βρίσκονται στην Ήπειρο, μέσα από τα οποία προσπαθούμε να ανιχνεύσουμε τις σχέσεις που είχε ο ζωγράφος με άλλους Ηπειρώτες εγκατεστημένους στη Βενετία και την Κέρκυρα.

Παπαδοπούλου Ελένη

[A1 - 08.10.2022, Δίκητη, 20.00]

π

Τα χρόνια της κρίσης: Συνέχειες και ασυνέχειες στη δυτική Κρήτη γύρω στο 1200 π.Χ.

Οι αρχαιολογικές έρευνες που συστηματοποιήθηκαν στη δυτική Κρήτη κυρίως από το τέλος του 1960 και εντατικοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν φέρει στο φως αξιόλογα στοιχεία για την πυκνότητα των εγκαταστάσεων και τον χαρακτήρα της κατοίκησης σε αυτό το τμήμα του νησιού, γύρω στο 1200 π.Χ. Ορισμένες από τις θέσεις αυτές έχουν ανασκαφεί επαρκώς, ενώ για άλλες αντλούνται στοιχεία από τις επιφανειακές έρευνες που διενεργήθηκαν.

Η σταδιακή αποδυνάμωση οικιστικών κέντρων που παρατηρείται ήδη από το μέσο του 13ου αιώνα π.Χ. χαρακτηρίζεται τις επόμενες δεκαετίες από δραστικές αλλαγές και ασυνέχειες στη μορφή της κατοίκησης, συχνά με την εγκατάλειψη, των πεδινών ή παράκτιων, εύκολα προσβάσιμων θέσεων, και την ίδρυση νέων σε πιο δυσπρόσιτες περιοχές με υψηλότερο υψόμετρο. Οι συγκεκριμένες, βέβαια, τάσεις δεν ήταν μεμονωμένες, αλλά εντάσσονταν μέσα στις γενικότερες μετακινήσεις πληθυσμών, την καταστροφή των μυκηναϊκών κέντρων και τις ανακατατάξεις που συνέβησαν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο πριν από το μέσο του 12ου αιώνα π.Χ.

Εξετάζοντας παράλληλα τα δεδομένα που προκύπτουν από τα νεκροταφεία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, επιβεβαιώνονται οι ρήξεις και οι ασυνέχειες συγκριτικά με τις προηγούμενες περιόδους, χωρίς όμως να εκλείπουν εντελώς σημεία συνέχισης και αναφορών στο παρελθόν. Αν και τα διαθέσιμα ταφικά ευρήματα είναι πολύ περιορισμένα, ωστόσο από το τέλος της ΥΜΙΙΒ, και ειδικότερα κατά τη διάρκεια της ΥΜΙΙΓ περιόδου, η εικόνα των ταφικών θέσεων φαίνεται να έχει τροποποιηθεί σημαντικά.

Στο πλαίσιο αυτό θα γίνει ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων εκείνων που συνδέονται με το ζήτημα των ρήξεων και των συνεχειών, οι οποίες εντοπίζονται στη μορφή της κατοίκησης στη δυτική Κρήτη κατά τις δεκαετίες γύρω από το 1200 π.Χ.

Παπάζογλου Ιωάννα-Ειρήνη

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 18.20]

Κληρονομίες του «ενετικού» παρελθόντος: Η αμφίσημη διαχείρισή τους από το κράτος. Το παράδειγμα της αναστήλωσης του καθολικού της Μονής Αγίου Πέτρου των Δομινικανών στην πόλη του Ηρακλείου

Η σύγχρονη ανθρωπολογική θεωρία (Kopytoff 1986), τελευταία δε και η αρχαιολογική επιστήμη στο πλαίσιο της μεταδιαδικαστικής στροφής (Hodder 2002 [1986]), προτάσσουν τη θέση ότι τα αρχαιολογικά μνημεία δεν συνιστούν αγκυροβολημένα στατικά και βουβά απολιθώματα του παρελθόντος αλλά αποτελούν ισχυρές πολιτικές εκφράσεις του υλικού πολιτισμού, εφόσον γίνονται αντικείμενο ιδιοποίησης και διεκδίκησης από ατομικά και συλλογικά υποκείμενα κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης των ταυτοτήτων και των «τόπων» (places) (βλ. Χαμηλάκης 2010). Ταυτόχρονα στη σύγχρονη διεπιστημονική βιβλιογραφία υποστηρίζεται (Herzfeld 1991· Καυτατζόγλου 2001) ότι και η μνημειοποίηση (monumentalisation) ως πρακτική που ασκείται από το κράτος (όπως για παράδειγμα οι πρακτικές της αναστήλωσης, οι περιορισμοί στις παρεμβάσεις, στη χρήση, η οριοθέτηση του χώρου από τις τετριμμένες καθημερινές χρήσεις κ.ά.) με σκοπό την προστασία και την ανάδειξη των αρχαιολογικών μνημείων ως «δημόσια αγαθά» δεν είναι άκαμπτη απέναντι στις απαιτήσεις των ιδιωτικών συμφερόντων και στη σφαίρα του «καθημερινού χρόνου και πράττειν». Η μέχρι και σήμερα πρωτοπόρα μελέτη για υλικό πολιτισμό παρελθόντος, όπως αυτόν στην Κρήτη, του αμερικανού ανθρωπολόγου Μ. Herzfeld *A place in History; Social and monumental time in a Cretan town* (1991) προσφέρει ένα υποδειγματικό θεωρητικό πλαίσιο στο να προσεγγίσουμε την έννοια μνημειοποίησης ως μια εύκαμπτη κοινωνική πρακτική «socialpractice» (Herzfeld 1991) που έχει χαρακτήρα ρευστό. Ο

ίδιος, εκκινώντας τη μακροχρόνια επιτόπια ερεύνα στις αρχές τις δεκαετίας 1970 στην πόλη του Ρεθύμνου, εικονογραφεί μια σειρά αντινομίες, ρήξεις, ασυνέχειες αλλά και αμφισημίες που ενέχει η γραφειοκρατική διαδικασία της μουσειοποίησης/μνημειοποίησης ενός ζωτικού χώρου για την τοπική κοινωνία και τους κατοίκους, όπως είναι η «Παλιά Πόλη» του Ρεθύμνου. Η διατήρηση της ενετικής φυσιογνωμίας της πόλης του Ρεθύμνου εικονογραφεί και τον πολιτισμικό дуΐσμό που διέπει τη νεοελληνική συνείδηση και διαπλέκεται με τη συζήτηση «περί ταυτοτήτων».

Εκκινώντας από την παραπάνω προβληματική, ως σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης τίθεται η ανασυγκρότηση διά μέσω της παραπάνω θεωρητικής προοπτικής της περίπτωσης της αναστήλωσης του καθολικού της Μονής Αγίου Πέτρου των Δομινικανών, η οποία και εδράζεται στο βόρειο παραλιακό μέτωπο του Ηράκλειου. Η περίοδος που καλύπτει το ερευνητικό μας εγχείρημα εστιάζει στις αρχές τις δεκαετίας του 1990. Κύριο ερευνητικό μας ερώτημα είναι το εξής: Πώς η πρακτική της μνημειοποίησης μπορεί να καταστήσει έναν χώρο, όπως τη Μονή του Αγίου Πέτρου των Δομινικανών, σε μια αρένα ή τόπο (place) σύγκρουσης ανάμεσα στον εθνικό κρατικό φορέα και σε τοπικούς θεσμούς (π.χ τοπική Εκκλησία, Δήμος, Τ.Ε.Ε/Τ.Α.Κ. κ.ά.); Μπορεί η αναστήλωση ή όχι να γίνει αφορμή για την παραγωγή εντόπιου λόγου (με επίκεντρο δηλαδή την εντοπιότητα), όπου και οι έννοιες όπως «παρελθόν», «ιστορία» και «παράδοση» να διαπλέκονται με την έννοια της «ταυτότητας»; Η εργασία υιοθετεί μια διεπιστημονική προοπτική (ανθρωπολογία, αρχαιολογία), ενώ για την τεκμηρίωση του ερευνητικού ερωτήματος αντλείται υλικό από μαρτυρίες του έντυπου τοπικού τύπου, αρχειακό υλικό από την Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων Ηρακλείου, καθώς και από προφορικές μαρτυρίες. Εκ πρώτης όψεως το θέμα έχει να κάνει με έναν «μικρό τόπο», ένα μνημείο στην τότε επαρχιακή πόλη του Ηρακλείου, που όμως προκύπτουν «μεγάλα ζητήματα» με κομβικό αυτό της αναστήλωσης, που εικονογραφεί τις αντιφάσεις και τις αγκυλώσεις της ελληνικής κοινωνίας, καθώς αυτή επαναδιαπραγματεύεται το παρελθόν της.

Παπακωνσταντίνου Θωμάς, Χαράλαμπος Μπαμπούνης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 11.20]

Κυβέρνηση στα όρια της αντισυνταγματικότητας κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1900-1903);

Η πολιτική του Πρίγκιπα Γεωργίου, η οποία κατά τον τέταρτο χρόνο της Κρητικής Πολιτείας, το 1902, βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη, οδηγούσε αργά

αλλά σταθερά στην Επανάσταση στο Θέρισο. Ποια μέτρα του Ύπατου Αρμοστή χαρακτηρίζονται αυταρχικά και στα όρια ή εκτός των ορίων της συνταγματικής νομιμότητας; Ποιες ουσιώδεις διατάξεις του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας παραβιάζονται από την εκτελεστική εξουσία, τα μέλη της οποίας αποτελούσαν προσωπική του επιλογή; Η υπονόμηση της ελευθεροτυπίας και η αστυνομική διαταγή με θέμα «Πρόληψη αιματηρών εκδικήσεων ή συγκρούσεων μεταξύ οικογενειών ή προσώπων, λόγω παλαιών εγκλημάτων ή γενικά μίσους», αποκαλύπτουν στον βαθμό που τους αναλογεί τις μεταβολές στη διακυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας.

Πώς όμως εξασφαλιζόταν η ελευθεροτυπία στην Κρητική Πολιτεία; Ο περιορισμός της αποτελούσε ίσως ένα αξιοσημείωτο για τη συνέχιση της πορείας προς την Ένωση πρόβλημα, αφού οποιαδήποτε παραβίαση της έντυπης έκφρασης γνώμης συνιστούσε θεσμική προσβολή προς το Σύνταγμα που την κατοχύρωνε με συγκεκριμένο άρθρο. Στην ανακοίνωσή μας γίνεται λεπτομερής αναφορά στους λόγους της κατάσχεσης, της ανάκλησης και της παύσης χορήγησης αδειών για την έκδοση εφημερίδων. Η τακτική της κωλυσιεργίας αλλά και η επιβολή ποινών δεν εφαρμόστηκαν επί ίσοις όροις σε όλες τις εφημερίδες.

Με την αστυνομική διαταγή της 14ης Μαρτίου 1902, απαγορεύονταν οι μετακινήσεις των πολιτών σε συγκεκριμένα μέρη της Νήσου, αναγκάζοντάς τους σε περίπτωση εργασίας ή έκτακτης ανάγκης να ζητούν ειδική άδεια από διοικητική ή αστυνομική αρχή, έχοντας, μάλιστα, προειδοποιηθεί για σύλληψη χωρίς δικαστικό ένταλμα σε περίπτωση παραβίασής της, κάτι που μάλλον άγγιζε την αντισυνταγματικότητα. Γιατί ο τύπος χαρακτηρίζει την αστυνομική εντολή ως ένα είδος ανεπίσημου και ακήρυχτου στρατιωτικού νόμου χωρίς καν χρονικό όριο επιβολής; Ο περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας των πολιτών μπορούσε να θεσπιστεί μόνο διά του νόμου και όχι με απλές αστυνομικές διαταγές. Ήταν όμως αυτή η πρώτη φορά που η εκτελεστική εξουσία και ο Πρίγκιπας Γεώργιος προσπάθησαν να επιβάλουν αστυνομική επιτήρηση σε πολίτες που υποπεύονταν για διατάραξη της κοινής ασφάλειας; Με ποια επιχειρήματα προσπάθησε να στηρίξει ένα νομοσχέδιο με διοικητικά μέτρα για την πρόληψη και αποτροπή αδικημάτων ο Σύμβουλός του επί των Εσωτερικών Μανούσος Κούνδουρος; Πώς και από ποιον απορρίφθηκαν, με αποτέλεσμα να μην προχωρήσει αυτό το νομοσχέδιο που επί της ουσίας υποκαθιστούσε τη δικαστική εξουσία από τη διοικητική; Ποιες θα ήταν οι συνέπειες του συγκεκριμένου νομοσχεδίου, το οποίο είχε στηριχθεί σε ομόλογους γαλλικούς νόμους που είχε

χρησιμοποιήσει ως πρότυπο ο αρμόδιος Σύμβουλος των Εσωτερικών, αν είχε γίνει, τελικά, νόμος;

Για τις ανάγκες της ανακοίνωσης αυτής έγινε ειδική έρευνα στον τύπο στην κατεύθυνση της αναπαράστασης των γεγονότων της συγκεκριμένης περιόδου. Σε αυτό το πλαίσιο, όσα αναφέρονται στον τύπο που εκδιδόνταν στον νομό Χανίων κατά την περίοδο 1902-1903 συνιστούν διάθλαση ή αντανάκλαση της κοινωνικής γνώμης και νοοτροπίας. Ως ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του ιστορικοερμηνευτικού προτύπου.

Παππάς Ιωάννης, Λεωνίδας Βοκοτόπουλος

[A1 - 08.10.2022, Δίκη, 12.20]

«τον δε τροχόν γαίας τε καμίνου τ' έκγονον εύρε...» Το κεραμικό εργαστήριο στο Κόκκινο Φρούδι Ζάκρου

Η ανασκαφή της θέσης Κόκκινο Φρούδι Ζάκρου στο πλαίσιο των εργασιών του ερευνητικού προγράμματος «Μινωικοί Δρόμοι» αποκάλυψε ένα κτήριο μεγαλιθικής δόμησης με πρόσκτισμα και υπαίθρια άνδρηρα ή αυλές στον περίγυρό του, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του οποίου έγκειται στο ότι κατά την ύστερη Νεοανακτορική εποχή χρησιμοποιήθηκε ως κεραμικό εργαστήριο. Αυτό διέθετε τρεις τουλάχιστον κλιβάνους, ο ένας εκ των οποίων ήταν προγενέστερος των υπολοίπων, ενώ στον εξοπλισμό του περιλαμβάνονταν δέκα δίσκοι κεραμικού τροχού. Ο ικανός αριθμός των τελευταίων συνηγορεί ίσως στη συνύπαρξη διαφορετικών κεραμικών ή σε μια λειτουργία του εργαστηρίου επί μακρώ. Σε κάθε περίπτωση, το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τη μελέτη της τυπολογίας των συγκεκριμένων εργαλείων. Η τοποθέτηση του εργαστηρίου στην ενδοχώρα του αστικού και ανακτορικού κέντρου της Ζάκρου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς συνάδει με τις γενικότερες ενδείξεις για μια χωρική διασπορά της κεραμικής παραγωγής – υποδεικνύει δηλαδή την ύπαρξη πολλών, μικρών τέτοιων εγκαταστάσεων.

Τα προκαταρκτικά πορίσματα της έρευνας παρουσιάστηκαν στο Η' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο και δημοσιεύθηκαν στα σχετικά πρακτικά. Έκτοτε, η μελέτη των ευρημάτων προσέθεσε νέα στοιχεία, συγκροτώντας μια περισσότερο λεπτομερή εικόνα της θέσης. Η παρούσα ανακοίνωση αποσκοπεί στην παρουσίαση των νέων δεδομένων για τον εργαλειολογικό εξοπλισμό και τον χαρακτήρα του εργαστηρίου, που φαίνεται ότι παρήγαγε κατά κύριο λόγο χρηστική κεραμική –ήταν δηλαδή στραμμένο στην ικανοποίηση των αναγκών των διάσπαρτων αγροτικών εγκαταστάσεων της περιοχής. Παράλληλα, θα προσδιοριστεί ο ακριβής

χρονικός ορίζοντας της λειτουργίας του εργαστηρίου. Τέλος, θα εξεταστεί η μορφολογία των κλιβάνων. Από αυτή την άποψη, η παρουσία κλιβάνων διαφορετικών τύπων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς εμπλουτίζει με νέα δεδομένα το ζήτημα των αλλαγών της μορφής των κλιβάνων στην Κρήτη κατά τη Νεοανακτορική εποχή.

Παπιομίτογλου Απόστολος

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 13.00]

Στάσεις, επαναστάσεις και εσωτερικές αντιδικίες: Οι επεμβάσεις των Πτολεμαίων στις διαμάχες των κρητικών πόλεων και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση των κρητο-αιγυπτιακών σχέσεων

Οι σχέσεις ανάμεσα στις πόλεις της ελληνιστικής Κρήτης προσδιορίζονται από μια εύθραυστη ισορροπία, η οποία συχνά διαταράσσεται από τις εμφύλιες συγκρούσεις των κρητικών πόλεων, αλλά και από τη συνεχή μεταβολή των συμμαχιών και των συνεργασιών που λαμβάνουν χώρα ανάμεσά τους. Από την άλλη η συμμετοχή της Κρήτης στον στίβο της διεθνούς εξωτερικής πολιτικής των ελληνιστικών χρόνων προσέδρασε το ενδιαφέρον των νεοσύστατων ελληνιστικών βασιλείων, με πρώτο και κύριο αυτό της Αιγύπτου των Πτολεμαίων, οι οποίοι, επιδιώκοντας να ισχυροποιήσουν την ηγεμονική τους θέση εντός του συστήματος των πρωταγωνιστών του ελληνιστικού κόσμου, επεμβαίνουν σε αυτές τις διαμάχες.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι οι μονάρχες της δυναστείας των Λαγιδών είχαν σοβαρούς λόγους να αναμειχθούν στις διαμάχες για τον έλεγχο της Κρήτης ώστε να πετύχουν την όσο το δυνατόν καλύτερη παγίωση των θέσεών τους στον χώρο του Αιγαίου. Αν οι Πτολεμαίοι, λοιπόν, έθεταν υπό την επιρροή τους την Κρήτη, τότε θα ισχυροποιούσαν τη θέση τους στο Αιγαίο και θα μπορούσαν να ελέγχουν τις επικοινωνίες με τον ελληνικό ηπειρωτικό κόσμο και τις ενέργειες των πειρατών του Ταινάρου, της ίδιας της Κρήτης και της Μ. Ασίας, οι οποίοι συχνά διαδραμάτιζαν αποφασιστικό ρόλο στην πορεία των γεγονότων της ανατολικής Μεσογείου. Οι Πτολεμαίοι επεδίωκαν τη ναυτική υπεροχή στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και αν έφερναν εις πέρας τον στόχο τους –την ενδυνάμωση της επιρροής τους στην Κρήτη–, θα είχαν καταφέρει τη δημιουργία ενός ισχυρού, φυσικού και θαλάσσιου προγεφυρώματος για την υπεράσπιση του κεντρικού κορμού του κράτους και των συμφερόντων τους, της ίδιας της Αιγύπτου.

Στόχος της παρουσίασης είναι να αναδείξει το σύνολο των επιγραφικών ντοκουμέντων που μαρτυρούν τον επεμβατικό ρόλο των Λαγιδών στην

εξομάλυνση των έκρυθμων καταστάσεων που ταλάνιζαν τις πόλεις της Κρήτης, όπως είναι οι στάσεις, οι επαναστάσεις και εν γένει οι εσωτερικές αντιδικίες. Η επιτυχία μιας τέτοιας εξωτερικής πολιτικής εξυπηρέτησε αναμφισβήτητα όχι μόνο τις ίδιες τις πόλεις αλλά και τα φιλόδοξα σχέδια των Πτολεμαίων, οι οποίοι εν τέλει είχαν υιοθετήσει μια πολιτική δημιουργίας αγαθών σχέσεων και φιλίας με αρκετές κρητικές πόλεις σε όλες τις περιοχές του νησιού, σε αντίθεση με άλλες ξένες δυνάμεις που είχαν καλλιεργήσει φιλικές σχέσεις με ορισμένες μόνο πόλεις της Κρήτης. Τα συμπεράσματα αυτά αντικατοπτρίζονται ανάγλυφα όχι μόνο στους επαίνους και τις τιμές που απέσπασαν οι ηγεμόνες και οι απεσταλμένοι τους στα τιμητικά ψηφίσματα των κρητικών πόλεων, αλλά και στα αρχαιολογικά και νομισματικά τεκμήρια που αναδεικνύουν πλέον την πολιτισμική ώσμωση που κυριάρχησε στις κρητο-αιγυπτιακές σχέσεις.

Παπουτσάκης Εμμανουήλ

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 18.40]

Η ρωμαϊκή κεραμική από τον Τομέα Ι της αστικής έπαυλης στο οικόπεδο του Κέντρου Υγείας στην Κίσαμο: μια πρώτη προσέγγιση

Π

Η αρχαία Κίσαμος βρίσκεται βορειοδυτικά της περιφερειακής ενότητας Χανίων κάτω από τη νέα κωμόπολη. Στα υστεροκλασικά και ελληνιστικά χρόνια αποτελούσε επίγειο της Πολυρρήνιας. Η ρωμαϊκή κατάκτηση του νησιού το 67/66 π.Χ. άλλαξε άρδην την εικόνα της Κισάμου, καθώς η πόλη χτίστηκε ξανά τον 1ο αι. μ.Χ. και το λιμάνι της απέκτησε σημαίνουσα σημασία για τη μεταφορά των προϊόντων και όχι μόνο.

Η ανάπτυξη της πόλης επιβεβαιώνεται από την οικοδόμηση «αστικών επαύλεων», πολλές φορές με δάπεδα επενδεδυμένα με ψηφιδωτά. Ενδεικτικότερο παράδειγμα αποτελεί η ανακάλυψη της «αστικής έπαυλης» στο οικόπεδο του Κέντρου Υγείας. Η πόλη ισοπεδώθηκε με τον ισχυρό σεισμό του 365 μ.Χ., που συντάρaxε όχι μόνο την Κρήτη αλλά και άλλες περιοχές της Μεσογείου.

Το 1984 ξεκίνησε η ανασκαφική διερεύνηση από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, υπό την επίβλεψη της αρχαιολόγου κ. Μαρκουλάκη, στο οικόπεδο που προοριζόταν για την ανέγερση του Κέντρου Υγείας. Οι πολύχρονες ανασκαφές στο μέρος αποκάλυψαν μεγάλο τμήμα της «αστικής έπαυλης», περίπου 1.800τ.μ., φέρνοντας στο φως ψηφιδωτά, αγάλματα, νομίσματα, κεραμική κ.ά.

Το τμήμα του υλικού που θα παρουσιαστεί είναι η ρωμαϊκή κεραμική από το εν λόγω οικόπεδο, η οποία αποτελεί μέρος της εν εξελίξει διδακτορικής διατριβής μου.

Σκοπός της παρουσίασης είναι η ανάδειξη για πρώτη φορά των εκάστοτε λειτουργικών κατηγοριών της ρωμαϊκής κεραμικής μέσω της δειγματοληπτικής παρουσίασης των χαρακτηριστικότερων οστράκων, που αποκαλύφθηκαν στον «τομέα Ι» της «αστικής έπαυλης» στο οικοπέδο του Κέντρου Υγείας Κισάμου. Συγκεκριμένα έχει εντοπιστεί επιτραπέζια κεραμική, όπως η ιταλική terra sigillata, η ερυθροβαφής κεραμική από τη Βόρεια Αφρική κ.ά., καθώς και ακόσμητα αγγεία. Εκτός από την επιτραπέζια κεραμική έχουν αποκαλυφθεί μαγειρικά αγγεία, αμφορείς και αγγεία για φωτισμό, για αγροτικές δραστηριότητες και για αποθηκευτική χρήση.

Η παρουσίαση της ρωμαϊκής κεραμικής θα αναδείξει όλο το φάσμα των λειτουργιών μιας κατοικίας παρουσιάζοντας εκφάνσεις του ιδιωτικού βίου, ενώ παράλληλα θα δώσει τη δυνατότητα προβολής ενός υλικού που χρονολογείται πριν τον σεισμό του 365 μ.Χ.

Πασχάλης Μιχαήλ

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 11.20]

Νοσταλγία για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην *Amorosa fede* του Antonio Pandimo; Το νόημα του «greco impero»

Το 1878 ο Κωνσταντίνος Σάθας εισηγήθηκε μιαν αλληγορική, πατριωτική ανάγνωση του ποιμενικού δράματος («τραγικωμωδίας») *L' amorosa fede*, που συνέθεσε το 1619, για τους γάμους της Καλλέργας Καλλέργη και του Francesco Querini, και τύπωσε το 1620 στη Βενετία ο Ρεθυμνιώτης στην καταγωγή Antonio Pandimo (Αντώνιος Πάντιμος< Πάνδημος). Ειδικότερα, ισχυρίστηκε ότι το έργο προωθούσε το αίτημα της απελευθέρωσης της Κρήτης από τη βενετική κυριαρχία και γενικότερα της απελευθέρωσης του ελληνικού έθνους, υπό το μυθικό ένδυμα της απαλλαγής των κατοίκων της Ίδης από την καταβολή του φόρου αίματος των επτά παρθένων στον βασιλιά της Κνωσού, οι οποίες προορίζονταν ως βορά του Μινώταυρου. Την ερμηνεία αυτή απέρριψε το 1986 η Μάρθα Αποσκίτη. Υποστήριξε όμως ότι ένα σημείο του Α' χορικού («forse un dì sia che le battaglie e l'armi / ch' hor ne l' altrui difesa / per la nemica offesa / nel campo appresta bellicosa») αποτελεί έκφραση διαμαρτυρίας για τις στρατολογήσεις που η Βενετία επέβαλλε τα χρόνια αυτά τόσο στους χωρικούς όσο και στους Βενετούς και Κρητικούς ευγενείς, και επίσης ότι το δράμα αποτυπώνει γενικότερα «τις φιλελεύθερες φιλολογικές ιδέες της εποχής». Αργότερα ο Alfred Vincent (2011), συνδυάζοντας και εμβαθύνοντας τις απόψεις της Μάρθας Αποσκίτη και της Rosemary Bancroft-Marcus (1991), εντόπισε στο έργο «μια διαμαρτυρία για τις

υπέρογκες απαιτήσεις του Χάνδακα – Κνωσού (άρα της Βενετίας) και «μια έκκληση, έστω και αόριστη, για περισσότερη αυτονομία»· και συνέδεσε τα μηνύματα αυτά «με έναν τρόπο σκέψης που χαρακτηρίζει μέλη της ανώτερης φεουδαρχίας» της Κρήτης, ο οποίος «παραπέμπει πιθανώς σε ένα αόριστο και φευγαλέο όραμα μιας νέας, ελληνολατινικής εκδοχής της παλαιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, του «greco impero».

Στη βιογραφία του Antonio Pandimo δεν υπάρχει κάτι που να στηρίζει τις παραπάνω ερμηνείες –ο Σάθας βασίστηκε αποκλειστικά στο οικοδόμημα με τον αναγεννώμενο Φοίνικα, τον οποίο συνέδεσε (περιοριστικά) με την ιδέα της αναγέννησης του έθνους. Πηγάζουν κυρίως από δύο στοιχεία: α) την αποσπασματική ανάγνωση του δράματος, η οποία δεν λαμβάνει υπόψιν τις πτυχές εκείνες που τις περιπλέκουν ή τις ακυρώνουν, β) τη βυζαντινή καταγωγή των Καλλέργηδων — στη σελίδα τίτλου εμφανίζεται το οικοδόμημα του Ιωάννη Καλλέργη, με τον δικέφαλο αετό, τον σταυρό και το μότο «Εν τούτω νίκα».

Η ανακοίνωση επισημαίνει ότι, για την καλύτερη κατανόηση των «μηνυμάτων» του ποιήματος, απαιτείται να συνεκτιμήσουμε δύο παραμέτρους: α) τον ιδεολογικό μύθο της Χρυσής Εποχής και στα δύο σκέλη του (ακμή / έκπτωση – παρακμή), που βρίσκεται στη λογοτεχνική αφετηρία του δράματος (Guarini, *Il pastor fido*), και β) το εγχώριο ιδεολόγημα της αναγέννησης της Κρήτης ως αναβίωσης της Αρχαίας Ελλάδας, που προώθησε η Ακαδημία του Χάνδακα και η ποιητική παραγωγή των μελών της: αυτή ακριβώς είναι η «ελληνική αυτοκρατορία» («greco impero»), την οποία υπαινίσσεται το εγκωμιαστικό σονέτο του Giovanni Antonio Cavalli, και όχι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Πατεδάκης Μανόλης Σ.

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 09.20]

Σκέψεις για πιθανές «επαναστατικές» αποτυπώσεις σε τοιχογραφημένους ναούς της Βενετοκρατίας στην Κρήτη

Στους ναούς της κρητικής υπαίθρου κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας μπορεί κανείς να παρακολουθήσει πλήθος από ενδείξεις για τη σχέση ανάμεσα στους ορθοδόξους κατοίκους του νησιού και την επικυριαρχία της Γαληνοτάτης· θα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ειδικά κατά τις πιο ταραγμένες περιόδους έντασης ή και επαναστάσεων, να εντοπίσει κανείς, τοπικά και χρονολογικά, τυχόν μαρτυρίες που αποτυπώνουν περισσότερο άμεσα ή συγκεκαλυμμένα την ατμόσφαιρα των αιώνων (κυρίως του 14ου και του 15ου) που περιέχουν τα περισσότερα ανάμεσα σε τέτοια γεγονότα. Εκτός από την επίσης πολυπληθή κατηγορία των εγγράφων στα

βενετικά αρχεία και τις λιγοστές βιβλιακές πηγές, πολύτιμο και ξεχωριστό αλλά λιγότερο αξιοποιήσιμο *in situ* μάρτυρα εντός του νησιού της Κρήτης αποτελούν ακριβώς οι τοιχογραφημένοι ναοί, με τις επιπλέον αναγνώσεις που επιτρέπουν τις περισσότερο εμφανείς, κρυμμένες, ή και παλίμψηστες ανάμεσα στα –δυστυχώς εύθραυστα έως το σήμερα– υλικά τους κατάλοιπα.

Στην παρούσα λοιπόν ανακοίνωση, θα επιχειρηθεί μια συνολικότερη ανάγνωση, πώς οι πληροφορίες/μαρτυρίες για ιστορικά επαναστατικά γεγονότα ή συμφραζόμενα, ή οι γραπτές πηγές που διαθέτουμε για συγκεκριμένες επαναστάσεις, μπορούν να συνδεθούν με αυτήν την ιδιαίτερη κατηγορία μνημείων, τους ιστορημένους/τοιχογραφημένους ναούς από την περίοδο της Βενετοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, πώς σωζόμενες επιγραφές (με τις κτητορικές/αφιερωματικές, προσωπογραφικές, χρονολογικές, ή τοπογραφικές πληροφορίες που περιέχουν) –ενδεχομένως χαράγματα–, ιερές μορφές ή σκηνές με τα συνθετικά τους στοιχεία, μοτίβα ή επαναλαμβανόμενοι εικονογραφικοί τύποι σε τοιχογραφημένες παραστάσεις μπορούν να προέρχονται ως πολιτισμικά προϊόντα από το ευρύτερο πλαίσιο συγκεκριμένων περιόδων πολέμου και πολεμικής, επαναστατικών συγκρούσεων και αναταραχής στη βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Πατεράκη Χρυσούλα

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 09.40]

Κοινωνία και λογοτεχνία: Συμβάσεις και ανατροπές στην κοινωνία της Κρήτης μέσα από τις ηθογραφίες των Ι. Κονδυλάκη και Γ. Καφφετζάκη-Μαράντη

Η λογοτεχνία πλην των άλλων διαδραματίζει και κοινωνικό ρόλο, επηρεάζει τις ανθρωπίνες συνειδήσεις, την πορεία του κοινωνικού μετασχηματισμού, ενώ κατά καιρούς αποκτά ιστορικό ρόλο με την αναπαραγωγή της μνήμης και τη μετάδοση της βιωμένης εμπειρίας.

Αν και διαθέτει έναν σχετικό βαθμό αυτονομίας, εν τούτοις αποτελεί μια κατεξοχήν κοινωνική πολιτισμική πρακτική που επιβεβαιώνει τις οφειλές του σήμερα στο χθες. Οι σχέσεις μεταξύ λογοτεχνίας και κοινωνίας είναι πολλαπλές, γι' αυτό και τη λογοτεχνία οφείλουμε να τη βλέπουμε πάντα ως στάση ζωής, ως έναν τρόπο ανάγνωσης της κοινωνίας σε συνάρτηση με το κοινωνικο-ιστορικό γίγνεσθαι.

Η ηθογραφία αναπαριστά, περιγράφει και παρουσιάζει τα ήθη, τα έθιμα, την ιδεολογία και την ψυχosύνθεση του λαού, όπως αυτά διαμορφώνονται υπό την επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος και των

ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Στην Ελλάδα εμφανίζεται γύρω στα 1880 και αποτελεί έμμεση έκφραση της αλλαγής των κοινωνικοπολιτικών δεδομένων, εκφράζοντας έναν προσανατολισμό με ποικίλες συνιστώσες.

Η λογοτεχνική παραγωγή στην Κρήτη δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από το γενικότερο κλίμα. Κύριοι εκφραστές την περίοδο αυτήν, ο Ιωάννης Κονδυλάκης και ο Γεώργιος Καφφετζάκης-Μαράντης που συμπορεύονται με τους Κων/νο Θεοτόκη, Ανδρέα Καρκαβίτσα, Μιχαήλ Μητσάκη, Κων/νο Χατζόπουλο κ.ά.

Η αφήγηση των δύο ηθογράφων κινείται στο παρόν τους, σε χώρους γνωστούς και οικείους, βασίζεται στην άμεση εποπτεία και την προσωπική μαρτυρία, σκιαγραφεί χαρακτηριστικούς ανθρώπινους τύπους, απεικονίζει τα ήθη, τα έθιμα και τον συλλογικό εν γένει τρόπο ζωής που έχει οργανωθεί κάτω απ' τις επιταγές μιας κλειστής, κατά βάση, κοινωνίας και έχει αφομοιώσει τους κλυδωνισμούς των ιστορικοκοινωνικών ανακατατάξεων.

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει στην ανάδειξη των ιδιαίτερων κοινωνικών συνθηκών που επικρατούσαν στην Κρήτη στις αρχές του 20ού αι. Αντιλήψεις βαθιά ριζωμένες στη νοοτροπία της τοπικής κοινωνίας, ο ρόλος της γυναίκας, η σχέση χριστιανών και Οθωμανών, η εκπαιδευτική διαδικασία και οι παιδαγωγικές μέθοδοι, ανατρέπονται παρέχοντας αφορμή για περαιτέρω προβληματισμό. Εστιάζοντας κυρίως στα διηγήματα *Όταν ήμουν δάσκαλος* του Κονδυλάκη και *Ένας απαγορευμένος έρωτας* του Μαράντη, θα δούμε μια ολόκληρη εποχή, χαμένη πια, να αποκαλύπτεται, αναδεικνύοντας αφενός στοιχεία της κρητικής κουλτούρας και αφετέρου τη ρήξη και τη ριζοσπαστική αναμόρφωση που επιχειρείται σε διάφορους τομείς. Παράλληλα, αναδεικνύεται η δύναμη της κρητικής κοινωνίας, μιας κοινωνίας κλειστής και καταγεγραμμένα συντηρητικής, η οποία από τότε ακόμα με ελάχιστες ακραίες φωνές, γνώριζε να σέβεται και να αποδέχεται το διαφορετικό, δημιουργώντας το αυθεντικό της προφίλ. Η συνύπαρξη ανθρώπων με θρησκευτικές διαφορές, διαφορετικές αντιλήψεις, κοινωνικές οριοθετήσεις και πολιτισμικές αξίες γίνεται φανερό ότι δεν απειλεί την κοινωνική συνοχή ούτε λειτουργεί ανασταλτικά στην πρόοδο. Στο αίτημα ενός δυναμικά μεταβαλλόμενου κόσμου για αναμόρφωση στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα, οι δύο Κρήτες ηθογράφοι προβάλλουν χαρακτηριστικά του νησιού που ανατρέπουν τη διαμορφωμένη εικόνα της σκληρής και άτεγκτης κοινωνίας, της προσαρμοσμένης σε συγκεκριμένα πρότυπα.

Για την παρουσίαση των παραπάνω στοιχείων αξιοποιήθηκαν πληροφορίες από το έργο τους, αλληλογραφίες, φωτογραφικό υλικό, αρθρογραφία.

Πατραμάνη Μαρία Γ.

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 17.40]

Το μετάλλιο και η αψίδα θριάμβου του Mocenigo στα πρακτικά του Συμβουλίου των XVIII του Χάνδακα

Η ανακοίνωση είναι πρωτότυπη και αντλεί από ανέκδοτη αρχειακή πηγή, τα πρακτικά του Συμβουλίου των Δεκαοκτώ του Χάνδακα και τις γνωμοδοτήσεις που εμπεριέχονται σε αυτά κατά τα έτη 1650-1654. Αναδεικνύει άγνωστες πτυχές της ιστορίας του Κρητικού Πολέμου, εμπλουτίζοντας μάλιστα την προσωπογραφία του Alvise Mocenigo, δευτέρου προνοητή και γενικού καπιτάνου που είχε το πρόσταγμα στα πρώτα χρόνια της πολιορκίας του Χάνδακα (1648-1651).

Ως γνωστόν το Συμβούλιο XVIII είχε επικουρικό ρόλο στο Συμβούλιο της Κοινότητας του Χάνδακα. Γι' αυτό στη Συνεδρίαση του έτους 1650, αυτοδικαίως ο κύριος Εισηγητής του, ντοτόρε Ανδρέας Erizzo, εκφώνησε εκτενή Έκθεση, αιτιολογώντας τη φιλοτέχνηση, κοπή και απονομή αναμνηστικού μεταλλίου από την Κοινότητα του Χάνδακα, προς τιμήν του Alvise Mocenigo ως ανταμοιβή των υψηλών υπηρεσιών του. Στην εν λόγω έκθεση αναφέρονται οι ειδικές συνθήκες που αντιμετώπισε με επιτυχία ο Mocenigo, ενώ εξαίρονται οι στρατηγικές και η ετοιμότητά του, τόσο στο πεδίο της άμυνας και υπεράσπισης της πόλης από τις προσβολές των Οθωμανών Τούρκων όσο και στη λήψη υγειονομικών και άλλων μέτρων κοινωνικής πρόνοιας, για την εξάλειψη των φασμάτων πείνας και πανώλης που είχαν ενσκήψει, τα οποία ανακούφισαν τον πληθυσμό.

Ως σημαντικό τεκμήριο, το σχέδιο του ανωτέρω μεταλλίου κρίθηκε σκόπιμο να αποτυπωθεί στο εν λόγω Πρακτικό της Συνεδρίασης (1650) και διασώζεται επιζωγραφισμένο με μελάνι επί χάρτου, χωριστά σε δύο φύλλα, με τις δύο όψεις του (recto/verso), με τη μορφή και το όνομα του βενετού αξιωματούχου, καθώς και το περίγραμμα του Χάνδακα και την ονομασία «Creta», με τοπόσημα προμαχώνες της πόλης, χωρίς ονομασίες (μολονότι στο κείμενο, επεξηγείται ότι αντιστοιχούν στους προμαχώνες Μαρτινέγκο, Βιτούρη, Ιησού, MezaLuna). Πρόκειται για το πρωτότυπο σχέδιο του μεταλλίου που προσομοιάζει εμφανώς στο γνωστό ανάγλυφο της Νομισματικής Συλλογής του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης (1650), ενώ αποκλίνει από την εξεικόνιση του μεταλλίου στον τιτλοσέλιδο έκδοσης του Francesco Fabrode' Bremondani (Βενετία 1651).

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι το Συμβούλιο των XVIII, το έτος 1654 συνεδρίασε ξανά «για την υποδοχή του Mocenigo στον Χάνδακα, με αψίδα θριάμβου». Μεταξύ των XVIII μελών του, εκτός από τον ντοτόρε Erizzo, απαντά ακόμη ένας ντοτόρες, ο Αθανάσιος Πρικύς, ποιητής του *Κρητικού Πολέμου*, ο οποίος είχε υπηρετήσει ως εντεταλμένος γιατρός του βενετικού δημοσίου στην αντιμετώπιση της πανώλης.

Περάκης Μάνος

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 10.00]

Η πρακτική των γραπτών διακηρύξεων και ψηφισμάτων από μέρους των χριστιανών Κρητών κατά την ύστερη οθωμανική εποχή: συνέχειες και ασυνέχειες

Καθόλη την ύστερη οθωμανική εποχή σχεδόν κάθε επαναστατική ενέργεια ή αντίδραση των χριστιανών Κρητών (1841, 1858, 1866, 1878, 1889, 1898) συνοδευόταν προηγουμένως από την έκδοση ψηφισμάτων ή γραπτών διακηρύξεων προς την Πύλη ή/και προς τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, με τις οποίες κατέθεταν τις εκάστοτε διεκδικήσεις τους. Τα ψηφίσματα-διακηρύξεις αποτελούσαν μέχρι το 1866 ίσως το μοναδικό μέσο των χριστιανών Κρητών, στο πλαίσιο της νομιμότητας και της γραφειοκρατίας, για τη διατύπωση αιτημάτων, προτού καταφύγουν στη δράση (από την απλή διαμαρτυρία μέχρι και επαναστατικότητα). Δεν παύουν ωστόσο να υφίστανται ψηφίσματα και διακηρύξεις, ακόμη και όταν το νησί, βάσει των προβλέψεων του Οργανικού Νόμου (1869) και της Σύμβασης της Χαλέπας (1878), θα αποκτήσει υποτυπώδη και ουσιαστική εκπροσώπηση μέσα από τη λειτουργία του θεσμού της Γενικής Συνέλευσης. Η ανακοίνωση αυτή σκοπεύει να παρακολουθήσει τόσο τη ρητορική όσο και τα αιτήματα των χριστιανών Κρητών μέσα από τα πρωτότυπα κείμενα με κύριο ερώτημα αν υφίσταται στην πάροδο των δεκαετιών μετατόπιση του αποστελλόμενου πολιτικού μηνύματος. Μια αρχική υπόθεση είναι ότι οι χριστιανοί Κρήτες περνούν από παραδοσιακού σε νεωτερικού τύπου ρητορική και αιτήματα. Για παράδειγμα μεγάλο μέρος των τελευταίων αφορούν οικονομικής φύσης διεκδικήσεις (φορολογία, πιστωτικά ιδρύματα, απελευθέρωση εμπορίου, οικονομική εξίσωση ντόπιων και μη εμπόρων, ιδιοκτησιακά δικαιώματα κ.ά.). Η ανακοίνωση κινείται ταυτόχρονα στο πλαίσιο της διεθνούς συζήτησης που σχετίζεται με τη μετατόπιση της ιδεολογίας των αλύτρωτων πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές θέσεις μετά τα μέσα του 19ου αιώνα, φαινόμενο που συνδέεται και με τη σχετική

φιλελευθεροποίηση τόσο στο σύνολο της αυτοκρατορίας με τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες όσο και με τις αντίστοιχες τοπικές εξελίξεις στο νησί (Οργανικός Νόμος, Σύμβαση της Χαλέπας).

Περουλιού-Σεργάκη Ίρις

[B&Γ - 09.10.2022, Σελένα Ι, 10.20]

Ασυνέχειες και ρήξεις σε έναν ιστορικό τόπο πολλαπλών ταυτοτήτων:

Παραδείγματα από τον οικισμό της Σπιναλόγκας

Η διαχρονική κατοίκηση του νησιού της Σπιναλόγκας έχει αφήσει στην επιφάνεια θραύσματα πολλαπλών ιστορικών φάσεων. Ίχνη της ελληνιστικής οχύρωσης διακρίνονται κάτω από τα επιβλητικά βενετσιάνικα τείχη. Τα μεμονωμένα κτήρια του ενετικού στρατοπέδου συνυπάρχουν με ένα πλήθος οικιών που οικοδομήθηκαν κατά κύριο λόγο από τους Οθωμανούς, αν και ανοικτό παραμένει το ζήτημα της χρονολόγησης κάποιων κατά τη φάση του Κρητικού Πολέμου. Τέλος, η εγκατάσταση του Λεπροκομείου άφησε έντονα το αποτύπωμά της στο κτιριακό απόθεμα και τη ρυμοτομία της νησίδας. Με αυτόν τον τρόπο σμιλεύτηκε ένα οικιστικό τοπίο πολλαπλών ταυτοτήτων· ένας ιστορικός τόπος με πολλαπλές μνήμες.

Στόχος της εισήγησης είναι να παρουσιαστούν οι μετατροπές που προκλήθηκαν στον οικισμό κατά τη διάρκεια των διαφορετικών ιστορικών φάσεων· να προβληθούν οι ρήξεις στο κτιριακό περιβάλλον λόγω των αλλαγών στη σύνθεση του πληθυσμού και να διακριθούν οι ασυνέχειες εκείνες που διαμόρφωσαν το τοπίο έως σήμερα. Η ανακοίνωση εστιάζει σε ένα κτιριακό σύνολο που αποτελεί παράλληλα αντικείμενο των πρόσφατων στερεωτικών εργασιών στο πλαίσιο του έργου «Ανάδειξη οχυρής νησίδας Σπιναλόγκας (4η Φάση)» που υλοποιείται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου. Γίνεται προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

- Πώς τα επάλληλα πέπλα ιστορίας επικάθισαν στα εν λόγω κτήρια και διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία τους;
- Πώς διαμορφώθηκε, εξελίχθηκε και χρησιμοποιήθηκε το τμήμα αυτό του οικισμού από τους εκάστοτε κατοίκους του;
- Τι είδους κτήρια κατασκεύασαν οι Βενετοί και παρέλαβαν στη συνέχεια οι πρόσφυγες και Οθωμανοί;
- Ποιες τεχνικές και μέσα χρησιμοποιήθηκαν για να μετατραπούν οι οθωμανικές κατοικίες σε κατοικίες για τους Χανσενικούς;
- Ποια θραύσματα ιστορικών φάσεων διακρίνονται σήμερα στα κτήρια κατοίκησης του νησιού από τον τρόπο κατασκευής τους;

– Ποιες ήταν οι λειτουργικές, οι οικιστικές ανάγκες και η τεχνογνωσία της εκάστοτε εποχής;

– Ποια συμπεράσματα εξάγονται από τα αλληπάλληλα επίπεδα παρεμβάσεων στον κτισμένο και δημόσιο χώρο της νησίδας έως και σήμερα;

Μέσα από την επιτόπια έρευνα, τις παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη λεπτομερή κτιριακή αποτύπωση και την αξιοποίηση του πλούσιου χαρτογραφικού αποθέματος, καθώς και των φωτογραφικών αρχείων επιχειρούνται να αποτυπωθούν οι ιστορικές φάσεις και να κατανοηθούν οι αλλαγές και το αποτύπωμα που άφησαν οι άνθρωποι που αποκάλεσαν τον τόπο αυτόν σπίτι τους.

Περυσινάκη Ευγενία, Ανδρέας Λενακάκης

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 10.20]

Το πολεμικό και μεταπολεμικό συγκρουσιακό περιβάλλον στην περιοχή Μαλεβιζίου Κρήτης μέσα από τις ιστορικές ρίμες του Γεωργίου Παπαδομιχελάκη

Συγκρουσιακά είναι εκείνα τα θέματα στα οποία η κοινωνία είναι σαφώς διαιρεμένη και σημαντικές ομάδες και υποστηρίζουν αντικρουόμενες ερμηνείες ή λύσεις, βασισμένες σε διαφορετικές αξίες (Stradling 1985). Τέτοιου είδους ιστορικά παραδείγματα απαντούν και στη νεότερη ιστορία του τόπου μας και αφορούν γεγονότα που σχετίζονται κυρίως με την περίοδο της γερμανικής Κατοχής (εθνική αντίσταση, δοσίλογοι, εμφύλιος). Μετά τη μεταπολίτευση, την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης (1982) και την αποκατάσταση των αριστερών συμμετεχόντων σε αυτήν, καλλιεργήθηκε το πνεύμα της συλλογικής αντίστασης του ελληνικού λαού και της δημοκρατίας ενάντια στον φασισμό και τον ναζισμό, είτε ήταν ξένος είτε εγχώριος. Ακόμη και στα σχολικά εγχειρίδια γίνεται πλέον λόγος για τραυματικά γεγονότα, όπως το ολοκαύτωμα και ο δοσίλογισμός. Ως πηγές (πρωτογενείς και δευτερογενείς) για τέτοιου είδους γεγονότα αξιοποιήθηκαν και οι προσωπικές μαρτυρίες ανθρώπων που καταθέτουν τον τρόπο που τα έζησαν.

Στο πλαίσιο της πολυπρισματικής σύγκρισης ιστορικών πηγών λειτουργεί και το παράδειγμα των στιχουργημάτων από τις προσωπικές σημειώσεις του αντιστασιακού Γ. Παπαδομιχελάκη (1900-1981), σε κρητική διάλεκτο και ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, για τους δοσίλογους στο χωριό του Μάραθος Μαλεβιζίου και στην ευρύτερη περιοχή. Οι συγκεκριμένες ρίμες εξετάζονται όχι τόσο ως προς τη λογοτεχνική τους αξία αλλά: α) ως τρόπος έκφρασης του βιώματος του δημιουργού σε μια χρονική στιγμή πολύ

κοντά στα τραυματικά αυτά γεγονότα (Ιανουάριος 1946), με ιδιαιτέρως νωπές ακόμη τις μνήμες, και β) ως πηγή για την ιστορία. Σε αυτές αναφέρονται όλοι οι συγχωριανοί του που έχασαν τη ζωή τους, αφού προδόθηκαν στους Γερμανούς από συγκεκριμένη οικογένεια δοσίλογων. Κεντρικό θέμα αποτελούν επίσης οι μαζικές εκτελέσεις στις 21 Αυγούστου 1943, στα χωριά Μάραθος και Δαμάστα ως αντίποινα για το Σαμποτάζ της Δαμάστας, στις οποίες η συγκεκριμένη οικογένεια διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς γνώριζε πρόσωπα και καταστάσεις. Στα στιχουργήματα ζωντανεύει το βαρύ κλίμα της εποχής, η πικρία για τις αδικοχαμένες ζωές και η απογοήτευση για το δίκιο που δεν αποδόθηκε.

Πορτοκάλη Μαρία Εστέρ

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 17.00]

Το «πρέπον» των χαρακτήρων στην *Πανώρια* του Γ. Χορτάτση: Ρήξεις με τη θεωρία της τραγικωμωδίας του Ιταλικού Cinquecento

Όταν το 1586 το εμβληματικό έργο του Giambattista Guarini, *Pastor Fido*, κυκλοφόρησε σε χειρόγραφη μορφή, ξέσπασε η γνωστή διαμάχη γύρω από το είδος της tragicomedia pastorale. Η διαμάχη αυτή σήμανε μια ανατροπή στην ιστορία των λογοτεχνικών ειδών στην Ιταλία, εφόσον ο μεν Guarini υποστήριζε τη νομιμότητα της τραγικωμωδίας ως ένα τρίτο είδος απόλυτα ολοκληρωμένο και τέλειο, οι δε επικριτές τόνιζαν ότι το είδος συνιστά τερατούργημα, δεδομένου ότι συνδύαζε δύο ασύμβατα γένη, την τραγωδία και την κωμωδία. Από την κρητική λογοτεχνία του δέκατου έκτου αιώνα μάς σώζεται μία μόνο ποιμενική τραγικωμωδία γραμμένη στην κρητική διάλεκτο, και συγκεκριμένα η *Πανώρια* του Γ. Χορτάτση. Έχει ήδη επισημανθεί από μελετητές ότι ο Χορτάτσης έχει αφομοιώσει αρκετά στοιχεία από τη θεωρία της τραγικωμωδίας (Μαρκομιχελάκη), δίχως όμως να ακολουθεί κάποιο συγκεκριμένο πρότυπο όσον αφορά τις δομικές συνιστώσες του έργου του (Πάσσου). Επιπλέον εμπλούτισε το έργο του με αρκετή δόση λεπτής ειρωνείας με στόχο τη νεοφερμένη στην Κρήτη ποιμενική μόδα (Πούχνερ, Βίνσεντ). Η ρεαλιστική απεικόνιση της αγροτικής ζωής, ο αμαζονισμός των δύο ηρωίδων και ο ασταμάτητος θρήνος των βοσκών υπονομεύουν τις συμβάσεις του είδους.

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως στόχο να προτείνει ότι ο τρόπος, με τον οποίο ο Χορτάτσης αναπαριστά τους χαρακτήρες στην *Πανώρια*, αντικατοπτρίζει τη στάση του έναντι της τραγικωμωδίας. Σύμφωνα με τον κύριο θεωρητικό εκφραστή του υβριδικού αυτού είδους, τον Guarini, βασική αρχή για τη διαγραφή των χαρακτήρων ήταν το «πρέπον» (*decorum*) που σήμαινε ότι η τραγικωμωδία έπρεπε να περιλαμβάνει τόσο

τραγικούς (σοβαρούς) όσο και κωμικούς ήρωες, οι οποίοι θα έμεναν συνεπείς στη διάρκεια του έργου. Παρόλο που εκ πρώτης όψης τα ζευγάρια των βοσκών (Γύπαρης – Πανώρια, Αλέξης – Αθούσα) ανήκουν στην πρώτη κατηγορία και οι δύο ηλικιωμένοι (Γιαννούλης – Φροσύνη) στη δεύτερη, υπάρχουν αρκετές ενδείξεις στο έργο ότι ο Χορτάτσης δεν έχει σκιαγραφήσει τους ήρωές του μονόπλευρα. Η Αθούσα, λόγου χάρη, κάθε άλλο παρά συνέπεια δείχνει, ενώ η Φροσύνη συνδυάζει με έναν ιδιαίτερο τρόπο «τραγικά» και κωμικά στοιχεία. Οι δύο βοσκοί Γύπαρης και Αλέξης, από την άλλη, εμφανίζονται ως «έρμαια» της Τύχης, απόλυτα ανίκανοι να δράσουν και να επιλύσουν το πρόβλημα του έρωτα που αντιμετωπίζουν δίχως τις συμβουλές και την καθοδήγηση μιας γυναικείας φιγούρας, της Φροσύνης.

Στην ανακοίνωση θα διερευνηθούν σε βάθος κάποιες από τις θεωρητικές συνιστώσες σχετικά με την αναπαράσταση των χαρακτήρων, όπως εκφράστηκαν από οπαδούς της τραγικωμωδίας, και κυρίως από τους G. Guarini και G. Giraldo Cinthio. Στόχος είναι να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο ο Χορτάτσης αφομοίωσε τις εν λόγω επιταγές, αλλά και διαφοροποιήθηκε από σύγχρονους του εκφραστές του είδους. Φαίνεται ότι μέσω της σκιαγράφησης των χαρακτήρων ο Χορτάτσης δοκιμάζει τις δυνατότητες της ποιμενικής τραγικωμωδίας, την προσαρμόζει τόσο στο κρητικό υπόβαθρο όσο και στην προσωπική του αισθητική και έρχεται σε ρήξη με τον υπό διαμόρφωση θεωρητικό λόγο του ιταλικού Cinquecento που αφορούσε την *tragicomedia pastorale*.

Προϊκκής Παναγιώτης Δ.

[B - 07.10.2022, Σελένα II, 11.40]

Η ποιητική παράδοση και τα επιγράμματα του επισκόπου Κυθήρων Μάξιμου Μαργούνιου (1549-1602)

Η μορφή του επισκόπου Κυθήρων Μάξιμου Μαργούνιου, ενός από τους κορυφαίους ιεράρχες του 16ου αι., πολυγραφότατου και εξαιρετικής μόρφωσης αρχιερέα, έχει απασχολήσει στο παρελθόν αρκετές εισηγήσεις σε διάφορα συνέδρια. Η επιστημονική, όμως, έρευνα ελάχιστα ασχολήθηκε με τη λογιοσύνη του σεπτού αυτού ιεράρχη και αναλύθηκε κυρίως στα θεολογικά του έργα προς επίτευξη της ένωσης των Εκκλησιών. Γι' αυτό και η μελέτη μας εστιάζει στη λογοτεχνική του παραγωγή ώστε να αναδυθεί πληρέστερα και πιο αντικειμενικά αυτό το κομμάτι της προσωπικότητάς του, το οποίο χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές από τον ίδιο προς επίρρωση των κοσμικών και θεολογικών του αιτημάτων.

Η προτεινόμενη ανακοίνωση έρχεται να συμβάλει στη ρεαλιστική προσέγγιση και σύνοψη των κατακερματισμένων γνώσεων που σχετίζονται με τον Μάξιμο Μαργούνιο, αλλά και στην ανάδειξη του ποιητικού του ταλάντου σε μια προσπάθεια ολιστικής αντιμετώπισης της ζωής και του έργου του. Έτσι, στο βασικό ερώτημα: Ποιος ήταν τελικά ο κρητικός επίσκοπος Κυθήρων Μάξιμος Μαργούνιος;, η έρευνα έρχεται να προσφέρει νέες αποδείξεις για τον Μαργούνιο, αποφεύγοντας τον εγκιβωτισμό της δράσης του στη θεολογική διένεξη Ανατολικής και Δυτικής Χριστιανοσύνης. Πρόκειται για μια ανατροπή ως προς τη μορφή του θεολόγου ιεράρχη Μάξιμου Μαργούνιου, ο οποίος αγωνίστηκε για την ένωση των Εκκλησιών, έτσι όπως την παρουσιάζουν διάφορα βιογραφικά σημειώματα, ερχόμενος σε προστριβές με ορθόδοξους και καθολικούς κύκλους της εποχής, αλλά αγωνιζόμενος και για ρήξη ως προς το στερεότυπο του ελληνορθόδοξου αρχιερέα. Διερευνώντας τις απαρχές της ζωής του στην Κρήτη σε άμεση συνάφεια με τις σπουδές του στην Πάδοβα και την παραμονή του στη Βενετία, θα παρουσιάσουμε μια διαφορετική πτυχή του επισκόπου Κυθήρων Μάξιμου Μαργούνιου που τρέφεται από την αγάπη για τη μάθηση, τον λυρισμό της αρχαίας ποίησης και ενός πρόδρομου ρομαντισμού, αποκαλύπτοντας έναν γεννημένο ποιητή στις τάξεις της εκκλησιαστικής ιεραρχίας του 16ου αι. Μέσα από την παρουσίαση των δύο μόνο επίσημων ποιητικών συλλογών του (Maximi Margunii, episcopi Cytherensis, *Poemata aliquot sacra* και Μαξιμου τοῦ Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων, *Ὕμνοι ἀνακρεόντειοι* / Maximi Margunii episcopi Cytherorum *Hymni Anacreontici*), αλλά και επιγραμμάτων του, θα προχωρήσουμε σε μια πρώτη αναδίφηση του λογοτεχνικού ταλέντου του συγκεκριμένου ιεράρχη, αποκαθιστώντας και αποδίδοντας στο επιστημονικό κοινό μια ολοκληρωμένη εικόνα μιας εξέχουσας φυσιογνωμίας του ελληνισμού του 16ου αι.

Πρωτοπαπαδάκη Ευτυχία

[A1 - 08.10.2022, Δίκητη, 19.20]

Προανακτορική κατοίκηση στα Χανιά: Μια πρώτη προσέγγιση της κεραμικής

Τεκμήρια της προανακτορικής κατοίκησης στα Χανιά έχουν διαπιστωθεί κατά καιρούς σε πολλά σημεία της πόλης κατά τη διάρκεια των συχνών σωστικών ανασκαφών. Αφορούν συνήθως τη λιγοστή κεραμική και σπανιότερα τα αποσπασματικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Στον λόφο Καστέλλι ωστόσο φαίνεται ότι συμπυκνώνεται ο πυρήνας της κατοίκησης

και είναι εφικτό να διακριβωθούν οι επάλληλες φάσεις της περιόδου, τόσο μέσω της αρχιτεκτονικής όσο της κεραμικής. Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρηθεί μια πρώτη προσέγγιση της κεραμικής της περιόδου.

Πυργιωτάκης Ιωάννης Ε.

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 12.40]

Απαρχές της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Κρήτης: Η συμβολή του Δήμου Ηρακλείου, της Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών και του Α΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου στην ίδρυση Πανεπιστημίου στην Κρήτη

Σήμερα, σαράντα δύο χρόνια μετά την έναρξη της λειτουργίας του, το Πανεπιστήμιο Κρήτης έχει καταξιωθεί και αναγνωρίζεται επάξια ως ένα από τα πιο σύγχρονα και ανταγωνιστικά πανεπιστήμια στον διεθνή χώρο. Με την παρούσα ανακοίνωση ανιχνεύονται οι απαρχές της ιδέας για την ίδρυσή του και η αγωνιώδης πορεία ως την επίτευξη του τελικού σκοπού, της ίδρυσης δηλαδή πανεπιστημίου στην Κρήτη.

Στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης ερευνώνται αυτές οι πρώτες προσπάθειες. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται περισσότερο σε τρεις φορείς καλλιέργειας και διάδοσης της ιδέας που συνέβαλαν με γόνιμο τρόπο στην επίτευξή του: Τον Δήμο Ηρακλείου, την Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών και του Α΄ Κρητολογικού συνεδρίου, κατά τη διάρκεια του οποίου έγινε επίσης σχετική συζήτηση και εκδόθηκε ανάλογο ψήφισμα.

Οι τρεις αυτοί θεσμοί επηρέασαν καθοριστικά την ακανθώδη πορεία του θέματος. Ο Δήμος Ηρακλείου άρχισε με διάφορες πρωτοβουλίες να διεκδικεί το Πανεπιστήμιο από το έτος 1959. Στο μεταξύ το 1961 οργανώνεται το Α΄ Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, του οποίου το θέμα της ίδρυσης πανεπιστημίου στο Ηράκλειο της Κρήτης τίθεται από τον τότε καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικ. Τωμαδάκη, ο οποίος μάλιστα ζήτησε να εκδοθεί σχετικό ψήφισμα από την Ολομέλεια και των τριών τμημάτων του συνεδρίου. Η πρόταση έγινε δεκτή και όντως εκδόθηκε σχετικό ψήφισμα στα Χανιά, στις 28 Σεπτεμβρίου 1961. Σημαντικό ρόλο για την ίδρυση πανεπιστημίου στην Κρήτη έπαιξε επίσης η Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών με τις ενέργειες και τις δράσεις της, οι οποίες συνοδεύτηκαν από αξιόπιστο υπόμνημα με συγκριτικά στοιχεία της πόλης του Ηρακλείου σε σχέση με τις άλλες διεκδικήτριες πόλεις και περιοχές της χώρας.

Με βάση τις δράσεις και τις ενέργειες των τριών αυτών φορέων, οι οποίες διερευνώνται και σταθμίζονται διεξοδικά στην παρούσα εισήγηση, αναδεικνύονται τελικά οι αγώνες και οι αγωνίες του κρητικού λαού για την απόκτηση πανεπιστημίου στη Μεγαλόνησο.

Ρουσάκη Μαρία

[Α1 - 07.10.2022, Δίκη, 11.20]

Η Τοιχογραφία των Χελιδονιών από την Κνωσό. Ανατροπή των παλαιότερων δεδομένων στην ιστορία της τοιχογραφικής τέχνης στο προϊστορικό Αιγαίο

Κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών τα έτη 2008-2009, της πρώην ΚΓ' Εφορείας Αρχαιοτήτων και νυν Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, στον οικισμό «Μπουγάδα Μετόχι» Κνωσού, ήρθε στο φως τοιχογράφημα, στο οποίο απεικονίζεται μια σύνθεση με χελιδόνια σε βραχώδες τοπίο, καθώς και μια ζωφόρος διακοσμημένη με κύκλους και ταινίες.

Η Τοιχογραφία των Χελιδονιών αποκαλύφθηκε σε μικρό πλακόστρωτο χώρο εντός οικιστικού συγκροτήματος, σε πολλά τμήματα και σπαράγματα, τα οποία βρέθηκαν σε στρώσεις, με την τοιχογραφημένη επιφάνεια προς τα πάνω, προς τα κάτω αλλά και κάθετα.

Η πρωτοτυπία της τοιχογραφίας αυτής, η συντήρηση της οποίας βρίσκεται σε εξέλιξη και πραγματοποιείται στο εργαστήριο Τοιχογραφίας του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, έγκειται στο γεγονός ότι συνιστά τη μοναδική έως σήμερα τοιχογραφία με απεικόνιση χελιδονιών στη μινωική Κρήτη. Το νέο εικονογραφικό αυτό στοιχείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς αποτελεί ανατροπή της μέχρι τώρα γνώσης μας πάνω στη θεματολογία της μινωικής τέχνης και κατ' επέκταση, της μινωικής τοιχογραφίας, δεδομένου μάλιστα ότι το θέμα του χελιδονιού πριν την εύρεση της Τοιχογραφίας των Χελιδονιών από την Κνωσό, θεωρείτο θέμα αμιγώς κυκλαδικό.

Επιπλέον, εξαιρετικά σημαντικό είναι το γεγονός ότι η κεραμική, η οποία βρέθηκε μαζί με το εν λόγω τοιχογράφημα, χρονολογείται στη ΜΜΙΙΒ/ΜΜΙΙΑ περίοδο, στοιχείο που την καθιστά από τις πρωιμότερες, ή την πρωιμότερη, αναπαράστατική τοιχογραφία στο προϊστορικό Αιγαίο της εποχής του Χαλκού, ανατρέποντας και πάλι τα έως τώρα γνωστά μας αρχαιολογικά δεδομένα αναφορικά με την εμφάνιση της αναπαράστατικής τοιχογραφικής τέχνης στο Αιγαίο.

Η εν λόγω παρουσίαση στο ΙΓ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο θα περιλαμβάνει την παρουσίαση-περιγραφή του έως σήμερα συντηρημένου τοιχογραφήματος και της κεραμικής των στρωμάτων που συνδέονται με αυτό, συνοδευόμενη από πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Θα συζητηθούν η θέση του συγκεκριμένου τέχνηργου στο ευρύτερο πλαίσιο της αιγαιακής τοιχογραφικής τέχνης, αλλά και γενικότερα της τέχνης της εποχής στην οποία εντάσσεται, καθώς επίσης και οι ιδεολογικές-συμβολικές προεκτάσεις που σχετίζονται με την εικονογραφία της τοιχογραφίας.

Ρουσογιαννάκη Ειρήνα

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 17.20]

Οι εποχές του ερωτοκρίτειου λογοτεχνικού μύθου και οι εποχές της λογοτεχνίας της Κρητικής Αναγέννησης

Η μελέτη των εποχών του *Ερωτόκριτου*, σύμφωνα με το θεωρητικό σχήμα το οποίο έχει εκθέσει ο Ν. Frye στο έργο του *Ανατομία της κριτικής*, μπορεί να αποβεί εξαιρετικά γόνιμη για την έρευνα. Σύμφωνα με τον Frye, ο λογοτεχνικός μύθος ορισμένων βασικών λογοτεχνικών ειδών/γενών αντιπροσωπεύει κάθε μία από τις τέσσερις εποχές του έτους: η κωμωδία αντιπροσωπεύει την άνοιξη, το ρομάντζο/μυθιστορία (romance) το καλοκαίρι, η τραγωδία το φθινόπωρο, η ειρωνεία/σάτιρα τον χειμώνα. Οι μύθοι των διαφορετικών ειδών/γενών κατά τον Frye εγγράφονται κανονικά στον μύθο της μυθιστορίας, η οποία αντιπροσωπεύει το καλοκαίρι. Στον ερωτοκρίτειο μύθο, το σχήμα του Frye μπορεί βέβαια να τροποποιηθεί με την προσθήκη άλλης μιας *άνοιξης*, αυτής της *λυρικής ποίησης*. Οι μυθιστορίες, κατά τον Beaton, είναι αφηγήσεις του έρωτα και του θανάτου· τα θέματα αυτά, όπως φανερώνονται στον *Ερωτόκριτο*, αποτελούν τους κεντρικούς θεματικούς άξονες της εργασίας μας για τις εποχές του *Ερωτόκριτου*. Οι εποχές του ερωτοκρίτειου λογοτεχνικού μύθου φανερώνονται μέσα από τη μελέτη της ψυχογραφίας των προσώπων, τις λυρικές εικόνες, τους υπερβατικούς συμβολισμούς, τη διακειμενικότητα, τις παραπομπές στον αρχαίο μύθο και τις φιλοσοφικές ιδέες. Μέσα από τη μελέτη μας, ο *Ερωτόκριτος*, ιδωμένος μέσα από το σχήμα του Frye, αναδεικνύεται ως μια *ιδανική και πραγματική* μυθιστορία.

Σαμπαζιώτη Αναστασία

[B1 - 08.10.2022, Σελένα II, 10.20]

Υλικά και τεχνικές σε αρχειακές σταχώσεις νοταριακών καταστίχων στα μέσα του 17ου αιώνα στη Βενετοκρατία

Οι διοικητικές πρακτικές κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας έπρεπε να διευκολύνουν τη εξ αποστάσεως διακυβέρνηση και να προσαρμόζονται στα προβλήματα που προέκυπταν από αυτήν ώστε να έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα οι διοικητικές αποφάσεις. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μεθόδων που χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή εγγράφων, τα οποία ακολούθως βιβλιοδετούνταν σε αρχειακές σταχώσεις που σώζονται μέχρι σήμερα στα αρχεία της Κρήτης και των Ιονίων Νήσων. Οι αρχειακές βιβλιοδεσίες στις αρχειακές συλλογές της Κρήτης και των Ιονίων Νήσων κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας είναι ουσιαστικά ανεξερεύνητες, καθώς υπάρχουν ελάχιστα σχετικά βιβλιογραφικά στοιχεία και εξειδικευμένες μελέτες.

Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να παρουσιάσει τα πρώτα ερευνητικά αποτελέσματα στο πεδίο αυτό. Εξετάζονται ζητήματα σχετικά με τα υλικά και τις τεχνικές των αρχειακών βιβλιοδεσιών στα μέσα του 17ου αιώνα, μιας εποχής ρήξεων και ανατροπών για τον βενετοκρατούμενο κόσμο. Οι γεωπολιτικές αλλαγές κατά τον Ε΄ Βενετοτουρκικό Πόλεμο (1645-1669) επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις Κρήτης και Βενετίας, καθώς και τον ρόλο της Κέρκυρας ως τον ενδιάμεσο σταθμό αλλά και τόπο συρροής προσφύγων. Οι αρχειακές βιβλιοδεσίες έπαιξαν έναν μικρό αλλά κρίσιμο ρόλο για τη λειτουργία μιας διαμεσογειακής αυτοκρατορίας, καθώς επέτρεπαν στους διοικητές της και το γραφειοκρατικό τους προσωπικό, τους νοταρίους, την ταξινόμηση, την οργάνωση και τη διαφύλαξη ενός διαρκώς αυξανόμενου όγκου εγγράφων και τεκμηρίων, απαραίτητων για τη λειτουργία της διοικητικής και γραφειοκρατικής της οργάνωσης. Επίσης εξετάζονται οι γεωγραφικές πηγές προέλευσης της πρώτης ύλης (χαρτιού και δέρματος) σε συνδυασμό με τις ανατρεπτικές εξελίξεις στην οικονομική ζωή, καθώς και η προσαρμογή συνθηκών και τεχνικών λίγο πριν την τελική πτώση του Χάνδακα στα 1669.

Συγκριτικά επιχειρείται η διερεύνηση σύγχρονων καταστίχων από την Κρήτη και την Κέρκυρα. Η συγκριτική μελέτη των πρακτικών αυτών, καθώς επίσης και η διεξοδική περιγραφή και παρατήρηση των τεχνικών χαρακτηριστικών στα κατάστιχα, αποκαλύπτουν στοιχεία για τις κοινωνικοοικονομικές επαφές και τις αλληλεπιδράσεις κατά την παραγωγή υλικών και άυλων μορφών πολιτισμού.

Το συμμαχικό σαμποτάζ στο Δράσι Μεραμβέλου (22-7-1944)

Το καλοκαίρι του 1944 αποφασίζεται από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής να γίνουν σαμποτάζ στην κυρίως Ελλάδα και ιδίως στην Κρήτη. Η αποστολή στο νησί θα γινόταν από Πράκτορες της Force 133 σε συνεργασία με κρητικούς αντιστασιακούς. Αντικειμενικοί στόχοι ήσαν οι αποθήκες καυσίμων στο νησί. Σύμφωνα με την «Απόρρητη αναφορά της δράσης της SOE», η όλη επιχείρηση διαιρέθηκε σε τρεις περιοχές, αντίστοιχες προς τους τρεις ορεινούς όγκους της Κρήτης. Οι λοχαγοί Τσικλητήρας, Μπερνς και ο λοχαγός Ρέντελ ορίσθηκαν ως Διοικητές αντίστοιχα των Περιφερειών Δυτική, Κεντρική και Ανατολική Κρήτη, ενώ ταυτόχρονα προήχθησαν σε ταγματάρχες.

Αποθήκες καυσίμων υπήρχαν κυρίως στο Δράσι Μεραμβέλου, στους Αποστόλους Πεδιάδος, στη Σίβα Μαλεβιζίου, τους Αρμένους Ρεθύμνου, τον Αλικιανό και Βουκολιές Χανίων. Επικεφαλής πράκτορες των επιχειρήσεων ορίσθηκαν ο Ταγματάρχης Patterson, ο Λοχαγός Harden και ο Υπολοχαγός Lodwick και αποβιβάστηκαν στην κεντρική, ανατολική και δυτική Κρήτη. Επικεφαλής για όλη την Κρήτη ορίστηκε ο Πάτρικ ΛηΦέρμορ που προήχθη σε Αντισυνταγματάρχη. Τα σαμποτάζ θα λάμβαναν χώρα στις 22 Ιουλίου ταυτοχρόνως και η επιστροφή της Ανατολικής και Δυτικής Περιφέρειας την 29 Ιουλίου, ενώ της Κεντρικής το βράδυ στις 2 Αυγούστου.

Στο σαμποτάζ αποθηκών καυσίμων στο Δράσι Μεραμβέλου, επικεφαλής ήταν ο Αλεξάντερ Ρέντελ και ο Τζων Χάουσμαν με τρεις στρατιώτες και συνεργάτες: τον Κίμωνα Ζωγραφάκη, τον Ζαχαρία Χαιρέτη και τον καπετάν Αδάμη Κρασσανάκη, Αρχηγό του Λασιθίου. Μέσα, λοιπόν, από συμμαχικές και ελληνικές πηγές, θα αναζητήσουμε τις δυσκολίες που παρουσίαζε το σαμποτάζ στο Δράσι, τις δυσκολίες της θέσης του, παρόμοιες με τις άλλες περιοχές καυσίμων, καθώς και τις τυχόν ευνοϊκές συνθήκες για την πραγματοποίησή τους.

Επιπλέον, θα διερευνήσουμε τον τρόπο και τα αποτελέσματα του σαμποτάζ, καθώς και το αν έχει σχέση το σαμποτάζ στο Δράσι, όπως και τα λοιπά σαμποτάζ, με στρατιωτικά γεγονότα που ακολούθησαν στο δυτικό μέτωπο.

Επιπροσθέτως, θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε το γιατί έγινε το σαμποτάζ στο Δράσι και στις υπόλοιπες περιοχές έναν μήνα περίπου πριν από την αποχώρηση των Γερμανών από την ανατολική και κεντρική Κρήτη, χωρίς παρενόχληση, με κατεύθυνση την «Οχυρά Θέση Χανίων», μια θέση,

στην οποία οι Γερμανοί παρέμειναν ένοπλοι και πέραν της συνθηκολόγησης της Γερμανίας (9 Μαΐου 1945) έως τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

Σειραγάκης Μανώλης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 10.20]

Ο φοιτητικός σύλλογος «Αρκάδιον» στη Βιέννη του fin de siècle

Η εισήγηση φέρνει στο φως στοιχεία που αλιεύτηκαν από τον βιεννέζικο και γενικότερα γερμανόφωνο ευρωπαϊκό τύπο κατά το 1897, όταν και μαρτυρείται η ύπαρξη ενός φιλελληνικού φοιτητικού συλλόγου με την ονομασία «Αρκάδιον». Ο σύλλογος αποτελούσε προϊόν της πατριωτικής δράσης ενός έλληνα καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου, η οποία πρωτοεκδηλώθηκε με μια διάλεξη που οργάνωσε ο Χρηστομάνος στις 27 Φεβρουαρίου του 1897 στην αίθουσα 41 του Πανεπιστημίου. Η ειδοποίηση της Πρυτανείας ότι αίρει την παρασχεθείσα άδεια για την εκδήλωση μόλις μερικά λεπτά πριν τη διεξαγωγή της, πυροδότησε αντιδράσεις σε ένα ακροατήριο 400 περίπου φοιτητών, ανάμεσα στους οποίους δεν υπήρχαν μόνο έλληνες αλλά και σέρβοι, κροάτες, ρουμάνοι, ιταλοί ακόμα και πολωνοί και γερμανοί φοιτητές, οι οποίοι στο άκουσμα της απόφασης της Πρυτανείας ξέσπασαν σε ιαχές υπέρ της Ελλάδας και της Κρήτης και κατά της Υψηλής Πύλης. Με την απόφαση του κεντρικού ομιλητή να μην ματαιωθεί η εκδήλωση αλλά να πραγματοποιηθεί σε ένα από τα περίφημα παρακείμενα βιεννέζικα λογοτεχνικά καφενεία, η εκδήλωση παίρνει διάσταση διαδήλωσης, ειδικά από τη στιγμή που με την έναρξή της στην υπόγεια αίθουσα του Café Arkaden, εμφανίζεται η αστυνομία που ζητά να διακοπεί άμεσα, με το σκεπτικό ότι πρόκειται για πολιτική συγκέντρωση χωρίς έγκριση από τις αυστριακές αρχές.

Η εισήγηση θα περιγράψει πώς εξελίχτηκε τελικά η εκδήλωση μετά από την επέμβαση της Αστυνομίας και θα την εντάξει στη γενικότερη καριέρα του έλληνα πανεπιστημιακού στην αυστριακή πρωτεύουσα που έχει λάβει μυθικές διαστάσεις, αφού η εκδήλωση πραγματοποιείται τρία χρόνια μετά την αφυπηρέτησή του από τη θέση του συνοδού και δασκάλου της νέας ελληνικής γλώσσας στο πλευρό της Αυτοκράτειρας Ελισάβετ, της περίφημης Σίσσυ.

Σεργάκη Μαρία Γ.

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 18.00]

Εμφύλιος στο Λασιθί (Μάρτιος-Ιούνιος 1947)

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται η παρουσίαση και ο σχολιασμός των εμφυλιο-πολεμικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν τους πρώτους μήνες του 1947 στην ανατολική Κρήτη. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, σύντομα διαπιστώθηκε πως η πολυπλοκότητα και η αντιφατικότητα των αντιδράσεων των εμπλεκόμενων στα όσα διαδραματίστηκαν, σε πολιτικό, ηθικό ακόμη και λογικό επίπεδο δύσκολα γίνεται κατανοητή, επομένως η διερεύνηση οδηγεί σε μια σειρά από αναπάντητα βήσιμα ερωτηματικά.

Συγκεκριμένα η εισήγηση στοχεύει:

– Στην παρουσίαση και σχολιασμό του πολιτικού παρασκήνιου, όπως διαμορφώθηκε στην επικράτεια του Ν. Λασιθίου κάτω από την επιρροή των ευρύτερων πολιτικών και διεθνών συνθηκών το διάστημα Μάρτιος-Ιούλιος 1947.

– Στην καταγραφή του χρονικού της οργάνωσης των αριστερών ανταρτικών δυνάμεων και των συγκρούσεών τους με τα σώματα της χωροφυλακής και τις δεξιές παραστρατιωτικές δυνάμεις στις επαρχίες Μεραμπέλου – Λασιθίου – Ιεράπετρας.

– Στην ανάλυση των διαφορετικών υποθέσεων, απόψεων και εξηγήσεων, οι οποίες έχουν διατυπωθεί τόσο από τη μεριά της εθνικής όσο και από τη μεριά της αριστερής παράταξης σχετικά με τους λόγους που αποφασίστηκε η οργάνωση της επιχείρησης τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, τη σύνθεση των μελών της ανταρτικής ομάδας, μεγάλο μέρος της οποίας αποτέλεσαν οι στρατιώτες των Α΄ και Β΄ Ταγμάτων Σκαπανέων που απέδρασαν από το Στρατόπεδο του Καλού Χωριού, την επιλογή του Ποδιά ως αρχηγού αλλά και την επιλογή των λασιθιώτικων βουνών ως περιοχή έναρξης των επιχειρήσεων.

– Άλλα κρίσιμα ερωτήματα, τα οποία παραμένουν ανοικτά και στα οποία επιχειρώ να απαντήσω είναι το εάν και σε ποιον βαθμό υποστηρίχτηκε το εγχείρημα από τις οργανώσεις του ΕΑΜ, αλλά και γιατί αντιμετωπίστηκε με τέτοια σκαιότητα από τις εθνικές δυνάμεις.

Ασφαλώς η περιορισμένη έκταση της εισήγησης δεν επιτρέπει την εξαντλητική παρουσίαση και ανάλυση σε όλα τα ακανθώδη ζητήματα που προκύπτουν, η προσέγγιση των οποίων οφείλει να είναι πολυεπίπεδη.

Η εργασία αυτή βασίζεται κυρίως στη συστηματική έρευνα των ιστορικών τεκμηρίων, τα οποία περιέχονται σε τοπικό αρχειακό υλικό, στον τύπο της εποχής και σε αφηγήσεις προσώπων που συμμετείχαν στα γεγονότα.

Παρακολουθώντας τη διαδικασία εξέλιξης των γεγονότων σταδιακά γίνεται κατανοητό στον ερευνητή πως στην εισήγηση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο τίτλος του γνωστού βιβλίου του Μαρκέζ, *Το χρονικό ενός προδιαγεγραμμένου θανάτου*, καθώς αποδίδει με ακρίβεια τη μοιραία κατάληξη της εμφύλιας αυτής σύγκρουσης.

Σημανδηράκη Ζαχαρένια

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 19.40]

Ο Κρης Νικόλαος Ρενιέρης και η συμμετοχή του (ή μη) στη Φιλορθόδοξο Εταιρεία (1839). Συγκριτικά στοιχεία και προβληματισμοί

Ο Νικόλαος Ρενιέρης από τα Παλαιά Ρούματα Κισάμου (1758) σπούδασε Ιατρική στο Μονπελλιέ και την Ιταλία. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του επέστρεψε στα Χανιά κι εργάστηκε ως ιατρός και φαρμακοποιός. Είχε δράση πολυσχιδή, όχι μόνο επιστημονική αλλά και κοινωνική-φιλανθρωπική, εκπαιδευτική και φιλεκπαιδευτική. Στα 1819 μυείται στη Φιλική Εταιρεία από τον Καλλίνικο Βερριαίο. Στις 15 Φεβρουαρίου 1826, από το Κουστογέρακο και ενώ εκείνος βρισκόταν στα Κύθηρα, η Επαρχία Σελίνου τον εξέλεξε ως Πληρεξούσιό της στην Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας. Μετά και από πρόταση του Κολοκοτρώνη η Γ΄ Εθνοσυνέλευση τον εκλέγει παμψηφεί ως πρόεδρο της Α΄ Βουλής των Ελλήνων. Απολαμβάνοντας της εμπιστοσύνης του Καποδίστρια, ορίστηκε μέλος της Εθνικής Επιτροπής της Συνελεύσεως και διορίστηκε από τον Κυβερνήτη ως Μέλος του «Πανελληνίου», του γνωμοδοτικού σώματος που ιδρύθηκε στις 18/1/1828 από τον Ιωάννη Καποδίστρια, σε αντικατάσταση του «Βουλευτικού». Τον Οκτώβριο του 1829 ανέλαβε τη θέση του Αρμοστή της Κρήτης. Όταν κάθε ελπίδα για λύση του Κρητικού Ζητήματος ή συνέχιση του αγώνα στο Νησί εξέλιπε, ο Ρενιέρης ανακλήθηκε στο Ναύπλιο στις αρχές Δεκεμβρίου του 1830.

Ο Νικόλαος Ρενιέρης φέρεται να υπήρξε ηγετικό στέλεχος της Φιλορθόδοξου Εταιρείας, οργάνωσης που σκοπό είχε την απελευθέρωση των αλύτρωτων εδαφών της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, όπως και την εν γένει ενίσχυση της Ορθοδοξίας που, κατά την εκτίμησή τους, κινδύνευε, γι' αυτό και παράλληλα προπαγάνδιζε και απαιτούσε να ασπασθεί ο Όθωνας το ορθόδοξο δόγμα. Και όντως υπήρξε το όνομα Νικόλαος Ρενιέρης στα στελέχη της Εταιρείας. Έριδες μάλιστα μεταξύ τους είχαν ως αποτέλεσμα να προδοθεί η οργάνωση και να συλληφθούν ο Νικητάς Σταματελόπουλος (Νικηταράς), ο Γεώργιος Καποδίστριας και ο Νικόλαος Ρενιέρης, με την κατηγορία της συννομασίας κατά του θρόνου. Με μια όμως πιο προσεκτική αναδίφηση των σχετικών στοιχείων από

διάφορες πηγές εγείρονται αρκετές απορίες ως προς τη συμμετοχή ή μη στην Εταιρεία του κρητικού Νικολάου Ρενιέρη.

Ενδεικτικά:

–Σύμφωνα με τα Πρακτικά της δίκης εις βάρος των ηγετών της Φιλορθοδόξου, τα στοιχεία του συμμετασχόντος Νικολάου Ρενιέρη δεν συμφωνούν με αυτά του Κρητός Ρενιέρη: άλλο όνομα πατρός, άλλη ηλικία, άλλος τόπος καταγωγής κλπ.

–Σε αναφορές του Τύπου της εποχής αναφέρονται στοιχεία για τον Ρενιέρη της Φιλορθοδόξου (π.χ. αγύρτης εκ Γερμανίας, τυχοδιώκτης, κλπ.), τα οποία πόρρω απέχουν από την προσωπικότητα του Κρητός.

–Ο Ρενιέρης, αν και υπέργηρος, διετέλεσε πρόεδρος της Κεντρικής των Κρητών Επιτροπής που σκοπό είχε την οργάνωση και ενεργό υποστήριξη της Κρητικής Επανάστασης του 1841, διετέλεσε Σύμβουλος Επικρατείας, εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Γ΄ Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνικής Συνελεύσεως (1843), συμμετείχε στην Επιτροπή Σύνταξης του Συντάγματος του 1844, ενώ στις 16 Ιουνίου του ιδίου έτους εκλέχθηκε Μέλος της Γερουσίας. Αλλά πώς θα μπορούσε να καταλάβει αυτά τα αξιώματα και να εκλεγεί εάν είχε συμμετοχή στη Φιλορθόδοξο μόλις το 1839 και μετά την περίοδο των Δικαστηρίων, καθώς και του πολιτικού και κοινωνικού αντικτύπου;

ρ

Σιδηρόπουλος Κλεάνθης

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 09.40]

«Λαθθένης Σωσαμενών... Ελουθυίας χαριστήσιος»: Ο κνώσιος ηγέτης σε μια «νέα» αναθηματική επιγραφή

Μια ακατάγραφη ως πρόσφατα επιγραφή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου είχε αόριστα συσχετιστεί με το σπήλαιο της Ειλειθυίας στην Ίνατο, καθώς δεν υφίσταντο τα ακριβή στοιχεία εύρεσής της. Ευλογοφανής καταρχάς συλλογιστική εμφανίζει ως πιθανή την προέλευση από την Αμνισό και μάλιστα από το λεγόμενο ιερό του Δία Θενάτα. Η αναφορά ως αναθέτη του περίφημου κνώσιου ηγέτη Λαθθένη, γιου του Σωσαμενού, φαίνεται άλλωστε να αποκλείει ένα ιερό στην επικράτεια της Πριάνσου στον σημερινό Τσούτσουρο/Ίνατο, ενώ δίνει μια ευκαιρία επανεξέτασης της ταυτότητας των ανασκαμμένων κτισμάτων στην Αμνισό και τον συσχετισμό τους με τις ομηρικές αναφορές για το «σπέος Ειλειθυίης».

Σε κάθε περίπτωση η αναξιοποίητη επιγραφική μαρτυρία για ένα τόσο σημαίνον πρόσωπο της όψιμης κρητικής ιστορίας, συνδεδεμένο με την απέλπιδα αντίσταση στους Ρωμαίους και μάλιστα στα πρώιμα χρόνια της

δημόσιας παρουσίας του, σε ανάθεση προς τη θεά του τοκετού και με τη συγκεκριμένη ιερατική θητεία του «υπέρ των τέκνων», δικαιούται σίγουρα σχολιασμό σε κάθε επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό η συμπλήρωση του γενεαλογικού δέντρου του Λασθένη αποτελεί καλοδεχούμενο παράπλευρο κέρδος.

Σμιτζής Βασίλης Μιχ.

[POSTER, B - 08.10.2022, 16.20]

Παραγωγοί και έμποροι μαλβαζίας κατά τον XVI αιώνα στην περιοχή της Καβαλαρίας Αγίου Ηλία (μετόχι Κουρτικιανά), νότια της πόλης του Ρεθύμνου

Σύμφωνα με τις περιγραφές των περιηγητών –όπως του 1415 του μοναχού Cristoforo Buondelmondi και του 1546 του γιατρού, βοτανολόγου Pierre Bellon–, αλλά και σύμφωνα με τις αναφορές σε διάφορα κείμενα, νοταριακά έγγραφα και αρχεία εποχής, η Κρήτη, και στην περίπτωση μας το Ρέθυμνο, παράγουν εξαιρετικής ποιότητας κρασί, μοςχάτο και μαλβαζία. Τα κρασιά αυτά φορτώνονται σε ιδιόκτητα ή ναυλωμένα καράβια και, μέσω θαλάσσιων διαδρομών, εξάγονται σε όλα τα μέρη της Ευρώπης. Επιπροσθέτως, με σταθμό την Κωνσταντινούπολη, φθάνουν οδικώς μέχρι και τη Λεοντόπολη (Λβιβ) στα πρόθυρα της Ρωσίας.

Στο Ρέθυμνο εμφανίζονται εκείνη την εποχή αμπελουργοί, παραγωγοί, οινοποιοί, εμπορικά και εξαγωγικά κονσόρτσια που διαθέτουν κτήματα και εκτάσεις, όπως αυτά της περιοχής που σταθμεύει η καβαλαρία του Αγίου Ηλία. Διαθέτουν οργανωμένες επιμελητείες (εμπορικά επιμελητήρια), προστατεύουν τους εμπορικούς στολίσκους που κινούνται στη Μεσόγειο, εξασφαλίζουν τις «εκτελωνιστικές» διαδικασίες και τους «δασμούς» διακίνησης και τα διασφαλίζουν από τις πειρατικές επιθέσεις, αλλά και από τον τούρκικο στόλο που είναι παρών στη Μεσόγειο και απειλεί συνεχώς, πολιορκεί νησιά (Μάλτα 1565), κατακτά άλλα (Ρόδο 1522, Κύπρο 1571 κλπ.), ναυμαχεί με χριστιανικές δυνάμεις (ναυμαχία Ναυπάκτου – Lepanto 1571) και αντιμάχεται στους αλληπάλληλους βενετοτουρκικούς πολέμους τον στόλο των Βενετσιάνων που τότε κυριαρχούν και «υπερασπίζονται» τις κτήσεις και τα συμφέροντά τους στην ανατολική Μεσόγειο.

Ο Ρεθυμνιώτης παραγωγός μαλβαζίας και μεγάλεμπορος Κωνσταντίνος Κορνιακτός, έχοντας προνοήσει περί των απειλών του καιρού του που σύντομα θα έφεραν συνέπειες και στη διακίνηση των εξαγωγών του, εγκαταλείπει πρόωρα το Ρέθυμνο για την Κωνσταντινούπολη, τη Μολδαβία και την Πολωνία, συνεχίζοντας και διευρύνοντας τις

δραστηριότητές του, προασπίζοντας και προωθώντας πάντα τα συμφέροντά του.

Εγκαθίσταται στο Λβιβ, δημιουργεί οικογένεια, φθάνει σε ανώτατα αξιώματα, αποκτά τίτλους ευγένειας, κτίζει παλάτια, πύργους (που φέρουν μέχρι σήμερα το όνομά του), ναούς, παρεκκλήσια και ευεργετεί την ορθόδοξη κοινότητα της ευρύτερης περιοχής. Το 1603 πεθαίνει.

Τελικά ο Κωνσταντίνος Κορνιακτός συνδέει το όνομά του με τη (το) μαλβαζία και την Κρήτη (Ρέθυμνο). Είναι γνωστός σε όλο τον κόσμο και άγνωστος στη γενέτειρά του το Ρέθυμνο, όπως και η μαλβαζία που γεννήθηκε στην Κρήτη, παράγεται σήμερα μέχρι και στην Αμερική, αλλά εξαφανίστηκε ή αφανίστηκε από το νησί κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (Tournafort 1700).

Σκαλιδάκης Γιάννης

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 17.20]

Συγκρότηση και μεταβολή πολιτικών θεσμών κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 στην Κρήτη

Η επανάσταση στην Κρήτη (1821-1830) είχε αξιοσημείωτες διαφορές σε σχέση με την επαναστατική δράση στις περιοχές που συγκρότησαν το πρώτο ελληνικό κράτος. Οι κρήτες επαναστάτες ζητούσαν την αρωγή του επαναστατικού κέντρου, έπρεπε όμως να συγκροτήσουν τους δικούς τους τοπικούς θεσμούς και μηχανισμούς για την επιτυχία του στρατιωτικού αγώνα.

Στην ανακοίνωση αυτή θα εξετάσουμε τους τοπικούς επαναστατικούς θεσμούς, από την Καγκελαρία των Σφακίων ως το Κρητικό Συμβούλιο, τον τρόπο συγκρότησής τους και τις μεταβολές αυτών των επαναστατικών θεσμών σε σχέση με τις ανάγκες του αγώνα, της οικονομίας πολέμου και των σχέσεων με την εθνική διοίκηση. Τόσο ο επαναστατικός πόλεμος όσο και η κρατική συγκρότηση εκκινούν από μια οικονομία πολέμου, μέσα από την οποία νεοορύσσονται μηχανισμοί και θεσμοί εξουσίας διαχειρίζονται τους διαθέσιμους πόρους για τη στρατολόγηση και συντήρηση ένοπλων σωμάτων. Περιλαμβάνει διαδικασίες, όπως τη φορολόγηση της παραγωγής και των εμπορικών συναλλαγών, τη διαχείριση και εκποίηση της κινητής και ακίνητης περιουσίας των εχθρών, τον διαμοιρασμό των λαφύρων στην ξηρά και της λείας στη θάλασσα αλλά και τη συγκρότηση των απαραίτητων κρατικών μηχανισμών για όλα τα παραπάνω, μιας γραφειοκρατίας που αρχίζει να σχεδιάζει, να προβλέπει, να βρίσκει, να εξοικονομεί και να διαχειρίζεται τους διαθέσιμους πόρους.

Όλα τούτα είναι προφανώς κατεξοχήν πεδία έντονων αντιπαραθέσεων εντός του επαναστατικού στρατοπέδου. Στην ανακοίνωση, η οποία στηρίζεται σε ευρήματα εν εξελίξει γενικότερης έρευνας για την Επανάσταση του 1821 στην Κρήτη, θα υποστηριχθεί η στενή διασύνδεση μεταξύ της αδυναμίας λειτουργίας των τοπικών θεσμών και κυρίως μηχανισμών οικονομίας πολέμου και της ανεπιτυχούς έκβασης της επανάστασης ως το 1830. Ειδικά, το Κρητικό Συμβούλιο συγκροτήθηκε για την οργανωμένη αναζωπύρωση της επανάστασης στην Κρήτη μετά τη Συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827). Τυπικά, η σύνθεση του Κρητικού Συμβουλίου αποτελείτο από έναν αντιπρόσωπο από καθεμία από τις επαρχίες του νησιού. Το Κρητικό Συμβούλιο υπήρξε ο θεσμικός φορέας των επαναστατημένων Κρητών με σκοπό τόσο την εκπροσώπηση του νησιού με τη νεοσύστατη Εθνική Διοίκηση στην επαναστατημένη Ελλάδα όσο και με τις κατά τόπους εξουσίες σε όλο το νησί. Αυτό όμως το κρίσιμο υπερ-τοπικό επίπεδο εξουσίας που θα συγκροτούσε έναν «κρητικό» πολιτικό χώρο, δεν μπόρεσε να υπερβεί τους τοπικισμούς και τις ενδοκρητικές αντιθέσεις για λόγους που θα εξετάσουμε.

Σκόρδου Μαρία

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.50]

Ο σεισμός του 365 μ.Χ.: η περίπτωση του «φιλάργουρου» στην Κίσαμο

Τη νύχτα της 21ης Ιουλίου του 365 μ.Χ. ένας τρομακτικός σεισμός, εκτιμώμενου μεγέθους 8,5 R, κατέστρεψε την Κίσαμο, ακολουθούμενος από παλιρροϊκό κύμα που έπληξε και άλλες πόλεις της ανατολικής Μεσογείου και προκάλεσε τη μέχρι και 9 μ. ανύψωση της δυτικής Κρήτης. Ο σεισμός αυτός σηματοδοτεί το τέλος της πόλης, η οποία διάνυε μια περίοδο πολιτικής και πολιτισμικής παρακμής, καθώς και θρησκευτικών αναστατώσεων, παράλληλα με τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, κατά τη μετάβαση από τον παγανισμό στην επικράτηση πλέον της χριστιανικής θρησκείας από τα τέλη του 4ου μ.Χ. αιώνα.

Η καταστροφή αποτυπώνεται στην οικία στην αρχαία Κίσαμο, όπου ήρθαν στο φως δύο άνθρωποι καταπλακωμένοι στα ερείπια, οι οποίοι εγκλωβισμένοι στο υπόγειο δεν κατάφεραν να απομακρυνθούν έγκαιρα, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είχε εγκαταλείψει τα σπίτια τους εκτός από τα γνωστά μέχρι σήμερα τέσσερα ακόμη ανθρώπινα θύματα του μεγάλου σεισμού.

Με την παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση της οικοσκευής του στρώματος που σχετίζεται με τον σεισμό, η οποία περιλάμβανε αγγεία καθημερινής και επιτραπέζιας χρήσης, μαγειρικά

σκεύη, καθώς και αγγεία αποθήκευσης και μεταφοράς που συνάδουν με την χρονολογία που έγινε ο σεισμός. Τα ευρήματα αντιπροσωπεύουν πολλές κατηγορίες κυρίως άβαφης κεραμικής, ορισμένων γυάλινων αγγείων αλλά και χάλκινων και μαρμαρίνων σκευών. Τον εξοπλισμό αυτής της οικίας συμπληρώνουν τα μετάλλινα και οστέινα μικροαντικείμενα καθημερινής χρήσης που σχετίζονται με την ενδυμασία, λίθινα εργαλεία, χαρακτηριστικά των παραγωγικών δραστηριοτήτων της οικίας, καθώς και μαρμάρινα στοιχεία δομής που διασώθηκαν.

Δύο νομισματικοί θησαυροί χάλκινων εκδόσεων –μικρής αξίας και μεγάλης κυκλοφορίας, πολύ φθαρμένα νομίσματα– αποτελούν *terminus post quem* για τον ισοπεδωτικό σεισμό και υποδεικνύουν ότι το γεγονός συνέβη λίγα έτη μετά την κοπή αυτών των νομισμάτων. Οι τύποι που έχουν αναγνωριστεί, χρονολογούνται στη β' περίοδο της μεταρρύθμισης επί Κωνσταντίου Γάλλου (351-354 μ.Χ.) και Κωνσταντίου Β' (354-361 μ.Χ.) με την επιγραφή *felix temporum reparatio*, που αποτυπώνει μάλλον τα ευτυχημένα έτη που προηγήθηκαν και αποδίδονται κυρίως στο νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης. Η απόκρυψη έκτακτης ανάγκης ενός τρίτου νομισματικού θησαυρού αργυρών αντωνινιανών επί μονοκρατορίας Γαλλιανού, ένα κληροδότημα των επιγόνων των αρχικών κατόχων, συνδέεται με τη γενικευμένη οικονομική κρίση και τις πληθωριστικές τάσεις εξαιτίας των στρατιωτικών επιχειρήσεων που σηματοδότησαν ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία την εποχή αυτή. Το πλήθος των κινητών ευρημάτων μαρτυρεί την καθημερινή ζωή και την οικονομική ισχύ του ιδιοκτήτη, καθώς και την εν γένει ευημερία της Κισιάμου, ενώ τα νομισματικά δεδομένα συμβάλλουν ουσιαστικά στην ακριβέστερη χρονολόγηση των περιόδων ζωής και καταστροφής της Κισιάμου.

Σκουτέλης Νίκος

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 09.20]

Οι οθωμανικοί κουλέδες στα Σφακιά (1866-1869). Το πριν και το μετά μιας στενής επιτήρησης

Η έρευνα γύρω από τα οθωμανικά οχυρά της Κρήτης έχει ξεκινήσει στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης από το 2012 και έχει αποδώσει ενδιαφέρον υλικό, το οποίο έχει παρουσιαστεί σε συνέδρια. Οι πρόσφατες έρευνες με γενικό τίτλο «Έρευνα και ανάπτυξη δικτύων επίσκεψης και ανάδειξης του πολιτισμικού τοπίου στον Δήμο Σφακιών» με χρηματοδότηση από την Περιφέρεια Κρήτης, έχουν προσφέρει πρωτότυπο και σημαντικό υλικό, ικανό να φωτίσει όχι μόνο

εκείνη την περίοδο των εξεγέρσεων αλλά, μέσω της μετέπειτα πορείας των οχυρών, και των προθέσεων των τοπικών κοινοτήτων που αποτυπώνονται στον χώρο, καθώς και των ευρύτερων σχεδιασμών.

Την περίοδο της εξέγερσης των ετών 1866-1869, οι Οθωμανοί αναγκάστηκαν να κατασκευάσουν οχυρά σε στρατηγικής σημασίας θέσεις στο νησί, ώστε να επιτύχουν την καταστολή των εξεγερμένων χριστιανών Κρητών. Ο Χουσεΐν Αβνί Πασάς αποφάσισε να οργανώσει και να κατασκευάσει ένα δίκτυο, αποτελούμενο από διάσπαρτες, σε κομβικά σημεία, στρατιωτικές μονάδες-οχυρά με στόχο τον έλεγχο των μετακινήσεων των επαναστατών κυρίως στις ορεινές και δυσπρόσιτες περιοχές. Στην περιοχή των Σφακιών, το εγκαταλελειμμένο Φραγκοκάστέλλο μετατρέπεται σε κουλέ. Κατά τη μετασκευή μειώνεται το πάχος στις τοιχοποιίες και κατασκευάζονται τυφεκιοθυρίδες. Το βενετσιάνικο πυργόσπιτο της Χώρας Σφακιών συμπληρώνεται με νέο οχυρό και γειτονικό στρατώνα. Παράλληλα ανεγείρονται νέοι, μικροί και μεγάλοι κουλέδες και ο οχυρός περίβολος στο στόμιο του λιμανιού στο Λουτρό. Οι χερσαίες οδοί πρόσβασης και η δυναμική των λιμανιών, όπως και η θέση των οικισμών, αναλύονται ως εκείνες οι σταθερές οι οποίες επηρέασαν την επιλογή των θέσεων ανέγερσης και παράλληλα η ιεράρχηση των αναγκών καθόρισε στην επιλογή των εκάστοτε κτιριακών τύπων. Αυτές οι κατασκευές αποτελούν ενδιαφέρουσες περιπτώσεις προσαρμογής ενός κυρίαρχου μοντέλου οργάνωσης του χώρου στις συνθήκες του τόπου και των αναγκών για άμυνα και επιτήρηση.

Στην προτεινόμενη παρουσίαση, η ειρηνική περίοδος που έπεται των επαναστάσεων εκλαμβάνεται ως ασυνέχεια μιας δεδομένης τάξης πραγμάτων, εκείνης της συνεχούς ξένης κυριαρχίας από το 1204 έως το 1899. Όταν τα τελευταία αυτά σε χρονική σειρά οχυρά της επιτήρησης εγκαταλείπονται, είτε σε βουνοκορφές είτε σε οικιστικά κέντρα, μέρος από το υλικό τους μεταφέρεται προς ανακύκλωση σε ιδιωτικές οικοδομές, ενώ οι λιθοδομές τους ενσωματώνονται με τον καιρό στο έδαφος, επιστρέφουν σιγά σιγά στη φύση, λαμβάνοντας μέρος στην εικόνα του πολιτισμικού τοπίου του νησιού.

Σμπόνιας Κώστας

[A1 - 06.10.2022, Δίκητη, 10.20]

Ο ΥΜΙΗΓ οικισμός του Βρύσινα: Συνέχειες και ασυνέχειες στο ορεινό τοπίο στην Εποχή του Χαλκού

Η ανακοίνωση εστιάζει στις συνέχειες και ασυνέχειες στο ορεινό τοπίο της Κρήτης κατά την Εποχή του Χαλκού μέσα από το παράδειγμα του όρους

Βρύσινα στον νομό Ρεθύμνης. Η έρευνα επιφανείας του Βρύσινα με αφετηρία τη διερεύνηση του περιγύρου του Μινωικού Ιερού κορυφής και μια διαχρονική οπτική στη μελέτη του τοπίου συγκέντρωσε πολλαπλά στοιχεία για την κατανόηση του νοήματος του ορεινού όγκου σε διάφορες περιόδους. Η κατανόηση των μικροπεριβαλλόντων και της μικροτοπογραφίας του βουνού σε συνδυασμό με τη γεωμορφολογική έρευνα αποτέλεσαν τη βάση για την εφαρμογή εντατικών μεθόδων έρευνας επιφανείας. Η ανακοίνωση διερευνά τις συνέχειες και ασυνέχειες στον ορεινό χώρο μέσα από τη σύγκριση δύο περιόδων της Εποχής του Χαλκού που δημιούργησαν πόλους έλξης στις ορεινές ζώνες, διαμορφώνοντας και μετασχηματίζοντας το ορεινό τοπίο: i) τη Μεσομινωική περίοδο με τα πολυπληθή ιερά κορυφής, χώρους συνάντησης διαφορετικών ορίων και επικρατειών, ζωτικό στοιχείο των διόδων επικοινωνίας και συνδεδεμένα με τη δημιουργία μιας υπερτοπικής ταυτότητας μέσω της λατρείας και ii) τις αλλαγές που συντελούνται στα τέλη της Εποχής του Χαλκού σε πολιτικοκοινωνικό και δημογραφικό επίπεδο με την οικιστική συρρίκνωση και συγκέντρωση της κατοίκησης στο εσωτερικό του ορεινού όγκου που δημιουργεί στον Βρύσινα ένα πολυάνθρωπο τοπίο κατά την ΥΜΙΙΙΓ περίοδο, που συμβαδίζει με την ευρύτερη οικιστική προσαρμογή στα ορεινά περιβάλλοντα σε πολλές ορεινές περιοχές της Κρήτης. Εμφανής είναι η προτίμηση για τα ψηλότερα και δυσπρόσιτα σημεία των πλαγιών της κεντρικής κορυφογραμμής του Βρύσινα στο εσωτερικό του οροπεδίου, υποδηλώνοντας τη σημασία της ασφάλειας την περίοδο αυτή. Παρουσιάζονται τα στοιχεία που προσφέρει η μελέτη της κεραμικής και η διασπορά της σε συνδυασμό με τη γεωμορφολογική έρευνα για τη δομή και χωροοργάνωση του οικισμού, η οποία παίρνει τη μορφή συστάδων οικιστικής συγκέντρωσης που μοιράζονται διαφορετικά σημεία των πλαγιών της κεντρικής κορυφογραμμής και είναι προσανατολισμένες προς τους διάφορους θύλακες των πλαγιών και του κεντρικού οροπεδίου. Εξετάζονται επίσης στοιχεία κοινωνικής διαφοροποίησης που διαφαίνονται στην πιθανή τείχιση του πλατώματος της ΒΑ πλαγιάς της κεντρικής κορυφής, καθώς και η διατήρηση της μνήμης του προγενέστερου μινωικού ιερού κορυφής ως τοπόσημο και σημείο αναφοράς στο ορεινό τοπίο, ένα στοιχείο συνέχειας στην περίοδο αυτή του μετασχηματισμού του κρητικού τοπίου.

Σμυρνάκης Ζαχαρίας

[Γ2 - 06.10.2022, Ευρώπη, 12.20]

Νέα θεώρηση των τοπωνυμίων: Αμπομπάνταινα, Ανεπολούστρες, Αρτός, Όλισμα, Ονιθέ, Ότσες

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται, κατά τις γλωσσολογικές αρχές και την κρίση μου, να τεθεί σε νέα βάση η ετυμολογική προσέγγιση των σημαντικών και περιέργων αυτών κρητικών τοπωνυμίων.

– Αμπομπάνταινα, Αμπομπάδενα, η: Οικισμός της Βενετοκρατίας, καθώς και η σημερινή βορινή συνοικία του Αγίου Μύρωνος Μαλεβιζίου.

Η Χρ. Τσικριτσή-Κατσιανάκη θεωρεί το τοπωνύμιο ανδρωνυμικό χωρίζον αποπειράται περαιτέρω διασαφήνιση.

Πιστεύω ότι κρυμμένη λέξη είναι η «Υπαπαντή» με παρετυμολογία της πρόθεσης υπό- προς την από-> *Αποπαντή> με ηχηροποίηση π>μπ> *Αμπομπαντή + κατάληξη -αινα> Αμπομπάνταινα, η (σπάνιος κρητικός δημώδης τύπος). Ενδέχεται να εννοείται η εκκλησία της Υπαπαντής: Αμπομπάνταινα (η κατάλ. -αινα δεν είναι ανδρωνυμική), πβ. εκκλησία. Βλέπε αντιστοίχως: Μαντόνα–Μαντόναινα, Βλαχέρνα–Βλαχέραινα. Η άλλη εκδοχή της ετυμολογίας της λέξης σχετίζεται με το παρωνύμιο κύριο όνομα: *Αμπομπαντής> ανδρωνυμικό Αμπομπάνταινα=γυναίκα ιδιοκτήτρια της περιοχής.

– Ανεπολούστρες, οι: Ορεινό τοπωνύμιο στο χ. Άγιος Γεώργιος Οροπεδίου Λασιθίου.

Πιστεύω ότι δύναται να ερμηνευθεί από το ανά- (= άνω)+ ρ.απολούζομαι, αόριστος απολούσ- τηκα +τοπική κατάληξη –τρα> *Αναπολούστρες> Ανεπολούστρες, οι: με σημασία «στα ψηλά, θέσεις με νερό προς απόλωση ανθρώπων και ζώων».

– Αρτός, ο: Σημαντικός οικισμός της Βενετοκρατίας, καθώς και σημερινό τοπωνύμιο του Αγίου Κωνσταντίνου Ρεθύμνης, αγνώστου ετύμου.

Ως φρονώ, δύναται να παραχθεί από το αρσενικό αμάρτυρο ρηματικού επιθέτου *αρτός, ο (του ρήματος αείρω |αίρω|=τόπος υψωμένος και με ουσιαστικοποίηση Αρτός (sic) –αντί Άρτος– προς διαφοροποίηση από τη λ. άρτος (προφύλαξη). Είναι αναζητητέα η προεξοχή εδάφους.

– Όλισμα, το: Τοπωνύμιο στο Κουστογέρακο, Σελίνου Χανίων.

Θεωρώ το τοπωνύμιο σχηματισμένο από το θέμα ολισθ- (αόριστος ωλι-σθ-ον του ρ. ολισθάνω |-αίνω=γλιστρώ) + κατάληξη ουδετέρου -μα (αποτέλεσμα) >*όλισμα>με σίγηση του θ> όλισμα, το =γλίστρημα αλλά και μέρος ολισθηρό.

Το χαρακτηριστικό μέρος της εδαφικής αυτής περιοχής εμφανίζει επικινδυνότητα ολίσθησης (πληροφορία Ζ. Κυπριωτάκη, ομότιμου καθηγητή ΕΛΜΕΠΑ).

Ομώνυμο και το Όλισμα στη Μουρνέ Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνης. Ο Μ. Παπαδογιάννης αποδίδει στη λ. βούλισμα και το γράφει με υ. Ο Κ. Ηλ. Παπαδάκης προτείνει ως πιθανή σύνδεση του τοπωνυμίου τη λ. βολή (άνεση, ευχέρεια) >βολίζω >βόλισμα >όλισμα. Είναι ανάγκη να εξεταστεί μήπως πρόκειται και εδώ για μέρος ολισθηρό.

– Ονιθέ, η: Όνομα υψώματος (698 μ.), αρχαιολογικού ενδιαφέροντος στα Γουλεδιανά Ρεθύμνης.

Κατά πρώτον ο J. Pendlebury καταγράφει το ύψωμα ως «Ornithē», συνδέοντας μάλλον την προέλευση της ονομασίας με τη λ. όρνις. Κατά δεύτερον στο Υπόμνημα της ΕΚΙΜ το τοπωνύμιο αναλύεται και θεωρείται πιθανώς ως προελληνικό. Τέλος, ο Κ. Ψαρουδάκης υποστηρίζει ότι ενδέχεται να προέρχεται από την αρχαία λ. όνθος, ο (= κοπριά ζώων).

Βάση του τοπωνυμίου θεωρώ τον εξ αφομοιώσεως (ρ ν > ν ν) διαλεκτικό –κατεξοχήν– δωρικό τύπο (βλ. Γόρτυς, 5ος αι. π.Χ.) ό ν ν [ι] θ α (=όρνιθα). Θέμα όννιθ- >όνιθ- + μεσαιωνική κατάληξη – έα>δωρίζων τύπος *ονιθέα, η (εδώ πιθανόν ενν. τη φωλεά πτηνών αγρίων) >Ονιθέα, η >Ονιθέ, η– Ότσεσ, οι. Έτσι ονομαζόταν κατά την όψιμη Βενετοκρατία από τους Κρητικούς το Οροπέδιο του Καθαρού κοντά στην Κριτσά Μεραμβέλου Λασιθίου, ονομασία που παραδίδεται μόνο από τους Βενετούς και γράφεται OCÈS CRICÈS και OCES (βλ. Στ. Σπανάκης).

Ο Ρ. Faure θεωρεί το όνομα πιθανή παραμόρφωση (déformation) της λ. όαξες, πβ. Άξος αρχαίο=Όαξος.

Προτείνω τη σύνδεση με την αρχαία λ. όψη που στην Κρήτη έχει και ειδική γεωργική σημασία και δηλώνει τον μη επιμελώς καλλιεργημένο αγρό αλλά και τον επιφανειακά σπειρόμενο.

Η εξέλιξη Όψες, οι >Ότσεσ, οι, συντελείται με τη γνωστή τροπή του αρχαίου ψ στο τσ.

Οι παραπάνω αυτές ετυμολογικές προσεγγίσεις τίθενται προς συζήτηση, διόρθωση και συμπλήρωση.

Σοφιανού Χρύσα

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 18.00]

Η Ιεράπυτνα και η Πραισός πριν την Pax Romana. Πόλεμοι και διενέξεις στην ανατολική Κρήτη

Δύο ισχυρές πόλεις-κράτη της ανατολικής Κρήτης, η Ιεράπυτνα και η Πραισός, είχαν διαφορετική καταγωγή αλλά κοινές επεκτατικές βλέψεις. Η

ετεοκρατική Πραισός βρισκόταν στο ορεινό κέντρο της ανατολικής Κρήτης, μακριά από τη θάλασσα, αλλά «Διήκεν αμφοτέρωθεν» προς βορρά και προς νότο. Στη βόρεια ακτή έλεγχε τη μικρή πόλη που βρίσκεται στη χερσόνησο του Τρυπητού και στη νότια τον οικισμό κοντά στον σημερινό Γούδουρα. Η δωρική Ιεράπυτνα ήταν στη νότια ανατολική ακτή, αλλά και αυτή έλεγχε την περιοχή ως τη βόρεια ακτή του νησιού, στη σημερινή Παχειά Άμμο, το Θόλο και τη νησίδα του Μόχλου. Είχαν καταφέρει να επεκτείνουν την επικράτειά τους, κάνοντας επιθέσεις αρχικά σε μικρές γειτονικές τους πόλεις και οικισμούς, κατακτώντας τα εδάφη τους και επιφέροντας αλλαγές στα όρια της περιοχής τους. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τις αρχαιολογικές έρευνες των τελευταίων χρόνων στην επικράτεια της Πραισού και της Ιεράπυτνας.

Η σύγκρουση των δύο μεγάλων και φιλόδοξων πόλεων ήταν αναπόφευκτη. Τα αίτια ήταν σίγουρα οικονομικά, θέματα κυριαρχίας και εκμετάλλευσης του ιερού του Διός που βρισκόταν στην Ελεία χώρα, καθώς και της νήσου Λεύκης. Ο πόλεμος μεταξύ τους κατέληξε στην καταστροφή της Πραισού το 146 π.Χ. Η νικήτρια Ιεράπυτνα στη συνέχεια επεκτάθηκε, εξελίχθηκε οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά. Απέκτησε ισχυρούς συμμάχους συνάπτοντας συνθήκες με πόλεις μέσα και έξω από την Κρήτη και με ηγεμόνες των ελληνιστικών βασιλείων, όμως πολύ συχνά και ανάλογα με τα συμφέροντά της, άλλαζε στρατόπεδα και συμμάχους, καταστρατηγώντας τις συνθήκες συμμαχίας που είχε προηγουμένως συνάψει. Μέχρι την εμφάνιση των Ρωμαίων στην Κρήτη η Ιεράπυτνα συνέχισε να διεκδικεί τη Λεύκη, στοχεύοντας στο μονοπώλιο της πορφύρας. Μετά την παράδοσή της στον ύπατο Κόιντο Καικίλλιο Μέτελλο το 67 π.Χ. επέρχεται ηρεμία, σταματούν οι πόλεμοι και οι διενέξεις και τον 1ο π.Χ. αι., με την Pax Romana ξεκινά για την Ιεράπυτνα μια περίοδος οικονομικής ευημερίας.

Τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφών και μελετών δίνουν πληροφορίες για την ελληνιστική πόλη που βρίσκεται στον Τρυπητό, τις πιθανές θέσεις των υποτελών πόλεων Δραγμού και Στάλαι, τη συμβολή των νησίδων Λεύκη και Χρυσή στην οικονομική ανάπτυξη της Ιεράπυτνας και, γενικώς, για τις αλλαγές στα όρια και στην οικονομία της ανατολικής Κρήτης.

Σπυροπούλου-Δεβεράκη Βούλα

[A1 - 07.10.2022, Δίκτη, 17.00]

Περί Γραμμικής Α γραφής: Αποκρυπτογράφηση της χρυσής καρφίτσας της Νεοανακτορικής Περιόδου, Μουσείο Αγ. Νικολάου (Αρ. 9675)

Το αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η χρυσή καρφίτσα της Νεοανακτορικής Περιόδου, η οποία εκτίθεται στο Μουσείο του Αγίου Νικολάου με τον αριθμό 9675. Σύμφωνα με τους Jean-Pierre Olivier, Louis Godart και Robert Laffineur (*Bulletin de Correspondance Hellénique Année* 1981, 105-1 pp.3-25) το συγκεκριμένο εύρημα πουλήθηκε τον Φεβρουάριο του 1980 στη δυτική Ευρώπη, σε Αγορά με αντίκες, από έναν Έλληνα, όχι Κρητικό, ο οποίος επέμενε για την κνωσιακή της προέλευση. Το εύρημα αγοράστηκε και επεστράφη στον τόπο του. Έκτοτε έγιναν κάποιες προσπάθειες για την αποκρυπτογράφησή του:

1981: J. P. Olivier – L. Godart – R. Laffineur. Με την υπογραφή του L. Godart δημιουργείται το ομοιότυπο. Μεταγράφεται αλλά δεν μεταφράζεται.

1987: John Chadwick, «Linear B and related scripts».

1987: Ο Chadwick υιοθετεί το ομοιότυπο των Olivier – Godart – Laffineur και αφιερώνει τέσσερις σειρές στη χρυσή καρφίτσα, αναφερόμενος στην άγνωστη προέλευσή της και στο Μουσείο όπου φιλοξενείται, χωρίς ουδεμία περαιτέρω επεξεργασία.

1996: Paul Faure (Από: *Archaiologia.gr*, τεύχος 600 [1996]). Ο γάλλος καθηγητής εργάστηκε πάνω στο ομοιότυπο και τη μεταγραφή από το 1981 των Olivier – Godart – Laffineur, υιοθετώντας και το προτελευταίο σύμβολο, όπως και οι προηγούμενοι. Ας ληφθεί υπόψιν ότι η τότε εποχή δεν διέθετε τα μέσα και τις ευκολίες για τη σίγουρη αναγνώριση των γραμμικών στοιχείων. Τα πολλά ερωτηματικά του στη μετάφραση υποδηλούν την ειλικρινή αβεβαιότητά του για το αποτέλεσμα της μετάφρασης.

Το 1996 και 2001 ακολουθούν προσπάθειες ελλήνων ερασιτεχνών, εν τούτοις η Επιστημονική Αρχαιολογική Κοινότητα δεν έχει επιβεβαιώσει μέχρι στιγμής αποκρυπτογράφηση του κειμένου.

Η προσπάθεια της γράφουσας συνίσταται στην έρευνα της ελληνικότητας της Γραμμικής Α γραφής εν γένει. Σήμερα το κύριο ζήτημα είναι η αποκρυπτογράφηση του κειμένου της χρυσής καρφίτσας και η ερμηνεία αυτού μέσα από τη διαχρονική επικράτηση των ελληνικών λέξεων.

Ως στοιχείο πρωτοτυπίας θεωρείται ότι στο αυτοτελές κείμενο της χρυσής καρφίτσας σε Γραμμική Α γραφή, κρύβονται πίσω από τα συλλαβογράμματα αρχαίες ελληνικές λέξεις και μόνον. Επίσης ουδεμία

λέξη παραμένει υπό αμφισβήτηση και η Γραμμική Α καταγράφει, τουλάχιστον στην καρφίτσα, την ελληνική γλώσσα! Τέλος, η μεταγραφή των συμβόλων, η ακριβής μετάφραση και ερμηνεία τους θα αναλυθούν λεπτομερώς.

Στάθης Παναγιώτης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 11.00]

Η ιστοριογραφία του κρητικού 1821 στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, συμβατικά στο χρονικό διάστημα 1888-1913, παρατηρείται πύκνωση ιστορικών εκδόσεων που αφορούν την Κρήτη, κυρίως από κρητικούς συγγραφείς. Κοντά σε αυτές πύκνωσαν επίσης οι εκδόσεις γεωγραφίας και λαογραφίας σχετικά με την Κρήτη, οι οποίες περιείχαν πολλές αναφορές στη νεότερη κρητική ιστορία. Αυτή η πύκνωση οφείλεται εν πολλοίς στην προσπάθεια ιδεολογικής υποστήριξης –και μέσω της ιστορίας– των διογκούμενων προσπαθειών και κινήματων για την αυτονόμηση ή/και την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, τα οποία εντείνονται μετά το 1878. Οι ιστορικές αυτές αφηγήσεις επικεντρώνονται σε δύο κυρίως θεματικές: αφενός στην κρητική αρχαιότητα με βαθμιαία ενσωμάτωση του μινωικού πολιτισμού που ανακαλύπτεται εκείνην ακριβώς την εποχή, και αφετέρου στις περιόδους της βενετικής και οθωμανικής κυριαρχίας με κεντρικό αφηγηματικό καμβά τις «εθνικές επαναστάσεις» των Κρητικών εναντίον των ξένων κυριαρχιών. Ως σημαντικότερες αντιοθωμανικές επαναστάσεις αναδεικνύονται αυτές του Δασκαλογιάννη το 1770, του 1821 και του 1866. Κοινοί στόχοι στις προσεγγίσεις των επαναστάσεων των δύο πρώτων από αυτές από τους κρητικούς ιστορικούς της εν λόγω περιόδου είναι να αναδείξουν ότι ήταν αντίστοιχης εμβέλειας με τις σύγχρονές τους ελλαδικές (βλ. τα ορλωφικά και το 1821) και, σε σύγκριση με προηγούμενες αφηγήσεις (κυρίως του Κριτοβουλίδη), να αναδείξουν περιοχές και πρόσωπα, τα οποία οι διάφοροι ιστορικοί, στα χρόνια πριν και μετά το γύρισμα του 19ου αιώνα, θεώρησαν ότι είχαν υποτιμηθεί και αδικηθεί.

Η ανακοίνωση, επικεντρωμένη κυρίως στις μεγάλες αφηγήσεις των Γρηγορίου Παπαδοπετράκη, Βασίλειου Ψιλάκη και Παναγιώτη Κριάρη αλλά και του λίγο μεταγενέστερου Ιωάννη Μουρέλλου, επιχειρεί να διερευνήσει τους κοινούς και τους ιδιαίτερους στόχους, τις στρατηγικές και τα χαρακτηριστικά των ιστορικών προσεγγίσεων αυτής της εποχής στις κρητικές εξεγέρσεις του Δασκαλογιάννη και του 1821.

Σταματάκη Παρασκευή

[A1 - 07.10.2022, Δίκτη, 09.20]

Η λειτουργία και ο ρόλος του κτιριακού συγκροτήματος του Βαθυπέτρου Αρχανών στη νεοανακτορική βορειοκεντρική Κρήτη κατά το τέλος της ΥΜΙΒ περιόδου

Το κτιριακό συγκρότημα του Βαθυπέτρου στην περιοχή του όρους Γιούχτα, κοντά στον οικισμό των Αρχανών στη βορειοκεντρική Κρήτη, είναι ένα από τα σημαντικότερα περιφερειακά κέντρα που κτίστηκαν κατά τη Νεοανακτορική περίοδο στην Κρήτη, στα οποία γίνεται αναφορά με τους συμβατικούς όρους «βίλα», «μέγαρο», «έπαυλη» ή «αγροικία». Στο πλαίσιο για την εξέταση της λειτουργίας του ρόλου που διαδραμάτισε στην περιοχή το σημαντικό αυτό συγκρότημα, δημιουργήθηκε μια λεπτομερής κεραμική τεχνολογική τυπολογία με συστηματική διερεύνηση –μέσω μακροσκοπικής και πετρογραφικής εξέτασης– και καταγραφή των κυριότερων τεχνολογικών χαρακτηριστικών επιλεγμένων αγγείων που βρέθηκαν σε αυτό. Με βάση την προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση, τεκμηριώθηκαν οι κύριες κεραμικές τεχνολογικές παραδόσεις στο συγκρότημα, οι οποίες χρονολογήθηκαν στο τέλος της ΥΜΙΒ περιόδου, ενώ παράλληλα υποδείχθηκε η ύπαρξη ΥΜΙΒ εργαστηρίων, μόνιμων ή προσωρινών (δηλαδή μετακινούμενων), στην περιοχή του Γιούχτα που παρήγαγαν μη μαγειρική κεραμική διαφόρων μεγεθών.

Τα παραπάνω στοιχεία σε συνδυασμό με την εξέταση της χρήσης και της σημασίας των αγγείων έδειξαν ότι το Βαθύπετρο στην αρχική και κύρια λειτουργική φάση του στο τέλος της ΥΜΙΒ περιόδου, εκτός από βιοτεχνικό-εργαστηριακό, αποθηκευτικό, διοικητικό και οικιστικό κέντρο, υπήρξε ένα σημείο συνάντησης ή συναλλαγών, το οποίο οργάνωνε –ή επέτρεπε να οργανώνονται– στον χώρο του κοινωνικές δραστηριότητες και συναθροίσεις που περιλάμβαναν συμποσιακά τελετουργικά δρώμενα κοσμικού χαρακτήρα με σημαντικό αριθμό συμμετεχόντων. Οι συναντήσεις αυτές είχαν ως πιθανό στόχο την ενδυνάμωση των κοινωνικών δεσμών και την ενίσχυση ή επικύρωση κάποιας ανθρώπινης εξουσίας, ή την ενίσχυση της πίστης σε μια μεταφυσική δοξασία ή οντότητα της θρησκείας, ή ακόμα –περιπτωσιακά– και τον κατευνασμό της. Η διοίκηση του Βαθυπέτρου είχε τη δυνατότητα διαχείρισης των αγαθών που καταναλώνονταν στα εν λόγω συμπόσια, αγαθά τα οποία δεν αποκλείεται, επιπλέον, να προσφέρονταν ως βοήθεια σε ενοίκους και περιοίκους σε δύσκολες οικονομικά περιστάσεις. Τα δεδομένα δείχνουν πως μετά την πιθανή, αναπάντεχη, καταστροφή από σεισμό, ή σεισμούς, λίγο πριν από το τέλος της ΥΜΙΒ περιόδου, το συγκρότημα

επαναλειτούργησε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης και οι λειτουργίες του περιλάμβαναν τη βασική προετοιμασία φαγητού και, ενδεχομένως, τελετουργικές δραστηριότητες, οι οποίες, όμως, δεν χαρακτηρίζονταν από την αίγλη και τον κοσμικό χαρακτήρα των προγενέστερων τελετουργικών συμποσίων.

Στεφανάκης Στυλιανός

[B1 - 08.10.2022, Σελένα II, 11.00]

Ο Δ΄ Βενετο-οθωμανικός Πόλεμος ως ρήξη και κινητήριος δύναμη αλλαγών στην αμυντική οργάνωση της βενετοκρατούμενης Κρήτης

Η προτεινόμενη ανακοίνωση επιθυμεί να καταδείξει την επίδραση του Δ΄ Βενετο-οθωμανικού Πολέμου (1570-1573) στη διαμόρφωση του φυσικού και αστικού κρητικού τοπίου μέσω των έργων της φρουριακής αρχιτεκτονικής. Ακόμη στοχεύει στην απάντηση ερωτημάτων σχετικά με α. την κινητοποίηση της βενετικής κρατικής μηχανής, β. τη χωροθέτηση των φρουρίων στο Βασίλειο της Κρήτης και τον διαφορετικό αμυντικό ρόλο τους, γ. το προμαχωνικό σύστημα οχύρωσης και την τυπολογία των αμυντικών έργων και δ. τις ενέργειες των στρατιωτικών μηχανικών και των αξιωματούχων για τον σχεδιασμό και την υλοποίησή τους.

Όπως είναι γνωστό, παρά τη νίκη του χριστιανικού στόλου στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, ο Δ΄ Βενετο-οθωμανικός Πόλεμος σηματοδεύτηκε από την απώλεια της Κύπρου (1571). Έκτοτε το Βασίλειο της Κρήτης αποτέλεσε για έναν αιώνα, μέχρι και την πτώση του Χάνδακα (1669) κατά τον Ε΄ Βενετο-οθωμανικό Πόλεμο, τη σημαντικότερη αποικία – προπύργιο της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας στην ανατολική Μεσόγειο. Η σημασία της Κρήτης για τους εμπορικούς πλόες, την προμήθεια αγαθών και τη ναυτολόγηση πληρωμάτων για τις γαλέρες δικαιολογεί τα κονδύλια που επενδύθηκαν στην αμυντική της αναδιοργάνωση.

Η επιδρομή του οθωμανικού στόλου κατά τον Δ΄ Βενετο-οθωμανικό Πόλεμο συνοδεύτηκε από την πυρπόληση του Ρεθύμνου (1571) και τις καταστροφές στην κρητική ύπαιθρο που, σε συνδυασμό με τα εσωτερικά προβλήματα του Βασιλείου, ζημίωσαν την αγροτική παραγωγή και την οικονομία του. Μπροστά στον κίνδυνο της οθωμανικής επέλασης η Βενετία μετέβαλε τη διοικητική οργάνωση της Κρήτης, μονιμοποιώντας από το 1569 τον θεσμό του Γενικού Προνοητή. Στη διετή θητεία τους οι Προνοητές ασκούσαν απόλυτη εξουσία σε θέματα άμυνας και δικαιοσύνης. Αργότερα, η Βενετία αύξησε τον αριθμό των Προνοητών που ήταν επιφορτισμένοι με τη φροντίδα των φρουρίων της επικράτειάς της.

Το αναχρονιστικό μεσαιωνικό μοντέλο άμυνας των καστελλίων και οι ημιτελείς προμαχωνικές οχυρώσεις των τριών πόλεων-οχυρών του νησιού (Χανίων, Ρεθύμνου, Χάνδακα), που περιλαμβάνονταν στο αμυντικό πρόγραμμα του αρχιτέκτονα Michele Sanmicheli (1538) κατά τον Γ' Βενετο-οθωμανικό Πόλεμο (1537-1540), θεωρήθηκαν ανεπαρκή για την υπεράσπιση της Κρήτης. Γι' αυτό η Βενετία ικανοποίησε τα αιτήματα των αξιωματούχων και, παρά την έλλειψη πόρων εξαιτίας του Δ' Βενετο-οθωμανικού πολέμου και της παρακμής του θαλάσσιου εμπορίου της, εφάρμοσε ένα νέο εκτεταμένο αμυντικό πρόγραμμα. Εστίασε στην αποπεράτωση των φρουρίων του Χάνδακα και των Χανίων και στην ανέγερση της Φορτέτσας Ρεθύμνου (1573), με στόχο τη μετεγκατάσταση σε αυτήν του πληθυσμού της πόλης. Παράλληλα, επιθυμώντας να παρεμποδίσει μια νέα εχθρική απόβαση στα ανοχύρωτα λιμάνια και αγκυροβόλια του νησιού, αποφάσισε σε διάστημα 12 ετών την κατασκευή επιπλέον τεσσάρων φρουρίων και δύο οχυρών: στη νησίδα Σούδα (1572), στο Παλαιόκαστρο Χάνδακα (1573), στη νησίδα Αγ. Θεόδωροι (1574), στη νησίδα Σπιναλόγκα (1579) και στη νησίδα Γραμβούσα (1584). Το αμυντικό πρόγραμμα επέφερε μεταβολές στο κρητικό τοπίο λόγω της κλίμακας των οχυρωματικών έργων, η χωροθέτηση των οποίων σε καίριες θέσεις ακολούθησε τη διοικητική διαίρεση του Βασιλείου.

Η ανακοίνωση αυτή αποσκοπεί σε μια μακροσκοπική θεώρηση του συνόλου των οχυρωματικών έργων στον άξονα του χώρου και του χρόνου και επιχειρείται για πρώτη φορά. Στόχος είναι αφενός μεν να παρουσιαστούν συγκριτικά οι τύποι και οι μορφές της φρουριακής αρχιτεκτονικής που εντοπίζονται στα επιμέρους προμαχωνικά έργα, αφετέρου δε να αναδειχθεί η συμβολή των στρατιωτικών μηχανικών και αξιωματούχων.

Στρουμπάκης Μιχαήλ

[Γ - 07.10.2022, Ζευς, 18.40]

«Ένωσον ημάς υπό το σκήπτρον αυτών...» Επίσημες εκκλησιαστικές τελετές κατά την περίοδο 1898-1906

Είναι γνωστό ότι μετά την Επανάσταση του 1898 άρχισε μια νέα περίοδος για την Κρήτη, η Κρητική Πολιτεία (1898-1913). Στο πλαίσιο αυτής, οι Κρήτες οργανώνονται πολιτικά και εκκλησιαστικά μέσα από τις προκλήσεις των καιρών. Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Κρήτης που δημοσιεύτηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1900, στο άρθρο 33: «Άπας ο κατά την Κρητικήν Πολιτείαν Ιερός Κλήρος εν ταις θείαις ιερουργίαις και τελεταίς μνημονεύει πρώτον του Ηγεμόνος και είτα

του Επισκόπου κατά τον καθορισθόσμενον υπό της ιεράς Συνόδου τύπον», ενώ ένα από τα εσωτερικά καθήκοντα της Ιεράς Συνόδου είναι και η διαφύλαξη των ειωθότων κατά τη θεία λατρεία (άρθρο 41). Από τη συμπόρευση Πολιτείας και Εκκλησίας στο πλαίσιο της Κρητικής Πολιτείας έχει διαπιστωθεί ότι προέκυψαν ειδικές επίσημες δοξολογικές τελετές. Σκοπός της εισήγησης αποτελεί η αναλυτική παρουσίαση της δομής και του περιεχομένου αυτών των επισήμων εκκλησιαστικών τελετών (Δοξολογιών).

Η περίοδος που διερευνάται αφορά τα έτη 1898-1906, κατά τα οποία ο Ύπατος Αρμοστής Πρίγκιπας Γεώργιος προΐσταται στη Διοίκηση της Κρητικής Πολιτείας. Βάση της παρουσίασης αποτελούν μεμονωμένες εκκλησιαστικές συνθέσεις «Πολυχρονίων» στον Τύπο της εποχής, καθώς και η αυτοτελής έκδοση με ειδικό περιεχόμενο την πλήρη τυπική διάταξη των επισήμων Δοξολογιών, συνοδευόμενη και από τα μουσικά τους κείμενα («τονισμένα» στη βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική). Εκτός από την παρουσίαση των τελετών εξ επόψεως μουσικολογικής, επιχειρείται η εξέτασή τους και ως προς το εκκλησιαστικό Τυπικό-Τελετουργικό, καθώς και η ανάδειξη της σημασίας του, ως έκφραση της πολιτικής και εκκλησιαστικής περιρρέουσας ατμόσφαιρας. Οι τελετές αυτές εκφράζουν τον ιδεολογικό προσανατολισμό των προσώπων που πρωταγωνιστούν στα εκκλησιαστικά πράγματα, όχι άμοιρα συγκρούσεων και ρήξεων. Η ιερολογία των τελετών, ακόμα και οι ίδιες οι μουσικές επιλογές (ύφος και συνθέτες), αναδεικνύουν τον ρόλο της υμνολογίας, του Τυπικού και της μουσικής στην εξυπηρέτηση πολιτικών και εκκλησιαστικών στόχων μέσα από την επιτέλεση συλλογικών τελετουργιών.

Σφακιανάκης Δημήτρης Α.

[Α1 - 08.10.2022, Δίκητη, 11.00]

Ακρορεινή λατρεία σε περιόδους κρίσης: η περίπτωση των πηλίνων ανθρωπόμορφων ειδωλίων από το Χαμέζι

Τα τρία ευμεγέθη, πηλίνα, ανθρωπόμορφα ειδώλια, καθώς και τα ελάχιστα θραύσματα άλλων ειδωλίων ανθρωπινων μορφών που βρέθηκαν στις αρχές του 20ού αι. στον λόφο «Σουβλωτό Μουρί», στα περίχωρα του χωριού Χαμέζι Σητείας, αποτελούν μέχρι σήμερα αναμφισβήτητο τεκμήριο των κατακτήσεων της μινωικής ανθρωπομορφικής πλαστικής σε πηλό, στην καμπή μεταξύ των Προανακτορικών και των Παλαιοανακτορικών χρόνων (ΜΜΙ). Η υψηλή χρονολόγηση των ειδωλίων από το Χαμέζι αποτελούσε ανέκαθεν μια βεβιασμένη προσπάθεια να εναρμονιστούν τα ειδωλοπλαστικά ευρήματα της θέσης με την Προανακτορική «ελλειψοειδή

οικία», η οποία αναπτύχθηκε περιμετρικά της οξείας κορυφής του λόφου. Παράλληλα, τα αντίστοιχα ακρορεινά δείγματα από άλλες θέσεις, κατά την παράδοση που διαμόρφωσε το ελλειμματικό λόγω της πρωιμότητάς του δείγμα του εισηγητή των ακρορεινών κατηγοριών στη μινωική αρχαιολογία, του J. L. Myres, με την ανασκαφή του Πετσοφά (Απρίλιος 1903), παγίωσαν μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία η ακμή των επονομαζόμενων «ιερών κορυφής» θα πρέπει να αναχθεί στους αιώνες της μετάβασης από τους Προανακτορικούς στους Παλαιοανακτορικούς χρόνους. Η μεταγενέστερη έρευνα ισορρόπησε στην αντίληψη ότι η ακρορεινή λατρεία στην Κρήτη, και κατά συνέπεια η σκευή τούτων των απόμακρων, εξωοικιστικών λατρευτικών θέσεων, αποτελεί ένα Παλαιοανακτορικό φαινόμενο, γεγονός που καθόρισε και το χρονολογικό πλαίσιο της ακρορεινής ανθρωπομορφικής ειδωλοπλαστικής σε πηλό.

Ωστόσο τα ίδια τα ειδώλια από το Χαμέζι, και πιο συγκεκριμένα τα εικονιστικά χαρακτηριστικά τους (φυσικά χαρακτηριστικά, χειρονομίες, φερόμενα στοιχεία σώματος) και η εν γένει τεχνοτροπία τους, παρουσιάζουν μια καταφανή «παραφωνία» σε σχέση με τα καλά τεκμηριωμένα δείγματα της ανθρωπόμορφης ειδωλοπλαστικής, τα οποία έρχονται κατά καιρούς στο φως και χρονολογούνται στις πρώιμες MM φάσεις. Ισχυρότατο, επιπλέον, επιχείρημα για μια αναθεώρηση της χρονολόγησης των εν λόγω ειδωλίων, αλλά ανεπίτρεπτα υποβαθμισμένο κατά τις αρχικές εκτιμήσεις, είναι τα ανεπαρκή μεν (λόγω της πρωιμότητας της ανασκαφής) αλλά αρκετά κατατοπιστικά για την εποχή τους ανασκαφικά δεδομένα που συνθέτει ο Στέφανος Ξανθουδίδης (1901), τα οποία τεκμηριώνουν επαρκώς την αβίαστη υπόθεση ότι πρόκειται για πλαστικά έργα υστερότερων χρόνων σε σχέση με την «ελλειπτική οικία».

Η εκ νέου πραγμάτευση των διά ζώσης εντυπώσεων του αρχικού ανασκαφέα της θέσης καθίσταται αναγκαία, εφόσον εκείνα τα ανασκαφικά δεδομένα εναρμονίζονται πλήρως με την ανανεωμένη θεώρηση που αφορά την τεχνοτροπική και εικονογραφική ιδιαιτερότητα των ειδωλίων από το Χαμέζι. Μια πιθανή αναθεώρηση της χρονολόγησης των ειδωλίων αυτών προκαλεί, επιπλέον, εύλογα ερωτηματικά για τη λειτουργική φύση τους στον συγκεκριμένο χώρο εύρεσης: Είναι δυνατόν να ανιχνευθεί «ανακατάληψη» του «παλαιού εγκαταλειμμένου ερευτιώνα» της Προανακτορικής οικίας, σε μια υστερότερη εποχή, καθώς και στο πλαίσιο κάποιας πιθανής προγονικής λατρείας, ή καλύτερα στο πλαίσιο της έκφρασης μιας «λατρείας της νοσταλγίας»; Η μελέτη αποσκοπεί στη συστηματική έκθεση των ενδείξεων εκείνων που συνηγορούν σε μια τέτοια πιθανότητα στον συγκεκριμένο ευρύτερο χώρο

της «στειακής ενδοχώρας», καθώς και στο χρονολογικό πλαίσιο της «ενδιάμεσης περιόδου» μεταξύ των παλαιών και των νέων ανακτόρων (MM IIB- MM IIIA), σε μια δηλαδή περίοδο καταφανούς κρίσης και έντονων κοινωνικών αναστατώσεων και ζυμώσεων.

Σφακιωτάκης Σταύρος

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 12.00]

«Εμένα το παράπονό μου είναι να γίνει ειρήνη...» Το τετράδιο σχολικών εκθέσεων του 1941 του Μάρκου Ισχακή, εβραίου μαθητή από τα Χανιά

Η παρουσίαση αφορά τις σχολικές εκθέσεις του εβραίου μαθητή από τα Χανιά, Μάρκου Ισχακή. Το τετράδιό του σώθηκε τυχαία μετά την εξόντωση της εβραϊκής κοινότητας των Χανίων και σήμερα φυλάσσεται στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος.

Ο Μάρκος γεννήθηκε το 1930. Το τετράδιό του περιλαμβάνει μια σειρά σχολικών εκθέσεων με ποικίλα θέματα. Τα κείμενα έχουν γραφεί ως την άνοιξη του 1941. Είναι ένα παιδί που ζει μια «κανονική» ζωή. Όμως η «κανονικότητα» αυτή ανατρέπεται μετά από την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Ο Μάρκος συνεχίζει να πηγαίνει σχολείο, αλλά η ζωή του και ο τρόπος σκέψης του έχει αλλάξει ριζικά. Το ανέμελο παιδί που ζει στα Χανιά του 1939 ωριμάζει και ενηλικιώνεται βάνουσα από τον πόλεμο.

Στα σύντομα κείμενά του αναφέρεται στην καθημερινότητα της σχολικής του ζωής στα Χανιά. Αναπολεί την απλή ζωή με τους γονείς του, τους οποίους παρουσιάζει με τα καλύτερα λόγια (στα κείμενα «Το επάγγελμα του πατρός μου» και «Η μητέρα μου»).

Όλα αυτά τελειώνουν με την κήρυξη του πολέμου. Ο Μάρκος μιλά για βομβαρδισμούς της πόλης, για ναυμαχίες, για καταφύγια, για φτώχεια και αγώνα για επιβίωση. Τα όνειρά του αλλάζουν ταχύτατα. Ενώ πριν τον πόλεμο οι προσδοκίες του ήταν να εκπληρώσει τα όνειρα των γονιών του, πλέον γνωρίζει ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει αν δεν υπάρξει ειρήνη. Γράφει με έντονο πατριωτισμό για το όραμα της ελευθερίας και της ειρήνης για την πατρίδα Ελλάδα στο «Το παράπονό μου».

Το σώμα των εκθέσεων του κλείνει με το πιο γνωστό και δημοσιοποιημένο του κείμενο «Το καράβι», στο οποίο ο νεαρός μαθητής παρουσιάζει τα ταξίδια με πλοίο ως αναψυχή σε περίοδο ειρήνης αλλά και ως θανάσιμο κίνδυνο σε περίοδο πολέμου. Ο Μάρκος Ισχακής πνίγηκε στο ναυάγιο του Ταναΐς, στο οποίο εξοντώθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά όλη η εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης.

Το τετράδιο του Μάρκου είναι μια καλή περίπτωση ρήξης και ασυνέχειας που συμβαίνει σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Μέσα σε λίγους μήνες παρακολουθούμε τον νεαρό μαθητή να μεταμορφώνεται από ένα παιδί που ενδιαφέρεται μόνο για τα μαθήματα και τις βόλτες του σε έναν νέο άντρα που βιώνει ήδη ένα ζοφερό παρόν αλλά προσβλέπει σε ένα διαφορετικό μέλλον. Ονειρεύεται να ζήσει σε μια ειρηνική πατρίδα και να εκπληρώσει τους στόχους του.

Τα κείμενα του τετραδίου μάς επιτρέπουν να προχωρήσουμε σε διαπιστώσεις για την οικογενειακή και κοινωνική ζωή στα Χανιά πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Επίσης επιτρέπουν τη συγκέντρωση ενδείξεων και σχολίων σχετικά με ποικίλα θέματα, όπως οι ρόλοι των φύλων, η σχολική ζωή, η θέση των παιδιών, καθώς και η ένταξη της εβραϊκής κοινότητας στην κοινωνία των Χανίων.

Επιπλέον θα παρουσιαστούν περιπτώσεις εφήβων από άλλες χώρες της Ευρώπης που βίωσαν τον πόλεμο και κατέγραψαν σε ημερολόγια τις σκέψεις τους. Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο σημαντικό ερώτημα που αφορά την πρόσληψη του πολέμου και του Ολοκαυτώματος από τους νέους της εποχής, αλλά και το πώς ο πόλεμος άλλαξε την καθημερινή τους ζωή, τις προσδοκίες και τα όνειρά τους για το μέλλον.

Σωρού Μαρία

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 12.00]

Το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας στην Κρήτη το 1916

Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας, του οποίου ηγήθηκε ο Ελ. Βενιζέλος με στόχο τη δημιουργία δευτέρας ελληνικής κυβέρνησης για την ένταξη της Ελλάδας στην Αντάντ, σχεδιαζόταν από βενιζελικούς στρατιωτικούς από τα τέλη του 1915, αλλά άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά από τον Αύγουστο του 1916 με αφορμή την κατάληψη του φρουρίου Ρούπελ από τις Κεντρικές Δυνάμεις στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Πρώτος σταθμός της πολιτικής ηγεσίας ήταν η Κρήτη, η οποία αποβιβάσθηκε στα Χανιά στις 13/26 Σεπτεμβρίου του 1916.

Η προετοιμασία του κινήματος στο νησί, όσα ακολούθησαν μετά τη συγκρότηση της Προσωρινής Επαναστατικής Κυβέρνησης και όσα διαδραματίσθηκαν στους τέσσερις νομούς το επόμενο διάστημα, καθώς και οι συγκρούσεις μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών που πήραν τα χαρακτηριστικά εμφύλιας αντιπαράθεσης αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης.

Στα Χανιά είχε αρχίσει η συγκέντρωση ενόπλων ομάδων γύρω από την πόλη από τις 7/20 Σεπτεμβρίου και στις 11/24 του ίδιου μήνα μπήκαν στα Χανιά και κατέλαβαν τις Αρχές. Στην πόλη αποβιβάσθηκε η ηγετική ομάδα υπό τον Ελ. Βενιζέλο στις 13/26 Σεπτεμβρίου και κήρυξε τη συγκρότηση της Προσωρινής κυβέρνησης της Κρήτης. Στο Ρέθυμνο οι φιλοβενιζελικοί κατέλαβαν τις Αρχές μετά από ένοπλο συλλαλητήριο στις 15/28-9-1916.

Στο Ηράκλειο η κατάληψη των Αρχών αποδείχθηκε δυσκολότερη, καθώς προβλήθηκε ισχυρή αντίσταση από την ηγεσία και τους οπαδούς του Λαϊκού Κόμματος και χρειάστηκε η βοήθεια αγγλικού αγήματος και ενός λόχου στρατού που εστάλησαν από τα Χανιά για την καταστολή της αντίδρασης τόσο εντός της πόλης όσο και στην ύπαιθρο του Ηρακλείου. Στο Λασιθί οι αντιβενιζελικοί κινήθηκαν επίσης δυναμικά και απέτρεψαν την παράδοση των Αρχών, αλλά η κατάληψή τους πραγματοποιήθηκε εν τέλει μετά τον κατάπλου τριών αγγλικών πολεμικών στον Άγιο Νικόλαο στις 17/30 Σεπτεμβρίου, τα οποία απείλησαν με βομβαρδισμό της πόλης.

Εξίσου δύσκολη ήταν η κατάσταση και το επόμενο διάστημα μετά την κήρυξη στρατιωτικού νόμου από την Προσωρινή Κυβέρνηση και την προσπάθεια συγκρότησης εθελοντικών εκστρατευτικών σωμάτων, τον στρατό της Εθνικής Άμυνας, η οποία συνάντησε ισχυρή αντίδραση που έλαβε γενικό και δυναμικό χαρακτήρα, κυρίως στην ύπαιθρο του Ηρακλείου και Λασιθίου, τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο του 1916, και κατεστάλη με δεκάδες θανάτους και εκατοντάδες συλλήψεις.

Τέγου Εύα, Ελένη Γούλα, Ελένη Περάκι

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 11.20]

Συνέχειες, ασυνέχειες και ανατροπές στο αρχαιολογικό αποτύπωμα της Αξού. Αποτίμηση των ερευνών της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από την Κρητική Πολιτεία έως σήμερα

Το 1910, επί Κρητικής Πολιτείας έγινε από τον Ευστάθιο Πετρουλάκι η πρώτη ανασκαφή της Υπηρεσίας στη θέση στου Γερακάρω. Η έρευνα στη θέση συνεχίστηκε το 1964 από τον Γιάννη Σακελλαράκη. Ο μεγάλος αριθμός πήλινων γυναικείων ειδωλίων που βρέθηκαν εκεί σχετίζεται με υπαίθριο ιερό της θεάς Δήμητρας. Τη δεκαετία του 1980 ανασκάφηκαν ένα από τα νεκροταφεία της αρχαίας πόλης στη θέση Τειχίο, Ν. της ακρόπολης, και τμήμα του ελληνιστικού οικισμού στη θέση Παναγιά. Τα έτη 1999-2001, στο πλαίσιο του έργου «Αρχαιολογικός Περίπατος Αξού», πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές και έρευνα πεδίου στην αρχαία ακρόπολη και στη θέση Ελληνόσπιτα. Κατά τα έτη 2005-2009 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφές στις θέσεις Αγ. Ιωάννης, Ελληνόσπιτα και

Παναγία, καθώς και γεωφυσικές έρευνες στην ακρόπολη και στα Ελληνόσπιτα. Το αρχαιολογικό αποτύπωμα της Αξού εμπλουτίζεται με τις πληροφορίες που δίνει ο μεγάλος αριθμός κινητών μνημείων που είχε παραδοθεί στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου, όπως και οι θέσεις προέλευσής τους που εντοπίστηκαν και σημειώθηκαν στον χάρτη, κυρίως τα έτη 1999-2001.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η παρουσίαση μιας εν εξελίξει έρευνας τριών δεκαετιών ώστε να διερευνηθούν θέματα συνέχειας και ασυνέχειας στην κατοίκηση και στη χρήση του χώρου, από τη νεολιθική έως την ύστερη αρχαιότητα. Για τον λόγο αυτόν θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία από χώρους λατρείας, δημόσια κτήρια, κατοικίες και νεκροταφεία. Η πραγμάτευση του θέματος θα αξιοποιήσει το ιδιαίτερο αρχαιολογικό αποτύπωμα της Αξού, η οποία είναι η πλησιέστερη και με την αμεσότερη πρόσβαση στο Ιδαίον Άντρον αρχαία πόλη, και θα δοθεί έμφαση σε δύο άξονες: α. την παρουσίαση νέων στοιχείων που προέκυψαν από ανασκαφές ώστε να φωτιστούν λιγότερο γνωστές περίοδοι της ιστορίας της, όπως η τελική νεολιθική περίοδος και η ύστερη ρωμαϊκή έως πρώιμη βυζαντινή περίοδος και β. την εξέταση των ήδη γνωστών μνημείων από την έρευνα της Ιταλικής Αποστολής του 1899, και κυρίως του «ιερού της Αφροδίτης», υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων συμφραζομένων του τόπου και των νεότερων δεδομένων της κρητικής αρχαιολογικής έρευνας, με ερμηνευτικές προσεγγίσεις που ανατρέπουν τις επικρατούσες στην έρευνα απόψεις.

Τ

Τζανακάκη Κατερίνα, Γιάννης Φραγκάκης

[Α2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 17.20]

Στοιχεία για την Κυδωνία των υστεροαρχαϊκών χρόνων. Η περίπτωση του μαρμαρίνου κορμού οπλίτη με αρ. ευρετηρίου Α 703

Στην παρούσα ανακοίνωση μελετάται μαρμαρίνος κορμός οπλίτη με αρ. ευρετηρίου Α 703 που εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων και παραδόθηκε από ιδιώτη το 1998. Κατά δήλωσή του βρέθηκε στον Σταυρό Ακρωτηρίου, σε φερτά μπάζα προερχόμενα από την πόλη των Χανίων (αρχαία Κυδωνία), και παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην ανακοίνωσή μας. Στο γλυπτό εικονίζεται ανδρική μορφή με χιτωνίσκο και θώρακα, με επωμίδες και πτέρυγες (οπλίτης). Φέρει ίχνη αρχαίας καταστροφής που υποδηλώνουν ότι το μνημείο, στο οποίο εντάσσονταν είχε αποδομηθεί σε άγνωστη περίοδο κατά την αρχαιότητα. Από τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά χρονολογείται στους υστεροαρχαϊκούς χρόνους. Η εξαιρετική του ποιότητα και το γεγονός ότι δεν διαθέτει εντομίες σε

κανένα σημείο της πλάκας δηλώνουν ότι ήταν ορατό από όλες τις πλευρές του, αλλά ταυτόχρονα θέτουν το ερώτημα για την αρχική του προέλευση. Καθώς δεν υπάρχουν δεδομένα που να το εντάσσουν με βεβαιότητα σε ταφικά συμφραζόμενα της αρχαίας πόλης, παραμένει ανοιχτό το ενδεχόμενο να προέρχεται από ιερό χώρο. Η δημοσίευσή του στοχεύει να θέσει το πλαίσιο για την αποσαφήνιση της καλλιτεχνικής του προέλευσης που ίσως αποδώσει περισσότερα στοιχεία για την ταυτότητά του. Επιπλέον αναμένεται να προσθέσει στοιχεία για την οργάνωση της πόλης της Κυδωνίας, στα εδάφη της οποίας την ίδια περίοδο, κατά τη μαρτυρία του Ηροδότου και υπό δραματικές συνθήκες, εγκαθίστανται Σάμιοι (524 π.Χ.) που λίγο αργότερα εκδιώκονται από Αιγινήτες (519 π.Χ.).

Τζεδάκις Γιάννης, Βίκη Κολυβάκη

[A1 - 06.10.2022, Δίκητη, 09.40]

Συνέχειες και ασυνέχειες στην ευρύτερη περιοχή του Βρύσινα. Η περίπτωση των Αρμένων

Τα ιερά κορυφής διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη Μινωική Κρήτη. Κύριοι παράγοντες επιλογής της θέσης τους ήταν η πρόσβαση και η εγγύτητα σε ορεινά βοσκοτόπια. Σε πολλές περιπτώσεις η πιο απόκρημνη πλαγιά της κορυφής όπου βρίσκονται έχει προσανατολισμό και οπτική επαφή σε οικισμό.

Στο βόρειο Ρέθυμνο και ειδικότερα στην ευρύτερη περιοχή του Βρύσινα, το ιερό κορυφής διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε ένα μεγάλο μέρος της Μινωικής περιόδου. Τη ΜΜ περίοδο αποτέλεσε ένα από τα τρία ιερά κορυφής της ευρύτερης κοιλάδας σε ακτίνα 5 χιλιομέτρων – τα άλλα δύο ιερά κορυφής βρίσκονται στο Κάτω Βαλσαμόνερο και στις Ατσιπάδες. Και τα τρία έχουν οπτική επαφή μεταξύ τους και αποτελούν μια ομάδα.

Την ΥΜ περίοδο, σε αντίθεση με το ιερό του Γιούχτα όπου συνεχίστηκε η χρήση του ως χώρου λατρείας, στο ιερό του Βρύσινα αλλάζει η χρήση της θέσης του, εστιάζοντας περισσότερο στην αμυντική επόπτευση του άξονα ανατολής – δύσης, ενώ στους πρόποδες του όρους οι καλλιέργειες και τα βοσκοτόπια καλύπτουν τις ανάγκες των κατοίκων.

Πιο δυτικά, την ΥΜΙΙΙ περίοδο, ακμάζει η περιοχή των Αρμένων. Εκεί βρίσκεται μια μοναδική στο είδος της Νεκρόπολη, με 232 μέχρι στιγμής ανασκαμμένους τάφους, η οποία πιθανότατα αντιστοιχεί σε περισσότερο από έναν μινωικούς οικισμούς. Άρα αυτήν την περίοδο ο Βρύσινας ως χώρος επόπτευσης συνδέεται με τις θεότητες των πινακίδων της Γραμμικής Β. Στον ευρύτερο χώρο μπορεί να ενταχθεί και ο οικισμός που αντιστοιχεί στο νεκροταφείο του Μασταμπα στο Ρέθυμνο, καθώς ελέγχει

πλέον τον άξονα βορρά-νότου κατά τη συγκεκριμένη χρονική φάση, με τη διακίνηση πρώτων υλών και αγαθών, όπως δηλώνουν και οι πινακίδες. Στις τελευταίες, την ΥΜ περίοδο, μνημονεύονται δύο πόλεις στη βόρεια ακτή του Ρεθύμνου και μία επιπλέον στην ενδοχώρα της περιοχής που καλύπτουν τον κατά μήκος έλεγχο. Εάν δηλαδή μια κατοίκηση στον άξονα βορρά –νότου που έλεγχε τη διακίνηση των προϊόντων, πληρούσε αυτή την ανάγκη κατά τη ΜΜ περίοδο, ποιος ήταν ο οικισμός στην ευρύτερη περιοχή κατά την ΥΜ περίοδο;

Σε προγενέστερη χρονική περίοδο ο άξονας αυτός συνοδεύεται από κατοίκηση σε αρκετά σημεία, η οποία εγκαταλείπεται μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ενδεικτικά αναφέρονται: νοτιότερα της Νεκρόπολης η κατοίκηση στη θέση ΚΤΕΟ με ελάχιστα μέχρι στιγμής ευρήματα, η κατοίκηση στο Μιζόρρουμα την ΥΜΙ περίοδο και τα ευρήματα στο Αμπελάκι (η έρευνα δεν έχει προχωρήσει).

Τριανταφύλλου Σεβαστή, Διαμαντής Παναγιωτόπουλος, Γιάννης Χατζηκωνσταντίνου

[A1 - 08.10.2022, Δίκη, 11.40]

Αποκλίσεις και ασυνέχειες στη μεταχείριση των νεκρών στην προανακτορική Κρήτη: Η περίπτωση του θολωτού τάφου Β στην Κουμάσα Αστερουσίων

Η μεταχείριση των νεκρών στην προανακτορική Κρήτη φαίνεται να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μηχανισμούς διαμόρφωσης κοινωνικών σχέσεων συνοχής αλλά και ανταγωνισμών στις μικρές, διάσπαρτες και συχνά απομονωμένες κοινότητες της κρητικής υπαίθρου. Κατά τη διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, η εντατική και συστηματική μελέτη ενός σημαντικού αριθμού σκελετικών συνόλων από την προανακτορική Κρήτη έχει διαφωτίσει σε μεγάλο βαθμό τις διαδικασίες και την πολυδιάστατη εικόνα διαχείρισης του νεκρού σώματος. Διαβαθμίσεις που περιλαμβάνουν αποθέσεις σε πλήρη ανατομική διάρθρωση, σε έντονα μετακινημένα ή πλήρως στρεβλωμένα από τη φωτιά ανθρώπινα κατάλοιπα, φανερώνουν σημαντικές αποκλίσεις σε σχέση με την επικρατούσα άποψη της συμβατικής ταφής. Ο θάνατος και οι μηχανισμοί διαχείρισής του εμφανίζονται ως μια πολυσύνθετη τελετή στην οποία μικρότερες ή μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες, με τη συνέργεια των σωματικών αισθήσεων (όραση, αφή, ακοή, οσμή και γεύση), επιδιώκουν τη συνεχή φυσική επαφή τους με τους νεκρούς.

Ως περίπτωση μελέτης θα χρησιμοποιηθούν τα ανθρώπινα σκελετικά κατάλοιπα που εντοπίστηκαν στον θολωτό τάφο Β στην Κουμάσα

Αστερουσιών και προέρχονται από το πρόσφατο ανασκαφικό πρόγραμμα που διεξάγεται από το Ινστιτούτο Κλασικής Αρχαιολογίας στη Χαϊδελβέργη και τελεί υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών. Η χρήση της φωτιάς στην πλειονότητα των καταλοίπων δημιουργεί νέα ερωτήματα ως προς την υιοθέτηση της καύσης του νεκρού σώματος στην προανακτορική Κρήτη ως τυχαίας και βιαστικής πράξης στο πλαίσιο καθαρισμού των ομαδικών ταφών, σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη, ή ως εναλλακτικής συστηματικής πρακτικής σε κάποιες περιπτώσεις.

Τα αποτελέσματα της μακροσκοπικής μελέτης και των αναλυτικών μεθόδων που εφαρμόζονται για πρώτη φορά συνδυαστικά σε σκελετικά κατάλοιπα του προϊστορικού Αιγαίου αναμένεται να προσδιορίσουν τα τεχνολογικά, καθώς και τα βιο-ανθρωπολογικά, στοιχεία που συνοδεύουν την επιλεκτική πρώιμη χρήση της φωτιάς σε προανακτορικούς πληθυσμούς του νησιού.

Τσαγκαράκη Αναστασία

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 17.40]

«Ιωσήφ Μπαλέστ: ο άγνωστος ελληνογάλλος ήρωας της Κρητικής Επανάστασης και οι άλλοι φιλέλληνες του Κρητικού Αγώνα»

Η ανακοίνωση κατατάσσεται στη Νεότερη και Σύγχρονη χρονική περίοδο της Κρητικής Ιστορίας και στον θεματικό άξονα: «Ανατροπές, ρήξεις, ασυνέχειες, επαναστάσεις» του Συνεδρίου. Ειδικότερα, εντάσσεται στον τομέα του φιλελληνισμού, και συγκεκριμένα του μαχητικού φιλελληνισμού στη διεθνική του διάσταση.

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι η δημόσια παρουσίαση στο κοινό της Κρήτης των συμπερασμάτων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Γαλλία αναφορικά με τον «άτυχο Joseph Balestra», όπως αυτός αναφέρεται στον ιστότοπο του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης «1821, Η Κρήτη στην Ελληνική Επανάσταση» (<https://www.crete1821.gr>). Η δράση και η συνεισφορά του τόσο στον Αγώνα των Ελλήνων επαναστατών, μέσα από την οργάνωση του πρώτου Τακτικού Σώματος στην Πελοπόννησο, όσο και στον Αγώνα της Κρήτης, όπου είχε γεννηθεί από ελληνίδα μητέρα, αναλύεται λεπτομερώς στο πρόσφατα δημοσιευμένο άρθρο μας «Ο Έλλην Baleste: προσωπογραφία ενός ήρωα της Κρητικής Επανάστασης, ελληνογαλλικής καταγωγής». Η ελληνογαλλική καταγωγή του αποδεικνύεται με γαλλικά ληξιαρχικά αρχεία. Επιπλέον νέα πρωτότυπα στοιχεία έρχονται στο φως για τη μακρόχρονη δράση της οικογένειας στο νησί, προερχόμενα από γαλλικά προξενικά αρχεία. Η ανακοίνωση θα κλείσει με μια πολύ σύντομη αναφορά στους «άλλους

φιλέλληνες» όπως αυτοί παρουσιάζονται στον ίδιο ιστότοπο (<https://www.crete1821.gr>), στηριγμένη στις πρόσφατες εκδόσεις της γράφουσας «Κατάλογος των Φιλελλήνων του Ερρίκου Φορνέζη» και «Οι Γάλλοι Φιλέλληνες στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας», με σκοπό να διαφωτιστεί γενικότερα ο άγνωστος ρόλος των ξένων μαχητών στον Κρητικό Αγώνα κατά την περίοδο του 1821.

Τσακίρη Ρομίνη Ν.

[B2 - 07.10.2022, Ευρώπη, 18.40]

Αντιπαλεύοντας τον νόμο: Αντιδράσεις των αρχόντων στην κρατική δικαιοσύνη και κοινωνικές προεκτάσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος-17ος αι.)

Στην ανακοίνωση αυτή θα εξετάσω τις αντιδράσεις των ισχυρών οικογενειών στις προσπάθειες της βενετικής διοίκησης να εφαρμόσει το κρατικό της δίκαιο στην Κρήτη, κατά τους δύο τελευταίους αιώνες της Βενετοκρατίας στο νησί. Το βενετικό κράτος επιχειρούσε να πείσει για τη νομιμότητα του δικαίου και να προσανατολίσει τους υπηκόους του σε αυτό, ωστόσο κάποιες φορές μάταια, αφού συναντούσε τη σθεναρή αντίδραση των τοπικών αρχόντων. Είναι ενδεικτικό πως στη βενετική ενδοχώρα, στα μέσα του 16ου αιώνα, σημειώνεται αύξηση των συγκρούσεων των μεγάλων οικογενειών των ευγενών ως αντίδραση στην απόπειρα της Βενετίας να επιβάλει το βενετικό της δίκαιο στην επίλυση των διαφορών. Από τη μία, αυτό συμβαίνει καθώς τα μέλη των ισχυρών οικογενειών αισθάνονται πως χάνουν το κύρος που τους έδιναν οι προηγούμενες πρακτικές απονομής του δικαίου, έτσι όπως το εκλάμβανε και εφάρμοζε ο καθένας ιδιωτικά. Από την άλλη, χάνουν την πρωτοκαθεδρία σε διάφορους τομείς της ζωής, ενώ νέες ομάδες αναδύονται διεκδικώντας συμμετοχή στην εξουσία.

Τα πράγματα πιθανότατα –όσο αφορά τα ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα των Βενετών και Κρητικών ευγενών, καθώς και των επιφανών *cittadini*– δεν διέφεραν δραματικά στην Κρήτη. Όπως φαίνεται, οι δυνατοί αντιλαμβάνονται πως, αποδεχόμενοι την εφαρμογή ενός ενιαίου για όλα τα στρώματα δικαίου, θα απωλέσουν την ισχύ τους στη διοίκηση, την οικονομία, τη δικαιοσύνη και, κατ' επέκταση, στην πολιτική σκηνή του νησιού. Φυσικά θα υπάρξουν αντιδράσεις. Έτσι, αρκετά συχνά ο δημόσιος λειτουργός και η επίσημη δικαιοσύνη θα παρακαμφθούν. Δεν είναι λίγες οι φορές που στην επίλυση διαφορών θα επιβληθεί η δικαιοσύνη του δρόμου και η αυτοδικία, η δημόσια αντιπαράθεση, οι εξωθεσμικές πρακτικές. Η δημόσια επίδειξη της δύναμης, η αδιαφορία για

τη Δικαιοσύνη και τους φορείς της, η διαμόρφωση πελατειακών σχέσεων, η δωροδοκία, η ψευδομαρτυρία, η συντήρηση παράνομων και μπράβων εν είδει σωματοφυλακής, οι συγκρούσεις με τις υπόλοιπες ισχυρές οικογένειες είναι μόνο κάποιες από τις εκδηλώσεις των αντιδράσεων αυτών απέναντι στο δίκαιο του Κράτους. Όταν οι τοπικοί άρχοντες αισθάνονται πως διακυβεύονται τα συμφέροντά τους, δεν θα διστάσουν να αντιπαρατεθούν στη βενετική εξουσία και στους εκπροσώπους της, συχνά χειραγωγώντας τα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού ώστε να εξυπηρετήσουν ίδια οφέλη.

Εξετάζοντας, λοιπόν, την περίπτωση της Κρήτης θα προσπαθήσω να απαντήσω σε μια σειρά ερωτημάτων που θα αναδείξουν ρήξεις και ανατροπές από την πλευρά κυρίως των κυριάρχων (Βενετών και ντόπιων) αλλά και εντός του κύκλου τους. Ποια η θέση των τοπικών αρχόντων απέναντι στον νόμο του επίσημου κράτους; Με ποιους τρόπους θα αντιδράσει η Βενετία και ο δημόσιος αξιωματούχος στην ανυπακοή των ισχυρών; Τι σημαίνει μια τέτοια κατάσταση από την πλευρά των δυνατών για τη διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων και ισορροπιών; Διακρίνεται μια ανακατανομή της εξουσίας, όπως συνέβη στη βενετική ενδοχώρα, και σε ποια χρονική στιγμή; Ποιες είναι οι σχέσεις που διαμορφώνουν οι ισχυροί με τον υπόλοιπο πληθυσμό; Επιβάλλεται, τελικά, το δίκαιο των κυριάρχων οικογενειών και σε ποιον βαθμό; Η προσπάθεια διερεύνησης των ερωτημάτων αυτών θα είναι διαφωτιστική για τις κοινωνικές ζυμώσεις στο νησί στην ύστερη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας.

Τσαπόγας Μιχάλης

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 11.40]

Το Θέρισο και το Σύνταγμα

Στην ιστοριογραφική επεξεργασία, η επανάσταση στο Θέρισο έχει μελετηθεί κυρίως σε συνάρτηση με τη στόχευση και τα αποτελέσματά της επί του ζητήματος της διεθνούς θέσης της Κρήτης. Ωστόσο, αν όχι κύρια αιτία της, τουλάχιστον αφορμή της υπήρξε η διευθέτηση του εσωτερικού συνταγματικού ζητήματος. Το Θέρισο αποτελεί τον κόμβο ανάμεσα στις δύο θεσμικές φάσεις της Κρητικής Πολιτείας, καθώς αφενός προέκυψε ως αντίδραση στον συντηρητισμό και τις οργανικές δυσλειτουργίες του Συντάγματος του 1899, αφετέρου είχε ως απότοτέλεσμα το Σύνταγμα του 1907. Ζητούμενο παραμένει το κατά πόσον οι επαναστάτες στο Θέρισο είχαν όντως ως κύριο ή έστω παράπλευρο σκοπό την πολιτειακή μεταρρύθμιση, σε ποια κατεύθυνση και με ποιο περιεχόμενο. Ζητούμενο,

επίσης, είναι το κατά πόσον οι νέες ρυθμίσεις του 1907 ανταποκρίνονταν στο όραμα και τον σχεδιασμό του Θέρισου.

Ο συντηρητισμός του Συντάγματος του 1899, κυρίως στο οργανωτικό του μέρος, αιτιολογήθηκε με επίκληση της ανάγκης για ταχεία επίλυση των προβλημάτων αλλά και της αίσθησης προσωρινότητας που διακατείχε τους συντάκτες του. Η κυρίαρχη θέση του ύπατου αρμοστή, αποτυπούμενη κυρίως στο λεγόμενο τεκμήριο αρμοδιότητας, προσδίδει στο πολίτευμα χαρακτηριστικά τα οποία απέκλιναν όχι μόνον από το Σύνταγμα της Ελλάδος του 1864 αλλά και από οποιοδήποτε άλλο εν ισχύ ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Όπως συνοψίζει ο Νικόλαος Ν. Σαρίπολος «οι Κρήτες δεν ηθέλησαν να έχωσιν ηγεμόνα, όστις να βασιλεύη και να μη κυβερνά».

Μετά την απόλυσή του το 1901 και μέχρι το Θέρισο, ο Βενιζέλος αντιμετωπίζει με αυτοκριτική την αρχική του συναίνεση στο Σύνταγμα του 1899 και συγκροτεί αντιπολιτευτικό πρόγραμμα, στηριζόμενο στις θεμελιώδεις φιλελεύθερες αρχές της ευρωπαϊκής πολιτικής θεωρίας. Επιμένει μάλιστα εναγωνίως, όπως προκύπτει από πυκνή αρθρογραφία, στην άποψη ότι ο εσωτερικός εκδημοκρατισμός της Κρητικής Πολιτείας δεν ήταν ασύμβατος προς το ενωτικό αίτημα. Η αντίληψη αυτή, κατεξοχήν αστικού χαρακτήρα και αβέβαιης ευρύτερης αποδοχής, κατέστη πάντως κυρίαρχη μετά το Θέρισο. Η λήξη της επανάστασης, σε συνεννόηση με τους προξένους των δυνάμεων, συνοδεύθηκε από αλληλοδέσμευση προς την κατεύθυνση μιας συνταγματικής μεταρρύθμισης με στόχους την εξομάλυνση των εσωτερικών τριβών και τη σταδιακή συρρίκνωση του διεθνούς ελέγχου.

Τ

Το Σύνταγμα του 1907 αποδίδει σαφή επιρροή των πολιτειακών απόψεων, οι οποίες είχαν ως απόληξη την επανάσταση στο Θέρισο. Βασικούς πυλώνες της νέας θεσμικής δομής αποτελούν το ατελές, έστω, κοινοβουλευτικό σύστημα και οι αυξημένες εγγυήσεις ατομικών δικαιωμάτων. Σε γενικές γραμμές, το Σύνταγμα του 1907 όχι μόνον ανατρέπει επιλεκτικά εκείνες ακριβώς τις ρυθμίσεις του προηγούμενου, οι οποίες είχαν θεωρηθεί υπαίτιες της πολιτικής κρίσης, αλλά επιπλέον διορθώνει τον αναχρονισμό ενός μοναρχικού Συντάγματος πάνω σε πρότυπα προ πολλού ξεπερασμένα και εγκαθιδρύει ισορροπία μεταξύ μοναρχίας και λαϊκής αντιπροσωπείας, θεμελιώδες χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών πολιτευμάτων του 19ου αιώνα και ενδιάμεσο στάδιο μετάβασης από την απολυταρχία στη δημοκρατία.

Τσίγκου Αγγελική

[POSTER, A - 08.10.2022, 15.30]

Μια γεωμετρική ταφή στην πόλη των Χανίων

Το 2012 στο δυτικό τμήμα του Εθνικού Σταδίου Χανίων, στο κέντρο της πόλης των Χανίων, στο πλαίσιο δοκιμαστικής έρευνας για την κατασκευή υπόγειου χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων, ανασκάφτηκε γεωμετρική ταφή που χρονολογείται στο τέλος του 8ου αι. π.Χ. Η ταφή, εγχυτρισμός σε κρατήρα, βρέθηκε σφηνωμένη στον φυσικό βράχο και οριοθετημένη με αργούς λίθους. Στο εσωτερικό του αγγείου βρέθηκαν ελάχιστα οστά, ένα χάλκινο περίαπτο έλασμα και λίγες χάντρες. Την ταφή συνόδευαν επτά πήλινα αγγεία, τοποθετημένα περιμετρικά του ταφικού κρατήρα κάτω από τους αργούς λίθους. Το κεραμικό σύνολο που προήλθε από την ανασκαφή της ταφής δίνει μια εικόνα της ζωής του οικισμού και ταυτόχρονα φανερώνει σημαντική εμπορική δραστηριότητα και επαφές της Κυδωνίας με την Πελοπόννησο, τα νησιά του Αιγαίου χώρου, την Αθήνα, την Εύβοια και την κεντρική Κρήτη. Παράλληλα όμως διακρίνεται και ο συντηρητισμός του ντόπιου εργαστηρίου, καθώς και η συνέχεια επιβίωσης της μινωικής παράδοσης μέσα από την ανάθεση του χάλκινου περιάπτου ελάσματος που αποτελεί πιθανόν μίμηση διπλού πέλεου.

Η ταφή του Εθνικού Σταδίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς έως σήμερα είναι μόλις η δεύτερη αυτής της περιόδου που βρίσκεται στην πόλη των Χανίων, ύστερα από τον παιδικό εγχυτρισμό που έχει ανασκαφτεί 200 μ. περίπου νοτιοανατολικά της, στον χώρο του Πάρκου Ειρήνης και Φιλίας. Παρότι έως σήμερα το δείγμα είναι πολύ μικρό, καταγράφεται η απουσία περιπτώσεων καύσης σε αντίθεση με τα επαρχιακά νεκροταφεία της Κισάμου, όπου οι καύσεις πλεονάζουν, στοιχείο που, με βάση τα έως σήμερα δεδομένα της έρευνας, υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα της Κυδωνίας και τη διαφοροποίησή της από τις υπόλοιπες περιοχές του νομού.

Ξεχωριστό επίσης στοιχείο που αποδεικνύει τη συνέχεια και διαχρονική χρήση του νεκροταφείου της Κυδωνίας, αποτελεί το γεγονός ότι στον ίδιο χώρο, σε μια μικρή έκταση περίπου 32 τ.μ., μαζί με τη γεωμετρική ταφή του 8ου αι. π.Χ. αποκαλύφθηκαν λακκοειδείς ταφές της Υστερομινωικής IIIA2/B1 περιόδου, καθώς και δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι του 5ου και 4ου αι. π.Χ.

Τσικαλάκης Γεώργιος

[B1 - 08.10.2022, Σελένα II, 11.20]

Η σχέση της Ιεράς Μονής Παναγίας Ακρωτηριανής με τον Τσάρο Aleksey Mikhaylovich Romanov μέσα από αποκείμενο έγγραφο του Μουσείου Rublev

Η εικόνα της Υπεραγίας Θεοτόκου (Феодоровская икона Божией Матери) σε συνδυασμό με ένα σετ ιερού δισκοπότηρου στην Ιερά Μονή Παναγίας Ακρωτηριανής-Τοπλού της Σητείας Λασιθίου, από παράδοση θεωρείτο μέρος δώρων προς την Ιερά Μονή από τον Τσάρο Αλεξέι Μιχαήλοβιτς, δεύτερο διάδοχο των Ρομανόφ (Алексе́й Михаи́лович Рома́нов) (1629-1676). Αυτή η παράδοση έρχεται να επιβεβαιωθεί μέσα από έγγραφο αποκείμενο στο Μουσείο Rublev της Μόσχας, όπου ο καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Μακάριος το 1652 αποστέλλει επιστολή προς τον Τσάρο Αλεξέι με αίτημα για Λογεία και παράκληση για όποια βοήθεια στο πλαίσιο της προστασίας από τον επικείμενο κίνδυνο της οθωμανικής κατάκτησης της Κρήτης. Το έγγραφο φέρει σφραγίδα της Μονής, καθώς και υπογραφή του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθανάσιου του Πατελάρου που επικυρώνει το ακριβές της επιστολής και βεβαιώνει περί του περιεχομένου της.

Στη μελέτη γίνεται παρουσίαση της επιστολής και μεταγραφής της, ενώ γίνεται ερμηνεία και επεξήγηση των αιτημάτων της Μονής σε σχέση με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Αντανακλά και εκφράζει την αγωνία για τις μελλοντικές εξελίξεις και τον επερχόμενο οθωμανικό κίνδυνο αλλά και την αναφορά στο πρόσωπο του κρητικού Πατριάρχη Αθανάσιου Πατελάρου. Παράλληλα παρουσιάζονται η εικόνα της Υπεραγίας Θεοτόκου Feodorovskaya-Φεοδοροβσκάγια που είναι η εικόνα προστάτης της οικογένειας των Romanov, ενός από τα πιο σεβαστά εικονίδια στην περιοχή του Άνω Βόλγα που φυλάσσεται στο Μουσείο της Ιεράς Μονής Παναγίας Ακρωτηριανής-Τοπλού, καθώς και του Ιερού δισκοπότηρου που κατά την παράδοση της Μονής είναι δώρο του Τσάρου Αλεξέι Μιχαήλοβιτς.

Τσικνάκης Κώστας Γ.

[B1 - 08.10.2022, Σελένα II, 18.00]

Ο Δανιήλ Φουρλάνος και οι προτάσεις του για την αντιμετώπιση του λαιμού του 1582 στα Χανιά

Το καλοκαίρι του 1582, ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη θανατηφόρος λοιμός με εκατοντάδες θύματα στα Χανιά, κλήθηκε από τις βενετικές αρχές της πόλης να προσφέρει τις υπηρεσίες του ο γιατρός του Ρεθύμνου Δανιήλ

Φουρλάνος. Σε ιατρική έκθεση που υπέβαλε, εξήγησε αναλυτικά τους λόγους που προκάλεσαν τον λοιμό, πρότεινε τη λήψη άμεσων μέτρων για την εξάλειψή του και, τέλος, προχώρησε σε ορισμένες καίριες επισημάνσεις και υποδείξεις ώστε να μην επανεμφανιστεί επιδημία στην πόλη.

Η έκθεση, άγνωστη και ανεκμετάλλευτη από την έρευνα, παρουσιάζεται και σχολιάζεται στην ανακοίνωση. Δια φωτίζει με αποκαλυπτικό τρόπο τον λοιμό του 1582 των Χανιών και συνιστά βασική πηγή για τη μελέτη του. Επιπλέον, η σημασία της αποδεικνύεται πολύτιμη, καθώς αποτελεί από τα λίγα, τόσο τεκμηριωμένα κείμενα, που διαθέτουμε για την κατανόηση των επιδημιών που εκδηλώνονταν στην Κρήτη της βενετικής περιόδου, και όχι μόνο.

Όσον αφορά τον συντάκτη της, όπως έχει καταδειχτεί από την έρευνα, υπήρξε από τις πιο αξιόλογες πνευματικές μορφές που ανέδειξε η Κρήτη κατά τη βενετική περίοδο. Ενώ όμως για τις φιλογολογικές και φιλοσοφικές αναζητήσεις του διαθέτουμε επαρκή στοιχεία, για τη δραστηριότητά του ως γιατρού οι ως τώρα πληροφορίες μας ήταν λίγες και αποσπασματικές. Χάρη, ωστόσο, στο εν λόγω κείμενο, οι γνώσεις μας για την άγνωστη αυτή πτυχή της προσωπικότητάς του αυξάνονται.

Για τις απόψεις που διατυπώνει ο Δανιήλ Φουρλάνος στην έκθεσή του, στηρίχθηκε πρωτίστως στις θεωρίες του Ιπποκράτη και του Γαληνού. Τις διευρύνει, ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη παλαιότερες και σύγχρονες του γνωματεύσεις για τον τρόπο αντιμετώπισης των επιδημιών. Οι επιδράσεις των ιδεών των Girolamo Mercuriale και Federico Pendasì, καθηγητών του στο Πανεπιστήμιο της Πάντοβας, είναι ορατές στις προτάσεις του για την αντιμετώπιση του λοιμού των Χανιών. Επιπρόσθετα, βασικά αλλά αναπάντητα μέχρι σήμερα ερωτήματα σχετικά με τον επισημονικό οπλισμό των γιατρών της Κρήτης στα τέλη του 16ου αιώνα, αλλά και την απήχηση των αντιλήψεών τους στην κοινωνία της εποχής, βρίσκουν ικανοποιητικές απαντήσεις.

Τσιμόγιαννη Ασημίνα, Μεταξία Τσιμποπούλου

[A1&A2 - 07.10.2022, Σελένα Ι, 18.20]

Όσο περισσότερα, τόσο καλύτερα: Στρατηγική, τεχνικές και αποτελέσματα της πλήρους περισυλλογής του χώματος από το μινωικό νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Στην ανασκαφή του Προ- και Παλαιο-ανακτορικού νεκροταφείου του Πετρά, ξεκίνησε από το 2009 η πλήρης περισυλλογή του χώματος. Αυτό σημαίνει χονδρικά 7.500-8.500 σακούλες χώματος ανά ανασκαφική

χρονιά, στις οποίες πραγματοποιείται στο Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης στην Παχειά Άμμο (INSTAP), επίπλευση ώστε να συλλεχθεί και το παραμικρό αντικείμενο (τέχνηργο ή φυσικό) των επιχώσεων. Η πλειοψηφία των ευρημάτων που προκύπτουν από αυτή τη διαδικασία είναι χάνδρες, λίθινες και μεταλλινες, τις περισσότερες φορές με διάμετρο μικρότερη του ενός χιλιοστού, απολεπίσματα ή μικρολιθικά εργαλεία, μικρά θραύσματα από λίθινα αγγεία, μικρά κομματάκια από χρυσές ταινίες, σκωρίες χαλκού, καθώς και μικρά όστρακα. Η ανάλυση κάτω από το μικροσκόπιο αποδίδει επίσης τα παλαιοβοτανικά κατάλοιπα, αλλά και ελάχιστα θραύσματα ανθρώπινων και ζωικών οστών, όπως και οστρέων και ψαριών.

Η διαδικασία αυτή μας επιτρέπει την πλήρη ανασύσταση των αντικειμένων, αλλά και των φυτικών και ζωικών καταλοίπων που ήταν σε χρήση και κατανάλωση, και πραγματοποιείται για πρώτη φορά σε μινωικό νεκροταφείο.

Στον Πετρά κάθε μικρό αντικείμενο (ΜΕ), όπως ένα όστρακο κεραμικό, ένα όστρεο κ.ο.κ., παίρνει έναν μοναδικό –και αυξαντα– αριθμό. Οι κατάλογοι γίνονται σε ετήσια βάση ώστε να παρέχεται η δυνατότητα προσθήκης των νέων ευρημάτων που προκύπτουν από την επίπλευση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. για μικρά απολεπίσματα οψιανού, οι μελετητές έχουν επιλέξει να δίνεται ένας αριθμός σε περισσότερα από ένα ευρήματα της ίδιας απόθεσης.

Από το 2004, το έτος που ξεκίνησε η ανασκαφή στο νεκροταφείο, μέχρι και το 2020 έχουν δοθεί συνολικά 28.146 αριθμοί μικρών ευρημάτων, με 4.056 αριθμούς να προέρχονται από τα Μικρά Ευρήματα που προέκυψαν από την επίπλευση. Πρόκειται δηλαδή συνολικά για το 14,4% των ευρημάτων. Σε αυτά δεν περιλαμβάνονται τα ecofacts (φυτικά κατάλοιπα, οστά και όστρεα), τα οποία δίδονται απευθείας στους μελετητές και καταγράφονται στις δικές τους βάσεις δεδομένων.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα στατιστικά δεδομένα από δύο ανασκαφικές χρονιές, το 2014 και το 2018. Περιλαμβάνονται ενδεικτικά λίθινες, πήλινες, οστέινες και μεταλλινες χάνδρες, μικροσκοπικά τμήματα φύλλων χρυσού, χαλκού, λίθινων αγγείων, σκωρίες χαλκού και ελάχιστα κομμάτια μολύβδου, καθώς και χάνδρες από όστρεα και από φαγεντιανή, κατεργασμένα ή ακατέργαστα κομμάτια ημιπολύτιμων λίθων (χαλαζία, ορεία κρύσταλλο), δόντια ζώων, θραύσματα κονιαμάτων, καθώς και μικρά όστρακα. Τέλος προέκυψαν και τέσσερις σφραγίδες μικρότερες του ενός εκατοστού.

Τσιμπούκης Γεώργιος Δ.

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 11.00]

Νέα στοιχεία από την υποβρύχια έρευνα στον λιμένα της Ιεράπετρας

Ο λιμένας της Ιεράπετρας φαίνεται ότι διαχρονικά αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα κομβικό σημείο στη ναυσιπλοΐα της ανατολικής Μεσογείου. Ιδιαίτερα κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η θέση της πόλης στο αναγκαστικό ναυτικό δρομολόγιο της ιστιοφόρου ναυτιλίας, το οποίο παραπλέει νοτίως την Κρήτη, συνδέοντας σημαντικές πόλεις της ανατολικής Μεσογείου με την πρωτεύουσα Ρώμη, αλλά και με άλλες σημαντικές πόλεις της δυτικής Μεσογείου, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός από τους πιο σημαντικούς λιμένες της νότιας Κρήτης.

Το 2019 πραγματοποιήθηκε από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας Κρήτης, έρευνα στην ευρύτερη περιοχή του λιμένα της Ιεράπετρας, η οποία περιελάμβανε λεπτομερή υποβρύχια έρευνα του αρχαίου λιμένα, έρευνα της ακτής, εναέρια αποτύπωση με τη χρήση μη επανδρωμένου αεροσκάφους (drone) και, τέλος, βυθομετρική απεικόνιση με χρήση γεωφυσικών μεθόδων σε επιλεγμένα σημεία της ευρύτερης περιοχής του αρχαίου λιμένα.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστούν για πρώτη φορά τα αποτελέσματα της διεξαχθείσας διεπιστημονικής έρευνας. Από τα αρχαιολογικά και γεωφυσικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, προκύπτει ότι ο λιμένας της αρχαίας Ιεράπυτνας ή Ιεράπυδνας είχε κατασκευαστεί κατά την περίοδο της ρωμαϊκής παρουσίας στο νησί, κατά το πρότυπο του λιμένα της ακμάζουσας πόλης της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο, επιβεβαιώνοντας την πληροφορία του περιηγητή Ονορίο Βελί (16ος αιώνας), ότι σχηματιζόταν από την παρουσία νησίδας συνδεδεμένης με την ακτή και διέθετε δύο λιμενολεκάνες, ένα χαρακτηριστικό που το καθιστούσε ασφαλές για όλες σχεδόν τις καιρικές συνθήκες. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου υπήρξε διαφοροποίηση ως προς το σχήμα του, ενώ ο λιμένας, εξαιτίας των ιστορικών συνθηκών, φαίνεται ότι απώλεσε την αρχική αίγλη του, παρόλο που δεν έπαψε να εξυπηρετεί τη ναυσιπλοΐα.

Στην ανακοίνωση θα καταβληθεί προσπάθεια αφενός να παρουσιαστεί η αρχική μορφή του λιμένα κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, όπως αυτή προέκυψε από τη διεπιστημονική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, αφετέρου δε να ερμηνευθεί αυτή η ασυνέχεια στη μορφή του, να δοθούν πειστικές

απαντήσεις σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν στο να προσλάβει ο λιμένας τη σημερινή του μορφή και να τεθούν ερωτήματα προς μελλοντική διερεύνηση.

Τσιμπούλου Μεταξία

[A1 - 06.10.2022, Δίκη, 12.40]

«You don't need a weatherman to know which way the wind blows»:

Ασυνέχεια στο τέλος της ΠΜΙΙ στον οικισμό και το νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Οι ανασκαφές στους οικισμούς και τα νεκροταφεία του Πετρά Σητείας, από το 1985 και εξής, μας έχουν προσφέρει την εξαιρετικά σπάνια δυνατότητα παράλληλης έρευνας του τύπου των ζώντων και αυτού των νεκρών. Η παρούσα ανακοίνωση επικεντρώνεται στα δεδομένα από τον οικισμό στον Λόφο Ι και το νεκροταφείο στον Λόφο ΙΙ (Κεφάλαια) για την ΠΜΙΙ.

Την εποχή αυτή υπήρξε η πρώτη οργανωμένη κατοίκηση στον οικισμό (αν και δεν λείπει σποραδική παλαιότερη ανθρώπινη παρουσία), τόσο στο πλάτωμα του ανακτόρου όσο και σε άλλους ανασκαμμένους τομείς στις πλαγιές του λόφου. Στο νεκροταφείο εξάλλου έχουν ανασκαφεί αρκετά ταφικά κτήρια της ΠΜΙΙ αλλά και ταφικές δομές, με ποικιλία στις κατόψεις και τις διαστάσεις, διαφορετικές ταφικές πρακτικές και, συχνά, με ιδιαίτερος πλούσια κτερίσματα. Τα ΠΜΙΙ ταφικά κτίσματα και οι ταφικές δομές καλύπτουν μεγάλο τμήμα της συνολικής έκτασης του νεκροταφείου. Ενδιαφέρον είναι ότι οι αρχιτεκτονικοί τύποι είναι λιγότεροι από αυτούς των επόμενων εποχών και οπωσδήποτε απλούστεροι, αν και δεν λείπουν διαφορές στο μέγεθος.

Στο τέλος της ΠΜΙΙ παρατηρείται εγκατάλειψη του οικισμού, χωρίς ένδειξη καταστροφής από φωτιά, αντίθετα με άλλους γνωστούς οικισμούς της Κρήτης. Στο νεκροταφείο παρατηρείται συνέχεια της χρήσης του χώρου, αλλά όχι και των ίδιων των κτισμάτων.

Η τύχη των ΠΜΙΙ ταφικών κτηρίων μετά το τέλος της χρήσης τους δεν είναι ίδια. Μερικά από αυτά, στο νότιο τμήμα του νεκροταφείου, καλύφθηκαν και ο χώρος τον οποίο κατελάμβαναν παρέμεινε ελεύθερος, χωρίς να θιγεί το περιεχόμενό τους. Ένα άλλο κτήριο στην ίδια περιοχή καλύφθηκε αφού άδειασε εντελώς, ενώ πάνω σε άλλα ταφικά κτήρια κτίστηκαν νέα στην ΠΜΙΙΙ, διαφορετικού μεγέθους και εν μέρει με διαφορετικές κατόψεις. Σε μια μόνον περίπτωση ένα ΠΜΙΙ ταφικό κτήριο ενσωματώθηκε σε άλλο στην ΠΜΙΙΙ.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα των ανασκαφών –η στρωματογραφία, η αρχιτεκτονική και τα συνευρήματα–, και επιχειρείται να αποδειχθεί ότι και στον Πετρά, όπως και στην υπόλοιπη Κρήτη, παρατηρείται ρήξη και μερική τουλάχιστον ασυνέχεια, τόσο στο οικιστικό όσο και στο ταφικό περιβάλλον στο τέλος της ΠΜΙΙΙ.

Τσίτσα Έφη, Δημήτριος Μακρής, Γιάννης Γαλανάκης

[A1&A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 19.00]

Μεταξύ γλυπτικής και ζωγραφικής: Επανεξετάζοντας τις ανάγλυφες τοιχογραφίες της Κνωσού

Οι ανάγλυφες τοιχογραφίες της Κνωσού σηματοδοτούν μια επανάσταση στην κόσμηση αρχιτεκτονικών χώρων. Αποτελούν μοναδικό τεχνολογικό επίτευγμα της ελληνικής προϊστορίας, εισάγουν νέα στοιχεία στον χώρο, ανατρέποντας παλαιότερα στερεότυπα έκφρασης. Ο χρωστήρας του ζωγράφου συνδιαλέγεται με τα εργαλεία του γλύπτη, δημιουργώντας μοναδικά έργα τέχνης. Λόγω της αποσπασματικής εύρεσής τους, των μεγάλων διαστάσεών τους, του μεγάλου βάρους και κακής κατάστασης διατήρησής τους, η ερμηνεία τους αποτελεί μέχρι σήμερα ένα δύσκολο εγχείρημα. Η επιθυμία των ερευνητών για ανάδειξη και κατανόηση των θεμάτων ήταν έντονη από τις πρώτες μέρες που ανακαλύφθηκαν. Τι απεικονίζεται σε αυτά τα ανάγλυφα; Λόγω της ιδιαίτερης τεχνικής κατασκευής δεν διατηρήθηκαν ολόκληρες μορφές παρά σε ελάχιστες εξαιρέσεις. Αυτή η ασυνέχεια στη διατήρηση των ανάγλυφων τοιχογραφιών οδηγεί σε λανθασμένα συμπεράσματα και παρερμηνείες.

Η μελέτη νέων ανάγλυφων σπαραγμάτων από τις Αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου αποκαλύπτει σημαντικά στοιχεία,, ενώ αναδύονται και καταγράφονται τεχνολογικά επιτεύγματα και ιδιαιτερότητες μέσα από τον συνδυασμό γλυπτικής και ζωγραφικής.

Στο πλαίσιο της παρούσης έρευνας γίνεται μια πρώτη προσέγγιση αυτών, εξετάζοντας και συγκρίνοντας παράλληλα τα συμπεράσματα παλαιότερων ερευνητών. Οι δυσκολίες σχετίζονται με την ασυνέχεια στην κατάσταση διατήρησης, στην ογκοπλαστική απόδοση, καθώς και στην εφαρμογή χρωστικών στο υπόστρωμα. Είναι σε θέση η τεχνολογία να δώσει απαντήσεις στα προβλήματα που προκύπτουν; Τα δυσνόητα ανάγλυφα σπαράγματα αποτελούν ένα δύσκολο τρισδιάστατο αίνιγμα, του οποίου η επίλυση δεν είναι εύκολη και απαιτείται η συμβολή νέων τεχνολογιών και η χρήση ψηφιακής απεικόνισης. Στις ανάγλυφες τοιχογραφίες, όμως, εκτός από τον όγκο μεγάλο ρόλο παίζει και το χρώμα. Ο εντοπισμός μέσω εξέτασης σε μικροσκόπιο κόκκων χρωστικής σε ένα εκ πρώτης όψης

«λευκό» ανάγλυφο φόντο μπορεί να αλλάξει την «οπτική» μας και ενδεχομένως να προκύψουν ανατροπές της δεδομένης –διαδομένης– ερμηνείας του συγκεκριμένου σπαράγγματος. Η καταγραφή και διερεύνηση των τεχνικών κατασκευής, κυρίως του μικροανάγλυφου των τμηματικών τοιχογραφιών, έχει ως στόχο να φωτίσει αθέατες πτυχές και να συμβάλει στην τεκμηρίωση, προβολή και ανάδειξή τους στην επιστημονική κοινότητα αλλά και στο ευρύτερο κοινό.

Τσουραπά Ελένη, Άγγελος Πικράκης

[B1 - 08.10.2022, Σελένα II, 09.00]

Από την αμφισβήτηση στη «διαμαρτυρία»: Συμμαχίες, διεκδικήσεις και αντιπαραθέσεις, διαχείριση πολιτισμικού κεφαλαίου και αναπαραστάσεις της εξουσίας στα Χανιά κατά τη βενετική περίοδο (16ος-17ος αι.)

Στις αρχές του 16ου αιώνα το βενετικό κράτος, το οποίο εκτεινόταν από τη βόρεια Ιταλία και την Αδριατική ως την ανατολική Μεσόγειο, είχε εδραιωθεί ως κυρίαρχη δύναμη με κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών και των οικονομικών πραγμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο. Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί μέσα από την ανάγνωση των ατομικών και συλλογικών κινήσεων της εξουσίας να ανασυνθέσει τόσο τους μηχανισμούς έκφρασης αιτημάτων όσο και τις ατομικές και συλλογικές διεκδικήσεις των πληθυσμιακών ομάδων στον ιδιαίτερο χώρο της περιφέρειας του βενετικού κράτους, καθώς και να εξετάσει πτυχές του επαναστατικού φαινομένου που έχουν ως τώρα ελάχιστα αναδειχθεί από την ελληνική και τη διεθνή ιστοριογραφία. Με πεδίο αναφοράς τα Χανιά (16ος-17ος αι.) σε σύγκριση με άλλα βενετικά περιφερειακά κέντρα, αλλά και με την Μητρόπολη, θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση της ταυτότητας κοινωνικοπολιτικών και επαγγελματικών ομάδων (ευγενών, cittadini, ναυτικών, τεχνιτών, χωρικών, υπαλλήλων κ.ά.) και θα διερευνηθούν οι δυνατότητες και τα όρια της ατομικής και της συλλογικής διεκδίκησης, διαμαρτυρίας και αντίδρασής τους στο πλαίσιο του βενετικού συστήματος διακυβέρνησης και δικαιοσύνης.

Ως βασικοί στόχοι ορίζονται η δημιουργία τυπολογίας των κινήσεων των ομάδων αυτών, η ανασύνθεση των συμμαχιών, των μηχανισμών διεκδίκησης και διαμαρτυρίας και των δικτύων, η ανάλυση και η ερμηνεία του λεξιλογίου των αιτημάτων, καθώς και των όρων συγκρότησης της ιδεολογικής ταυτότητας των πρωταγωνιστών. Θα επιχειρηθεί η αποκωδικοποίηση των νοητικών κατηγοριών των αφηγημάτων διεκδίκησης και ο προσδιορισμός του βαθμού των αλλαγών που

συνεπέφερε η πολυεπίπεδη και συνεχής «διαπραγμάτευση» ανάμεσα στους υπηκόους και την επίσημη εξουσία, τόσο στο θεσμικό καθεστώς των ομάδων αυτών όσο και στο βενετικό σύστημα διακυβέρνησης και διαχείρισης της εξουσίας. Οι κινήσεις αυτές συνέβαλαν στη διαμόρφωση των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών στο σύνθετο περιβάλλον του ελληνοβενετικού χώρου των Χανίων. Οι αφετηρίες τους ποικίλλουν. Οι στόχοι τους αφήνουν να διαφανεί η διάθεση διαφόρων κοινωνικο-πολιτικών και επαγγελματικών ομάδων να βελτιώσουν τη θέση τους, ενώ η εξέλιξη και η κατάληξή τους καταδεικνύει την αγωνιώδη προσπάθεια της Βενετίας να διατηρήσει τη θέση της ως κυρίαρχη δύναμη και βασικό ρυθμιστή των πραγμάτων στο εσωτερικό των κτήσεών της.

Μετά τους πρώτους αιώνες, ο αγώνας αυτός της Βενετίας γινόταν όλο και πιο δύσκολος, καθώς η Serenissima καλείτο να διατηρήσει τον έλεγχο και να συνεχίσει να εξυπηρετεί τα συμφέροντά της, κρατώντας παράλληλα ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας με τους υπηκόους της προκειμένου να μπορεί να διασφαλίζει την ηρεμία στο εσωτερικό των κτήσεών της. Αυτή η πρόκληση, όμως, απαιτούσε από την πλευρά της όλο και περισσότερες παραχωρήσεις, δεδομένου ότι η θέση της στο διεθνές πεδίο αποδυναμωνόταν συνεχώς και ταυτόχρονα η οθωμανική απειλή αυξανόταν.

Τέλος, αξιοποιώντας μια καινοτόμα διεπιστημονική προσέγγιση με τη συνδυαστική χρήση ψηφιακών εργαλείων και συγκεκριμένα τεχνολογιών μηχανικής μάθησης και τεχνητής νοημοσύνης στη διερεύνηση των ιστορικών ερωτημάτων, θα καταδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο το διαρκώς αναπτυσσόμενο ψηφιακό περιβάλλον διεισδύει στον επιστημονικό χώρο της μελέτης της ιστορίας –εν προκειμένω της βενετικής ιστορίας– και συμβάλλει καθοριστικά στην επίτευξη των πρωτότυπων ερευνητικών στόχων της παρούσας μελέτης, αναδεικνύοντας την τεχνολογία της πληροφορίας σε θεμελιώδες επιστημονικό πεδίο που προσφέρει σύνθετα ψηφιακά μεθοδολογικά εργαλεία για την ερμηνευτική προσέγγιση των ιστορικών δεδομένων, των αρχειακών πηγών και των πολιτισμικών αναπαραστάσεων.

Τσουρδαλάκης Αντώνιος Ε.

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 18.40]

Η μάχη των Μελάμπων

Στην προσπάθεια των Τούρκων να καταπνίξουν τις επαναστατικές δράσεις των Χριστιανών, αλλά και να τιμωρήσουν για παραδειγματισμό τους ανυπότακτους Κρήτες, εντάσσεται και η εκστρατεία κατά των Μελάμπων.

Έτσι, το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής 1822 εξήλθε του φρουρίου του Ηρακλείου δύναμη στρατιωτών, οι οποίοι προχώρησαν πεζοί προς τα νότια. Χαράματα του Μεγάλου Σαββάτου, φτάνουν στην περιοχή των Βώρων, όπου στρατοπεδεύουν. Τρεις ώρες μετά τη δύση του ηλίου ο στρατός ξεκινά με κατεύθυνση δυτικά, υποδιαιρείται σε δύο φάλαγγες με σκοπό να κινηθούν κυκλωτικά και να εγκλωβίσουν τους Μελαμπιανούς μέσα στο χωριό τους την ώρα της Ανάστασης.

Λαμβάνοντας οι Μελαμπιανοί πληροφόρηση το μεσημέρι του Μεγάλου Σαββάτου για ενδεχόμενη εκστρατεία των Τούρκων κατά των επαναστατημένων περιοχών και μην γνωρίζοντας πού ακριβώς κατευθύνονταν, έσπευσαν να βάλουν «φύλακες» για προληπτικούς λόγους, αρνούμενοι όμως να πιστέψουν ότι θα ήταν οι ίδιοι ο τελικός στόχος.

Η πρώτη φάλαγγα των Τούρκων κατάφερε να περάσει απαρατήρητη λόγω των καιρικών συνθηκών, δίπλα σχεδόν από τους φύλακες στον Πόρο του Σκίνου στον Πλατύ Ποταμό, στην Αγία Γαλήνη.

Όμως, σε έναν εκ των φυλάκων, τον Γ. Χριστόφορο, «χτύπησε» στη μύτη μυρωδιά καπνού και, αφού διερεύνησαν, διέκριναν τελικά την οπισθοφυλακή των Τούρκων που είχε προλάβει να περάσει τον ποταμό. Τότε, οι φύλακες ειδοποίησαν τον βοσκό Δημήτριο, στον λόφο του Λαυρασού, με σκοπό να ειδοποιήσει τους κατοίκους του χωριού για τον κίνδυνο που πλησίαζε. Αμέσως μετά την ενημέρωση των κατοίκων των Μελάμπων, στάλθηκε ομάδα να ζητήσει βοήθεια από τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς της επαρχίας, ενώ κλήθηκαν όλοι οι μάχιμοι άνδρες για να οργανώσουν την άμυνα του χωριού.

Όταν οι Τούρκοι πλέον είχαν πλησιάσει κοντά στις Μέλαμπες, ξεκίνησαν οι συγκρούσεις, οι οποίες είχαν διάρκεια είκοσι τέσσερις και πλέον ώρες. Οι Μελαμπιανοί αντιστάθηκαν σθεναρά, αλλά, αντιλαμβανόμενοι την προσέγγιση της δεύτερης φάλαγγας από τον βορρά, την αριθμητική υπεροχή των Τούρκων και τον κίνδυνο να εγκλωβιστούν μέσα στο χωριό, αρχίζουν να υποχωρούν οργανωμένα προς τα δυτικά, αφήνοντας τελικά το χωριό άδειο στα χέρια των Τούρκων (είχε προηγηθεί η απομάκρυνση των γυναικόπαιδων, αφήνοντας πίσω μόνο μερικούς γέροντες).

Στο μεσοδιάστημα αυτό, οι πεζοί στρατιώτες που στάλθηκαν προς αναζήτηση βοήθειας στα γύρω χωριά, πρόλαβαν και ενημέρωσαν τους οπλαρχηγούς της περιοχής, οι οποίοι, αφού οργάνωσαν ένοπλες ομάδες, έσπευσαν σε βοήθεια.

Οι Τούρκοι, βλέποντας ότι έχουν αρχίσει να εγκλωβίζονται στην περιοχή των Μελάμπων, αποφασίζουν να σταματήσουν την προς τα εμπρός (δυτικά) πορεία τους και αρχίζουν να υποχωρούν προς τον ποταμό της Αγία Γαλήνης, παίρνοντας μαζί τους αιχμαλώτους, γυναικόπαιδα και λάφυρα.

Οι κρήτες οπλαρχηγοί και αγωνιστές Μελαμπιανοί και όσοι είχαν σπεύσει προς βοήθεια, καταλαμβάνουν τις θέσεις μάχης στον ποταμό και περιμένουν την οπισθοχώρηση των Τούρκων. Διεξάγονται σφοδρές μάχες στην πλαγιά του λόφου Λαυρασού, στις οποίες σκοτώνεται μεγάλος αριθμός Τούρκων, ο υπαρχηγός της στρατιάς του Ηρακλείου, ο Χάνιαλης, ενώ κάθε οικογένεια Μελαμπιανών σε εκείνες τις συγκρούσεις απώλεσε από πέντε έως και δέκα μέλη της, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Νικόλαος Γ. Φωτάκης, στα πρόσφατα ευρεθέντα κείμενά του, από τα οποία και έχουμε τις σχετικές λεπτομέρειες των γεγονότων.

Φασιάνη Ειρήνη-Μαρία, Εμμανουήλ Σειραγάκης

[B1 - 07.10.2022, Σελένα II, 17.40]

Οι λαϊκές θεατρικές διασκευές του *Ερωτόκριτου* ως το 1950

Με την πρόσφατη ανακάλυψη τριών νέων χειρόγραφων θεατρικών διασκευών του *Ερωτόκριτου* του πρώτου μισού του 20ού αιώνα αλλάζει άρδην ο χάρτης που καταγράφει την παρουσία του έργου στη νεοελληνική σκηνή.

Συγκεκριμένα μετά την επανακάλυψη από την Κατερίνα Καρρά του Αρχείου Κωστή Παπαγεωργίου στην Εθνική Βιβλιοθήκη, προέκυψε «Έκδοση του χφ. ΕΒΕ 3642: η θεατρική διασκευή του *Ερωτόκριτου* από τον Σωτήρη Μπίνη», από την Ειρήνη Τσάρα στο πλαίσιο διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας. Η Παρασκευή Νικήτα είχε νωρίτερα εντοπίσει άλλη μια άγνωστη διασκευή στο Αρχείο Παναγιώτη Κουνάδη, η οποία μελετάται στην παρούσα ανακοίνωση για πρώτη φορά και αντιπαραβάλλεται με το χφ. ΕΒΕ 3642. Παράλληλα παρουσιάζεται για πρώτη φορά η ως τώρα λανθάνουσα διασκευή που φιλοτεχνήθηκε το 1909 από τον Πολύβιο Τ. Δημητρακόπουλο και παρουσιάστηκε στο θέατρο «Αθήναιοι» ως *Ερωτόκριτος και Αρετούσα*, τετράπρακτο «ειδύλλιον», δραματοποίηση του επιφυλλιδικού μυθιστορήματος *Η Αρετούσα Μεσαιωνικόν ειδύλλιον*. Πέρα από την προσθήκη ενός αυλικού γελωτοποιού κατά τα σαιξπηρικά πρότυπα, για την οποία στοιχεία αντλούνται από δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής, δεν είχαμε μέχρι σήμερα άλλα στοιχεία για τη διασκευή που αποπειράθηκε ο Δημητρακόπουλος.

Μετά από την ανακάλυψη των τριών παραπάνω χειρογράφων, το χφ ΕΒΕ 3642 φαίνεται να περιέχει την πρώτη μαρτυρημένη θεατρική μεταφορά του έργου, πριν μάλιστα από την έκδοση Ξανθουδίδη, διασκευή που σύμφωνα με στοιχεία που θα παρουσιαστούν στην εισήγηση φαίνεται να μακροημέρευσε, αφού διασώζεται αντίγραφό της με χρονολογία 1948.

Η εισήγηση θα προσπαθήσει να ενώσει μεταξύ τους τις τρεις διασκευές και να τις εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιο των θεατρικών παραστάσεων και διασκευών του *Ερωτόκριτου* στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, επανεκτιμώντας το και πλουτίζοντάς το.

Φουρναράκης Κωνσταντίνος Π.

[Γ - 05.10.2022, Ζευς, 19.00]

Ποιος κυριεύσε τη Γραμβούσα το 1825; Διαφορετικές ιστοριογραφικές αφηγήσεις και προσπάθεια προσέγγισης της αλήθειας μέσα από τα αρχειακά τεκμήρια

Ένας ιστορικός που ενδιαφέρεται για τις αιτιώδεις σχέσεις και τα αποτελέσματα στην ιστορία θα προσπερνούσε ένα τέτοιο ερώτημα. Όσον αφορά την άλωση της Γραμβούσας συντηρείται για σχεδόν διακόσια χρόνια μια ιστοριογραφική διαμάχη. Το επεισόδιο της άλωσης της Γραμβούσας είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αλλοίωσης των πραγματικών γεγονότων στην προσπάθεια αναπαράστασης, ή καλύτερα ανασύνθεσης του παρελθόντος μέσω του λόγου. Οι αφηγήσεις σχετικά με την άλωση μπορούν να χωριστούν με βάση το περιεχόμενο και την πρωτοτυπία τους σε τρεις ομάδες. Στην πρώτη ανήκουν οι αφηγήσεις που θεωρούν τους Σφακιανούς και τον Αναγνώστη Παναγιώτου ως τους εκπορθητές του φρουρίου της Γραμβούσας (Ανδρέας Κριαράς, Σπυρίδων Τρικούπης, Γρηγόριος Παπαδοπετράκης, Βασίλειος Ψιλάκης, Ιωάννης Μουρέλλος και άλλοι). Οι αφηγήσεις της δεύτερης ομάδας παρουσιάζουν το γεγονός ως μια συλλογική προσπάθεια αγωνιστών από διαφορετικές επαρχίες της Κρήτης (Καλλίνικος Κριτοβουλίδης, Π. Κριάρης, Μ. Αναστασάκης, Ι. Ανδρουλάκης κ.ά.). Η τρίτη ομάδα αφηγήσεων προέρχεται από την προφορική κυρίως παράδοση των Μεσογειακών (Γραμπουσινών) της Κισσάμου, η οποία αντιστρέφει τη διήγηση των Σφακιανών, παρουσιάζοντας τους Μεσογειακούς / Γραμπουσινούς ως τους μόνους εκπορθητές του δυσάλωτου φρουρίου. Πρωτότυπες θεωρούνται οι διηγήσεις του Κριαρά, του Τρικούπη, του Κριτοβουλίδη, καθώς και των Μεσογειακών.

Στην ανακοίνωσή μας, λόγω του περιορισμένου χρόνου, θα ασχοληθούμε κυρίως με τις αφηγήσεις των Ανδρέα Κριαρά, Καλλίνικου Κριτοβουλίδη, Γρηγορίου Παπαδαπετράκη και των Μεσογειανών, καθώς οι υπόλοιποι ιστοριογράφοι αντλούν από αυτούς, οπότε είναι περιττό να επαναλάβουμε όσα αναφέρουν. Οι μεταδιηγήσεις των μεσογειανών αγωνιστών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αν και καταγράφτηκαν στα μέσα του 20ού αιώνα. Ο Μιχαήλ Αναστασάκης στην *Ιστορία της Κισσάμου* παραθέτει τις διαφορετικές ιστοριογραφικές απόψεις του Κριτοβουλίδη και του Παπαδοπετράκη και, χωρίς να παίρνει ξεκάθαρη θέση, εκφράζει τον προβληματισμό του.

Θα πρέπει νομίζω να αφήσουμε στην άκρη τις αφηγήσεις των αγωνιστών και των ιστοριογράφων, τις προφορικές μαρτυρίες και τα υπομνήματα και να καταφύγουμε στα αρχεία της Επανάστασης του 1821 που απόκεινται στα ΓΑΚ, ώστε να προσεγγίσουμε την αλήθεια. Στην ανακοίνωσή μας θα εξετάσουμε επίσημα τεκμήρια που παραδίδουν το γεγονός. Ενδεικτικά, ένα από αυτά στάλθηκε από την Γραμβούσα προς την Εθνική Επαναστατική Κυβέρνηση την επομένη της άλωσης και υπογράφεται από τους Νεόφυτο Οικονόμο, Εμμ. Αντωνιάδη, Δ. Καλλέργη και Διονύσιο Πρωτοσύγκελο, με το οποίο αγγέλλεται προς το Έθνος η αναίμακτη κατάληψη της Γραμβούσας. Εξίσου σημαντικό είναι ένα έγγραφο του Υπουργείου Πολέμου προς το Εκτελεστικό (Κυβέρνηση) με ημερομηνία 29 Αυγούστου 1825, στο οποίο περικλείονται τα ονόματα των έντεκα αγωνιστών που εκπόρθησαν τη Γραμβούσα. Θα εξετάσουμε, τέλος, από ποιες επαρχίες κατάγονταν οι έντεκα αγωνιστές και για ποιον λόγο συντηρείται εδώ και 200 χρόνια αυτή η ιστοριογραφική διαμάχη.

Φυσαράκης Κώστας Γ.

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 09.20]

Ο ιατρός Απόστολος Τυλλιανάκης (1835-1932), το Μοναστηριακό Ζήτημα και η πολιτική και στρατιωτική του δράση στις Επαναστάσεις 1866 και 1878

Στην παρούσα εισήγηση για τον εγκατεστημένο στην Κάλυμνο ιατρό, ιδεολόγο και αγωνιστή Απόστολο Τυλλιανάκη από το Αβδού προστίθενται νέα ιστορικά στοιχεία. Φωτίζονται με αυτόν τον τρόπο τα δύσκολα για τον λαό της Κρήτης επαναστατικά χρόνια, με ανέκδοτα έγγραφα, επιστολές και κρίσιμες αποφάσεις του Μοναστηριακού, των Γενικών Συνελεύσεων και της Προσωρινής Κυβέρνησης Κρήτης, των οποίων ο Τυλλιανάκης υπήρξε μέλος ως πληρεξούσιος, υπουργός, βασικός εισηγητής, ελεγκτής

και δικαστής της Επανάστασης του 1878. Προσεγγίζονται τα γεγονότα, αναδεικνύονται οι ιδέες, οι σκέψεις και τα οράματα με τα υψηλά ιδανικά του αγώνα για την ελευθερία, η μόρφωση και η παιδεία του νεαρού αυτού διανοούμενου αστού, φοιτητή Ιατρικής και πρωτεργάτη του Μοναστηριακού Ζητήματος, Απόστολου Τυλλιανάκη. Αποκαλύπτονται η διαδρομή και η δράση του για την ένωση της Κρήτης, την οποία άφησε από παιδί και έφηβος προκειμένου να μορφωθεί και να σπουδάσει στη Σύρο, την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη. Έπειτα επιστρέφει ως επιστήμονας ιατρός και μαχητής, άνδρας πια, και λαμβάνει μέρος στις εξεγέρσεις όταν η Κρήτη τον χρειάζεται, εντασσόμενος στους αγώνες για λευτεριά και δικαιοσύνη.

Τον Μάιο του 1865 συμμετέχει στη Συνέλευση των Ανατολικών Επαρχιών ως πρόκριτος στο Κράσι και στις 14-5-1866 ως πληρεξούσιος στη συνέλευση των Μπουτσουναρίων. Στις 6-4-1867, με τους άλλους πληρεξουσίου του Ηρακλείου, απευθύνουν έκκληση «προς την εν Αθήναις υπέρ των Κρητών Κεντρική Επιτροπή», όπου διαμαρτύρονται για την εγκατάλειψη και τη μη αποστολή εφοδίων. Στις 12-6-1867, αποβιβάζεται στην Ψαρή Φοράδα, συνοδεύοντας σώμα 527 εθελοντών υπό τον υπολοχαγό Αντώνιο Μήτσα με το θρυλικό πλοίο *Αρκάδι*. Συντάσσει και περιγράφει με τους Μήτσα και Ζήκο, στις 24-6-1867, τις φρικαλεότητες του οθωμανικού στρατού κατά των αμάχων της Βιάννου. Συμμετέχει στις μάχες Ομαλού Βιάννου (14-7-1867), Αβδού (30-10-1868), Σπιναλόγκας (29-5-1878) κλπ. Προσκαλείται και αποδέχεται τον διορισμό του ως μέλος της Προσωρινής Κυβέρνησης Κρήτης στις 16-4-1868, υπογράφοντας το ψήφισμα αποστολής στην Ευρώπη των Κ. Βολουδάκη, Αντ. Ζωγράφου-Ξανθουδίδη και Μιχ. Τσουδερού προκειμένου να παραστήσουν τα δεινά του κρητικού λαού και με υπόμνημά τους να υποστηρίξουν την απόφαση της ένωσης με την Ελλάδα.

Τοποθετείται το 1878 μέλος της Εξελεγκτικής Επιτροπής που αφορούσε τον έλεγχο των χρεών κάθε αρχηγού και την ίδια χρονιά γίνεται μέλος μιας άλλης Εξελεγκτικής για τον έλεγχο της Διοίκησης της Κρήτης. Διορίζεται και αποστέλλεται με τους Κ. Βολουδάκη, Α. Σκουλά, Αλέξ. Στεφανίδη, Αναγνώστη Μαράκη και Στ. Μακράκη στην ανατολική Μεσαρά για την «πρόληψιν σοβαροτέρων γεγονότων, ανακάλυψιν και δίκη των ενόχων του φόνου του Αρχηγού Μαρή και αποκατάστασιν της τάξεως». Τέλος, το 1881 γίνεται δεκτός ως εταίρος στον Εθνικό Δεσμό.

Από τη μινωική στην ελληνιστική Χρυσή

Η επιφανειακή έρευνα στη Χρυσή είχε εντοπίσει 20 θέσεις, οι οποίες χρονολογούνται από την Ύστερη Ελληνιστική έως την Πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο. Είναι φυσικό, και τα δεδομένα της επιφανειακής το αποδεικνύουν, πως το νησί είχε άμεση σχέση και εξάρτηση από την αρχαία Ιεράπυτνα που κατά την περίοδο αυτή είχε μια εντυπωσιακή οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη, στην οποία συνέβαλε και η εκμετάλλευση των φυσικών πηγών της Χρυσής.

Κατά τη διάρκεια των πρόσφατων ανασκαφών στη Χρυσή, πάνω από τα μινωικά στρώματα εντοπίστηκαν σε διάφορα σημεία σημαντικές συγκεντρώσεις κεραμικής και λίγες διαταραγμένες κατασκευές, οι οποίες χρονολογούνται στο τέλος του 1ου αι. π.Χ. Τα ελληνιστικά κατάλοιπα ανασκάφτηκαν μέσα στα Κτήρια Α.2. και Β.2. και ήταν τμήματα πατώματος και τοίχων, μαγειρικά και εμπορικά αγγεία. Ακόμη, κοντά στο εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου, ανασκάφτηκε μια χτιστή δεξαμενή, η οποία επισκευάστηκε επανειλημμένα και χρησιμοποιήθηκε διαχρονικά, ενώ λαξευτά πηγάδια και δεξαμενές βρίσκονται σε κοντινή απόσταση, αποδεικνύοντας τη μεγάλη ανάγκη που υπήρχε για πόσιμο νερό κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο.

Στη θέση Κεφάλα, στο ανατολικό άκρο του νησιού, ανασκάφτηκε ένας δίχωρος πύργος, ο οποίος έλεγχε το στενό μεταξύ Κρήτης και Χρυσής για λογαριασμό της Ιεράπυτνας και προφανώς λειτουργούσε ως φρουκτωρία.

Δεδομένης της καλής διατήρησης της μινωικής εγκατάστασης εντυπωσιάζει η εξαιρετικά κακή και σε μικρό βαθμό διατήρηση των ελληνιστικών και ρωμαϊκών αρχιτεκτονικών δομών. Παρόμοια ήταν η κατάσταση και στον λόφο Κεφάλα, όπου ο πύργος ήταν ολοκληρωτικά κατεστραμμένος και η ανασκαφή του απέδωσε μόνο μικρό αριθμό κεραμικών σκευών.

Τα δεδομένα των ανασκαφών υποδεικνύουν σκόπιμη καταστροφή, τόσο των μινωικών κτισμάτων όσο και των μεταγενέστερων εγκαταστάσεων, σε διαφορετικές εποχές και από διαφορετικές αιτίες. Ο μινωικός οικισμός, μετά την καταστροφή του στο τέλος της Νεοανακτορικής περιόδου, εγκαταλείφθηκε και δεν ξανακατοικήθηκε. Μετά από μια μεγάλη περίοδο εγκατάλειψης, περίπου από τον 15ο έως τον 1ο αι. π.Χ., πάνω στα μινωικά ερείπια έγιναν εγκαταστάσεις, οι οποίες καταστράφηκαν ολοσχερώς, όπως και ο πύργος στα ανατολικά του νησιού.

Η ανακοίνωσή μας θα παρουσιάσει τις αλλαγές που προέκυψαν στη Χρυσή από τη Μινωική στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο σύμφωνα με την αρχαιολογική έρευνα και θα αποπειραθεί να διευκρινίσει τις αιτίες που τις προκάλεσαν.

Χαλκιαδάκης Εμμανουήλ Γ.

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 19.20]

Η ισπανική γρίπη του 1918 στην Κρήτη και ο ρόλος της τοπικής Εκκλησίας

Με αφορμή την πανδημία των ημερών μας είναι καλό να αντιληφθούμε ότι στην ιστορία της ανθρωπότητας υπήρξαν πολλές πανδημίες με διαφορετικά χαρακτηριστικά που έπληξαν εκατομμύρια ανθρώπους σε όλη τη γη. Η ισπανική γρίπη ήταν μία από αυτές. Ονομάστηκε έτσι επειδή πρώτος ο ισπανικός τύπος αναφέρθηκε σε αυτήν. Πρόκειται για την πανδημία γρίπης που εκδηλώθηκε το 1918 και επηρέασε πολλές χώρες του κόσμου, ανάμεσα στις οποίες και την Ελλάδα. Η ισπανική γρίπη έφτασε και στο νησί της Κρήτης το ίδιο έτος. Ωστόσο, τα θύματα ήταν λιγότερα συγκριτικά με αυτά σε άλλα μέρη της χώρας.

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζονται οι συνέπειες της ισπανικής γρίπης στην Κρήτη μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα, οι προσπάθειες αντιμετώπισής της από την Πολιτεία και τους φορείς του νησιού αλλά και ο ρόλος της τοπικής Εκκλησίας. Ο ρόλος της τελευταίας ήταν πολύ σημαντικός, διότι οι ιερείς πρωτοστάτησαν στην ενημέρωση του κόσμου, στην επιβολή μιας ιδιότυπης καραντίνας και, σε κάποιες περιπτώσεις, συνέβαλαν καθοριστικά στην προστασία των κατοίκων από τον λοιμό. Επιπλέον, τα εκκλησιαστικά αρχεία προσφέρουν πληροφορίες για τον αριθμό των θυμάτων, άλλα στοιχεία σχετικά με τις προσπάθειες της Εκκλησίας να αντιμετωπίσει την ισπανική γρίπη και μέσα από ευχές ή λιτανείες.

Ιδιαίτερα χρήσιμη για τη μελέτη του συγκεκριμένου θέματος είναι, μεταξύ άλλων, η έρευνα στον τύπο της Κρήτης. Ενδεικτικά αναφέρονται στην εφ. *Κρητική Επιθεώρησης* του Ρεθύμνου, τον Νοέμβριο του 1918, τα εξής: «[...] Οι αρμόδιοι προληπτικώς ενεργούντες δύνανται να εφαρμόσουν κάθε μέτρον περιστολής κατά της νόσου [...] και περί των οποίων έχουν λάβει γνώσιν εκ των οδηγιών της Κυβερνήσεως και του Ιατροσυνεδρίου Αθηνών. Μετά ταύτα την απόφασιν διακοπής των μαθημάτων στα σχολεία μας επικροτούμεν και θέλομεν συνάμα όπως η μέριμνα διά την καθαριότητα της πόλεως εκδηλωθεί συναφής και πρωτίστως επιβλητική [...]».

Τέλος, πολύ σημαντική μπορεί να αποδειχθεί έρευνα για το ίδιο ζήτημα στο Ιστορικό Αρχείο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κρήτης, στα αρχεία της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης και στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Χατζηδάκης Μιχαήλ

[B - 06.10.2022, Σελένα II, 12.20]

(Α)συνέχειες, τομές και εικονογραφικές παρατηρήσεις αναφορικά με την απόδοση των προσωποποιήσεων της Γης και της Θάλασσας σε απεικονίσεις της Δευτέρας Παρουσίας στις βυζαντινές εκκλησίες της Κρήτης

Με την απεικόνιση της προσωποποιημένης θάλασσας και γης, οι οποίες αμφότερες «παραδίδουν» τους νεκρούς σε απεικονίσεις της Δευτέρας Παρουσίας, καλούνταν οι καλλιτέχνες να συλλάβουν μια σύνθεση που να εικονογραφεί το χωρίο από το 20ό κεφάλαιο της Αποκάλυψης του Ιωάννη: «Και έδωσε η θάλασσα τους νεκρούς που ήταν σ' αυτήν, και ο θάνατος και ο Άδης έδωσαν τους νεκρούς που ήταν σ' αυτούς, και κρίθηκαν καθένας κατά τα έργα τους» (20.13).

Στις ζωγραφικές αποδόσεις της Τελικής Κρίσης στην τέχνη του δυτικού κόσμου μοιάζει το χωρίο να μην έχει τύχει ιδιαίτερης προσοχής. Στη βυζαντινή τέχνη αντίθετα η εικονογράφησή του έμελλε να αποτελέσει αναπόσπαστο στοιχείο της βυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης από τον 11ο αιώνα και εξής. Τα πρωϊμότερα παραδείγματα απαντώνται στην Καππαδοκία (Güllü Dere, 10ος αι.), στην Παναγία των Χαλκίων στη Θεσσαλονίκη (11ος αι.) και στο «Τετραευαγγέλιο από τη μονή Στουδίου» της Κωνσταντινούπολης (β' μισό του 11ου αι.).

Στη μωσαϊκή παράσταση της «Δευτέρας Παρουσίας» του Καθεδρικού Ναού στο Τορτσέλο (11ος αι.) εμφανίζονται για πρώτη φορά λεπτομέρειες που έμελλε να παγιωθούν στη συνέχεια. Η Θάλασσα αποδίδεται ως ημίγυμνη θηλυκή μορφή να υπεύει ένα θαλάσσιο κήτος. Στο χέρι κρατά έναν ιχθύ. Μια σημαντική αλλαγή εντός του εικονογραφικού αυτού σχήματος επρόκειτο να λάβει χώρα στη συνέχεια, όπως αφήνει να διαφανεί η απόδοση της προσωποποίησης της Θάλασσας σε μια εικόνα από το Σινά, του 12ου αι. Ο ιχθύς έχει δώσει τη θέση του σε ένα καράβι, ενώ στο έτερο χέρι η μορφή φέρει ένα κουπί-πηδάλιο.

Οι απεικονίσεις των προσωποποιήσεων της Γης και της Θάλασσας απαντώνται πολύ συχνά στη βυζαντινή ζωγραφική των εκκλησιών της Κρήτης. Στο νησί συναντά κανείς τον σε πυκνότητα και συχνότητα μεγαλύτερο αριθμό παραδειγμάτων από τον 13-15ο αιώνα από οποιαδήποτε άλλη περιοχή της βυζαντινής επικράτειας. Στην έως τώρα

έρευνά μου έχω καταγράψει πάνω από 50 διαπιστωμένες περιπτώσεις στους τέσσερις νομούς του νησιού.

Στόχος της ανακοίνωσής μου είναι, στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου corpus που βρίσκεται εν εξελίξει, μια πρώτη επιλεκτική παρουσίαση του εκτενούς αυτού υλικού. Θα επιχειρηθεί εξίσου μια σταχυολόγηση και κατάδειξη των (α)συνεχειών και τομών στην απόδοση της εικονογραφίας του θέματος –σε συνάρτηση και με την από την ελληνιστική και την τέχνη της ύστερης αρχαιότητας μέχρι την τέχνη της Μακεδονικής Αναγέννησης διαχρονικά αδιάλειπτη ροπή και έφεση της καλλιτεχνικής δημιουργίας στην απόδοση αλληγορικών προσωποποιήσεων–, όσο και μια πρώτη προσπάθεια να ερμηνευθεί η βαρύνουσα θεολογική σημασία που οι βυζαντινοί παραγγελιοδότες και καλλιτέχνες προσέδιδαν στο συγκεκριμένο εσχατολογικό-χριστολογικό μοτίβο ώστε να θεωρούν απαραίτητο να συμπεριληφθεί σε αυτοτελές διάχωρο στους κύκλους της Δευτέρας Παρουσίας των κρητικών εκκλησιών.

Χιονίδης Παντελεήμων

[Γ1 - 06.10.2022, Ζευς, 09.40]

‘the cause of the extreme Liberals’: Η αγγλική εφημερίδα *The Morning Star* και η Κρητική Επανάσταση των ετών 1866-1869

Στη Βρετανία η Κρητική Επανάσταση της περιόδου 1866-1869 έγινε δεκτή με επιφύλαξη λόγω της έντονης ανησυχίας για την πιθανότητα νέας ανάφλεξης του Ανατολικού Ζητήματος. Καταρχάς η κυβέρνηση των Συντηρητικών (Conservatives) αλλά και οι Φιλελεύθεροι (Liberals) που τη διαδέχτηκαν το 1868, όπως και η μεγάλη πλειοψηφία του αγγλικού τύπου, έμειναν σταθερά προσηλωμένοι στην πολιτική της μη επέμβασης στην Κρήτη. Καθώς η Βρετανία αντιμετώπιζε εσωτερικά προβλήματα (διεύρυνση εκλογικού σώματος, ιρλανδικό ζήτημα) και διεθνείς επιπλοκές (αμερικανικός Εμφύλιος, Τζαμάικα), η Κρητική Επανάσταση σχολιάστηκε περιορισμένα και αποσπασματικά – κυρίως κατά τους πρώτους μήνες της και στο διάστημα του Δεκεμβρίου του 1868 με του Ιανουαρίου του 1869. Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία για το θέμα, ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί η στάση των Φιλελεύθερων πολιτικών και του Φιλελεύθερου τύπου συγκριτικά προς τις αντιδράσεις τους στη δεκαετία του 1870, κατά τη διάρκεια της μεγάλης κρίσης του Ανατολικού Ζητήματος. Παρά τις ανταποκρίσεις από την Κρήτη που περιέγραφαν ωμότητες των οθωμανικών αρχών σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, δεν υπήρξε

κάποια συντονισμένη και έντονη αντίδραση των Φιλελεύθερων και των Ριζοσπαστών (Radicals) στη Βρετανία.

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρείται η περιγραφή και η ερμηνεία αυτής της κατάστασης μέσα από τη μελέτη της περίπτωσης της εφημερίδας *The Morning Star*, η οποία αποτέλεσε την εξαίρεση σε αυτό το κλίμα περιορισμένου ενδιαφέροντος και επικριτικής προσέγγισης της Κρητικής Επανάστασης. Επίσημο όργανο των Ριζοσπαστών που ασπάζονταν τις απόψεις του Richard Cobden, η εφημερίδα εξαρχής χαιρέτισε την Επανάσταση ως ένα (ακόμα) επεισόδιο στον αγώνα για την επικράτηση των αρχών του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού στην Ευρώπη. Απηχώντας τη Ριζοσπαστική κριτική σε βάρος της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής πριν και μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, ως στερούμενης «ηθικής» και οικονομικού ρεαλισμού, η *Morning Star* πρόβαλε τα αιτήματα των Κρητών, διαμαρτυρόταν για την απάθεια της βρετανικής κοινής γνώμης μπροστά στην ανθρωπιστική κρίση στο νησί και δημοσίευε τακτικά στις στήλες επιστολές υπέρ της Κρητικής Επανάστασης από Έλληνες στην Αγγλία (Ιωάννης Γεννάδιος), από κλασικιστές λόγιους (Francis William Newman) και από «ειδικούς» στα θέματα της Ανατολής (Humphry Sandwith). Μελετώντας αναλυτικά την αγγλική εφημερίδα, γίνονται εμφανή τόσο το περιορισμένο ενδιαφέρον στη Βρετανία για τους εξεγερμένους Κρήτες όσο και η αδυναμία των γεγονότων να συγκινήσουν τον πολιτικό κόσμο της χώρας. Η μόνη σταθερή υπέρμαχος του Κρητικού Αγώνα, η *Morning Star*, εκπροσωπούσε αντιλήψεις για την πολιτική και τα εθνικά κινήματα που έμοιαζαν ξεπερασμένες στα τέλη της δεκαετίας του 1860, όταν η έννοια της «φυλής» είχε κάνει την εμφάνισή της στον αγγλικό δημόσιο διάλογο για τους λαούς της Ευρώπης. Το 1868 η κυκλοφορία της εφημερίδας είχε μειωθεί στα 5.000 φύλλα και τον επόμενο χρόνο ανεστάλη η έκδοσή της.

Χουρδάκης Αντώνης, Μανόλης Κουναλάκης, Μαρίνα Σούκα

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 19.40]

Η Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου στον Β΄Π.Π.: ανατροπές και ρηγματώσεις στη λειτουργία της και η ανάδυση ενός σκηνικού πολέμου, αρρώστιας και πείνας μέσα από το Αρχείο της

Στο αρχειακό υλικό της εξεταζόμενης περιόδου (1940-1945) παρουσιάζονται οι συνέπειες (ανατροπές, ρήξεις και ακυρώσεις) που δημιούργησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά και οι επιδημίες που ενέκυψαν την περίοδο της Κατοχής και ανέκοψαν την κανονική εκπαιδευτική λειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ηρακλείου (Π.Α.Η.)

και κατ' επέκταση την καθημερινή ζωή των σπουδαστών/σπουδαστριών της, του εκπαιδευτικού και υπαλληλικού της εν γένει προσωπικού.

Ειδικότερα, μέσα από τα τεκμήρια, προβάλλει για πρώτη φορά μπροστά μας μια μικροϊστορία του πολέμου (νοοτροπίες ιδιοποίησης, φόβοι και ελπίδες), όπως διαμορφώθηκε μέσα από τη συνολική δράση της Π.Α.Η. την περίοδο εκείνη. Αναδεικνύονται περιστατικά πείνας και ασθενειών που διαδραματίστηκαν στα μετόπισθεν, ακυρώσεις, δυσλειτουργίες και ανατροπές στη ζωή των ενοίκων της (σε επίπεδο διοίκησης, προσωπικού, σπουδαστών και σπουδαστριών, και Συλλόγου διδασκόντων). Το σκηνικό του πολέμου συμπληρώνεται «από τα κάτω» με την καταγραφή των εκτελεσθέντων από τους Γερμανούς σπουδαστών στη Μάχη της Κρήτης, των εξαφανισθέντων, αλλά και όσων σκοτώθηκαν στον «εμφύλιο σπαραγμό» του 1944.

Η παραπάνω έρευνα, η οποία βασίζεται στη μελέτη του Αρχείου της Π.Α.Η., το οποίο φυλάσσεται στο Κέντρο Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας της Εκπαίδευσης και του Διδασκαλικού Επαγγέλματος (ΚΕ.Μ.Ε.Ι.Ε.Δ.Ε.) του Πανεπιστημίου Κρήτης, είναι μικροϊστορική και δίνει έμφαση στην «από τα κάτω» ανάδειξη της καθημερινής πραγματικότητας των ανθρώπων της σε συνθήκες πολέμου και ανωτέρας βίας, μέσα από την αξιοποίηση των τεκμηρίων της ζωής τους (αιτημάτων, διεκδικήσεων, δηλώσεων, αλλά και φωτογραφικού υλικού).

Οι ερευνητικοί άξονες που προκύπτουν σύμφωνα με το παραπάνω πλαίσιο αφορούν:

- αιτήματα σπουδαστών και εκπαιδευτικών που καλούνταν στις τάξεις του στρατού,
- αιτήματα υπαλλήλων και βοηθητικού προσωπικού,
- τις οργανωμένες παρεμβάσεις του κατοχικού υπουργείου στη λειτουργία της Σχολής και των αντιδράσεών της,
- την πολιτική που άσκησε η Feld Commandatur με τα δελτία εργασίας και την επιστράτευση (σε συνεργασία με τη Νομαρχία Ηρακλείου),
- πιστοποιητικά φρονημάτων προσωπικού και σπουδαστών,
- τις μορφές βίας σε όλες τις εκφάνσεις της,
- διαταγές της δωσίλογης κυβέρνησης του Ι. Ράλλη, για τη δράση των ξένων προπαγανδιστών στην Ελλάδα και την εισαγωγή αντικομμουνιστικού μαθήματος στα σχολεία,
- την οργάνωση εράνων και συσσιτίων για σπουδαστές και σπουδάστριες,
- έγγραφα που αφορούν οικονομικές διευκολύνσεις σε συγγενείς θυμάτων ή αναπήρων πολέμου,
- τη συγκρότηση και λειτουργία υγειονομικών επιτροπών,

- εγκυκλίου για τη σωματική, πνευματική και ψυχική υγεία της νεολαίας της,
- τη μετ' εμποδίων έγκριση της διοργάνωσης εξετάσεων, τη μείωση των ωρών διδασκαλίας λόγω των δυσμενών συνθηκών και της εξάπλωσης επιδημικών νοσημάτων (μηνιγγίτιδας, φυματίωσης, κλπ.), τις αναρρωτικές άδειες εκπαιδευτικών,
- αιτήσεις απόρων σπουδαστών για παροχή τροφής αλλά και επιδομάτων για φυματίωση, το καθηκοντολόγιο του προσωπικού «συνεπεία της κηρύξεως του πολέμου» και
- την αναγκαστική μεταστέγαση της Π.Α.Η. λόγω της επίταξης των διδακτηρίων της.

Η εισήγηση αυτή κλείνει με τον κατάλογο των φονευθέντων υπαλλήλων, των συλληφθέντων και των ομήρων του ΕΛΑΣ, του «τελευταίου στασιαστικού κινήματος», ο οποίος αναδεικνύει με τον πιο βίαιο τρόπο το σκληρό του πολέμου στα μετόπισθεν.

Χριστινίδου Ελευθερία, Κλεάνθης Σιδηρόπουλος

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 18.00]

Γιατροί, γιατρείς και θάνατος στο Ηράκλειο (1863-1913)

Ως μέρος μιας ευρύτερης έρευνας, η οποία έχει ως τοπογραφικό επίκεντρο το μεγάλο αστικό κέντρο της Κρήτης κατά τον μισό αιώνα της μετάβασης από την ταραγμένη όψιμη τουρκοκρατία ως την Αυτονομία και την Ένωση (1913), παρουσιάζεται εδώ η υγειονομική πλευρά της. Παρακολουθείται η παρουσία επιστημόνων και εμπειρικών γιατρών, μαιών, φαρμακοποιών και νοσοκομείων, η προσφορά υπηρεσιών στο εύρος και στις δυνατότητες του καθενός, το κόστος με βάση έγγραφες αποδείξεις και συμβάσεις έργου. Ονόματα και ποσοτικά δεδομένα, η διασπορά μες στο πολεοδομικό σώμα στα οψιμότερα χρόνια, οι νοοτροπίες και οι κερδισμένες οικονομικές επιφάνειες συνιστούν σημεία αναφοράς ως ιστορικοί δείκτες.

Παράλληλα εκτίθενται οι εμφανίσεις των ποικίλων ενδημικών ασθενειών στην πόλη, οι συχνότητες, τα μέτρα και τα θύματα, οι κοινωνικοί παράμετροι των νόσων και η ιατρική μέριμνα με βάση και τις αναλογίες των υγειονομικών στον γενικό πληθυσμό κατά τις επιμέρους περιόδους. Τέλος, διερευνώνται ζητήματα ταξικής ανέλιξης με όχημα την Ιατρική, καθώς φαίνεται πως το σχετικό πτυχίο μεταφράστηκε όχι μόνο ως οικονομικό και κοινωνικό τεκμήριο αλλά χρησιμοποιήθηκε και ως εφελτήριο για τη συμμετοχή στην εξουσία με ό,τι αυτό συνεπαγόταν.

Ως πηγές χρησιμοποιούνται αρχειακές μαρτυρίες κάθε είδους (Αρχείο Χριστιανικής Δημογεροντίας Ηρακλείου, Αρχείο Δήμου και Νομαρχίας Ηρακλείου, προξενικά και επαναστατικά αρχεία) και ο τοπικός τύπος από τότε που επιτράπηκε (1879) και εξής.

Ψαραδάκη Ελένη

[Γ - 08.10.2022, Ζευς, 11.40]

Η Ανταλλαγή Πληθυσμών και η ρήξη ταυτότητας στην περίπτωση των Τουρκοκρητικών του Bodrum

Ως Τουρκοκρητικοί εννοούνται οι κρητικής καταγωγής Μουσουλμάνοι, απόγονοι των προσφύγων πρώτης γενιάς, ο οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία στο πλαίσιο της Ανταλλαγής Πληθυσμών (1923). Οι Τουρκοκρητικοί κατοικούν στην Τουρκία και οι ίδιοι, στις μέρες μας, αρκετά χρόνια μετά την Ανταλλαγή συνεχίζουν να αυτοπροσδιορίζονται ως «Κρητικοί», επικαλούμενοι μια «κρητική» ταυτότητα, η οποία συνεχίζει να διαμορφώνεται μέσα από μια σειρά ρήξεων και αντιφάσεων στο πέρασμα του χρόνου.

Η ανακοίνωση, λαμβάνοντας ως χρονική αφετηρία την Ανταλλαγή Πληθυσμών και την ιστορική ρήξη που προκάλεσε στη διαμόρφωση του κρητικού τοπίου, μελετά το περιεχόμενο της «κρητικής ταυτότητας» και τους τρόπους έκφρασής της λεκτικά από την πληθυσμιακή ομάδα που αναχώρησε από το νησί, τους Μουσουλμάνους ανταλλάξιμους. Ειδικότερα, παρουσιάζεται η μελέτη περίπτωσης του Bodrum (Αλικαρνασσού) της Τουρκίας, όπου αφηγητές εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τη φράση «Είμαι Κρητικός» στις συνεντεύξεις τους, προσδίδοντάς της ένα πλήθος νοημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, η κρητική ταυτότητα για τα άτομα περιλαμβάνει χαρακτηριστικά ιδιαιτερότητας για την κοινωνική τους ομάδα, σύμφωνα με τα οποία οι Τουρκοκρητικοί εμφανίζονται ανώτεροι πνευματικά, καθώς φέρουν ένα διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο στον νέο τόπο εγκατάστασης, αλλά κατώτεροι υλικά, αφού τονίζουν τα λιγοστά υλικά εφόδια και τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες που βίωσαν οι πρόγονοί τους. Η εν λόγω διαφορετικότητα που επικαλούνται οι Τουρκοκρητικοί, εντοπίζεται τόσο στην ομιλία της κρητικής διαλέκτου και στη διαφορετική προφορά που διατηρούν στην ομιλία της τουρκικής γλώσσας όσο και στις διαφορετικές συνήθειες και συμπεριφορές τους, τη λεγόμενη επιτελεστική μνήμη.

Τέτοιου είδους γνωρίσματα μεταξύ άλλων είχαν ως αποτέλεσμα, κατά τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης στην Τουρκία, να οδηγήσουν στην εμφάνιση

αποκλειστικής ενδογαμίας εντός της κοινωνικής ομάδας των Τουρκοκρητικών και στην κοινωνική απόσταση από τους ντόπιους κατοίκους. Με την πάροδο των χρόνων, οι Τουρκοκρητικοί αλληλεπιδράσαν με τον γηγενή πληθυσμό, συχνά, όμως, στο παρόν τα άτομα εξακολουθούν να χρησιμοποιούν φράσεις όπως: «Εμείς είμαστε διαφορετικοί», «Εμείς οι Κρητικοί μιλάμε διαφορετικά», προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να διατηρήσουν μια συνέχεια με το κρητικό παρελθόν. Όπως διαπιστώνεται στην εν λόγω μελέτη, πολλές συμπεριφορές ονοματίζονται και εκτελούνται ως «κρητικές», παραπέμποντας σε ό, τι έχει επισημάνει ο Connerton (1989) σχετικά με τις πράξεις που εκτελούνται με την ψευδαίσθηση ότι παραμένουν ίδιες στο πέρασμα του χρόνου. Τα άτομα, αρνούμενα τη χρονική απόσταση, επισημαίνουν την ύπαρξη της ίδιας, «αληθινής» και «αυθεντικής» πραγματικότητας παρά τις ρήξεις και τις ασυνέχειες που έχει υποστεί η «κρητικότητα» που επικαλούνται. Οι αφηγητές εξιδανικεύουν το παρελθόν με βάση τις ανάγκες του παρόντος, μετασχηματίζοντας ανάλογα και τις μνήμες τους.

Ψαρουδάκης Κυριάκος

[A2 - 06.10.2022, Σελένα Ι, 17.00]

Οι αρχαϊκές «οικίες» Α και Γ της Ονιθές. Στοιχεία κοινωνικής οργάνωσης στην Κρήτη του 7ου αιώνα π.Χ.

Στην Ονιθέ Γουλεδιανών, λίγα χιλιόμετρα νότια της σύγχρονης πόλης του Ρεθύμνου, είχε αναπτυχθεί από την αρχή της αρχαϊκής περιόδου (7ος αι. π.Χ.) ένας σημαντικός οικισμός. Στο κέντρο περίπου του οικισμού βρίσκεται η «οικία» Α που είχε αποκαλυφθεί τη δεκαετία του 1950 και σε κοντινή απόσταση ένα δεύτερο οικοδομικό συγκρότημα που ανασκάπτεται σήμερα («οικία» Γ).

Και τα δυο κτίσματα είναι μεγάλων διαστάσεων (η «οικία» Α έχει διαστάσεις 33x13μ., ενώ οι διαφαινόμενες διαστάσεις της «οικίας» Γ ξεπερνούν τα 35μ.), και έχουν πλούσιο περιεχόμενο, με κύριο χαρακτηριστικό το πλήθος των αποθηκευτικών πύθων. Πρόκειται δηλαδή για κτίσματα που λόγω θέσης, κατασκευαστικής ποιότητας, μεγέθους αλλά και περιεχομένου, μπορεί να περιγραφούν ως εξέχοντα. Κατά συνέπεια η έρευνα και μελέτη τους παρακολουθεί τον προβληματισμό που έχει εδώ και χρόνια αναπτυχθεί για ανάλογα κτίσματα της πρώιμης Εποχής του Σιδήρου και των αρχαϊκών χρόνων, τόσο στην Κρήτη όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Μολονότι η παλαιά έρευνα τα είχε χαρακτηρίσει ως οικίες, η συνέχιση της ανασκαφής, με την παράλληλη μελέτη του παλαιότερου αρχαιολογικού

υλικού, οδηγούν σε έναν επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας τους που φαίνεται να υπερβαίνει αυτήν της απλής οικίας. Βέβαια, η σύνθετη λειτουργία τέτοιων οικοδομημάτων (αλλά και οι περιορισμένες γνώσεις που διαθέτουμε), καθιστούν δύσκολη τη διάκριση ανάμεσα σε κοινοτικό και δημόσιο (ενίοτε και ιδιωτικό) χαρακτήρα. Η δυσκολία προσδιορισμού επιτείνεται από την απουσία τυπολογικών χαρακτηριστικών σε δημόσια οικοδομήματα, όπως είναι λ.χ. τα ανδρεία, ενώ αμφίβολη μπορεί να είναι και η συσσώρευση και αποθήκευση πλεονάσματος στο εσωτερικό τους.

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί ο παραπάνω προβληματισμός με αναφορές στην κοινωνική οργάνωση, καθώς και στο φαινόμενο της πρώιμης αστικοποίησης σε μια περιοχή όπως την Ονιθέ που είναι από τις λίγες ερευνημένες θέσεις στη δυτική Κρήτη που έχει δώσει δείγματα μιας σημαντικής αρχαϊκής πόλης.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ | WORKSHOP ABSTRACTS

ΤΜΗΜΑ Α: Προϊστορική και Αρχαία Ελληνική περίοδος SECTION A: Prehistoric and Ancient Greek period

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ | WORKSHOP A I

Upheavals, ruptures, discontinuities, risings in the Hieropotamos Valley from the prepalatial to the Roman period: research by the Italian missions at Phaistos

Organized by: Pietro M. Militello

[06.10.2022, Afrodite, 09.00-13.20 & 17.00-19.20]

Over the past 20 years, several projects have been carried out in the Hieropotamos Valley by Italian universities in collaboration with the Italian Archaeological School of Athens and, in some cases, with the Greek Archaeological service. Sites such as Phaistos, Agia Triada and Kannià (and the areas around them) have been subjected to major critical reappraisals, whereas old excavations at Kamilari-Tholos and Kalyvia have been published or are in the process of being published, shedding new light on the processes of natural or human-driven transformations and changes to landscape and social organization.

The present workshop is based upon the premise that changes, both natural and human-induced, do not affect all spheres of human action (political, technological, ethnical, linguistic etc.) at the same time, but can happen over a long period of time, meaning that one of the most important challenge for researchers is to identify the temporal scale of these transformation processes and their interconnection. The workshop will present some considerations on the most important periods in the long history of the area which were characterized by ruptures and discontinuities, and the ensuing phases of reorganization, transformations, resistance or resilience: the reorganization of the site in EM III, following a destruction by fire that marked major discontinuities and hiatuses in the surrounding territory (S. Todaro); the construction of the First Palace (Caloi) and the subsequent reorganization (and further collapse) of the circulation system in Phaistos (Carinci); the stabilization of the settlement in Agia Triada (Baldacci); the discontinuity in the political organization of the Hieropotamos Valley between MMIIIB and LMIA (Girella, Palio); the

post LMIB destruction reoccupation in Agia Triada (Puglisi); the complex process of entanglement between local population and elite and Mycenaean newcomers in the wider Mesara area between the XIV and the XIII century BC (Cucuzza, Kanta-Privitera), with its political organisation (Greco), discontinuities and changes at the end of the Bronze Age in both settlement organisation (Borgna) and building techniques (Buscemi); the rise of the *polis* (Longo-Scafuro) and the transformation from urban to rural landscape in the Phaistos area following the destruction of the Greek town (Longo).

The poster presentation will focus on specific aspects, such as bronze production in Agia Triada (Figuera), changes in spinning and weaving techniques between the Late Bronze Age and the Early Iron Age in Phaistos (Longhitano, Toscano), breeding techniques (Platania), cooking tradition (Messina), and architectural discontinuities in the South-Western Quarter in Phaistos (Antonello).

1. Todaro Simona

“Melior de cinere surgo”: Phaistos and the Yeropotamos valley between 2200 and 2050 BC (EM IIB-EM III)

The period between 2200 and 2050 BC in the Mediterranean coincides with what is usually referred to in the literature as the 4.2 BP aridification event, during which various regions experienced a multi-century drought that triggered crop failures, famine and migrations, resulting in instability that seems to have contributed to the collapse of the Old Kingdom in Egypt and the Akkadian empire in Mesopotamia. Disruption and discontinuity are also recorded in many regions of the Aegean. However, these have generally not been correlated with this important climatic event, but rather with the arrival of new groups either from the north or from western Anatolia. Hiatuses and discontinuities are also evident in Crete in the period covering the EM IIB and MM IA ceramic phases, leading to the so-called ‘EM III controversy’, which scholars have tried to resolve by postulating either issues concerning the recognition of EM III in ceramic terms, or environmental problems that might have led to the desertion of the countryside and subsequent relocation of the rural population to a few, large centres.

This paper considers this period from the perspective of the evidence from south-central Crete. The resumption of excavations at Phaistos by V. La Rosa and subsequent study has clarified the definition of the EM III period in ceramic terms and distinguished three major occupation sub-phases,

during which the hill was dramatically transformed by a major construction project that brought about the creation of the terraces upon which the MM IB palace was later constructed. Around the same time, paleoenvironmental studies conducted in the Anapodaris valley and on the plain reveal that the immediate setting of Phaistos underwent a similarly dramatic transformation between 2200 and 2100 BC. The paper will explore and attempt to understand the conditions in which these upheavals in the history of the site took place. It will be argued that this period saw the rise of Phaistos as a major regional centre, which, thanks to the adoption of a new system for mobilizing collective work, based on ration-bowls and seemingly adopted from the Near East, was able to transform both itself, in social and economic terms, and its environmental setting, through new technologies of ground-water management.

2. Caloi Ilaria

The foundation of the First Palace at Phaistos: between continuity and discontinuity

Despite the continuity observed in some aspects of Phaistian material culture (e.g. ceramic and lithic productions), the MM IB foundation of the First Palace, with its monumental orthostate façade, represents a major change not only in Phaistos town, but also in its surrounding territory, where we observe a new increase in the use and frequentation of nearby settlements (e.g. Agia Triada) and a new investment in the funerary landscape (i.e. foundation of the Kamilari necropolis and of tholos tomb B at Agia Triada).

3. Carinci Filippo Maria

Continuity and discontinuity in the Phaistos road system during the Bronze Age

An exhaustive discussion on the internal and external viability of the site of Phaistos remains a desideratum. Recent research in the field has allowed some reflections on the forms of connection between this site and the surrounding centers and between the various sectors of the settlement itself from the Final Neolithic to the early Iron Age. In the system of identifiable road paths, it is possible to identify elements of continuity alternating with forms of discontinuity. Continuity is primarily determined by the configuration of the land and the subsequent identification of the most accessible routes in relation to the functional structures (Palace, residential areas) created at a certain time. By contrast, determining

factors of discontinuity may lie in natural events (earthquakes) or in human interventions (destruction, reconstruction), which are decisive for the temporary or permanent creation or obliteration of some roads.

4. Baldacci Giorgia

Breaking with the past: Changing patterns in the occupational history of Agia Triada from the Prepalatial to the Protopalatial period

In this paper I will explore the occupational data that emerge from study of the Protopalatial levels at Agia Triada, placing them in comparison with those pertaining to the Prepalatial period, as analysed by Simona Todaro. While the settlement data during the Prepalatial period are discontinuous and must be seen as consisting of habitations scattered over the territory, from the beginning of the MM IB period Agia Triada is permanently occupied, with the progressive foundation of new habitation quarters throughout the site.

5. Girella Luca

Between ruptures and continuity: the MM IIIA and IIIB evidence at Phaistos and Hagia Triada

Thanks to old and new data from recent excavations, this contribution discusses the passage from the Protopalatial to the Neopalatial period in the Mesara region, with particular reference to the palace of Phaistos and the site of Hagia Triada. Drawing on data from pottery and architecture, close attention will be paid to the vicissitudes of individual site construction phases that might suggest contrasting highs and lows, and may well reflect changing political conditions.

6. Puglisi Dario

LM IB rupture(s) in context: a view from Hagia Triada

The examination of stratified contexts from old and new archaeological excavations at Hagia Triada shows that after the LM IB destruction of the so called “Villa Reale”, an immediate reoccupation took place in the residential sector of the settlement (the so called “Villaggio”), while monumental buildings were abandoned and only rebuilt in LM IIIA2. This evidence suggests some thoughts on the nature of the LM IB rupture that marked the end of Neopalatial and the beginnings of Monopalatial period at Hagia Triada and in the rest of Crete. At Hagia Triada, the opposition between continuity in the residential area of the settlement and discontinuity in monumental buildings suggests that the rupture was

partial and selective, and especially affected the ritual practices taking place in monumental buildings. More generally, the chronological differences highlighted by recent research between the LM IB horizons of destruction attested in this and other sites on Crete supports the view that LM IB rupture was not monolithic, but varied according to local and functional contexts, and that the radical transformation to the Monopalatial period was more a progressive process, largely triggered by internal dynamics, than an abrupt event of exogenous origin: in short, a sequence of differentiated ruptures rather than a single homogenous rupture.

7. Palio Orazio

The LM IA period at Phaistos: an age of transition

After the end of the MM III, Phaistos seems to take on a different physiognomy from that in previous periods. Many of the buildings constructed around the western forecourts and in the areas farthest from the palace no longer seem to have been used; the palace itself, if not completely disused, seems in any case to have lost many of its functions. During the LM IA period, however, some constructions built immediately behind the Palace, such as the one excavated under the LM III houses west of the so-called Theater area, or the other identified below the foundations of the so-called Temple of Rhea, south of the palace, seem to maintain a certain level of importance and to be in continuity with the previous period. The end of the period, marked by the abandonment or destruction of the two buildings, seems to signal the beginning of what was effectively a new era at Phaistos.

8. Greco Alessandro

From the wanaktes of Knossos to the basileis of Phaistos

During the so-called monopalatial phase, Phaistos / *pa-i-to* is attested in the Linear B documents coming from Knossos as one of the kingdom's strongholds: it was probably the most important centre in the large administrative area which extended between the Mesarà and the Amari valley and constituted a strategic region, on account of both its enormous economic potential and its control over the passage leading from the south of the Island to the areas of Rethymno to the north.

The Linear B tablets from Knossos inform us that there were many economic and political interests that involved Phaistos, as evidenced by the presence of at least ten palace officials, two of whom were of great

importance: the collector *We-we-si-jo* and *A-nu-to*, probably a *Basileus*. *A-nu-to* appears in a document as the head of a *Basileia*. It is not yet clear which kind of institution is hidden behind this name, but its etymology, which leads back to the sphere of kingship, suggests that it was an important one. If, as some clues suggest, this *Basileia* were at Phaistos and *A-nu-to* were its basileus, we would perhaps have proof that our center enjoyed particular administrative status within the Knossian kingdom, and continued to do so after the destruction of the palace of “Minos”.

9. Borgna Elisabetta

Phaistos at the LBA-EIA transition: demise and rupture or the beginning of a new era?

Long-term research on materials and contexts retrieved by the Italian Archaeological School in past excavations has illuminated the important role of Phaistos in the Post-palatial period or LM IIIB/C or late 13th – mid 12th centuries, when the site was involved in a process of aggregation and nucleation that resulted in the formation of a new large settlement, possibly the seat of emergent social components and a node of long distance Mediterranean relationships. The main archaeological contexts examined thus far seem to indicate, however, that at the very end of the 2nd millennium – and in particular in the 11th century - the settlement was entering a true Dark Age: LM IIIC Late/SM pottery is then scanty, while architecture is barely attested, mainly by few flimsy remains. A current survey of data from old and new excavations points, however, to a pattern slightly different than abandonment and oblivion: evidence for late occupation comes from several spots in previous inhabited areas, including the residential quarter of Chalara, at the south-eastern foot of the palace plateau, thus suggesting the hypothesis of a large settlement layout also existing through the Dark Ages, as has been claimed by some scholars in the past. One of the main contexts provided with LM IIIC late pottery is the kiln located at Chalara, which deserves particular attention. This contribution intends to focus on this late context in order to define the chronology of its foundation and use; furthermore, by collecting and explaining the available evidence for LBA/EIA occupation, it aims to connect the diachronic occupation pattern at Phaistos to the major discontinuities that mark the Post-palatial period on a Mediterranean scale. Particular attention will be devoted to life-cycle evidence, with the demise of the Post-palatial maritime network which had favoured communication and cultural transmission in the early periods after the palatial collapse in

the Aegean world, and certainly involved the main settlements in central and western Crete, such as Knossos, Phaistos and Chania.

10. Buscemi Francesca

Change and continuity in architectural tradition between the XIII and the VIII century BC: The “Wal(l) project”

The period between the 12th and the 8th century BC represents a true black hole in our knowledge of architectural tradition at Phaistos, due to the lack of data following ancient rebuilding activity in the Greek period that destroyed earlier layers, and the scant attention paid to Greek structures in the first excavations. Results from the Beyond the Palace project offered some insights in the relative dating of surviving walls belonging to these phases, and in the formation of a new building tradition after the LMIIC period, lasting throughout the 8th and perhaps also the 7th century. The W.A.L.(L) project (Wall-facing Automatic images identification Laboratory, a quantitative analysis method for the study of ancient architecture), funded by the CNR-ISPC, aims to produce quantified statistical and mathematical data collected during fieldwork via 3D imagery of buildings, in order to gain information regarding architectural behaviour and the cultural and social meaning of the buildings analyzed.

11. Scafuro Michele, Fausto Longo

Continuity and discontinuity in Phaistos: The emergence of the *polis*

This contribution will focus attention on the results of a century's research at Phaistos. In particular, we will combine a literature review of some protogeometric and geometric contexts found both in the areas immediately adjacent to the palace of Phaistos—Agia Photini and Chalara—with some sample cases from the sites in the area, in an attempt to outline a synthesis of material culture transformations in combination with some topographical elements, in order to identify the early phases of the *polis* with the relative dynamics of political behavior.

12. Rossi Amedeo, Fausto Longo

Phaistos in Hellenistic and Roman Times: from Urban Settlement to Rural Landscape

In consideration of the topographic research conducted in the Phaistos area by the Phaistos Project and on evaluating the results of previous field studies carried out in western Messarà (in particular the Canadian survey in the Kommòs region and that by the Greek-American mission SW of

Phaistos), we believe it is possible to delineate the transformation processes from the Hellenistic city of Phaistos to the rural settlement of Aghios Ioannis. This documentation allows us to define what the agricultural landscape looked like during the Roman period. The study was conducted via an interdisciplinary approach: geomorphological and paleoenvironmental investigations, analysis of aerial photographs and satellite photographs, geophysical investigations, archaeological surveys and stratigraphic excavations.

13. Kanta Athanasia, Santo Privitera

Looking for the First Knossians in the Mesara? A Reappraisal of the Cemetery at Kalyvia Near Phaistos

Research into Final Palatial Crete has highlighted its importance as a period of major socio-political reconfiguration, and its relevance to the longstanding debate on the process of Mycenaeanisation of the island (e.g. migration and cultural replacement vs. indigenous development). Yet, whereas sites such as Knossos and Chania have long represented the major focus of research, most of Crete at this time still remains somewhat ill-defined – including the fate of Phaistos in the aftermath of the destruction of the second palace. Within such a framework, the exploration in 1901 and 1902 of a Final Palatial cemetery of chamber tombs just 1.5 km north of Phaistos, on the slope of the low hill of Kalyvia, yielded outstanding evidence thanks to the richness of the funerary assemblages, including several bronze vessels and weapons, jewels made of gold and semiprecious stones, seals, and ceramics imported from both the Knossos area and the Greek Mainland. This project, which started as a collaboration between the late Vincenzo La Rosa and Athanasia Kanta, but was not completed because of his untimely death, now continues with the aim of providing a thorough reassessment of the Kalyvia cemetery. The funeral assemblages held in the Archaeological Museum of Heraklion are studied anew. In addition, there is a re-examination of Xanthoudides' excavation notebooks, which are of high informative potential. We believe that a new study of what is the largest Final Palatial cemetery so far known in South-Central Crete will make it possible to address important longstanding questions regarding cultural interaction and the mobility of groups within Crete and between Crete and the Greek Mainland, in the period following the destruction of the second palaces of Knossos and Phaistos.

14. Cucuzza Nicola

Discontinuities at Hagia Triada and Kannià in LM IIIA-B

The passage from the neopalatial phase to the ensuing one sees significant changes in the field of architecture. At Hagia Triada, the "seven determinants of the built environment" allow us to verify how the changes between the monumental buildings of both periods are to be identified among those that are culturally fixed. While maintaining some elements of the neo-palatial phase, the reorganization of the site in LM IIIA shows a different architectural culture that indicates a change in social organization. The data from Hagia Triada can be compared with those from Kannià near Mitropolis, where some cult rooms (containing statuettes of Goddesses with Upraised Arms) were built during LM IIIB in the remains of the neopalatial Villa, which was destroyed in LM IB. Comparative reading of the archaeological evidence from the two cases allows us to verify a deep discontinuity with respect to the neo-Palatial phase, extending to the social organization and exploitation of the territory.

15. Sanavia Alessandro

Stamping pottery in the Mesara plain: notes on a skilled artisanal koinè during the Protopalatial period [POSTER]

The large quantity of high-quality pottery with impressed decorations that has been recovered from the main Protopalatial centres in the western Mesara plain (Phaistos and Agia Triada) down to the coastal site of Kommos testify to widespread practices in decorating vases with stamping devices, mostly of non-sphragistic types. Probably Phaistos-centred, this high labour investment regional koinè flourished during the last phases of the Protopalatial period (MM IIA-IIB), and interestingly survives throughout the transition to the Neopalatial period, as some specimens from Agia Triada may testify.

16. Antonello Sofia

The 'Shrines phase' at Phaistos: a period of renewal in the Final MM IIB phase [POSTER]

The end of the Protopalatial period in Crete (Middle Minoan IIB: 1850-1800 BC) is characterised in some Minoan sites by a destruction horizon. At Phaistos, in south-central Crete, two distinct architectural phases associated with the ultimate stage of the First Palace have recently been identified by V. La Rosa and F. Carinci. These are known as 'Kouloures phase' (MM IIB) and 'Sacelli or Shrines phase' (Final MM IIB), separated by

partial destruction of the Palace. The 'Kouloures phase' is marked by architectural monumentalisation, whereas the 'Shrines phase' is a period of resurgence after the partial destruction and before the complete collapse of the Palace.

The aim of this contribution is to highlight the architectural modifications carried out during the 'Shrines phase'.

As a result of the partial destruction, new structures were built in both the northwest and southwest wings of the Palace and modifications were made to the less damaged rooms in the southwest wing. Rooms V, VI and VII, also called Sacelli, were built against the orthostate façade of the northwest wing on the Middle West Court. The Sacelli are commonly interpreted as cult rooms, spaces intended for ritual activities and perhaps also meeting places, where drinking ceremonies took place. The renovation of the southwest wing was equally significant. The partial destruction after the 'Kouloures phase' rendered the northern part of the southwest wing no longer usable. Only its southern part continued to be used during the later 'Shrines phase'. Architectural changes here included the building of a monumental access staircase in Room LIX and a new storeroom, named LXIV. Moreover, a structure termed Building F, which is very close in form and probably in function to the Sacelli, was built against the orthostate façade of the southwest wing.

This contribution will then present preliminary results of my PhD research project on the 'Shrines phase' at Phaistos. It will be argued that this was a brief period of lively activity. During this phase, the inhabitants of Phaistos not only attempted to reorganise the spaces that had survived the partial destruction, but also to build new functional areas for cult and ritual activities, production and storage.

17. Manciero Colette

Phaistos at the end of antiquity. Settlement and socioeconomic considerations on the pottery data: preliminary results [POSTER]

The resumption of investigations in the area of Phaistos, promoted and conducted since 2007 by the Phaistos Project (the University of Salerno and the Sapienza University of Rome under the aegis of the Italian Archaeological School at Athens), has allowed for more detailed understanding of the settlement's occupation and urban development from the Neolithic to the end of antiquity.

The aim of this contribution is to provide an updated overview of the Late Antique and Early Byzantine phases (4th-9th century AD) of the Phaistos

area, which lies between the Palace Hill, the Acropolis Mediana, Christos Effendi hill and the plain of Agios Ioannis, based on pottery data in particular. Preliminary analysis of artefact and pottery distribution allows us not only to gain new insights into the settlement's structure, but also to reflect on the socio-economic and productive activities of the area and the role played by Phaistos in relation to the internal and external routes connected with the rest of the island and the Eastern Mediterranean.

18. Toscano Flavia, Gabriella Longhitano

Discontinuities and changes in textile production between the LMIIIC and Archaic period in Crete: Phaistos as a case study [POSTER]

The collapse of the Palatial system resulted in a period of harsh political instability and changes in many aspects of social organisation among communities across Crete after the LM III.

In particular, the site of Phaistos offers an extraordinary opportunity to investigate the extent to which new social dynamics impacted textile production, which was a widely practised economic activity at the site. Phaistos has yielded an abundance of textile tools from the Neolithic and throughout its lifetime. This poster will present the results of preliminary analysis of over 600 spinning and weaving implements from contexts dated between the LMIIIC and the Archaic period. Based on published materials as well as unpublished excavation reports, a contextual examination of textile tools has been carried out for the first time, enabling us to pinpoint rather large concentrations of spindle whorls and loom weights in the southern-western areas of the palace.

Typological and functional analysis has shown that spindle whorls and loom weights were of various shapes and sizes. Overall, the Subminoan and Geometric textile tradition appears to continue that pre-existing at the site. Later on, a remarkable change in textile manufacture seems to occur from the 7th century BC. A new spindle whorl shape appeared, accompanied by standardisation in size and manufacturing process. This can likely be interpreted as a shift in textile manufacture, probably linked to new needs of the Archaic community at Phaistos.

This poster will also present the results of the analysis conducted on textile tool fabrics and use-wear marks. At the preliminary stage, this has been carried out on chosen samples of spindle whorls to investigate whether the appearance of this new standardised spindle whorl shape corresponds to a change in textile tool production and the organisation of labour.

19. Platania Erica, Thea Messina

Evidence of bone marrow exploitation in Pre-palatial Phaistos: the analysis of faunal remains from the North-Eastern Complex [POSTER]

The excavation activities led between 2013 and 2017 by the University of Catania and Ca' Foscari University of Venice focused on the so called North-Eastern Complex. Work there revealed an interesting faunal assemblage in a small sounding in Room 1, Building 101, characterized by fractured and fragmented sheep, goat and cattle bones. Along with taphonomic examination, the evidence highlighted by fracture and fragmentation analysis suggests bone marrow and bone grease exploitation. Drawing on ethnographic and archaeological comparisons, the aim of this contribution is to explore possible activities well attested in prehistoric times that are associated with the use of marrow beyond nutritional purposes, in order to interpret the evidence from Room 1 and its relation to the activities that took place in the area, integrating bones, ceramic and contextual information.

20. Figuera Marianna

Metallurgical Activity in Agia Triada: The Ambiguous Evidence [POSTER]

Agia Triada is characterized as a key site for the presence of nineteen copper ox-hide ingots and a considerable number of bronze artefacts. Review and contextual and functional analysis of them have brought to light certain aspects related to the manufacturing activity of bronze that allow us to begin defining the role this would have played in the neopalatial settlement.

The poster aims to investigate the spatial distribution of metal finds, the relationship between their discovery contexts and functional aspects, and that between the metal in circulation, stored or intended to be recycled, focusing on the ambiguous evidence for some kinds of metallurgical activities devoted to production and transformatio.

1. Karanastasi Pavlina

Political upheavals and the Roman army: looking for traces of the Roman army on Crete

Despite the Cretans' worldwide reputation as mercenaries and most competent archers in the Hellenistic period, post-67 BC testimonies of their military skill or of the presence of any army on Crete are scarce throughout the Empire.

Yet quite a few Cretans, primarily archers, are known to have served in the Roman army; most of them are known to us through their funerary monuments and inscriptions, which have been traced at the distant locations where they had served and were buried. An autonomous Cohors I Cretum sagittariorum is also known from 86 AD onwards, through constantly increasing testimonies, i.e. through military diplomas in Moesia and in Moesia Superior, intermittently through to the 3d c. AD. It was moved from Moesia, for instance, in order to participate in Trajan's expeditions against the Dacians, contributing as well to the construction and protection of Apollodorus of Damascus's reputed bridge over the Danube.

Turning to Crete, since Crete and Cyrenaica was a senatorial province, it never hosted any permanent Roman troops under the Empire, nor were its inhabitants systematically enlisted. In general, the island lived in peace following the Roman conquest. There were, however, exceptional circumstances favouring the presence of an army on Crete, whether in order to maintain order, or when troops were travelling across war zones. As I have argued elsewhere, the revolt of the Jewish diaspora in Cyrenaica, Egypt and Cyprus late in Trajan's reign must have been one such an occasion; it was suppressed before the emperor's demise, but Hadrian (117-138 AC) had to tackle its longer-term consequences.

Archaeological evidence confirming the Roman army's (sporadic) presence on Crete is scarce; it is on this that the present paper will focus. More specifically, the paper will examine coins from Cretan poleis and of the Cretan koinon that might allude (through their iconography) to military activity and to the presence of an army, as well as dedications at the Idaion antron, which have been associated with Roman soldiers and with their

visit to this reputed sacred sanctuary, and inscriptions. Finally, certain monumental but fast-track constructions such as those at the Dictynnaion, a sanctuary closely connected with the Cretan koinon and with the Roman emperor, or the aqueduct at Lyttos, presumably suggest the involvement of the Roman army in their making.

2. Gallimore Scott

Economic upheaval and the resilience of Roman Crete

Following the conquest of Crete by Rome from 69-67 BCE, the island slowly became incorporated into pan-Mediterranean economic networks. This process took several decades, as investment in infrastructure tied to agricultural production and associated industries like amphora manufacture developed to support large-scale export activities. Participation by Crete in economic networks across the Roman world appears to have peaked by the mid-2nd century, when amphoras manufactured on the island, interpreted as primarily serving as wine containers, account for approximately 12 percent of the amphora assemblage at Rome. Since Rome was the largest market in the Mediterranean, this indicates that Crete was exporting products on a massive scale at that time. By the 3rd century, however, Cretan amphoras disappear from assemblages at Rome, which led some scholars to argue that the island's export economy had failed by the early 4th century.

The loss of Rome as a primary market for products packaged in Cretan amphoras during the 3rd century begs the question of what upheavals and/or disruptions led to this outcome. Was a specific event at fault or was this the result of various longer-term processes that transformed the island's economic outlook? Focus on Rome can also be a significant distraction from considering the economic health of the island and its potential to engage in multiple exchange networks simultaneously. There were countless economic networks in the Mediterranean that did not rely on Rome as a final destination for products. By applying Resilience Theory and its use of the complex adaptive cycle, it is possible to assess Crete's ability to adjust to disruptions in the market and develop a new normal that relied on active participation in numerous networks.

While the focus of this paper will be on the applicability of Resilience Theory for assessing upheavals and adaptations to Crete's participation in economic networks, there is also wider applicability when contextualizing

disruptions on the island as a whole. Crete did face various challenges over the course of the first few centuries CE, but does show resilience and an ability to adapt.

3. Curtis Michael J.

Maritime reorganisation and investment in Crete's ports and harbours

The geographical position of Crete and its strategic importance for cross-Mediterranean and inter-island shipping cannot have gone unnoticed in the eyes of Rome. Development of the Cretan coastline had been increasing since the 3rd century BC, and the increase in passing seaborne traffic offered new opportunities, both legitimate and hostile, as seen in the emergence of new trading centres/points around the island and political narratives on the islanders' involvement in acts of piracy. However, there was considerable variance in the trading centres/points, both operationally and in their physical presence, with some poleis investing in waterfrontage and harbour facilities and reaping the financial rewards in terms of taxes and fees in the process. Whilst there was obvious potential here, the political division of the coastal landscape meant a disjointed and complicated environment that was not ideal for maximising the benefits offered by developing trading networks. Roman Provincial government removed these obstacles, and the surviving archaeological evidence suggests that within a brief time after the establishment of the new administration, there was new investment in harbour facilities and accompanying installations as the coastline was systematically reorganised, heralding a new age of prosperity for the islanders.

This paper explores the maritime landscape of Crete and the development of its ports and harbours, discussing the upheaval as installations were upgraded and the maritime landscape changed as the business of harbour management became more centralised and adjustments were made to cope with the new range of imported products, the increase in exported goods and the need to accommodate the requirements of some ships with a deeper draught and longer length. The paper also considers how the occurrence of natural events impacted the maritime landscape, providing both opportunities and incentives for new development and, over time, disruption that led to restricted access to some harbours and the closure of others.

4. Chevroliier François

Sacred landscapes and social mobility in Roman Crete

In the early Roman period, a woman from Hierapytna, Arkhedika, dedicated two statues of goddesses on behalf of the city, after it had been challenged by some internal turbulence. This inscription (ICret.3.3.12) shows how private benefactors, almost completely non-existent in the previous periods of Crete's history (in sharp contrast to other parts of the Greek world), as hidden as they were by the traditional social structures of the community, now emerged and started to play a greater role. In this sense, the island society experienced a clear rupture when Crete entered the Imperium Romanum. This phenomenon—which could be called the 'birth of Cretan individualism'—can be exemplified through several aspects (private honours and honorific titles awarded to *euergetes*, multiplication of statues of private donors, etc.). In this paper, I will focus on the way the upper classes of Cretan society made use of the sanctuaries to display their political power and their social prestige, thus creating new sacred landscapes across the island.

In order to gain a better understanding of this new reality, three case-studies will be addressed. First, the sanctuary of the Egyptian gods and the altar of Zeus Hypsistos at Gortyn, both dedicated by local benefactors, will serve as examples of urban ostentation. I will then explore how the highest families invested sanctuaries with a Pan-Cretan audience—like the Asklepieion at Lebena—as places for self-celebration. Finally, I will focus on rural and/or border sanctuaries. Of the utmost relevance specifically in the context of Hellenistic inter-state conflicts, these sacred places continued to play a crucial role in the Roman period as distinctive features of Cretan identity and as key elements in the construction of the island's memory. The local grandees were therefore eager to endorse their restoration and embellishment, sometimes even in remote areas (sanctuaries of Hermes at Sybrita and of Hermes and Aphrodite at Kato Syme). It has to be noted that from the 1st c. BCE onward, both men and women were involved in the dedication of temples or divine statues: the dossier presented in the paper also illustrates the gender turn Crete experienced after the Roman conquest.

Mainly based on the epigraphical record, the paper intends: 1) to show how the sacred landscapes of Crete evolved in the Roman period; 2) to better perceive the new strategies the upper classes of the Cretan society

implemented in terms of social behaviour and memory construction; and 3) to understand the fundamental disruption the Roman period represents for the social history of Crete, in contrast, for instance, to the island's economic history.

5. Moles Anna

Upheaval or business as usual at Roman Knossos: what do the bones say?

Studies in the past have considered whether the Roman invasion, establishment of a colony and subsequent increased connectivity within Mediterranean networks caused substantial social and cultural change or brought significant numbers of incoming people. These studies have considered epigraphy, linguistics, onomastics (Baldwin Bowsky 1995; 1997; 2002; 2004), pottery (Eiring 2000; 2004; Forster 2001; 2009; Baldwin Bowsky 2011), baths (Kelly 2013) and other aspects of the archaeological and historical records (Paton 1994; 2004; Sweetman 2007; 2010). Sweetman has also discussed the changes that occurred during the Late Antique period and Christianisation (Sweetman 2004; 2005), but the study of human bones can add to this knowledge. The burial sphere in general and skeletal remains in particular have remained underutilised resources. The integration of all these different lines of evidence can enable a social history to be written for Knossos.

This paper considers the impact of the Roman invasion, the establishment of a colony, the changing urban character, differential mobility and connectivity, and the introduction of Christianity on the everyday lives of the Knossian people. Study of the human skeletal remains demonstrates increased social inequality in the early Roman period and a shift in dietary practices in the late Roman period.

Although cremation in particular and certain other key 'Roman' burial features are missing from Knossos (and Crete more broadly), there were noticeable changes to funerary customs, though not detectable until the first century AD. The burial evidence (tomb types and grave goods) at Knossos demonstrates significant differences in funerary customs between the Hellenistic, Early Roman and Late Roman periods, but while these changes can be connected to processes associated with incorporation into the Roman Empire and the introduction of Christianity, they were not immediate ones that coincided with social changes. Therefore, a certain conservatism is evident in the delayed changes in tomb forms, making it difficult to identify narrow dates for some of the burials.

Integration of the mortuary evidence with the other archaeological and historical evidence from Knossos enables a social history of life at Knossos to be posited in connection with the broad scale socio-political upheavals affecting Crete and the wider Roman Empire at this time.

6. Giorgi Elisabetta

Slow changes and long-lasting upheavals in the making of the Roman water system at Gortyn

The changes that followed the Roman conquest of Crete can be well analyzed in Gortyn. Compared to other Cretan cities, which were able to pass under Roman control almost untouched, as the capital of the new province it is reasonable to expect that Gortyn adopted a way of living and urban space organization closer to the Roman one.

One of the most evident elements of Roman Gortyn is certainly represented by the aqueduct connected to thermal complexes and nymphaea. Study of the Roman water network seems to focus on the image of a city that is spread over a large area, where we do not know any traces of pre-Roman settlement and where there is no evidence of residential contexts from the Roman era. So very little can be said about the changes that the Roman water network brought to the urban community with regards to private uses of water, which is quite likely to have remained dependent on traditional collection and conservation systems (rainwater collection tanks).

Much more evident is the change that the study of the new water system makes visible on the scale of the city and the surrounding area. The construction of the Roman aqueduct involved some visible and long-lasting changes, mainly concerning the choice of Mount Ida springs to be exploited and the amount of water to be directed towards Gortyn: a large quantity of water was in fact conveyed towards the city, whereas the plain at the foot of ancient Festòs was almost totally deprived of it. This alteration in the natural balance of the hydrographic basin on the southern slopes of Mount Ida left a very strong imprint on the landscape, with visible consequences in the long term.

The upheaval did not happen immediately after the Roman conquest, but from the middle of the 2nd century AD, when the city appears to have assumed the typical features of a provincial capital: it was in fact in this period that the thermal baths of the Megali Porta, the great theater, the amphitheater, the stadium and the forum with the surrounding buildings were built.

What happened between the Roman conquest, the establishment of the province of Crete and Cyrenaica and the 2nd century AD? What led to the creation of a provincial capital so late when compared to the province's establishment?

This contribution tries to understand whether there is any archaeological evidence capable of explaining the slow transformation of a local water system into the water system of a provincial capital, or whether it would be more appropriate to talk of a new water system for an ancient city which, from a certain point of view, can be assimilated into a new city.

7. Coutsinas Nadia

Disruption and upheavals in Western Crete in the Roman period: the fate of Phalasarna and the surrounding harbours

The island of Crete occupies a central position in the Eastern Mediterranean. It is situated at the crossroads of the main maritime routes linking the coasts of Africa with the Aegean (Asia Minor and Greece) and the Levant with Italy, lying halfway between Cyprus and Sicily. In the Roman period, with the burgeoning of trade between all regions of the Mediterranean, Crete became an unavoidable stopover on the maritime trade routes of the Eastern Mediterranean.

As such, some Cretan harbours were of special importance on these routes, due to their geographically privileged location on the island. This is the case for the two "doorways" of Crete, first stop after or last call before a long maritime journey, necessary at least for food and water supply: Itanos in the east, and Phalasarna in the west. Itanos controlled the Samonion peninsula (now Cape Sideros) and Phalasarna the Korykos peninsula (now Gramvousa). In the Hellenistic period, the two harbours flourished at the same time as trade. However, in the Roman period, Phalasarna ceased to be used. Indeed, the channel leading to the harbour was blocked by the Romans during their conquest of the island in 67 BC. This was done so as to prevent pirates acting against the Romans, as Phalasarna was purportedly a pirate base, and the Roman intervention on Crete aimed at eliminating pirates so as to allow the free circulation of goods and people in the Eastern Mediterranean.

The destruction of Phalasarna's harbour was later completed by nature: it soon silted up, and in AD 66 suffered a tsunami. Then, in AD 365, the whole region of Western Crete was uplifted several meters by the famous great earthquake. Phalasarna being out of use and abandoned, it was Kissamos that suddenly took the lead in Western Crete and became the main Roman

town and harbour. This had several consequences for the settlement pattern in the region. Furthermore, some less important harbours had developed on the western coast of the island, only to be annihilated by the AD 365 uplift.

In the Roman period, Western Crete combines the impact of both political and natural forms of disruption and upheavals, which drastically changed the settlement and economic patterns of the region.

8. Pałuchowski Adam

Sacred manumissions with a *paramone* clause found at the Asklepieion of Lissos as a response to the disruption of Cretan slavery patterns at the turn of the Hellenistic and Roman periods

This paper will start with two manumission inscriptions found in the 1950s during excavations of the Asklepieion at Lissos and recently published by Martha W. Baldwin Bowsky (Lissos. Inscriptions Found in Excavations of the Asklepieion, Athens 2021, 80–86, no 21 and 22 [AURA Suppl. 7]). Paleographically supported dating of them, broadly fixed by the editor princeps at the second century AD, may be refined to the reign of Hadrian thanks to comparison with regional, west-Cretan epigraphic evidence. At first glance, they seem to reflect no more than certain features of Cretan slavery specifically related to a new socio-economic framework in Imperial times, when the island was entirely integrated into an enormous pacified commercial area in the Roman Empire. But if we attempt to consider them in connection with minor epigraphic testimony uncovered towards the end of the 19th century in Anopolis (ICret II ii 1), a small city located some thirty kilometres eastward from Lissos, a completely different insight becomes possible. The latter, paleographically dated to the first century BC, is quite a puzzling epitaph: although its onomastics, including patronymic filiation, is purely Greek, it simultaneously reveals Roman lexical and conceptual influence by use of the Latin word *patronus*, transliterated into the Greek *πάτρων*. Such a common term belonging to the Roman social register would betray a client-patron relationship, largely corresponding to the *paramone* relationship established in the Greek world between a freedman/freedwoman and his/her former master/mistress in the wake of manumission, and as a kind of useful prolongation of his/her previous servile status. If so, one should probably approach the epitaph against the background of the disruption of Cretan slavery patterns at the end of the second century BC, when communal slavery (i.e. serfdom) definitively

disappears all over the island, due to a profound and relatively rapid modification of its socio-economic conditions. Seen in this light, both the epitaph from Anopolis and the two manumission inscriptions from Lissos would demonstrate a local adaptation to disturbances which occurred just before the island fell under the power of the Romans.

9. Nodarou Eleni, Maria Aikaterini Pollatou, Ioannis Iliopoulos, Jane Francis, Jennifer Moody

Living on the margins: archaeometric analysis of Hellenistic-Roman pottery from the Sphakia survey

Sphakia is one of the most mountainous, inaccessible and hence marginal areas of Crete. Although bearing vestiges of occupation from the 12th c. BC, the area bloomed in Antiquity with four major poleis taking advantage of the natural harbors on the Libyan Sea and the potential of the hinterland for agricultural exploitation. The Sphakia survey that took place in the 1980s and 1990s (co-directed by J. Moody and L. Nixon) produced ample evidence for occupation in the area at least since the Hellenistic period and throughout Roman times. Study of the survey pottery revealed interesting trends in pottery distribution and consumption patterns across sites. This research was complemented with a multi-analytical approach involving the compositional characterization and technological study of selected ceramics using an array of archaeometric techniques, such as optical microscopy, X-ray diffraction and Scanning Electron Microscopy.

In this paper we present the results of the analytical work on the survey pottery, with emphasis on local production(s), imports, and imitations of foreign prototypes. We discuss continuity and disruption in intra- and inter-regional patterns of pottery distribution as reflected in clay recipes and technologies of pottery manufacture. Finally, we assess trade networks pertaining in this remote area of Crete and in an era of intense maritime trade, but also dramatic change and upheaval.

10. Harrison George W.M.

Roman Cretes

This paper does two things in two columns. In one it lists and describes the various disjunctions and discontinuities in Crete from 78 BC, since the rivalries that forced Crete within Roman governance were unleashed by the death of Sulla. The right column tallies which ones were human-induced as opposed to natural phenomena. The sum is to judge how much

of what happened in Crete and to Crete during the Roman Empire was inevitable as opposed to unavoidable. From this should emerge a portrait of how much Rome did or even could have attempted to do in Crete.

Among evidence cited are events and remains already well documented by scholars in governance, inscriptions, and ceramics, among other classes of material remains. This paper, however, addresses evidence not yet brought into consideration in addressing the question of continuities and disjunctions, such as, especially, Roman laws regarding extension of citizenship, both en masse franchise and individual grants, and mandates to duces (Republican) and governors (Empire) indicating the extent and limits of their authority, and so ability to intervene. The paper concludes by looking at the implications of Crete on the Peutinger Table, a key document in tracing the transition from late antiquity to Byzantium.

11. Francis Jane E.

The arrival of the Romans and the pottery of the 1st century BC

This paper explores the ceramic record on Crete for the 1st century BC in order to gauge the impact that the Roman invasion and conquest in 67 BC had on the island's pottery industry, its pattern of imported vessels, and the distribution of this material across Crete. The late-Hellenistic repertoire of shapes and wares, both those manufactured on Crete and imports, will be compared to the early Roman inventory. Results will indicate changes that may have been instigated by the new Roman presence in the types of vessels produced on the island and those imported from known Roman centres—pottery regarded as typically Roman, such as sigillatas from eastern and western workshops. Fine tablewares and transport amphorae will provide much of the evidence, as they can be most precisely identified and dated, but terracotta lamps also provide valuable evidence, especially in the manufacture of Cretan ivy leaf lamps.

This research will produce a more nuanced chronology for this crucial period of change on the island. It will reveal the extent to which Roman political and economic control affected—and altered—daily life through the use of domestic pottery, and existing Cretan trade relationships. This data may also provide a more precise understanding of when Roman influence first took hold on Crete in a significant manner.

An examination of the distribution of the first generation of Roman pottery at Cretan sites will, in addition, offer information about where Roman influence first took hold on the island. A variety of reasons for the

appearance of this material at a particular site can be explored, from cities favoured—or favourable to—Rome as known through historical documents, to advantageous coastal locations.

The 1st century BC ceramic record is of central importance to an understanding of how, when, and where Crete first became Roman, and helps sets the stage for later dynamic—and arguably more monumental—interactions between Cretans and the incoming power.

12. Baldwin Bowsky Martha W.

Roman by name: onomastic change east of Mt. Dikte

The focus of this presentation is one type of evidence for how Cretans dwelling east of Mt. Dikte responded to the Roman presence and Roman influence in the region, that is, the Roman names attested there. The Roman presence or involvement east of Mt. Dikte began in the mid-late second century BCE and ended in the first century CE; Roman emperors were honored by local elites in the late second and early third century CE.

A great deal can be learned from the specific types of names Cretans in this region bore and recorded, beginning with the degree of Roman influence, citizenship, and integration into Roman society; the depth of penetration of Roman ways into Cretan society, to judge from the types of inscriptions that preserve Roman names; and the access of women as well as men to Roman names, due to changes in the epigraphic habit of Crete from Hellenistic to Roman times.

These Roman names can then be located in the landscape east of Mt. Dikte. and set into a chronological context. Roman names are documented particularly at Hierapytna and a rural site in her broader economic and administrative chora, as the city transformed from a target in the Roman takeover of the island into a major urban center and port in the Roman economic and socio-political world. Lesser urban centers like Olous – with its whetstone quarries – and Lato also preserve a number of Roman names, as does the sanctuary of Athena Samonia in the territory of Itanos. These names can also be traced over time, from the first century BCE and first century CE to the second century CE, thanks to a public decree that includes several Roman names for members of the local council, and a series of inscriptions from the oracle of Apollo at Klaros to which Hierapytna sent delegations composed of mature men and choruses composed of both boys and girls.

Tracing the possible sources for the Roman family names attested east of Mt. Dikte provides evidence for the commercial context of these names, in the wake of the fall of Delos in 88 BCE, and for Roman immigrants who came to the island from elsewhere in the Greek East or from the Italian peninsula. These family names further illustrate the workings of Roman families and patronage, imperial and local, culminating in a Hierapytnan family of equestrian and senatorial and near-imperial status. An onomastic profile of Crete east of Mt. Dikte reveals the particular importance of names shared on Delos and among traders in the Greek East, as well as names shared with the Claudian and Flavian emperors.

ΤΜΗΜΑ Β: Βυζαντινή και Μεσαιωνική περίοδος
SECTION B: Byzantine and Medieval period

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ | WORKSHOP B

Ερευνητικές διαδρομές σε τόπους της μνήμης και της λήθης

Επιστημονικές υπεύθυνες: Γεωργία Μοσχόθη, Χριστίνα Τσιγωνάκη

[07.10.2022, Αφροδίτη, 09.00-13.00]

Η πραγματοποίηση δύο ερευνητικών προγραμμάτων στην περιοχή της Ελούντας και συγκεκριμένα της συστηματικής υποβρύχιας έρευνας από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων και της επιφανειακής έρευνας στο όρος Οξά από την ΕΦΑ Λασιθίου και το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του ΙΤΕ, καθώς και η συνεργασία που προέκυψε από τη συμμετοχή των παραπάνω ερευνητικών ομάδων στο καινοτόμο πρόγραμμα του ΠΕΠ Κρήτης «ΔΙΑΤΟΠΟ. Διαχρονικά τοπία πολιτισμού της Κρήτης: Αναδεικνύοντας τον θαλάσσιο και ορεινό πλούτο του Μιραμπέλου», το οποίο υλοποιείται από το Εργαστήριο Γεωφυσικής Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαίου περιβάλλοντος του ΙΜΣ-ΙΤΕ, αποτελούν το ερευνητικό υπόβαθρο του προτεινόμενου εργαστηρίου. Θα παρουσιαστεί η ιστορική τοπογραφία της περιοχής με έμφαση στη διαχρονική λειτουργία του λιμανιού, καθώς και τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας στο θαλάσσιο και χερσαίο πεδίο σε δύο ιδιαίτερης σημασίας τόπους της Ελούντας: την περιοχή του ισθμού, όπου βρίσκεται βυθισμένος ο πυρήνας της αρχαίας πόλης και το δυσπρόσιτο όρος της Οξάς, το οποίο δεσπόζει στον ορίζοντα της περιοχής. Θα μας απασχολήσει η σχέση αυτών των δύο τόπων, καθώς και οι συνέχειες και οι ασυνέχειες της πορείας τους στον χρόνο. Επίσης θα αναφερθούν τα αποτελέσματα της ανθρωπολογικής έρευνας για τη σχέση των ανθρώπων με τα τοπία. Θα εξεταστεί ο μετασχηματισμός των τοπίων και οι συνακόλουθες μεταβολές τους στις προσλήψεις του περιβάλλοντος από τη σύγχρονη τοπική κοινωνία της Ελούντας. Τέλος, ειδική αναφορά θα γίνει σε μια ποικιλία στοιχείων που συνθέτουν το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Μέρος της παρουσίασης αφιερώνεται στη συμβολή των νέων τεχνολογιών στη μελέτη, καταγραφή και τεκμηρίωση, τόσο των αρχιτεκτονικών καταλοίπων όσο και του φυσικού περιβάλλοντος

1. Μοσχόβη Γεωργία, Χριστίνα Τσιγωνάκη

Ολούς-Οξά-Ελούντα: ιστορική τοπογραφία

Η γεωγραφική ενότητα της Ελούντας εκτείνεται στη βορειανατολική ακτή του μεγάλου κόλπου του Μεραμπέλου και σηματοδοτείται από το μεγάλο της φυσικό λιμάνι. Το έδαφος της περιοχής είναι βραχώδες και άγονο και οι γεωργικές καλλιέργειες υπήρξαν πάντοτε περιορισμένες. Η δυναμική του τόπου στηρίχθηκε διαχρονικά στην εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που έδιδε η ύπαρξη του φυσικού λιμανιού. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι η ακμή της περιοχής ήταν άμεσα εξαρτημένη από την κατάσταση που επικρατούσε στη Μεσόγειο και στο κατά πόσο υπήρχε ασφάλεια στους ναυτικούς δρόμους. Τα περισσότερα χερσαία και υποθαλάσσια αρχαιολογικά τεκμήρια που βρίσκονται διάσπαρτα στην περιοχή μαρτυρούν μια διαχρονικά ανθρώπινη δραστηριότητα με χρονικές περιόδους ακμής και παρακμής, οι οποίες βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία με την ιστορική γεωπολιτική πραγματικότητα.

Μέσα από τη μελέτη των ιστορικών χαρτών, των τοπωνυμίων, των γραπτών πηγών και των αρχαιολογικών καταλοίπων θα επιχειρηθεί η ανασύνθεση της ιστορικής τοπογραφίας της περιοχής από την ύστερη αρχαιότητα μέχρι και τη Βενετοκρατία. Θα αναδειχθούν η διαχρονική ιστορία του λιμανιού του Ολούντος μέσα από την εξέταση των εμπορικών δραστηριοτήτων αλλά και των οικονομικών δραστηριοτήτων στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και η στρατηγική του θέσης στο ανατολικό άκρο της Κρήτης και το αμυντικό δίκτυο που σχεδιάστηκε γύρω από αυτό.

2. Θεοδούλου Θεοτόκης, Αλέξανδρος Τούρτας

Χωροχρονικές συνέχειες και ασυνέχειες του αρχαίου Ολούντος μέσα από την υποβρύχια έρευνα των βυθισμένων καταλοίπων του

Η πόλη του αρχαίου Ολούντος όριζε ένα από τα τρία κυριότερα φυσικά λιμάνια της βόρειας ακτής της Κρήτης. Κτισμένη στον ισθμό που ένωνε τη χερσόνησο της Κολοκύθας με την απέναντι ακτή, διέθετε ασφαλή αγκυροβόλια για κάθε καιρό και μπορούσε να εποπτεύει τον ναυτικό δρόμο που διερχόταν βόρεια της Κρήτης, διασταυρώνοντας τον κόλπο του Μεραμπέλου. Η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή μαρτυρείται ήδη από τα μινωικά χρόνια. Η πόλη των ιστορικών χρόνων ακμάζει μέχρι την πρώτη βυζαντινή περίοδο. Ακολουθώντας το γενικό παράδειγμα των πόλεων των ακτών του Αιγαίου, ο Ολούς εγκαταλείπεται μάλλον λίγο πριν ή κατά την αραβική κατάκτηση της Κρήτης. Ίσως σε αυτό συνέβαλε και η τεκτονική δραστηριότητα δεδομένου ότι μεγάλο μέρος της πόλης φαίνεται να

βυθίζεται στη συνέχεια, με αποτέλεσμα σήμερα συγκροτήματα κτηρίων και άλλων ισχυρών κατασκευών να βρίσκονται ποντισμένα στις δύο πλευρές του ισθμού στον Πόρο, στον όρμο Τραχήλι, στα νότια των Αλυκών, και ίσως στις ίδιες τις Αλυκές. Στον Πόρο βρισκόταν, προφανώς, το αστικό κέντρο της πόλης. Φαίνεται, όμως, ότι μικρότεροι οικισμοί και άλλα συγκροτήματα υπήρχαν διάσπαρτοι στην ευρύτερη περιοχή: κώμες, αγροικίες, οχυρωματικά έργα, λατομεία, κ.ο.κ.

Μετά από μια πρώτη αναγνωριστική αποστολή το 2015 και ακολούθως με συστηματικό πενταετές ερευνητικό πρόγραμμα (2017-2021), η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του ΙΤΕ προχώρησαν σε υποβρύχια επισκόπηση της ευρύτερης περιοχής του κόλπου και της χερσονήσου της Κολοκύθας. Πέραν της επιφανειακής διερεύνησης, εφαρμόζοντας μεθόδους φωτογραμμετρίας και δορυφορικής τηλεπισκόπησης, προχώρησαν στη χαρτογράφηση και αποτύπωση σε ψηφιακό χάρτη (GIS) των βυθισμένων δομών που εντοπίστηκαν σε διάφορα σημεία της περιοχής: Βαθύ, Μελισσός, Τσιφλίκι, Σχίσμα, καθώς και των υπόλοιπων αρχαιολογικών τεκμηρίων που διαπιστώθηκαν στη θάλασσα, τα οποία μαρτυρούν τη ναυτική δραστηριότητα στην περιοχή. Η προσπάθεια επικεντρώθηκε τελικά στον Πόρο, όπου πραγματοποιήθηκε γεωφυσική έρευνα του υποπυθμένα και της ακτής και έγιναν καθαρισμοί σε συγκεκριμένες δομές για την καλύτερη απεικόνισή τους. Παράλληλα, η έρευνα των ακτών και της χερσονήσου της Κολοκύθας μαζί με τη μελέτη των αποτελεσμάτων, σε ένα πλαίσιο εθνολογικής προσέγγισης έδωσε στοιχεία για το φυσικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο αναπτυσσόταν η ζωή της αρχαίας πόλης, αλλά και η κατοίκηση/χρήση και επανάχρηση της περιοχής στις μεταγενέστερες εποχές και μέχρι σήμερα. Αναφέρονται ενδεικτικά η οχύρωση κατά τα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου του νοτιότερου υψώματος Βαγί της Κολοκύθας για την εποπτεία ακριβώς της ίδιας ναυτικής διαδρομής που αναφέρθηκε παραπάνω, καθώς και το ναυάγιο μεταλλικού πλοίου στον ευρύτερο όρμο του Πόρου στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου που δείχνουν τη διαχρονικά στρατηγική σημασία της θέσης.

Η ανακοίνωση έχει στόχο τη συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων σε μια προσπάθεια να διαφανούν οι συνέχειες και ασυνέχειες στη χρήση του χώρου στην ευρύτερη περιοχή του κόλπου της Ελούντας, αλλά και μέσα στον χρόνο από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, στη βάση των αποτελεσμάτων της υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας κατά τα τελευταία έτη.

3. Τούρτας Αλέξανδρος, Θεοτόκης Θεοδούλου

Νέες τεχνολογίες και Ενάλια Πολιτιστική Κληρονομιά. Συνθέτοντας τα κομμάτια και γεφυρώνοντας τις ασυνέχειες στον ευρύτερο χώρο του αρχαίου Ολούντος

Η ανάγνωση ενός αρχαιολογικού χώρου είναι μια πολύπλοκη διαδικασία. Η συλλογή των αρχαιολογικών τεκμηρίων ακολουθείται από την ενδελεχή τους μελέτη και καταλήγει σε ερμηνείες που αποσκοπούν να ανασυνθέσουν το παρελθόν ως ένα τοπίο υλικών και άυλων στοιχείων και αλληλεπιδράσεων. Η αποσπασματική ωστόσο εικόνα που μαρτυρούν αυτά τα τεκμήρια απαιτεί μια συστηματική διαδικασία προκειμένου η συμπλήρωση των «κενών» να μην απορρέει από τη φαντασία, όπως θα έπραττε ένας καλλιτέχνης, αλλά από τη συνειδητή μελέτη και εξαγωγή συμπερασμάτων ενός επιστήμονα. Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν ολοένα και πιο σημαντικό τμήμα αυτής της διαδικασίας, θεραπεύοντας ένα πλήθος αναγκών συστηματοποίησης, οπτικοποίησης και διαμοιρασμού της αρχαιολογικής πληροφορίας. Γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών, μεθοδολογίες αποτύπωσης και αναπαράστασης, εργαλεία διαμοιρασμού και επικοινωνίας επιτρέπουν στην αρχαιολογική έρευνα να αναπτυχθεί γρηγορότερα, ευκρινέστερα και εν γένει πιο αποτελεσματικά, τόσο σε επίπεδο τεκμηρίωσης όσο και ερμηνείας. Ιδιαίτερως η έρευνα του ενάλιου αρχαιολογικού αρχείου, η οποία αντιμετωπίζει επιπρόσθετες δυσκολίες λόγω του υδάτινου περιβάλλοντος, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη χρήση νέων τεχνολογιών.

Με αυτά τα δεδομένα οργανώθηκε και υλοποιείται τα τελευταία χρόνια η έρευνα του αρχαιολογικού τοπίου της καταβυθισμένης πόλης του αρχαίου Ολούντα στην ανατολική Κρήτη από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Η έρευνα γίνεται σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του ΙΤΕ και σε άμεση και συνεχή επικοινωνία με τις υπόλοιπες ερευνητικές ομάδες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, όπως την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, αλλά και τους ντόπιους που αποτελούν φορείς της παράδοσης και της γνώσης της περιοχής. Τα στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί μέχρι σήμερα από διάφορα σημεία της περιοχής και από διάφορες εποχές συνδυάζονται σε μια ολιστική χαρτογράφηση του αρχαιολογικού τοπίου με σκοπό τη σύνθεση της διαχρονικής εικόνας χρήσης του τόπου από τους κατοίκους του.

Στην παρουσίαση θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστεί γενικά η χρήση των ανωτέρω τεχνολογιών και η συμβολή τους στη διατύπωση ή απάντηση αρχαιολογικών ερωτημάτων.

4. Τσιγωνάκη Χριστίνα, Γεωργία Μοσχόβη

Η Βυζαντινή Οξιά

Ο ορεινός όγκος της Οξιάς εντοπίζεται νότια του σύγχρονου οικισμού της Ελούντας, σε απόσταση 2,5 χλμ. από αυτόν. Ορατά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα εντοπίζονται στα βραχώδη πλατώματα της απόκρημνης κορυφής της σε υψόμετρο 530 μέτρων περίπου. Παρά τη γειτνίαση με την Ελούντα, η δύσκολη πρόσβαση στην Οξιά κράτησε μακριά τους ερευνητές. Οι λιγοστές αρχαιολογικές αναφορές επικεντρώνονται στον φυσικό οχυρό χαρακτήρα της θέσης και στην ύπαρξη οχυρωματικών έργων της κλασικής-ελληνιστικής περιόδου. Ωστόσο είναι η οχύρωση, οι πύργοι και οι δεξαμενές αποθήκευσης νερού των πρώιμων βυζαντινών χρόνων που αποτελούν τα εντυπωσιακά στατικά κατάλοιπα του κακοτράχαλου αυτού τόπου. Συγχρόνως, ένα δίκτυο οπτικής επικοινωνίας, το οποίο φαίνεται να συνδέει την Οξιά με γειτονικές αλλά και μακρινές βουνοκορφές και νησάκια, συνυφαίνει ένα δυναμικό σύστημα ελέγχου, τόσο του χερσαίου όσο και του θαλάσσιου χώρου, σε μια περίοδο που η Κρήτη οργανώνει την άμυνά της απέναντι στις αραβικές επιδρομές.

Αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της πρόσφατης συστηματικής επιφανειακής έρευνας, η οποία διεξάγεται στο Όρος Οξιά από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών (ΙΤΕ), θα επιχειρηθεί η ερμηνεία του χαρακτήρα της θέσης στα βυζαντινά χρόνια. Συγχρόνως, θα αναδειχθούν οι συνέχειες και οι τομές στην κατοίκησή της, καθώς και η σχέση της με τον γειτονικό Ολούντα αλλά και με άλλες οχυρωμένες θέσεις στην Κρήτη και το Αιγαίο.

5. Αλυγιζάκη Αγγελική

Υδάτινες διαδρομές στον ορεινό όγκο της Οξιάς: Πρώτη παρουσίαση των δεξαμενών

Η ανακοίνωση αποτελεί την πρώτη παρουσίαση των δεξαμενών που εντοπίζονται στην οχυρή θέση Οξιά, στην περιοχή της Ελούντας του Δήμου Αγίου Νικολάου. Οι δεξαμενές αποτελούν το κυρίαρχο αρχιτεκτονικό κατάλοιπο της θέσης μέχρι σήμερα. Κατά τη διάρκεια της συστηματικής έρευνας επιφανείας, η οποία διεξήχθη τα έτη 2017-2019, εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν 35 δεξαμενές. Αυτές έχουν κατασκευαστεί κατά μήκος των πρानών, ακολουθώντας την πορεία του οχυρωματικού τείχους ή γειτνιάζουν με κτήρια στα λιγοστά πλατώματα της κορυφής. Κατασκευασμένες από το τοπικό πέτρωμα, είχαν θολοσκεπή στέγασση. Η πλήρωσή τους εξαρτάτο αποκλειστικά από το βρόχινο νερό. Για την

τεκμηρίωση των δεξαμενών συνδυάστηκαν παραδοσιακές μέθοδοι και νέες τεχνολογίες: αρχαιολογική καταγραφή, φωτογραφική αποτύπωση, ψηφιακή απεικόνιση μέσω της χρήσης τρισδιάστατου σαρωτή ορθοφωτογραφιών, καθώς και τοπογράφηση των δεξαμενών με φορητή μονάδα RTK-GPS.

Στην ανακοίνωση θα επιχειρηθεί η αρχιτεκτονική και τυπολογική κατάταξη των δεξαμενών σύμφωνα με τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά. Με βάση τη μελέτη της τοιχοποιίας, όπως και των οστράκων που έχουν ενσωματωθεί σε αυτήν, η πλειονότητα των δεξαμενών φαίνεται να χρονολογείται από τον 7ο έως και τον πρώιμο 9ο αιώνα. Η εξέταση γραπτών πηγών και εθνογραφικών παραλλήλων θα ρίξει φως στον τρόπο συγκέντρωσης, συντήρησης και άντλησης του βρόχινου νερού στις δεξαμενές.

Η μελέτη των δεξαμενών αποσκοπεί στην κατανόηση της λειτουργίας τους μέσα στο ιδιαίτερο φυσικό αλλά και δομημένο περιβάλλον της Οξάς, συνεισφέροντας στη διερεύνηση της ανθρώπινης δραστηριότητας στον δυσπρόσιτο αυτόν τόπο.

6. Μπετείνης Νίκος

Η βυζαντινή κεραμική από την επιφανειακή έρευνα στο Όρος Οξά

Το Όρος Οξά βρίσκεται στα νότια του σύγχρονου οικισμού της Ελούντας (Ολούς) στην ανατολική Κρήτη, όπου τα τελευταία χρόνια (2017-2021) πραγματοποιείται επιφανειακή έρευνα υπό την αιγίδα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας.

Η μελέτη του υλικού κεραμικής των ετών 2017-2019 έδειξε ότι η πλειονότητα της βυζαντινής κεραμικής χρονολογείται από τον 6ο έως τις αρχές του 9ου αι. μ.Χ., δηλαδή σε μια ταραγμένη περίοδο για το νησί της Κρήτης, το οποίο βρίσκεται κάτω από τη συνεχή πίεση των αραβικών επιδρομών. Στην κεραμική αυτήν ανήκουν σκεύη κοινής κεραμικής, όπως κανάτες και κούπες, πολλά διαφορετικά σχήματα τοπικών και εισηγμένων αμφορέων (TRC2, TRC5, LRA2, Saraghane 35 κ.ά.), καθώς και αρκετά αποθηκευτικά σκεύη, όπως πίθοι. Επίσης έχουν εντοπιστεί όστρακα εφυαλωμένων πινακίων (GWWI), όστρακα εφυαλωμένων σαλτσάρων, καθώς και θραυσμάτων αγγείων λευκού πηλού GWWII των αρχών του 9ου αι. μ.Χ. Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη δεδομένων ή ευρημάτων σχετικά

με την παρουσία στον χώρο πριν τη βενετική κατάκτηση του νησιού, οπότε χρονολογείται η ανακατασκευή της εκκλησίας του Τιμίου Σταυρού και Ζωοδόχου Πηγής στην κορυφή της Οξάς.

Όλα τα παραπάνω συνεισφέρουν στην απάντηση σημαντικών ιστορικών ερωτημάτων για τις περιόδους κατοίκησης της Οξάς, για τις εμπορικές σχέσεις του οικισμού της, αλλά και για το κατά πόσο τελικά η παλαιότερη βιβλιογραφική άποψη της απομόνωσης ανάλογων οικισμών ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

7. Cantoro Gianluca

Aerial and ground documentation of a challenging context: Mount Oxa in the digital environment

This paper presents an overview of the main research activities underway on Mount Oxa, a barely accessible mountainous site in Eastern Crete (Greece), as part of two research projects entitled “the Mount Oxa Project” and “BYZMOLAB – Byzantine Mountain Open Lab - Exploring mountainous fortified context in the Byzantine Mediterranean”. It will focus on the employment and adaptation of digital technologies to complex documentation contexts, and how this attempt affects and is affected by an ad hoc methodological approach to peak sites. The main pillars of the research project so far have been remote sensing, a surface survey and GIS-based spatial analysis. Although these are not new technologies or new entries in modern archaeological research, the geographical background, environmental parameters and micro-topography associated with the hostile and isolated character of the site necessitated the adoption of specific documentation strategies, the selection of precise equipment and the adaptation of existing methods. For instance, remote sensing consisted of integrating satellite imagery analysis, aerial archaeological survey and drone-aided photogrammetry, while surface survey was undertaken with differential-GNSS systems to map each single find in place; remote sensing material was then employed to create a high-resolution digital elevation model instrumental for GIS spatial analysis and the clustering of artefacts mapped on the surface. Those activities were profitably combined with historical photographs collected for the purpose, and interviews with elderly members of the community about local traditions (i.e. the abundant water reservoirs on Mount Oxa and the quarrying of whetstone), plus knowledge related to the place in historical times and up to the present day.

Although this preliminary phase of the project was devoted to documenting the site's current status, a great deal remains to be discovered in digital curation and field activities, and challenges still need to be overcome. Nevertheless, the initial results have contributed to shedding new light on the archaeology of a scarcely known and underexplored mountain settlement.

8. Κωνσταντίνου Κατερίνα

Προσεγγίσεις, σημασίες και εμπειρίες των τοπίων του Μεραμπέλου: ανάμεσα στους επιστήμονες και την τοπική κοινότητα

Τα τοπία δημιουργούνται και αναδημιουργούνται, παράγονται και αναπαράγονται μέσα από τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι διαχρονικά κατανοούν και εμπλέκονται με τον κόσμο που τους περιβάλλει. Η ανθρωπολογική προσέγγιση των τοπίων του Μεραμπέλου στο πλαίσιο της διεπιστημονικής μελέτης του «ΔΙΑΤΟΠΟ». Διαχρονικά τοπία πολιτισμού της Κρήτης: Αναδεικνύοντας τον θαλάσσιο και ορεινό πλούτο του Μερμπέλου» (2019-2022) προσέφερε για τους σκοπούς του ερευνητικού προγράμματος μια ματιά στις πολυσύνθετες διαδικασίες, μέσω των οποίων τα τοπία αλλάζουν χρήσεις, σημασίες και νοήματα για την τοπική κοινότητα, ενώ ταυτόχρονα προσδιορίζουν την αίσθηση του ανήκειν σε έναν τόπο και διαμορφώνουν τοπικές ταυτότητες. Στο φόντο της συντριπτικής αλλαγής που έφερε ο τουρισμός στην τοπική κοινωνία της Ελούντας και των γειτονικών χωριών, τα τοπία —ανθρωπογενή ή φυσικά, αστικά ή αγροτικά, αρχαιολογικά ή ιστορικά, ορεινά, παραθαλάσσια ή υποθαλάσσια— διαρκώς μετασχηματίζονται. Αυτοί οι μετασχηματισμοί των τοπίων αλλά και οι συνακόλουθες μεταβολές στις προσλήψεις του περιβάλλοντος από τους ανθρώπους που τις βιώνουν αποτέλεσαν το επίκεντρο μιας σειράς συνεντεύξεων που εκπονήθηκαν σε τρεις ολιγοήμερες επισκέψεις στην Ελούντα (2020-2022). Οι συνεντεύξεις μοιράστηκαν ανάμεσα σε μέλη της τοπικής κοινότητας και τους ερευνητές του προγράμματος. Το σύνολο αυτού του υλικού ανέδειξε ζητήματα που αφορούν τις αλληπάλληλες και πολλές φορές αντικρουόμενες νοηματοδοτήσεις των τοπίων, τις διασταυρώσεις, τις συναντήσεις αλλά και τις αλληλοεπικαλύψεις των δημόσιων και των επιστημονικών λόγων για το παρελθόν και τους τρόπους που αυτό εγγράφεται στα τοπία.

9. Παπαδόπουλος Νίκος

Διαχρονικά τοπία στην Κρήτη: Τα ερευνητικά αποτελέσματα του έργου «ΔΙΑΤΟΠΟ»

Το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής επιδρά ήδη αρνητικά στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον παράκτιων περιοχών της ανατολικής Μεσογείου. Υπό αυτό το πρίσμα, ο κεντρικός στόχος του έργου «ΔΙΑΤΟΠΟ». Διαχρονικά τοπία πολιτισμού της Κρήτης: Αναδεικνύοντας τον θαλάσσιο και ορεινό πλούτο του Μεραμπέλου» ήταν να αναπτύξει ένα κατάλληλο πλαίσιο για την εφαρμογή πρακτικών τεκμηρίωσης και ανάδειξης του θαλάσσιου και ορεινού πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, καθώς και πρόληψης κινδύνων που συνδέονται με φυσικούς και ανθρωπογενείς παράγοντες. Μέσα από τη συνέργεια ερευνητών από το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας (Εργαστήριο Γεωφυσικής Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος), το Πανεπιστήμιο Κρήτης (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας) και το Υπουργείο Πολιτισμού (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου) το έργο ενεργοποίησε και εφάρμοσε δράσεις που περιλάμβαναν: α) τη συλλογή δημοσιευμένου και πρωτότυπου αρχαιολογικού και ιστορικού υλικού και την ενοποίηση του θαλάσσιου (Ελούντα) και του ορεινού (Οξιά) τοπίου στο πλαίσιο της δημιουργίας συνδυαστικών θαλάσσιων και χερσαίων γεωαρχαιολογικών διαδρομών, β) τη μελέτη και ανάλυση των περιβαλλοντικών συνθηκών των αρχαιολογικών θέσεων, γ) την τεκμηρίωση και χαρτογράφηση θέσεων με μεθόδους γεωπληροφορικής (αεροφωτογράφιση, υποβρύχια τεκμηρίωση, παράκτια, χερσαία και υποθαλάσσια γεωφυσική χαρτογράφηση, τρισδιάστατη τεκμηρίωση τοπίου και αρχιτεκτονικών δομών), δ) την υλοποίηση εφαρμογής εικονικής πραγματικότητας για την ανάδειξη και προβολή του φυσικού και πολιτιστικού τοπίου και ε) την ευρεία διάχυση των αποτελεσμάτων.

Το έργο βρίσκεται σε συμφωνία με τις προτεραιότητες της περιφερειακής στρατηγικής της έξυπνης εξειδίκευσης και της βιώσιμης ανάπτυξης και τα αποτελέσματά του θα ενδυναμώσουν την περιφερειακή οικονομία στον τομέα του εναλλακτικού τουρισμού και της τουριστικής επισκεψιμότητας, μέσω της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος ως βασικών πυλώνων στην προσπάθεια εμπλουτισμού και αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος. Η χρηματοδότηση για την υλοποίηση του έργου προήλθε από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κρήτη 2014-2020» και το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ).

10. Οικονόμου Δημήτριος, Νίκος Παπαδόπουλος, Άγγελος Πλαγεράς, Κλεάνθης Συμυρδάνης, Gianluca Cantoro, Αθανάσιος Αργυρίου, Μερόπη Μανατάκη, Χρήστος Πολυκρέτης

Γεωφυσική έρευνα στην περιοχή της αρχαίας πόλης Ολούς στο Σχίσμα Ελούντας [POSTER]

Η αρχαία πόλη Ολούς βρίσκεται στη σημερινή περιοχή του Σχίσματος της Ελούντας με μεγάλο τμήμα αυτής να εντοπίζεται βυθισμένο κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας στο παραλιακό μέτωπο του κόλπου του Μιραμπέλου. Η παράκτια περιοχή χαρακτηρίζεται ως ένα δυναμικό και συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, απειλώντας με καταστροφή τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Οι αρχαιολογικές περιοχές που βρίσκονται βυθισμένες κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας απειλούνται από παράγοντες, όπως η αλατότητα του νερού, οι κυματισμοί, οι κινήσεις αμμώδους υλικού κ.ά. Καθώς οι κλασικές αρχαιολογικές τεχνικές, όπως η ανασκαφή, είναι χρονοβόρες σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα, η γεωφυσική έρευνα αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο στην εκτεταμένη χαρτογράφηση και τεκμηρίωση των δομών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, ενώ δίνει τη δυνατότητα να επικεντρωθεί η έρευνα σε συγκεκριμένα σημεία ενδιαφέροντος με υποκείμενες δομές.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας με την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων και τον Δήμο Αγίου Νικολάου, πραγματοποιήθηκε στην περιοχή του ισθμού που ενώνει την Ελούντα με τη χερσόνησο Κολοκύθα εκτεταμένη γεωφυσική έρευνα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, μεταξύ 2019-2022. Στο χερσαίο τμήμα χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της χαρτογράφησης της κατακόρυφης βαθμίδας του μαγνητικού πεδίου, καθώς και η μέθοδος του γεωραντάρ. Συγκεκριμένα με τη μαγνητική μέθοδο ερευνήθηκε το σύνολο της περιοχής, ενώ με τη μέθοδο του γεωραντάρ συγκεκριμένα τμήματα αυτής, τα οποία με βάση τα αποτελέσματα της μαγνητικής χαρτογράφησης παρουσίαζαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Στη θαλάσσια περιοχή χρησιμοποιήθηκε η μαγνητική μέθοδος για τη διερεύνηση των αβαθών περιοχών μέχρι το βάθος των δύο μέτρων περίπου εκατέρωθεν του ισθμού. Η ηλεκτρική χαρτογράφηση μέσα στη θάλασσα ολοκληρώθηκε με τις τεχνικές της στατικής και δυναμικής ηλεκτρικής τομογραφίας.

Τα αποτελέσματα των γεωφυσικών διασκοπήσεων παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς εντοπίζουν πλήθος δομών κάτω από τον πυθμένα και στην παραλία, σε όλη την περιοχή που σχετίζεται με την αρχαία πόλη Ολούς. Δεδομένου ότι το παράκτιο περιβάλλον δημιουργεί αρκετές προκλήσεις και αντικειμενικές δυσκολίες στην υλοποίηση των

γεωφυσικών διασκοπήσεων, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας αποτελούν ένα σημαντικό βήμα για τη βελτίωση και την ευρύτερη χρήση των τεχνικών αυτών στη μελέτη και τεκμηρίωση δομών πολιτιστικής κληρονομιάς που εντοπίζονται σε τέτοιου είδους περιβάλλοντα.

11. Καραδήμου Ελπίδα, Γεώργιος Κατσιογιάννης

Αναζητώντας τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που επέδρασαν στη μακροχρόνια πολιτισμική ιστορία της ευρύτερης περιοχής του αρχαίου Ολούντος [POSTER]

Η σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται μεταξύ του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί μια πρωταρχική παραδοχή σε κάθε επιστημονική προσέγγιση που αφορά τους δύο αυτούς κλάδους της επιστήμης. Πραγματικά, τα τελευταία χρόνια τα δύο αυτά στοιχεία διερευνώνται σε συνδυασμό όλο και συχνότερα στις επιστημονικές έρευνες. Μια τέτοια περίπτωση, όπου το πολιτιστικό και το φυσικό περιβάλλον αντιμετωπίζονται ως υποσύνολα του ευρύτερου περιβαλλοντικού συνόλου, αποτελεί το ερευνητικό πρόγραμμα «ΔΙΑΤΟΠΟ» που χρηματοδοτείται από την Περιφέρεια Κρήτης και το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης.

Στην παρούσα έρευνα παρουσιάζεται τμήμα των εργασιών του προγράμματος αυτού που πλαισιώνει την αρχαιολογική μελέτη στην ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Ολούντος. Στόχος της είναι η αναγνώριση και χαρτογράφηση των στοιχείων εκείνων των οικοτόπων και της βιοποικιλότητάς τους που πιθανότατα συνέβαλαν στη μακροχρόνια πολιτισμική ιστορία της περιοχής αλλά και η σημερινή μορφή τους ως αποτέλεσμα και αυτή της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Κατά τη χρονική περίοδο 2017-2021 πραγματοποιήθηκαν εργασίες πεδίου για την αναγνώριση και καταγραφή των τύπων οικοτόπων που συναντώνται στην περιοχή αλλά και της βιοποικιλότητάς τους (χλωρίδα και πανίδα), τόσο στο χερσαίο όσο και το θαλάσσιο περιβάλλον, και επιχειρήθηκε η συσχέτισή τους με την πολιτισμική εξέλιξη του τόπου. Το ιδιαίτερο φυσικό τοπίο της περιοχής χαρακτηρίζεται από έναν σημαντικό αριθμό διαφορετικών τύπων οικοτόπων με υψηλή βιοποικιλότητα. Το θαλάσσιο τμήμα του αποτελείται κυρίως από τους δύο κόλπους, από τους οποίους ο ένας ανήκει στην ομάδα των χαρακτηριστικών μεγάλων αβαθών κόλπων που έχουν ταυτοποιηθεί στον ελλαδικό χώρο, ενώ ο δεύτερος είναι μικρότερος και πιο βαθύς με αποσπασματική παρουσία του κατά προτεραιότητα προστατευόμενου είδους *Posidonia oceanica*. Και οι δύο φιλοξενούν υψηλή βιοποικιλότητα θαλάσσιων ειδών χλωρίδας και

πανίδας (πολλά από τα οποία αποτελούν και μέρος της ονομαζόμενης «μεσογειακής διατροφής», όπως είδη ιχθύων και δίθυρων μαλακίων).

Η χερσόνησος της Κολοκύθας (ή χερσόνησος Νησί ή Σπιναλόγκα), ο δεύτερος χαρακτηριστικός γεωλογικός σχηματισμός της περιοχής, στο χερσαίο τμήμα, φιλοξενεί επίσης έναν σημαντικό αριθμό ειδών χλωρίδας και πανίδας με χαρακτηριστική την παρουσία των αυτοφυών δασών μεσογειακού κυπαρισσιού (*Cupressus sempervirens*) και ειδών φρυγάνων του χαρακτηριστικού αυτού τύπου βλάστησης των μεσογειακών οικοσυστημάτων. Επίσης, σημαντική είναι η παρουσία φυτικών ειδών που χαρακτηρίζονται ως βότανα και είναι γνωστά για τις φαρμακευτικές τους ιδιότητες. Οι αυτοφυείς αυτοί τύποι βλάστησης πλαισιώνουν σε όλη την επιφάνεια της χερσονήσου υπολείμματα νεότερων ή/και παλαιότερων καλλιεργειών, κυρίως χαρουπιάς (*Ceratonia siliqua*) και ελιάς (*Olea europaea*).

Το τρίτο στοιχείο του φυσικού, πλέον, τοπίου της περιοχής που αποτελεί κατάλοιπο προγενέστερης ανθρωπογενούς δραστηριότητας, αποτελεί η εγκαταλελειμμένη αλυκή στην εσωτερική πλευρά του κόλπου της Ελούντας που, μετά την εγκατάλειψή της τα τελευταία 50 περίπου χρόνια, έχει αποκτήσει στοιχεία ενός φυσικού παράκτιου υγροτόπου με σημαντική παρουσία χαρακτηριστικών αλοφυτικών, ελοφυτικών ειδών αλλά και υδρόβιων μακροφύτων, καθώς και έναν μικρό αριθμό ειδών πτηνών.

Τα παραπάνω δεδομένα που προέκυψαν από τη μελέτη του βιολογικού φυσικού περιβάλλοντος, έχουν συνεισφέρει σημαντικά στην ανθρωπολογική έρευνα της περιοχής. Απώτερο στόχο της έρευνας αυτής αποτελεί η διατύπωση προτάσεων για βιώσιμες λύσεις σχετικά με τη διατήρηση του φυσικού τοπίου και την αποτελεσματική συνεισφορά του στην τοπική κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μέσα από το σύνολο των οικοσυστημικών υπηρεσιών που αυτό προσφέρει.

12. Κανιαδάκη Μαλαματένια

Ζώα και φυτά του Μεραμπέλου [POSTER]

Η Κρήτη έχει αναγνωριστεί ως περιοχή υψηλής βιοποικιλότητας από τη Διεθνή Ένωση της Προστασίας της Φύσης (IUCN). Φιλοξενεί περίπου 1800 είδη φυτών που παρουσιάζουν το εντυπωσιακό ποσοστό ενδημισμού του 10%. Η ιδιαιτερότητα αυτή είναι αποτέλεσμα της μακράς απομόνωσης του νησιού και του μεγάλου εύρους ενδιαιτημάτων που φιλοξενεί. Ο Κόλπος του Μεραμπέλου δεν αποτελεί εξαίρεση στην υψηλή βιολογική ποικιλότητα που παρουσιάζεται.

Παρά τις δεκαετίες εντατικής έρευνας όσον αφορά τη βιοποικιλότητα της Κρήτης, πολλά σημεία της παραμένουν ανεξερεύνητα, με τον κόλπο του Μεραμπέλου στο ανατολικό τμήμα του νησιού να αποτελεί ένα από αυτά. Τόσο ο κόλπος του Μεραμπέλου όσο και η ευρύτερη περιοχή του, φιλοξενούν πληθώρα χλωριδικών και πανιδικών στοιχείων, ενώ περιλαμβάνουν αρκετές προστατευόμενες περιοχές και περιοχές φυσικού κάλλους.

Η βιβλιογραφική έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο του έργου ΔΙΑΤΟΠΟ είναι η πρώτη συγκεντρωτική μελέτη για τη χερσαία βιοποικιλότητα του κόλπου και της ευρύτερης περιοχής του, συμπεριλαμβανομένου του όρους Οζά και της χερσονήσου της Κολοκύθας. Τα απαραίτητα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω της συγκέντρωσης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για τα χερσαία είδη χλωρίδας και πανίδας που συναντώνται στον κόλπο του Μεραμπέλου. Πολυάριθμες εργασίες και βάσεις δεδομένων αποδελτιώθηκαν για κάθε είδος ξεχωριστά. Στη συνέχεια, τα αποτελέσματα ομαδοποιήθηκαν και αναλύθηκαν με κατάλληλο τρόπο ώστε να σκιαγραφηθεί μια ολοκληρωμένη πρωταρχική εικόνα του φυσικού πλούτου της περιοχής.

Το φυσικό τοπίο της περιοχής αποτελεί ένα τυπικό μεσογειακό φρυγανικό οικοσύστημα. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα είδη της βλάστησης που κυριαρχούν, η εδώδιμη χλωρίδα, καθώς και τα μοναδικά ενδημικά είδη που φιλοξενεί. Ακόμα, θα παρουσιαστούν τα είδη της πανίδας που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα στον κόλπο του Μεραμπέλου και την ευρύτερη περιοχή του. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερη σημασία θα δοθεί στα απειλούμενα είδη και στους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι πληθυσμοί τους.

Η σημασία κάθε ανάλογης μελέτης είναι μεγάλη, καθώς εισαγάγει τις ανεξερεύνητες περιοχές της χώρας μας στο προσκήνιο της σύγχρονης έρευνας για την προστασία του περιβάλλοντος.

ΤΜΗΜΑ Γ: Νεότερη περίοδος (έως τα τέλη του 20ού αι.)

SECTION C: Modern period (up to the late 20th c.)

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ Ι | WORKSHOP C I

Crete-related conflicts, ruptures and tensions in cinema: From Minoan antiquity to the 20th century

Organized by: Panayiota Mini

[08.10.2022, Europe, 09.00-12.40]

The aim of this workshop is twofold: to investigate the cinematic rendering of frictions and conflicts that took place in Crete over a wide span of time, and to present a range of methodological approaches through which cinematic representations of Crete-related themes can be examined. In particular, the workshop focuses on films concerning key mythological, historical, social, and communal conflicts and tensions: the myth of the Minotaur (*Teseo contro il Minotauro*, S. Amadio), the Turkish Occupation (*Ο Πατούχας*, Y. Papakostas), the 1897 uprising (*Bordello*, N. Koundouros), the 1920s Greek-Turkish population exchange (two Greek documentaries and the Turkish drama *Dedemin İnsanları/My Grandfather's People*, Ç. Irmak), the Second World War (a group of newsreels and a documentary), the Civil War (*Άλλος δρόμος δεν υπήρχε/There was no other way*, S. Psillakis) and conflicts related to film activity in Crete (*Celui qui doit mourir/Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, J. Dassin) and the tradition of vendetta (*Η νεράιδα και το παλικάρι/The Fairy and the Lad*, D. Dimopoulos). These films represent various genres and countries. As a result, they offer rich material for applying a range of approaches, thus answering questions regarding the many ways through which cinema molds the Cretan past into artistic formulas and ideologies and contributes to creating public memories of Crete-related conflicts.

Maria Elena D'Amelio uses *Teseo contro il Minotauro* as a case study to demonstrate how representations of ruptures and tensions in the peplum genre relate to gender norms, classical culture, and Italian society at the time of the film's making. Grigoris Voskakis illuminates the 1972 film adaptation of Kondylakis's *Ο Πατούχας*. Ioanna Georgia Athousaki explains how Koundouros's style in *Bordello* conveys the sense of rupture in 1897 Crete. Panagiotis Dendramis explores how two non-fiction Greek works emphasize different aspects of the 1920s population exchange between Crete and Turkey. Regarding the same event, Panayiota Mini shows how the narrative of *My Grandfather's People* renders the migrants' life

discontinuity as a persistent trauma. Stefanos Farantopoulos identifies events in the Battle of Crete and the film techniques present in newsreels made by the opposing sides, and Maria Spythouri discusses a local documentary as a preservation of memories of the war in Anogeia. Yorgos Andritsos approaches *Άλλος δρόμος δεν υπήρχε* as a testimony on Civil War experiences in Crete. Katerina Komi shifts attention to film production, discussing the tensions that informed the making of Dassin's *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*. Finally, Konstantina Georgiadi compares *Η νεράιδα και το παλικάρι* with its distant source, *Romeo and Juliet*, shedding light on the transformative process of Shakespeare's tragic conflicts into entertaining confrontations concerning a Cretan vendetta.

1. D'Amelio Maria Elena

Beautiful bodies: masculinities, antiquity, and the peplum genre

The Minotaur (original: *Teseo contro il Minotauro*) is a 1960s Italian movie loosely based on the Greek myth of Theseus and the Minotaur. The plot heavily focuses on the romance between Theseus and Arianna in Crete and the machinations of Arianna's evil twin Fedra (a character who is not part of the original myth) to kill Arianna and marry Theseus. The film thus uses the Cretan settings and themes as a backdrop, choosing instead to focus on the feats of strength of the main character, played by American athlete Bob Mathias, to highlight his physical prowess. This *modus operandi* was typical of the peplum genre, a series of films produced in Italy from the late 1950s to the mid-1960s, starring American body builders or athletes as characters from Greek and Roman mythology and history.

Using *The Minotaur* as a case study, my paper analyses the peplum genre to investigate the symbolic ruptures, discontinuities, and tensions in relation to gender norms, film history, classical culture and Italian society at a time of profound cultural, political, and social changes. My paper will focus in particular on the representation and articulation of white, transatlantic masculinities and on the reception of the peplum movies both in Italy and in the U.S.

2. Athousaki Ioanna Georgia

Ruptures and secrecy in 1897 Crete through Nikos Koundouros's film style in *Bordello* (1985)

Nikos Koundouros's film *Bordello* (1985) takes place in the island of Crete during the Cretans' 1897 uprisings against the Ottomans, right after the breaking off of diplomatic relations between Greece and Turkey in April

that year. By using the protection of the Greek and the Turkish population as a pretext, the armies of the allied Great Powers (Russia, Italy, England and France) have landed in Chania. Rosa Bonaparte, madam of a brothel previously located in Marseille, also arrives in the town's port along with twelve girls working with her, in order to set up their business there. The strategic importance of the island of Crete creates conflicting interests between different groups of people, including the visitors of the brothel who gather there each evening for entertainment (officers of the allied Great Powers, agents, speculators, and a disappointed Cretan partisan among them). In the film, a series of conflicts occur between the representatives of the Great Powers; the speculators; the Cretan partisans; the partisans and the Ottomans; the partisans and the Allies; the girls and the Allies; and even the girls themselves, who come from different countries.

Many of the film's conflicts and ruptures take place secretly, behind closed doors. This presentation will examine how Koundouros's film style conveys the clandestine quality of these conflicts. In particular, the presentation will show the ways in which Koundouros's systematic use of film techniques—including cinematography, mise-en-scène, editing and sound—captures the war climate and the confrontations between the main characters, aiming at creating the “look and feel” of rupture and secrecy.

3. Βοσκάκης Γρηγόρης

Η Κρητική Επανάσταση στη μεγάλη οθόνη: μελέτη των (ποικίλων) συγκρούσεων στην κινηματογραφική διασκευή του Πατούχα

Η εισήγηση μελετά τη μεταφορά της ηθογραφίας του Ιωάννη Κονδυλάκη *Ο Πατούχας* (1892) στη μεγάλη οθόνη από τον Γιώργο Παπακώστα με την ομώνυμη ταινία (1972) που γυρίστηκε στη Βιάννο της Κρήτης. Σκοπός της εισήγησης δεν είναι μόνο η μελέτη της σχέσης λογοτεχνίας και κινηματογράφου, ιδίως αναφορικά με τα ζητήματα που προκύπτουν κατά την παρουσίαση ήδη γνωστών μυθιστορηματικών αφηγήσεων στη μεγάλη οθόνη, ούτε ενδιαφέρει ο βαθμός επιτυχίας της κινηματογραφικής διασκευής.

Κατά την ανάλυση θα αναδειχθεί ο τρόπος, με τον οποίο το κινηματογραφικό έργο διαφοροποιείται από το πρότυπο του καθώς, παρά τις εκτεταμένες ομοιότητές τους –στους διαλόγους, το ύφος και την πλοκή, με εστίαση στις πολλές και ποικίλων ειδών συγκρούσεις που διέπουν τις σχέσεις των χαρακτήρων τους–, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες τελικά μετασχηματίζουν τον χαρακτήρα της

κινηματογραφικής αφήγησης σε προπαγανδιστικό. Οι διαφορές αυτές εντοπίζονται σε συγκεκριμένες επιλογές εμφιατικής προβολής των θρησκευτικών συγκρούσεων (και επομένως της σημαίνουσας θέσης της εκκλησίας στο αξιακό σύστημα και την κοινωνική οργάνωση της υπόδουλης Κρήτης), καθώς και στην αποσιώπηση δράσεων και καταστάσεων που ενδεχομένως θα απομείωναν το γόητρο των Κρητικών.

Κυρίως όμως η ταινία διαφοροποιείται ως προς την προβολή του επαναστατικού πνεύματος στην Κρήτη της εποχής εκείνης, καθώς στο σενάριό της έχει προστεθεί η περιγραφή της μυστικής προετοιμασίας μιας νέας επανάστασης του τουρκοκρατούμενου κρητικού λαού για την ένωση του με το ελληνικό κράτος. Αυτή η επιχειρούμενη πρόσδεση του κινηματογραφικού έργου στον ιστορικό άξονα θα αποδειχθεί μια επιτηδευμένη αντανάκλαση της επικρατούσας συνθήκης κατά την παραγωγή του, δηλαδή του καθεστώτος της δικτατορίας. Όπως θα φανεί, η σχέση της ταινίας και της ιστορικο-πολιτικής συγχρονίας της είναι αμφίδρομη: Αφενός η κινηματογραφική μυθοπλασία επηρεάζει τον τρόπο πρόσληψης των ιστορικών γεγονότων και συνδιαμορφώνει τη συλλογική μνήμη, παρέχοντας ένα συγκεκριμένο εθνοκεντρικό πρίσμα θέασης του ιστορικού παρελθόντος, δηλαδή των κρητικών αγώνων για ελευθερία, και αφετέρου η ιστορικο-πολιτική δεδομένη συνθήκη επηρεάζει το κινηματογραφικό έργο ως προς τον χαρακτήρα και το περιεχόμενό του έστω και συγκρουσιακά με το πρότυπό του.

4. Dendramis Panagiotis

Cinematic depictions of the 1922 Mikrasiates and Tourkokritikoi refugees: A comparative analysis of two Greek documentaries

The Greco-Turkish war (1919–1922) and the Lausanne Convention (30/1/1923) led to a population exchange between Greece and Turkey that involved at least 1.6 million people: 1,222,000 Orthodox Greeks living in Turkey (most of whom had already been forcibly made refugees from their homelands) and roughly 355,000 to 400,000 Muslims from Greece. Compulsory population exchange on such a scale was unprecedented in modern history.

This mutually agreed mass expulsion was not based on language or ethnicity, but religious identity. It affected almost all the Orthodox Christian citizens of Turkey, even including Turkish-speaking Orthodox groups. In Greece, most of the native Muslims were affected, including Greek-speaking Muslim citizens, such as the “Tourkokritikoi” (Cretan Turks). The majority of the latter were forced to leave the island of Crete

and then resettled alongside the Aegean coast, especially in the region of Kydonies (modern day Ayvalik), a city that had previously been almost entirely populated by Greeks. At the same time, a significant portion of the Greek inhabitants of Ayvalik were sent to Crete.

Two Greek documentaries have recently been produced concerning this historical event and its impact on contemporary Greece and Turkey. The first, *To ταξίδι* (*The Journey*, 2000), was created by writer and director Maria Mavrikou; the second was made by Maria Iliou, under the title *Από τις δύο πλευρές του Αιγαίου* (*From the two sides of the Aegean*, 2013). Iliou's film contains extensive research and description of the historical context, the main events and political decisions that led to the new situation in the Aegean area. Using interviews and archive material sources, she created a documentary that relies primarily on information. On the contrary, Mavrikou seems to follow the tradition of observational filmmaking and *cinéma vérité*. Her work focuses mainly on personal experiences. My aim is to present and comment on the distinct ways these two filmmakers chose to approach the same issue.

5. Mini Panayiota

Cretan Muslims' 1923 life disruption in *My Grandfather's People*: the trauma of displacement and the gain in understanding

Çagan Irmak's fiction film *My Grandfather's People* (*Dedemin İnsanları*, 2011), a Turkish production, centers on an old Cretan Muslim, Mehmet (the title's 'grandfather'), who was forced to leave his home as a small boy in 1923 and migrate to Turkey along with his family and thousands of other Muslims during the compulsory population exchange between Turkey and Greece, under the terms of the Treaty of Lausanne. Despite his life-long yearning to return to Crete and see his home there before he dies, Mehmet never fulfills his dream. The film ends about twenty years after Mehmet's death, when his grandson embarks on the trip that the old man never took and visits his grandfather's birthplace.

This paper undertakes a narrative analysis of *My Grandfather's People*, focusing on the way in which Irmak presents the Cretan Muslims' mass exodus from Crete in 1923 (e.g. the reactions of the Christian inhabitants, ranging from brotherly support for their Muslim compatriots to intolerance, and the Muslims' journey from one Aegean coast to another), the effects of such discontinuity on the migrants' experiences, and more

broadly the repercussions of sweeping political ruptures and population dislocations in people's lives. By examining the film's narrative structure, similarities and differences in various plot situations, and the characters' traits and actions, the paper argues that in *My Grandfather's People* the Muslims' 1923 forced displacement from Crete functions as a disruptive historical event that brings to the fore a wide range of traumatic experiences across cultures and people: the loss of one's home, friends, and language; the feeling of dislocation in subsequent settlements; tensions and conflicts in interpersonal and interfamily relationships; a persistent sense of uprootedness; and heart-wrenching nostalgia until death. At the same time, the film proposes ways of dealing with such tragic discontinuities if not at the level of politics, at least at that of self-reconciliation and interpersonal contact.

6. Farantopoulos Stefanos

A comparative study and film analysis of newsreels on the 1941 Battle of Crete

On May 20, 1941, the Nazis launched *Operation Mercury* (*Unternehmen Merkur*, also known as The Battle of Crete), via an airborne invasion of Crete; their primary goal was the island's occupation, given Crete's crucial strategic location for the outcome of World War II. Considered to be the first aerial invasion on such a scale in military history, and one which changed the military's perception of aerial forces and the use of paratroopers thereafter, Operation Mercury met with strong resistance from both the Allied Forces and the Cretan people. At the same time, it became known worldwide through newsreels, among other means. These newsreels were produced either by the Nazis or the Allies and presented at cinema theaters controlled by the Axis powers and the Allied forces respectively. As a result, the newsreels focused on different events in the Battle of Crete and presented them from different ideological perspectives, aiming at promoting certain propaganda messages.

Like other newsreels, many of those covering the Battle of Crete have been lost due to the materials' fragility and flammability. Thus, those that survive constitute a precious body of works, as they provide us with invaluable information on the cinematographic means and the techniques used for their creation, as well as on their ideological agenda. This presentation will focus on Axis power and Allied forces newsreels about the Battle of Crete in 1941. It will examine the ways in which they were filmed,

the events included in them, the shots selected and their editing and overall visual characteristics, in order to analyze and compare how the war opponents used film techniques to convey their messages.

7. Σπυθούρη Μαρία

Φιλόξενα Χωριά: Ένα ντοκιμαντέρ για τις εμπειρίες και τις μνήμες των Ανωγειανών από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση της διατήρησης της ιστορικής μνήμης για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Κρήτη μέσα από τον κινηματογραφικό φακό. Πιο συγκεκριμένα, η ανακοίνωση θα εστιάσει στο ντοκιμαντέρ «Φιλόξενα χωριά» που αφορά γεγονότα και συνέπειες της ναζιστικής Κατοχής στο ορεινό χωριό Ανώγεια Ρεθύμνου, χωριό που αποτέλεσε πυρήνα της κρητικής αντίστασης κατά την Κατοχή.

Η ομιλία θα αρθρωθεί σε τρεις άξονες. Αρχικά, θα παρουσιαστούν ορισμένες βασικές πληροφορίες σχετικά με την ιστορία των Ανωγείων κατά την ναζιστική Κατοχή, με ιδιαίτερη έμφαση στην ολοκληρωτική καταστροφή του χωριού –γνωστή και ως Ολοκαύτωμα των Ανωγείων– τον Αύγουστο του 1944. Θα αναφερθούν οι λόγοι της απόφασης ισοπέδωσης, καθώς και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 1944. Κατόπιν, θα παρουσιαστεί το οπτικοακουστικό πρόγραμμα του Δήμου Ανωγείων με τίτλο «Το 3ο Ολοκαύτωμα των Ανωγείων», στο πλαίσιο του οποίου εντάσσεται το ντοκιμαντέρ «Φιλόξενα χωριά». Το οπτικοακουστικό αυτό πρόγραμμα καταγράφει, ανασυνθέτει και παρουσιάζει την ιστορία του χωριού από το 1900 έως και το 1945 μέσα από τέσσερα κινηματογραφικά εγχειρήματα.

Στη συνέχεια, η ομιλία θα εξετάσει το τελευταίο εκ των τεσσάρων κινηματογραφικών εγχειρημάτων «Φιλόξενα Χωριά». Το ντοκιμαντέρ συγκεντρώνει πλήθος συνεντεύξεων, αφηγήσεων και μαρτυριών διάρκειας 72'' λεπτών σχετικά με τον ξεριζωμό των κατοίκων, τη φιλοξενία και τη βοήθεια που τους παρείχαν οι κάτοικοι της γύρω περιοχής και την οδύσσειά τους μέχρι να επιστρέψουν ξανά στον τόπο τους. Η ταινία πήρε την τελική μορφή της το 2014. Το σενάριο και η σκηνοθεσία ανήκει στον δημότη του Δήμου Ανωγείων Λευτέρη Χαρωνίτη. Η ταινία εξετάζεται υπό το πρίσμα της παγίωσης της προφορικής παράδοσης των ατομικών και συλλογικών εμπειριών του πολέμου και της διάσωσης της μέσω του κινηματογραφικού φακού. Παράλληλα, το ντοκιμαντέρ δίνει τη δυνατότητα να απαντηθούν σημαντικά ερωτήματα που αφορούν τις

εμπειρίες των κατοίκων από τον πόλεμο: Πώς ακριβώς αποκρυσταλλώνονται οι προσωπικές αυτές εμπειρίες και πώς αποτυπώνεται η ρήξη στην πολύχρονη διαβίωση των ανθρώπων εκείνων στον τόπο τους; Αν ο πόλεμος, η Κατοχή και η ισοπέδωση των Ανωγείων ανέτρεψαν τον μέχρι τότε τρόπο ζωής των κατοίκων τους, τα «Φιλόξενα χωριά» φωτίζουν την ανθρώπινη δύναμη σε περίοδο εντάσεων και καταστροφής και τη θέληση που οδηγεί στην παλινόρθωση της ζωής και στη συνέχισή της στα γενέθλια εδάφη.

8. Ανδρίτσος Γιώργος

Άλλος δρόμος δεν υπήρχε

Τα οπτικοακουστικά μέσα είναι ένας από τους κύριους φορείς ιστορικών μνημάτων και μια από τις κύριες πηγές ιστορικής γνώσης για τη μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού. Η συλλογική μνήμη διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τα ντοκιμαντέρ, τις ταινίες μυθοπλασίας και τα τηλεοπτικά προγράμματα. Οι ταινίες μυθοπλασίας και τα ντοκιμαντέρ είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, δευτερογενείς πηγές για τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται αλλά είναι πρωτογενείς πηγές για την εποχή που γυρίστηκαν και μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τα κοινωνικά και πολιτικά ενδιαφέροντα της εποχής τους.

Η ανακοίνωση θα ασχοληθεί με το ντοκιμαντέρ του Σταύρου Ψυλλάκη «Άλλος δρόμος δεν υπήρχε» που βγήκε στις αίθουσες το 2009 και μεταφέρει στη μεγάλη οθόνη την ιστορία μιας ομάδας οχτώ μαχητριών/μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας στον νομό Χανίων, οι οποίοι έζησαν κυνηγημένοι από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι το 1962, όταν έξι μέλη της ομάδας απέδρασαν στην Ιταλία και στη συνέχεια στην Τασκένδη. Θα προσπαθήσω να ανιχνεύσω την ιστορική αφήγηση που διαμορφώνεται μέσα από τις εικόνες και τον φιλικό λόγο του ντοκιμαντέρ για την περίοδο στην οποία αναφέρεται. Η ανακοίνωση δεν θα επικεντρωθεί στην εξέταση των γεγονότων, αλλά στον τρόπο αναπαράστασής τους. Θα αντιμετωπίσει το ντοκιμαντέρ ως μαρτυρία για την εποχή που γυρίστηκε και θα προσπαθήσει να το εντάξει στα συμφραζόμενα της εποχής του. Τέλος θα επιχειρήσει να απαντήσει στο ερώτημα της πρόσληψής του από το κοινό, συνδυάζοντας τα στοιχεία για την εισπρακτική του κίνηση, την υποδοχή του από την κριτική και τον δημόσιο λόγο που προκάλεσε.

9. Komi Katerina

When Christ was re-crucified in Kritsa: tensions, conflicts and their resolution in the production of *Celui qui doit mourir* in Crete

In 1948, during the first year of his self-imposed exile in Antibes, France (due to his clash with the Greek establishment), the Cretan author Nikos Kazantzakis completed his novel *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* (*Christ Recrucified*). The novel, which was soon translated into many languages, attracted the attention of film directors and producers who wished to acquire the rights to transfer it to the big screen. Kazantzakis gave his approval to the American-born filmmaker Jules Dassin, who was also living in exile in France, a victim of the McCarthy purges against communists.

Titled *Celui qui doit mourir* (*He Who Must Die*, 1957), Dassin's film adaptation of *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* is the product of the political turmoil in the post-Second World War era and reflects the filmmaker's political and moral beliefs. In the novel, Dassin found ample material to cinematically convey ideas pertaining to such issues as humanism, social justice, personal responsibility, and violent action. The film's plot unfolds in a Greek village under Ottoman domination in 1921 Anatolia, where a group of peasants rise up against the affluent and corrupted village elders who refuse help to some starving refugees, as well as the ruling Turks.

Celui qui doit mourir is a typical example of a transnational project. A French-Italian coproduction, the film was shot mainly in the village of Kritsa in Eastern Crete, with the vast majority of its inhabitants participating alongside a multinational film crew and cast. As a result, shooting the film brought together local and national identities and goals and encouraged cultural exchanges. At the same time, it caused tensions and conflicts between the local population and the film's contributors, as well as between locals and people or institutions outside Crete.

Based on archival research and interviews with the participants, this paper explains the ruptures and clashes during production and the ways these were negotiated. By studying the film's making in its political, economic, and social contexts, the paper asserts that it brought to the fore significant differences in cultures, identities, politics, and aspirations. Eventually, the film came into being thanks to the efforts made by its Cretan and foreign contributors to overcome tensions, therefore rendering cultural exchanges not only possible, but highly successful.

10. Γεωργιάδη Κωνσταντίνα

Η μετατροπή της τραγωδίας του *Ρωμαίου και της Ιουλιέτας* του Σαίξπηρ σε μοχλό διακωμώδησης της κρητικής βεντέτας στην ταινία «Η Νεράιδα και το παλληκάρι» (1969)

Η παρούσα ανακοίνωση θα εστιάσει στο ζήτημα του προαιώνιου μίσους ανάμεσα σε δύο οικογένειες (βεντέτας), όπως αυτό εμφανίζεται σε δύο διαφορετικά, μακρινά, αλλά αλληλοσχετιζόμενα καλλιτεχνικά έργα: την αναγεννησιακή τραγωδία του *Ρωμαίου και της Ιουλιέτας* του Σαίξπηρ και την κινηματογραφική κωμωδία «Η Νεράιδα και το παλληκάρι» (1969) σε σενάριο του θεατρικού συγγραφέα και επιθεωρησιογράφου Λάκη Μιχαηλίδη και σκηνοθεσία του Ντίνου Δημόπουλου. Αφενός το έργο του Σαίξπηρ αποτέλεσε συχνά αντικείμενο επεξεργασίας και προσαρμογής σε είδη του λόγιου και του λαϊκού πολιτισμού, όπως το λαϊκό μυθιστόρημα, τα κλασικά εικονογραφημένα ή το θέατρο σκιών. Αφετέρου η βεντέτα έγινε αντικείμενο κινηματογραφικών αναπαραστάσεων, τόσο στη δραματική της διάσταση όσο και στην κωμική της ανατροπή μέσω του γέλιου (π.χ. «Νεκρή πολιτεία» [1951], «Μακρυκωσταίοι και Κοντογιώργηδες» [1960] αντίστοιχα).

Η παρούσα εργασία: α) θα συγκρίνει το θεατρικό έργο του Σαίξπηρ με την ελληνική κινηματογραφική διασκευή και θα εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο η αναγεννησιακή τραγωδία του *Ρωμαίου και της Ιουλιέτας* μετατρέπεται σε μοχλό διακωμώδησης του φαινομένου της κρητικής βεντέτας στην κωμωδία των Μιχαηλίδη/Δημόπουλου, β) θα επισημάνει τα κύρια χαρακτηριστικά που λαμβάνει η κρητική βεντέτα στη συγκεκριμένη κινηματογραφική κωμωδία, γ) θα εντοπίσει τις πηγές έμπνευσης της ταινίας στην πραγματικότητα της κρητικής κοινωνίας (όπως π.χ. τα πρόσφατα περιστατικά βεντέτας που απασχόλησαν την ελληνική και κυρίως την κρητική κοινωνία), και δ) θα διερευνήσει την προσπάθεια του σεναριογράφου και του σκηνοθέτη να μετατοπίσουν τη λογική του μίσους προς τη λογική της αγάπης με τη δημιουργία μιας εμπορικής κινηματογραφικής κωμωδίας αστέρων (Αλίκη Βουγιουκλάκη, Δημήτρη Παπαμιχαήλ) με στόχο την ευρύτερη διάχυση του μηνύματος της ειρήνης και της απάλειψης της νοστορπίας της αματηρής αντεκδίκησης.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ II

Πόλεις, Εκσυγχρονισμός, Μνημεία, Ταυτότητες: Μετασχηματισμοί του αστικού τοπίου στην Κρήτη κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα

Επιστημονική υπεύθυνη: Σοφία Κατόπη

[08.10.2022, Σελένα Ι, 17.00-19.40]

Το πρώτο μισό του 20ού αιώνα υπήρξε καθοριστικής σημασίας αναφορικά με την εικόνα των κρητικών πόλεων, καθώς δομικές αλλαγές σε πολλαπλά επίπεδα έλαβαν χώρα και έθεσαν τις βάσεις ενός εκτεταμένου αστικού μετασχηματισμού. Το πέρασμα στην νεοτερικότητα άφησε τα ίχνη του, τόσο στα αστικά τοπία, όσο και στους θεσμούς που σχετίζονται με την πόλη.

Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία νέες αντιλήψεις εμφανίστηκαν αναφορικά με το δημόσιο χώρο, άλλαξαν οι χρήσεις και οι «ιδιοκτήτες» του, ενώ νέοι πολιτειακοί θεσμοί και ελίτ αναδύθηκαν. Καθώς το αίτημα για εκσυγχρονισμό δυνάμωνε, νέες ιδεολογίες εκφράστηκαν μέσω νέων προτύπων στην πολεοδομία και την αρχιτεκτονική. Η αλλαγή της σύνθεσης του πληθυσμού των κρητικών πόλεων μετά την Ανταλλαγή (1924) οδήγησε από τη μια στην απαξίωση ορισμένων μουσουλμανικών κτιρίων, στην αλλαγή χρήσης άλλων, αλλά και σε συζητήσεις σχετικά με τη μνημειοποίησή τους. Ανάλογες συζητήσεις διεξήχθησαν αναφορικά με τα βενετικά οικοδομήματα που σώζονταν στις πόλεις, ενώ την ίδια περίοδο τέθηκαν οι βάσεις για την πολιτική κατασκευή των ιστορικών κέντρων και των μνημειακών συνόλων που θα αποτελέσουν αργότερα τον πυρήνα στις συζητήσεις περί βενετικής πολιτιστικής κληρονομιάς και εμπορικής της εκμετάλλευσης μέσω του τουρισμού.

Στο προτεινόμενο Εργαστήριο/workshop θα συζητηθούν ζητήματα της ιστορίας των κρητικών πόλεων και των μετασχηματισμών που αυτές υπέστησαν κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Θα τεθούν επίσης θέματα αναφορικά με τις ταυτοτικές σχέσεις και τα μνημεία, τη συλλογική μνήμη ή/και λήθη και των δημόσιων εκφράσεων της και πώς όλα τα παραπάνω συνέβαλαν στην τεράστια αλλαγή που συνέβη στην αντίληψη του ιστορικού αστικού χώρου.

1. Κατόπη Σοφία

Πολιτικές κατασκευής των ιστορικών κέντρων των κρητικών πόλεων: τα βενετικά και οθωμανικά μνημεία κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας

Η μακρόχρονη περίοδος της βενετικής (1211-1669) και της οθωμανικής (1669-1898) κυριαρχίας στην Κρήτη κληροδότησε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον αρχιτεκτονικό περιβάλλον στις πόλεις του νησιού. Όταν το 1898 εγκαθιδρύθηκε το καθεστώς της Κρητικής Πολιτείας, πολλά από τα παλαιά οικοδομήματα βρίσκονταν σε καλή κατάσταση και χρησιμοποιούνταν ακόμη, ενώ ο πολεοδομικός ιστός των αστικών κέντρων είχε παραμείνει αμετάβλητος για αιώνες. Το αίτημα για εκσυγχρονισμό των κρητικών πόλεων και οι ανάγκες που προέκυψαν λόγω των αλλαγών στις χρήσεις του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου οδήγησε σε κατεδαφίσεις, τόσο οθωμανικών όσο και βενετικών, κτηρίων και εν τέλει στη μεταμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος της Κρήτης.

Όπως μαρτυρούν οι αρχειακές πηγές, κατά τα πρώτα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας δεν γινόταν σαφής διάκριση μεταξύ οθωμανικών και βενετικών οικοδομημάτων και κατηγορούνταν αμφότερα ότι εμπόδιζαν την ανάπτυξη της πόλης και τον εκσυγχρονισμό της. Ξεκίνησαν έτσι μεγάλης κλίμακας κατεδαφίσεις με τη δημιουργία ρηγμάτων στα τείχη, στα σημεία εκείνα που οι κεντρικοί οδικοί άξονες τα συναντούσαν, στα παραθαλάσσια τείχη που απομόνωναν το λιμάνι από την πόλη, ενώ ένας πραγματικός πόλεμος εξαπολύθηκε ενάντια στα οθωμανικά κιόσκια (σαχνισιά). Η ρητορική που συνόδευε τις κατεδαφίσεις αυτές αναφερόταν στην ανάγκη καλύτερης σύνδεσης της επαρχίας με τα αστικά κέντρα και το λιμάνι, προκειμένου να διευκολυνθεί η μεταφορά των προϊόντων, καθώς και στην υγιεινή της πόλης και την ελεύθερη έλευση του αέρα που θα εξασφάλιζαν οι κατεδαφίσεις. Την ίδια περίοδο εμφανίστηκαν στον τύπο και φωνές που υποστήριζαν ότι τόσο τα τείχη όσο και τα κιόσκια θύμιζαν μαύρες εποχές δουλείας του κρητικού λαού σε ξένους κατακτητές και γι' αυτό τον λόγο έπρεπε να απαλειφθούν από το σώμα της σύγχρονης πόλης και από τη μνήμη των κατοίκων. Σε όλες αυτές τις κατεδαφίσεις έλαβαν μέρος οι Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και η κρητική κυβέρνηση και οι δήμοι.

Τα ίδια χρόνια, στις αρχές της Κρητικής Πολιτείας, μια νέα άποψη έκανε την εμφάνισή της στον τοπικό Τύπο, η οποία αναγνώριζε στα βενετικά οικοδομήματα μια ευγενέστερη και καλλιτεχνικότερη ιστορική κληρονομιά σε σχέση με τα οθωμανικά και ζητούσε τη διάσωση, διατήρηση και αναστήλωση ορισμένων εξ αυτών. Σταδιακά, η άποψη αυτή κέρδισε έδαφος με αποτέλεσμα μερικές δεκαετίες αργότερα η βενετική πολιτισμική κληρονομιά να είναι πλήρως διαχωρισμένη και διαφορετικά ιεραρχημένη από την οθωμανική.

Σκοπός της προτεινόμενης ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση των λόγων που άλλαξε η αντιμετώπιση της βενετικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς,

των τρόπων που η αλλαγή εκφράστηκε στον τοπικό Τύπο και αλλού, αλλά και των τρόπων που οι αλλαγές στις αντιλήψεις αναφορικά με το τι συνιστά ένα «ιστορικό μνημείο» αποτυπώθηκε στον αστικό χώρο και στα ίδια τα κτήρια. Επιπλέον, θα διερευνηθεί ο ρόλος που έπαιξαν σε αυτές τις αλλαγές οι ξένες αρχαιολογικές αποστολές, οι διάφοροι τοπικοί και εθνικοί θεσμοί και τα όργανά τους, όπως οι έφοροι αρχαιοτήτων, οι δημοτικές αρχές και τα δημοτικά συμβούλια, οι τοπικές, εθνικές και διεθνείς διανοητικές ελίτ.

2. Αναγνωστόπουλος Άρης

Η ύπαιθρος της πόλης: ιδέες και πρακτικές της αστικότητας στα τέλη του 19ου αιώνα

Η σχέση πόλης και υπαίθρου στην Κρήτη έχει αναδειχθεί με την αμφισημία της ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του νησιού. Η παρουσίαση αυτή εντοπίζει κάποιες ιστορικές σίξεις της ανάπτυξης των ιδεών περί αστικού χώρου και δείχνει πώς αυτές δομήθηκαν μέσα από την αντίθεση με την ύπαιθρο. Ειδικότερα, εξετάζει παραδείγματα εφαρμογής δημοτικών νόμων για τους αστικούς κήπους και τη ρύθμιση των ροών στις πύλες της πόλης του Ηρακλείου ως επέκταση της νομοθεσίας περί υγιεινής που συγκροτήθηκε περί τα τέλη του 19ου αιώνα, σε συνάρτηση με δημοσίους λόγους περί νεωτερικότητας και πολιτισμού.

3. Δημανόπουλος Σπύρος

Μεσοπολεμικός αρχαιολογικός περιηγητισμός και μεσαιωνικά μνημεία

Στην ανακοίνωση αυτήν εξετάζω την ενσωμάτωση του μεσαιωνικού και βενετικού παρελθόντος του Ηρακλείου στη διεργασία εμπορευματοποίησης της τοπικής πολιτιστικής και πολιτισμικής κληρονομιάς. Η διεργασία αυτή αφορούσε την τουριστική αξιοποίηση, κυρίως, του μινωικού αρχαιολογικού αποθέματος της περιοχής. Η τελευταία εξελίχθηκε στο πλαίσιο της αναζωογόνησης της ευρωπαϊκής κρουαζιέρας προς τη νοτιοανατολική Μεσόγειο μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Τα τελευταία χρόνια μια νέα γενιά αρχαιολόγων, ιστορικών και κοινωνικών επιστημόνων ιστοριοποίησαν τη διαδικασία κατασκευής και διαχείρισης της μινωικής κληρονομιάς. Σε μικρότερο βαθμό η ίδια εξέλιξη σημειώθηκε και από ερευνητές που έθεσαν υπό παρατήρηση την πρόσληψη του μεσαιωνικού, βενετικού και οθωμανικού παρελθόντος της Κρήτης. Ωστόσο, οι προσεγγίσεις αυτές έδωσαν σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στη διεργασία της πολιτισμικής κατασκευής της κληρονομιάς (στο

μήνυμα και το πολιτισμικό νόημα). Υποβαθμίστηκε η διάσταση της αρχαιολογικής και ιστορικής κληρονομιάς ως πολιτισμικού προϊόντος που απέδιδε έσοδα και αντιστοιχούσε και σε οικονομικές διαδικασίες.

Στο πλαίσιο αυτό επιχειρώ να αναδείξω ότι η διεργασία ενσωμάτωσης των μεσαιωνικών και βενετικών καταλοίπων του Ηρακλείου στην πολιτισμική και ιστορική κληρονομιά ήταν παράλληλη και διαπλεκόμενη με την «αναβάθμισή» τους σε επισκέψιμα μνημεία και αξιοθέατα. Στο πλαίσιο ενός σχεδίου προώθησης του τουρισμού – περιηγητισμού, πλάι στην αξιοποίηση του αρχαιολογικού αποθέματος της περιοχής, προτάθηκε και η αντίστοιχη των μεσαιωνικών και βενετικών καταλοίπων της πόλης.

Υποστηρίζω ότι η διαμόρφωση του τουριστικού σχεδίου στη δεκαετία του 1930 και η επιλογή της ένταξης σε αυτό των μεσαιωνικών και βενετικών καταλοίπων είναι αποκαλυπτική για τις πολλαπλές διαστάσεις (ιδεολογική, πολιτισμική, οικονομική) της διαχείρισης του παρελθόντος. Εξ ου και η διεργασία της διαχείρισης του βενετικού και μεσαιωνικού παρελθόντος της περιοχής μπορεί να εξεταστεί ως τμήμα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που καθόρισαν το Ηράκλειο στη δεκαετία του 1930.

4. Αναγνωστάκη Κατερίνα, Δάφνη Λάππα

Το εβραϊκό νεκροταφείο της πόλης των Χανίων (19ος-20ός αι.). Ένας τόπος λήθης

Το 1965 ολοκληρώθηκε η ανοικοδόμηση ενός καινούριου σχολικού κτηρίου στο δυτικό άκρο της πόλης των Χανίων. Το κτήριο αυτό χτίστηκε εκεί όπου κάποτε βρισκόταν το εβραϊκό νεκροταφείο της πόλης, σε γη που δώρισε το Κεντρικό Ισραηλिटικό Συμβούλιο Ελλάδος στο ελληνικό δημόσιο. Εκείνη την εποχή μόνο ένας ή δύο τάφοι στέκονταν ακόμη στη θέση τους και οι εβραίοι που ζούσαν στην πόλη ήταν ελάχιστοι. Ωστόσο, ο χώρος αυτός είχε υπάρξει ο τόπος ταφής των εβραίων της πόλης για περίπου τέσσερις αιώνες.

Στην ανακοίνωσή μας ανιχνεύουμε τη σταδιακή καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου από το τέλος του 19ου αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και συνδέουμε αυτή τη διαδικασία με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις της πυκνής αυτής περιόδου: την απόσχιση της Κρήτης από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς και την ένωσή της με την Ελλάδα, λίγα χρόνια αργότερα, τη σταδιακή ισχυροποίηση των εθνικών πολιτικών που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος κατά τον Μεσοπόλεμο, την εφαρμογή φυλετικών πολιτικών από τις δυνάμεις κατοχής κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και, τέλος, την

καταστροφή των υποδομών της πόλης κατά την ίδια περίοδο, με επακόλουθο το πλήθος αστέγων που συνέχισε να αναζητά στέγη μεταπολεμικά.

Μετά το τέλος του πολέμου και με τον σχεδόν ολοκληρωτικό αφανισμό των εβραίων της πόλης η επίσημη κρατική πολιτική της σιωπής μετέτρεψε το εβραϊκό νεκροταφείο των Χανίων σε έναν τόπο λήθης, έναν τόπο απόντα από τη συλλογική μνήμη. Το μόνο που έμεινε τελικά να θυμίζει την εβραϊκή παρουσία στον χώρο αυτόν είναι μια μικρή πινακίδα στον τοίχο του δημοτικού σχολείου.

5. Πατεράκη Μαριλένα

Αστικοί μετασχηματισμοί και διαχείριση των οθωμανικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στις κρητικές πόλεις στον απόηχο της Ανταλλαγής Πληθυσμών (1924)

Η ανακοίνωση εστιάζει στον δημόσιο διάλογο που αναπτύσσεται γύρω από τα οθωμανικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στις κρητικές πόλεις μετά την Ανταλλαγή Πληθυσμών (1924). Η Ανταλλαγή σηματοδότησε μια τομή που επηρέασε δομικά την κοινωνική, λειτουργική αλλά και συμβολική γεωγραφία των πόλεων στις περιοχές όπου εφαρμόστηκε, όπως και τις αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών για το οικείο τους παρελθόν. Έθεσε έτσι το ζήτημα της διαχείρισης των αρχιτεκτονημάτων της οθωμανικής εποχής με νέους όρους.

Κατά τον Μεσοπόλεμο παρατηρείται κινητοποίηση για τη συγκρότηση ενός πλαισίου προστασίας των οθωμανικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων, σε επίπεδο τόσο κεντρικό (υπουργικών διευθύνσεων) όσο και περιφερειακό (Εφορείες Αρχαιοτήτων). Το ζήτημα των υποψήφιων αυτών «ιστορικών μνημείων» διαπλέκεται με τη διαχείριση των ανταλλάξιμων περιουσιών, με αποτέλεσμα μια αποσπασματική διαδικασία μνημειοποίησης που περνά μέσα από τον ανταγωνισμό μεταξύ της αρχαιολογικής υπηρεσίας, της Εθνικής Τράπεζας και τρίτων παραγόντων, όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, η εκκλησία, ή τοπικοί φορείς της κοινωνίας των πολιτών.

Εξετάζοντας αντιδράσεις που σημειώνονται από κρατικούς και τοπικούς φορείς αλλά και στις σελίδες του τοπικού τύπου, η ανακοίνωση ακολουθεί τις σημασιολογικές και υλικές διαπραγματεύσεις που συνοδεύουν στην Κρήτη τις μεσοπολεμικές συζητήσεις για τη διαχείριση των οθωμανικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων, διερευνώντας όψεις της κατασκευής δημόσιων ιστορικών αφηγήσεων με αναφορά στο χωρικό αυτό ίχνος. Η υπηρεσιακή αλληλογραφία και η σχετική αρθρογραφία αναδεικνύουν

κυρίαρχα σχήματα ένταξης κατασκευών της οθωμανικής περιόδου στον εθνικό μνημειακό κανόνα και στο κρητικό, ιστορικό αστικό τοπίο. Συναντάμε ρητορικές που αντιμετωπίζουν την οθωμανική περίοδο ως μια ιστορική ανωμαλία, ταλαντευόμενες ανάμεσα στην εξωτικοποίηση και σε μια αφήγηση δικαίωσης που επικυρώνει το έθνος και τον (χριστιανικό) κρητικό λαό, επικαλούμενη τα δεινά και τη συνέχειά του. Καθώς η δεκαετία του 1930 προχωρά και παράλληλα με την πύκνωση ενός εσωστρεφούς εθνικιστικού-τοπικιστικού οράματος, οι διεργασίες της μνήμης και της αναπαράστασης του οθωμανικού παρελθόντος βαθαίνουν. Με ποιους τρόπους συγκροτείται η αντίληψη των μνημειακών και μνημονικών ποιοτήτων που αποδίδονται στα οθωμανικά αρχιτεκτονικά τεκμήρια; Πώς συσχετίζονται οι αξιολογήσεις τους με αυτές που αφορούν σε υλικά ίχνη του βενετικού παρελθόντος; Πώς εγγράφονται αυτές οι αξιολογήσεις στα κυρίαρχα αφηγήματα περί τοπικής και εθνικής ταυτότητας και πώς αυτά διαπλέκονται με τοπικές προσλήψεις των πολιτικών που αφορούν στον αστικό χώρο και τη μνημειακή διαχείριση; Πώς σχετίζεται, τέλος, αυτός ο δημόσιος και θεσμικός διάλογος με υλικές διεκδικήσεις ανταλλάξιμης περιουσίας, αλλά και με τις κυρίαρχες τάσεις αστικοποίησης και χωρικούς μετασχηματισμούς στις κρητικές πόλεις; Διερευνώντας αυτά τα ερωτήματα, η ανακοίνωση θέλει να αναδείξει επίπεδα μιας κοινωνικής διαπραγμάτευσης του παρελθόντος που εδράζεται στην τοπική συνθήκη, ενώ παράλληλα εγγράφεται σε ευρύτερα σχήματα. Η Ανταλλαγή Πληθυσμών σήμανε την οριστική αναχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού της Κρήτης, επισφραγίζοντας μια διαδικασία ανακατατάξεων που εκτυλίσσόταν από τον όψιμο 19ο αι. Οι κρητικές πόλεις βιώνουν τον απόηχο της σε μια περίοδο που αναδύονται νέες μορφές αστικής κοινωνικοποίησης και το νησί απαντάται τις πρώτες δεκαετίες του ως τμήμα του ελληνικού κράτους, ενώ ξεκινούν να αρθρώνονται πιο συγκροτημένα οι κεντρικοί, κρατικοί μηχανισμοί και τα εργαλεία θεσμοποίησης της μνήμης.

6. Κυπριωτάκης Δημήτρης, Μαρία Καλογεράκη

Κατασκευάζοντας το νέο λιμάνι του Ηρακλείου, ένας χώρος σε διαρκή μετάβαση

Για αιώνες οι ανάγκες των τριών εμπορικών πόλεων της Κρήτης, των Χανίων, του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου, εξυπηρετούνταν μέσω των ίδιων εγκαταστάσεων που είχαν κατασκευαστεί κατά την Βενετική περίοδο. Ελάχιστες ήταν οι παρεμβάσεις από μέρους των Οθωμανών, ενώ

οι διάφορες κατά καιρούς εργασίες συντήρησης επικεντρώνονταν κυρίως στην αντιμετώπιση των επιχωματώσεων.

Η εμφάνιση κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα του αιτήματος για τον εκσυγχρονισμό των λιμενικών υποδομών συνδεόταν κυρίως με δύο παράγοντες: αφενός την αύξηση του εξωτερικού εμπορίου και αφετέρου την έλευση ενός νέου, πολλά υποσχόμενου μεταφορικού μέσου, του ατμόπλοιου. Το ιδιαίτερο διοικητικό καθεστώς που αναπτύχθηκε μέσω της Σύμβασης της Χαλέπας, επέτρεψε στην κυρίαρχη πλέον χριστιανική κοινότητα να προχωρήσει στις πρώτες απόπειρες, ήδη κατά τη δεκαετία του 1880. Αντίστοιχες προσπάθειες έγιναν και την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, χωρίς να οδηγήσουν σε κάποιο αποτέλεσμα. Θα χρειαστεί να περάσουν αρκετά χρόνια ακόμα μέχρι την υλοποίηση των πρώτων εκτεταμένων λιμενικών έργων στην Κρήτη, με την κατασκευή του νέου λιμανιού του Ηρακλείου τη περίοδο 1921-1931.

Πέραν όμως από τον κύριο στόχο των έργων, τη δημιουργία ενός ασφαλούς πεδίου εκτέλεσης των φορτοεκφορτωτικών εργασιών ικανού να υποδεχθεί τα σύγχρονα πλοία της εποχής, το Ηράκλειο είχε την ανάγκη ανάπτυξης και επιμέρους λιμενικών υποδομών: τη δημιουργία περισσότερων και μεγαλύτερων αποθηκών κοντά στο λιμάνι, τελωνειακών υποδομών, μεταφορικών μέσων, επιβατικών σταθμών, τη συντήρηση και αργότερα την επέκταση των κρηπιδωμάτων κ.ά. Αρχικά οι παρεμβάσεις αυτές έπρεπε να ικανοποιηθούν με άξονα τις εγκαταστάσεις της Βενετικής περιόδου. Προσδευτικά όμως τα όρια αυτά διευρύνθηκαν, αρχικά με την κατεδάφιση των τειχών που κύκλωναν το λιμάνι και, στη συνέχεια, άλλων εγκαταστάσεων που θεωρήθηκαν παρωχημένες.

Το επόμενο στάδιο ήταν η δημιουργία νέου χώρου, όπως συνέβη με την κατασκευή των κρηπιδωμάτων από το 1936 και έπειτα, διαδικασία που μέσα από μια διαφορετική οπτική θα μπορούσε να ιδωθεί ως η προσπάθεια μιας περικλειστης πόλης να επεκταθεί προς τη θάλασσα. Τέλος, λίγο πριν την έλευση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, επιχειρήθηκε μια ακόμα, διαφορετική αυτή τη φορά, παρέμβαση. Σκοπός της δεν ήταν πλέον η ενίσχυση του εμπορίου, αλλά ο εξωραϊσμός του λιμανιού και των γύρω περιοχών, επιδιώκοντας την αξιοποίησή του στο πλαίσιο της ανάπτυξης ενός νέου επιχειρηματικού πεδίου, αυτό του τουρισμού.

Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση της παράλληλης αυτής διαδικασίας που ξεκινάει στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας, όταν παρά τις αποτυχημένες προσπάθειες κατασκευής του νέου λιμανιού πραγματοποιούνται οι πρώτες παρεμβάσεις στις ευρύτερες υποδομές. Η έρευνα θα επικεντρωθεί στις δομικές αυτές αλλαγές του χώρου και τον

τρόπο με τον οποίο αναδιαμόρφωσαν τόσο την εικόνα όσο και τη χρησιμότητα της παραλιακής ζώνης του λιμανιού. Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στις εργασίες που έγιναν κατά τον Μεσοπόλεμο, παράλληλα ή στο πλαίσιο της κατασκευής του νέου λιμανιού, καταλήγοντας στις συστηματικές παρεμβάσεις της δεκαετίας του 1930, στην κατασκευή των κρηπιδωμάτων και στην ευρύτερη προσπάθεια εξωραϊσμού του λιμανιού.

7. Ζή Ελευθερία

Τοπική διανόηση και αστικός χώρος στο Ηράκλειο, πρώτο μισό του 20ού αιώνα

Στην ανακοίνωση επιχειρείται η διερεύνηση της σχέσης μιας νέας τοπικής διανόησης που διαμορφώνεται στο Ηράκλειο στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα με τους μετασχηματισμούς του αστικού χώρου της περιόδου. Στα τέλη του 19ου αιώνα οι λόγιοι του Ηρακλείου έχουν το «παραδοσιακό» προφίλ των τοπικών διανοουμένων του «Νότου»: Αποτελούν μέλη μιας άρχουσας κοινωνίας που συμμετέχει στην ίδρυση χαρακτηριστικών για την εποχή μορφών αστικής συλλογικότητας, όπως ήταν ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος και το Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης, με στόχο την καλλιέργεια και διάχυση μιας κουλτούρας διάσωσης του αρχαιολογικού τεκμηρίου και μνημείου. Μέσα από τη δράση και το έργο τους αποκρυσταλλώνονται τα χαρακτηριστικά ενός κρητικού αρχαιολογικού εθνικισμού, ο οποίος εγγράφεται στον ευρύτερο ελλαδικό εθνικισμό, υπακούοντας συχνά στα πολιτικά, ιδεολογικά και επιστημονικά ρεύματα του ελλαδικού πολιτικού κέντρου.

Στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα οι εκπρόσωποι μιας νέας «ερασιτεχνικής» ιστοριογραφίας είναι μέλη μιας μεσαίας αστικής τάξης που συνδέεται με την ιστορία μέσω της εκπαίδευσης, της διοικητικής γραφειοκρατίας ή της πολιτικής δράσης και που εισάγει θεσμούς ιστορικής μνήμης στον αστικό χώρο –δημόσιες, ανοιχτές στο αναγνωστικό κοινό βιβλιοθήκες, συλλογές αρχείων και ιστορικά μουσεία–, μεταβάλλοντας το αστικό τοπίο σε όχημα των διοικητικών, πολιτικών και ιδεολογικών ανακατατάξεων της εποχής τους. Για την κατανόηση της μεταβολής αυτής της σχέσης ανθρώπων και χώρου διακρίνονται δύο περίοδοι: Η πρώτη περίοδος, στην οποία κυριαρχεί το έργο και η επιρροή του Στέφανου Ξανθουδίδη, εκτείνεται από τις αρχές του αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του 1920, ενώ η δεύτερη περίοδος, από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 μέχρι το 1950, σφραγίζεται από τις θεσμικές παρεμβάσεις και τη διανοητική επιρροή του Στέργιου Σπανάκη και του Νίκου Σταυρινίδη.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ Γ ΙΙΙ

Ο Μεσοπολεμικός Μοντερνισμός στην Κρήτη και η αρχιτεκτονική των δημοσίων κτηρίων προνοιακού χαρακτήρα: –Ρήξεις, ανατροπές & συνάψεις με τα πολιτικά προγράμματα της περιόδου, –Η ανάγκη αποκατάστασης & διατήρησης του κτιριακού αποθέματος, –Πρακτικές αναγνώσεις & θεσμικοί μηχανισμοί προστασίας

Επιστημονικός υπεύθυνος: Οδυσσέας Ν. Σγουρός

[09.10, Σελένα Ι,12.00-12.40]

Η ελλιπής διατήρηση και προστασία της αρχιτεκτονικής της μεσοπολεμικής νεωτερικότητας και ο κρίσιμος τομέας των κτηρίων δημόσιας σημασίας με κοινωνικές χρήσεις (θεραπευτήρια, νοσοκομεία, σανατόρια, κτήρια προνοιακού χαρακτήρα) που –όσα διασώθηκαν– παραμένουν ασυντήρητα, παραδομένα στην εγκατάλειψη και τη φθορά, προσδιορίζει με χαρακτηριστικό τρόπο τη συστηματική έλλειψη και την ανεπάρκεια των επίσημων μηχανισμών προστασίας. Το απόθεμα του Μεσοπολεμικού Μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική εμπειρία των πόλεων της Κρήτης εξακολουθεί να αποτελεί χώρο με περιορισμένη τεκμηρίωση και καταγραφή και απουσιάζει συστηματικά από τα προγράμματα προστασίας και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η νεότερη κτηριοδομική παραγωγή του 20ού αιώνα, ενός αιώνα ρήξεων και ανατροπών, εξέφρασε με πολλούς τρόπους τις μεγάλες αλλαγές στην αρχιτεκτονική και κατασκευαστική παράδοση και παράλληλα διαμόρφωσε όρους πολεοδομικής συγκρότησης των αστικών σχηματισμών, συναρτημένους με την παρουσία των κτηρίων κοινωφελούς χαρακτήρα, χωρίς να καταφέρει ωστόσο να ενσωματώσει οργανικά και με επάρκεια στη δημόσια πρακτική τις λογικές της ενεργής προστασίας και της ανάδειξης σημαντικών δημιουργημάτων μέχρι σήμερα στη χώρα μας.

Η αρχιτεκτονική της μεσοπολεμικής νεωτερικότητας, παρά τις σημαντικές προόδους στον τομέα των αποκαταστάσεων, τις διεθνείς και εθνικές συμβάσεις και τη σχετική εμπειρία που έχει αποκτηθεί σε πολλά επίπεδα, εξακολουθεί να αποτελεί πεδίο που απαιτεί τη διαρκή κινητοποίηση και τη διεύρυνση των σχετικών προγραμμάτων προστασίας. Οι νεότερες γενιές αρχιτεκτόνων, συντηρητών και ειδικών που σχετίζονται με τον συγκεκριμένο τομέα, με τις δυνατότητες που προσφέρουν τα νέα τεχνολογικά εργαλεία, έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν αποφασιστικά στον μετασχηματισμό της νοοτροπίας και κυρίως να καταστήσουν ενεργές τις σύγχρονες εφαρμογές που απαιτεί η διάσωση και η ανάδειξη του νεότερου αρχιτεκτονικού αποθέματος.

1. Σγουρός Οδυσσέας Ν.

Κοινωνικές κτιριακές δομές υγείας & πρόνοιας στην ανατολική Κρήτη την περίοδο του αστικού εκσυγχρονισμού του Μεσοπολέμου [1928-1936]. Αρχιτεκτονικές ρήξεις και πολεοδομικά αποτυπώματα

Η περίοδος του Μεσοπολέμου και στην Κρήτη (1918-1940) χαρακτηρίζεται από τα γεγονότα που διαμορφώνει η μεγάλη οικονομική κρίση στο διεθνές περιβάλλον και τη χώρα λίγα χρόνια μετά την Ένωση που έχουν ως αφετηρία τη μεγάλη στενότητα που παρατηρείται στην Ευρώπη μετά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου –με αποκορύφωμα τις επιπτώσεις του μεγάλου Κραχ του 1929– και εκτείνονται ως τις πολλαπλές επιπτώσεις που επέφερε το μεγάλο προσφυγικό κύμα της δεκαετίας του 1920 μετά τον ξεριζωμό του Μικρασιατικού Ελληνισμού. Περίοδος αντιφατική και αμφίσημη, η περίοδος του Μεσοπολέμου σημαδεύτηκε παράλληλα και από το γεγονός της ανάδυσης της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολεμικού Μοντερνισμού που διαμόρφωσε ένα μεγάλο πεδίο ρήξεων και ανατροπών στις κτιριακές υποδομές ιδιωτικού και δημόσιου χαρακτήρα. Η πιεστική ανάγκη αναδιατυπώσεων και θεσμικών αλλαγών που είχε καταστεί ώριμη συνοδεύτηκε από μια πρωτοφανή σε έκταση προσπάθεια αστικού εκσυγχρονισμού με κεντρικής σημασίας περίοδο την κρίσιμη τελευταία τετραετία του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932). Τα πολιτικά προγράμματα της περιόδου εκείνης κατάφεραν να συντονιστούν με τις δυνατότητες που προσέφερε η ριζοσπαστική ανατροπή των αρχιτεκτονικών και των κατασκευαστικών προτύπων που εισήγαγε η νεωτερικότητα και, αξιοποιώντας με κάθε τρόπο τους περιορισμένους διατιθέμενους πόρους, κατάφεραν να δημιουργήσουν δημόσιες υποδομές, των οποίων η αντοχή και η χρηστικότητα διέτρεξε ολόκληρο τον 20ό αι.

Μέρος μιας «παράδοσης» με ευδιάκριτο ίχνος στην αρχιτεκτονική και πολεοδομική ιστορία του τόπου, τα κτήρια και οι εγκαταστάσεις προνοιακού χαρακτήρα της μεσοπολεμικής περιόδου στην ανατολική Κρήτη εκφράζουν με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο την προσπάθεια δημιουργίας ενός δημόσιου κτιριακού αποθέματος με κοινωνική σημασία στη Μεγαλόνησο, το οποίο είχε μόλις πρόσφατα καταστεί αναπόσπαστο μέρος της εθνικής ελληνικής επικράτειας. Παράλληλα ενσωματώνουν με διαφορετικά επίπεδα πρόσληψης, τις συνάψεις και τη συνάφεια των κληρονομημένων κατασκευαστικών προτύπων και των τοπικών αρχιτεκτονικών ιδιοματισμών της περιόδου του εκλεκτικισμού που προηγήθηκε, καθώς αποτέλεσε την κυρίαρχη προτίμηση της επίσημης κτηριοδομικής παραγωγής, την οποία καθόρισε με το έργο του η

εμβληματική μορφή του Δημήτρη Κυριακού, Νομομηχανικού στο Ηράκλειο, τα 20 χρόνια μετά την Ένωση. Η θέση των δημόσιων αυτών κελυφών στην υφιστάμενη αρχιτεκτονική στρωματογραφία της ανατολικής Κρήτης δεν έχει επαρκώς τεκμηριωθεί και αποτιμηθεί και στις περισσότερες περιπτώσεις αποτέλεσε αντικείμενο εγκατάλειψης ή βίαιης «ρευστοποίησης», με την αλλοίωση ή την κατεδάφιση σημαντικών δειγμάτων της περιόδου. Η ερευνητική αυτή εργασία επιχειρεί να συμβάλει στην καταγραφή και την ανάδειξη του σχετικού αρχιτεκτονικού αποθέματος της νεωτερικότητας που διασώθηκε, να αξιολογήσει θεωρητικές και πολιτικές ωσμώσεις που συνδιαμόρφωσαν και ολοκλήρωσαν τη μορφή και τη σημερινή τους κατάσταση, να ανιχνεύσει και να επαναπροσδιορίσει πρωτόκολλα συντήρησης, αποκατάστασης και επανάχρησης δομών προνοιακού χαρακτήρα και, κυρίως, να συμμετάσχει ενεργά στο άνοιγμα ενός ανοικτού δημόσιου διαλόγου, απαραίτητης προϋπόθεσης για τη διάσωση και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής κληρονομιάς της νεωτερικότητας που απέμεινε.

2. Φανουράκης Σήφης

Συντηρήσεις, καθαιρέσεις, αλλοιώσεις & αποκαταστάσεις του αρχιτεκτονικού αποθέματος της εποχής της νεωτερικότητας του 20ού αι. Η περίπτωση των δημόσιων θεραπευτηρίων του Μεσοπολεμικού Μοντερνισμού στην Κρήτη

Είναι αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι «διατήρηση» σημαίνει προφύλαξη και σταθερή εποπτεία που έχει ως στόχο τη συντήρηση ή την «καθολική αποκατάσταση» ενός πολιτιστικού προϊόντος της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ειδικά οι εργασίες συντήρησης των κτιριακών δομών υγείας και πρόνοιας της περιόδου του Μεσοπολέμου είναι επιβεβλημένη. Είναι τα κτήρια της νεωτερικότητας και των «ανατροπών», τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και στις δομές της υγείας και πρόνοιας στην Κρήτη. Αυτές οι εργασίες δεν πρέπει να εξομοιώνονται με εκείνες της αναστήλωσης και θα πρέπει να καθορίζουν την έννοια, τα όρια και τις μεθόδους της διατήρησης αυτής της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η διατήρηση πρέπει να θεωρείται πρωταρχικής σημασίας για τα έργα που αποτελούν ιστορικά «αποθέματα», είτε για την αρχιτεκτονική τους είτε για την ιστορική τους «πορεία» είτε για το ιστορικό περιβάλλον του οποίου είναι τμήματα και τοπόσημα· και μάλιστα θεωρούνται μνημεία του «ελληνικού μοντερνισμού» και κοινή αρχιτεκτονική κληρονομιά με τεράστια σημασία για τη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική και ιστορία.

Είναι σαφές ότι για αυτή τους τη σημασία απαιτούνται ιδιαίτερες φροντίδες για τη διατήρησή τους, ακόμα κι αν μείνουν χωρίς νέες χρήσεις, δεδομένου ότι σε ένα ιστορικό κτήριο-μνημείο που έχει την αξία μιας «μνήμης» οι νέες λειτουργίες ενίοτε μπορεί να το καταστήσουν έναν απλό φορέα μνήμης στο πνεύμα, βέβαια, του Le Corbusier που υποστήριζε ότι «ο ιστορικός τόπος αποτελεί κίνδυνο για τη σύγχρονη ζωή».

Βέβαια, από τη μια θα πρέπει να αποφεύγεται ο περιορισμός ενός κτίσματος σε μνημείο του εαυτού του, ενώ από την άλλη δεν θα πρέπει να δημιουργούνται «ιδεολογήματα» σε ό,τι αφορά τα κτίσματα του Μεσοπολέμου και τις παλιές τους χρήσεις και, κυρίως, να μην γίνεται επινόηση «τεχνητών παραδόσεων».

Είναι σαφές ότι ακόμα και κάτι «πλαστό» μπορεί να είναι «μνημείο», εκτός από «τεκμήριο», και εξαρτάται από εμάς αν θα πρέπει να διατηρηθεί ή όχι. Αν, όμως, η «συλλογική θέληση» επιλέξει τη διατήρηση αυτών των κτηρίων που φιλοξένησαν θεραπευτήρια και δομές πρόνοιας την περίοδο του Μεσοπολέμου, τότε είναι αναγκαίοι οι ειδικοί που γνωρίζουν σε βάθος, εκτός από το τούβλο και το μπετόν, την ιστορία της τεχνικής και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να λειτουργήσει μια συνεχής εποπτεία και προστασία.

Πάντως, το πρόβλημα της σταθερής εποπτείας για διατήρηση των κτηρίων της νεωτερικότητας προκύπτει διότι η αρχιτεκτονική είναι αβέβαιη για τα ίδια της τα «θεμέλια», τα οποία θέλει να επανοικειοποιηθεί. Αποτελεί πλέον πεποίθηση ότι είναι πολύ δύσκολο να αξιολογηθεί η σημασία του παλιού, αν οι πόλεις μας δεν είναι μοντέρνες. Το *genius loci* αυτών των κτισμάτων της νεωτερικότητας αντιπροσωπεύεται από τον διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές εποχές που έχει ήδη διακοπεί. Ωστόσο, αυτή η διακοπή δεν πρέπει να «καμουφλάρεται» και να καταλήγει στο «κωμικό», ούτε και να μετατρέπεται σε προσωπικό «καπρίσιο» χωρίς την εμπειρία του σύγχρονου. Είναι προφανές ότι το πρόβλημα της προστασίας της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν εκφράζεται ούτε με την απλή στατική ενίσχυση ούτε με τα επιμελημένα ασβεστώματα ούτε με επεμβάσεις που παραπέμπουν στα παραδοσιακά υλικά ή «κλείνουν το μάτι στο παλιό». Είναι επιβεβλημένη η εφαρμογή της «ενεργού και ολοκληρωμένης προστασίας» της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς με στόχο τη διατήρησή της αλλά και την ένταξή της στη σύγχρονη πραγματικότητα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ | CONGRESS PARTICIPANTS

1. Αγγελάκης Χαράλαμπος Β., Οικονομολόγος-Εκπαιδευτικός, MSc Διαχείρισης Τεχνολογίας Ποιότητας, MSc Ιστορικής Έρευνας, Διδακτικής και Νέων Τεχνολογιών, xangelakis@yahoo.gr
2. Αγραφιώτη Νεκταρία-Φιλίτσα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας, nectariaagrafioti@gmail.com
3. Achladianakis Manolis, Conservator, Lasithi Ephorate Antiquities, Agios Nikolaos Arch. Museum, manolis.achladianakis@gmail.com
4. Albertocchi Marina, Dr., Centro di Archeologia Cretese – CEARC, m.albertocchi@alice.it
5. Αλεξάκη Αθηνά, Υποψ. Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας ΑΠΘ, alexaki.athina@gmail.com
6. Αλεξόπουλος Γεώργιος Ι., Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αυτοτελές Τμήμα Στρατηγικού Σχεδιασμού, Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων, galexop@arch.uoa.gr
7. Αλετράς Ζαχαρίας, Υποψ. Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, zacharius2002@yahoo.com
8. Αλιγιζάκη Στέλλα, Φιλολόγος – Ιστορικός, stedia86@gmail.com
9. Alonso Déniz Alcorac, CNRS / HiSoMA, alcorac.alonso@mom.fr
10. Alusik Tomas, Ph.D., Prof. Assoc., Institute for History of Medicine and Foreign Languages, First Faculty of Medicine, Charles University, Czech Republic, alusikt@gmail.com
11. Alvarez Laura, Postdoctoral Researcher, Sidney Sussex College, University of Cambridge, United Kingdom, alvarez.laura@live.be
12. Αλυγιζάκη Αγγελική, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, a.aggelikh@hotmail.com
13. Αναγνωστάκη Κατερίνα, Υποψ. Δρ. Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, anagnostakikaterina@gmail.com
14. Αναγνωστόπουλος Άρης, Επίτιμος Λέκτορας του Πανεπιστημίου Κεντ, Διευθυντής Προγραμμάτων Κοινού HERITAGE, Ηνωμένο Βασίλειο, aris.anagnostopoulos@gmail.com
15. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη Μαρία, Δρ., Επίτιμη Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, mvlazaki@otenet.gr
16. Ανδριανάκης Μιχάλης, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, mixandrian@hotmail.com

17. Ανδρίτσος Γιώργος, Δρ., Ιστορικός, andrigeo@hotmail.com
18. Ανδρόνογλου Ιωάννης, Δρ. Μουσικολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Επιστημονικός Συνεργάτης, Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, yiannisandronoglou@gmail.com
19. Antonello Sofia, Dr. of Archaeology, University of Venice, Italy, sofiaantonello@icloud.com
20. Αντύπας Μηνάς, Υποψ. Δρ. Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συνεργάτης του Κέντρου Ναυτιλιακής Ιστορίας του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών (Ι.Μ.Σ./Ι.Τ.Ε.), antypasm@gmail.com
21. Apostolaki Emmanouela, Dr., Herakleion Ephorate of Antiquities, eapostolaki@arch.uoa.gr
22. Αποστολάκου Βίλη, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων, varpostolakou@gmail.com
23. Αρακαδάκη Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, mararak@arch.auth.gr
24. Αργυρίου Αθανάσιος, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, nasos@ims.forth.gr
25. Ασλανίδης Κλήμης, Επίκουρος Καθηγητής, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, kaslanidis@tuc.gr
26. Αστυρακάκη Εύα, Δρ. Κλασικής Φιλολογίας, ΕΔΙΠ, Κλασικός Τομέας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, e.astyrakaki@uoc.gr
27. Athousaki Ioanna Georgia, MA student in Theater and Film Studies, Department of Philology, University of Crete & Institute for Mediterranean Studies – FORTH, gianna18209@gmail.com
28. Αυγέρου Νεφέλη, Χημικός, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, avgerou.nef@gmail.com
29. Αφραθιανάκης Μανώλης, Μαθηματικός, manafraathian@yahoo.com
30. Βακάλογλου Κυριακή, Αρχιτέκτων Μηχανικός, M.Sc. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Υπηρεσία Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης, kvakaloglou@culture.gr
31. Βακιρτζιάν Τακουή, Δρ., Πρότυπο Γυμνάσιο Ηρακλείου, tacouivak@gmail.com
32. Βακονδίου Μαρία, Αρχαιολόγος, Δρ. Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, mvakondiou@yahoo.gr

33. Baldacci Giorgia, Honorary fellow, University of Venice, Department of Humanities, Italy, giorgiabaldacci@gmail.com
34. Baldwin Bowsky Martha, Professor Emerita, University of Pacific, Stockton, USA, mbowsky@pacific.edu
35. Βαλλιανάτος Κωνσταντίνος, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μεταπτυχιακός φοιτητής «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, c.vallianatos@yahoo.com
36. Bancroft-Marcus, Rosemary, Dr., Independent Scholar, bancroftrosemary@gmail.com
37. Βαχτσεβάνου Ανθή, Φιλολόγος, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Ειδικής Αγωγής, anthi_vac@hotmail.gr
38. Βέλλιου Έλλη Κ., Εικαστική εκπαιδευτικός, MSc «Τέχνη και Δημόσιος Χώρος», Κοσμήτωρ Οργανισμού Ψυχοβιοαναλυτικής Μόρφωσης «έκ των ύστέρων», dimoulask@yahoo.gr
39. Bell Sarah, PhD Student, Brown University, USA, sarah_bell1@brown.edu
40. Βενιέρη Ιωάννα, Δρ., Αρχαιολόγος, Επιγραφικό Μουσείο, ivenieri@culture.gr
41. Betancourt Philip P., PhD, Emeritus Laura H. Carnell Professor, Temple University, Philadelphia, USA, phil.betancourt@gmail.com
42. Βιδάλης Ορέστης, Αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μεταπτυχιακός Φοιτητής «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, vidalis.orestis@hotmail.com
43. Βιολιδάκης Γιώργος Ν., Ιστορικός, giorgioviol@yahoo.gr
44. Blakolmer Fritz, Mag. Dr., Ao. Univ. - Prof, Institut fuer Klassische Archaeologie der Universitaet Wien, Austria, Fritz.Blakolmer@univie.ac.at
45. Βλάχου Παρασκευή, Αρχαιολόγος, vivivlachou4@gmail.com
46. Βοκοτόπουλος Λεωνίδας, Δρ. Αρχαιολογίας, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Μινωικοί Δρόμοι» – ΔΙΠΚΑ, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, leonvok@gmail.com
47. Βολανάκης Ιωάννης Ηλ., Δρ., Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων, Συγγραφέας, i_volanakis@yahoo.gr
48. Bonga Lily, Dr., Assistant Archaeological Illustrator and Member of the Publication Team, Institute for Aegean Prehistory, Study Center for East Crete, lilybonga@gmail.com

49. Bordalo Rui, Heritage Scientist, Faculty Member, Universidade Católica Portuguesa, School of Arts, Research Center for the Science and Technology of the Arts, Portugal, rmbordalo@gmail.com
50. Borgna Elisabetta, Associate Professor of Aegean Archaeology, University of Udine, Italy, elisabetta.borgna@uniud.it
51. Βοσκάκης Γρηγόρης, Υποψ. Δρ. Ιστορίας Κινηματογράφου, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης – Φιλόλογος, gr_voskakis@yahoo.gr
52. Βούρου Ισαβέλλα, Συντηρήτρια Έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων ΤΕ, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, v.isabelle75@gmail.com
53. Βούρτσης Ανδρέας, Μεταπτυχιακός Υπότροφος, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, avourtsis@ims.forth.gr
54. Brogan Thomas M., Director, INSTAP Study Center for East Crete, tombrogan@instapstudycenter.net
55. Buscemi Francesca, Researcher, CNR-ISPC, francesca.buscemi@cnr.it
56. Γαβριλάκη Ειρήνη, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, eigavrilaki@yahoo.gr
57. Γαλανάκης Γιάννης, Σχολή Κλασικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Cambridge, Ηνωμένο Βασίλειο, ig298@cam.ac.uk
58. Γαλενιανού Αργυρή, Ταμίας της Ε.Κ.Ι.Μ., Οικονομολόγος, argal@otenet.gr
59. Γαλλή Ειρήνη, Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, igalli@culture.gr
60. Caloi Ilaria, Associate Professor in Aegean Prehistory, Department of Humanities, Ca' Foscari University of Venice, Italy, icaloi@unive.it
61. Canavas Constantin, Hamburg University of Applied Sciences Faculty of Life Sciences, Germany, costas.canavas@phl.uoc.gr
62. Cantoro Gianluca, Dr., Researcher at the Institute of Heritage Science (ISPC) – Italian National Research Council (CNR), gianluca.cantoro@cnr.it
63. Capdeville Gérard, Professeur émérite de l'Université Paris-Sorbonne, France, gerard.capdeville@sorbonne-universite.fr
64. Carbone Federico, Dr., Ph.D in Archeology and Numismatics, Researcher in University of Salerno, Italy, fcarbone@unisa.it
65. Carinci Filippo Maria, Honorary Professor of Aegean Archaeology, University of Venice, Department of Humanities, Italy, carfim@unive.it

66. Γάσπαρης Χαράλαμπος, Διευθυντής Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, chgaspa@eie.gr
67. Cavaleri Tiziana, Heritage Scientist, Centro Conservazione e Restauro, La Venaria Reale, tiziana.cavaleri@centrorestaurovenaria.it
68. Γενιτσαρίδη Άννα, Αρχιτέκτων Μηχανικός ΑΠΘ – Μουσειολόγος ICCHS, NCL, UK, genitsa@gmail.com
69. Cenzon-Salvayre Carine, Dr., Carine.cenzon@gmail.com
70. Γεροντάκου Ελένη, Δρ., Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, elgerontakou@yahoo.gr
71. Γεωργακόπουλος Δημήτριος Σ., Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Φιλολογίας, Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, dgeorgak@uoi.gr
72. Chevrollier François, Dr., Louvre Abu Dhabi Museum, frchevrollier@yahoo.fr
73. Chiari Giacomo, Department Head (retired) – Heritage Scientist, The Getty Conservation Institute GCI, gc.giacomochiari@gmail.com
74. Christakis Konstandinos, Dr., British School at Athens, Knossos Research Centre, Villa Ariadne, Knossos, knossoscurator@bsa.ac.uk
75. Γιαγκάκη Αναστασία Γ., Διευθύντρια Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, yangaki@eie.gr
76. Γιαννικάκη Μαρία-Πόπη, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Πολιτικός Μηχανικός, ma.giannikaki@gmail.com
77. Γιαννίρη Δήμητρα-Κλαίρη, Δρ. Μουσειολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, claire_gian@hotmail.com
78. Γκάναλη Αργυρώ, Υποψ. Δρ. Ιστορίας Νέου Ελληνισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, argirwgk@yahoo.gr
79. Γκιουλέκα Όλγα, Υποψ. Δρ. Μεσαιωνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, olgaskx@gmail.com
80. Γκότσικας Ηλίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών, Εργαστήριο Επεξεργασίας Πληροφορίας και Υπολογισμών (IPL), gotsikas@auth.gr
81. Γκράτζιου Όλγα, Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης, gratsiou@uoc.gr
82. Codlin Maria, PhD, ArchaeoBiomics Lab, Department of Life Sciences and Systems Biology, University of Turin, Italy, maria.codlin@unito.it
83. Γούλα Ελένη, Αρχαιολόγος – Εκπαιδευτικός Μέσης Εκπαίδευσης, Υποψ. Δρ. στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, elgoula@yahoo.gr

84. Coutsinas Nadia, Scientific Collaborator, Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine (CReA-Patrimoine) – Université Libre de Bruxelles (ULB), Belgium, nadia.coutsinas@gmail.com
85. Γραμματικάκη Εύα, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων, Μέλος του Δ.Σ. της Ε.Κ.Ι.Μ., evaggr@gmail.com
86. Γρατσέα Αριστέα, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών (ΙΤΕ) & Πανεπιστήμιο Κρήτης, agratsea@hotmail.com
87. Γρηγοριάδης Δημήτριος, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Περιβαλλοντολόγος, Μ.Σ., ΥΔ, dimit.grigoriadis@gmail.com
88. Cucuzza Nicola, Associate Professor of Aegean Archaeology, University of Genova. Dipartimento di Antichità, Filosofia e Storia Università di Genova, Italy, nicola.cucuzza@lettere.unige.it
89. Curtis Michael J., Landscape & Coastal Archaeologist, Honorary Fellow, School of Archaeology & Ancient History, University of Leicester, United Kingdom, mjc100@leicester.ac.uk
90. Δαγαλάκης Ζαχαρίας, Τελειόφοιτος Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πολυτεχνείου Κρήτης, zacdagalakis@outlook.com
91. D'Amelio Maria Elena, Professor of Media Studies, Università degli Studi della Repubblica di San Marino, San Marino, elena.damelio@unirmsm.sm
92. Δαρμαράκης Παναγιώτης, Πολιτικός Μηχανικός, Πανεπιστήμιο Πατρών, Μεταπτυχιακός Φοιτητής «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, pdarmarakis@isc.tuc.gr
93. Déderix Sylviane, Belgian Scientific Member of the French School at Athens, sylviane.dederix@gmail.com
94. Deli Maria, PhD, Directorate for the Conservation of Ancient and Modern Monuments (DCAMM), Hellenic Ministry of Culture and Sports, mariadelicons@gmail.com
95. Demarchi Beatrice, Associate Professor, PhD, ArchaeoBiomics Lab, Department of Life Sciences and Systems Biology, University of Turin, Italy, beatrice.demarchi@unito.it
96. Dendramis Panagiotis, PhD. in Film History, Instructor at the Stavrakos Cinema and Television School, dendrapost@gmail.com
97. Devolder Maud, Research Professor in the Aegean World, Department of Archaeology, Ghent University, Belgium, devoldermaud@gmail

98. Dewan Rachel, Dr., Instructor, Department of Art History, University of Toronto, Canada, dewan.rachel@gmail.com
99. Δημανόπουλος Σπύρος, Αρχειονόμος Ηρακλείου ΓΑΚ, Υποψ. Δρ. Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, dimanopoulos78@gmail.com
100. Δημοπούλου Νώτα, Προϊστορική Αρχαιολόγος, Επίτιμη Διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου και Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Κρητολογικών Σπουδών, notadimo@gmail.com
101. Δημουλάς Ευριπίδης Κ., Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών, MSc 1. Παραγωγή και Διαχείριση Ενέργειας, 2. Διοίκηση Επιχειρήσεων για στελέχη (Executive MBA), Αναπληρωτής Διαχειριστής Οργανισμού Ψυχοβιοαναλυτικής Μόρφωσης «έκ τῶν ὑστέρων», euripides5@hotmail.com
102. Δημουλάς Κώστας Β., Φιλολόγος, Νομοπολιτικός, Θεολόγος, Δρ. Ι.Κ.Υ., Ψυχιατρικός Κλινικός (ΦΠΨ/Ψ [Πειρ., Γν., Εξ., Σχ.] και Κοιν. Κλ. Ψ) Νευροψυχολόγος, επί τιμῇ Α΄ Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων, Διαχειριστής Οργανισμού Ψυχοβιοαναλυτικής Μόρφωσης «έκ τῶν ὑστέρων»
103. Dibble Flint, Dr., Cardiff University, United Kingdom, dibblew@cardiff.ac.uk
104. Διγαλάκης Αντώνης, Υποψ. Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, digalakis@hotmail.gr
105. Δόξα Χρύσα, Ερευνήτρια, Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών, chrisadox@hcmr.gr
106. Δούδαλης Γεώργιος, Δρ., Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, georgedoudalis@hotmail.com
107. Δρακάκης Μανόλης Γ., Επίκουρος Καθηγητής Αρχαιονομίας, Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, mdrakakis@ionio.gr
108. Δρακούλη Αθανασία, Διδάσκουσα Ιταλικής Γλώσσας και Ορολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, a.drakouli@uoc.gr
109. Driessen Jan, Professor of Greek Archaeology, Université Catholique de Louvain, Belgium, Former Director of the Belgian School at Athens, Jan.driessen@uclouvain.be
110. Drillat Quentin, Assistant – PhD Candidate, Department of Archaeology Ghent University, Belgium, quentin.drillat@ugent.be

111. Dubois Roxane, PhD Candidate, FNRS Research Fellow, Aegean Interdisciplinary Studies, Université Catholique de Louvain, Belgium, roxane.dubois@uclouvain.be
112. Eaby Melissa, INSTAP-SCEC, melissaeaby@gmail.com
113. Ζαϊμάκη Χρυσή, Εκπαιδευτικός, Μεταπτυχιακό στη Δημόσια Ιστορία, ΕΑΠ, zaimakixrisi@gmail.com
114. Ζέη Ελευθερία, Εκλεγμένη Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης, zei@uoc.gr
115. Ζερβός Αντώνης, Δήμαρχος Αγίου Νικολάου, grafdim@yahoo.gr
116. Ζωγραφάκη Βασιλική, Αρχαιολόγος της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, vzografaki@culture.gr
117. Ζωγραφιστού Κατερίνα, Πολιτισμολόγος, Δρ. του Département d'Études Néo-helléniques, Πανεπιστήμιο Paul Valéry – Montpellier III, France, kzografistou@gmail.com
118. Θάνος Νίκος, Αρχαιολόγος Ma/Msc, nikolaosthanos77@gmail.com
119. Θεοδούλου Θεοτόκης, Δρ. Αρχαιολόγος - Καταδυόμενος, Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, Γραφείο Κρήτης, t_theotokis@hotmail.com
120. Farantopoulos Stefanos, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, Θεατρικές και Κινηματογραφικές Σπουδές, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης & Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών – ΙΤΕ, Μοντέρ, stef.farad@gmail.com
121. Farnoux Alexandre, Καθηγητής Αρχαιολογίας και Ιστορίας Ελληνικής Τέχνης, Πανεπιστήμιο Sorbonne, alexandre.farnoux@sorbonne-universite.fr
122. Ferrence Susan C., PhD, Director of Publications, INSTAP Academic Press, Consulting Scholar, Mediterranean Section, Penn Museum, sferrence@instapress.com
123. Fibiger Linda, Bioarchaeologist, Senior Lecturer, School of History, Classics & Archaeology, The University of Edinburgh, United Kingdom, Linda.Fibiger@ed.ac.uk
124. Figuera Marianna, Dr., Research Fellow, Centro di Archeologia Cretese, University of Catania, Italy, mariannafiguera@hotmail.it
125. Flood Jonathan, PhD, National Park Service Archaeologist, jonathan_flood@nps.gov
126. Flouda Georgia, Dr., Head of Dept. of Prehistoric and Minoan Antiquities, Heraklion Archaeological Museum, gflouda@culture.gr

127. Fontana Miriam, BSc, ArchaeoBiomics Lab, Department of Life Sciences and Systems Biology, University of Turin, Italy, miriam.fontana@edu.unito.it
128. Fotou Vasso, Dr., Associated Scholar CNRS UMR 7041, dsherman103@icloud.com
129. Francis Jane E., Dr., Dept. of Classics, Modern Languages and Linguistics, Concordia University, Canada, jane.francis@concordia.ca
130. Galanaki Calliope, Dr., Herakleion Ephorate of Antiquities, calliopegk@gmail.com
131. Gallimore Scott, Dr., Wilfrid Laurier University, Ontario, Canada, sgallimore@wlu.ca
132. García-Granero Juan José, Dr., Spanish National Research Council, jgarciagranero@yahoo.es
133. García Ríaza Enrique, Dr., Àrea d'Història Antiga, Grup de Recerca Civitas, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Universitat de les Illes Balears, Spain, garcia.riaza@uib.es
134. Gardeisen Armelle, Διευθύντρια Σπουδών ASM, Πανεπιστήμιο Paul-Valéry, CNRS, armelle.gardeisen@cnrs.fr
135. Gaignerot-Driessen Florence, Dr., Assistant Professor, University of Cincinnati, USA, driessen.florence@gmail.com
136. Genova Aimee M., Dr., Mary Seeger O'Boyle Postdoctoral Research Associate, Seeger Center for Hellenic Studies, Princeton University, aimeegenova@gmail.com
137. Georgiadi Katerina, Principal Researcher, Institute for Mediterranean Studies-FORTH, georgiadi@ims.forth.gr
138. Giorgi Elisabetta, Dr., University of Siena, Italy, elisabetta.giorgi@unisi.it
139. Girella Luca, Associate professor of Aegean archaeology, University UniNettuno Università Telematica Internazionale Uninettuno, Facoltà di Beni Culturali, Corso Vittorio Emanuele II, lucagirella@yahoo.it
140. Giumlia-Mair Alessandra, Dr. Phil., MSc.AGM-Archeoanalisi, Merano (BZ), Italy, giumlia@yahoo.it
141. Giustetto Roberto, Faculty Member, Department of Earth Sciences, University of Turin, Italy, roberto.giustetto@unito.it
142. Godart Louis, Professor, Accademia dei Lincei, l.godart@uninettunouniversity.net
143. Goodison Lucy, Dr., Independent Scholar, lgoodison@yahoo.co.uk

144. Goodman-Tchernov Beverly N., Assoc. Prof., Dr., University of Haifa, Charney School of Marine Sciences, Department of Marine Geosciences, Israel, bgoodman@univ.haifa.ac.il
145. Greco Alessandro, Associate Professor of Aegean Civilisation, Dipartimento di Lettere e Culture Moderne, Sapienza, Università di Roma, Italy, a.greco@uniroma1.it
146. Grossano Sara, BSc, ArchaeoBiomix Lab, Department of Life Sciences and Systems Biology, University of Turin, Italy, sara.grossano@edu.unito.it
147. Guarnera Valeria Rita, Dr., PhD Student, Scienze del Patrimonio e la Produzione Culturale, Dipartimento di Scienze Umanistiche di Catania, Italy, valeria.guarnera@gmail.com
148. Guarita Carlos, Independent Researcher, guarita_carlos@yahoo.co.uk
149. Gulmini Monica, Faculty Member, Department of Chemistry, University of Turin, Italy, monica.gulmini@unito.it
150. Günkel-Maschek Ute, Dr., University of Heidelberg, Germany, uteguenkel@gmx.net
151. Haggis Donald C., Department of Classics, University of North Carolina at Chapel Hill, dchaggis@email.unc.edu
152. Hallager Erik, Dr.Phil., eh@lmiii.dk
153. Harrison George W.M., Dr., Carleton University, Ottawa, Canada, georgeharrison@carleton.ca
154. Helvacı Yiğit Zafer, PhD Researcher – Heritage Scientist, Department of Earth Sciences, University of Turin, Centro Conservazione e Restauro, La Venaria Reale, Italy, yigitzafer.helvacı@unito.it
155. Henkel Carly, PhD Candidate, The Cyprus Institute, carlyhenkel@hotmail.com
156. Hitchcock Louise A., Professor of Aegean Bronze Age Archaeology, University of Melbourne, Australia, lahi@unimelb.edu.au
157. Holton David, Ομότιμος Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο του Cambridge, Ηνωμένο Βασίλειο, dwh11@cam.ac.uk
158. Iliopoulos Ioannis, Associate Professor, Geologist, ilios@upatras.gr
159. Ισαακίδου Βαλασία, Δρ., Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Postdoctoral Research Fellow in Archaeozoology ERC-EXPLOR, School of Archaeology, University of Oxford, Ηνωμένο Βασίλειο, valasia.isaakidou@arch.ox.ac.uk

160. Iunco Piergregory, BSc, ArchaeoBiomics Lab, Department of Life Sciences and Systems Biology, University of Turin, Italy, piergregory.iunco@edu.unito.it
161. Ιωάννου Παναγιώτης, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, ioannou@uoc.gr
162. Jagou Benjamin, Dr., benjamin.jagou@inrap.fr
163. Καζνέση Αγγελική, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, akaznesi@culture.gr
164. Κаланτζοπούλου Τίνα, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Υποδιευθύντρια της Βελγικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, t.kalantzo@gmail.com
165. Καλλίνης Γιώργος, Δρ. Φιλολογίας, ΕΔΙΠ Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΑΠΘ, g.kallinis61@gmail.com
166. Καλογεράκη Μαρία, Δρ. Ιστορίας ΕΚΠΑ, m_kalogeraki@hotmail.com
167. Καλοκαιρινός Αλέξης, Πρόεδρος της Ε.Κ.Ι.Μ., Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης, alexis.kalokerinos@gmail.com
168. Κάλφα Ελένη-Άννα, Μηχανικός Ορυκτών Πόρων, Πολυτεχνείο Κρήτης, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, eleannakalfa@gmail.com
169. Kampourelli Vassiliki, Scientific and Teaching Staff (ΕΔΙΠ), School of Medicine, University of Crete, vkamprou@yahoo.gr
170. Κανάκη Ελένη, Προϊστάμενη Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, ekanaki@culture.gr,
171. Κανιαδάκη Μαλαματένια, Βιολόγος, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, k.melenia@gmail.com
172. Kanta Athanasia, Dr., Mediterranean Archaeological Society, Centre for the Study of Cretan and Mediterranean Civilization, athanasiaka@gmail.com
173. Καραδήμου Ελπίδα, Δρ. Βιολόγος, Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας / Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων, elkaradi@gmail.com
174. Καραμαλίκη Νότα, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, pkaramaliki@culture.gr

175. Καραμάνου Μαριάννα, Καθηγήτρια Επιστημολογίας, Ιστορίας και Ηθικής της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή ΕΚΠΑ, mariannakaramanou@yahoo.com
176. Karanastasi Pavlina, Professor of Classical Archaeology, University of Crete, karanastasi@uoc.gr
177. Καραντζόλα Ελένη, Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, karantzola@rhodes.aegean.gr
178. Karetsoy Alexandra, Dr., Honorary Ephor of Antiquities, karetsoy@gmail.com
179. Καρκαζής Μίλτος, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, mkarkazis@yahoo.com
180. Καρναβά Άρτεμις, Επίκουρη Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, karnava@uoc.gr
181. Καρτσάκης Αντώνης, Δρ. Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, πρώην Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Νομού Ηρακλείου, antonis45@hotmail.com
182. Καστρινάκης Νίκος, Αρχαιολόγος, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, nk010569@otenet.gr
183. Καστρινάκης Πέτρος, Υποψ. Δρ. Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, petroskastrianakis@gmail.com
184. Κατάκη Ευθυμία, MSc Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, ekataki@culture.gr
185. Κατηφόρη Μαριάννα, Αρχαιολόγος, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, mariannakatifori@yahoo.gr
186. Κατόπη Σοφία, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας (ITE), sofikatori@gmail.com
187. Κατσαράκης Αντώνιος, Αρχιτέκτων, PhD, katsarak1968@gmail.com
188. Κατσικογιάννης Γεώργιος, Γεωπόνος MSc, ΓΠΑ, Οινολόγος MSc ΕΚΠΑ, Υπ. Δρ. Τμήματος Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, geod16001@aegean.gr
189. Καψωμένος Ερατοσθένης Γ., Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ekapsome@yahoo.gr
190. Kelly Amanda, Dr., Assistant Professor, School of Archaeology, University College Dublin, Ireland, amanda.kelly@ucd.ie
191. Κιορπέ Σωτηρία, Υποψ. Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, sdkiorpe@hist.auth.gr

192. Κιτρομηλίδης Πασχάλης, Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, rkitrom@eie.gr
193. Κλάδου Μαρία, Αρχαιολόγος MSc, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, makladou@gmail.com
194. Knappett Carl, Professor, Department of Art History, University of Toronto, Canada, carl.knappett@utoronto.ca
195. Koehl Robert B., Emeritus Professor of Archaeology, Hunter College, City University of New York, USA, robertkoehl@hotmail.com
196. Κοκκινίδη Εύα, Δρ. Νεοελληνικής Φιλολογίας, King's College London, United Kingdom, ev.kokkinidi@gmail.com
197. Köksalan Hilal, Architectural Restorer, Department of Architectural Restoration, Manisa Celal Bayar University, Turkey, hilaldoo@gmail.com
198. Ιωάννης Κολιάρακης, Ιατρός, Υποψ. Δρ., Ιατρική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, polone12345@gmail.com
199. Κολυβάκη Βίκη, Αρχιτέκτων Μηχανικός Πολυτεχνείου Κρήτης, Αρχαιολόγος Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, vkoliv@yahoo.gr
200. Komi Katerina, Ph.D. Candidate in Film History, Department of Philology, University of Crete, yasunari2001@yahoo.com
201. Κονταξή Χρυσάνθη, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, ckontaksi@culture.gr
202. Κοντοπανάγου Κατερίνα, Αρχαιολόγος, Δρ., Διδάσκουσα 407/80, Τμήμα Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας, Μουσειολογίας Ιονίου Πανεπιστημίου, kontkat@ionio.gr
203. Κόπακα Κατερίνα, Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, koraka@uoc.gr
204. Κουκουράκη Ανθή, Αρχαιολόγος MSc, Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Κρήτης, kanthiher@gmail.com
205. Κουνάλακης Εμμανουήλ, Δάσκαλος, PhD Πανεπιστημίου Κρήτης, mkounalakis@edc.uoc.gr
206. Κουνάλης Κωνσταντίνος, Εικαστικός, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Ηρακλείου, kounalis.kostas@hotmail.com
207. Κουρουτάκη Αλεξάνδρα, Δρ., Ιστορικός της τέχνης, Διδάσκουσα - μέλος Ε.ΔΙ.Π. (Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνείο Κρήτης, akouroutaki@tuc.gr

208. Κορρέ Κατερίνα Β., Δρ. Ιστορίας του Μεσαιωνικού και Προνεωτερικού Ευρωπαϊκού κόσμου, katerinakorr@yahoo.gr, korre@uoc.gr
209. Κουσουλάκου Μαρία, Αρχαιολόγος-Ιστορικός Τέχνης, M.Phil, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Υπηρεσία Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης, mkousoulakou@culture.gr
210. Κουσούλης Παναγιώτης Η.Μ., Καθηγητής Αιγυπτιολογίας, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, kousoulis@aegean.gr
211. Κουτής Παναγιώτης, Υποψ. Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, panoskoutis@yahoo.com
212. Κουτσαβάκη Αγγελική Α., Φιλολόγος, Μουσικός, dimoulask@yahoo.gr
213. Κούτσικου Χρυσανγή, Δρ., Αρχαιολόγος, Τμήμα Εποπτείας Ιδιωτικών Αρχαιολογικών Συλλογών & Αρχαιοπωλείων, Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, chryssavgikoutsikou@yahoo.gr
214. Κρικελής Σώζων, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Μεταπτυχιακός Φοιτητής «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, sozon.krikelis@gmail.com
215. Κριτζάς Χαράλαμπος, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Διευθυντής Επιγραφικού Μουσείου, xkritzas@otenet.gr
216. Κροκίδας Παναγιώτης Σ., Ιστορικός-Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος Γ.Α.Κ. Ροδόπης, rakrokidas@gmail.com
217. Κτενιαδάκης Μιχάλης Ι., Μηχανολόγος Ηλεκτρολόγος, Μηχανικός, Συγγραφέας, mkten5273@gmail.com
218. Κυπράκης Νίκος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής Νομικής Α.Π.Θ, nikoskyprakis@gmail.com
219. Κυπριωτάκης Δημήτρης, Υποψήφιος Δρ. Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, dkipriotakis@gmail.com
220. Κυρίμη Μαρία, Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, makyrimi@gmail.com
221. Κυρίτση Μαρία, Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, mariakyritsi@windowslive.com
222. Κωνσταντίνου Κατερίνα, Ιστορικός Τέχνης, Υποψ. Δρ. Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, k.konstantinou@panteion.gr

223. Κωνστάντιος Νικόλας, Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, konstantios@yahoo.gr
224. Κωστάκη Μαρία, Φιλολόγος, Πρόεδρος Πολιτιστικής & Λαογραφικής Εταιρείας Απάνω Μεραμπέλου, mkostaki1@hotmail.com
225. Κωστόπουλος Γιάννης, Μεταδιδασκτορικός Ερευνητής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, g.kostopoulos@aegean.gr
226. Λαζούρα Γαβριέλα, Αρχαιολόγος, Ινστιτούτο Μελέτης Προϊστορίας Αιγαίου Ανατολικής Κρήτης, Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης, la_gabri_elle@yahoo.gr
227. Λαϊνάκη Νεκταρία, Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Υποψ. Δρ. Ε.Μ.Π., stnectar@gmail.com
228. Λαμπρινός Κώστας, Διευθυντής Ερευνών, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Έρευνας του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, klambrinos@academyofathens.gr
229. Λάμπρου Παναγιώτης, Εκπαιδευτικός, panlamprou@gmail.com
230. Langohr Charlotte, Dr., F.R.S. – FNRS Research Associate, UC Louvain (Aegis/INCAL), Belgium, charlotte.langohr@uclouvain.be
231. Λάππα Δάφνη, Μεταδιδασκτορική Ερευνήτρια, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, daphne.lappa@gmail.com
232. Lattard Alexia, Dr., alexia.lattard@gmail.com
233. Λενακάκης Ανδρέας, Φιλολόγος, Δρ. Λαογραφίας, Alenakakis59@gmail.com
234. Λιακόπουλος Ηλίας, Αρχαιολόγος, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας, ilias.liakopoulos@gmail.com
235. Λιανός Θεμιστοκλής Γ., Υποψ. Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, themislianos@gmail.com
236. Λιμαντζάκη Λαμπρινή, Αρχαιολόγος, Τμήμα Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, llimantzaki@yahoo.gr
237. Λιμαντζάκης Γιώργος, Τουρκολόγος-Ιστορικός, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, jorgelimantzakis@yahoo.gr
238. Λιόφαγος Γιάννος, Απόφοιτος Αποκατάστασης και Ανακαίνισης Κτιρίων ΑΤΕΙ Πατρών, Τελειόφοιτος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πολυτεχνείου Κρήτης, Μεταπτυχιακός Φοιτητής «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, arch_liof@hotmail.com

239. Longhitano Gabriella, PhD Student, University of Catania, Centro di Archeologia Cretese, Italy, gabriellalonghitano@hotmail.it
240. Longo Fausto, Associate Professor of Classical Archaeology, University of Salerno, Dipartimento di Scienze del Patrimonio Culturale (DISPAC), Italy, flongo@unisa.it
241. Λούκος Χρήστος, Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, loukos@uoc.gr
242. Λουτζάκη Ειρήνη, Ανθρωπολόγος του Χορού, τ. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήμα Μουσικών Σπουδών, ΕΚΠΑ, iloutzaki@gmail.com
243. Λοχαΐτης Ρόδης, Υπ. Δρ. Ιστορίας Πανεπιστημίου Κρήτης, rodloh70@gmail.com
244. Λυδάκη Ειρήνη, Δρ. Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, lydaki@cup.gr
245. Λυδάκη Μαρίνα, Γεωπόνος Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Δρ. Γενετικής Βελτίωσης Φυτών, marina.lydaki@gmail.com
246. Μαθιανάκη Κλεοπάτρα, Παιδίατρος-Παιδοαλλεργιολόγος, Διευθύντρια ΕΣΥ, kleomathianakig@yahoo.gr
247. Maglio Emma, Assistant Professor of Architectural History – University of Naples "Federico II", Italy, emma.maglio@gmail.com
248. Μαΐλης Αθανάσιος, Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Ιστορικό Αρχαιολογικό Φιλοσοφικής Σχολής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, mailis_th@yahoo.com
249. Μακράκη Μαρία, Εκπαιδευτικός, mariam1389@hotmail.com
250. Μακράκης Μανόλης Κ., Δρ. Ιστορίας, Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας, manolmakrakis@yahoo.gr
251. Μακρής Δημήτριος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων & Έργων Τέχνης, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, demak@uniwa.gr
252. Μανατάκη Μερόπη, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, mmanataki@ims.forth.gr
253. Manciero Colette, PhD. Student, University of Salerno, Italy, cmanciero@unisa.it
254. Μανδαλάκη Στέλλα, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, stmandalaki@gmail.com
255. Μανωλιούδης Στυλιανός, Γεωλόγος, manolstel@gmail.com
256. Μαραγκουδάκης Νικόλαος, Αρχαιολόγος, nikosmaragudakis@gmail.com

257. Μαρινάκη Αικατερίνη ΕΛ., MSc Λαογράφος – Δημοσιογράφος, katermarinaki@yahoo.gr
258. Μαρινάκης Εμμανουήλ, Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας, iap1133@ia.uoc.gr
259. Μαρινάκης Μάρκος Εμμ., Δασολόγος, Ιστορικός Ερευνητής, Συγγραφέας, cretan_phillately@yahoo.gr
260. Μαρκάκη Τατιάνα, Δρ., Διευθύντρια Τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Άμστερνταμ, Ολλανδία, t.markaki@uva.nl
261. Μαρκάκης Ιωάννης, Νομικός, Εφέτης Διοικητικού Εφετείου Χανίων, Ιστορικός, Μεταπτυχιακό Ιστορία Δικαίου, Συγγραφέας Ιστορικών Βιβλίων-Μελετών, petasmar@otenet.gr
262. Μάρκος Κωνσταντίνος Β., Υποψ. Δρ. Πανεπιστημίου Humboldt του Βερολίνου, Γερμανία, kmarkos88@yahoo.gr
263. Μαρκουλάκη Σταυρούλα, Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη της ΚΕ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Χανιά, stavmark@otenet.gr
264. Μαστρογιαννάκης Μάρκος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής Δημόσιας Ιστορίας, Ε.Α.Π., m.mastrogiannakis@hotmail.com
265. Ματθαίου Όλγα, Υποψ. Δρ. Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, omatthaiou@gmail.com
266. Mathioudaki Iro, Associate Researcher, Aegis Research Group, Universite Catholique de Louvain (CEMA-INCAL), Belgium, Academic Fellow, University of Patras, iro.mathioudaki@gmail.com
267. Μαυράκη-Μπαλάνου Μαρία, Αρχαιολόγος Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, mmavraki21@gmail.com
268. Μαυρομάτης Γιάννης Κ., Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, imavroma@gmail.com
269. McGeorge Photini, Dr., Archaeologist-Anthropologist, British School of Athens, tinamcgeorge@gmail.com
270. Messina Thea, Dr., Centro di Archeologia Cretese, University of Catania, Italy, thea.messina22@gmail.com
271. Michael Dimitra Ermioni, Human Osteologist, School of Archaeology, College of Social Sciences and Law, University College Dublin, Ireland, dimitra.michail@ucd.ie
272. Michelakakis Giannis, Independent Researcher, michelakakisgiannis@gmail.com
273. Michelaki Flora, Dr., Archaeologist, Independent Researcher, flora.michelaki@gmail.com

274. Militello Pietro, Full Professor of Aegean archaeology, University of Catania, Italy, Centro di Archeologia Cretese, milipi@unict.it
275. Mini Panayiota, Associate Professor of Film History, Dept. of Philology, University of Crete & Collaborating Faculty Member, Institute for Mediterranean Studies-FORTH, pamini@otenet.gr
276. Μιτισοτάκη Κλαίρη, Αντιπρόεδρος της Ε.Κ.Ι.Μ., Συγγραφέας, klairimitsotaki@gmail.com
277. Μιχελογιαννάκη-Καραβελάκη Αταλάντη, Δρ. Ελληνικής Φιλολογίας, Συγγραφέας, atalanti.m@hotmail.com
278. Mlinar Elisabeth, Mag. Dr., University of Vienna, Austria, elisabeth@mlinar.at
279. Moennig Ulrich, Prof. Dr., Καθηγητής Βυζαντινών Σπουδών και Νεοελληνικής Φιλολογίας, Universität Hamburg, Austria, ulrich.moennig@uni-hamburg.de
280. Moles Anna, Dr., Groningen Institute of Archaeology, the Netherlands, a.c.moles@rug.nl
281. Molloy Barry, Archaeologist (Prehistoric Archaeology), Associate Professor, School of Archaeology, College of Social Sciences and Law, University College Dublin, Ireland, barry.molloy@ucd.ie
282. Μονδέλου Μαρία Δ., Δρ. Ιστορίας, mondelouma@yahoo.it
283. Μονιάκη Κατερίνα, Αρχαιολόγος-Αρχαιοβοτανολόγος, katerinamoniaki@gmail.com
284. Moody Jennifer, Dr., Archaeologist, jennifer.moody@austin.utexas.edu
285. Mook Margaret S., Department of World Languages and Cultures, Iowa State University, USA, msmook@iastate.edu
286. Morris Christine, Dr., Trinity College Dublin, Ireland, cmorris@tcd.ie
287. Μοσχόβη Γωγώ, Αρχαιολόγος, Βυζαντινολόγος, τ. Προϊσταμένη Τμήματος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων & Μουσείων, moschovi@yahoo.gr
288. Μοχιανάκη-Καραμπατζάκη Μαριλένα, Αρχιτέκτων Μηχανικός ΔΠΘ, MSc Αποκατάστασης Πολυτεχνείου Κρήτης, Συμβασιούχος ΕΦΑ Ηρακλείου, marilenamox@gmail.com
289. Μπακάλης Χρήστος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, cbakalis@aegean.gr
290. Μπαμπούνης Χαράλαμπος, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, charagiou@yahoo.gr
291. Μπεκιάρης Αντώνης, Αρχαιολόγος, Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, bekiaris.antonis@gmail.com

292. Μπετείνης Νίκος, Υποψ. Δρ., Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, nikbet1993@gmail.com
293. Μπόιτσεβα Γιουλιάνα, Δρ., Επιστημονική Υπεύθυνη του έργου RICONTRANS (H2020-ERC-COG-2018), Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών/ITE, julyb1205@gmail.com
294. Μπολώτη Τίνα, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, tinaboloti@yahoo.gr
295. Μπορίσοβα Τατιάνα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ, borisova@slavstud.uoa.gr
296. Μποροκαλάκης Γιώργος, Αρχαιολόγος, ybrokalakis@yahoo.gr
297. Müller Celka Sylvie, Dr. Archeorient-UMR 5133 (CNRS/Univ. Lyon2), France, sylvie.muller-celka@mom.fr
298. Muhly James D., PhD, Emeritus Professor, University of Pennsylvania, Philadelphia, PA, USA, jimmuhly@yahoo.com
299. Murphy Céline, Dr., Visiting Postdoctoral Research Fellow, Trinity College Dublin, celine.s.murphy@gmail.com
300. Μυλωνά Δήμητρα, Ζωο-αρχαιολόγος, Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας – Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης, mylonadimi@gmail.com
301. Μωραϊτάκη Ευθυμία, Αρχαιολόγος, Πολιτισμολόγος, efimor9@gmail.com
302. Nafplioti Argyro, Bioarchaeologist - Archaeological Scientist, Ancient DNA Lab, Institute of Molecular Biology & Biotechnology (IMBB), Foundation for Research & Technology – Hellas (FORTH), argyro.nafplioti@googlemail.com
303. Νανάκης Ανδρέας, Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, nanakis@past.auth.gr
304. Νικήτας Ζαφείρης, Δρ. Θεατρολογίας, Σχολή Καλών Τεχνών ΑΠΘ, zafirisnikitas@yahoo.gr
305. Νικολακοπούλου Ειρήνη, Δρ., Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, Αρχαιολόγος του Τμήματος Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης, irene_nikolak@yahoo.com
306. Nieto Izquierdo Enrique, Université de Toulouse, France, enrique.nieto-izquierdo@univ-tlse2.fr
307. Νικολακάκης Γιώργος, αφ. Αναπληρωτής Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης, gnikolakakis@uoc.gr
308. Νικολακάκης Λουκάς, Κοινωνικός Ανθρωπολόγος MSc, lucnikolakakis@hotmail.com

309. Νικολιδάκη Ελένη, Δρ., Φιλολόγος δ.φ., Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Ηρακλείου, perodaskalakis@gmail.com
310. Nittis Mélanie, PhD Graduate of Arts, CERLOM Research Team, INALCO, melanie.nittis@gmail.com
311. Nixon Lucia, Co-director, Sphakia Survey, Member, Sub-Faculty of Ancient History and Classical Archaeology, Classics Faculty, University of Oxford, United Kingdom, lucia.nixon@classics.ox.ac.uk
312. Nodarou Eleni, Dr., Archaeologist, INSTAP Study Centre for East Crete, enodarou@yahoo.gr
313. Norvell Sarah, PhD Candidate, Princeton University, snorvell@princeton.edu
314. Nowicki Krzysztof, Professor, Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, erganos@hotmail.com
315. Νταής Βασίλειος, Υποψ. Δρ. Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Πατρών, bill-dais@windowslive.com
316. Ντάρλας Ανδρέας Ι., Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, adarlas@culture.gr
317. Ξιφαράς Ναπολέων, Δρ., Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, nxifaras@culture.gr
318. Oddo Emilia, Assistant Professor, Dept. of Classical Studies, Tulane University, USA, eoddo@tulane.edu
319. O'Donnell, Kathleen Ann, Independent Researcher, kathleenannodonnell@gmail.com
320. Oikonomaki Niki, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Classics, Epigraphy and Papyrology Laboratory (EREP), oikonom@lit.auth.gr
321. Οικονόμου Δημήτριος, Υποψ. Δρ., doikonomou@ims.forth.gr
322. Palio Orazio, Associate Professor of Prehistory, University of Catania, Centro di Archeologia Cretese, Italy, orazio.palio@unict.it
323. Pałuchowski Adam, Dr., University of Wrocław, Poland, palad@wp.pl
324. Παναγιωτάκη Μάρα, MSc of Science, Οθωμανική Ιστορία, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, marpan@windowslive.com
325. Παναγιωτάκης Στέλιος, Πρόεδρος Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης, panayotakis@uoc.gr

326. Παναγιωτόπουλος Διαμαντής, Τακτικός Καθηγητής Αρχαιολογίας, Ινστιτούτο Κλασικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργης, dr@zaw.uni-heidelberg.de
327. Παναγοπούλου Κατερίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, panagor@uoc.gr
328. Πανοπούλου Αγγελική, Κύρια Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, ageran@eie.gr
329. Πανουτσόπουλος Νίκος, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών, npanoutsopoulos@culture.gr
330. Παπαδάκη Ασπασία, Δρ. Ιστορίας, Πρώην Προϊσταμένη Γ.Α.Κ. – Αρχείων Ν. Ρεθύμνης, papadaaspa@gmail.com
331. Παπαδάκη Χριστίνα, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Δικαιοσύνης, rapadakichristina@gmail.com
332. Παπαδάκης Νικόλαος Α., Ιστορικός, nrapadakis2010@gmail.com
333. Παπαδάτος Γιάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, gparadat@arch.uoa.gr
334. Παπαδημητρίου Θεοδώρα Ευ., Καθηγήτρια Γαλλικής Φιλολογίας και Γλώσσας, Γραμματέας Οργανισμού Ψυχοβιοαναλυτικής Μόρφωσης «έκ τών ύστερων», dorapapadim@gmail.com
335. Παπαδογιαννάκη Ελένη, Ε.Δι.Π., Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστήμιο Κρήτης, e.papadogiannaki@uoc.gr
336. Παπαδόπουλος Νίκος, Διευθυντής Ερευνών, Εργαστήριο Γεωφυσικής Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης και Αρχαιοπεριβάλλοντος, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, nikos@ims.forth.gr
337. Παπαδοπούλου Βαρβάρα, Δρ. Αρχαιολογίας, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Άρτας – Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων, varvara.papadopolou@gmail.com
338. Παπαδοπούλου Ελένη, Δρ., Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων, epapadopolou@culture.gr
339. Παπαδοπούλου Κρυστάλλω, Υποψ. Δρ., Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, msd21003@aegean.gr

340. Παπαζογλου Ιωάννα-Ειρήνη, Υποψ. Δρ. Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, renaparazoglou2020@gmail.com
341. Παπακωνσταντίνου Θωμάς, Δρ. Ιστορίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, tomparak@gmail.com
342. Parakonstantinou Niki, University of Thessaloniki, niki_parak@yahoo.gr
343. Parayianni Katerina, PhD, Wiener Laboratory, ASCSA, Greece, katerinaparayiannis@gmail.com
344. Παπιομίτογλου Απόστολος, Υποψ. Δρ. Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστήμιο Κρήτης, papiomitoglou86@yahoo.gr
345. Παπουτσάκης Εμμανουήλ, Υποψ. Δρ. Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, emmanparap@hotmail.com
346. Παππάς Ιωάννης, Αρχαιολόγος, Υποψ. Διδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Πρόγραμμα Μινωικοί Δρόμοι, ugarit3@gmail.com
347. Parara Polyvia, PhD, Visiting Assistant Professor, Department of Classics, University of Maryland, USA, pparara@umd.edu
348. Πασχάλης Μιχαήλ, Ομότιμος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, michael.paschalis@gmail.com
349. Πατεδάκης Μανόλης Σ., Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, patedakis@uoc.gr
350. Pateraki Kleanthi, Dr., Archaeologist, kleanthipater@yahoo.gr
351. Πατεράκη Μαριλένα, Υποψ. Δρ. Ιστορίας / Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και Université Paris 1, Panthéon – Sorbonne, Γαλλία, pateraki.marilena@gmail.com
352. Πατεράκη Χρυσούλα, Φιλολόγος, Αναπληρώτρια Διευθύντρια ΓΕΛ Νεάπολης Λασιθίου, cpateraki@sch.gr
353. Πατραμάνη Μαρία Γ., Δρ. Ιστορίας, Διευθύντρια Προτύπου ΓΕ.Λ. Ηρακλείου, mariapatramani64@gmail.com
354. Pautasso Antonella, Senior Researcher ISPC-CNR Catania Department, Italy, antonella.pautasso@cnr.it
355. Peatfield Alan, Dr., University College Dublin, alan.peatfield@ucd.ie
356. Περάκη Ελένη, Αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Κρήτης, peraki73@gmail.com
357. Περάκης Μάνος, Δρ. Ιστορίας, perakis@uoc.gr
358. Περουλίου Σεργάκη Ίρις, Αρχιτέκτων Μηχανικός Δ.Π.Θ., MSc Πολεοδόμος-Χωροτάκτης Ε.Μ.Π., Πολιτιστική Διαχειρίστρια, irisserpe@gmail.com

359. Περρωτής Λευτέρης Π., Ιστορικός-Θεολόγος, Ερευνητικός Υπότροφος της Στέγης Βιτσέντζος Κορνάρος, Μ. Α. Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, lperrotis@gmail.com
360. Περυσινάκη Ευγενία, Δρ. Φιλολογίας, ΕΔΙΠ Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, perisinaki@uoc.gr
361. Πικράκης Άγγελος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πληροφορικής Πανεπιστημίου Πειραιώς, pikrakis@unipi.gr
362. Πλαγεράς Άγγελος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής, plageras@geo.auth.gr
363. Platania Erica, Dr., Centro di Archeologia Cretese, University of Catania, Italy, erica.platania@gmail.com
364. Πλάτων Ελευθέριος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, eplaton@arch.uoa.gr
365. Pollatou Aikaterini Maria, Geologist, PhD Candidate, katerinapollatou0@gmail.com
366. Πόλκα Χάρις Κ., Αρχαιολόγος MSc, Υποψ. Δρ. Ιονίου Πανεπιστημίου, charispolka@gmail.com
367. Πολυκρέτης Χρήστος, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, polykretis@ims.forth.gr
368. Pomadère Maia, Senior Lecturer in Aegean Archaeology, University Paris 1-Panthéon Sorbonne and UMR 7041-ArScAn, France, maia.pomadere@univ-paris1.fr
369. Πορτοκάλη Μαρία Εστέρ, Υποψ. Δρ. Τμήματος Φιλολογίας, ΑΠΘ, pmariaest@gmail.com
370. Πουλάκης Νίκος, Δρ., ΕΔΙΠ, Τμήμα Μουσικών Σπουδών ΕΚΠΑ, ΣΕΠ, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, nick.poulakis@music.uoa.gr
371. Privitera Santo, Ph.D., Centro di Archeologia Cretese, University of Catania, Italy, santoprivitera@hotmail.com
372. Προϊκάκης Παναγιώτης Δ., Δρ., Σχολικός Σύμβουλος-Φιλολόγος, proiakakis@hotmail.com
373. Πρωτοπαπαδάκη Ευτυχία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, eprotopapadaki@culture.gr
374. Πυργιωτάκης Ιωάννης Ε., Ομότιμος Καθηγητής, Πρώην Αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης, pyrgioti@uoc.gr
375. Puglisi Dario, Ph.D., Centro di Archeologia Cretese, University of Catania, Italy, dariopuglisi@yahoo.it

376. Ράππη Καλλιόπη, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Πολυτεχνείο Κρήτης, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια «Προστασίας, Αποκατάστασης και Ανάδειξης ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτης, kallioraparti@gmail.com
377. Ρεθεμιωτάκης Γιώργος, Επίτιμος Διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου, rethemiotakis@gmail.com
378. Rice Mnemosyne, PhD Candidate, Trinity College Dublin, Ireland, ricemn@tcd.ie
379. Rizza Salvatore, Arch., CNR – Istituto di Scienze del Patrimonio Culturale, salvatore.rizza@hotmail.it
380. Rogers Peter, Adjunct Researcher, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, University of Birmingham, United Kingdom, peterhrogers3@gmail.com
381. Rossi Amedeo, Docente a contratto Or. Sa Scuola di Specializzazione in Archeologia, Dipartimento di Scienze del Patrimonio Culturale (DISPAC), arossi@unisa.it
382. Rougier-Blanc Sylvie, Professor of Greek History, University Paris – Est Créteil, CRHEC EA 4392, France, srougierblanc@gmail.com
383. Ρουσάκη Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, mrousaki68@gmail.com
384. Ρουσογιαννάκη Ειρηάνα, Υποψ. Δρ, Πανεπιστήμιο Κρήτης, erianarousogiannaki@gmail.com
385. Ρούσσος Κωνσταντίνος, Δρ., Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, roussos@ims.forth.gr
386. Ρούσσου Μαργαρίτα, Διαιτολόγος-Διατροφολόγος, margaritaroussou1@gmail.com
387. Rueff Bastien, Postdoctoral researcher, French School at Athens, bastien.rueff@gmail.com
388. Rupp David W., PhD, Professor Emeritus, Department of Classics, Brock University, Canada, drupp@brocku.ca
389. Sacconi Anna, Professor of Aegean Civilisation, University of Rome Sapienza, Italy, anna.sacconi@uniroma1.it
390. Şahoğlu Vasif, Prof. Dr., Department of Archaeology, Ankara University, Ankara University Mustafa V. Koç Research Center for Maritime Archaeology – ANKÜSAM, Turkey, sahoglu@ankara.edu.tr
391. Σαλίχου Αλεξάνδρα, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, asalichou@culture.gr

392. Σαμπαζιώτη Αναστασία, Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, ΜSc, Συντηρήτρια Υπουργείο Πολιτισμού Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας, Υποψ. Δρ., Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, sab18anst@yahoo.gr
393. Sanavia Alessandro, Archaeologist, Ph.D. student, University of Venice, Italy, Department of Humanities
394. Σανουδάκης Αντώνης, Δρ., Επίτιμος Καθηγητής Ιστορίας, sanoudos17@gmail.com
395. Σαρπάκη Ανάγια, Δρ., Ερευνήτρια, Αρχαιολόγος-Αρχαιοβοτανολόγος, a.sarpaki@gmail.com
396. Scafuro Michele, Researcher, University of Salerno, Dipartimento di Scienze del Patrimonio Culturale (DISPAC), mscafuro@unisa.it
397. Schmitt Aurore, Director of Research at CNRS, UMR 5140, Archéologie des Sociétés Méditerranéennes, Université Paul Valéry, Montpellier, France, aurore.schmitt@cnrs.fr
398. Σγουρός Οδυσσέας Ν., Αρχιτέκτονας Μηχανικός Ε.Μ.Π., osgouros7@gmail.com
399. Σεिरαγάκης Μανώλης, Επίκουρος Καθηγητής Θεατρολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, seiragakis@uoc.gr
400. Σεργάκη Μαρία Γ., Φυσικός, τ. Προϊσταμένη των ΓΑΚ - Ν. Λασιθίου, Ιστορική Ερευνήτρια, m.g.sergaki@hotmail.com
401. Serpetsidaki Ioanna, Archaeologist, Director Emerita, Department of Prehistoric and Classical Antiquities and Museums, Herakleion Ephorate of Antiquities, ioanna.serpetsidaki@gmail.com
402. Σημανδηράκη Ζαχαρένια, Ειδική Συνεργάτις των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Μέλος Δ.Σ. Ευρωμεσογειακού Διαπολιτισμικού Κέντρου UNESCO, Πρόεδρος Τομέα Υλικής και Αύλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς, zachareniasimandiraki@gmail.com
403. Σιδηρόπουλος Κλεάνθης, Αρχαιολόγος-Νομισματολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, klesid@yahoo.gr
404. Σιμιτζής Βασίλης Μιχ., Επιμελητής Παλαιοντολογικού Μουσείου Ρεθύμνου – Γουλιανδρή Φ. Ι., simvasigeos@yahoo.gr
405. Σιμυρδάνης Κλεάνθης, Μεταδιδακτορικός ερευνητής, ksimirda@ims.forth.gr
406. Σκαλιδάκης Γιάννης, Διδάσκων στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, i.skaidakis@uoc.gr
407. Σκόρδου Μαρία, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, mskordou@culture.gr

408. Σκουτέλης Νίκος, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Καθηγητής Πολυτεχνείου Κρήτης, nskoutelis@tuc.gr
409. Σμπόνιας Κώστας, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου, sbonias@ionio.gr
410. Σμυρνάκης Ζαχαρίας, Φιλολόγος, zaxarias_smirnakis@yahoo.gr
411. Soles Jeffrey S., Co-Director, Greek-American Excavations at Mochlos, jssoles@uncg.edu
412. Σούκα Μαρίνα, Δασκάλα, PhD Πανεπιστημίου Κρήτης marinasouka@gmail.com
413. Σοφιανού Χρύσα, Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, csolfianou@culture.gr
414. Σπανάκης Μανόλης, Δρ., Ερευνητικός Υπότροφος Κλασικής Φιλολογίας, ΚΕΜΕ, Πανεπιστήμιο Κρήτης, manolis.spanakis@uoc.gr
415. Σπανός Στέφανος, Αρχαιολόγος της ΕΦΑΝΑΤ, Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ, stefspanos@hotmail.com
416. Σπυθούρη Μαρία, Προπτυχιακή Φοιτήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, maryspith1@gmail.com
417. Σπυροπούλου-Δεβεράκη Παρασκευή, Φιλολόγος Παιδαγωγός Γαλλικής και Γερμανικής, J.L.U. Giessen, Προϊστορική Αρχαιολογία, Μεταπτυχιακή Διατριβή, European University Cyprus, voula.spiropoulou@yahoo.com
418. Σταματάκη Παρασκευή, Δρ Αρχαιολογίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, psamatadaki@culture.gr
419. Στεριώτου Ιωάννα, Δρ. Αρχιτεκτονικής, Επίτιμη Έφορος Νεωτέρων Μνημείων, isteriot@gmail.com
420. Στεφανάκης Μανόλης Ι., Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας και Νομισματικής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, stefanakis@aegean.gr
421. Στεφανάκης Στυλιανός, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Υποψ. Δρ. Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, steliosmstefanakis@gmail.com
422. Στεφανής Δημήτριος, Αναπληρωτής Προϊστάμενος της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης, dstefanis@culture.gr
423. Στεφάνου Αντωνία-Βικεντία, Αρχαιολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Msc «Αρχαιολογία Ανατολικής Μεσογείου», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια «Προστασίας, Αποκατάστασης και

- Ανάδειξης Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων», Πολυτεχνείο Κρήτη,
toniast_90@hotmail.com
424. Στραβοπόδη Ελένη, Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και
Αθλητισμού, Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας,
estravopodi@culture.gr
425. Strasser Thomas, Dr., Professor, Providence College, USA,
tstrasse@providence.edu
426. Στρουμπάκης Μιχαήλ, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορικής
Βυζαντινής Μουσικολογίας, Πατριαρχική Ανώτατη Εκκλησιαστική
Ακαδημία Κρήτης, m.stroumbakis@gmail.com
427. Sturge Charles, Ph.D Candidate, University of Cincinnati, USA,
sturgecs@mail.uc.edu
428. Σφακιανάκης Δημήτρης Α., Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου,
dsfakianakis@culture.gr
429. Σφακιωτάκης Σταύρος, ΜΔΕ Τουρκολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης,
sfakiotakis@yahoo.co.uk
430. Σωρού Μαρία, Φιλολόγος-Ιστορικός, nariasorou@gmail.com
431. Τέγου Εύα, Αρχαιολόγος, ε.τ. Προϊσταμένη του ΤΠΚΑΜ, ΕΦΑΧΑ,
etegou@otenet.gr
432. Terrana Théo, MA Archaeologist, Member of the AEGIS Research
Group, UC Louvain, Belgium, theo.terrana@gmail.com
433. Τζανακάκη Κατερίνα, Δρ., Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη
Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και Μουσείων,
Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, kjanakakis@gmail.com
434. Τζατζαράκης Εμμανουήλ, Αναπληρωτής Καθηγητής Τοξικολογίας,
Ιατρική Σχολή, Πανεπιστημίου Κρήτης, tzatzarakis@med.uoc.gr
435. Τζεδάκη-Αποστολάκη Λένα, Γενική Γραμματέας της Ε.Κ.Ι.Μ.,
Φιλολόγος-Ιστορικός, Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος,
eleni.tzedaki@gmail.com
436. Τζεδάκης Γιάννης, Αρχαιολόγος, Επίτιμος Γενικός Διευθυντής
Αρχαιοτήτων Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού,
yannistz@yahoo.gr
437. Τζιγκουνάκη Αναστασία, Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, atzigounaki@culture.gr
438. Todaro Simona, Associate professor of Prehistory, University of
Catania, Centro di Archeologia Cretese, Italy, simonatodaro@yahoo.it
439. Tomkins Peter, Researcher, University of Catania, Italy,
pdtomkins@yahoo.co.uk

440. Toscano Flavia, Archaeologist, University of Catania, Centro di Archeologia Cretese, Italy, flaviatoscano23@gmail.com
441. Tour Emily, PhD Candidate, University of Melbourne, Australia, etour@student.unimelb.edu.au
442. Τούρτας Αλέξανδρος, Δρ. Αρχαιολόγος - Επιστημονικός Δύτης, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Πανεπιστημίου Αιγαίου, alextourtas@gmail.com
443. Τριανταφύλλου Σεβαστή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, ΑΠΘ, strianta@hist.auth
444. Τσαγκαράκη Αναστασία, Δρ. Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΕΚΠΑ, Ανεξάρτητη Ερευνήτρια, Συγγραφέας, nattsag@hotmail.com
445. Τσακανίκα Ελευθερία, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ, etsakanika@arch.ntua.gr
446. Τσακίρη Ρομίνα Ν., Δρ. Ιστορίας, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων, rtsakiri@yahoo.com
447. Τσαπόγας Μιχάλης, Δρ. Νομικής Πανεπιστημίου Μονάχου, tsapmic@ath.forthnet.gr
448. Tsafou Evgenia, PhD Candidate, F.S.R. Research Fellow, Université Catholique de Louvain (INCAL-CEMA-AEGIS), Belgium, evgenia.tsafou@uclouvain.be
449. Ιωάννης Τσιαούσης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Ιατρική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Διευθυντής Μουσείου Ιατρικής Κρήτης, tsiaoussis@uoc.gr
450. Τσίγκου Αγγελική, Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων, atsigkou@culture.gr
451. Τσιγώνακη Χριστίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Συνεργαζόμενο Μέλος ΔΕΠ, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών – ΙΤΕ, tsigonaki@uoc.gr
452. Τσικαλάκης Γεώργιος, ΕΔΙΠ Τμήμα Επιστημών Διατροφής Διαιτολογίας ΕΛΜΕΠΑ, gtsikalakis@hmu.gr
453. Τσικνάκης Κώστας Γ., Ιστορικός, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, ksikh@eie.gr
454. Τιμόγιαννη Ασημίνα, Αρχαιολόγος, Συνεργάτης Ανασκαφής Πετρά, asitsi@hotmail.com
455. Τιμπούκης Γεώργιος Δ., Δρ., Αρχαιολόγος, Καταδυόμενος, Ειδίκευση στις βυζαντινές – μεταβυζαντινές αρχαιότητες, Εφορεία Εναλίων

- Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού,
gtsimproukis@gmail.com
456. Τσιποπούλου Μεταξία, Δρ., Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου
Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διευθύντρια ανασκαφών Πετρά Σητείας,
mtsiporoulou@yahoo.gr
457. Τσίτσα Έφη, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, Υποψ. Δρ.,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, etsitsa@uniwa.gr
458. Τσουραπά Ελένη, Δρ., Ιστορικός, Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό,
Τμήμα Ερευνητικών Έργων Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και
Καινοτομίας, etsourapa@hotmail.com
459. Τσουρδαλάκης Αντώνιος Ε., Πρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου &
Υπεύθυνος Παιδείας Δήμου Αγίου Βασιλείου, Καθηγητής
Δευτεροβάθμιας Ρεθύμνου, antsour@gmail.com
460. Valentinová Lucie, Ph.D, Assistant Professor, University of Pardubice,
Czech Republic, lucie.valentinova@upce.cz
461. Velegraki Marina, Dr., Archaeologist, American School of Classical
Studies at Athens, m_velegraki@outlook.com.gr
462. Vertedor Ballesteros Borja, Predoctoral Fellow, Ancient History,
University of the Balearic Islands, borja.vertedor@uib.cat
463. Wallace Saro, Dr., Senior Research Fellow, Gerda Henkel Stiftung,
sarowallace@hotmail.com
464. Warren Peter, Professor Emeritus of Ancient History and Classical
Archaeology and Senior Research Fellow, University of Bristol,
pmemdacw@btinternet.com
465. Wolf Diana, FNRS Research Fellow, UC Louvain,
diana.wolf@uclouvain.be
466. Φανουράκης Σήφης, Αρχιτέκτονας Μηχανικός, MSc, Επίτιμος
προϊστάμενος Υπηρεσίας Νεοτέρων Μνημείων Κρήτης – Υπουργείο
Πολιτισμού και Αθλητισμού, fansifis@yahoo.gr
467. Φασιάνη Ειρήνη-Μαρία, Υποψ. Δρ. Τμήματος Φιλολογίας
Πανεπιστημίου Κρήτης, philp0894@philology.uoc.gr
468. Φουρναράκης Κωνσταντίνος Π., Αρχιαιολόγος, Δρ. Φιλολογίας,
fournarakis@sch.gr
469. Φραγκάκης Ιωάννης, Αρχαιολόγος, 2821042152
470. Φυσαράκης Κώστας Γ., Ιστορικός, Στατιστολόγος, Οικονομολόγος,
kfissar@hmu.gr
471. Χαλικιάς Κωνσταντίνος, Institute for Aegean Prehistory,
chalikias@gmail.com

472. Χαλκιαδάκης Εμμανουήλ Γ., Δρ. Ιστορίας, Διδάσκων (Ε.ΔΙ.Π.) στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Επιστημονικός Συνεργάτης C.H.S. Χάρβαρντ, Επισκέπτης Καθηγητής Ι.Ο.Κ.Σ. Κέμπριτζ, e.chalkiadakis@uoc.gr
473. Χαρλαύτη Τζελίνα, Διευθύντρια του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας, harlaftis@uoc.gr
474. Χατζηδάκης Μιχάλης, Δρ., Ιστορικός Τέχνης, Αρχαιολόγος, Μεταδιδακτορικός Επιστημονικός Συνεργάτης και Υποψήφιος Υφηγητής, Ινστιτούτο Ιστορίας Τέχνης και Εικόνας, Humboldt Universität zu Berlin, michail.chatzidakis@culture.hu-berlin.de
475. Χατζηκωνσταντίνου Γιάννης, Υποψ. Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, itchatzi@hist.auth.gr
476. Χιονίδης Παντελεήμων, Δρ. Ιστορίας, University of London, Ηνωμένο Βασίλειο, hionidispl@hotmail.com
477. Χουρδάκης Αντώνης, Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Διευθυντής Μουσείου της Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Κρήτης, chourdaa@uoc.gr
478. Χριστινίδου Ελευθερία, Φιλολόγος-Ιστορικός, elchristin@yahoo.gr
479. Χρονάκη Δάφνη, Αρχιτέκτων Μηχανικός, Αναστηλώτρια MSc, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, daphnechronaki@gmail.com
480. Ψαραδάκη Ελένη, Δρ. Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, e.psaradaki@yahoo.gr
481. Ψαρουδάκης Κυριάκος, Δρ., Αρχαιολόγος, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, kpsaroudakis@culture.gr
482. Yeomans Lisa, Associate Professor, PhD, Department of Cross-Cultural and Regional Studies Karen Blixens Plads 8, 2300 København S, 11B Bygning 11B (Afsnit 2), Copenhagen, Denmark, zhr605@hum.ku.dk
483. Zervaki Klio, Senior Conservator, Head of Conservation Laboratory, Ephorate of Lasithi Antiquities, Archaeological Museum of Hagios Nikolaos, zervakiklio@gmail.com

